

**Національна академія наук України
Інститут історії України**

**ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ**

**Документи і матеріали
1936–1991**

**Книга 1
1936–1947**

Київ 2011

**Інститут історії України Національної академії наук України.
Документи і матеріали. 1936–1991:** У 2 книгах. Книга 1. 1936–1947. — К.:
Інститут історії України НАН України, 2011. — 630 с.

До видання, підготовленого до 75-річчя Інституту історії України НАН України, вміщено документи, що дають уявлення про багатовимірне життя Інституту та доробок науковців за період від часу заснування установи у 1936 р. до 1991 р., коли із здобуттям Україною незалежності відбувся історіографічний злам.

У першій книзі опубліковані документи, що розкривають життя Інституту та його співробітників у найтрагічніше десятиліття його існування — від відомої постанови ЦК КП(б)У від 23 липня 1936 р. про заснування науководослідної установи історичного профілю в системі Академії наук УСРР — до іншої, сумнозвільної постанови ЦК КП(б)У “Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР” від 29 серпня 1947 р. Упорядники чимало уваги приділили реконструкції втраченого архіву Інституту періоду до 1943 р.; висвітленню діяльності структурних підрозділів Інституту, в тому числі його Львівського відділу; мовою документів намагались показати життя істориків в роки окупації України вермахтом як в евакуації в Уфі, так і в окупованих Києві та Львові; а також відобразити особливості історіографічного процесу перших повоєнних років.

Багато документів виявлені недавно і публікуються вперше.

Відповідальний редактор — *акад. НАН України В. А. Смолій*

Редакційна колегія — *Г. В. Боряк, О. П. Реснт, В. А. Смолій (голова)*

Упорядники — *О. С. Рубльов, О. В. Юркова*

Затверджено до друку Вченою радою Інституту історії України НАН України, протокол № 8 від 27 вересня 2011 р.

В разі передруку матеріалів узгодження з Інститутом історії України НАН України обов'язкове.

ISBN 978-966-02-6175-4
978-966-02-6176-1

© Інститут історії України
НАН України, 2011

75-річчю

Інституту історії України

НАН України

присвячується

ЗАДОКУМЕНТОВАНА ІСТОРІОГРАФІЯ

Без перебільшення, у долі Інституту історії України НАН України віддзеркалилась доля української історичної науки з середини 1930-х років до сьогодні. В цьому переконують документи, представлені у масштабному корпусному виданні з історії установи. Підготовлене до 75-річчя від часу створення цієї академічної інституції видання важко назвати ювілейним — документи, представлені в ньому, розповідають про неозначний шлях, що подолав Інститут від часу свого заснування згідно партійної постанови у липні 1936 р. до періоду здобуття Україною незалежності, що знаменувалось у 1991 р. історіографічним зламом та поверненням інституції її первісної назви.

В історії Інституту були як злети творчої активності, так і періоди стагнацій; підтримка державою його наукової діяльності змінювалася роками боротьби за виживання. Не забуваймо, що у радянський час партійний апарат, по суті, перебирав на себе функції науковців-істориків і просто наказував, як належить сприймати та інтерпретувати ті чи інші події та факти. Зрозуміло, що такі речі вкрай негативно впливали на атмосферу наукового дослідження та стан наукового знання. Однак не можна одномірно оцінювати роботу Інституту. Не можна тому, що в душах учених боролися сумління історика й почуття партійної дисципліни, об'єктивність дослідника й суб'єктивізм належності до ідеологічної сфери.

Проте і в трагічні 1930-і, і в добу воєнного лихоліття, і за “відлиги” та періоду так званого застою, і в сприятливіші роки Інститут завжди посідав чільне місце в українському історіографічному процесі, процесі осмислення та опрацювання масиву знань з національної історії, завжди перебував у основному “річищі” цього, життєво важливого для розвитку нашої галузі знання, історіографічного потоку. В установі працювали видатні вчені, які істотно збагатили історичне знання в різних його галузях, сферах і періодах. І заперечувати це не можна й не треба. Вперше було створено синтетичні праці — від “Нарисів історії України” до багатотомної “Історії УРСР”, видано сотні змістовних монографій, колективних праць, документальних збірників, досліджено цілу низку дуже важливих тем.

Ухвалена у квітні 2011 р. постанова Верховної Ради України про відзначення 75-ї річниці створення Інституту історії України НАН України є, може, першим за роки незалежності “реабілітаційним” документом не лише щодо Інституту, а й щодо всієї української історичної науки та всього періоду переслідування її кращих представників у минулому. Визнання законодавчою гілкою влади нинішніх заслуг Інституту є дуже важливим актом та водночас пересторогою, щоб подібне не повторилося в майбутньому.

Академік НАН України Валерій Смолій

ВІД УПОРЯДНИКІВ

Академічний Інститут історії України був створений 23 липня 1936 р. відповідно до постанови ЦК КП(б)У “Про організацію в Академії наук УСРР Відділу суспільних наук”. Через кілька днів — за традиційною тодішньою практикою ухвалення рішень — президія АН УСРР, виконуючи партійну настанову, піднесла клопотання про створення Відділу та низки гуманітарних інститутів у його складі перед Раднаркомом УСРР. Невдовзі на засіданні уряду питання організації Інституту історії України, Інституту українського фольклору, Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка та Аграрно-економічного інституту було формально підтверджено.

З того часу минуло вже 75 років, багато змінилося. Втім, Інститут історії України працює і на сьогодні може з цілковитою підставою вважатися провідною установою історичного профілю в Україні. Звісно, історія Інституту, як і сама українська історіографія радянського та пострадянського періодів, є неоднозначною. Були і чималі здобутки, і прикрі прорахунки. Співробітники Інституту своїми численними статтями, монографічними та колективними працями, документальними збірниками прислужилися вивченню різних актуальних проблем історії України. Заразом мали місце свідомі й несвідомі перекручування фактів, вимушене й умисне підлаштовування під партійні постанови та схеми. У різний час багато істориків-співробітників Інституту за свою професійну діяльність зазнавали репресій і переслідувань.

Дати уявлення про багатомірне життя Інституту та доробок науковців і має на меті пропонований збірник документів і матеріалів. Упорядники зосередились на радянському періоді історії установи — від заснування Інституту до 1991 р., коли, із здобуттям Україною незалежності, відбувся історіографічний злам, що недвозначно засвідчує бібліографія праць співробітників.

Це не перша спроба документально показати непросту історію академічної установи. З 1996 р. ведеться систематична робота із вивчення діяльності Інституту та доробку його співробітників в контексті української історіографії. Побачили світ документальні видання “У лещатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.)” (У 2 ч., К., 1996), “Інститут історії України НАН України: Друге двадцятиріччя (1957–1977)” (К., 2006), “Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941” (К., 2001); вийшла низка статей та довідників, присвячених цій же тематиці.

Підсумовуючи зроблене, упорядники у даному виданні вмістили матеріали із зазначених документальних видань, суттєво доповнюючи їх

значною кількістю нещодавно виявлених документів, що публікуються вперше.

Розміщуючи документи у традиційному для подібних збірників хронологічному порядку, упорядники вважали за необхідне розділити їх на розділи — відповідно до знакових періодів в історії Інституту. Зважаючи на значний обсяг, документи та матеріали подаються у двох книгах: перша книга містить матеріали за 1936–1947 роки, друга — за 1947–1991 роки. Така значна хронологічна нерівномірність пояснюється кількома причинами.

По-перше, перше десятиріччя існування Інституту історії України є, мабуть, найтрагічнішим періодом за час існування установи. На ці роки припали і репресії проти перших наукових співробітників, і пристосування під нові сталінські канони історіописання, що були чітко викладені у короткому курсі “Історії ВКП(б)”. “Золотий вересень” 1939 року спричинився до створення Львівського відділу Інституту, науковці якого мали швидко радянізуватись. Невдовзі після нападу нацистської Німеччини на СРСР історики опинились по різні боки фронту — частина вчених перебувала в евакуації, частина залишилась в окупованих Києві та Львові. Воєнне лихоліття позначилось на науковому потенціалі Інституту — деякі дослідники загинули на фронтах Другої світової, дехто обрав шлях емігрантів, двоє осіб зазнали переслідувань і опинились у таборах. А у серпні 1947 р. творча повоєнна наснага колективу була перервана постановою ЦК КП(б)У “Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України”, що фактично стала вододілом в історії Інституту.

По-друге, бажання упорядників приділити більше уваги документальним матеріалам про історію установи у 1936–1947 рр. пояснюється вкрай деформованою джерельною базою. Надзвичайно прикро визнавати, однак архіву установи до 1943 року як цілісного комплексу не існує. Протоколи засідань вченої ради Інституту та його відділів, стенограми засідань і захистів дисертацій, що відбувались у передвоєнний час, особові справи співробітників, нарешті, рукописи – все це загублено. Існує кілька версій, чому архів Інституту втрачено. Деякі дослідники припускають, що матеріали загинули в перші місяці (дні?) окупації у пожежах, що охопили центр Києва після влаштованих радянськими підпільниками вибухів. Дехто переконаний, що вони були свідомо знищені під час залишення Києва Червоною армією, інші — що матеріали були вивезені німецькими військами, або ж співробітниками Інституту, які виїжджали на еміграцію. Ми ж маємо потайну думку, що архів або бодай якась його частина щасливо знайдеться серед нерозібраних поки що архівних матеріалів. Втім, поки цього не сталось, завдання дослідників полягає у якнайпов-

нішій реконструкції архіву Інституту. Актуальним на сьогодні залишається і встановлення імен всіх наукових співробітників та аспірантів Інституту, не кажучи вже про складання про них всіх розгорнутих біобібліографічних довідок.

Реконструкція довоєнного архіву до певної міри стала можливою завдяки особовим фондам Олександра Оглоблина та Наталії Полонської-Василенко (власне, як частина фонду Миколи Василенка), що знаходяться відповідно в Центральному державному архіві влади та управління України та Центральному державному архіві-музеї літератури та мистецтва України. Серед паперів, що збереглися – окремі протоколи засідань вчених рад та засідань відділів, поодинокі тематичні плани відділів та Інституту, звіти відділів та деяких співробітників, запрошення на сесії Інституту, програми сесій тощо.

Абсолютно унікальними є документи Львівського відділу Інституту історії України за 1940–1941 та 1944–1946 рр., збережені завдяки тогочасному очільнику Львівського відділу Івану Крип'якевичу. Не можемо не погодитись із дослідником Ярославом Федоруком, який припускає, що протоколи засідань Львівського відділу, звіти та плани відділу та співробітників, накази, копії протоколів засідань Вченої ради у Києві тощо, а також листування завідувача відділу І. Крип'якевича з директорами Інституту С. Белоусовим та М. Петровським були акуратно підшиті у спеціальні теки самим Крип'якевичем. Ці матеріали знаходяться на зберіганні в Архіві Інституту українознавства ім. І. П. Крип'якевича НАН України.

Окремі документи, що регламентують діяльність Інституту історії України (склад вченої ради, ухвалення постанов про друкування “Наукових записок” Інституту, склад редакційної колегії, деякі кадрові питання) знаходяться серед протоколів президії АН УРСР, що є доступними в Науковому архіві президії НАН України та Інституті архівознавства Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Подібного типу документи від 1944 р. зберігаються в Науковому архіві Інституту історії України.

Отже, з огляду на такий стан джерельної бази перед упорядниками фактично не стояло питання відбору документів протокольного характеру.

Водночас до корпусу були залучені ще кілька вартісних документальних блоків, які дозволяють зрозуміти обставини життя вчених в ці роки. Це, передусім, партійні постанови та рішення, що стосуються Інституту та його співробітників, а також стенограми нарад в ЦК КП(б)У, на яких обговорювались ті або ті питання ідеологічної роботи та ухвалювались рішення щодо висвітлення різних проблем історії України. Дані документи були виявлені в Центральному державному архіві громадських об'єднань України.

Змістовно важливою упорядники вважають велику за обсягом добірку документів з архівно-кримінальних справ репресованих істориків — співробітників Інституту. Протоколи та витяги з протоколів допитів, звинувачувальні висновки, заяви та вироки у справах незаконно репресованих дослідників, звинувачених у неймовірних злочинах, не лише дають уявлення про тогочасну систему правосуддя, але й характеризують науково-дослідну діяльність вчених, погляди на різні проблеми історії України, а також до певної міри дають уявлення про їх повсякденне життя. Документи цього блоку знаходяться на зберіганні у Галузевому державному архіві Служби безпеки України.

Упорядники намагались також якнайповніше використати матеріали тогочасної газетної та журнальної періодики, а також епістолярій.

Перша книга даного видання (1936–1947 рр.) складається із чотирьох частин, три з яких чітко хронологічно відповідають певним періодам історії установи. Перший період — це 1936–1941 роки, тобто час від заснування Інституту у липні 1936 р. до нападу нацистської Німеччини на СРСР 22-го червня 1941 р., коли діяльність Інституту у Києві та Львові була припинена. Другий період — 1941–1944 роки, коли співробітники Інституту перебували або в евакуації, або в окупованих Києві та Львові. Нарешті, третій період — 1944–1947 роки — від часу реєвакуації Інституту до Києва до сумнозвісної постанови 1947 р.

Відкрити ж першу книгу документального збірника упорядники наважились трьома документами, що хронологічно виходять за межі заявленого періоду, але безпосередньо стосуються теми створення академічного Інституту історії України. Адже ще у 1926 р. про потребу організації в складі ВУАН потужного Інституту історії заговорив акад. М. С. Грушевський. Тоді він домігся включення Історичного інституту до п'ятилітнього плану Укрнауки з організації наукових інституцій, а за два роки розробив проект його структури та визначив основні завдання цієї наукової установи. Адже, як наголошував історик, “робітники і селяни України повинні мати повно, солідно і всебічно розроблену історію своєї країни, українського народу та тих нацменшостей, що разом з ним заселяють сю країну”. Втім, цей, без сумніву, грандіозний проект М. С. Грушевського так і залишився на папері. В умовах структурної реорганізації ВУАН до ідеї Історичного інституту повернулись у 1932 р., але зреалізували лише у 1934 р. у вигляді Історично-археографічного інституту. Основні завдання, які ставились тоді перед новоутвореною інституцією, були сформульовані у “Положенні про Інститут історії ВУАН”, яке і завершує цю невеличку частину проектів академічних історичних інституцій.

Уважний читач може поставити упорядникам на карб подання однотипних документів. Зауважимо, що певною мірою це зроблено свідомо,

аби показати типові долі вчених, підкреслити загальну тенденцію тих або тих процесів. Крім того, доля кожної людини — унікальна, і лише це повністю виправдовує деяку інформаційну повторюваність.

Більше того, саме однотипність документів дозволяє прослідкувати певні ланцюжки тогочасного діловодства — зазвичай спочатку ухвалювалась постанова політбюро або ЦК КП(б)У, потім відповідне рішення розглядалось урядом, потім — президією Академії, нарешті, наостанок надходила черга до Інституту. Даний збірник також дає можливість дослідити ланцюжки “запозичень” висновків та навіть текстів із партійних постанов у тексти фахових істориків.

А однотипність такого начебто “сухого” жанру, як протоколи засідань, дає можливість розглядати процеси в їх тягlostі. Це надзвичайно опукло видно у протоколах засідань Львівського відділу Інституту історії України за 1940 р. — першу половину 1941 р., коли за дуже короткий час під впливом радянської змінюється навіть мова протоколів та їх стилістика, не кажучи вже про наповнення. Скупі рядочки протоколів засідань з цього погляду виглядають промовистими. Надзвичайно цікаво спостерігати, як день за днем підлаштовуються історики Львівського відділу під вимоги подавати освітлення подій в так званій “марксівській методі”, використовувати цитати з Маркса-Енгельса-Леніна-Сталіна. Так само важливою є зафіксована стенограмами жива мова тих або тих істориків, вживана ними термінологія. Наголошуємо, що протоколи є не лише джерелом суто історіографічної інформації, за ними постають люди, окреслюється їхнє коло спілкування.

* * *

Археографічне опрацювання документів, поданих у виданні, здійснено відповідно до ustalених в Україні правил. Кожний документ забезпечено заголовком, в якому зазначено його порядковий номер у публікації, короткий зміст, дату і місце написання.

Документи супроводжуються легендою, де позначено місце зберігання документу, а також всі відомі упорядникам публікації та републікації. У легендах також зазначається автентичність документу (оригінал, копія) та спосіб його відтворення (машинопис, рукопис, типографський відбиток).

Відповідно до тематичної спрямованості збірника частина документів подається у витягах, пропуски зазначено у тексті у квадратних дужках без розшифровки опущеного тексту.

Документи українською та російською мовами подаються мовою оригіналу, до німецькомовних документів долучені переклади на українську.

Мовностилістичні особливості документів збережено. Пунктуацію приведено до сучасних вимог. Явні друкарські помилки та помилки на письмі виправлені без застережень.

Розбивка та підкреслення в документах відтворені без застережень.

Скорочені, пропущені чи недописані слова доповнені у квадратних дужках.

Ініціали осіб, не позначені в документі, відновлені у квадратних дужках, за винятком: 1) текстів та витягів з протоколів допитів, звинувачувальних висновків та вироків 1936–1937 та 1941–1945 рр., 2) газетних статей, 3) доповідних записок-доносів, 4) стенограм, 5) листів. Упорядники уникали розшифровки даних прізвищ абсолютно свідомо, розуміючи, що дане доповнення спотворило б характерний стиль цих документів.

Прізвища осіб та окремі слова, що за тогочасними офіційними правилами партійного та відомчого, в т. ч. академічного діловодства, подавались у документах великими літерами (приміром: СЛУХАЛИ:, УХВАЛИЛИ: тощо), при публікації для полегшення сприйняття позначено курсивом (*Слухали:, Ухвалили:*).

Через наявність значної літератури з історії Інституту історії України, зокрема ґрунтовного довідкового видання “Інститут історії України Національної академії наук України. 1936–2006” (К., 2006) кількість приміток до документів та наявна у них інформація свідомо мінімізовані і складаються здебільшого з археографічних зауваг.

До видання долучено іменний покажчик.

* * *

Упорядники складають щиру подяку колегам, які фаховими порадами та консультаціями долучились до цієї праці — Геннадію Боряку, Станіславу Кульчицькому, Миколі Литвину, Феодосію Стеблію, Олександрю Луцькому, Наталії Кашеваровій, Святославу Юсову, а також працівникам архівів, що всіляко сприяли даній роботі — Наталі Маковській, Оксані Берковській, Надії Луцок, Оксані Кузнецовій, Ганні Ходаковській (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України), Володимирю Лозицькому, Ользі Бажан, Ларисі Батрак, Юлії Назаренко (Центральний державний архів громадських об'єднань України), Сергію Кокіну, Георгію Смирнову, Євгенії Тункаєвій (Галузевий державний архів Служби безпеки України), Ользі Титаренко, Вірі Савіній (Науковий архів Президії Національної академії наук України), Любові Шепель (Науковий архів Інституту історії України НАН України), Богдану Микитів (Архів Інституту українознавства ім. І. П. Крип'якевича НАН України), Віталію Афіані, Ірині Таракановій (Архів Російської академії наук, м. Москва), Марії Мандрик (Санкт-Петербурзький філіал Архіву Російської академії наук, м. Санкт-Петербург), Ользі Вакульчук (Відділ газетних фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського).

ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ

1928–1934: Проекти академічних історичних інститутів

№ 1

**Проект організації “Українського історичного інституту”,
складений головою Історичної секції ВУАН акад. М. С. Грушевським**

*[1928 р.]¹
м. Київ*

При укладанні Укрнаукою в червні 1926 р. п'ятилітнього плану піднесено було мною потребу заснування Українського Історичного Інституту. Властиво — перетворення в такий науково-дослідний Інститут Науково-досл[ідну] Кафедру історії України в Києві. Укрнаука сю гадку прийняла і включила сей Інститут у свій п'ятилітній план. Тепер, коли з того п'ятиліття зістається ще тільки два роки, я вважаю своїм обов'язком умотивувати цей план для його реалізації.

До революції історія України в собі й її ув'язка з загальним історичним процесом майже не студіювалася систематично, а тільки похапцем та чи інша сторона історичного життя. Так, напр[иклад], під час інтенсивного розроблення старої історії “Російського Государства” сформовано і стару історію України. Офіціальна боротьба з польськими претензіями на Зах[ідну] Україну і Білорусію по дорозі освітлювала соціальну історію литовсько-польської доби і т[аке] под[ібне]. Не було самостійних установ для систематичного висвітлення української історії як в цілості, так й взаємовідносин з історичними процесами — середземноморським, західноєвропейським, євразійським. А приватна ініціатива і ті імпульси, які від часу давала боротьба за національне визначення, не могли зробити того, на що були потрібні сильні добре забезпечені і налагоджені на десятиліття постійної систематичної дослідної праці обраховані установи. Такі можливості принесла з собою революція — але досі таких установ ми не маємо. Науково-Дослідні Кафедри, сей продукт соціалістичного будівництва, тільки підводили до сього завдання. Праця, ведена протягом п'ятилітнього існування Науково-Дослідної Кафедри Історії України в Києві, не вважаючи на велику організаційну енергію, виявлену в ній, ясно показала недостатність сих установ для зазначеної мети. З одної сторони — науково-педагогічні завдання забирали енергію керівників. З другої сторони, директива Укрнауки, аби головна увага Кафедри була звернена на “епоху капіталізму й імперіалізму”, продиктована цілком правильним розумінням потреб радянського будівництва, в сім масштабі без останку

¹ Дату встановлено за змістом документа.

вичерпувала всю дослідну енергію керуючого осередку, яка лишалася поза чисто педагогічними завданнями. Щоб зміцнити дослідну роботу, кафедра протягом останніх двох років старалася розширити круг дійсних членів і наукових співробітників свого Історичного відділу: поруч переводу до категорії наукових співробітників тих аспірантів, які задокументували свої дослідні здібності, вона притягала дослідників, які б могли допомогти виконанню дослідних завдань в тій чи іншій галузі історичного знання. Але тут на шляху цих планів Кафедра стрічалася з фінансовими перешкодами: Укрнаука рішучо відмовляла ставок дійсним членам і науковим співробітниками, що фактично поза науково-педагогічною роботою, яку ведуть керівники секцій з аспірантами, перетворює кафедру в рід Наукового Товариства, що має об'єднувати людей, які поза всіма службовими заняттями інтересуються наукою і по змозі відвідують засідання Кафедри і беруть участь в дискусії. Про систематичну роботу, про які-небудь науково-дослідні доручення таким нештатними дійсним членам і співробітниками, очевидно, не може бути й мови.

Тим часом, річ ясна, що робітники і селяни України повинні мати повно, солідно і всебічно розроблену історію своєї країни, українського народу та тих нацменшостей, що разом з ним заселяють сю країну. Всякого роду популяризації для масового вжитку повинні мати під собою базу пророблену строго науково, таку, щоб відповідала вимогам наукового методу. І була б здатна витримати хоч би яку сувору наукову критику. Те, що було зроблено на сім полі, повинно бути перевірено на підставі нового джерелового матеріалу і досягнень революційної доби. Те, чого бракувало досі, повинно бути заповнене систематичним науковим дослідом. Явища українського життя повинні бути приведені в зв'язок з явищами світового історичного процесу.

Для сього необхідно перетворити Історичний Відділ Науково-Дослідної Кафедри Історії України в Український Історичний Інститут, такої структури, як се передбачає нормальний статут інститутів, розроблений Укрнаукою. Теперішні Секції: методології і соціального обґрунтування історії і культурної історії України повинні бути перетворені в відділи Інституту; в відділі культурної історії потрібна окрема секція Західної України.

Секція соціально-економічної і політичної історії повинна бути розділена на 3 відділи:

Порівняльної історії господарства

Старої історії України

Нової історії України.

В двох останніх відділах повинні бути окремі секції Західної України. В відділі Старої історії України окрім секцій основних: старої історії, литовсько-польської й козацької доби два секції допоміжних історичних наук: одна для історичної географії, друга для джерелознавства, архівознавства, дипломатики і т. ін.

Таким чином структура Інституту представляється так:

1. Відділ методології і соціального обґрунтування історії.
2. Відділ порівняної історії господарства в двох секціях: господарства міського і господарства сільського.
3. Відділ історії культури з окремою секцією Західної України.
4. Відділ старшої соціальної і політичної історії України, в складі секцій старої, литовсько-польської і козацької доби, з додатковими секціями: порівняної історії західноєвропейської й азійської (в дальшому плані вони можуть бути відділені в окремий відділ, з поділом на секції європейську і азійську) і двома секціями допоміжних наук (що в дальшому теж можуть бути відділені в окремий відділ): а) історичної географії, б) джерелознавства і дотичних наук.
5. Відділ нової соціальної й політичної історії України, з окремою секцією Зах[ідної] України.

Сі загальні риси — котрі можуть бути конкретизовані і деталізовані як тісніш — сі загальні основи будуть ухвалені Укрнаукою. До сього вважаю потрібним в сій хвилі додати тільки, що теперішній склад Історичного Відділу Кафедри: 3 керівники², 5 дійсних членів³, 8 наукових співробітників⁴ і 13 аспірантів 3 року⁵, з котрих декотрі по всякій правдоподібності перейдуть в категорію наукових співробітників сеї осені, становлять уже вповні достаточну базу для перетворення сього відділу в Історичний Інститут.

Науковий архів Інституту історії України НАН України (далі — НА ІУ НАН України), оп. 3, спр. 170, № 2, арк. 1–2. Копія. Машинопис.

Опубл.: Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики. Ч. 5. Історіографічні дослідження в Україні. Вип. 10. Об'єднаний випуск: Зб. наукових праць на пошану акад. В. А. Смолія: У 2-х ч. — Ч. 2: Історіографія. — К., 2000. — С. 314–326.

² Мова йде про О. Ю. Гермайзе, О. С. Грушевського, В. І. Щербину.

³ Маються на увазі В. І. Герасимчук, В. Ю. Данилевич, П. В. Клименко, І. П. Крип'якевич, М. М. Марковський.

⁴ Йдеться про О. І. Барановича, С. Ю. Гаєвського, С. В. Глушка, М. Н. Петровського, О. М. Степанишину, М. М. Ткаченка, П. К. Федоренка, С. В. Шамрая.

⁵ Тут М. С. Грушевський каже про “аспірантів 3-го року”, маючи на увазі всіх аспірантів кафедри по відділу Історії України: К. Є. Антиповича, П. А. Діхтяра, В. С. Євфимовського, В. Я. Камінського, М. Ф. Карачківського, В. М. Костащука, Д. О. Кравцова, І. І. Кравченка, Л. В. Миловидова, П. І. Нечипоренка, Л. О. Окиншевича, О. Я. Павлика, В. Д. Юркевича.

№ 2

**Витяг із протоколу засідання партійної частини президії ВУАН
про створення Інституту історії та Інституту історії
матеріальної культури***19 лютого 1932 р.**м. Київ*

[...] 6. Про утворення окремих Інститутів на II-му відділі ВУАН.

Ухвалили: вважати за потрібне у зв'язку з реорганізацією наукової роботи ВУАН мати у складі II Відділу ВУАН отакі інститути:

[...]

4. Ін[ститу]т історії, що має служити за наукову базу для кафедр:

а) Історії України доби феодалізму (акад. Д. І. Багалій),

б) Історії України доби промислового капіталізму (акад. М. С. Грушевський),

в) Історії України доби імперіялізму (вакансія),

г) Всесвітньої історії (вакансія),

д) Історії Білорусі (вакансія),

е) Історії народів сходу СРСР,

є) Історії педагогіки

та усуспільнити комісії:

а) Дослідів історії України часів феодалізму,

б) Києва та Правобережжя,

в) Козаччини,

г) Історії реврухів на Україні,

д) Історії Заходу,

е) Історії Близького Сходу,

є) Археографічну,

ж) Історично-географічну,

з) Західньої України,

и) Біографічного словника,

5. Інститут історії матеріальної культури, що має служити за наукову базу отаких кафедр:

а) Передісторії України (акад. Д. І. Яворницький),

б) Української етнографії (акад. [Ф. М.] Колесса),

в) Історії укр[аїнської] літератури часів феодалізму (акад. В. М. Перетц),

г) Історії укр[аїнської] літератури часів промисл[ового] капіталіз[му] та імперіялізму (акад. [К. Й.] Студинський),

д) Красного письменства (акад. П. Г. Тичина),

е) Білоруської літератури (акад. Я. Купала),

є) Східнього письменства та культури (акад. А. Ю. Кримський),

ж) Історії українського мистецтва (акад. О. П. Новицький),

з) Загального мистецтва (акад. Ф. І. Шміт),

и) Народньої словесности (вакансія),

- і) Шевченкознавства,
 - к) Музикознавства,
 - л) Історії західньо-європейської літератури,
 - м) Історії української поштовтневої літератури
- та усупільнити комісії:
- а) Культурно-історичну,
 - б) ВУАК,
 - в) Археологічний музей,
 - г) Етнографічну з кабінетом радянського села,
 - д)⁶ Музей етнографії,
 - е) Укр[аїнського] письменства феодальної доби,
 - ж) Зв'язку української літератури з закордоном,
 - з) Української літератури доби промислового капіталізму,
 - і) Редакційний комітет для видання творів Т. Г. Шевченка,
 - и) Каб[інет] арабо-іранської філології,
 - к) Тюркологічну комісію,
 - л) Театральний музей,
 - м) Кабінет порівняльного музикознавства,
 - н) Комісію масового революційного мистецтва,
 - о) Комісію дитячої творчости. [...]

*Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України), ф. 166, оп. 10. спр. 949, арк. 121–122. Копія. Машинопис.
Опубл.: Історія Національної академії наук України. 1929–1933: Документи і матеріали. — К., 1998. — С. 229–230.*

№ 3

Положення про Інститут історії Всеукраїнської академії наук⁷

*[грудень 1933 р. — січень 1934 р.]⁸
м. Київ*

1. Інститут історії ВУАН є вища науково-дослідча установа, в завдання якої входить:

а) Розробка проблем з історії України, Росії й СРСР та історії Сходу й Заходу за всіх суспільно-економічних формацій, а також історії партії⁹.

б) Спрямовуючи всю роботу на користь соцбудівництва, Інститут повсякчасно веде ідеологічну боротьбу з буржуазними концепціями в розумінні історичного процесу, з проявами вульгаризації та протаскуванням в історичну науку ворожих пролетаріатові буржуазних і дрібнобуржуазних поглядів і концепцій.

⁶ Нумерація у документі.

⁷ Заголовок документа.

⁸ Дату встановлено за змістом документа.

⁹ Чорнилом вписаний рядок: “а) розроблення проблем з історії партії”.

Особливу увагу Інститут історії має приділяти викриттю та боротьбі з буржуазно-націоналістичними і фашистськими¹⁰ перекручуваннями історії України українськими націоналістами.

в) Виявлення, оброблення й видання історичних документів і матеріалів, особливо з історії України.

г) Організація всієї науково-дослідчої роботи, пов'язаної з попередніми завданнями, наукових відряджень, експедицій тощо.

2. Свою теоретичну й практичну роботу Інститут історії координує з іншими установами, в першу чергу з ВУАМЛІН та відповідними установами ВУАН, погоджуючи з ними плани своєї роботи, проблематику й тематику.

3. На чолі Інституту стоїть дирекція в складі директора, заступника директора та вченого секретаря. Дирекція відповідає за всю діяльність Інституту, його політичну та методологічну спрямованість та за виконання покладених на Інститут завдань.

4. При дирекції Інституту існує Наукова рада як науково-дорадча інституція, обов'язком якої є:

а) розгляд і попереднє обговорення планів наукової роботи та бюджету Інституту й секторів;

б) заслухо[ву]вання і обговорення звітів Інституту та секторів;

в) обговорення і апробація кандидатур на аспірантів Інституту.

Складається Наукова рада з дирекції Інституту, керівників секторів та представників партійної, професійної організації¹¹ Інституту, а також, в міру потреби, інших наукових установ.

5. Для обговорення найважливіших теоретичних і практичних питань науково-дослідчої діяльності Інституту, для заслухо[овув]ання і обговорення найважливіших доповідів наукових робітників Інституту та інших наукових установ, в порядку організації наукового зв'язку з ними і обміну науковими досягненнями, а також для обговорення напрямку роботи, планів і звітів Інституту скликається час од часу пленум Інституту, який складається з академіків і наукових співробітників, що входять в Інститут, та представників інших науково-дослідчих, радянських, партійних і професійних організацій.

6. Структура Інституту. Основним організаційним осередком науково-дослідч[ої] роботи Інституту є сектор. Інститут поділяється на такі сектори:

1) сектор історії України за доби феодалізму;

2) сектор історії України за доби капіталізму;

3) сектор історії України за доби пролетарської революції та соцбудівництва;

4) сектор історії Західної України;

5) сектор історії Росії та СРСР;

¹⁰ Словосполучення "і фашистськими" дописано чорнилом над рядком.

¹¹ Мається на увазі профспілкова організація.

- 6) сектор історії Партії;
- 7) сектор історії Сходу й Заходу;
- 8) сектор історії нацменшостей на Україні.

7. На чолі кожного сектора стоїть керівник, що його призначає дирекція Інституту і затверджує президія Академії.

Керівник сектора є відповідальним перед дирекцією Інституту за організацію всієї науково-дослідчої роботи на секторі, правильне спрямування її і своєчасне виконання плану наукових робіт сектора в цілому та за повсякденну роботу кожного наукового співробітника сектора зокрема.

8. Покладаючи в основу науково-дослідчої роботи принцип колективного співробітництва і застосування методів соцзмагання та ударництва сектори у відповідний спосіб організують свою роботу й¹² переводять на своїх зборах колективно обговорення планів робіт та своєї продукції.

9. Заміщення наукових посад Інституту історії переводиться на підставі загального статуту ВУАН.

10. Інститут видає свої наукові праці в формі видань: періодичних, монографічних, збірників та корпусів, науково-популярних і т. д.

11. Інститут організує свою допоміжну робочу бібліотеку та науковий архів.

12. Академіки ВУАН, що їх катедри спираються на організаційно-наукову базу Інституту, входять до складу Інституту.

НА ПУ НАН України, оп. 3, спр. 171, № 24, арк. 3–3-зв. Копія. Машинопис з рукописними правкам.

Чернетковий варіант цього документу (див. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського [далі — ІР НБУВ], ф. X, спр. 2236, арк. 1–5) опубл.: Історія Національної академії наук України. 1929–1933: Документи і матеріали. — С. 322–324.

¹² Вислів “у відповідний спосіб організують свою роботу й” вписано чорнилом.

1936–1941

№ 4

**Постанова ЦК КП(б)У “Про організацію в Академії наук УСРР
Відділу суспільних наук”¹**

23 липня 1936 р.
м. Київ

1. Ліквідувати УАМЛІН і передати інститути історії і економіки УАМЛІНу з їх кадрами в склад Академії наук УСРР.

На базі інститутів УАМЛІНу утворити в Академії наук Інститут історії України.

На базі Інституту економіки УАМЛІНу і Інституту сільгоспекономіки Наркомзему УСРР утворити в Академії наук Аграрно-економічний інститут.

На базі існуючого при Наркомосі Інституту імені Шевченка і літературної комісії УАЛМІНу утворити в Академії наук Інститут української літератури імені [Т. Г.] Шевченка².

Інститути філософії, права і радянського будівництва ліквідувати.

2. Відповідно до нового статуту Академії наук УСРР утворити в Академії Відділ суспільних наук.

Затвердити секретарем Відділу суспільних наук т. [А. Х.] Сараджева.

3. Затвердити директорами інститутів: літературного — академіка [П. Г.] Тичину і його заступниками професора [О. І.] Білецького і т. [Ю. Д.] Йосипчука, аграрно-економічного — т. [Я. Д.] Лейбмана (по сумісництву з роботою в ЦК КП(б)У) і його заступником т. [В. М.] Смольного, історичного — т. [А. Х.] Сараджева і його заступником т. [Г. Я.] Слюсаренко.

4. Відділу науки ЦК КП(б)У разом з партгрупною Академії та президії УАМЛІНу внести на затвердження ЦК КП(б)У персональний склад кадрів УАМЛІНу, що їх передають до Академії.

Секретар ЦК КП(б)У

С. [В.] Косіор

Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України), ф. 1, оп. 6, спр. 409, арк. 42. Оригінал. Машинопис.

Оубл.: У лецатах тоталітаризму: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.): Збірник документів і матеріалів: У 2-х ч. — Ч. 1. — К., 1996. — С. 47–48; Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — К., 2001. — С. 18–20; Історія Національної академії наук України. 1934–1937: Документи і матеріали. — К., 2003. — С. 226–227.

¹ Питання вирішене шляхом опитування членів політбюро ЦК КП(б)У 23 липня 1936 р., затверджене на засіданні політбюро ЦК КП(б)У 25 липня 1936 р.

² Очевидно, через помилку друкарки абзац оформлений як примітка у документі.

№ 5

Витяг із протоколу засідання президії АН УСРР про організацію Відділу суспільних наук

27 липня 1936 р.

м. Київ

3. *Слухали:* Про організацію Відділу суспільних наук. (Доповідає віцепрезидент АН УСРР акад. [О. Г.] Шліхтер).

Ухвалили: а) Піднести клопотання перед РНК УСРР про організацію при АН УСРР в зв'язку з організацією Відділу суспільних наук таких інститутів: інституту фольклору, інституту історії УСРР, інституту аграрно-економічного та інституту української літератури ім. Шевченка.

б) На виконуючого обов'язки секретаря відділу суспільних наук призначити т. [А. Х.] Сараджієва.

в) На т. в. о. директора ін[ститу]ту фольклору призначити т. [А. А.] Хвилю.

г) На т. в. о. директора ін[ститу]ту історії УСРР призначити т. [А. Х.] Сараджієва, замісника директора т. [Г. Я.] Слюсаренка.

д) На т. в. о. директора ін[ститу]ту аграрно-економічного призначити т. [Я. Д.] Лейбмана, замісником директора т. [В. М.] Смольного.

д) На т. в. о. директора ін[ститу]ту української літератури ім. [Т. Г.] Шевченка — призначити акад. [П. Г.] Тичину; замісником тт. [О. І.] Білецького й [Ю. Д.] Йосипчука.

е) Доручити т. [А. Х.] Сараджієву розпочати роботу в справі організації Відділу суспільних наук, а т. в. о. директорам зазначених інститутів скласти проект структури штатів та кошторису цих інститутів на 1936–1937 р.

Науковий архів Президії НАН України, ф. Р-251, оп. 1, спр. 62, арк. 124–125. Оригінал. Машинопис.

№ 6

Витяг із протоколу засідання політбюро ЦК КП(б)У про затвердження директора Інституту історії України АН УСРР23 листопада 1936 р.³

м. Київ

а) На зміну постанови ПБ ЦК КП(б)У від 21 липня⁴ 1936 р. затвердити т. Білоусова С. Н. директором Інституту історії УАН, звільнивши його від обов'язків секретаря Бобринецького райкому КП(б)У Одеської області.

³ Питання вирішене шляхом опитування членів політбюро ЦК КП(б)У, долучене до протоколу від 17 грудня 1936 р.

⁴ Так у документі. Має бути: “23 липня”.

Просити ЦК ВКП(б) затвердити звільнення т. Білоусова С. Н. від роботи першого секретаря Бобринецького райкому КП(б)У.

б) Зобов'язати т. Гавриленко підшукати кандидатуру для роботи секретарем Бобринецького райкому КП(б)У, погодивши цю кандидатуру з Одеським обкомом КП(б)У.

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 410, арк. 149. Оригінал. Машинопис.

Опубл.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 1. — С. 48; Історія Національної академії наук України. 1934–1937: Документи і матеріали. — С. 237.

№ 7

Звинувачувальний висновок УДБ НКВС УРСР у справі першого директора Інституту історії України АН УРСР А. Х. Сараджева

7 березня 1937 р.⁵
м. Київ

НКВД УССР вскрыта к ликвидирована контрреволюционная террористическая т. н. “право-левацкая” организация, возглавляемая украинским центром.

Расследованием, произведенным по делу, установлено, что “право-левацкая” организация на Украине проводила контрреволюционную террористическую деятельность под руководством московского центра, участники которого совершили злодейское убийство тов. С. М. Кирова.

Эта организация свою борьбу с партией и советской властью проводила в блоке с троцкистской террористической организацией и украинскими националистами.

Как участник указанной организации по данному делу в качестве обвиняемого привлечен *Сараджев* Арташес Хоренович. Материалами следствия установлено, что *Сараджев* А. Х. в бытность свою в 1930 г. слушателем философского отделения Института красной профессуры в Москве был связан с троцкистами *Каревым* и *Стэнном*, которыми он и был вовлечен.

В 1931–1932 гг., работая в качестве преподавателя Историко-философского института в Москве, *Сараджев* был организационно связан с троцкистом *Смирновым* М. Г., по заданиям которого проводил контрреволюционную троцкистскую работу. Обвиняемый *Сараджев* вербовал в троцкистскую группу *Розанова* А. А. (террорист, осужден в 1936 г. Военной коллегией Верховного Суда), а также *Назарова* и *Иллюхова*.

⁵ Дата затвердження висновку начальником 4 відділу ГУДБ НКВС комісаром державної безпеки 3 рангу Курським та Прокурором СРСР А. Вишинським.

10 березня 1937 р. у Москві відбулось закрите судове засідання Військової колегії Верховного суду СРСР, що тривало 15 хвилин. За вироком суду того ж дня А. Х. Сараджева було розстріляно. Реабілітований у 1955 р.

В 1934 г., после переезда своего на работу в Харьков в УАМЛИН, *Сараджев* связался с руководителями контрреволюционной террористической т. н. “право-левацкой” организации на Украине *Дзенисом* и *Ашрафьяном*, вошел в состав этой организации и с этого времени до своего ареста активно проводил контрреволюционную работу в Харькове, а затем в Киеве.

Получив задание от *Дзениса* и *Ашрафьяна* проводить обработку и вербовку в организацию новых лиц, *Сараджев* на протяжении 1935–1936 гг., завербовал в организацию бывших научных работников УАМЛИНа *Юшманова*, *Шевкопляса*, *Харченко* и *Небия*, которых связал с руководителем организации *Дзенисом* О. П.

Будучи директором Института философии и членом президиума УАМЛИНа, использовал свое служебное положение для расстановки кадров организации на идеологическом фронте.

В результате контрреволюционной работы, которую провели *Сараджев*, а также *Дзенис* О. П. и *Ашрафьян* З. А., на основные участки теоретического фронта были посажены участники право-левацкой организации.

Об этом *Сараджев* показал:

“Основные участки в УАМЛИНе были в руках право-левацкой организации.

Директорами институтутов УАМЛИНа были подобраны участники нашей организации.

Я — *Сараджев*, *Шевкопляс* и *Юшманов* возглавляли Институт истории; *Сизонов* — Институт советского строительства и права; литературная комиссия, возглавляемая *Щупаком* — участником троцкистской националистической организации, и т. д.” (л. д. 18–20).

Такая расстановка сил организации способствовала проведению контрреволюционной работы по линии обработки и вербовки в организацию слушателей института, а также для использования теоретического фронта в целях контрреволюционной пропаганды. (См. показания *Сараджева* и *Дзениса*, л. д. 147).

В январе 1935 г. *Дзенис* сообщил *Сараджеву* о террористических позициях организации. *Дзенис* сообщил также *Сараджеву* о том, что убийство тов. Кирова было подготовлено и осуществлено троцкистским центром в Москве и что этим центром вместе с руководством право-левацкой организации ведется подготовка к совершению террористических актов над руководителями партии и советского правительства.

Обвиняемый *Дзенис* поручил *Сараджеву* подготовить кадры террористов для совершения террористических актов над руководителями партии и советского правительства.

В своих показаниях от 21/І 1937 г. обвиняемый *Сараджев* об этом показал:

“Дзенис мне рассказал, что троцкистская организация, в контакте с которой мы ведем борьбу, практически ведет подготовку террористических актов над руководителями КП(б)У, и нам нужно помочь им. Мы должны воспитать преданных нам людей, которые смогли бы, если понадобится, практически принять участие в осуществлении террористических актов” (л. д. 37).

Это же в своих покаяниях признал и обвиняемый *Дзенис*.

В предъявленном обвинении *Сараджев* виновным себя признал. Изобличается также показаниями обвиняемых по настоящему делу *Дзениса*, *Аишафяна*, *Войтинского*, *Блинова* и показаниями ныне осужденных террористов *Орлова* и *Розанова А. А.*, а также показаниями троцкистов *Киллерога*, *Лейбмана*, *Бенедиктова*.

На основании изложенного *Сараджев* Арташес Хоренович, 1898 г. рождения, уроженец г. Ахалцык, служащий, с высшим образованием, быв[ший] член ВКП(б) с 1917 по 1936 г., до ареста — преподаватель философии Института красной профессуры, не судим, обвиняется в том, что:

а) являлся участником к[онтр]р[еволюционной] троцкистской террористической организации, руководство которой осуществлялось московским объединенным троцкистско-зиновьевским террористическим центром, участники которого совершили злодейское убийство тов. Кирова;

б) на протяжении с 1930 по 1936 г. вел активно контрреволюционную троцкистскую работу и, будучи членом президиума УАМЛИНа, расставлял троцкистские кадры, а также вербовал новых членов в к[онтр]р[еволюционную] организацию.

На основании закона от 1-го декабря 1934 г. *Сараджев* Арташес Хоренович подлежит преданию суду Военной коллегии Верховного Суда Союза ССР.

Пом[ощник] нач[альника] 3 отд[еления]
4 отдела УГБ НКВД УССР
старший лейтенант
государств[енной] безопасности

Грозный

“Согласен”:

Пом[ощник] нач[альника] 4 отдела
УГБ НКВД УССР
капитан государств[енной] безопасности

Брук

“Утверждаю”:

Нач[альник] 4 отдела УГБ НКВД УССР
майор государств[енной] безопасности

Рахлис

“ ”⁶ марта 1937 г.

⁶ Дата відсутня.

*Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі — ГДА СБУ),
спр. 52219 ФП, т. 1, арк. 217–220. Оригінал. Машинопис.
Опубл.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії
України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 1. — С. 48–52.*

№ 8

Витяг із протоколу допиту старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР К. Ф. Гребенкіна в УДБ НКВС УРСР щодо його антирадянської діяльності⁷

*27 квітня 1937 р.
м. Київ*

В[опрос]: Вы признали свою принадлежность к контрреволюционной право-левацкой организации. Кем и когда Вы были вовлечены в эту организацию?

О[ответ]: В право-левацкую организацию я был вовлечен летом 1934 г. Ашрафяном, работавшим тогда директором И[нститута] К[расной] П[рофессуры] в Харькове, являвшимся членом руководства право-левацкой организации на Украине. [...]

Моему вступлению в организацию предшествовали следующие обстоятельства. Я прибыл на Украину из Москвы в сентябре 1933 г. для работы в институте истории ВУАМЛИНа. Несколько позже меня приехал также Сизонов в институт советского строительства и права. Сизонова я знал по совместной преподавательской работе в Москве. Сизонов мне сообщил, что для работы на Украину должен приехать ряд икапистов, в т. ч. Дзенис, Ашрафян, Сараджев и др[угие], которых я знал по Москве, но близко с ними тогда знаком не был.

Сизонов сообщил мне о предстоящем приезде на Украину указанных лиц, восторженно о них отзывался, давая им высокие оценки как квалифицированным научным работникам. В последующем с приездом их на Украину Сизонов мне неоднократно говорил, что нам — бывшим икапистам, работающим на научном фронте Украины, надо быть организованными и сплоченными, чтобы составлять единую группу. Тогда из разговоров с Сизоновым мне не было еще ясно, что преследовалось и имелось в виду стремление создать из работающих на Украине икапистов сплоченную и организованную группу. Позднее уже от Ашрафяна я узнал действительный смысл этого стремления к организованности, что это было направлено на организацию и сплочение людей, разделяющих антипартийные взгляды Дзениса, Ашрафяна и Сараджева. Из разговоров с Ашрафяном я узнал, что концентрация на научном фронте Украины бывших икапистов и сплочение их являлось этапом формирования ими право-левацкой организации.

⁷ Підписи К. Ф. Гребенкіна на кожному аркуші протоколу.

Вскоре после приезда на Украину Дзениса, Сараджева и Ашрафяна на одном из заседаний президиума ВУАМЛИНа обсуждался план монографии института философии о новом человеке социалистического общества. На этом заседании Сараджев выступил с неверной трактовкой вопроса о новом человеке и массах советского общества, создающих и выдвигающих новых людей, героев социалистического строительства, пренебрежительно, по-троцкистски характеризую массу. Мое выступление с критикой Сараджева вызвало нескрываемое возмущение присутствующих на заседании лиц (насколько помню, при обсуждении этого вопроса были Дзенис, Сараджев, Сенченко, Скубицкий, Сизонов и др[угие]).

Дзенис прервал меня, заявив, что это недопустимое выступление.

После заседания Дзенис просил меня остаться для разговора. В этой беседе со мной наедине Дзенис резко упрекал меня за мое выступление против Сараджева, заявляя, что этим я подрываю авторитет Сараджева в то время, когда мы всячески должны ему создавать авторитет в научных и политических кругах Украины. Этим выступлением, указал Дзенис, я нарушаю единство и сплоченность, которые должны объединять нас — бывших икапистов. [...]

В начале учебного года, в сентябре 1934 г. Ашрафян в беседах со мной, которые происходили в его кабинете, касаясь вопроса о положении страны, указывал на переживаемые большие трудности. Особенно, говорил он, эти трудности велики на Украине, где неправильное проведение коллективизации привело к голоду. Это положение, говорил он, также не улучшилось существенным образом и продолжает оставаться напряженным и очень тяжелым.

Такое же тяжелое положение, говорил Ашрафян, мы имеем на научном фронте, где мало того, что не создаются и не выращиваются новые кадры, а, наоборот, всячески изымаются имеющиеся научные кадры, которых громят, как политически неблагонадежных, как троцкистов, националистов.

Это тяжелое положение в стране и на научном фронте, говорил Ашрафян, является результатом неправильной политики партии, подчеркивая при этом, что внутри самой партии создан тяжелый режим, удушающий всякую критику и самокритику, особенно критику неправильной политики и мероприятий партии, что усугубляет тяжелое положение страны. Против высказывавшихся Ашрафяном враждебных, антипартийных взглядов я не возражал. Вначале при высказывании им этих взглядов я молчаливо соглашался и впоследствии я прямо солидаризировался.

В одной из бесед со мной, не помню точно, в сентябре или октябре 1934 г. Ашрафян, развивая высказываемые им взгляды, заявил, что с партией, создающие своей неправильной политикой большие трудности для всей страны, нужно бороться за изменение этой политики и существующего положения. Стоящим на позициях признания такой борьбы, говорил Ашрафян, нужно организовать для этого. [...]

Протокол записан с моих слов верно и мною прочитан.

К. Гребенкин

Допросил:

Оперуполн[омоченный] IV отдела УГБ НКВД УССР
лейтенант госбезоп[асности]

Левин

ГДА СБУ, спр. 46660 ФП, арк. 16–19. Оригінал. Рукопис; арк. 10–15. Копія. Машинопис.

Частково опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 20–24.

№ 9

Витяг із протоколу допиту старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР К. Ф. Гребенкіна в УДБ НКВС УРСР щодо його контрреволюційної діяльності⁸

7 травня 1937 р.

м. Київ

В[опрос]: Каковы установки и задачи контрреволюционной право-левацкой организации, членом которой Вы состояли? Изложите все известное Вам по этому вопросу.

О[ответ]: В беседе со мной осенью 1934 г., после вовлечения меня в организацию, Ашрафян, характеризуя установки и задачи организации, говорил, что надо бороться против проводимой партией политики как в целом, так и в частности в области научной работы, путем расстановки и продвижения на все важнейшие участки работы своих людей и протаскивания в своей научной и преподавательской работе вредительских, враждебных партии взглядов. [...]

Ашрафян сообщил мне о существовании центра право-левацкой организации [и] говорил, что этот центр руководит работой организации в УАМЛИНе и ИКП, и что по отдельным институтам имеются члены организации, работающие по заданиям центра. При этом он назвал членов организации Сизонова, работающего в институте советского права и строительства, и Скубицкого, работающего в институте истории. С последним Ашрафян предложил мне связаться.

В этой беседе Ашрафян мне сказал, что перед Скубицким, как хорошо знающим Украину и ее кадры, поставлена задача по привлечению в УАМЛИН и ИКП ранее работавших там лиц, связанных с троцкистами и националистами для последующей обработки и вербовки их в организацию.

[...] Он дал мне задание работать в контакте с Скубицким и вернуть в институте истории работу организации. В частности, он мне

⁸ Підписи К. Ф. Гребенкіна на кожному аркуші протоколу.

предложил разработать ряд тем лекций и докладов, исходя из установок организации на протаскивание враждебных партии взглядов. В соответствии с этим я подготовил доклад о положении на историческом фронте. В этом докладе мною протаскивалась теория самоуспокоения и в очень благодушных тонах изображалось положение на историческом фронте. В докладе проводилось утверждение, что на этом фронте уже все расчищено от врагов.

В[опрос]: Вы связывались с Скубицким как с членом организации:

О[ответ]: Да, получив предложение Ашрафяна, я связался с Скубицким. Примерно в ноябре или декабре 1934 г. я в беседе с Скубицким в помещении института истории, где мы совместно работали, сообщил ему, что я посвящен Ашрафяном о его принадлежности к организации и получил предложение связаться с ним. Скубицкий мне подтвердил свое участие в организации, и мы договорились о совместном проведении в нашей работе поставленных перед нами задач. [...]

Одну беседу я имел с членом центра Сараджевым при таких обстоятельствах. Составленный мною доклад о положении на историческом фронте я представил на просмотр в президиум УАМЛИНа. Через несколько дней меня вызвал Сараджев к себе в кабинет, где заявил мне, что он с Гиттелем просмотрели мой доклад и что назначено время и место доклада.

После разговора о докладе Сараджев спросил меня, почему я так слабо выполняю данные мне Ашрафяном задания. Вот я, говорил Сараджев, провел большую работу на философском фронте и среди литераторов в части протаскивания установок организации и собирания людей.

Затем Сараджев начал меня упрекать в том, что я не понимаю всей серьезности положения, указывая на то, что обстановка с каждым днем ухудшается, что нужно быстрее развернуть нашу работу, пока оставшиеся на Украине кадры троцкистов и националистов не разгромлены окончательно. С большим озлоблением говорил он при этом о том, что руководство КП(б)У продолжает громить оставшиеся еще на Украине научно-теоретические кадры. Особенно озлобленно Сараджев отзывался о Косиоре и Балицком. При этом он заявил, что обстановка такова и что дело может стать таким образом, когда по примеру троцкистов и националистов мы должны будем стать на путь насильственного устранения руководства КП(б)У. [...]

В[опрос]: Следствию известно, что право-левацкая организация в своей борьбе против партии и советской власти блокировалась с другими контрреволюционными организациями. Что Вам известно по этому вопросу?

О[ответ]: Со слов Ашрафяна мне известно, что право-левацкая организация связана с троцкистами и националистами, и что центр осуществляет эту связь через Киллерога, Сенченко, Щупака и Хвилью.

[...] В беседе со мной в декабре 1934 г. Сизонов мне сообщил, что центр право-левацкой организации на Украине связан в Москве с Пашу-

канисом, с которым Дзенис и Ашрафян давно находятся в близких отношениях. Пашуканис, говорил мне Сизонов, в свою очередь связан с лидерами правых Бухариным и Рыковым.

Протокол записан с моих слов правильно и мною прочитан.

К. Гребенкин

Допросил:

Оперуполн[омоченный] IV отдела УГБ НКВД УССР
лейтенант госбезоп[асности]

Левин

ГДА СБУ, спр. 46660 ФП, арк. 27–30-зв. Оригінал. Рукопис; арк. 20–26. Копія. Машинопис.

Частково опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 24–26.

№ 10

Доповідна записка директора Інституту історії України АН УРСР і секретаря парткому АН УРСР С. М. Бслоусова до ЦК КП(б)У про стан справ в інституті та про роботу по написанню підручника “Історія України”

19 червня 1937 р.⁹

м. Київ

Настоящим считаю своим долгом и обязанностью подробно доложить и осветить ЦК КП(б)У о положении дел в Институте и о состоянии работы по составлению учебника¹⁰.

Перед Институтом истории Украины стоит огромной важности и значимости задача составления учебника по истории Украины.

Работа над составлением учебника ведется уже ряд лет. В свое время, еще в бытность института в системе УАМЛИНа, к составлению учебника были привлечены в авторский коллектив по I тому — Межберг, Гуслистый, Скубицкий, Луконенко, Ястребов, Сенченко. Из них за это время были исключены из коллектива — Межберг как троцкист и Скубицкий — арестованный враг.

В качестве редакторов написанных глав I тома были Сараджев, Смольный, Дзенис, Войтинский — все они впоследствии были разоблачены как враги и арестованы.

В авторский коллектив по II тому были привлечены Сенченко, Ястребов, Штейн, Трегубенко и Гребенкин. Из этого коллектива были также исключены разоблаченные враги Гребенкин, Штейн.

⁹ Дата надходження до ЦК КП(б)У.

¹⁰ Тут і далі в документі позначені підкреслення червоним олівцем.

В авторский коллектив по III тому были в свое время привлечены Круть, Соболев, Иосипенко, Премыслер, Гуристримба, Исакович. Из этого коллектива был исключен Иосипенко по политическим мотивам.

В настоящее время в Институте истории из привлеченных по составлению учебника работают следующие научные работники:

по I тому: Гуслистый, Ястребов, являющиеся основными работниками института, и Луконенко, Сенченко — работают по совместительству — уделяют они весьма мизерное время работе института;

по II тому: Сенченко — работает по совместительству — и Трегубенко — основной работник института.

по III тому: Гуристримба, Премыслер — основные работники института — и Круть, Соболев, Исакович — по совместительству.

Состояние работы над учебником сейчас таково, что по сути дела работают:

по I тому — Гуслистый, Ястребов,

по II тому — Трегубенко,

по III тому — Гуристримба, Премыслер.

Остальные научные работники работают по совместительству, дают исключительно мизерную и несовершенную продукцию по причине занятости (Луконенко, Исакович, Сенченко), а Соболев, Круть — совершенно не работают поскольку, как они ссылаются на то, что нет решения ЦК о них.

Имея сейчас контингент научных работников в количестве 5 человек, Институт истории не в состоянии поднять этими силами учебник по истории Украины.

Наряду с этим, имеющиеся в штате института 5 человек научных работников не могут обеспечить выполнение работ нужного качества.

Так, например, по секции феодализма, работающие над I томом как основные работники Ястребов и Гуслистый — оба беспартийные, политически неблагонадежные, систематически срывают сроки выполнения, до настоящего времени не могут дать завершенных своих работ по учебнику. Бывший руководитель секции, ныне арестованный Скубицкий, всеми мерами тормозил дело ускорения составления учебника. Аналогичную работу вели и Ястребов, и Гуслистый.

Считаю, что ни Гуслистый, ни Ястребов не внушают абсолютно никакого доверия и вряд ли они могут оставаться в авторском коллективе.

По II тому из основных работников работает один только Трегубенко, продуктивная работа которого по учебнику сомнительна и политическое лицо которого подлежит выяснению. Больше никто не работает по этому тому.

По III тому работает только двое — Премыслер и Гуристримба. Последний, т. е. Гуристримба, имевший в прошлом большие политические ошибки, крепко связанный в свое время с Дзенисом и Скубицким. Политическое лицо его для нас является неясным. Его отношение к Скубицкому, Дзенису, по меньшей мере, представляется странным.

Из остальных научных работников имеется проф[ессор] Петровский, который за время своей работы не проявил желания всерьез включиться в работу по учебнику. Попытки привлечь его к вспомогательной работе над учебником не имели успеха. Вместо этого он больше уделяет внимания частной работе, не являющейся тематикой института. Наряду с этим проф[ессор] Петровский самолично начал перевод с французского книги Боплана, в которой имеются гнусные антинаучные выводы и обобщения, вроде того, когда, характеризуя быт крымских татар, у Боплана говорится: “Татары после того, как народятся, остаются несколько дней слепыми подобно собакам” и т. д.

Проф[ессор] Петровский не может быть дальше оставлен работать в Институте истории. Для него Институт истории является ширмой для продолжения его старой националистической линии.

Институт истории, равно как и его работа по составлению учебника, заставляет обратить особое внимание ЦК КП(б)У. Такое положение, какое имеется в институте, дальше продолжаться не может.

В связи с этим считал бы возможным выдвинуть на рассмотрение ЦК КП(б)У следующие предложения:

1. Пересмотреть состав научных работников института и определить возможность и целесообразность дальнейшей работы Гуслистого, Ястребова, Трегубенко, Гуристримбы, Петровского.

2. Ликвидировать практику привлечения к работе над учебником по совместительству.

3. Составить новый авторский коллектив учебника в количестве 10–15 человек, освободив их от всякой работы и исключительно посадив их на составление учебника.

4. Для подготовки кадров для института создать нормальную аспирантуру при институте в количестве 15 человек, отобрав из окончивших университет, из ИКП, имеющих склонность и желание работать над вопросами истории.

5. Направить для постоянной основной научной работы 3-х профессоров-коммунистов.

С. Белоусов

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 7092, арк. 86–89. Оригінал. Машинопис. На першій сторінці у верхньому куті ліворуч резолюція червоним олівцем: “Разослать чл[енам] П[олит]б[юро]. С. Косиор”.

Оубл.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 1. — С. 53–56; Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 26–33; Історія Національної академії наук України. 1934–1937: Документи і матеріали. — С. 275–277.

№ 11

Протокол допиту старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР Т. Т. Скубицького в УДБ НКВС УРСР щодо його участі у контрреволюційній троцькістсько-націоналістичній організації¹¹

22 червня 1937 р.
м. Київ

Вопрос: В процессе допросов¹² Вы были в достаточной степени избыточны как участник к[онтр]р[еволюционной] троцкистско-националистической организации.

Следствие предлагает Вам дать правдивые показания о Вашем участии в к[онтр]р[еволюционной] организации и о проведенной В[ами] к[онтр]р[еволюционной] работе.

Ответ: Я решил перестать запираться и начать давать правдивые показания по моему делу.

Работая с 1930 года — конца — в ВУАМЛИНе, я оказался в окружении Войтинского, Дзениса, Сараджева, Гребенкина, Гуристримбы, Трегубенко, Кононенко и др[угих], проявлявших вначале перед мной антипартийные высказывания троцкистско-националистического характера. Эти лица, бывшие у руководства научно-теоретическим фронтом, оказывая на меня повседневное влияние, постепенно втянули [меня] в контрреволюционную работу.

Причинами и поводами, непосредственно подготовившими и толкнувшими меня на путь борьбы с партией и сов[етской] властью, были следующие: в период 1929–1933 гг. я в ряде работ совершил ошибки националистического характера (преувеличивал роль крестьянства в период феодализма, к[онтр]р[еволюционную] деятельность Центральной Рады и Директории я определял их как мелкобуржуазные организации), был сам недостаточно теоретически подготовлен и потому, поддавшись влиянию

¹¹ Підписи Т. Т. Скубицького на кожному аркуші протоколу.

¹² Т. Т. Скубицького було арештовано у ніч з 11 на 12 червня 1937 р. Це єдиний протокол допиту Т. Т. Скубицького, що зберігся в його архівно-кримінальній справі, не рахуючи обов'язкової анкети заарештованого із відповіддю на єдине питання про те, хто з його знайомих або співробітників був заарештований органами НКВС. Т. Т. Скубицький відповів: “Из моих знакомых и лиц, [с] коими я совместно работал, были арестованы за контрреволюционную деятельность следующие лица: 1. Кузьменко. 2. Свидзинский. 3. Зо-зуляк. 4. Десняк. 5. Екельчик. 6. Левик. 7. Винокур. 8. Дорошенко. 9. Игнатюк. 10. Сазонов. 11. Дзенис. 12. Войтинский. 13. Смольный. 14. Гребенкин. 15. Ашрафян. 16. Сараджев. 17. Сенченко. 18. Киллерог. 19. Гиттель. 20. Коваленко. 21. Щупак. 22. Лабурда. 23. Юшманов. 24. Ольман. 25. Кокоско. 26. Рубач. 27. Гуревич. 28. Косман. 29. Карпенко. 30. Межберг. 31. Агол. 32. Орлов. 33. Попов. 34. Хатцер. 35. Ваных. 36. Пионтковский. 37. Анатолев. 38. Зельцер. 39. Невский. 40. Дубинин. 41. Шведов. 42. Алешин. 43. Редин. 44. Фрид. 45. Блудов”. (Див.: ГДА СБУ, *спр. 45992 ФП, арк. 10–10-зв.*)

окружения, сам стал на троцкистско-националистические позиции, примкнув к контрреволюционной организации в конце 1935 г.

В марте–апреле 1935 года, когда я еще не был посвящен в существование троцкистско-националистической к[онтр]р[еволюционной] организации, Трегубенко и Гуристримба — работники ин[ститу]та истории передали мне, что им Дзенисом поручено составить список авторов учебника по истории Украины.

Я тогда выдвинул в качестве авторов — Ястребова, человека, известного мне как националиста, протаскивавшего к[онтр]р[еволюционные] нац[ионалистические] концепции, и Луканенко, которого я знал по его троцкистско-националистическим ошибкам.

Трегубенко выдвинул — Афиногенова, Штейна и Чеботарева — проявлявших себя как троцкисты; Гуристримба выдвинул Киллерога и Крутя; Гребенкин — выдвинул Межберга и Сенченко — троцкиста и националиста.

Эти кандидатуры впоследствии были утверждены Дзенисом, и, в частности, Ястребов и Луканенко были привлечены к работе.

Как Трегубенко, так и Гуристримба были близко связаны с Дзенисом, и последний всегда их выставял в пример и всячески поддерживал.

От Войтинского я в 1936 году слышал, что он добивается через ЦК перевода на постоянную работу в ин[ститу]т истории Луканенко.

Вопрос: Изложите, при каких обстоятельствах, кем и когда Вы были вовлечены в к[онтр]р[еволюционную] организацию?

Ответ: На протяжении ноября–декабря 1935 года я имел ряд бесед с Войтинским — директором ин[ститу]та истории, где я работал старшим научным работником.

В этот период была создана редакционная коллегия по истории Украины в составе: Войтинского, Сараджева, Смольного и Дзениса.

Беседы с Войтинским были у меня в его кабинете директора ин[ститу]та, ул. Короленко 35, II этаж.

Войтинский начал разговор со мной с того, что так как с историей Украины возникают трудности, и сам вопрос очень сложен, я не должен спешить с окончанием своих глав работы.

Тогда-то Войтинский рекомендовал мне не выпячивать — по моему участку работы — в учебнике вопросы национально-освободительного движения и борьбы крестьянства против крепостничества.

Это были первые полученные мной к[онтр]р[еволюционные] вредительские установки на выхолащивание из истории Украины марксо-ленинско-сталинских основ изучения исторического процесса и заполнения учебника националистическими и троцкистскими положениями.

Мое согласие на выполнение этих указаний еще более сблизило и расположило меня к Войтинскому.

В последующей беседе Войтинский подчеркнул, что мне необходимо быть тесно связанным по работе с Трегубенко, Гуристримб[ой],

Гребенкин[ым], Слюсаренко, Премыслер[ом], Кононенко — известными мне как лица, имевшие троцкистские и право-левацкие ошибки в своих работах. А Войтинский мне рекомендовал этих людей, как делающих правильное дело и стоящих на правильных позициях.

Войтинский подчеркивал, что на теоретическом фронте осталось небольшое количество людей, а потому нужно дружно и совместно разрешать политические вопросы, а не слепо проводить в жизнь решения партии.

В одной из последних бесед с Войтинским в тот период времени он рассказал, что существует троцкистско-националистическая организация, блокирующая с право-леваками, стоящая на террористических позициях и проводящая борьбу с партией на различных участках, в том числе и на историческом фронте.

Тогда же мне стало известным, что в организованной борьбе с партией, по словам Войтинского, принимают участие: он, Дзенис, Ашрафян, Трегубенко, Гуристримба, Гуслистый, Кононенко, Премыслер, Слисаренко и Гребенкин.

Не встретив с моей стороны возражений в принятии участия в борьбе с партией, Войтинский указал, что я должен всячески тормозить и вредить в выполнении решения ЦК партии и правительства по истории Украины, а работу свою вести под углом заполнения ее троцкистскими и националистическими положениями. Я должен подчеркнуть, что в этих беседах у самого Войтинского пробивались террористические настроения.

Вопрос: Какую к[онтр]р[еволюционную] работу Вы провели в соответствии с полученными заданиями, и с кем были связаны по этой к[онтр]р[еволюционной] работе?

Ответ: Я принял троцкистско-националистические установки Войтинского и проводил их в жизнь в написанных мною главах по истории Украины. В этой части я поддерживал связь с Дзенисом, который редактировал мои главы. Причем такие к[онтр]р[еволюционные] установки в работе над историей Украины проводили все участники организации. Так, в главах Гуслистого были сильно подчеркнуты моменты экспансии Московского государства в XV и XVI в. на Украину и в то же время ослаблены моменты экспансии Литовского государства.

Ястребов и Луканенко, привлеченные, по моей рекомендации, к к[онтр]р[еволюционной] вредительской работе, как мне это известно от них, получали к[онтр]р[еволюционные] установки непосредственно от Войтинского. Луканенко, по указаниям Войтинского, в своих главах выбросил цитаты Энгельса с оценкой царского самодержавия.

В мае 1936 года, в кабинете Дзениса — президента УАМЛИН'а — б[ульвар] Шевченко, № 14 — на III этаже, у меня была беседа с Дзенисом по поводу своих глав. Дзенис настаивал, чтобы я национально-освободительные моменты в выступлениях украинского казачества и крестьянства не подчеркивал, что я в основном и сделал.

В июне 1936 года Войтинский в беседе со мной прямо указывал, что до второй половины XIX века в учебнике не нужно вообще ставить вопрос о существовании национально-религиозного гнета и нац[ионально]-освободительного движения против польской шляхты и царского самодержавия.

Помимо протаскивания к[онтр]р[еволюционных] националистических концепций в работах по истории Украины, которые я проводил как участник к[онтр]р[еволюционной] организации, я также принимал участие в торможении и затягивании подготовки и выпуска [учебника по] истории Украины, срывая задания партии и правительства по этому вопросу. О своем участии в сколачивании троцкистских и националистических сил на историческом фронте я выше об этом уже указал на сегодняшнем допросе.

Вопрос: Что Вам известно о террористической деятельности к[онтр]р[еволюционной] организации, участником которой Вы были?

Ответ: Помимо того, что я уже показал, что к[онтр]р[еволюционная] организация, в которой я состоял, стояла на террористических позициях, мне лично никакой конкретной работы в области террора не поручали, разговоров об этом со мной никто не вел и о деятельности организации по террору я не был осведомлен.

Протокол читал сам. Мои показания записаны верно.

Т. Скубицкий

Допросил:

Оперупол[номоченный] IV отд[ела]

УГБ [НКВД УССР]

Хаев

ГДА СБУ, спр. 45992 ФП, арк. 18–22. Оригінал. Рукопис; арк. 18–22. Копія. Машинопис з підкресленнями червоним олівцем.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 33–38.

№ 12

Звинувачувальний висновок УДБ НКВС УРСР у справі старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР К. Ф. Гребенкіна

2 липня 1937 р.¹³

м. Київ

НКВД УССР вскрыта и ликвидирована контрреволюционная право-“левацкая” террористическая организация на Украине, одним из активных

¹³ 2 липня 1937 р. звинувачувальний висновок був затверджений заступником наркома внутрішніх справ УРСР комісаром держбезпеки 3 рангу В. Івановим, 12 липня 1937 р. — помічником прокурора СРСР Г. Рогинським.

участников которой являлся арестованный 4.IV–37 г. и привлеченный к следствию по настоящему делу *Гребенкин* Константин Федорович.

Означенная¹⁴ контрреволюционная организация ставила своей задачей ведение борьбы с соввластью вплоть до применения террора против руководителей КП(б)У и правительства УССР.

По личному признанию обвиняемого *Гребенкина*, он примкнул к контрреволюционной право-“левацкой” террористической организации в октябре м[еся]це 1934 г., будучи вовлечен в нее одним из руководителей контрреволюционной организации ныне осужденным *Ашрафьяном* (л. д. 10, 11, 13, 14, 15).

... “В право-левацкую организацию я был вовлечен в 1934 г. *Ашрафьяном*, работавшим тогда директором ИКП в Харькове, являвшимся членом руководства право-левацкой организации на Украине.

... *Ашрафян* в одной из бесед со мной в октябре 1934 г. посвятил меня в существование право-левацкой организации и предложил мне вступить в нее. На это предложение я дал согласие”.

(Показ[ания] обв[иняемого] *Гребенкина* от 27.IV–37 г., л. д. 10, 14).

В том же 1934 г. *Гребенкин* [у]знал от *Ашрафяна* о задачах к[онтр]р[еволюционной] организации и о необходимости расстановки ее участников на научно-теоретическом фронте, вербовки новых лиц в к[онтр]р[еволюционную] организацию и проведении вредительства в научной и педагогической работе (л. д. 20).

Гребенкин был также осведомлен от *Ашрафяна* о руководящем составе контрреволюционной организации и блокировании последней в борьбе против партии и соввласти с троцкистами и националистами (л. д. 21, 25, 26).

По предложению *Ашрафяна* *Гребенкин* организационно связался с рядом членом контрреволюционной организации, в том числе с ныне осужденным[и] *Сизоновым* и *Скубицким* (л. д. 21, 22, 23).

Работая в институте истории УАН, обв[иняемый] *Гребенкин* по заданию *Ашрафяна* протаскивал на лекциях и докладах враждебные партии взгляды по вопросам состояния исторического фронта (л. д. 22).

Через некоторое время в ноябре 1934 г. *Гребенкин* также установил непосредственную организационную связь с одним из руководителей контрреволюционной организации *Сараджевым*.

В конце 1936 г. *Гребенкин* был проинформирован участником контрреволюционной организации *Сизоновым* о связи украинской право-левацкой организации с Московским [центром] (л. д. 26).

¹⁴ Слово дописано червоним олівцем.

Связавшись с членом центра к[онтр]р[еволюционной] право-левацкой организации на Украине *Сараджевым*, *Гребенкин* в конце 1934 г. узнал от него о принятии контрреволюционной организацией террористических установок в борьбе против руководства КП(б)У (л. д. 24, 25, 31, 31 н/о). Об этом обв[иняемый] *Гребенкин* показал:

... “*Сараджев* в беседе со мной в ноябре 1934 г. говорил, что изменившиеся условия создают такую обстановку, когда наша организация по примеру троцкистов и националистов должна будет стать на путь насильственного устранения руководства КП(б)У.

... Из сказанного им было ясно, что наша организация поддерживает террористические позиции и установки троцкистов и националистов”.

(Показ[ания] обв[иняемого] *Гребенкина* от 23/V–37 г., л. д. 31 и 31 н[а]/о[бороте]).

Обвиняемый *Гребенкин* виновным себя признал. Отрицает принятие им террористических установок контрреволюционной организации. Уличается показаниями ныне осужденных активных участников контрреволюционной террористической организации *Киллерога* и *Лейбмана* (л. д. 36, 45, 46, 47, 48, 53, 59, 60).

На основании изложенного обвиняется:

Гребенкин, Константин Федорович, 1902 года рождения, урож[енец] м. Барановичи, бывш[ей] Минской губ[ернии] (Польша), гражданин СССР, бывш[ий] член ВКП(б) с 1920, исключен в 1937 г. в связи с арестом, до ареста старш[ий] научный работник института истории [Украины] Академии Наук УССР, в том, что:

а) — С 1934 г. являлся активным участником контрреволюционной право-левацкой террористической организации на Украине, ставившей своей задачей ведение борьбы с существующим строем путем применения террора;

б) — Знал от одного из руководителей к[онтр]р[еволюционной] организации *Сараджева* о террористических позициях к[онтр]р[еволюционной] организации в борьбе против руководителей КП(б)У и соввласти;

в) — В своей практической к[онтр]р[еволюционной] работе был организационно связан с рядом участников к[онтр]р[еволюционной] террористической организации и проводил к[онтр]р[еволюционную] работу в институте истории [Украины] УАН, —

т.е. в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54–8 и 54–11 УК УССР.

Вследствие изложенного обвиняемый *Гребенкин*, Константин Федорович, подлежит суду Военной Коллегии Верховного Суда Союза ССР, в порядке закона от 1 декабря 1934 года.

Оперуполномоченный IV отдела
мл[адший] лейтенант госбезопасности

Линищ

Согласен:

*Нач[альник] I отделения IV отдела УГБ
ст[арший] лейтенант госбезопасности*

Борисов

Утверждаю:

*Зам[еститель] нач[альника] IV отдела УГБ НКВД УССР
ст[арший] лейтенант
государственной безопасности*

Герзон

ГДА СБУ, спр. 46660 ФП, арк. 71–74. Оригинал. Машинопис.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 38–41.

№ 13

Вирок Військової колегії Верховного Суду СРСР у справі старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР К. Ф. Гребенкіна

*13 липня 1937 р.
м. Київ*

Приговор

*Именем Союза Советских Социалистических Республик Военная коллегия
Верховного Суда Союза ССР*

в составе:

Председательствующего диввоенюриста	Н. М. Рычкова
Членов: бригавоенюристов	И. М. Зарянова и А. Ф. Козловского
При секретаре военном юристе 3 ранга	Н. В. Козлове

В закрытом судебном заседании в городе Киеве “13” июля 1937 года рассмотрела дело по обвинению: Гребенкина Константина Федоровича, 1902 г. р., служащего, в преступлениях, предусмотренных ст. ст. 54–8 и 54–11 УК УССР.

Предварительным и судебным следствием установлена виновность Гребенкина в том, что он с 1934 г. являлся активным участником анти-советской право-левацкой террористической организации на Украине, ставившей своей задачей свержение Советской власти, и по своей практической антисоветской работе был организационно связан с одним из руководителей этой организации Ашрафьяном. Работая в Институте истории [Украины] Украинской Академии наук, среди студенчества вел к[онтр]р[еволюционную] агитацию и стоял за применение террористических методов борьбы с Советской властью, чем совершил преступление, предусмотренное ст.ст. 54–8 и 54–11 УК УССР.

На основании изложенного и руководствуясь ст.ст. 296 и 297 УПК УССР, Военная коллегия Верховного Суда СССР

Приговорила:

Гребенкіна Константина Федоровича к высшей мере уголовного наказания — расстрелу, с конфискацией всего лично ему принадлежащего имущества.

Приговор окончательный, обжалованию не подлежит и в силу постановления ЦИК СССР от 1 декабря 1934 г. подлежит немедленному исполнению¹⁵.

Председательствующий, диввоенюрист

Н. Рычков

Члены: бригавоенюрист

И. Зарянов

бригавоенюрист

А. Козловский

ГДА СБУ, спр. 46660 ФП, арк. 78–78-зв. Оригінал. Машинопис, рукопис на бланку. Опубл.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 1. — С. 56–58.

№ 14

Стаття директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова “На історичному фронті України”¹⁶

*22 серпня 1937 р.*¹⁷

м. Київ

Історія є могутнім зняряддям політичного виховання мас. К. Маркс і Ф. Енгельс надавали величезного значення цій науці.

В одній з своїх ранніх робіт — “Німецька ідеологія” — К. Маркс і Ф. Енгельс писали: “Ми знаємо тільки одну-єдину науку — науку історії. Розглядаючи історію з двох сторін, її можна розділити на історію природи та історію людей” (Стор. 8 вид. 1934 р., Партвидав).

Глибоке вивчення всієї історії людського суспільства і застосування до матеріалу, який вивчається, єдино правильного наукового методу діалектичного матеріалізму дозволило Марксові й Енгельсові відкрити основні закономірності суспільного розвитку. Знання історії і всього процесу суспільного розвитку, в усій його багатогранності, було величезним зняряддям Леніна, користуючись яким, він розкрив природу нашої революції і вказав конкретні шляхи її розвитку.

Геній нашої епохи, продовжувач справи Маркса-Енгельса-Леніна, товариш Сталін приділяв і приділяє винятково велику увагу історичній

¹⁵ Вирок було виконано 13 липня 1937 р. у Києві. У 1958 р. К. Ф. Гребенкіна було реабілітовано.

¹⁶ Стаття надрукована того ж дня, що й “Постанова журі урядової комісії по конкурсу на кращий підручник для 3 і 4 класів середньої школи по історії СРСР”. У наступному числі газети “Комуніст” від 23 серпня 1937 р. тему продовжила передова стаття “Марксистський підручник по історії СРСР”. Акцентувалось на тому, що “історики УРСР мають розв’язати бойові завдання: дати для середньої школи підручник «Історія України»”.

¹⁷ Дата публікації.

науці. Теоретичні роботи товариша Сталіна є наслідком вивчення і узагальнення величезного історичного матеріалу.

Наша партія, виплекана Леніним-Сталіним, завжди твердила, що “нема кращого досвіду, нема кращого знаряддя виховання нашої молоді в дусі марксизму-ленінізму, ніж історія нашої партії” (Л. М. Каганович), завжди підкреслювала величезне значення історичної науки.

Знання історії дає ключ до пояснення процесу суспільного розвитку, дає розуміння внутрішнього зв'язку оточуючих явищ, зміцнює силу орієнтування в боротьбі за комуністичне суспільство.

У своїх виступах товариш Сталін особливо сильно підкреслював і відзначав необхідність підвищеної уваги фронтові історичної науки, не раз звертав увагу на неблагополучність на цьому фронті в цілому і в окремих його ланках. До таких вказівок товариша Сталіна належать: лист “Про деякі питання історії більшовизму”, зауваження товаришів Сталіна, Жданова і Кірова “Про конспекти підручників з історії СРСР і з нової історії” і, нарешті, лист товариша Сталіна “До складачів підручника з історії ВКП(б)”, в якому з винятковою силою звертається увага на неблагополучність на фронті історії.

“Нам потрібний такий підручник історії СРСР, — писали в своїх зауваженнях товариш Сталін, Жданов і Кіров, — де б історія Великої Росії не відривалася від історії інших народів СРСР, — це по-перше, і де б історія народів СРСР не відривалася від історії загальноєвропейської і взагалі світової історії, — це по-друге”.

Зміст цих документів винятково великий. З одного боку, вони сигналізували про серйозні помилки й викривлення по лінії розроблення питань історії, з другого — вказівки вождя народів вимагали повернути увагу до такої найважливішої науки, якою є історія.

ЦК ВКП(б) і РНК СРСР у своїх постанові від 16 квітня 1934 р. про викладання громадянської історії в школах СРСР піддали нищівній критиці постановку викладання. З ще більшою силою ЦК ВКП(б) і РНК СРСР у своїй постанові від 26 січня 1936 р. по питаннях історії відзначили триваючу на цій дільниці неблагополучність: “Ту обставину, що автори зазначених підручників і далі наполягають на неодноразово вже викритих партією і явно неспроможних історичних визначеннях і настановах, які мають у своїй основі відомі помилки Покровського, Раднарком і ЦК не можуть не розцінювати як свідчення того, що серед деякої частини наших істориків, особливо істориків СРСР, вкоренилися антимарксистські, антиленінські, по суті справи, ліквідаторські, антинаукові погляди на історичну науку. Раднарком і ЦК ВКП(б) підкреслюють, що ці шкідливі тенденції і спроби ліквідації історії як науки, зв'язані, насамперед, з поширенням серед деяких наших істориків помилкових історичних поглядів, властивих так званій “історичній школі Покровського”. Раднарком і ЦК вказують, що завдання подолання цих шкідливих поглядів є необхідною передумовою як для складання підручників з історії, так і для розвитку марксистсько-

ленінської історичної науки і піднесення історичної освіти в СРСР, що мають найважливіше значення для справи нашої держави, нашої партії і для навчання підростаючого покоління.

Як виконується ця виняткової ваги постанова партії і уряду? Надзвичайно погано. Наші заклади: науково-дослідні інститути, педінститути, держуніверситети не зрозуміли величезного політичного сенсу завдань, поставлених у цій постанові.

Становище історичного фронту й надалі залишається вкрай незадовільним. Ліквідаторська практика не переборена, підготовка кадрів, майже зведена в свій час нанівець шкідниками, тепер не займає того місця, яке їй приділено.

Викладання історії зведено до вивчення суспільно-економічних формацій, до зазубрювання голих схем і абстрактних формул. З складанням справді марксистських підручників ще гірше.

Відсутність необхідної уваги, самозаспокоєність і благодущність у справі добору кадрів, відсутність революційної пильності привело до того, що історичний фронт України виявився засміченим троцькістськими агентами фашизму. Гнилий лібералізм, відсутність більшовицької критики й самокритики, ідіотська хвороба — безтурботність полегшили проникненню ворогів на історичний фронт. Одним з дуже уражених є інститут історії України Академії наук УРСР, діяльність якого мало відома широким колам істориків і масам. Цей інститут сформувався ще в системі колишнього УАМЛІНу під “ідейним” керівництвом лжеісторика, згодом викритого ворога Попова. Після ліквідації УАМЛІНу інститут переходить в кінці 1936 року в систему Академії наук УРСР. Троцькістсько-бухарінським елементам вдалося звити тут своє кубло і “діяти” безкарно під покровительством Попова.

Перед інститутом історії України партія і уряд України поставили величезне політичної ваги завдання: складання підручника історії України. За “виконання” цього завдання взявся Попов, який створив під своїм керівництвом так званий авторський і редакційний колектив. Не випадково підручник “Історія України”, над яким “працювали” понад два роки, так і не був підготовлений.

Одними з форм шкідницької контрреволюційної роботи ворогів в інституті історії України, як це тепер встановлено, були: добір і залучення до роботи над підручником людей, які нічого не тямлять у питаннях історії взагалі і в питаннях історії України особливо; це все розв’язувало руки лжеісторикові Попову для контрреволюційної фальсифікації історії України. Систематичний зрив строків видання підручника, також безкоштовне “редагування” написаних розділів були постійним явищем.

Вороги, що пробралися до інституту історії, на чолі з Поповим, протаскували в історичну науку наскрізь гнилі ідейки, глибоко ворожі марксистові-ленінізмові.

Так, наприклад, всім відомо, що український і російський народи є братніми народами, зв'язаними спільним історичним минулим з дуже раннього часу. Український і російський народи, як про це свідчить історичне минуле, є дуже близькими і мовою, і культурою, і всім побутовим укладом.

Не менш відомо також, що найзлішими ворогами українського народу, які поневолювали його протягом кількох сторіч і які мріють знову про це, були польські пани. Не зважаючи на всі ці загальновідомі істини, лжеісторики і троцькістські фальсифікатори або зовсім замовчували братній зв'язок українського і російського народів, що історично склався, або в іншому випадку — прямо робилися спроби проташити наявність антагонізму, що нібито існував між українським і російським народами.

Ці фальсифікатори, наприклад, всіляко намагалися показати Богдана Хмельницького лише з негативного боку, не бажаючи бачити того, що він відіграв певну роль у загальнонародній боротьбі проти польської шляхти, яка пригноблювала український народ. Вони ж всіляко замазували прагнення рядового козацтва й селянства України до союзу з російським народом для спільної боротьби проти польських панів. Перед істориками стоїть завдання остаточно викрити ці шкідницькі спроби.

Отже, характерною лінією, що протаскувалась ворогами в підручнику з історії України, були: фальсифікація, шкідницьке замовчування багатовічної боротьби українського народу проти польського панства. В історії боротьби пролетаріату і селянства з самодержавством за перемогу буржуазно-демократичної революції, що переростає потім в революцію соціалістичну, боротьби пролетаріату спільно з біднішим селянством, за встановлення диктатури пролетаріату деякі лжеісторики, прихильники школи Покровського (Гребенкін) по-шкідницькому замазували роль партії більшовиків як організатора пролетаріату в його боротьбі за перемогу соціалізму.

Все це шкідництво і фальсифікація були можливі внаслідок антипартійних звичок, підлабузництва, що панували в інституті історії, в авторсько-редакторському колективі. Ця групівщина, артільщина, що склалася в свій час в інституті, відсутність критики і самокритики, створили обстановку, коли помилки, фальсифікація і викривлення залишалися невикритими. Безприкладне зухвальство ворогів дійшло до того, що було ними запропоновано писати рукописи підручника російською мовою. Ця ворожа вилазка в той час не дістала відсічі і залишалася невикритою до останнього часу.

Інститут історії України взявся тепер за ліквідацію наслідків шкідницько-підривної роботи. Найближчим завданням інституту та істориків є до кінця викрити антимарксистські погляди, внесені в свій час в історію України і КП(б)У.

Намічені тепер заходи ідуть, головним чином, по лінії підготовки і вирощування більшовицьких українських кадрів. Ця робота повинна йти

на основі дальшого викриття і викорчовування до кінця ворогів, що присосалися до історичного фронту.

Робляться перші кроки для поповнення кадрів більшовицьких істориків перевіреними й кваліфікованими людьми. До роботи над історичними проблемами залучаються випускники інституту червоної професури, працівники історичних кадрів вишів, викладачі шкіл тощо. При інституті передбачається організувати аспірантуру з 8–10 чол[овік]. Велику роботу треба ще провести над зміцненням історичних факультетів педагогічних інститутів та університетів.

Боротьба за якість продукції і за строк виконання поставлена як основна вимога. Вже в цьому році будуть випущені ряд окремих нарисів з історії України.

Написано наново і готується до друку перший випуск “Київська Русь”. Найближчих місяців цього року будуть підготовлені до друку решта 5–6 нарисів з серії історії України феодального періоду.

Водночас, паралельно з нарисами з історії України вже готуються до видання і випуску “Хрестоматія з історії України”, а також хронологія історії України докапіталістичного періоду.

Складено і здано до Наркомосвіти, як проект, програму з історії України. Здано до друку велику роботу з історії громадянської війни на Україні — “Червона Гвардія”, що являє собою широкий збірник документів і матеріалів про Червону Гвардію. Ця робота буде цінним підручником для осіб, які працюють над питаннями історії України.

Готується до друку також ряд окремих дослідів з питань історії України, як, наприклад, роботи по історії феодалізму в Київській Русі, про боротьбу українського народу проти петлюрівської директорії. Буде випущено критико-бібліографічні статті.

Партія і уряд з ініціативи товариша Сталіна ухвалили ряд найважливіших рішень, щоб навести більшовицький лад на історичному фронті. Ці рішення кладуть край ліквідаторським настроям до науки історії.

Вказівка товариша Сталіна, дана ним в своєму листі до складачів підручника з історії ВКП(б), підкреслює з винятковою силою значення історії в справі політичного виховання мас. Лист товариша Сталіна далеко виходить за межі питань історії партії, він повинен лежати в основі роботи кожного працівника історичного фронту.

До кінця викорчувати ворогів, зміцнити зв'язок науки з практикою, рішуче висувати численні молоді кадри політично загартованих людей, домогтися створення справді наукової марксистсько-ленінської історії України — такі завдання стоять перед працівниками історичного фронту УРСР. Лише здійснивши вказівки товариша Сталіна в галузі історії, ми зможемо домогтися на цій ділянці потрібних наслідків.

Комуніст. — 1937. — 22 серпня. — С. 3.

Републ.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 41–47.

№ 15

Звинувачувальний висновок УДБ НКВС УРСР у справі завідувача відділу історії феодалізму Інституту історії України АН УРСР Т. Т. Скубицького¹⁸

31 серпня 1937 р.
м. Київ

В 1937 г. IV отделом УГБ НКВД УССР в ходе следствия по делу вскрытой антисоветской троцкистско-националистической организации на Украине было установлено, что в состав участников организации входит *Скубицкий* Трофим Тимофеевич, научный работник Института истории Академии наук УССР.

На этом основании *Скубицкий Т. Т.* 11 июня 1937 г. был арестован.

Произведенным по делу предварительным следствием установлено, что *Скубицкий Т. Т.* в 1930 г., будучи принят на работу в ВУАМЛИН, примкнул к существовавшей там антисоветской троцкистско-националистической группировке: *Войтинского, Дзениса, Сараджева и Гребенкина.*

Находясь под влиянием этой контрреволюционной группы, *Скубицкий Т. Т.* на протяжении 1930–1933 гг. в своих теоретических трудах по истории Украины протаскивал враждебные националистические установки (л. д. 12, 13).

На следствии *Скубицкий*, признав свою контрреволюционную деятельность, относящуюся к 1930–1933 гг., одновременно сознался в том, что он с 1935 г. и по день ареста являлся активным участником антисоветской троцкистско-националистической организации, в которую был завербован быв[шим] директором Института истории Академии наук УССР *Войтинским*¹⁹.

Скубицкий Т. Т. также показал, что после его вербовки *Войтинским*, последний сообщил ему о составе участников организации, существующем блоке троцкистско-националистической организации с контрреволюционной организацией правых и ввел в курс проводимой организацией вредительской деятельности на историческом фронте. Кроме того, в процессе организационной связи *Скубицкому Войтинский* рассказал о террористических установках троцкистско-националистической организации в борьбе с партийным и советским руководством и при этом высказал ему свои террористические настроения (л. д. 11–17, 18–22).

Скубицкий по заданию участников организации *Войтинского и Дзениса* проводил вредительскую работу на историческом фронте и лично

¹⁸ Звинувачувальний висновок затверджений помічником прокурора СРСР Г. Рогинським.

¹⁹ Н. М. Войтинський очолював Інститут історії ВУАМЛІН, згодом був директором Інституту червоної професури. В Інституті історії України АН УРСР він не працював.

привлек к этой работе известных ему: националиста *Ястребова* и троцкиста-националиста *Луқаненко* (л. д. 13–17).

Помимо личного признания *Скубицьким* своей контрреволюционной деятельности, последний упоминается показаниями участников организации *Гребенкина* и *Лейбмана* (л. д. 24, 32–34).

На основании изложенного обвиняется:

Скубицький Трофим Тимофеевич, 1901 г. рождения, урож[енец] дер[евни] Сур[с]ко-Михайловка Днепропетровской области, по национальности украинец, быв[ший] член КП(б)У с 1930 г. по 1937 г. До ареста — научный работник Института истории [Украины] Академии наук УССР, гражданин СССР, в том, что:

1) С 1935 г. и до дня ареста являлся активным участником троцкистско-зиновьевской террористической организации, осуществившей 1 декабря 1934 г. злодейское убийство *С. М. Кирова* и подготавливавшей в последующие годы террористические акты против руководителей партии и советского правительства;

2) Знал и разделял террористические установки троцкистско-националистической организации в борьбе с руководством ВКП(б), а также был осведомлен о существовавшем блоке этой организации с контрреволюционной организацией правых;

3) По заданию организации проводил контрреволюционную работу на историческом фронте,

т. е. в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54–8 и 54–11 УК УССР, а потому:

Подлежит преданию суду Военной коллегии Верховного Суда Союза ССР, с применением закона от 1 декабря 1934 г.²⁰

*Пом[ощник] нач[альника] I отд[еления] IV отдела
УГБ НКВД УССР*

лейтенант государственной безопасности *Соколов*
“Согласен”:

*П[омощник] нач[альника] IV отдела
УГБ НКВД УССР, мл[адший] лейтенант
государственной безопасности*

*[підпис]*²¹

“29” августа 1937 г.

Справка: 1. Арестованный *Скубицький Т. Т.* содержится под стражей в Лукьяновской тюрьме с 11 июня 1937 г.

2. Вещественных доказательств по делу не имеется.

²⁰ За вироком закритого судового засідання виїзної сесії Військової колегії Верховного Суду СРСР від 3 вересня 1937 р. Т. Т. Скубицького було засуджено до розстрілу з конфіскацією особистого майна. Того ж дня у Києві вирок було виконано. Т. Т. Скубицький був реабілітований у 1958 р.

²¹ Підпис нерозбірливий.

*Пом[ощник] нач[альника] I отделения
IV отдела УГБ [НКВД УССР]
лейтенант государственной безопасности*

Соколов

ГДА СБУ, спр. 45992 ФП, арк. 38–41. Оригінал. Машинопис.

Опубл.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 1. — С. 58–61.

№ 16

Із статті А. Кленового та Б. Запорізького “Проти буржуазних націоналістів” про роботу Інституту історії України АН УРСР

5 жовтня 1937 р.

м. Київ

[...] Інститут історії. Ним керує тов. Білоусов. Де-де, а тут націоналістична наволоч напакостила відчутно. Вони робили все від них залежне, щоб історія України не побачила світу і в основах своїх була сфальсифікована. До партійного комітету надходили сигнали, але він залишався глухим і сліпим. Нарешті, Гуристримбу викривають. Як бути з Слюсаренком — його поплічником? Радились, гадали і, нарешті, прийняли на партійному комітеті таку постанову:

Зняти Слісаренка з парторга інституту. Партійну групу ліквідувати. Поставити на черговому засіданні питання про поведінку Слюсаренка.

І все. Та не встиг партійний комітет розглянути поведінку націоналістичного вишкребка, як ворога настигла рука пролетарської диктатури. А самозакохані ліберали з партійного комітету, Білоусов насамперед, якому більш, ніж будь-кому, була відома діяльність Слюсаренка, засвідчили ще одне запізнення у викритті ворогів і на тому поставили крапку.

Що це, окремі помилки? Ні, це система. Білоусову пишуть заяви, називають прізвища ворогів, пихають пальцем на їх злочинні махінації, а він усе повторює:

Дайте факти!

Словом, впіймайте злодія за руку, покажіть, і тоді Білоусов упевниться, так, це не горобець, а ворона.

На одних партійних зборах Білоусов змушений був визнати, що йому багато товаришів надокучають з різними заявами. Але ... “береш ці заяви, читаєш, а де факти, за які можна вхопитися і пустити у виробництво?”

Тим часом на тих же зборах дехто говорив про серйозні справи. І треба було бути політичним сліпцем, щоб не прислухатися до голосу комуністів. Білоусов пішов іншим шляхом. Він вбачав у всьому, що говорили на зборах — дрібниці. Його підтримав парторг президії Академії тов. Шліхтер. Він закликав “не згадувати — більше чи менше було зроблено гріхів у того чи іншого товариша”.

Подібними настановами скористались буржуазні націоналісти, які на зборах спиритно відвели від себе удари. [...]

Комуніст. — 1937. — 5 жовтня. — С. 2.

Републ.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 48–49.

№ 17

Протокол допиту старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР В. В. Гуристримби в УДБ НКВС УРСР щодо його антирадянської націоналістичної діяльності²²

8 жовтня 1937 р.²³

м. Київ

Вопр[ос]: Вы арестованы как участник антисоветской националистической организации. Следствие предлагает Вам по существу дать исчерпывающие показания.

Отв[ет]: Я понял, что запирательство, голое отрицание фактов ни к чему не приведет. Мне было трудно до сих пор говорить, а теперь я решил бесповоротно раз и навсегда покончить со своим гнусным контрреволюционным прошлым и стать на путь абсолютного откровения перед государственным следствием.

С чувством полного раскаяния признаю, что с 1935 г. я являюсь участником антисоветской националистической организации, существовавшей в Институте истории Украины УАН.

Вопр[ос]: Изложите обстоятельно следствию, кем именно и при каких обстоятельствах Вы были вовлечены в организацию?

Отв[ет]: Летом 1934 г. по окончании Московского института красной профессуры (истории) культпропом ЦК ВКП(б) я был направлен для научной работы на Украину. ЦК КП(б)У командировал меня в ВУАМЛИН, где директором Института истории Гребенкиным я был назначен ученым секретарем института. Здесь я проработал продолжительное время.

В начале лета 1935 г. по решению ЦК КП(б)У наш институт приступил к изданию учебника “История Украины”. Для этой цели были выделены ЦК редактора Н. Попов (ответственный), Дзенис и Войтинский. Приход этих лиц в институт для редактирования и составления учебника “История Украины” вызвал резкое недовольство у Гребенкина. По этому поводу он со мною несколько раз делился. Причем беседы наши носили явно антисоветский характер. Гребенкин доказывал мне, что эти редактора

²² Підписи В. В. Гуристримби під кожною сторінкою протоколу.

²³ В. В. Гуристримба був арештований 5 вересня 1937 р. Протокол допиту від 8 жовтня — перший із трьох протоколів, що зберігаються в архівно-слідчій справі (див. документи №№ 18, 19).

не могут быть авторами “Истории Украины”, никто из них не знает Украины, украинского народа, его героического прошлого, культуры, фольклора и т. п. В частности, если взять Дзениса, сам он по национальности латыш, интересы Украины ему чужды и вообще об Украине он никакого понятия не имеет. Мнение Гребенкина сводилось к тому, что редактировать этот учебник должны исключительно украинцы, а не “чужаки”. Я с этими по сути антисоветскими установками соглашался и отпора националистическим проявлениям Гребенкина не давал. Этот момент послужил поводом к более откровенным разговорам между нами на антисоветские темы. На примере редактирования “Истории Украины” Гребенкин по-контрреволюционному обобщал вопрос выдвижения партией украинских кадров. Он клеветал на ЦК, обвиняя его в том, что проводимая политика в этом вопросе неправильна. Украинцы остаются в тени, их не двигают, игнорируют. Дальше слов в вопросе выдвижения украинских кадров ЦК не идет, причем и это делается для видимости. Эти контрреволюционные рассуждения Гребенкина находили также во мне поддержку. Так постепенно мы сблизились с Гребенкиным. Как-то в одной из бесед в июне м[еся]це 1935 г. Гребенкин прямо поставил передо мною вопрос о том, что инициативу в части редактирования “Истории Украины” надо взять в руки группе украинцев — работников института, которые, по его мнению, сделают этот учебник действительно документом истории, отражающим в себе славное прошлое украинского народа. Я охотно согласился на это и спросил его, как же это практически сделать. Гребенкин мне ответил, [что] нам, украинцам, нужно держаться заодно и все будет по нашему и тут же меня проинформировал, что в институте такая работа уже ведется. Здесь существует в институте националистическая организация, в которую входят научные работники Скубицкий, Трегубенко и Гребенкин, и предложил мне также присоединиться к ним для совместной националистической деятельности. Я дал ему на это свое согласие.

Рассказывая о целях и задачах организации, Гребенкин проинформировал также о том, что основная задача организации — всемерное вредительство на идеологическом фронте и сколачивание националистических кадров для организованной борьбы с советской властью. Конечная цель организации — это свержение советской власти путем вооруженного восстания и насильственного устранения сталинского руководства, отторжение Советской Украины от СССР и создание украинского фашистского государства²⁴.

Так вошел я в националистическую организацию. Скоро после вовлечения меня в организацию по инициативе Гребенкина я, Трегубенко и Скубицкий начали писать “Историю Украины”, причем в процессе работы каждым из нас в отдельности были допущены много грубых политических

²⁴ В документі це речення підкреслено червоним олівцем.

извращений, явно антисоветских трактовок и изложение “Истории Украины” вообще было подано в плане идеализирования последней.

Вопр[ос]: Вы лично кого завербовали в антисоветскую националистическую организацию?

Отв[ет]: В националистическую организацию я лично вовлек Есипенко — научного работника, историка, в 1935 г. Обстоятельства привлечения его к работе таковы: Есипенко я знаю с 1928 г. В 1935 г., будучи в г. Харькове по делам партийно-исторического архива, я встретился с Есипенко. В беседе я рассказал ему, что мы, группа украинских научных работников Института истории, сейчас начали работать над созданием учебника “История Украины”, нужны еще люди для этого, причем я подчеркнул, что задача наша — сделать учебник подлинно доступным, понятным для украинских масс. Нам надо отразить в нем все героическое прошлое украинского народа, его борьбу за независимость, его колоссальные творческие силы, показать, что украинцы всегда стремились к самостоятельности, то есть дал ему понять, что мы решили этот учебник написать в плане идеализирования Украины. Есипенко дал свое согласие на участие в работе по созданию этого учебника в изложенном мною плане.

Вопр[ос]: Расскажите следствию о вредительской деятельности известных Вам участников организации и Вашей лично?

Отв[ет]: Моя вредительская деятельность заключалась в следующем: являясь одним из авторов по составлению учебника “История Украины”, я по прямому заданию Гребенкина как участник организации умышленно идеализировал партию боротьбистов, писал о ней как о “революционной” партии и восхвалял отдельных боротьбистов (Любченко, Хвыля), выставляя их в свете преданно ставших на позиции большевизма. Участник организации Скубицкий, как автор главы “Крестьянская война 1648–1654 гг.”, идеализировал украинское казачество и клеветнически отзывался о Богдане Хмельницком как о предателе за союз с Московским государством против европейских варваров. Участник организации Трегубенко в главе “Революция 1905–1907 гг.”, идеализировал украинские национальные партии “РУП”, “Селянська спілка”, выставляя последние на позиции передовых революционных партий.

Протокол допроса составлен с моих слов, все наложено верно. Мною прочитан.

В. Гуристримба

Допросил:

Оперуполномоченн[ый]

IV отд[ела] УГБ НКВД УССР,

сержант госбезоп[асности]

Тарасовский

ГДА СБУ, спр. 52213 ФП, арк. 15–21. Оригінал. Рукопис; арк. 11–14. Копія. Машинопис з правками і підкресленнями червоним олівцем.

Опубл.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 1. — С. 61–65.

№ 18

Протокол допиту старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР В. В. Гуристримби в УДБ НКВС УРСР щодо його контрреволюційної троцькістської терористичної діяльності²⁵*9 жовтня 1937 р.**м. Київ*

Вопр[ос]: Органы НКВД располагают данными, что Вы как участник антисоветской террористической националистической организации одновременно были завербованы в контрреволюционную троцкистскую террористическую организацию. Подтверждаете ли Вы это.

Отв[ет]: Нет, это я отрицаю.

Вопр[ос]: Вы говорите неправду. Предлагаю быть искренним.

Отв[ет]: Я подтверждаю. Никогда я в троцкистскую организацию не входил.

Вопр[ос]: Вы говорите, повторяю, неправду. В контрреволюционную троцкистскую террористическую организацию Вас завербовал Гончаренко. Подтверждаете ли Вы это.

Отв[ет]: Нет, это я категорически отрицаю. В троцкистскую организацию Гончаренко меня никогда не вербовал.

Вопр[ос]: Привожу Вам выдержку из показаний обв[иняемого] Гончаренко Степана Демьяновича от 15.VIII.37, "...²⁶ мною лично были завербованы в троцкистскую организацию ... Гуристримба, научный сотрудник Института истории ВУАНа, чл[ен] КП(б)У. Знаком я с ним с 1928 г. по совместной учебе в ВУИКО²⁷. Завербовал я его в троцкистскую организацию в 1936 году...". Подтверждаете ли Вы это.

Отв[ет]: Нет, это я категорически отрицаю.

Вопр[ос]: Вы упорствуете, но предупреждаю, Вы будете изобличены на очной ставке с Гончаренко. Предлагаю дать искренние показания.

Отв[ет]: Я подтверждаю, я являлся участником националистической организации с 1935 года, куда был вовлечен Гребенкиным, о чем я дал показания следствию 8.X.[19]37 г., и их полностью подтверждаю. Еще раз повторяю, к троцкизму никогда никакого отношения не имел и не имею.

Вопр[ос]: Вы продолжаете упорствовать. Прекратите запырательство. Следствие предупреждает Вас о том, то Вы будете еще изобличены дополнительно как участник контрреволюционной троцкистской террористической организации.

Протокол допроса составлен с моих слов верно. Мною прочитан, о чем и собственноручно расписываюсь.

В. Гуристримба

²⁵ Підписи В. В. Гуристримби під кожною сторінкою протоколу.

²⁶ Тут і далі так у документі.

²⁷ ВУИКО — Всеукраїнський інститут комуністичної освіти (м. Харків) створений на базі факультету політосвіти Харківського інституту народної освіти у 1929 р.

Допросил:
 Оперуполномоченн[ый]
 IV отд[ела] [УГБ НКВД УССР]
 сержант госбезоп[асности]

Тарасовский

ГДА СБУ, спр. 52213 ФП, арк. 39–41. Оригінал. Рукопис.

№ 19

**Повторний протокол допиту старшого наукового співробітника
 Інституту історії України АН УРСР В. В. Гуристримби в УДБ НКВС
 УРСР щодо його антирадянської націоналістичної діяльності²⁸**

*17 жовтня 1937 р.
 м. Київ*

Вопр[ос]: Органы следствия располагают данными, что Вы как участник антисоветской террористической националистической организации являлись одновременно участником контрреволюционной троцкистской террористической организации и проводили вредительскую деятельность на идеологическом фронте. Дайте правдивые показания.

Отв[ет]: К троцкистской организации я никогда не примыкал. Свои показания от 8.X.[19]37 г. я целиком и полностью подтверждаю. Я заявляю следствию, что я являлся участником националистической организации с 1935 года, в которую был вовлечен Гребенкиным. С троцкистами я никогда не был связан и никогда по их заданию вредительской работы не проводил. Я прошу следствие верить моим искренним показаниям. Гончаренко я знаю с 1928 года, но разговоров о троцкистской организации я с ним никогда не имел.

Протокол допроса составлен с моих слов точно и верно. Мною прочитан. В чем и собственноручно расписываюсь.

В. Гуристримба

Допросили:
 Оперуполномоченн[ый]
 4 отд[ела] УГБ НКВД УССР
 сержант госбезоп[асности]

Тарасовский

Курсант Киевской школы УГБ

Мирошниченко

ГДА СБУ, спр. 52213 ФП, арк. 42–43. Оригінал. Рукопис.

²⁸ Підписи В. В. Гуристримби під кожною сторінкою протоколу.

№ 20

**Витяг із протоколу допиту старшого наукового співробітника
Інституту історії України АН УРСР М. Ф. Трегубенка в УДБ НКВС
УРСР щодо його антирадянської шкідницької діяльності²⁹**

*16 жовтня 1937 р.
м. Київ*

В[опрос]: Вы обвиняетесь в принадлежности к антисоветской националистической организации. Признаете ли Вы себя виновным в этом?

Отв[ет]: Виновным в этом себя не признаю, так как ни в националистической, ни в какой-либо другой антисоветской организации я не состоял.

В[опрос]: С момента ареста Вы заняли позицию голого и бессмысленного отрицания своего преступления. Предлагаю прекратить это голое отрицание [...]

Отв[ет]: Я не занимаю позиции голого отрицания, я говорю следствию правду, что ни в какой контрреволюционной организации никогда не состоял.

В[опрос]: Несмотря на предложение прекратить голое отрицание Вы продолжаете это делать, прикрываясь лживыми заявлениями [...]. Прекратите обман следствия [...]

Отв[ет]: Еще раз заявляю, что я ни в националистической, ни в другой антисоветской организации никогда не состоял. Никакой контрреволюционной деятельности я никогда не проводил. Ни с кем из враждебных Советской власти и партии элементов из участников антисоветских организаций я связан не был. [...]

В[опрос]: Нам известно, что Вы давно стали разделять враждебные партии националистические взгляды и двурушничать. Расскажите, когда и под влиянием кого Вы начали разделять националистические взгляды.

Отв[ет]: Я должен признать, что у меня действительно были антисоветские националистические взгляды по вопросам выдвижения украинских национальных кадров и оценки роли боротьбистов в период борьбы Советской власти с деникинщиной.

Еще в конце 1935 г. у меня возникло недовольство линией ЦК КП(б)У в вопросе выдвижения национальных украинских кадров, вследствие того, что руководящее положение на научном, культурном фронте занимали не украинцы — Дзенис, Ашрафьян, Сараджев, Войтинский, Гиттель и др[угие]. Я считал, что ЦК КП(б)У, ставя таких людей, как латыша Дзениса президентом УАМЛИНа, армянина Сараджева — его заместителем, армянина Ашрафяна — директором ИКП, еврея Войтинского — директором института истории и т. п. ведет совершенно неправильную национальную политику и игнорирует выдвижение украинских кадров.

²⁹ Підписи М. Ф. Трегубенка на кожній сторінці протоколу.

Возникновению у меня националистических взглядов способствовала та неприязнь, которую я встретил по прибытии в УАМЛИН со стороны его руководства — Дзениса, Сараджева и Войтинского, препятствовавших моему росту начинающего научного работника, как я считал, только потому, что являюсь украинцем.

Возникшие у меня националистические настроения в дальнейшем все больше развивались и укреплялись под влиянием моих разговоров со Скубицким, Крупеник — женой б[ывшего] председателя Совнаркома УССР Любченко и Слюсаренко. Надо прямо сказать, что под влиянием этих лиц у меня сложились и оформились националистические убеждения. Особенно, конечно, повлияла на меня в этом смысле своим авторитетом Крупеник.

В начале 1936 г. во время конференции молодых ученых Скубицкий, высказывая в разговоре со мной недовольство оценкой, данной руководством УАМЛИНа нашим докладам на конференции, заявил, что это является следствием враждебного отношения этих представителей неукраинского народа, возглавляющих УАМЛИН, к нам как украинцам. В создании такого положения, когда игнорируются украинские кадры, мы винили ЦК КП(б)У, что он, мол, ведет неправильную линию.

В начале 1936 г., кажется, в марте, я имел разговор с Крупеник, происходивший в деканате Киевского Госуниверситета, когда она передавала мне курс лекций по истории СССР. Крупеник, услышав, что я с момента прибытия на Украину, с 1934 г. не занимаюсь педагогической работой, высказала свое возмущение этим, заявляя, что я, как украинец, обязательно должен был бы выдвигаться на педагогическую работу, что в этом вопросе, как и вообще в вопросе выдвижения украинских кадров, ведется неправильная политика. Этот разговор еще больше укрепил мое недовольство линией ЦК КП(б)У в вопросе выдвижения молодых украинских кадров.

Осенью 1936 г. по вопросу о положении на культурном фронте со мной имел целый ряд разговоров Слюсаренко, назначенный в связи с расформированием УАМЛИНа заместителем директора института истории [Украины] Украинской Академии наук. Разговоры эти происходили в его кабинете. В этих разговорах Слюсаренко мне внушал мысли вполне соответствующие к тому же моим собственным убеждениям, что руководство культурным, научным фронтом ни в коем случае не может быть доверено коммунистам-неукраинцам, не понимающих в вопросах украинской национальной культуры. ЦК КП(б)У, говорил Слюсаренко, своей неправильной политикой привел к тому, что к руководству научным и культурным фронтом пришли неукраинцы — Ашрафьян стал культпропом ЦК КП(б)У, Дзенис, Сараджев — возглавили УАМЛИН и т. д. Только сейчас, сказал он, к руководству этим фронтом начинают приходить украинцы — Хвыля и др[угие].

Одновременно с возникновением у меня националистического взгляда на политику партии в вопросе выдвижения украинских национальных кадров у меня также возник националистический взгляд в оценке роли боротьбистов в период деникинщины. Я считал, что боротьбисты в 1919 г. играли не только контрреволюционную, но и революционную роль, входя одно время наряду с большевиками в Всеукраинский ревком, хотя я знал, что причиной того, что боротьбисты временно очутились рядом с большевиками, были расхождения с Деникиным по национальному вопросу, ибо последний боролся за “единую и неделимую”, а они — боротьбисты — “за самостійну Україну”, но отнюдь не их близость к большевикам.

На оформление у меня националистического убеждения по вопросу оценки роль партии боротьбистов повлияли разговор с Крупеник и неправильные установки, данные по этому вопросу Гуристримбе и Премыслеру, писавшими тезисы к сессии УАМЛИНа о роли мелкобуржуазных партий в период деникинщины, быв[шим] секретарем ЦК КП(б)У Поповым. Последний, “разъясняя” Гуристримбе и Премыслеру вопрос о боротьбистах, указал им на необходимость говорить не только о контрреволюционной, но и о революционной роли партии боротьбистов в 1919 г.

Во время моего разговора с Крупеник, о котором я показал выше, был также затронут вопрос о боротьбистах. Крупеник указала мне на то, что мы, научные сотрудники Института истории [ВУАМЛИН], много напутали в вопросе оценки роли боротьбистов, и что особенно много напутал Гуристримба в своих тезисах. Неправильно, заявила Крупеник, будет говорить, что позиции боротьбистов в 1919 году были сплошь контрреволюционными. В партии боротьбистов, сказала она, в 1919 г. сочеталась контрреволюционная деятельность с революционной.

Такие же националистические взгляды по вопросу о боротьбистах кроме меня в Институте истории разделяли Луконенко, Гуслистый и Слюсаренко.

В[опрос]: Нам также известно, что Вы проводили на научном фронте вредительскую работу, в частности, по изданию учебника истории Украины. Дайте исчерпывающие показания, какую вредительскую работу Вы по этой линии провели, и кто еще кроме Вас проводил это вредительство.

Отв[ет]: В издании учебника Истории Украины проведена большая вредительская работа по срыву издания этого учебника. Достаточно сказать, то этот учебник, который должен был быть выпущен в свет в октябре 1935 г., еще до сих пор света не увидел. Делалось это так: вначале поднимали шумиху, что необходимо в соответствии с решением ЦК КП(б)У выпустить учебник истории Украины к сроку, а спустя некоторое время начинали отрывать людей, работающих над учебником, на другие работы — составление рецензий и проч[ее]. Главный редактор Попов и другие редактора проводили вредительство в выпуске этого учебника, затягивая на длительное время — на 5–6 м[еся]цев — редактирование рукописей.

Я лично сознательного вредительства на научно-идеологическом фронте не проводил, в частности, по учебнику истории Украины. Я порученную мне главу сдавал в установленный срок. Видя, что выполнение такой важнейшей работы, как своевременное издание учебника истории Украины, явно умышленно срывается, я молчал и нигде об этом не подымал вопроса.

В[опрос]: Намерены ли Вы и дальше заперяться и отрицать свое участие в националистической организации. Еще раз предлагаю Вам прекратить заперательство.

Отв[ет]: Я заявляю, что в националистической организации я не состоял и о существовании ее ничего не знаю [...].

В[опрос]: Вы выше показали, что в составлении учебника истории Украины никакой вредительской работы не проводили. Гуристримба показывает, что Вы в своей главе “Революция 1905–07 гг.” идеализировали украинские национальные партии, выставляя их как революционные.

Отв[ет]: Заявляю, что в написанной мною главе для учебника истории Украины я враждебных идеологических взглядов не излагал.

Протокол записан с моих слов верно и мною прочитан.

М. Трегубенко

Допросил:

Пом[ощник] нач[альника] отд[елени]я
IV отдела УГБ НКВД УССР
лейтенант госбезопасности

Левин

ГДА СБУ, спр. 46331 ФП, арк. 18–25. Оригінал. Рукопис; арк. 9–17. Копія. Машинопис.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 49–53.

№ 21

Витяг із звинувачувального висновку УДБ НКВС УРСР у справі старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР В. В. Гуристримби³⁰

22 жовтня 1937 р.

м. Київ

Управлением государственной безопасности НКВД УССР вскрыта и ликвидирована антисоветская украинская националистическая террористическая организация, руководимая быв[шими] боротьбистами, ставившая своей главной задачей насильственное свержение советской власти на Украине и установление фашистского строя.

³⁰ Затверджено помічником прокурора СРСР Г. Рогинським.

Одним из участников организации являлся арестованный 5 сентября 1937 г. и привлеченный по настоящему делу в качестве обвиняемого *Гуристримба* Василий Васильевич.

Следствием и признанием самого обвиняемого *Гуристримбы* установлено:

Обвиняемый *Гуристримба* с 1935 г. являлся участником антисоветской украинской националистической террористической организации, в которую был завербован *Гребенкиным*. [...]

Имел установку *Гребенкина* о необходимости вербовать новых лиц в организацию и проводить вредительскую деятельность на идеологическом фронте. [...]

Был информирован *Гребенкиным* о том, что конечная цель организации — свержение советской власти путем вооруженного восстания и насильственного устранения сталинского руководства. [...]

В 1935 г. лично завербовал в антисоветскую украинскую националистическую террористическую организацию *Есипенко* (л. д. 14).

В 1936 г. по заданию *Гребенкина* при составлении учебника “История Украины” умышленно идеализировал партию боротбистов и восхвалял врагов народа *Любченко* и *Хвылю* (л. д. 15).

Был в курсе вредительской деятельности участников организации *Скубицкого* и *Тригубенко* (л. д. 15).

В 1936 г. был также завербован *Гончаренко* в контрреволюционную террористическую организацию. [...]

Принял задание от *Гончаренко* вербовать новых лиц в организацию и проводить вредительство в издании сочинений В. И. Ленина (л. д. 30).

В соответствии с полученным заданием от *Гончаренко* в 1936 г. лично завербовал в контрреволюционную террористическую организацию научных работников УАН *Трегубенко* и *Слюсаренко* (л. д. 30).

Вредительски обрабатывал примечания к сочинениям В. И. Ленина (15.VIII–1937, л. д. 31).

В своей практической контрреволюционной троцкистской деятельности был организационно связан с *Тригубенко* и *Слюсаренко* и знал о проводимой ими контрреволюционной деятельности (15.VIII–1937, л. д. 31).

Обвиняемый *Гуристримба* виновным себя признал в контрреволюционной националистической деятельности, однако отрицает причастие к троцкистской организации (л. д. 12).

Уличается показаниями *Скубицкого* (л. д. 23–26), *Беляева* (л. д. 29), *Гончаренко* (л. д. 30–31), и избличается очной ставкой с *Гончаренко* (л. д. 33–34).

На основании изложенного, обвиняется

Гуристримба Василий Васильевич, 1899 года рождения, уроженец с. Волоское Днепропетровской области, гражд[анин] СССР, быв[ший] член КП(б)У с 1925 по 1937 г.; до ареста — научный сотрудник института истории Украины УАН, в том, что

1. с 1935 г. являлся участником антисоветской украинской националистической террористической организации;

2. был информирован *Гребенкиным* о том, что организация ставит своей конечной целью свержение советской власти путем вооруженного восстания и насильственное устранение руководства ВКП(б);

3. завербовал в националистическую организацию *Есипенко*;

4. проводил вредительскую работу на идеологическом фронте;

5. был в курсе вредительской деятельности других участников организации;

6. с 1936 г. являлся также участником контрреволюционной троцкистской террористической организации;

7. завербовал в троцкистскую организацию *Тригубенко* и *Слисаренко*;

8. вредительски обрабатывал примечания к сочинениям В. И. Ленина;

9. был в своей контрреволюционной троцкистской работе организационно связан с другими участниками организации и знал о их контрреволюционной троцкистской деятельности, —

т. е. в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54–7, 54–8, 54–11 УК УССР.

Вследствие указанного, обвиняемый *Гуристримба* Василий Васильевич подлежит суду Военной Коллегии Верх[овного] Суда Союза ССР, с применением закона от 1 декабря 1934 г.³¹

Справка: Обв[иняемый] *Гуристримба* содержится под стражей в Киевской тюрьме с 5.IX–1937 г.

³¹ На закритому судовому засіданні Військової колегії Верховного суду СРСР у Києві 24 жовтня 1937 р. В. В. Гуристримба був засуджений до розстрілу з конфіскацією всього особистого майна. Вирок був виконаний 25 жовтня 1937 р. у Києві.

Було конфісковано: 9 чоловічих сорочок, 2 пари білих штанів, 2 чоловічих костюми, 1 старий шерстяний піджак, 1 пара шевйотових старих штанів, 1 натільна чоловіча сорочка, 2 пари теплих кальсон, 3 теплі натільні сорочки, 6 чоловічих краваток, 22 чоловічі комірці, 5 пар старих чоловічих шкарпеток, 2 шовкові блузи, 1 сатиновий сарафан, 1 сатинова розлігайка, 4 крепдешінові сукні, 2 ситцеві сукні, 1 крепдешіновий сарафан, 1 нічна сорочка, 1 жіноча комбінація, 2 жіночі капелюшки, 2 скатертини, 7 наволочок, 3 простирадла, 2 ковдри, 1 ватний матрац, 3 подушки, 1 письмовий стіл, 2 книжкові етажерки, 1 дзеркальна канапа, 2 нові тумбочки для квітів, 1 англійське ліжко, 3 дубових стільця, 1 патефон, 25 патефонних платівок, 1 настільна лампа, 1 вишитий абажур до настільної лампи, 2 тарілки для оселедців, 2 блюда, 1 портсигар із слонової кістки, 2 валізи, 330 книжок та облігацій державних позик на 3 335 рублів. (Див.: *ГДА СБУ, спр. 52213 ФП, арк. 133–136*).

Дружина В. В. Гуристримби Ксенія Григорівна Ованесова була арештована 29 жовтня 1937 р. і як член родини зрадника Батьківщини (член семьи изменника Родины) засуджена до 5 років заслання. Покарання відбувала в Акмолинському виправно-трудовому таборі, звільнена у 1942 р.

В. В. Гуристримба та К. Г. Ованесова були реабілітовані у 1960 р. У 1961 р. К. Г. Ованесовій була виплачена грошова компенсація у розмірі 255 рублів 14 коп. за конфісковане майно, а також видані державні облігації державної позики 1948 р. замість вилучених облігацій із перерахунку 3:1.

Составлено “ ”³² октября 1937 г.

*Оперуполномоченный IV отдела УГБ
сержант госбезопасности*

Тарасовский

Утверждаю:

*П[омощник] начальника IV отдела УГБ НКВД УССР
мл[адший] лейт[енант]
государственной безопасности*

*[підпис]*³³

ГДА СБУ, спр. 52213 ФП, арк. 44–47. Оригінал. Машинопис.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 53–56.

№ 22

Протокол закрытого судебного заседания Военной коллегии Верховного Суда СРСР щодо розгляду справи по звинуваченню старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР М. Ф. Трегубенка

25 жовтня 1937 р.

м. Київ

Председательствующий	Диввоенюрист	<i>Орлов</i>
Члены	Бригвоенюрист	<i>Ждан и</i>
	Военный юрист I ранга	<i>Климин</i>
Секретарь военный юрист I ранга		<i>Батнер</i>

Председательствующий объявил, что подлежит рассмотрению дело по обвинению *Трегубенко* Николая Федоровича в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54–8 и 54–11 УК УССР.

Секретарь доложил, что подсудимый находится в зале суда и что свидетели в суд не вызывались.

Председательствующий удостоверяется в самоличности подсудимого и спрашивает его, вручена ли ему копия обвинительного заключения, на что подсудимый ответил утвердительно. Подсудимому разъяснены его права на суде и объявлен состав суда.

Подсудимый ходатайств и отвода составу суда не заявил.

По предложению председательствующего секретарем оглашено обвинительное заключение.

Председательствующий разъяснил подсудимому сущность предъявленных ему обвинений и спросил его, признает ли он себя виновным, на что подсудимый ответил, что виновным себя не признает.

³² Дати у документі немає.

³³ Підпис нерозбірливий.

Оглашаются выдержки из показаний подсудимого на предварительном следствии, в которых он признавал, что у него были а[нти]с[оветские] националистические настроения.

Подсудимый — Это показания его, но он их не подтверждает.

Оглашаются выдержки из показаний *Скубицкого, Гончаренко, Гуристримба и Лейбмана.*

Подсудимый — Эти лица его оговаривают по неизвестным ему причинам. В а[нти]с[оветской] организации он не состоял и подрывной работы не проводил.

Судебное следствие закончено.

В последнем слове подсудимый ничего не сказал.

Суд удалился на совещание, по возвращении с которого председателствующий объявил о возобновлении судебного следствия.

Подсудимый представляет суду письменное заявление и поясняет, что он полностью признает себя виновным. В а[нти]с[оветскую] организацию был вовлечен в 1936 г. *Слюсаренко.* Подрывную работу проводил по линии печати.

Судебное следствие закончено. В последнем слове подсудимый просит сохранить ему жизнь.

Суд удалился на совещание, по возвращении с которого председателствующим оглашен приговор.

Председательствующий
Секретарь

Орлов
Батнер

ГДА СБУ, спр. 46331 ФП, арк. 60–60-зв. Оригінал. Машинопис на бланку.

№ 23

Заява старшою наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР М. Ф. Трегубенка голові Військової колегії Верховного Суду СРСР з проханням вислухати його “щиросердечні зізнання”³⁴

25 жовтня 1937 р.³⁵
м. Київ

Меня только что судила Военная коллегия Верховного Суда СССР. На суде я растерялся и стать отрицать свое тягчайшее преступление перед социалистической родиной. Сейчас я хочу чистосердечно рассказать о всей сумме своих преступлений. Я целиком и полностью признаю себя виновным в том, что я состоял участником контрреволюционной националистической организации, в которую был вовлечен *Слюсаренко* — зам.

³⁴ Підписи М. Ф. Трегубенка на кожній сторінці документу.

³⁵ У документі помилка в даті (указано 24 жовтня 1937 р.). Уточнено за суміжними документами.

директора Института истории Украины Академии наук. В эту контрреволюционную националистическую организацию я был вовлечен при следующих обстоятельствах: осенью 1936 г. я, будучи связан со *Слюсаренко*, вел беседы с ним на антисоветские темы. В этих беседах я и *Слюсаренко* с националистических позиций осуждали мероприятия и политику партии. Зная мои националистические взгляды, *Слюсаренко* в одной из бесед со мною у себя в кабинете в ноябре-декабре 1936 г. посвятил меня в существование националистической организации на Украине, которая ставит своей задачей проведение борьбы против партии и советской власти за отделение Украины от СССР, за создание “самостоятельного” украинского государства.

Эту задачу, как мне сообщил *Слюсаренко*, организация стремится осуществить всеми возможными средствами, вплоть до организации восстания против Советской власти.

Как участники организации мне известны следующие лица: *Слюсаренко*, *Скубицкий*, *Гончаренко*. Кроме того, как мне заявил *Слюсаренко*, в организации принимал участие *Луконенко* (работал по совместительству в Институте истории Украины).

Непосредственно мне, как участнику организации, дано было задание вовлечь в организацию работников института комсомольцев *Лося* и *Дядиченко*. Это задание мною выполнено не было по независящим от меня обстоятельствам.

Как участник организации я проводил работу по срыву здания учебника “История Украины”. Мне было дано задание включиться на педагогическую работу с тем, чтобы затянуть сроки сдачи в печать главы “Революция 1905–1907 гг. на Украине”.

Еще раз заявляю, что, отрицая свое участие в националистической организации, я лгал перед судом. Я лгал потому, что мне было тяжело говорить о совершенных мною преступлениях перед партией и Советской властью.

Подтверждая полностью свою причастность к контрреволюционной организации, прошу Суд простить мне мою растерянность во время процесса. Я хочу дать самые чистосердечные показания о своей контрреволюционной деятельности. Я хочу своим чистосердечным раскаянием искупить свою огромную вину перед Социалистической родиной.

М. Трезубенко

*ГДА СБУ, спр. 46331 ФП, арк. 63-а, 63-б. Оригінал. Машинопис (у конверті).
Опубл.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії
України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 1. — С. 65–67.*

№ 24

Протокол допиту старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР М. Ф. Трегубенка в УДБ НКВС УРСР з його додатковими зізнаннями про “контрреволюційну діяльність”³⁶25 жовтня 1937 р.³⁷

м. Київ

Вопрос: Вы подали заявление на имя председателя Военной коллегии Верховного Суда Союза ССР о том, что на следствии и Суде скрыли свое участие в антисоветской националистической террористической организации и желаете дать показания по этому вопросу.

Вам предоставляется эта возможность.

Ответ: Свое заявление, поданное на имя председателя Военной коллегии Верховного Суда Союза ССР, подтверждаю. Действительно, вследствие своей растерянности, на суде я не рассказал о совершенных мною преступлениях перед партией и страной.

Сейчас я хочу чистосердечно и правдиво рассказать о своем участии в националистической организации.

Вопрос: Когда и кем Вы были вовлечены в антисоветскую националистическую террористическую организацию?

Ответ: В антисоветскую националистическую террористическую организацию я был вовлечен *Слюсаренко Григорием Яковлевичем*, быв[шим] зам[естителем] директора Института истории Украины Академии наук в ноябре-декабре 1936 г. Этому предшествовало следующее:

Осенью 1935 г. *Слюсаренко* поступил в Академию наук на должность старшего научного сотрудника и ученого секретаря Института истории. *Слюсаренко* я знал еще с 1932–1933 гг., по совместной учебе в ИКП в г. Москве.

До прихода *Слюсаренко* в институт мне было известно, что он имеет националистические взгляды, т. к. к нам в институт поступила в 1934 г. его работа под названием “Мелкобуржуазные организации на Украине”, в которой он идеализировал мелкобуржуазные партии, выдавая их за революционные, скрывая их к[онтр]р[еволюционную] сущность.

Работая в институте, я с ним сблизился. Особенно это сближение у нас началось с осени 1936 г. В этот период я неоднократно вел беседы с *Слюсаренко* на антисоветские темы, в которых как я, так и он с националистических позиций осуждали политику и мероприятия партии.

Зная мои националистические настроения, *Слюсаренко* был со мной откровенен, в резких тонах критиковал мероприятия партии и Соввласти.

³⁶ Підписи М. Ф. Трегубенка під кожною сторінкою протоколу.

³⁷ У документі помилка в даті (указано 24 жовтня 1937 р.). Уточнено за суміжними документами.

В одной из таких бесед у себя в кабинете в ноябре–декабре 1936 г. *Слюсаренко*, видя, что мои настроения явно националистические, рассказал мне о существовании националистической организации, которая стремится к отторжению Украины от СССР и созданию “самостийного” государства.

Слюсаренко предложил мне принять участие в деятельности указанной антисоветской организации.

Видя мои колебания, *Слюсаренко* заявил мне, что если [я] не дам согласия принять участие в работе организации, то он и другие лица разоблачат меня как националиста.

Будучи поставлен в такие рамки, я под угрозой разоблачения дал свое согласие на участие в антисоветской националистической организации.

Через некоторое время в беседе с *Слюсаренко* он посвятил меня, что в состав организации входят *Скубицкий* — научный работник института — и *Гончаренко* — секретарь парткома Партиздата.

Кроме того, заявил *Слюсаренко*, участником организации является *Луконенко* — преподаватель истории СССР, с которым он, *Слюсаренко*, был лично связан.

Вопрос: Выше Вы указали, что основной задачей националистической организации являлось проведение борьбы с партией с целью отторжения Украины от СССР.

Ответьте прямо, какими путями организация считала возможным осуществление указанной задачи?

Ответ: Со слов *Слюсаренко*, мне было известно, что националистическая организация на Украине ставила перед собой главной задачей отделение Украины от СССР. Осуществление этой задачи мыслилось путем борьбы с партией вплоть до вооруженного восстания против Советской власти.

Вопрос: Ваш ответ следствие не удовлетворяет. Скажите прямо, на кого из иностранных государств ориентировалась организация?

Ответ: Вначале мне это известно не было. Впоследствии, приблизительно в июне 1937 г., *Слюсаренко* мне рассказал, что руководство организации имеет связь с иностранными государствами — Польшей и Германией, которые обещают помочь организации в ее борьбе с Соввластью на Украине.

Руководство организации, сказал *Слюсаренко*, также считает необходимым в своей борьбе с партией применение индивидуального террора против руководителей партии и Советского правительства.

Вопрос: Какие задачи поставил перед Вами *Слюсаренко* как перед участником организации?

Ответ: Непосредственно мне, как участнику организации, *Слюсаренко* дал задание вовлечь в антисоветскую националистическую организацию двух работников института — *Лося* и *Дядиченко*. Это задание мне было дано в 1937 г. в июне месяце. Однако выполнено оно не было по независящим от меня причинам.

Кроме того, как участник организации, я проводил вредительскую работу по срыву издания учебника “История Украины”. Мне было дано *Слюсаренко* задание, чтобы оттянуть сроки сдачи главы “Революция 1905–1907 гг. на Украине”.

Вопрос: Как участника антисоветской националистической организации Вы назвали *Луконенко* — преподавателя истории СССР. Расскажите более подробно, что Вам известно о *Луконенко*.

Ответ: Причастность *Луконенко* к организации мне стала известна, со слов *Слюсаренко*, приблизительно, в мае 1937 г. *Луконенко*, находясь у нас в институте при обсуждении проекта программы “Истории Украины”, активно выступал за снятие пункта о контрреволюционной роли партии боротьбистов в 1919 г.

В перерыве совещания я поставил прямо перед *Слюсаренко* вопрос, не является ли *Луконенко* участником организации. *Слюсаренко* ответил утвердительно.

Сам *Луконенко* выходец из другой партии.

Записано с моих слов верно, протокол мною прочитан, в чем я расписываюсь.

М. Трегубенко

Допросил:

Оперуполномоченный IV отдела

УГБ НКВД УССР

младший лейтенант госбезопасности

Беленький

ГДА СБУ, спр. 46331 ФП, арк. 39–44. Оригінал. Машинопис.

Опубл.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 1. — С. 67–71.

№ 25

Вирок Військової колегії Верховного Суду СРСР у справі старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР

М. Ф. Трегубенка

25 жовтня 1937 р.

м. Київ

Дело № 28

Приговор

именем Союза Советских Социалистических Республик

выездная сессия

Военная Коллегия Верховного Суда Союза ССР

в составе:

Председательствующего Диввоєнюриса

А. М. Орлова

Членов:

Бригвоєннюриса

С. Н. Ждана и

Военного юриста 1 ранга

Ф. А. Климина

При секретаре Военном юристе 1 ранга А. А. Батнер
в закрытом судебном заседании, в городе Киеве “25” октября 1937 года, рассмотрела дело по обвинению: *Трегубенко* Николая Федоровича, 1902 г. р., быв[шего] научного сотрудника института истории [Украины] Академии наук УССР — в преступлениях, предусмотренных ст. ст. 54–8 и 54–11 УК УССР.

Предварительным и судебным следствием установлено, что подсудимый *Трегубенко* Николай являлся активным участником антисоветской националистической террористической организации, действовавшей на Украине и ставившей своей задачей свержение Советской власти и установления фашистского строя. Начиная с 1936 года подсудимый *Трегубенко* был связан с активным участником националистической террористической организации *Крупенник* Марией Николаевной, *Гребенкиным* и др[угими] и проводил вредительскую работу на научном фронте. Кроме того, *Трегубенко* знал и разделял террористические установки организации.

Таким образом, подсудимый *Трегубенко* Николай совершил преступления, предусм[отренные] ст. ст. 54–8 и 54–11 УК УССР.

На основании изложенного и руководствуясь ст.ст. 296 и 297 УПК УССР Военная Коллегия Верхового Суда Союза ССР

Приговорила:

Трегубенко Николая Федоровича к высшей мере уголовного наказания — расстрелу, с конфискацией всего лично ему принадлежащего имущества.

Приговор окончательный и на основании постановления ЦИК СССР от 1/XII 1934 года подлежит немедленному исполнению³⁸.

Надписано: “активными” — верить.

Председательствующий

	Диввоенюрист	<i>А. Орлов</i>
Члены	Бригвоенюрист	<i>С. Ждан</i>
	Военный юрист 1 ранга	<i>Ф. Климин</i>

ГДА СБУ, спр. 46331 ФП, арк. 61–61-зв. Оригінал. Машинопис та рукопис на бланку.

Оубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 56–57.

³⁸ Вирок був виконаний 26 жовтня 1937 р. у Києві. 27 грудня 1937 р. як член родини зрадника Батьківщини до 8 років позбавлення волі була засуджена дружина М. Ф. Трегубенка Г. К. Трегубенко-Цегельникова (покарання відбувала у Карагандинському виправно-трудовому таборі). М. Ф. Трегубенко був реабілітований у 1958 р.

№ 26

**Витяг із протоколу допиту старшого наукового співробітника
Інституту історії України АН УРСР Г. Я. Слюсаренка в УДБ НКВС
УРСР щодо його належності до антирадянської націоналістичної
терористичної організації³⁹**

25–27 жовтня 1937 р.⁴⁰
м. Київ

Вопр[ос]: Проведенной между Вами и обвиняемым Трегубенко Н. Ф. очной ставкой Вы полностью изобличены в принадлежности к антисоветской националистической террористической организации.

Предлагаю прекратить бесцельное упорство и дать правдивые показания по существу предъявленного Вам обвинения [...]

Ответ: [...] В антисоветскую националистическую террористическую организацию я был вовлечен научным сотрудником института истории [Украины] Академии наук УССР Скубицким Трофимом Тимофеевичем в конце 1936 г.

Предшествовало этому следующее:

В 1932 году, занимаясь в Институте красной профессуры в Москве, я написал семинарский доклад на тему “Украинский социал-фашизм и национальный вопрос в 1917 году”.

В 1934 году, работая нач[альником] политотдела совхоза “Комсомолец” Юрьевского района, я, будучи в Харькове, встретил своего знакомого по ИКП Гребенкина, работавшего в институте истории УАМЛИН’а.

Вместе с Гребенкиным я зашел в УАМЛИН, где встретился с научными сотрудниками УАМЛИН’а Трегубенко и Гуристримбой, оба знакомые по Институту красной профессуры.

В разговоре на различные темы коснулись моей научной работы, о которой я указал выше, причем Гребенкин предложил мне дать ему доклад для просмотра, чтобы можно было из него выбрать часть материалов для печати.

Я согласился и через некоторое время, будучи снова в Харькове, сдал Гребенкину свой доклад. В докладе имелись националистические ошибки. Опубликован доклад не был в связи с тем, что мне предложили его переработать и сократить.

Так как временем тогда я не располагал, доклад я не переработал, и он до дня ареста хранился у меня дома.

³⁹ Підписи Г. Я. Слюсаренка на кожній сторінці протоколу.

⁴⁰ Г. Я. Слюсаренко був арештований 24 вересня 1937 р. В архівно-кримінальній справі Г. Я. Слюсаренка цей протокол допиту є єдиним (не рахуючи анкети арештованого, двох його заяв та протоколу очної ставки між Г. Я. Слюсаренком та М. Ф. Трегубенком від 25 жовтня 1937 р.).

В 1935 году я поступил в УАМЛИН, работал там старшим научным сотрудником, а с августа 1936 г. после расформирования УАМЛИН'а перешел на работу в Академию наук УССР.

В период моей работы в институте истории Украины Академии наук в конце 1936 года у меня появились националистические колебания. Мне казалось, что партия не принимает достаточных мер в деле выращивания украинских кадров, в деле развития украинской культуры.

Там же в Академии наук работали в качестве научных работников: Скубицкий, Трегубенко и Гребенкин. Со Скубицким я был знаком по совместной работе в УАМЛИН'е, с Трегубенко и Гребенкиным по Институту красной профессуры.

Приблизительно в октябре-ноябре 1936 года я был назначен заместителем директора института истории [Украины] Академии наук УССР.

Тогда же мною был поставлен вопрос об увольнении Скубицкого из института. Причиной такой постановки вопроса явилось то, что последние 6 лет Скубицкий работал в троцкистском окружении в УАМЛИН'е, работы Скубицкого имели националистические ошибки, до последнего времени он работал совместно с Дзенисом над одним разделом к учебнику по истории Украины.

Об этом были разговоры в парторганизации института, осуждающие Скубицкого, в результате чего я решил его уволить.

Узнав об этом, Скубицкий зашел ко мне проверить правдоподобность своего увольнения и в разговоре со мной заявил:

“Мое положение с тобой почти равное. Ты ведь имеешь работу, хотя и не опубликованную, с рядом националистических ошибок, которые ты скрываешь. Кроме этого, ты также около года работал в УАМЛИН'е с этими же лицами, с которыми и я работал. И если ты ставишь вопрос о моем увольнении сегодня, то тебя уволят завтра”.

Имея лично националистические колебания, я не дал резкого отпора этим разговорам Скубицкого, никому не сообщил об этом, боясь своего разоблачения, став, по существу, на сторону Скубицкого.

Через пару дней после беседы со Скубицким, он, видя, что я о нашей беседе никому не рассказал, завел разговор со мной о положении украинского народа. В этом разговоре Скубицкий заявил, что украинцы почти не привлечены к руководству страной и что они, по существу, бесправны.

“Такое положение недопустимо и вытекает оно из неправильного руководства со стороны ЦК ВКП(б),” — сообщил мне Скубицкий.

Тут же он поставил меня в известность о существовании организации, которая ставит своей целью максимальное привлечение украинцев к партийному и советскому строительству и проводит борьбу с ЦК ВКП(б) на этой основе.

В дальнейшем, заявил Скубицкий, организация ставит своей главной задачей отрыв Украины от Советского Союза и образование “самостийного” украинского государства.

Предложение Скубицкого я принял и с этого времени являюсь участником антисоветской националистической организации на Украине.

Как участников организации кроме себя мне Скубицкий назвал: Трегубенко Н. Ф., Гребенкина, оба научные работники института истории [Украины], и Теличко, научный работник института истории материальной культур[ы] Академии наук УССР.

Вопр[ос]: Выше Вы указали, что главной задачей организации являлось — отрыв Украины от Советского Союза и образование “самостийного” Украинского государства.

Ответьте прямо, что Вам известно по этому вопросу.

Ответ: В июне 1937 года у меня со Скубицким была беседа на тему о задачах организации. В этой беседе Скубицкий мне сообщил, что организация широко разветвлена, что руководство организации для достижения своей цели отрыва Украины от Советского Союза намерено прибегнуть к помощи иностранных государств, Польши и Германии.

Тут же он мне сообщил, что организация связана с указанными государствами, и что при помощи этих государств возможно будет совершение вооруженного переворота на Украине с целью отторжения от Советского Союза.

Кроме того, заявил Скубицкий, руководство организации ставит своей задачей проведение борьбы с партией путем индивидуального террора против руководителей партии и правительства.

На мой вопрос, кто возглавляет организацию, мне Скубицкий не ответил [...].

Лично я был организационно связан со Скубицким и Трегубенко.

С последним я беседовал по вопросу его участия в организации. Подтвердив мне свою принадлежность к антисоветской националистической террористической организации, Трегубенко заявил мне, что с целью расширения состава организации он ставит перед собой задачу привлечь в организацию ассистентов института Лося и Дядиченко.

Вторично я беседовал с Трегубенко на тему о задачах организации летом 1937 года после разговора со Скубицким.

В этой беседе я передал Трегубенко свой разговор со Скубицким о задачах организации — о связи руководителей организации с иностранными государствами и о террористических установках организации.

Трегубенко ответил мне, что все это ему известно, что он целиком поддерживает платформу организации.

Откуда ему это было известно, он мне не сказал. [...]

В марте 1937 года Скубицкий поставил передо мной задачу подобрать для принятия в состав института 2–3-х националистически настроенных научных работников. Конкретно лиц он мне не назвал, с тем, чтобы я проявил собственную инициативу.

Это задание мною выполнено не было.

Записано с моих слов. Протокол мною прочитан.

Г. Слюсаренко

Допросил о[пер]упол[номоченный]
IV отд[ела] УГБ НКВД УССР
м[ладший] лейтенант
госуд[арственной] безопасности

Л. Беленький

ГДА СБУ, спр. 46347 ФП, арк. 18–24. Оригінал. Рукопис; арк. 11–17. Копія. Машинопис.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 59–62.

№ 27

Звинувачувальний висновок УДБ НКВС УРСР у справі старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР Г. Я. Слюсаренка

16 листопада 1937 р.

м. Київ

Управлінням государственной безопасности НКВД УССР вскрыта и ликвидирована антисоветская националистическая террористическая организация, ставившая своей задачей насильственное свержение советской власти на Украине и установление фашистского строя.

Одним из участников указанной организации являлся арестованный 25 сентября 1937 г. и привлеченный по данному делу в качестве обвиняемого *Слюсаренко* Григорий Яковлевич.

Следствием и признанием самого обвиняемого *Слюсаренко* установлено, что он на протяжении ряда лет разделял националистические взгляды и в 1936 г. был вовлечен *Скубицким Т. Т.* в антисоветскую националистическую террористическую организацию.

“...В антисоветскую националистическую террористическую организацию я был вовлечен научным сотрудником Института истории Академии наук УССР *Скубицким* Трофимом Тимофеевичем в конце 1936 г.” (Показания *Слюсаренко*, л. д. 12).

Являясь активным участником антисоветской националистической террористической организации, *Слюсаренко* был осведомлен о связи организации с иностранными государствами Польши и Германии и о намерениях организации проводить борьбу с руководством ВКП(б) путем применения индивидуального террора. Об этом обвиняемый *Слюсаренко* показал:

“...*Скубицкий* мне сообщил, что организация широко разветвлена, что руководство организации для достижения своей цели — отрыва Украины от Советского Союза —

намерена прибегнуть к помощи иностранных государств Польши и Германии”.

“...Что при помощи этих государств возможно будет совершение вооруженного переворота на Украине”.

“...Кроме того, — заявил *Скубицкий*, — руководство организации ставит своей задачей проведение борьбы с партией путем применения индивидуального террора против руководителей партии и правительства” (л. д. 16).

С целью расширения состава участников организации *Слюсаренко* проводил вербовку новых лиц в организацию, в частности завербовал научного работника Института истории [Украины] Академии наук УССР *Трегубенко* Н. Ф. (л. д. 45, 53–54).

Последнему *Слюсаренко* дал задание вовлечь в организацию ассистентов института *Лося* и *Дядиченко*, а также проинформировал его о задачах, стоящих перед антисоветской националистической террористической организацией в ее борьбе с партией (л. д. 17, 47–48, 55–56).

Обвиняемый *Слюсаренко* виновным себя признал, отрицает вовлечение в организацию *Трегубенко* и дачу ему заданий к[онтр]р[еволюционного] характера.

Уличается показаниями арестованных участников антисоветской националистической террористической организации *Скубицкого* (л. д. 27, 28), *Гончаренко* (л. д. 39), *Трегубенко* (л. д. 42, 49) и очной ставкой с ним (л. д. 53–57).

На основании изложенного обвиняется:

Слюсаренко Григории Яковлевич, 1904 г. рождения, уроженец с. Глинск, того же района, Черниговской области, гражд[анин] СССР, по национальности украинец, быв[ший] член ВКП(б) с 1924 по 1937 г., исключен; до ареста — сотрудник Академии наук УССР, — в том, что:

а) являлся участником антисоветской националистической террористической организации, ставившей своей целью свержение советской власти на Украине и установление фашистского строя;

б) был осведомлен о связи организации с иностранными государствами Польши и Германии;

в) был информирован активным участником организации *Скубицким* о террористических намерениях организации;

г) с целью расширения состава организации проводил вербовку новых лиц в состав последней, — т. е. в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54–8, 54–11 УК УССР.

Вследствие указанного обвиняемый *Слюсаренко* подлежит суду Военной коллегии Верховного Суда Союза ССР в порядке закона от 1 декабря 1934 г.

Справка: Обвиняемый *Слюсаренко* содержится под стражей в Киевской тюрьме с 25 сентября 1937 г.

Составлено 10 ноября 1937 г.

Оперуполномоченный IV отдела

УГБ НКВД УССР

Младший лейтенант госбезопасности

Беленький

Утверждаю:

Начальник IV отдела

УГБ НКВД УССР

Майор государственной безопасности

Хатеневер

ГДА СБУ, спр. 46347 ФП, арк. 70–73. Оригінал. Машинопис.

Опубл.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 1. — С. 71–74.

№ 28

Протокол закрытого судебного заседания выездной сессии Військової колегії Верховного суду СРСР по розгляду справи по звинуваченню старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР Г. Я. Слюсаренка

17 листопада 1937 р.

м. Київ

Председательствующий	Диввоенюрист	А. М. Орлов
Члены	Бригвоенюрист	И. М. Зарянов и
	Военный юрист I ранга	Ф. А. Климин
Секретарь военный юрист I ранга		А. А. Батнер

Заседание открыто в ____ час. ____ мин⁴¹.

Председательствующий объявил, что подлежит рассмотрению дело по обвинению Слюсаренко Григория Яковлевича в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54–8 и 54–11 УК УССР.

Секретарь доложил, что подсудимый в суд доставлен и что свидетели в суд не вызывались.

Председательствующий удостоверяется в самоличности подсудимого и спрашивает его, вручена ли ему копия обвинительного заключения, на что подсудимый ответил утвердительно. Подсудимому разъяснены его права на суде и объявлен состав суда.

Подсудимый заявил, что никаких ходатайств у него нет и что он отвода составу суда не заявляет.

По предложению председательствующего секретарем оглашено обвинительное заключение.

Председательствующий разъяснил подсудимому сущность предъявленных ему обвинений и спросил его, признает ли он себя виновным, на что подсудимый ответил, что виновным себя не признает. От показаний на

⁴¹ Час не зазначено.

предварительном следствии отказывается, заявляя, что дал их под тяжестью предъявленного ему обвинения и растерялся.

Показания *Трегубенко* ему известны, но считает их ложными. Личных счетов с последним у него не было. Почему *Трегубенко* его оговаривает, не знает. Вовсе *Трегубенко* он в к[онтр]р[еволюционную] организацию не вербовал.

Судебное следствие закончено.

В последнем слове подсудимый утверждает, что он не виновен.

Суд удалился на совещание, по возвращении с которого председательствующий огласил приговор⁴².

Председательствующий
Секретарь

А. Орлов
А. Батнер

ГДА СБУ, спр. 46347 ФП, арк. 76–76-зв. Оригінал. Машинопис на бланку.

Опубл.: *Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941.* — С. 63–64.

№ 29

Вирок Військової колегії Верховного суду СРСР у справі старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР Г. Я. Слюсаренка

17 листопада 1937 р.
м. Київ

Дело № 18

Приговор

Именем Союза Советских Социалистических Республик
выездная сессия

Военная Коллегия Верховного Суда Союза ССР

в составе:

Председательствующего:	Диввоенюриста	А. М. Орлова
Членов	Бригвоенюриста	И. М. Зарянова и
	Военного юриста I ранга	Ф. А. Климина
При секретаре военном юристе I ранга		А. А. Батнер

В закрытом судебном заседании в городе Киеве “17” ноября 1937 года рассмотрела дело по обвинению Слюсаренко Григория Яковлевича, 1904 г. р., быв[шего] сотрудника Академии Наук УССР — в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54–8 и 54–11 УК УССР.

Предварительным и судебным следствием установлено, что Слюсаренко в 1936 году был вовлечен в число участников антисоветской фашистско-националистической диверсионно-террористической организа-

⁴² Див. документ № 29.

ції, діяв на Україні, ставив своєю метою сверження Радянської влади та встановлення на Україні фашистського ладу. В своїй практичній к[онтр]р[еволюційній] діяльності Слюсаренко організаційно був пов'язаний з активним учасником цієї організації Скубицьким, яким був повідомлений про те, що організація пов'язана з іноземними державами — Польщею та Німеччиною.

Відокремлюючи терористичні установки організації, Слюсаренко проводив серед співробітників Академії наук УРСР к[онтр]р[еволюційну] фашистсько-націоналістичну агітацію та вербував в організацію нових членів. Таким чином встановлено винуватість Слюсаренко в скоєнні злочинів, передбачених ст. ст. 54–8 та 54–11 УК УРСР.

На підставі викладеного та керуючись ст. 296 та 297 УПК УРСР Радянський Суд Верховного Суду СРСР постановив:

Слюсаренко Григорія Яковлевича к вищій мірі кримінального покарання — розстрілу з конфіскацією всього особисто йому належачого майна⁴³.

Вироки остаточні, оскарженню не підлягають та в силу постановлення ЦК СРСР від 1 грудня 1934 р. підлягають негайному виконанню.

Президиумуючий	Диввоєнюрист	<i>А. Орлов</i>
Члени	Бригвоєнюрист	<i>І. Зарянов</i>
	Воєнюрист 1 ранга	<i>Ф. Климин</i>

ГДА СБУ, спр. 46347 ФП, арк. 77–77-зв. Оригінал. Машинопис та рукопис на бланку.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 64–65.

⁴³ Вирок виконано 18 листопада 1937 р. у Києві. Згідно опису майна Г. Я. Слюсаренка, що є в архівно-кримінальній справі, у нього було конфісовано (всі речі були у вжитку): 2 залізних ліжка, 2 пружинних матраци, 3 столи (в тому числі дитячий), 7 стільців (в тому числі маленький стілець), настільну лампу, етажерку, 2 книжкові стійки, портрет Сталіна, 4 картини, 5 дитячих картинок, портфель, портмоне, попільницю, хлібницю, 34 патефонні платівки, підставку для квітів, логарифмічну лінійку, чоловіче пальто, чоловічий костюм, 1 пару штанів, 1 гімнастерку, 2 сорочки, 1 простирало, 1 рушник, пасок, 2 краватки, 2 протигази, чоловічі чоботи та черевики (по 1 парі), 2 пари нижньої білизни, 1 пару шкарпеток, черату (ГДА СБУ, спр. 46347 ФП, арк. 67–68). Г. Я. Слюсаренко був реабілітований у 1958 р.

№ 30

**Витяг із протоколу допиту від 14 грудня 1956 р.
заступника директора з наукової роботи Інституту історії АН УРСР
Ф. Є. Лося як свідка під час перегляду кримінальної справи
колишнього старшого наукового співробітника Інституту історії
України АН УРСР М. Ф. Трегубенка**

*[Не пізніше 1937 р.]⁴⁴
м. Київ*

[...] Знав Трегубенко Николая Федоровича по совместной работе с ноября 1936 г. по сентябрь 1937 г. Когда я поступил в аспирантуру в Институт истории Всеукраинской Ассоциации Марксистско-Ленинских научно-исследовательских институтов (ВУАМЛИН), Трегубенко уже работал в качестве старшего научного сотрудника.

Вспоминая эти дни, могу сказать, что Трегубенко был трудолюбивым человеком, писал научные статьи, которые помещались в газетах и журналах. Помню, одна статья была напечатана в газете “Комуніст” — орган ЦК КП[(б)]У, направлена против украинских буржуазных националистов. Статья была посвящена революционным событиям 1905–1907 гг. на Украине.

Помню, как Трегубенко Н. Ф. выступал на профсоюзных, комсомольских и партийных собраниях. Выступления были хорошие, партийные. Никаких антисоветских выступлений и действий со стороны Трегубенко Н. Ф. я не замечал и на знаю.

За что был арестован Трегубенко, я не знаю. Больше дополнить к своим показаниям ничего не могу. Протокол записан собственноручно, в чем и распишываюсь.

Ф. Лось

Ст[арший] пом[ощник] В[оенного] П[рокурора] КВО
гв[ардии] подполковник юстиции

С. Ариквянц

ГДА СБУ, спр. 46331 ФП, арк. 89–89-зв. Оригінал. Рукопис на бланку.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 145–146.

⁴⁴ Датовано за змістом документа.

№ 31

**Витяг із протоколу допиту від 15 грудня 1956 р.
старшого наукового співробітника Інституту історії АН УРСР
В. А. Дядиченка як свідка під час перегляду кримінальної справи
колишнього старшого наукового співробітника Інституту історії
України АН УРСР М. Ф. Трегубенка**

*[Не пізніше 1937 р.]⁴⁵
м. Київ*

[...] Я с 1935 г., август[а] м[еся]ц[а], непрерывно работаю в Институте истории Академии наук УССР до настоящего времени.

С момента поступления в Ин[ститу]т в качестве аспиранта (1935 г.) я знал по совместной работе Николая Федоровича Трегубенко, бывшего в то время старшим научным сотрудником этого же Института (Институт в 1935–1936 гг., назывался Институт истории ВУАМЛИН, а потом — АН УССР).

Будучи комсомольцем-аспирантом, знал Н. Ф. Трегубенко до времени его ареста. Могу за эти годы дать ему вполне положительную характеристику.

Будучи парторгом Института, он всячески заботился о нас, аспирантах-комсомольцах, проводил с нами беседы по вопросам политики партии. На нас он всегда производил впечатление человека, преданного делу партии, очень скромного и простого. Во всех беседах с нами и выступлениях он разъяснял и пропагандировал линию партии и проводил эту линию в своей научной работе (по истории Украины эпохи империализма). Я никогда не слышал никаких антисоветских высказываний с его стороны и каких-либо сомнений в политике партии. За эти годы я не знал за ним ничего такого, чтобы в какой-нибудь степени компрометировало его как советского гражданина или как члена партии.

За что был арестован и репрессирован Н. Ф. Трегубенко, мне не было известно.

Протокол по делу Н. Ф. Трегубенко написан мною собственноручно, в чем и расписываюсь.

В. Дядиченко

Ст[арший] пом[ощник] В[оенного] П[рокурора] КВО
гв[ардии] подполковник юст[иции]

С. Ариквянц

ГДА СБУ, спр. 46331 ФП, арк. 90–91. Оригінал. Рукопис на бланку.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 146–147.

⁴⁵ Датовано за змістом документа.

№ 32

**Витяг із протоколу допиту від 9 вересня 1957 р.
старшого наукового співробітника Інституту історії АН УРСР
С. М. Белоусова як свідка під час перегляду кримінальної справи
колишнього старшого наукового співробітника Інституту історії
України АН УРСР М. Ф. Трегубенка**

*[Не пізніше 1937 р.]⁴⁶
м. Київ*

[...] В декабре 1936 г. я был назначен президиумом АН УССР на должность директора вновь созданного при АН УССР Института истории [Украины]. В январе 1937 г. я принял Институт от вр[еменно] исп[олняющего] обязанности директора Института Слюсаренко Григория Яковлевича. В это время в штате института на должностях старших научных сотрудников состояли: Скубицкий Трофим Тимофеевич (он являлся зав[едующим] отделом истории феодализма), в отделе истории капитализма в должности старших научных сотрудников состояли Гуристримба Василий Васильевич и Гребенкин Василий Федорович⁴⁷.

О вышеназванных научных сотрудниках мне и главным образом со слов от других научных сотрудников известно следующее:

О Скубицком Трофиме Тимофее[ви]че: он считался способным эрудированным научным сотрудником, достаточно подготовленным историком по истории феодализма, у него были печатные работы. В институте истории до дня своего ареста возглавлял авторский коллектив Истории Украины феодального периода. Политических обвинений парторганизация института не предъявляла ему. Арестован был по неизвестным для парторганизации причинам.

О Слюсаренко Григории Яковлевиче: после моего назначения он перешел на работу ст[аршим] научным сотрудником, а обязанности вр[еменно] и[сполняющего] о[бязанности] директора сдал.

Слюсаренко Г. Я., насколько я сумел с ним за короткое время познакомиться, представлялся мне серьезным научным работником, в работе всегда старался показать себя партийным и принципиальным, да он, пожалуй, и был таким. Арест его для коллектива научных сотрудников был неожиданным, причины ареста не были известны ни партийной организации, ни мне как директору института.

Гребенкин В. Ф., как мне кажется, был ст[аршим] научным сотрудником отдела истории капитализма. Считался он способным энергичным работником. Таким был и Трегубенко Н.

О Гуристримбе В. В. мне мало что было известно о его деловых качествах и политической характеристике его.

⁴⁶ Датовано за змістом документа.

⁴⁷ Так в документі. Має бути: "Гребенкин Константин Федорович".

Все эти научные сотрудники являлись членами авторского коллектива по составлению Курса истории Украины. Ими до дня своего ареста были написаны варианты глав этого курса. Эти главы после обсуждения были приняты в основу, а затем проходила доработка их.

Я ни о каких антипартийных взглядах или о каких-либо уклонах по национальному вопросу мне, как и всей парторганизации, ничего не было известно. Им не предъявлялись обвинения по этим вопросам.

На мой взгляд, б[ывшие] научные сотрудники Слюсаренко Г. Я., Трегубенко Н. Ф., Скубицкий Тр. Тим., Гуристримба В. В., Гребенкин В. Ф. были честными молодыми растущими научными работниками Института Истории. Такими я их знал с конца 1936 г. по день их ареста. Раньше я их не знал. Все вышеназванные научные сотрудники: Слюсаренко Г. Я., Трегубенко Н. Ф., Скубицкий Т. Т., Гуристримба В. В. и Гребенкин В. Ф. были, как мне позже стало известно из архивных материалов, направлены на работу в Институт истории решением ЦК КП(б)У.

Написано мною собственноручно.

С. Белоусов

Пом[ощник] военного прокурора КВО
майор юстиции

Семихов

ГДА СБУ, спр. 46331 ФП, арк. 92–93. Оригінал. Рукопис на бланку.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 147–149.

№ 33

**Витяг із протоколу допиту від 10 вересня 1957 р.
заступника директора з наукової роботи Інституту
мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР
К. Г. Гуслистого як свідка під час перегляду кримінальної справи
колишнього старшого наукового співробітника Інституту історії
України АН УРСР М. Ф. Трегубенка**

*[Не пізніше 1937 р.]⁴⁸
м. Київ*

[...] Скубицкого Трофима знаю с 1917 г. по совместной учебе в учительской семинарии (г. Запорожье).

Впоследствии я также встречался с ним в гг. Днепропетровске, Харькове.

С 1934 г. я вместе со Скубицким работал в институте истории АН УССР в г. Киеве.

⁴⁸ Датовано за змістом документа.

Скубицкий был хорошим историком Украины, много работал в этой области, глубоко изучал методологию марксизма-ленинизма и всегда интересовался вопросами теории, однако в освещении ряда важнейших вопросов истории Украины исходил из установок господствовавшей тогда в исторической науке школы Покровского, рассматривавшей исторические события в вульгарно-социологическом смысле. (История, по школе Покровского, представляла собой “политику, опрокинутую в прошлое”). В то же время Скубицкий много внимания уделял разоблачению буржуазно-националистических, реакционных концепций школы Грушевского и его последователей.

Скубицкий всегда был политически выдержан, даже можно сказать — подчеркнуто выдержан, стремясь при всех и всяких обстоятельствах проводить линию партии. Я никогда не сомневался в партийности Скубицкого и не допускал, чтобы Скубицкий мог заниматься какой-либо антисоветской деятельностью.

Считал и считаю [его] честным советским гражданином.

Отрицательным в характере Скубицкого было: сухость натуры, граничащая с черствостью, скарденность, скопидомство и нечестное отношение к семье (Скубицкий оставил первую жену с ребенком и сошелся с другой женщиной).

Слюсаренко Григорий мне известен по совместной учебе в Днепропетровском институте народного образования, а затем по работе в институте истории (1935–1937).

Ничего плохого о Слюсаренко не знаю. Никогда не допускал мысли о какой-либо антисоветской или антипартийной деятельности Слюсаренко.

То же могу сказать и о Трегубенко Николае, с которым вместе работал в Институте истории АН УССР.

И Слюсаренко, и Трегубенко были молодыми представителями советской исторической науки, работали добросовестно, но ничего серьезного не создали. В 1937 году они оба, а также и Скубицкий, были арестованы. За что они были арестованы, мне совершенно неизвестно.

Протокол мною прочитан, записано правильно:

К. Гуслистый

Пом[ощник] военного прокурора КВО
майор юстиции

Семихов

ГДА СБУ, спр. 46331 ФП, арк. 96–97. Оригінал. Рукопис на бланку.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 149–150.

№ 34

**Витяг із протоколу допиту від 13 вересня 1957 р.
старшого наукового співробітника Інституту історії АН УРСР
Ф. О. Ястребова як свідка під час перегляду кримінальної справи
колишнього старшого наукового співробітника Інституту історії
України АН УРСР М. Ф. Трегубенка**

*[Не пізніше 1937 р.]⁴⁹
м. Київ*

[...] С 1934 года я работал научным сотрудником ВУАМЛИНа (Киев). В ноябре 1936 года институт истории ВУАМЛИНа, в котором я находился, был передан в ведение Академии наук УССР и сейчас существует под названием Институт истории АН УССР.

С 1934 года до февраля-марта 1937 г. среди сотрудников института, работавших со мною вместе, а в феврале–марте 1937 г. репрессированных, я знаю и помню Слюсаренко Г. Я., Трегубенко Н. Ф., Скубицкого Т. Т., Гуристримбу В. В., Гребенкина К. Ф. и Войтинского Н. М. Должен сказать о всех перечисленных мною лицах, что все они были советскими людьми и членами партии и никаких порочащих их поступков или контрреволюционных действий и разговоров я за ними не замечал и не слышал. Все они производили впечатление честных, любящих свое дело людей. Вообще коллектив историков, работавших в указанное мною время, был дружным, в нем не наблюдалось никаких склок, никаких личных столкновений, а если и были споры, то они носили исключительно деловой, научный характер, а без таких споров-дискуссий, как известно, не может работать ни одно научное учреждение.

Теперь скажу несколько слов о каждом из перечисленных мною лиц. 1) Слюсаренко. Я помню его хуже, чем других, скажу лишь, что я всегда был с ним в хороших отношениях и нередко с ним беседовал на разные темы. 2) Трегубенко отличался тупостью, писал, как ученый, слабо, был человеком малокультурным, но совершенно беззлобным. 3) Скубицкий, с которым я много работал вместе, был чрезвычайно трудоспособным человеком, но не обладал быстрым соображением и всякие научные выводы давались ему нелегко, недостаток таланта он старался возместить крайним усердием. В личной жизни был скопидомом, экономил на всем. Характер у него был немного угрюмый, но в общем неплохой, работать с ним было легко, он никогда не мешал работе своих товарищей. 4) Гуристримба, как и Трегубенко, был слабо умственно развит, говорил самые простые вещи каким-то путанным, малопонятным языком и, попросту говоря, никогда ученым не был, а товарищем был неплохим. 5) Гребенкин был способным человеком ясного и быстрого ума, немного с ленцой. До ВУАМЛИНа он был в Институте Красной профессуры, занимался в семинаре Покровс-

⁴⁹ Датовано за змістом документа.

кого. Прекрасный товарищ, весельчак, любитель выпить, Гребенкин был очень общителен и прост в обращении. В моей памяти он остался как один из лучших моих приятелей тех времен. б) Войтинский — директор института ВУАМЛИНа (ему было тогда 37–38 лет) возглавлял наш коллектив и [был] вполне достоин места, которое он занимал. Перед ВУАМЛИНом он в свое время работал в К[оммунистическом] И[нтернационале] М[олодежи], где получил немалую теоретическую и организационную закалку. Войтинский был хорошим грамотным историком, прекрасно знал русский язык и немало потрудился над редакцией наших исторических писаний (работа над 4-томником Истории Украины) и, в частности, моих. Всегда ровный в обращении со всеми товарищами, всегда готовый дать совет, помочь в работе, Войтинский оставил про себя не только у меня, но у всех, кто работал с ним, самые хорошие и теплые воспоминания.

В заключение еще раз скажу, что все, кого я вспомнил сейчас, по моему мнению, были честными людьми, трудившимися как умели и могли, и не были замешаны ни в какие контрреволюционные дела. [...]

Ф. Ястребов

Пом[ощник] военного прокурора КВО
майор юстиции

Семихов

ГДА СБУ, спр. 46331 ФП, арк. 98–99. Оригінал. Рукопис на бланку.

Частково опубл.: Коваль М. В., Рубльов О. С. Інститут історії України НАН України: перше двадцятиріччя (1936–1956 рр.) // Укр. іст. журн. — 1996. — № 6. — С. 65–66; опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 150–152.

№ 35

**Витяг із протоколу допиту від 29 вересня 1960 р.
старшого наукового співробітника Київського державного
історичного музею І. М. Премислера як свідка під час перегляду
кримінальної справи колишнього старшого наукового співробітника
Інституту історії України АН УРСР В. В. Гуристримби**

*[Не пізніше 1937 р.]⁵⁰
м. Київ*

[...] Гуристримбу Василя Васильевича я знав з 1935 г. по день його ареста в 1937 г. по совместной работе в Институте истории УАМЛИН'а. Взаимоотношения между нами были хорошие.

[...] Мне известно, что Гуристримба сын батрака, служил в Красной Армии, являлся членом ВКП(б) с 1925 года, а до этого был комсомольцем. Он был настоящим членом партии, преданным делу партии и Советского

⁵⁰ Датовано за змістом документа.

государства, хорошим товарищем. Причины ареста Гуристримбы мне не известны, но даже после его ареста никто из сослуживцев Гуристримбы никаких отрицательных моментов о нем никогда не упоминал. С товарищами по работе он был общителен. Как научный работник он проявлял старательность, опубликовал 2 статьи исследовательского характера из периода истории гражданской войны на Украине.

В настоящее время эти статьи несколько устарели, но для того времени они были полезны. Ни одного антисоветского положения в этих статьях не было. Гуристримба также работал совместно со мной над отдельными главами 3-го тома учебника “Истории Украины”. Во время этой работы он никогда не выдвигал неправильных положений при оценке исторических событий на Украине.

[...] О существовании в 1935–1937 гг., в Институте истории УАМЛИН’а антисоветской националистической организации и принадлежности к каким-либо враждебным группировкам Гуристримбы мне абсолютно ничего не известно.

[...] Хочу дополнить, что после ареста Гуристримбы среди сотрудников института ходили слухи, что причиной его ареста послужила близость Гуристримбы как бывшего ученого секретаря института истории к Дзенису — бывшему президенту УАМЛИН’а, арестованному ранее Гуристримбы. В настоящее время Дзенис реабилитирован, и его работы вновь опубликованы.

Протокол допроса мной прочитан. С моих слов все записано верно.

Допросил следователь л[ейтена]нт

И. Премыслер

Яновский

ГДА СБУ, спр. 52213 ФП, арк. 119–124. Оригінал. Рукопис.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 152–153.

№ 36

Протокол № 2 засідання секції історії феодалізму на Україні Інституту історії України АН УРСР

3 січня 1938 р.

м. Київ

Присутні: т.т. [О. П.] Оглоблін, [М. І.] Марченко, [М. Н.] Петровський, [Ф. О.] Ястребов, [К. Г.] Гуслистий.

Слухали.

1. Розгляд проспекту нарису т. [О. П.] Оглобліна — “Україна в часи Петра I”.

Оглоблін [О. П.]. Нарис “Україна в часи Петра I” має 6 розділів. I розділ — вступний. Прагматичний виклад починається з II розділу. В основу викладу взята міжнародна політика Петра I, що визначила

політику внутрішню. Так іде до VI-го розділу. VI розділ “Україна після Ніштадтського миру” каже про добу, коли Петро, закінчивши перемогою Північну війну, провів в Росії і зокрема на Україні ряд нових заходів. Закінчувати нарис може варт[о] не 1725, а 1727-м роком, коли починаються нові течії в російській політиці щодо України. Епізодичне значення має розділ III. Він характеризує стан Правобережної України ще не приєднаної до Росії. Там загострювалася народна боротьба проти польського панування. Цей розділ тісно пов’язаний з іншими розділами. В інших розділах Правобережна Україна вже не виділяється окремо. Такі принципи розподілу по розділах.

Розділи діляться на §§. Спочатку проспект розпадався на 42 §§. Але тепер кількість §§ скорочена до 30-ти. Можливо, що треба буде змінити формулювання в деяких §§ в бік їх уточнення. В цілому в проспекті було поставлено за мету весь час пов’язувати питання внутрішньої і зовнішньої політики Росії з подіями на Україні.

Петровський [М. Н.]. Закінчувати нарис варт[о] 1727 роком (Ухвала російського уряду про зміну політичного курсу).

Гуслистий [К. Г.]. Перший розділ в такій формі, як він поставлений в проспекті — непотрібний, бо він нехронологічний. Реформи Петра теж взяті неісторично. Це треба виправити. II розділ — Перший Кримський похід, повстання на Лівобережжі і початок гетьманування Мазепи краще узяти, як один §. Опозиція частини старшини була не лише проти зовнішньої політики Мазепи (Петрик), а і проти внутрішньої. З проспекту випали Слобожанщина і Запоріжжя. III-й розділ. Назву розділу дати таку: “Боротьба українських селян і козаків проти польських панів на Правобережній Україні”. Скоротити назву. Треба додати матеріал про Західну Україну і перенести сюди ж Карловицький трактат. IV-й розділ. В назві [треба] відбити шведську окупацію і розгром її Петром. Розділ V і VI. Треба об’єднати в один розділ з назвою: “Політика Петра I на Україні”. Це треба зробити тому, що ця політика має єдину лінію. З другого боку, Ніштадтський мир не приніс для України принципових змін в її становищі по відношенню до Росії і тому окремий (VI) розділ непотрібний. В нарисі треба подати матеріал з історії культури (від 1648 р. до Петра включно). В загальній назві нарису слід відбити також і боротьбу українського народу проти польських панів.

Ястребов [Ф. О.]. Реформи Петра відірвані від іншого матеріалу. Їх треба зв’язати з ходом історичних подій, цебто подати хронологічно. В проспекті випало багато моментів внутрішньої політики Петра I і внутрішнього становища України (напр[иклад], стан Слобожанщини, Запоріжжя, торгівля, культура). Треба було б також зробити в проспекті певний наголос на колоніальній бік політики Петра на Україні. Зрештою, в розділі III слід поставити пункт, який відбивав би взаємовідносини Палія і Росії, а також Мазепи і Палія.

Марченко [М. І.]. I розділ викидати не слід. Але треба змінити назву, назвавши його просто вступом. Тут же треба, між іншим, подати і загальну характеристику Петра І. II розділ. В цьому розділі, кажучи про боротьбу народних мас проти визиску, треба викинути купецтво і залишити тільки старшину. Щодо виступу Петрика треба брати не лише зовнішню політику Мазепи, а і внутрішню. Карловицький трактат з назви § треба викинути. Розділ III. Не слід наз[и]вати “Національно-визвольна боротьба” і т. д., а назвати “Боротьба українського народу проти польського панування на Правобережній Україні”. Матеріал про Західну України подати треба, причому в одному § з Правобережною Україною. Назва “I розділу” — “Народна колонізація” — не зовсім чітка. В назві треба відбити, що народна колонізація Правобережжя йшла головним чином з Волині, Поділля і з Зах[ідної] України, а не з лівого берегу. Розділ IV–V. IV і V розділи треба залишити, бо Ніштадтський мир приніс поворот до рішучої колоніальної політики Петра на Україні. Назву VI розділу дати таку: “Політика Петра на Україні”. Довести виклад матеріалу треба до 1727 року.

Оглоблін [О. П.]. Не згоден, коли т. Гуслистий вважає I розділ неісторичним. I розділ — це вступ, і тому тут необов’язково йти шляхом хронологічного огляду. Гуслистий каже про неконкретність назви II розділу. Але і єдиної провідної лінії в цей період (1686–1700) немає і не тільки в історії України, а і в історії Росії, тому доводиться давати назву розділу, виходячи з зовнішньополітичних моментів, що є на цьому етапі головними. § про селянсько-козацьке повстання на Лівобережній Україні треба залишити, як окремий §, бо це досить широке і складне питання. Зауваження т. Гуслистого про неконкретність § про внутрішню політику Мазепи не має підстав. Цей § поданий конкретно, бо перераховані окремі моменти цієї політики. § “Боротьба народних мас проти старшинсько-купецького панування” треба залишити, формулювка про два основні пануючі класи дворян і купців — Сталінська. Відповідно вона взята і для України. § про опозицію Мазепі треба сформулювати — “Опозиція частини старшини проти політики Мазепи”. Татарські напади 1692–[16]96 рр. з § треба викреслити, щоби не завантажувати його другорядним матеріалом.

III розділ. Назву треба сформулювати так: “Боротьба українського народу проти польського панування”. Хронологічне визначення в кінці назви можна залишити. Щодо влучення в назву крім Правобережної ще і Західної України, то з цим погодитись можна, хоча про Західну Україну матеріалу бракує. § 1 розділу сформулювати так: “Народна колонізація Правобережжя, Наддніпрянщини й Брацлавщини в кінці XVII ст. Семен Палій”. IV і V розділи. Треба залишити. Деякі товариші кажуть, що в основу матеріалу цих розділів покладена виключно⁵¹ зовнішня політика.

⁵¹ Слово “виключно” вписано від руки.

Це невірно. Назва “Північна війна” має ширший зміст, аніж просто зовнішня політика, бо ця назва аж ніяк не виключає внутрішньої політики, а включає її до себе разом із зовнішньою.

§ про селянсько-козацькі повстання на Україні і в Росії на початку XVIII ст. зняти і внести в дальший §. Залишити пункт про Булавина в цьому §. Пункт чи § про взаємовідносини Мазепи і Швеції давати не варт, бо Мазепа провадив переговори не з Швецією, а з Польщею і перейшов до Карла XII лише в 1708 році. Об’єднувати розділи V і VI недоцільно. Назва: “Політика Петра”, що її пропонують, неконкретна, бо вона стосується всіх розділів. VI розділ потрібний як окремий, бо після Ніштадтського миру в політиці Петра I щодо України сталися істотні зміни. Назва останнього § випуску — незручна, але відразу вигадати іншої не можна. Торгівлю і розвиток мануфактури в окремий § виділяти не варт.

Слобожанщина і Запоріжжя з тексту не випадають. Дати для них окремі §§ значить одірвати їх від усієї іншої України, чого робити не можна. Для них треба дати лише “фонарики” у відповідних §§. Культура. Це питання не одного цього проспекту. Це питання треба вирішити колективно. В цьому нарисі культуру давати не слід. Її треба подати в кінці наступного нарису, охопивши добу від 1648 року до кінця XVIII ст. Писати про культуру треба кожному авторові окремих випусків, а друкувати все разом в одному випуску (1727–1796 рр.). Треба подати основні моменти з історії Молдавії (АМРСР)⁵².

Ухвалили.

1. Проспект нарису т. *Оглобліна* [О. П.] “Україна в часи Петра I” з прийнятими зауваженнями взяти в основу.

Слухали 2.

Інформацію про нарис т. [К. Г.] *Гуслистого* — “Україна под властью Литвы. Захват Украины Польшей (с XIV в. по 1569 г.)”.

Ухвалили.

В зв’язку з тим, що нарис т. [К. Г.] *Гуслистого* вже написаний і передрукований, запропонувати кожному з присутніх товаришів ознайомитися з цим нарисом. Нарис треба в першу чергу розглянути з погляду основної концепції, основних проблем, а в другу чергу подати⁵³ окремі зауваження і виправлення. Всі зауваження і правлення підготувати на 13.І.[19]37 р.⁵⁴

Голова
Секретар

/Марченко/
/Ястребов/

⁵² “(АМРСР)” вписано від руки.

⁵³ Слово “подати” вписано від руки.

⁵⁴ Друкарська помилка. Треба: 13.І.38.

ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 240, арк. 1–5. Копія. Машинопис з рукописними правками.

Опубл.: *Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР, 1936–1941.* — С. 66–71.

№ 37

Витяг із статті помічника голови Відділення суспільних наук АН УРСР Д. М. Іофанова про тематичні плани інститутів суспільних наук на 1938 рік

1938 р.⁵⁵
м. Київ

На засіданнях Групи суспільних наук грудневої сесії АН УРСР тематичні плани Інститутів цієї Групи на 1938 рік були піддані всебічному обговоренню.

[...]

Інститут історії України

Провідною темою Інституту на 1938 рік визнано складання стислого курсу історії України — підручника для середньої школи. На виконанні цієї роботи будуть зосереджені основні інститутські наукові сили.

Інститут, поряд з випуском хрестоматії з історії України (XVIII ст.), працюватиме над складанням ряду окремих нарисів з історії України, зокрема:

1. Україна під владою Литви (XIV–XVI ст.).
2. Боротьба українського народу проти польських панів (1569–1638 рр.).
3. Богдан Хмельницький і приєднання України до Росії (1648–1654 рр.).
4. Війни Росії і Польщі за Україну (1654–1686 рр.).
5. Україна часів Петра I (1687–1725 рр.).
6. Україна в XVIII сторіччі.
7. Україна в складі царської Росії в першій половині XIX сторіччя.
8. Падіння кріпосницького права і революційно-демократичний та національний рух на Україні (1860–1890 рр.).
9. Україна в роки російсько-японської війни і першої буржуазно-демократичної революції (1904–1907 рр.).
10. Україна в період столипінської реакції і нового революційного піднесення (1908–1914 рр.).
11. Україна в роки імперіалістичної війни і буржуазно-демократичної революції (1914–1917 рр.).

[...]

⁵⁵ Дата публікації.

Робота по коректуванню і уточненню тематичних планів інститутами зараз закінчується і в найближчий час плани будуть передані на затвердження Президії Академії наук УРСР.

Вісті Академії наук УРСР. — К., 1938. — № 1. — С. 36–40.

Републ.: Історія Національної академії наук України. 1938–1941: Документи і матеріали. — К., 2003. — С. 32, 33.

№ 38

Рецензія старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР проф. М. Н. Петровського на статтю аспіранта Інституту В. А. Дядиченка “Селянські рухи на Лівобережній Україні у 1700–1711 рр.”

17 лютого 1938 р.

м. Київ

Рецензуєма праця писалася автором без відповідної консультації, бо б[увший] керівник секції феодалізму — ворог народу Скубицький зробив все, щоб перешкодити роботі автора. Тому праця вимагає ґрунтовної переробки майже в усіх відношеннях.

Автор повинен показати в своїй праці вміння підбирати джерела, праці, критично володіти їми, застосовуючи марксівський метод історичного дослідження.

Тема й заглав праці надзвичайно широкі. Така праця може бути предметом докторської дисертації, розрахованої на виконання на протязі років п'яти-шести, притому праці в архівах, а не звичайної аспірантської роботи.

Автору потрібно з[в]узяти тему й подати звичайну статтю на тему: “До історії (або “З історії”) становища селян на Лівобережній Україні в I чверті XVIII ст.”. Розмір статті — 2–2½ аркуші.

Потрібний обов'язково вступ, в якому з'ясувати мету роботи автора, чому він обрав цю тему. Такою метою треба поставити, на мій погляд, такі завдання автора: а) стисло правильно з'ясувати діяльність Петра I на Україні і б) розвінчати легенду буржуазно-поміщицької націоналістичної історіографії про Мазепу, Скоропадського й Полуботка.

Потрібно переробити план праці, аби була відповідна послідовність і плановість у викладі автором матеріалу, бо автор не додержався основного правила наукового аналізу — це триматись основної теми, не відриватися, може й на важні, але не стосуючися до теми, або малостосуючіся питання. Зачім, наприклад, давати дані за 1735 рік?

План автору доцільний такий:

I. Вступ — завдання поставленої проблеми.

II. Становище селян в кінці XVII і I чверті XVIII століття.

III. Петро I і його політика на Україні.

IV. Селянські рухи I чверті XVIII ст.

V. Висновки.

Автору зробити такі доповнення:

Питання прагнення Росії до узбережжя Балтійського (а також і Чорного) моря подати історично, з часу XVI–XVII ст.ст.

Подати систематично за монастирське землеволодіння й за становище монастирських селян.

Вказати за такі категорії селян, як стрільці, бобровники, пташники і т. д.

Додати за суд, як джерело прибутків козацького старшини за рахунок селян.

Додати й з'ясувати за маєтки рангові, ратушні і т. д.

За повстання проти польської шляхти на Правобережжі 1702–1703 рр. дати на I сторінку більше, притому більше фактів.

Дати більше за становище селян в Росії.

Дати більше за Запоріжжя, але показати й за класове розшарування там.

Дати систематично за форми селянських рухів 1707–1708 рр., вказати, хто брав участь в повстанні.

За некресивців додати, що потім вони переселилися на Дунай.

Використати лист кошового отамана Гусака Мазепі (у Соловйова, кн. III, ст. 1114–1115), але з'ясувати його, як демагогію середньої старшини.

Додати за рухи селян проти панів під час 1722–1723 рр. Поширити в висновках (V гл.) причини поразки селянських рухів, зокрема підкресливши їхню локальність.

З джерел і праці використати автору обов'язково ще й такі, які він не використав:

- 1) Эварницкий. Источники для истории Запорожских казаков, т. 1, Владимир, 1903.
- 2) Путешествие Лукьянова. Русский Архив, 1863, т. 1.
- 3) Лазаревский. Заметки о Мазепе. Киевская Старина, 1898, №№ 3, 4, 6.
- 4) Плохинский. Гетман Мазепа в роли великорусского помещика. Сборник Харьковского Историко-Филологического Общества, т. IV.
- 5) Лазаревский. Павел Полуботок. Русский Архив, 1880, т. I.
- 6) Його ж. Семья Скоропадских. Исторический Вестник, 1880, № 2.
- 7) Його ж. Очерк из быта Малороссии в XVII в. Монахи. Русский Архив, 1871, ст. 1893 й д[алі].
- 8) Корноухов. Судьба бобровников, стрельцов и пташников Черниговской губернии. Труды Черниговской Архивной Комиссии, в. X.
- 9) Плохинский. Материалы для истории внутренней жизни Левобережной Украины. Харьков, 1891.

10) Лохвицкий исторический сборник. Киев, 1906 (статтю Модзалевського, дані за А. Гамалія — його засоби придбання земель).

11) Лазаревский. Замечания на исторические монографии Д. Миллера о малороссийском дворянстве и статutowых судах. Харьков, 1898.

12) Эварницкий. История запорожских казаков, т. III. СПб., 1897.

Поставити в роботі єдиний порядок сторінок, а то й тут брак цього позбавляє мене змоги вказувати — на яку сторінку праці автора я роблю зауваження.

Я дав автору складену мною таблицю земельних надань гетьманів Мазепи і Скоропадського по Лубенському полку. Взявши її для зразку, автор повинен зробити таку ж таблицю по Чернігівському полку — тоді будуть дані за один південний, а другий північний полк.

Треба ще по обох полках дати сумарно скільки по кожному з них роздано земель до гетьмана Мазепи.

За зраду Мазепи подати хронологічно, а то у автора спочатку перехід Мазепи до шведського короля Карла XII, ц[еб]т[о] 1708 рік, а потім за видачу Мазепою Петру I Вольського, ц[еб]т[о] за ранішу подію.

Зв'язок українських селян і козаків з селянами і козаками Росії в повстанні під керівництвом К. Булавіна порівняти з зв'язком повстання українських селян і козаків 1670–1671 рр. з повстанням російських селян і козаків під керівництвом С. Разіна.

При викладі народного повстання на Україні 1708–1709 рр. проти шведських інтервентів і Мазепи порівняти це повстання з народним повстанням проти поляків — інтервентів в Росії 1612 року.

Скрізь потрібно вказати джерело чи працю, звідкіля автор бере свої дані, цього ж у автора часто-густо бракує.

Не потрібно в одному й тому ж випадку двічі робити поклик (в тексті і під текстом), як автор робить за конфіскацію майна Самойловичів.

Про значення битви при Нарві дати оцінку Маркса з його статті про бій при Інкermanі (т. X Сочинений).

Додати оцінку Марксом Туреччини в XVII ст. в статті: “Речи Кошута и Уркарта” (Сочинения, том X, с. 61).

Цитату Енгельса за Петра I навести цілком, бо в автора не наведено те місце, де Енгельс розвінчує Фридриха II.

За військові дії Швеції з Данією 1700 року подати точніше, ніж у автора.

За бій під Ерестфером 1701 р. додати за участь у ньому українських відділів в складі російської армії.

Викинути дані за майно С. Палія, бо це ж стосується до Правобережної України, а не до Лівобережної.

Майно Самойловичів описано не 1690 р., як у автора, а 1 листопада 1687 р. (Русская Историческая Библиотека, т. VIII, СПб., 1884, с. 957).

Спочатку подати за тяжість податків в Росії за Петра I, а потім за назрівання бунтів; у автора ж є за тяжість податків, назрівання бунтів, а потім знов за тяжість податків.

При подачі цитат точно вказати в перший раз заглав праці автора, том (коли це декілька томів, як от праці Маркса, Енгельса, Леніна), місце видання, сторінку.

Цього ж [у] автора часто-густо бракує.

За працю Маркса “Секретная дипломатия” вказати, що нею автор користувався з рукопису (перекладу), що належить Інституту Історії України АН УРСР.

Роботу обов’язково поділити на глави, чого бракує у автора.

При описі подій обов’язково вказати рік їх, місце, де вони відбувалися. Цього ж у автора часто-густо бракує.

Вважаю, що після переведення автором цих виправлень праця автора буде мати інший вигляд.

М. Петровський

ІР НБУВ, ф. X, № 356. — 5 арк. Копія. Машинопис.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 71–75.

№ 39

Із стенограми наради редакції академічного п’ятитомного видання “Історія ССРСР” в Інституті історії АН СРСР про висвітлення історії України

29 і 31 березня 1938 р.⁵⁶

м. Москва

Совещание по второму и третьему томам пятитомника по истории СССР

29 марта 1938 г.

Присутствовали:

Акад. Б. Д. Греков, акад. [Д. М.] Петрушевский, проф. [С. В.] Бахрушин, [В. И.] Пичета, [В. И.] Лебедев, [А. И.] Яковлев, [С. П.] Толстов, [С. Н.] Джанашия, [Е. А.] Мороховец, [В. П.] Ямпольский, [Н. Н.] Иванов,

⁵⁶ Розширена нарада редколегії з “представниками філіалів Інституту історії в національних республіках” про роботу над I, II та III томами п’ятитомного видання “Історія ССРСР” відбувалось 29 і 31 березня та 1 квітня 1938 р. Єдиний представник істориків України М. І. Марченко був присутній на засіданнях 29 та 31 березня, коли обговорювались II та III томи п’ятитомника. Загальний огляд перебігу наради див.: Совещание о работе над I, II и III томами пятитомника по истории СССР // Историк-марксист. — 1938. — № 3. — С. 162–166. Відзначимо, що у цій публікації йшлося про М. І. Марченка не як про завідувача сектору Інституту історії України АН УРСР, а “представника українського філіалу АН” (с. 164), тобто АН УРСР сприймалась як філіал АН СРСР.

[М. И.] Марченко, Гесенков, [А. Л.] Сидоров, Рюмин, [И. И.] Смирнов, Лаврентьев и [А. В.] Шестаков, [Н. Л. Рубинштейн]⁵⁷.

[...]

[М. И.] Марченко (Украина). Я согласен с теми товарищами, которые указывали, что начало работы по истории СССР не было полностью связано с местами, с научными учреждениями республик. В частности, Институт истории Украинской академии наук это ощущает. Например, эта схема получена мной только здесь, когда я приехал на совещание, а на месте мы ее не имели. Иначе у нас была бы возможность на месте ее просмотреть, обсудить и дать по ней конкретные замечания. Это, безусловно, можно было бы сделать, потому что в этом году наш Институт истории Украины готовит к изданию ряд очерков по истории Украины. Один из них уже издан “Кубанская Русь”⁵⁸. Он был прислан сюда, в частности, вам, Борис Дмитриевич, лично.

Б. Д. Греков. К сожалению, я еще не видел его. Это особенно досадно.

[М. И.] Марченко. Лично вам было послано два экземпляра.

[Б. Д.] Греков. Я ни одного не получил.

[М. И.] Марченко. Эти материалы, очевидно, можно было бы с очерками по истории Украины использовать. Но если взять конкретно вопросы, поставленные в курсе истории СССР в отношении к Украине, то надо сказать, что они очень мало тут отражены. Это особенно относится к таким вопросам, как Украина 16–17 вв. Несмотря на то, что у нас имеется очень много общего с историей Белоруссии, но все-таки отождествлять историю украинского народа с историей народа белорусского нельзя.

Б. Д. Греков. Конечно.

[М. И.] Марченко. Конечно, имеется между нами очень много общего, но отождествление Белоруссии с Украиной было бы ошибкой.

Этот период особенно характерен для Украины борьбой Украины против польского владычества, изгнанием поляков из Украины и присоединением к братскому русскому народу в середине 17 столетия. Этот вопрос особенно нужно было бы подчеркнуть в разделе Украина и Белоруссия. Если так ставить вопрос, мне кажется, надо их ставить отдельно.

[В. И.] Пичета. Они отделены.

[М. И.] Марченко. Тут у вас идет — Литва, Украина, Белоруссия. Мне просто непонятно.

Я сейчас затрудняюсь конкретизировать, потому что я только очень спешно просмотрел эту схему. Там, например, идет речь о росте фео-

⁵⁷ Прізвище встановлено за змістом документу.

⁵⁸ Так у документі. Вірогідно, помилка стенографістки. Правильно — “Киевская Русь”. Йдеться про перший випуск серії “Нариси з історії України”: Ястребов Ф., Гуслистий К. Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII ст. — К.: Вид-во АН УРСР, 1937.

дальних, крепостнических отношений на Украине. Вопрос о Брестской унии поставлен, а вопрос о Люблинской унии не поставлен.

[Н. Л.] *Рубинштейн*. Как раз поставлен.

[М. И.] *Марченко*. Придется более подробно познакомиться с проспектом. Я считаю, что принципиальным вопросам в истории Украины надо будет уделить большее внимание, тем более, если взять III том, то там почти ничего нет об украинском революционно-демократическом движении и национально-освободительном движении на Украине. Возьмите, например, раздел, где речь идет о революционных демократах — Чернышевском, Добролюбове и др[угих], тут Шевченко совершенно выпадает.

[В. И.] *Пичета*. Они имеются в проспекте.

[М. И.] *Марченко*. Я не вижу. Я считаю, что он должен стоять вместе с другими революционными демократами России — с Чернышевским, Добролюбовым и др[угими].

Что касается IV тома, где речь идет о 20 столетии, то у меня вообще такое впечатление, что все народы освещены очень мало.

Вот приблизительно все те замечания, которые я мог сделать, просмотрев схему курса Истории народов СССР. Я считаю, что это пробел надо будет исправить при помощи научных учреждений наших республик, в частности, с АН на Украине, в Белоруссии. Я лично могу заявить, что мы могли бы взять на себя написание ряда статей, написание ряда очерков по истории Украины. Я затрудняюсь сейчас сказать, о каких очерках конкретно может идти тут речь, может быть речь может идти о рецензиях и т. д. Во всяком случае, ознакомившись более подробно с этими проспектами, я у себя на месте смогу более конкретно ответить на этот вопрос.

[...]

[В. И.] *Пичета*. Мы наметили дать карту Великого княжества Литовского, куда войдут Украина и Белоруссия с соответствующими изменениями границ. Кроме того, мы считали, что надо дать особую карту национально-освободительной борьбы Украины, дать карты борьбы Хмельницкого. В таком случае та борьба будет представлена довольно четко.

[...]

[М. И.] *Марченко*. У вас тут имеется карта войн Хмельницкого. Какой эпизод вы имеете в виду.

[В. И.] *Пичета*. Мы конкретно не обсуждали, мы думаем, что будет [16]64 г. Мы хотим дать общую схему движения Хмельницкого и Кривоноса. [...] Можно попросить гг. украинцев [...], чтобы они нам помогли в этом деле. Тов. Марченко, может быть, вы возьмете на себя составление украинской карты.

[М. И.] *Марченко*. Я думаю, что это было бы возможно. [...] Но нужно сказать, какие именно карты вы нам даете.

[...]

Стенограмма совещания историков пятитомника “Истории СССР”

31 марта 1938 г.

Присутствовали: [Б. Д.] Греков, [С. В.] Бахрушин, [С. К.] Богоявленский, [Е. А.] Мороховец, [Д. М.] Петрушевский, [В. П.] Ямпольский, [С. Н.] Джанашиа, [Н. Н.] Иванов, [А. И.] Яковлев, [А. Н.] Насонов, Рубцов, [В. И.] Пичета, [Н. Л.] Рубинштейн, Маркова, [М. В.] Нечкина, [М. И.] Марченко и др[угие].

[...]

[М. И.] Марченко. Просматривая отдельные проспекты пятитомного курса истории, я главным образом, интересовался историей Украины. Безусловно древний период, который является общим и для истории России и Украины (Киевская Русь) замечаний не вызывает, а также из проспекта т. Юшкова можно считать, что уделено достаточно внимания истории Галицко-Волынских земель.

В отношении дальнейшего периода истории Украины здесь дело, мне кажется, не совсем благополучно. Правда, 17 и 16 вв. уделено наибольшее внимание, особенно борьбе украинского народа против польского владычества, но здесь некоторые основные вопросы вообще не поставлены для разрешения по этой проблеме и отсюда безусловно правильное освещение истории народа может не найти места. В частности, такой вопрос, который ставится для разрешения в связи с национально-освободительным движением на Украине против польской шляхты, польского владычества, — скажем, вопрос национально-религиозного гнета. Такой вопрос, как национально-религиозный гнет православных, что означало русинов, украинцев — католиками, что означало польскими панами, в проспекте даже не поставлен. Т. е. что это ведь в это время признак той или иной формы религиозного признания было формой проявления национальности, всенародности. Это бесспорно. Мы, конечно, знаем из источников украинских, что во время опустошительных походов польские войска на Украине уничтожались по признаку религиозному, т.е. того, что не было католиков, отсюда этот вопрос имеет большое значение в освещении данного периода истории. И если этот вопрос упустить, то я не знаю, каким образом разрешаются такие вопросы, скажем, исторические события. Почему Хмельницкий торжественно после победы над польскими панами был встречен киевским духовенством, восточным патриархом и т. д. Просто непонятно, каким образом этот вопрос будет разрешаться.

То же самое вопрос национальной, религиозной борьбы упустить из виду, будет непонятно, да и непонятна будет сама национально-освободительная борьба украинского населения против католической шляхетской Польши. А это ясно, что религиозные моменты являются идеологической оболочкой, под которой таятся социальные мотивы. Я считаю, что этот вопрос должен быть изложен. Если упустить этот момент, становится непонятным стихийное тяготение украинских народных масс к России, как к единокорверной, как общей по быту и религии с укра-

инским населением. Так что этому вопросу придется уделить внимание в этот период.

Кстати скажу, что также упускается вопрос и во время восстания украинских крестьян против польских панов так наз. Качанвейца⁵⁹. В этом же разделе, в поставленных вопросах, по-моему, веет некоторым схематизмом. Например, поставлен такой вопрос — канун восстания Хмельницкого, расстановка классовых сил, польско-магнатские шляхетские полки и задача каждого из участников в этой борьбе, заранее, скажем, расстановка сил, предусмотренность, крестьянское движение, борьба партий на Украине, тут же как в революции партия выступала, ту же расстановка сил, забывается, что это сугубо стихийный процесс крестьянских восстаний в эпоху феодализма. История этого периода, об общей борьбе украинского народа с русскими, против поляков до Хмельницкого, даже имеется ввиду связь запорожских казаков с донскими, бегство крестьян польских от панов на Украину. Это вопрос тоже не поставлен.

Не поставлены также вопросы и о предыдущем периоде до 1653 года, даже до Хмельницкого, намерение Украины отделиться от Польши и присоединиться к Московскому государству, как именно стихийное тяготение украинского народа к русским. Этот вопрос тоже не поставлен. Я имею ввиду посольства, которые посылались и Хмельницким, и раньше московскому царю.

Опять-таки, из проспекта неизвестно, как будет разрешен вопрос о присоединении Украины к России, как меньшее зло, потому что неясно поставлен вопрос о результатах освободительной войны украинского народа против польской шляхты, против панской Польши. Не поставлен вопрос об автономности Украины в составе русского государства, многонационального государства в 17 и 18 вв. Вместе с тем, этот раздел должен быть принизан героикой борьбы народа, но это уже другое дело, оно будет видно в процессе писания.

Нужно сказать о культуре, что уже и предыдущие товарищи говорили. Богатейшая украинская культура буквально выпала из всех томов, особенно начиная с 17 столетия и до последнего времени. Если взять феодальный период, — и литература, и народное творчество, и школы, и Академия Киевская, и такие личности, как Сковорода, и проч[ее] и проч[ее] — они буквально выпали из украинской истории, это очень и очень большой пробел.

История Украины 18 и 19 века почти отсутствует, за исключением небольших упоминаний о Шевченко в разделе т. Нечкиной.

Не поставлен вопрос и неизвестно, как будет разрешен, об окончательном закреплении украинского крестьянства русскими помещиками и

⁵⁹ Так у стенограмі. Вірогідно, знову помилка стенографістки. Мабуть, йдеться про “Коливищину”.

украинскими шляхтичами и старшинами, превратившимися в дворянство в 18 столетии.

Не поставлен вопрос и неизвестно, как он будет разрешен, об окончательном превращении Украины в колонию русского царизма. Отсюда будет неясно, на что указывает т. Сталин — роль Октябрьской революции, освободившей Украину от всякого гнета. При таком освещении это может оказаться необоснованным.

Это основные замечания. Их, можно сказать, самое минимальное количество. Они, безусловно, не исчерпывают всего, что нужно было сказать по истории Украины. Я касаюсь главным образом второго тома и частично третьего. Позавчера было известно, что о 4 и 5 томе будет идти разговор позже.

Замечания общего порядка. У некоторых товарищей в проспектах поставлен вопрос о критике, если можно так назвать, концепций троцкистско-бухаринских и националистического толка, — в историографии, конечно. Этот вопрос нужно решить, следует ли давать это в курсе истории. Тут имеется в виду разоблачение этих концепций. Я лично считаю это ненужным. Разоблачать враждебные теории на историческом фронте мы должны, с историков не снимается обязанность их разоблачать, но в периодической литературе по отдельно поставленным вопросам истории, а не в общем курсе пятитомном.

Тов. [Н. Л.] Рубинштейн. Я хочу сказать по существу вопросов, затронутых тов. Марченко. Национально-религиозные вопросы, конечно, будут даны в статье, хотя верхушка церковной и православной церкви идет вместе с магнатскими элементами. Здесь этот момент будет давать себя чувствовать.

Что касается вопроса схематизма, то это результат неизбежный всякого проспекта. Сложность в соотношении отдельных группировок на Украине, вопрос о раскрытии подлинной природы позиции отдельных групп, чтобы не слить в одно, разница между крестьянством и мещанством — все это надо показать, в чем их различие положения и почему они могли объединиться для борьбы с польскими магнатами.

Что касается борьбы Польши с Украиной и Москвой до Хмельницкого, то это не будет играть роли. В конце концов, верхушка пока отчетливо не стояла в позиции антипольской. Вскрытие национального движения во второй четверти 17 в. будет дано в связи и накануне выступления Хмельницкого. Бегство с Польши на Украину нельзя брать в таком плане, а надо брать несколько в ином.

Что касается присоединения Украины к Москве, то здесь я даю очень осторожную формулировку. Постепенно упрочивается позиция Хмельницкого в [16]52–[16]53 гг. Будет нецелесообразно в этой статье дать Хмельницкий вначале вел колеблющуюся политику в этом вопросе.

Что касается Украины, то я столкнулся с двумя вопросами. Я хочу уточнить следующее. Когда замечание тов. Сталина о национальном госу-

дарстве периода [...] ⁶⁰ я рассматриваю как период первого политического подчинения Украины Москве. В основном это самостоятельное развитие Украины. С политического подчинения она переходит в экономическое подчинение. Основная линия, что на первых порах, до Петра стоит вопрос только об политическом подчинении, в частности, нет захвата земель дворянством. Это уже во второй половине 18 в., здесь уже интересно отметить политическое подчинение. Тут вопрос экономического противоречия Московского центра и Украины, которое завершается политикой, связанной с Румянцевым, и здесь доводятся до конца проблемы политического подчинения именно в последней четверти, во второй половине 18 в. — это процесс превращения Украины в колонию в известной мере. Тут специфическая политика с передачей земель совершается при Екатерине. И вот я думаю, что в основном это отражает этапы в развитии.

Что касается культуры, то, конечно, элементы культуры надо дать, особенно в период конца 16 и первой половины 17 века. Это должно будет войти в общую статью о культуре 17 века. Тут надо учитывать влияние и связь с Москвой. Москва заказывает печатные книги, Синописис пишется на Украине. Пожалуй, здесь отрываться от культуры Москвы будет нецелесообразно. На практике придется наметить создание соответствующих двух статей, в статью об Украине и в статью о 17 в. должны войти известные элементы. Иначе это придется выделиться в этой статье как отдельную главку.

Может быть, надо подумать о небольшой статье и культуре 17 века и по другим народам и там в этой связи дать подглавку о культуре Украины 17 в.

[В. И.] *Пичета*. Большой пробел второго тома, это то, что не помещена история культуры 17 века. Это объясняется, вероятно, тем, что мы не нашли подходящей карты. Я лично вполне присоединяюсь к мнению т. Марченко, что украинская культура 17 века настолько богата и разнообразна во всех своих формах, не говоря уже о литературе, о братствах, об их школах, о ряде других явлений, о том, что культура влияла на Москву, что ясно, что это будет указано в особом специальном разделе, посвященном московской культуре 17 века.

Но мне хотелось бы и выделить историю украинской культуры отдельно, в частности, народное творчество. Я поддерживаю этот план. Так как в Киеве имеется очень много специалистов, то было бы очень хорошо, чтобы Украинский Институт Академии Наук помог нам в этом отношении. У нас совершенно нет истории культуры Украины 19 века. Без помощи и содействия историков украинцев мы ничего сделать не сможем.

[С. В.] *Бахрушин*. Позвольте, во-первых, отметить, что некоторые из тех замечаний, которые делал т. Марченко, были сделаны на том совещании, которое было у нас, редакторов. Мы также считаем нужным отметить роль церкви в борьбе за национальную независимость, отметить роль школ, так

⁶⁰ Пропущено у тексті стенограми.

что все эти замечания (Николай Леонидович дал объяснение, что имел ввиду) позвольте принять к сведению.

Затем я бы хотел вполне присоединиться к тому, что культуру все-таки Украины нельзя давать вместе с культурой вообще всей страны, нужно дать самую культуру Украины, тогда степень влияния и значения ее в культуре 17 века московского государства выступит с такой же полнотой. Я бы очень присоединился, если не возражает против этого Н[иколай] Л[еонидович] к предложению В[ладимира] И[вановича] о том, чтобы обратиться к научным работникам Украины помочь нам в этом отношении.

Что касается второго вопроса, который здесь был поднят, более общего, в какой мере нужно разоблачить троцкистско-бухаринскую концепцию, то я думаю, что здесь этот вопрос решается тем общим решением, которое мы приняли относительно историографии, выделить ее в отдельный вопрос не приходится. Но там, где по существу необходимо дать такое разоблачение и дать такую критику, то автор, конечно, это дает, но не выделяя это в виде отдельного специального вопроса.

[...]

[М. В.] *Нечкина*. Относительно спора т. Марченко и т. Рубинштейна. Мне кажется, что вопросы тяготения украинского народа к русскому, конечно, должны быть освещены. В частности, мне думается, что эмиграционные народы, которые приводили украинское селянство к колонизации Харьковщины, должны быть трактованы.

Дело крестьянское, стихийное, тут нет ясно выставленных политических целей, но один этот колонизационный поток говорит об очень многом. Поэтому я думаю, что его надо очень внимательно дать, не трактовать это, как мелочь.

Второе соображение, что до [16]53–[16]54 г. попытки некоторых обложений по этой же линии также должны быть отмечены. Я думаю, что они будут даны в связи просто с переговорами, без этого вы не можете дать. Предисторию тоже обязательно надо рассказать. Так что тут это обязательно надо дать.

[М. И.] *Марченко*. Мне тут тов. Рубинштейн возражал. Я не хочу спорить, но такие вопросы, о которых тогда упомянули, как расстановка классовых сил, украинские партии не должны иметь места. О каких партиях могла идти речь. Идет вопрос о группе старейшин, которые частью тяготеют к русскому царю, к России, а частью к Польше. Это были стихийное тяготение к России украинского народа. С Хмельницким борются такие группы, но нельзя говорить о партиях. Это группы, это блоки и проч[ая] терминология и это не должно находить себе места, потому что это процесс все-таки стихийный, а не наперед данный. Странно это деление, что Украина до Петра была политически зависима, а после Петра экономически зависима. Речь идет только о степени зависимости и политической, и экономической до Петра и после Петра, а не

разделение на экономическую зависимость и политическую. С самого начала русский царь раздает в пожалование земли и украинским старшинам. Так что этого разделять ни в коем случае нельзя. О культуре вы говорите, но в проспекте я не видел, и исходя из проспекта я об этом говорю.

Далее тов. Нечкина. Я никаких замечаний не имею к ее части проспекта по Украине. Правильно целиком поставлен вопрос и о революционных демократах, в частности о Шевченко и Кирилле Мефодие⁶¹. Но тут также правильно стоит вопрос об экономике как едином целом в составе русской империи, нельзя отделять, но на конкретном историческом материале Украины безусловно должна быть показана история Украины и история украинской культуры, Котляревский с его оперой “Наталкой Полтавкой”, “Запорожец за Дунаем”. Все это должно быть показано, потому что на Украине сейчас происходит процесс образования нации как таковой, украинской нации, процесс 19 столетия, тоже процесс единый, как для всей российской империи.

[М. В.] Нечкина. Конец 18-го и 19 век.

[М. И.] Марченко. Рубеж 19 века. Мы готовили очерк по истории Украины, первой половины 19 века. Можно будет Вам прислать, познакомьтесь, дайте Ваши замечания и, может быть, используете.

[М. В.] Нечкина. Может быть, Вы напишете?

[М. И.] Марченко. Вряд ли. Я на предыдущем заседании говорил, что мы были оторваны от Академии СССР и у нас есть своя плановая работа, идущая по линии Академии Украины. А помощь, конечно, должна быть, и в первую очередь, может быть, от Вас нам. Конкретно я сейчас пообещать и предложить ничего не могу, но на месте мы это обсудим и кое в чем примем на себя обязательства по составлению пятитомного курса Истории СССР.

[Б. Д.] Греков. Если больше никто не собирается выступать, то мы и по истории Украины нашли как будто общий язык и те замечания, которые сделал представитель Украинского Исторического Института, уже учтены, собственно говоря. В дальнейшем мы не порываем связи, а будем общаться на почве проверки и просмотра отдельных статей. [...]

Архів Російської академії наук (Москва) (далі — Архів РАН), ф. 1577, оп. 5, спр. 167, арк. 1, 35–37, 45, 51, 54, 56, 63, 99–109, 112–115. Оригінал. Машинопис.

⁶¹ Так в документі. Йдеться про Кирило-Мефодіївське товариство.

№ 40

Стаття директора Інституту історії України АН УРСР
С. М. Белоусова “В інституті історії України”*11 жовтня 1938 р.⁶²**м. Київ*

Опанування історії взагалі і історії нашої батьківщини зокрема наша партія і уряд розглядають як одну з найважливіших умов вироблення цілісного марксистського світогляду, як одне з могутніх знарядь соціалістичного виховання мас. Молоде покоління, як і дорослі, повинні знати справжню історію людства, історію своєї батьківщини.

Свого часу на історичному фронті України, особливо в інституті історії [України], орудували вороги народу — троцькістсько-бухарінські і буржуазно-націоналістичні агенти фашизму, шпигуни і реставратори капіталізму, які всіляко гальмували розвиток історичної науки. Вони робили все для того, щоб великий український народ не знав своєї справжньої історії, вони замовчували історичний братерський зв'язок українського і російського народів.

Фашистські бандити, які пробралися на історичний фронт України, по-шкідницькому замовчували багатівкову боротьбу українського народу проти шляхетської Польщі.

Після того, як органи НКВС розтрошили злочинну фашистську банду, інститут історії [України] взявся за ліквідацію наслідків шкідництва. Була уважно переглянута тематика, залучено молоді кадри, і роботу інституту поставлено на практичні рейки. Інститут негайно розпочав розчистку від усього шкідливого, що було свого часу протягнуто в історію України.

З цією метою було приступлено до складання і видання серії нарисів, розроблення документальних збірників з історії України, складання довідкової літератури, як хронології і т. д.

Поряд з цим інститут поставив одним із своїх завдань висвітлення в пресі героїчної боротьби українського народу проти віковичних своїх ворогів німецьких “псів-рицарів” та їх нащадків, проти польських панів. Забезпечуючи організацію наукової роботи, інститут з особливою силою поставив питання про підготовку кадрів істориків.

Не можна сказати ще й тепер, що наслідки шкідницької підривної роботи цілком ліквідовані. Але необхідна більшовицька роботи по їх ліквідації в значній мірі проведена.

Інститут історії [України] розгорнув роботу над розробленням проблем історії України і продовжує перебудовувати свою роботу відповідно до останніх вказівок партії і уряду.

Першою працею в цьому напрямі було видання нарису з історії України “Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII ст.ст.” Усвідом-

⁶² Дата публікації.

люючи виняткову важливість і складність таких робіт, Інститут історії [України] повинен визнати, що ця його перша робота, при наявності ряду позитивних сторін і політичної витриманості, все-таки має ряд хиб у фактичній стороні справи і в оформленні. Враховуючи все це, ми, на підставі практичних вказівок, приступили до виправлення помічених хиб, з тим, щоб зробити цю книгу цілком повноцінною.

Наукові працівники Інституту написали і здали до друку такі нариси з історії України “Україна під владою Литви (XIV–XVI ст.ст.)”, “Україна в першій половині XIX ст.”. Друкується перший том з серії “Історія України в документах і матеріалах”, що охоплює дофеодальний період і Київську Русь. Вийшли з друку “Хронологія історії України”, а також складена “Програма з історії України”. Друкується ґрунтовна монографічна робота “Виникнення і первісний розвиток феодальних відносин у Київській Русі”, а також збірник матеріалів і документів з історії Червоної гвардії на Україні.

Написана і здана на внутрішню рецензію та редакторську обробку велика історична робота “Визвольна війна українського народу проти Польщі 1648–1654 рр.”. На кінець року будуть закінчені роботи: “Боротьба українського народу проти панської Польщі 1564–1648 рр.”, “Україна в епоху Петра I”, перша частина “Україна в другій половині XIX ст.”.

Перед інститутом історії України разом з цим стоїть завдання скласти короткий ілюстрований курс історії України. До цієї роботи вже приступлено і на початок наступного року вона буде закінчена.

На наступний рік інститут історії [України] намічає основною своєю роботою продовжувати складання і видання нарисів з історії України, довівши їх до сьогоднішнього дня, з тим, щоб український народ, як і інші братні народи неосяжного Радянського Союзу, мали в найближчий час повну і марксистську історію України. В міру підготовки більшовицьких наукових кадрів буде завершена робота над повним курсом історії України.

Поряд з цією роботою ми будемо продовжувати видання документальних збірників “Історія України у документах і матеріалах”. Ці збірники зроблять неоціненну послугу студентам, викладачам і кожному трудящому України, які вивчають історію своєї батьківщини. Крім того, в наступному році буде закінчена робота над складанням двох загальних випусків хронології і історії України.

Працюючи над розв’язанням цих невідкладних завдань, інститут намічає і ряд науково-дослідних монографічних робіт з минулого України, а також розгорне археографічну роботу та видання окремих літописів.

Вісті. — 1938. — 11 жовтня. — С. 3.

Републ.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 75–77.

№ 41

Звіт про роботу старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР проф. О. П. Оглоблина за 1938 рік

25 грудня 1938 р.
м. Київ

1. Робота над плановою темою “Україна в часи Петра I”.

Робота розпочата в кінці листопаду 1937 року. До кінця листопаду 1938 року написано 4 глави (з запланованих 5-ти). Надруковано на машинці глави I–II (ст. 1–74). Робота над п'ятою (останньою) главою закінчується.

Згідно наказу дирекції Інституту від 25/XI 1938 р. вся робота має бути здана до дирекції в лютому 1939 року.

2. Робота над коротким нарисом “Україна в часи Петра I”.

Робота закінчена (40 друкованих на машинці сторінок) і здана до дирекції.

3. Робота над статтею “Епоха і творчість Шевченка” (для ювілейного збірнику).

Робота закінчується і в кінці грудня має бути здана до дирекції.

4. Рецензування робіт т.т. Гуслистого — “Україна під владою Литви. Загарбання України Польщею”, Ястребова — “Україна в I ½ XIX ст.”, Петровського — “Визвольна війна українського народу проти шляхетської Польщі в 1648–1654 рр. Богдан Хмельницький і приєднання України до Росії”, а також хрестоматії “Україна в XVIII ст.”, т. I.

Написано рецензії на роботи т.т. Гуслистого (33 друк. на машинці сторінок), Ястребова (49 друк. на машинці сторінок) й на хрестоматію “Україна в XVIII ст.”, т. I (7 друк. на машинці сторінок).

Рецензія на роботу т. Петровського має бути закінчена до 20 січня 1939 року.

5. Керування роботою аспірантів Інституту — т.т. Комашка, Макарука, Осетрова, Полухіна, Шиманського⁶³.

6. Керування роботою наукового співробітника Інституту тов. Дядиченка над кандидатською дисертацією на тему “Повстання українського народу проти шляхетської Польщі в 1702–1703 рр. під проводом Семена Палія”.

7. Участь у складанні програми з історії України.

8. Участь у Науковій Раді Інституту (член Наукової Ради).

9. Рецензування (з доручення Інституту) робіт т.т. Подорожного, Рубінштейна та інш.

10. Консультування (з доручення Інституту) аспірантів Одеського Державного Університету т.т. Горбатюка і Колеснікова. Керівництво робо-

⁶³ Прізвища Л. К. Полухіна і М. О. Шиманського О. П. Оглоблин дописав олівцем.

тою т. Колеснікова над кандидатською дисертацією на тему: “Селянські рухи на півдні України в період реформи”.

11. Відрядження до Москви (25/XI–2/XII) для участі в роботі Сесії Відділу Суспільних Наук АН СРСР.

12. Протягом 1938 року надруковано 4 газетних і 3 журнальних статті (список додається).

Крім роботи в Інституті Історії України провадилася робота в Українському Науково-Дослідчому Інституті Педагогіки (УНДІП) і в Київському Державному Університеті. Зокрема:

I. УНДІП.

1. 3 березня 1938 року — консультації з історії України та історії СРСР для аспірантів;

2. 3 вересня 1938 року — керування роботою аспірантів (3) Відділу методики історії;

3. 31 жовтня 1938 року — завідування Відділом методики історії.

II. КДУ.

Керування аспірантурою (5) з історії України (3 25/XI 1938 року).

На пропозицію МПК склав для “Інтуристу” історичний нарис “Київ у минулому і в сучасному” (1 др. арк.).

Порядком громадської роботи брав участь в обговоренні проспектів курсу історії української літератури (Інститут літератури ім. Шевченка АН УРСР) та прочитав для Червоної Армії лекцію на тему “Розгром шведських окупантів в 1708–1709 р.”.

25.XII.1938 р.

Проф. О. Оглоблін

Додаток.

Список робіт, надрукованих в 1938 році.

1. “Україна в кінці XVII — в першій чверті XVIII ст.” (“Комуністична Освіта”, 1938, № 12)⁶⁴.
2. “Розгром шведських окупантів під Полтавою”. (“Піонерія”, 1938, № 9).
3. “Семен Палій”. (“Піонерія”, 1938, № 11).
4. “Київ (історичний нарис)”. (“На зміну”, 1938, №№ 48, 49, 51, 52, 53).
5. “Київ”. (“Вісті”, 1938, № 151).
6. “Героїчна сторінка з історії двох братських народів”. (“Комуніст”, 1938, № 168).

⁶⁴ Тут О. П. Оглоблін помилився: робота “Україна в кінці XVII — в першій чверті XVIII ст.” побачила світ в журналі “Комуністична освіта” у 1939 р. (№№ 1 і 2).

7. “Семен Палій”.
 (“Вісті”, 1938, № 226).

проф. Оглоблін

*ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 238, арк. 5–7. Оригінал. Рукопис.
 Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії
 України АН УРСР. 1936–1941. — С. 78–81.*

№ 42

Стаття вченого секретаря Інституту історії України АН УРСР М. І. Супруненка “Інститут історії України в 1938 році”

*[Кінець 1938 р.]⁶⁵
 м. Київ*

Для роботи Інституту історії України 1938 рік був переломним. Очистившись від ворожих елементів, інститут розгорнув значну наукову роботу. Це видно по підсумках 1938 року. Протягом минулого року з друку вийшли такі роботи:

1. Хронологія історії України до 1861 р. (вип. 1).
2. Програма по історії України для вищої школи.
 Здані до видавництва та підписані до друку:
 1. Україна під владою Литви (XIV–XVI ст.).
 2. Україна в I пол. XIX ст.
 3. Історія України в документах і матеріалах, в. 1. “Київська Русь”.
 4. Виникнення і розвиток феодалізму в Київській Русі.
 Надруковані і готові до друку роботи мають близько 75 аркушів.
 Закінчені і знаходяться на рецензуванні такі роботи:
 1. Визвольна війна українського народу проти шляхетської Польщі і приєднання України до Росії (1648–1654 рр.), близько 20 арк.
 2. Хронологія історії України до 1917 р. (вип. II, близько 8 арк.).
 3. Історія заселення Південної України (т. I) — 20 арк.

Але поряд з цим треба відмітити, що з тематичного плану не виконані 3 теми, які перейшли на 1939 рік.

Причиною, яка вплинула на те, що тематичний план 1938 року не був повністю виконаний, треба вважати велику кількість позапланових робіт. Протягом 1938 року було виконано 11 позапланових робіт. Переважну кількість їх передбачити планом було неможливо. Так, наприклад, за замовленням Наркомосвіти було складено дві програми по історії СРСР для заочних Педагогічного і Учительського Інститутів. Підготовлено розділ для підручника по історії СРСР, що його готує Інститут історії Академії наук СРСР.

⁶⁵ Датовано за змістом документа.

Протягом 1938 року Інститут встановив досить тісний зв'язок з Інститутом історії АН СРСР. Зв'язок полягав у тому, що наукові працівники Інституту брали участь в обговоренні спочатку схеми п'яти-томника історії СРСР, що його готує Інститут історії АН СРСР, а потім і перших трьох томів історії СРСР. В обох випадках Інститут командировав наукових працівників до Москви. Крім цього, ми мали два замовлення від Інституту історії АН СРСР. Одно вже виконано. Наш Інститут рецензував для Інституту історії АН СРСР роботу проф. Н. Рубінштейна. В свою чергу, інститут історії СРСР рецензував одну нашу роботу і дав згоду рецензувати і інші роботи Інституту. Нарешті, наші зв'язки з Інститутом історії АН СРСР закріплюються й надалі тим, що в 1939 р. будуть проведені спільними силами дві наукові сесії: одна у Києві і друга передбачається з виїздом до м. Полтави.

Більш-менш задовільний зв'язок встановився з Інститутом літератури АН УРСР. Наш Інститут брав участь в обговоренні проспекту I тому історії української літератури, що його склав Інститут літератури. Співробітниками нашого Інституту підготовлені історичні коментарі до “Кобзаря” Т. Шевченка, підготовленого до друку Інститутом літератури. Розв'язано питання про підготовку історичних коментарів до I і II томів академічного видання творів Шевченка.

Велику допомогу Інститут подає Одеському Державному Університетові в справі підготовки кадрів. Протягом року зроблено три виїзди до ОДУ для читання лекцій, консультування і прийому заліків у аспірантів. Крім того, аспіранти ОДУ, які вивчають історію України, приїжджають для роботи в нашому Інституті. Окремі аспіранти працювали в Інституті понад місяць.

Значну допомогу Інститут подав письменникам. В листопаді Інститут провів нараду наукових працівників Інституту з письменниками. Від спілки радянських письменників у нараді взяли участь письменники — Іван Ле, Петро Панч і ін. На нараді було обговорено питання про форми і методи допомоги істориків письменникам в опрацюванні останніми історичної тематики для “Бібліотеки червоноармійця”. Позитивним наслідком наради було те, що письменники почали звертатися по допомогу до Інституту. Консультації одержали П. Панч, Ів. Ле і ін.

Інститут подав допомогу Одеському і Харківському театрам Революції у підготовці до постановки історичної п'єси “Богдан Хмельницький”. Артистам Київського театру ім. Франка, який також готує п'єсу “Богдан Хмельницький”, прочитано спеціальний курс про добу визвольної війни українського народу проти шляхетської Польщі.

Інститут забезпечував консультацією історичні музеї м. Києва і Одеси.

Наведені приклади не вичерпують всієї роботи, яку провів Інститут по допомозі різним організаціям. До Інституту зверталися видавництва і редакції центральних газет по допомогу щодо рецензування різних робіт. Протягом року співробітники Інституту написали 24 рецензії на різні

роботи, наприклад, на кіносценарій “Устим Кармалюк” (Суходольського), на статтю “Історія Комітетів бідноти на Україні” (для журналу “Більшовик”) і т. д.

Про більш дрібні рецензії і консультації, які подав Інститут різним організаціям і окремим особам, ми вже не говоримо, щоб не переобтяжувати статті. Досить відзначити один з багатьох фактів. Вчитель історії однієї з шкіл м. Києва написав історичний роман про визвольну війну українського народу проти шляхетської Польщі. Робота мала понад 20 арк. Вчителю потрібна була консультація і перегляд роботи. За цю роботу взявся Інститут і вчителю було подано потрібну допомогу.

Перелічені факти дозволяють зробити висновок, що авторитет і популярність Інституту, як наукового закладу, надзвичайно виросли, і що Інститут не відгороджується від громадськості і не замикається у рамки суто наукової роботи.

У 1938 році Інститут розгорнув велику науково-популяризаційну роботу. Інститут відгукався на події громадсько-політичного життя народу, на міжнародні події і міжнародний стан нашої Радянської батьківщини.

Інститут широко використав сторінки нашої преси для науково-популярного освітлення минулого нашої країни, для показу героїчної боротьби українського народу проти його віковичного ворога — польської шляхти.

Якщо протягом 1937 року Інститутом в пресі було надруковано лише 3–5 статей на історичні теми, то в 1938 році тільки в газетах було надруковано 75 статей; крім того, в журналах (“Більшовик України”, “Комуністична освіта”) надруковано 16 статей і передано в ефір по радіо 10 радіолекцій. Загальний обсяг надрукованих в пресі матеріалів і переданих радіолекцій дорівнює 30–35 друкованим аркушам.

В момент найнапруженішого міжнародного становища до загального голосу перестороги радянського народу фашистським паліям війни подавав свій голос і Інститут історії. На основі аналізу історичного минулого Інститут історії показував переможну боротьбу російського, українського і білоруського народів проти іноземних загарбників. Досить відзначити, що газета “Комуніст” 17.XI.1938 р. подала сторінку, присвячену 20-річчю розгрому німецької окупації України, на 85% заповнену матеріалами, що їх підготував Інститут історії.

Після процесу над “право-троцькістським антирадянським блоком”, над кривавим кублом правих, троцькістів і буржуазних націоналістів, Інститут надрукував дві великі статті, які висвітлювали шлях дворушництва і зради буржуазних націоналістів, цих лютих ворогів народу.

Поряд з використанням сторінок преси, Інститут широко використовував методи усної пропаганди. За 1938 рік наукові працівники Інституту прочитали 47 наукових доповідей-лекцій. Такі доповіді-лекції читалися військовим частинам Київської особливої військової округи, вчителям, робітникам і колгоспному активу.

З часу опублікування постанови ЦК ВКП(б) “Про постановку партійної пропаганди в зв’язку з випуском «Короткого курсу історії ВКП(б)»” Інститут склав план публічних лекцій з циклу історії України. Реалізуючи цей план, уже в грудні 1938 року Інститут організував дві наукові лекції: “Руська правда, як кодекс феодального права” і “Київська Русь”.

В 1938 році Інститут історії поповнився новими кадрами. Число наукових працівників зросло вдвоє. Але і цей значний ріст кадрів наукових працівників не задовольняє потреб Інституту. Кадри поповнялися за рахунок молодих наукових працівників, які ще не мають достатнього досвіду наукової роботи та потребують часу для надбання цього досвіду. Цим пояснюється той факт, що при подвоєнні числа наукових працівників наукова продукція Інституту відповідним чином не збільшилася.

Співробітники Інституту, за винятком 2 чол., які мають наукове звання професора⁶⁶, не мають наукових звань. З наявного складу лише 1 чол. має наукову ступінь доктора історичних наук⁶⁷. Решта не має наукових ступенів.

Такий стан утворився тому, що справі оформлення співробітників у наукових званнях і ступенях не було приділено достатньої уваги. Більша половина ст[арших] наукових робітників по своїй підготовленості, по кількості друкованих наукових праць має безперечні підстави, щоб оформитися в науковому ступені і званні. Для решти працівників треба створити умови, щоб протягом 1939 року вони мали змогу підготувати дисертаційні роботи на кандидатський ступінь.

3 жовтня 1938 року при Інституті почала працювати нормальна аспірантура. План по набору 5 аспірантів виконаний повністю. Науковими керівниками аспіранти забезпечені. Аспіранти працюють за індивідуальними планами, затвердженими Вченою Радою Інституту. Робота аспірантів проходить цілком нормально. Але слід відзначити велику переобтяженість аспірантів годинами на вивчення іноземних мов, які забирають майже половину учбових годин першого року навчання. При такій великій кількості учбових годин, відведених на іноземні мови, планом відділу підготовки наукових кадрів АН УРСР не передбачено вивчення польської мови, яка так потрібна історикам.

У житті Інституту 1938 рік був переломним роком. В науковій роботі Інститут міцно став на ноги. Він цілком правильно став на шлях розробки нарисів по історії України, які мають бути науковими посібниками для ВИШів.

Протягом 1939 року Інститут повинен підготувати нариси, які б уже привели висвітлення історії України до Великої Соціалістичної Жовтневої Революції і років громадянської війни.

⁶⁶ Професорське звання мали О. П. Оглоблин та М. Н. Петровський.

⁶⁷ О. П. Оглоблин у 1926 р. отримав звання доктора історії української культури.

Інститут повинен забезпечити керівництвом сектор вивчення історії капіталізму та більш енергійно зайнятись укомплектуванням сектора вивчення радянської епохи.

Треба розробити заходи, які б забезпечили оформлення наукових співробітників у наукових ступенях і званнях, звернувши особливу увагу на молодих наукових працівників.

При складанні тематичного плану Інститут повинен максимально врахувати всі потреби, щоб надалі уникнути такого явища, коли значна частина робіт Інституту йдуть як роботи позапланові.

Вісті АН УРСР. — 1939. — № 1–2. — С. 95–98.

Републ.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 1. — С. 74–80; Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 82–87.

№ 43

Протокол № 1 засідання Вченої ради Інституту історії України АН УРСР

11 січня 1939 р.
м. Київ

Присутні члени Вченої Ради: т.т. [С. М.] Белоусов, [М. І.] Супруненко, [О. П.] Оглоблін, [М. Н.] Петровський, [М. І.] Марченко та запрошений т. [Ф. О.] Ястребов.

Слухали: Про наукові степені наукових робітників (доп[овідає] тов. Белоусов [С. М.]):

У нас наукову степінь, за виключенням т. Оглобліна, ніхто не має. Треба зараз поставити питання так, щоб разом з роботою в Інституті захистити свої наукові степені.

Такі т.т., як Петровський, Ястребов, Гуслистий можуть зараз приступити до захисту дисертації, а також і товариші, які працюють над конкретними роботами. Це т.т. Марченко, Шерстюк, Лось, Халепко, Дядиченко. Я вважаю, що коли вони вдало напишуть свою планову роботу, то це може їм служити і матеріалом для захисту дисертації.

Що торкається т. Премислера, то у нього в минулому немає ніякої роботи, але коли він вдало напише ту тему, над якою він зараз працює, то це теж може служити йому як матеріал для захисту дисертації.

Тепер відносно мене і тов. Супруненко. Ми сидимо на адміністративно-науковій роботі і не маємо степенів. Це, звичайно, дуже погано. Треба поставити питання, аби нас тимчасово звільнили від адміністративної роботи і дали нам можливість написати дисертаційну роботу.

Останнє питання, на яке слід звернути увагу — це на консультантів. Це питання треба продумати і забезпечити консультантами тих людей, які будуть писати дисертацію.

Висловились: т. *Оглоблін [О. П.]*: Питання стоїть правильно, бо в цьому Інституті працюють кращі сили і вони повинні мати вчені ступені. Це питання поставлено не тільки своєчасно, але я би сказав, що воно поставлено з запізненням.

Тов. Петровський може в найближчий час захистити дисертацію на доктора наук.

Що торкається т.т. Ястребова і Гуслистого, я вважаю, що вони мають право на наукову ступінь.

Досить підковані т.т. Білоусов, Супруненко, Марченко для того, щоб вони ще в 1939 р. захистили свої кандидатські дисертації.

Відносно молодших наукових робітників т.т. Дядиченко, Лось, Халепо, Шерстюк, то вони в найближчий час теж можуть захистити дисертацію. Тут треба буде поставити питання про утворення умов для цих товаришів, бо це надзвичайно важлива робота.

тов. Супруненко [М. І.]. — Нам треба поспішити дуже скоро з роботою над дисертаціями тому, що в найближчий час це може стати ненормально — всі молоді кадри випередять нас.

т. Петровський може захистити свою роботу не пізніше як у лютому місяці, а також і щодо останніх товаришів, — то і тут затягувати не треба. Але треба буде їм допомогти з консультацією. Можливо, що для цього треба буде зв'язатися з деякими професорами з Москви.

тов. Петровський [М. Н.]. — Коли ставлять термін для рядових наукових робітників, то встановлювати термін для товаришів, які працюють на адміністративній роботі, мало; цих товаришів треба звільнити — можливо за рахунок просто відпуску, чи дати творчий відпуск.

Ухвалили: 1) Вважати можливим виставити роботу т. *Петровського [М. Н.]* “Визвольна війна українського народу проти шляхетської Польщі і приєднання України до Росії 1648–1654 рр.”, яка має одзив проф. [О. А.] Савіча, і просити проф. [В. І.] Пічету дати одзив. Цю роботу виставити як докторську, термін до 15/II–39 р.

Характеристику про наукову роботу т. [М. Н.] Петровського затвердити на наступному засіданні Вченої Ради.

2) Вважати можливим виставити роботу тов. [Ф. О.] Ястребова “Україна в I-й полов[ині] XIX ст.” як кандидатську.

Для захисту дисертації просити Держуніверситет організувати захист; в якості рецензентів рекомендувати проф. [О. П.] *Оглобіна* і проф. [В. І.] *Пічету*, просити Університет прийняти.

Характеристику про наукову роботу т. [Ф. О.] Ястребова затвердити на наступному засіданні Наукової Ради.

Просити Видавництво надрукувати 5 примірників роботи т. [Ф. О.] Ястребова.

3) Вважати можливим виставити роботу т. [К. Г.] *Гуслистого* “Україна в I-й половині XIX ст.”⁶⁸ як кандидатську, для захисту дисертації.

⁶⁸ Тут друкарська помилка. Треба: “Україна під литовським пануванням і захоплення її Польщею (з XIV ст. по 1569 р.)”.

Просити Держуніверситет організувати захист, в якості рецензентів рекомендувати проф. [О. П.] Оглобліна і проф. [В.І.] Пічету, просити Університет прийняти. Характеристику про наукову роботу т. [К. Г.] Гуслистого затвердити на наступному засіданні Наукової Ради.

Просити Видавництво надрукувати 5 примірн[иків] роботи тов. [К. Г.] Гуслистого.

4) Вважати необхідним, щоб т. [М. І.] Марченко написав роботу на тему “Розгром інтервенції шляхетської Польщі в 1664 р.”, яку можна було б виставити як дисертаційну кандидатську роботу, терміном до 1-го липня 1939 р., а всю планову роботу зняти з тим, щоб перенести її на 1940 рік.

Консультувати т. [М. І.] Марченка доручити т.т. [О. П.] Оглобліну і [М. Н.] Петровському.

5) Відносно тов. [М. І.] Супруненка вважати необхідним, щоб тов. [М. І.] Супруненко написав роботу на тему:⁶⁹ для захисту кандидатської дисертації терміном до 1-го серпня 1939 року.

Що торкається консультантів. — доручити т. [М. І.] Супруненко з'ясувати, кого б можна було притягнути.

Тему “1905 рік” зняти з т. [М. І.] Супруненко, підбравши для неї іншу кандидатуру.

Вважати необхідним надати тов. [М. І.] Супруненкові творчу відпустку не менше 2-х місяців.

6) В зв'язку з роботою тов. [С. М.] Белоусова над дисертаційною темою вважати необхідним звільнити його від виконання теми “Лютнева буржуазно-демократична революція”.

7) Планові теми т.т. [Ф. Ю.] Шерстюка, [Ф. Є.] Лося, [В. А.] Дядиченко, [О. Б.] Слуцького, [І. М.] Премислера, [К. В.] Максимчука і [Т. І.] Халепу вважати як теми для захисту кандидатської дисертації.

Слухали: Про затвердження тематичного плану (допов[ідає] т. [М. І.] Супруненко).

Ухвалили: Перенести на наступне засідання Вченої Ради.

Слухали: Про затвердження списку кандидатського мінімуму для аспірантів Інституту (доповідач т. [О. П.] Оглоблін).

Ухвалили: Затвердити такий кандидатський мінімум для аспірантури з історії України:

1) Загальні дисципліни:

1. Діамат — істмат (I рік)
2. Іноземна мова (I–II роки).

2) Спеціальні дисципліни

1. Історія України (в зв'язку з історією СРСР (I–II роки).
2. Історіографія та джерелознавство (I–II роки).
3. Палеографія (I рік).
4. Допоміжні історичні дисципліни (II рік).
5. Польська мова (II рік).

⁶⁹ Тема не зазначена.

3) Курсові роботи.

2 реферати (по 1 кожен рік).

Також затвердити список літератури з курсу історії України в зв'язку з історією СРСР. Затвердити списки з тим, щоб при складанні індивідуальних планів з питань історії України ХІХ ст. поширювати фахову літературу.

Слухали: Лист Інституту історії Академії Наук СРСР про організацію спільних наукових сесій (доповід[ає] т. [М. І.] Супруненко).

Ухвалили: 1) Вважати доцільним проведення намічених Інститутом наукових сесій спільно з Інститутом історії АН СРСР.

Сесію, присвячену основним проблема історії Київської Русі і визвольної боротьби українського народу проти шляхетської Польщі, провести в першій половині травня 1939 року.

На цю сесію забезпечити одну доповідь по Київській Русі і три доповіді по визвольній боротьбі українського народу проти шляхетської Польщі.

2) Сесію, присвячену перемозі над шведськими інтервентами під Полтавою провести на початку липня ц. р.

На цю сесію забезпечити одну доповідь.

Голова
Секретар

С. М. Белоусов
Р. М. Перчик

ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 240, арк. 16–19. Копія. Машинопис.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 87–93.

№ 44

**Витяг із листа старшого наукового співробітника
Інституту історії України АН УРСР Н. Д. Полонської-Василенко
до академіка АН СРСР Д. М. Петрушевського стосовно роботи
в інституті та виборів до АН УРСР**

28 березня 1939 р.
м. Київ

[...] Все время то хожу на работу, то отсиживаю несколько дней дома. Да и устаю очень от 7 часового сидения в Институте. На днях сдала II том своего сборника “документов и материалов” по “Истории заселения Южной Украины XVIII столетия” и получила некоторую свободу.

Очень интересную открытку получила я от Вас. Наши выборы очень подходят на Ваши. И соотношение сил такое же. Загадочной для всех нас остался отказ Пичеты: он ведь сначала дал согласие на избрание, а потом неожиданно отказался. Конечно, он мог бы наезжать в Киев, так ведь делают все новоизбранные академики, кроме Варги, который до сих пор

не приїжджав, і, вероятно, і не приїде. Ми нічого не виграли від виборів — нам вибрали тільки члена-корреспондента Юшкова, але і той говорив, що не буде переїжджати в Київ.

Сесії у нас не буде посвященої Києву, хоча тема її повинна була б бути дуже цікава. Але наш інститут проектує іншу — посвящену Полтавській битві, і в ній, здається, буду виступати і я — к великому шкоду. К шкоду, т. к. епохою Петра я не цікавилася вже давно; часу залишається мало, а головне, я боюся, що вона перешкоджає відпустці — передбачають влаштувати її в середині липня. Так як ми не їдемо на південь, то нам цікавіше, звичайно, відпустка на липень, ніж на серпень, а він тепер під ударом.

[...] В Известиях було повідомлення про початок читання в Інституті багатомовника Історії СРСР. Я не повністю розумію це — не буквально же йде читання? [...]

Архів РАН, ф. 493, спр. 170, арк. 170–171. Оригінал. Машинопис.

№ 45

Постанова політбюро ЦК КП(б)У “Про 230 річницю розгрому шведських інтервентів під Полтавою”

*20 травня 1939 р.⁷⁰
м. Київ*

1. Дозволити Академії наук УРСР з 1-го липня 1939 року провести в м. Києві сесію відділу суспільних наук, присвячену 230 річниці розгрому шведських інтервентів під Полтавою.

2. Запропонувати Академії наук УРСР видати збірник матеріалів сесії.

3. Зобов'язати редактора “Советской Украины” т. Прожогіна і заступника редактора газети “Комуніст” т. Лучицького широко висвітлювати в газетах матеріали про 230 річницю розгрому шведських інтервентів.

Секретар ЦК КП(б)У

М. Хрущов

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 511, арк. 12–13. Оригінал. Машинопис.

Опубл.: Історія Національної академії наук України. 1938–1941: Документи і матеріали. — С. 154.

⁷⁰ Постанова ухвалено шляхом опитування членів політбюро ЦК КП(б)У 20 травня 1939 р., долучена до протоколу засідання політбюро ЦК КП(б)У від 11 червня 1939 р.

№ 46

Постанова політбюро ЦК КП(б)У “Про участь Академії наук в проведенні 230-річного ювілею Полтавської битви”19 червня 1939 р.⁷¹

м. Київ

Дозволити Академії наук УРСР скликати 5.VII–1939 року в м. Києві ювілейні збори Академії наук УРСР і провести 8–11.VII–1939 року в м. Полтаві сесію Інституту історії АН УРСР, присвячену 230-річному ювілею розгрому шведів під Полтавою.

Секретар ЦК КП(б)У

М. Хрущов

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 511, арк. 119. Оригінал. Машинопис.

Опубл.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 1. — С. 80; Історія Національної академії наук України. 1938–1941: Документи і матеріали. — С. 155.

№ 47

Програма наукової сесії Інституту історії України АН УРСР, присвяченої 230-літтю Полтавської битви

8–12 липня 1939 р.

м. Київ

Сессия состоится 8–12 июля 1939 года в г. Полтаве⁷².

1-й день — 8 июля, вечером

Торжественной заседание Горсовета совместно с научной сессией Института Истории Академии Наук УССР и общественными организациями.

1. Доклад проф. *Оглоблина*: “Борьба русского и украинского народа против шведского вторжения в 1708–1709 г.”.
2. Художественная часть.

2-й день — 9 июля

Научная сессия Института истории Украины.

1. Вступительное слово директора Института Истории Украины *С. Н. Белоусова*.

Научные доклады

2. “Международное значение Полтавской битвы” — докл. доцента *В. Ю. Гессена* (Ленинградское отделение Института Истории Академии Наук СССР).

⁷¹ Постанова ухвалена шляхом опитування членів політбюро ЦК КП(б)У 19 червня 1939 р., долучено до протоколу засідання політбюро ЦК КП(б)У від 19 червня 1939 р.

⁷² Відкриття сесії відбулося о 6-й годині вечора 8 липня в приміщенні Полтавського міського театру ім. Гоголя по вул. Гоголя. З 9 липня сесія працювала в приміщенні Військового Авто-технічного училища по вул. Жовтневій, 40.

3. “Внешнее и внутреннее положение России перед войной 1708–1709 гг.,” — докл. члена-корреспондента проф. *Юшкова* (Институт истории Украины).
4. “Русская дипломатия и внешнеполитические условия накануне Полтавской битвы” — докл. проф. *Кафенгауза* (Институт Истории Академии Наук СССР).
5. “Военное строительство России перед Полтавской битвой” — докл. доцента *Шаниро* (Саратовский Госуниверситет).
6. “Осада Полтавы” — докл. научн. работника *Гаркуши* (Полтавский краеведческий Музей).
7. “Разгром шведов под Полтавой” — докл. научн. работн. *Дядиченко* (Институт Истории Украины).

3-й день — 10 июля

1. “Военное искусство русских в полтавском сражении” — докл. полковника *Лебедева* (Военная Академия РККА им. Фрунзе).
2. “Роль Петра I в разгроме шведского вторжения в 1708–1709 гг.,” — докл. старш. научн. работника *Полонской-Василенко* (Институт Истории Украины).
3. “Маркс и Энгельс о внешней политике Петра I” — докл. доцента *Фраймана* (Ленинградский Госуниверситет).
4. “Полтавское сражение в русской военно-исторической литературе” — докл. майора *Подорожного* (Москва, Военно-историческое отделение Госвоениздата).
5. “Отражение Полтавской битвы в западноевропейской литературе” — докл. проф. *Предтеченского* (Ленинградский Госуниверситет).

4-й день — 11 июля

1. “Полтавская битва в освещении русской и украинской художественной литературы” — докл. ст. работника *Косарика* (Институт литературы Академии Наук УССР).
2. “Борьба белорусского народа против иноземных угнетателей в I пол. XVIII века” — докл. научн. работника *Лочмеля* (Институт Истории Белорусской Академии Наук).
3. “Борьба белорусского народа против интервентов в отражении народного творчества” — докл. научн. работника *Гринблата* (Институт Истории Белорусской Академии Наук).
4. “Историческая действительность в поэме Пушкина «Полтава»” — докл. доцента *Бойко* (Харьковский Госуниверситет).
5. “Полтавский бой в народном творчестве” — докл. научн. работника *Родиной М. С.* (Институт фольклора Академии Наук УССР).
6. “Полтава социалистическая” — докл. т. Муратова (Полтава, Областная комиссия).

5-й день — 12 июля

Научная экскурсия участников сессии к историческим памятникам Полтавы XVIII столетия.

*ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 239, арк. 3–3-зв. Друкарський відбиток.
Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії
України АН УРСР. 1936–1941. — С. 93–95.*

№ 48

Витяг із статті директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова “Полтавська битва (1709–1939)”

1939 р.⁷³

м. Київ

230 років тому, 27 червня (8 липня н. ст.) 1709 р., під Полтавою російське військо на чолі з Петром I вщент розбило найсильнішу тоді в Європі армію шведського короля Карла XII, який намагався проникнути вглиб Росії.

Полтавська битва — найважливіший епізод в Північній війні між Росією і Швецією (1700–1721 рр.). В цій багаторічній війні Росія боролась за повернення загарбаних шведами на початку XVII ст. російських земель на східному і південному узбережжях Фінської затоки, за вихід у Балтійське море, надто потрібний для економічного і культурного розвитку Російської держави. [...]

Відзначаючи 230-ліття Полтавської битви, весь радянський народ особливо підкреслює історичне значення минулої спільної боротьби братських російського, українського і білоруського народів проти зовнішніх ворогів. Ця героїчна боротьба наших предків сповнює нас почуттям гордоців за свою батьківщину, за наш народ. Вона нагадує всім про повсякчасну готовість нашого народу захищати до останньої краплі крові кожну п'ядь рідної землі.

Цій славетній й сторінці історії нашого народу і була присвячена наукова сесія Інституту історії Академії наук УРСР, яка відбулася в Полтаві 8–12 липня цього року.

В сесії взяли активну участь, крім інститутів історії, літератури, фольклору Академії наук УРСР, також ряд наукових установ Москви, Ленінграда, Мінська, Харкова й Полтави.

Прочитані на сесії наукові доповіді являють великий інтерес і мають неабияку цінність у справі вивчення цього надзвичайно важливого періоду в історії народів СРСР.

Цей інтерес і цінність збільшуються ще й тому, що після 1909 р., коли відзначалось 200-ліття Полтавської битви, не вийшло жодної більш-менш значної праці, присвяченої цій яскравій сторінці боротьби російського, українського і білоруського народів проти іноземних загарбників. До того ж, треба відзначити, що всі попередні праці, здебільшого писані буржуазними істориками, не розкривають всієї глибини і не змальовують

⁷³ Дата публікації.

об'єктивно історичного значення подій епохи Петра I. В цих роботах скрізь відсутній показ і правильна оцінка ролі широких народних мас у боротьбі проти іноземних загарбників.

На долю радянських істориків припало почесне і відповідальне завдання — дати об'єктивне наукове марксистське освітлення минулого нашого народу. Це завдання стояло і перед науковою сесією Інституту історії України Академії наук УРСР у Полтаві.

Сесія відкрилася в Полтаві 8 липня урочистим засіданням пленуму Полтавської міськради разом з учасниками сесії, представниками партійних, радянських, професійних та громадських організацій.

В доповіді “Боротьба російського і українського народів проти шведського вторгнення 1708–1709 рр.”, прочитаній на цьому засіданні, була розгорнута повна картина героїчної боротьби проти шведських загарбників. Ілюструючи доповідь численними історичними документами, доповідач Інституту історії України Академії наук УРСР проф. *Оглоблін* з вичерпливою повнотою показав прогресивність і справедливість війни Росії з Швецією. Ця доповідь була ніби вступом до серії доповідей, зроблених в наступні дні.

Всього на сесії було заслухано чотирнадцять наукових доповідей⁷⁴.

Батальйонний комісар т. *Тельпуховський* зробив доповідь на тему “Вторгнення шведського війська Карла XII на територію Білоруси і України”. В доповіді були ґрунтовно розглянуті всі обставини походу Карла XII в Росію.

В доповіді на тему “Оборона Полтави” науковий співробітник Полтавського історичного музею т. *Гаркуша* докладно освітлив події героїчної оборони Полтави і участь в ній народних мас.

Науковий співробітник Інституту історії України Академії наук УРСР т. *Дядиченко* зробив цікаву і змістовну доповідь на тему “Розгром шведів під Полтавою”. Доповідач докладно розглянув всі етапи полтавського бою і тактику російської армії.

Великий інтерес викликала доповідь полковника т. *Лебедева* (Військова академія ім. Фрунзе, Москва) на тему “Воєнна умілість росіян у війні проти шведів”. В цій доповіді проаналізовано було те, що вніс Петро I в систему організації російської армії, в методи ведення бою. Тільки корінне ламання всієї старої організації російського війська допомогло Петру I добитися вирішальних успіхів у боротьбі з шведською армією.

Старший науковий співробітник Інституту історії України Академії наук УРСР т. *Полонська-Василенко* спинилась на ролі Петра I в розгромі шведів. Вона підкреслила ініціативність і рішучість Петра I, його военний

⁷⁴ Матеріали сесії опубліковано. Див.: Полтавська битва: Труды наукової сесії Інституту історії України, присвяченої 230-літтю Полтавської битви (1709–1939) / За ред. С. М. Белоусова і О. П. Оглобліна / АН УРСР, Ін-т історії України. — К., 1940. — 207 с.

талант, який був виявлений з винятковою силою в Полтавській битві і який поставив його в ряди кращих полководців тієї епохи.

Великий інтерес являла собою доповідь майора т. *Подорожнього* (Москва) — “Полтавська битва в освітленні воєнно-історичної літератури”.

В дуже змістовній доповіді професора Ленінградського університету т. *Предтеченського* на тему “Полтавська битва в освітленні сучасників-іноземців” наведений був ряд цікавих даних про оцінку Полтавської битви в Західній Європі.

Старший науковий співробітник Інституту української літератури Академії наук УРСР т. *Косарик* в доповіді “Полтавська битва в освітленні російської і української художньої літератури” зібрав цікавий матеріал про ставлення класиків української і російської літератури до Полтавської битви.

Великий інтерес викликали доповіді представників Інституту історії Академії наук БРСР — наукових співробітників т. *Лочмеля* (“Боротьба білоруського народу проти іноземних гнобителів у першій половині XVIII ст.”) і т. *Грінблата* (“Боротьба білоруського народу проти інтервентів у відображенні народної творчості”).

Науковий співробітник Інституту українського фольклору Академії наук УРСР т. *Родіна* зробила доповідь на тему “Полтавська битва в російській і українській творчості”, де подала великий фольклорний матеріал про Полтавську битву.

Доцент Харківського державного університету т. *Бойко* присвятив свою доповідь розбору поеми Пушкіна “Полтава”.

На заключному засіданні сесії т. *Муратов* (Полтава) зробив доповідь на тему “Полтава соціалістична”, де він навів дані про велетенський ріст Полтави в радянські часи, коли вільний український народ під керівництвом партії Леніна-Сталіна за роки соціалістичної революції перетворив колишній старий провінціальний закуток у квітуче місто соціалістичної України. В доповіді були показані люди нової сталінської епохи, будівники нового комуністичного життя.

Під час сесії учасники виїжджали на фабрики, заводи, в колгоспи і в частини Червоної Армії, де на великих зборах робітників, колгоспників і червоноармійців розповіли про героїчну боротьбу нашого народу проти шведських інтервентів. Доповіді ці викликали величезне зацікавлення і слухалися з надзвичайною увагою.

Після закінчення сесії інституту учасники оглянули історичні пам’ятники і місця Полтавської битви. 12 липня, в присутності коло 50 тисяч чоловік, учасники сесії поклали вінок на братську могилу російських воїнів і провели коротенький мітинг.

Наукова сесія, присвячена 230-літтю Полтавської битви, — великий крок вперед у житті й роботі Інституту історії України Академії наук УРСР. В роботах сесії яскраво відображено зв’язок радянської історичної

науки з масами, підкреслено, яке величезне значення має історична наука в справі політичного виховання якнайширших народних мас.

Особливість цієї наукової сесії в тому, що в ній поряд з професорами-істориками брали участь і робили доповіді чимало молодих ростучих істориків. Це свідчить про великий ріст молодих наукових кадрів істориків.

Після закінчення сесії учасники її обмінялися думками з приводу проведеної роботи і одностайно висловили побажання частіше скликати наукові конференції істориків братських республік СРСР, зокрема було висловлено побажання, щоб у наступному 1940 р., у зв'язку з 20-літтям закінчення громадянської війни, було скликано поширену конференцію радянських істориків, присвячену питанням історії народів СРСР в період радянської влади.

Вісник АН УРСР. — 1939. — № 6–7. — С. 68, 72–75.

Републ.: У лежцатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 1. — С. 81–85.

№ 49

Витяг із стенограми засідання Вченої ради Інституту історії АН СРСР у справі захисту докторської дисертації старшим науковим співробітником Інституту історії України АН УРСР

М. Н. Петровським на тему “Визвольна війна українського народу проти гніту польської шляхти і приєднання до Росії (1648–1654)”

25 червня 1939 р.

м. Москва

[...]

[Н. Н.] Петровський. Не так давно, в середині мая текущего года я на заседании Сектора народов СССР до 19 столетия зачитывал свою работу, которая сейчас представлена мной к защите.

Поскольку основные положения моей работы были изложены мною во время этого заседания, я в своем сегодняшнем выступлении постараюсь быть по возможности кратким и изложить лишь те основные моменты, которые я считаю особенно спорными в моей работе, в которых я даю, может быть, новое, по сравнению с предыдущими исследователями, а также считаю необходимым остановиться немного на тех дополнениях, сделанных согласно указаниям моих старших товарищей — проф. В. И. Пичеты, А. А. Савича и др.

Вопрос об освободительной войне украинского народа против гнета польской шляхты и присоединение к России 1648–[16]54 гг., является одной из наиболее актуальных проблем истории Украины прошлого периода. Этот период истории Украины в освободительной войне богат, как, может быть, ни один из других периодов истории Украины, как неисследованными источниками, так и рядом исследований, касающихся или этого периода вообще, или касающихся отдельных проблем.

Нужно сказать, что несмотря на то, что ряд исследователей трактовали эту проблему, я, приступая к изложению своей работы, должен сказать, что эти проблемы не были, на мой взгляд, до сих пор освещены надлежащим образом на основании марксо-ленинской методологии. По сути, мы имеем основные работы, которые трактуют об освободительной войне, у Соловьева, Костомарова и Грушевского.

Надо сказать, что эти работы, несмотря на то, что в них собран большой фактический материал, использовано много источников, не являются такими работами, которые могли бы удовлетворить нашего советского читателя. Работа Соловьева написана в конце 50-х годов прошлого столетия, и ряд материалов, которые после этого стали доступны исследованию, Соловьев использовать не мог. Это же можно сказать и о работе Костомарова, который хотя имел в своем распоряжении большое количество источников, но все-таки ряд этих источников использовать не мог. Достаточно сказать, что ни Соловьев, ни Костомаров не имели таких источников, как сношения Богдана Хмельницкого с русским правительством. Грушевский имел в своем распоряжении большее количество материалов, чем кто-либо другой, но опять-таки он не дал надлежащей правильной картины освободительной войны.

Нужно сказать, что и Соловьев, и Костомаров, помимо того, что имели недостаточное количество источников, не всегда подходили критически к этим источникам, как я отмечал в предисловии и не раз отмечаю в своей работе. Некритическое отношение к источникам, пользование такими источниками недостоверными, как летопись Величко, Грабянки и др. — это обычное явление и в исследованиях Соловьева и, особенно, в исследованиях Костомарова. Кроме того, Соловьев рассматривает преимущественно религиозный гнет польской шляхты, не останавливается на других вопросах. И Костомаров, и Соловьев придают слишком большое значение в освободительном движении личной истории Богдана Хмельницкого. Кроме того, и Соловьев, и Костомаров недостаточно обращают внимание на социальную политику Б.Хмельницкого, а также вопросам, связанным с присоединением Украины.

Грушевский в своих работах, хотя и имел большое количество источников, совершенно игнорирует такой важный вопрос для освещения освободительных войн, как вопросы социальной политики Хмельницкого и его классового лица, почти полным молчанием обходит документы о стремлении украинского народа к объединению с братским русским народом. Кроме того, Грушевский стоял на неправильных методологических позициях. Грушевский, который отражал в своих взглядах идеологию украинской буржуазии, не подходит верно и к оценке личности Богдана Хмельницкого. В оценке Грушевского, Богдан Хмельницкий — человек, не имеющий твердой политической ориентации, который идет на постоянные соглашения с Польшей, постоянно колеблется, является эгоистом и в сущности является твердым лишь в одной линии — это сохранение

своей власти. Особенно в вину Богдану Хмельницкому Грушевский ставит то, что Хмельницкий не создал надклассового государства, так как Грушевский стоит на точке зрения надклассовости исторического процесса и осуждает Хмельницкого за присоединение Украины к России.

Буржуазно-националистическая историография тоже посвятила ряд работ освободительной войне, и мы знаем, что в освещении польских историков, — историков, которые отражали взгляды польских помещиков и польской буржуазии, эта национально-освободительная война является бунтом дикости против культуры, является борьбой меча против [...] ⁷⁵.

Покровский и Рожков рассматривали эту освободительную войну как революцию торгового капитала, как революцию буржуазную, как революцию казацкую. При этом и Покровский, и Рожков совершенно почти замалчивали национально-религиозный гнет, которым подвергался украинский народ со стороны польской шляхты. Кроме того, они замалчивали стремление украинского народа к братству с русским народом.

Я поставил себе в качестве основной задачи выяснение трех моментов: во-первых, объяснить характер этой освободительной войны, во-вторых, остановиться на характере русско-украинских отношений и, в-третьих, дать правильную, объективную оценку Богдана Хмельницкого и его личности, поскольку он возглавлял украинский народ в этой освободительной войны.

Основной вывод, к которому я пришел, это то, что эта война была общенародной, так как гнет шляхетской Польши давил на все стороны жизни украинского народа. По определению Ленина, общенародным является то движение, которое направляет свои силы против центральных сил врага, мешающего развитию страны; общенародным движением является то движение, которое пользуется поддержкой громадного большинства населения. И действительно мы видим на протяжении всей освободительной войны, что только высшее украинское духовенство, часть украинской шляхты и часть казацкой старшины стоят в лагере шляхетской Польши. При этом целью своей украинский народ ставит себе не только освобождение от гнета шляхетской Польши, но и объединение с братским русским народом, объединение Украины с Россией.

Кроме того, я поставил перед собою задачу дать правильную, объективную оценку личности Богдана Хмельницкого. Я разбираю здесь деятельность Богдана Хмельницкого до 1648 года и начало организации им восстания, далее я указываю, что еще до начала восстания, когда Хмельницкий со своими единомышленниками захватил Запорожскую Сечь, он сразу стал на путь решительной борьбы с шляхетской Польшей. Конечно, это я объясняю не какими-нибудь идеалистическими мотивами. Мы не должны забывать, что до освободительной войны конца 1646 года Хмельницкий был одним из наиболее верных казацких старшин в

⁷⁵ Пропущено у документі.

отношении к шляхетской Польше. Историю с Хмельницким я не рассматриваю, как личную его обиду, что у него отняли хутор и жену, нет, это был удар по казацкой старшине, по той организации, которая объединяла реестровое казачество, и началось восстание.

История с Хмельницким ясно показала, как смотрит шляхетская Польша на реестровое казачество, на казацкую старшину. Это показало, что соглашения между ними быть не может. В силу этого Хмельницкий и часть казацкой старшины встали на этот путь, пошли со своим народом, проявили себя как лучшая часть казацкой старшины.

Я останавливаюсь на самом спорном моменте — с какого момента начал Хмельницкий свои сношения с Московским правительством по вопросу о присоединении к России. Я цитирую ряд документов, которые говорят, что с самого начала освободительной войны среди украинского народа растет стремление к объединению с русским народом. Мы имеем свидетельство [...] ⁷⁶ Гришина, который говорил, что после [...] ⁷⁷ битвы Хмельницкий решил присоединиться к России, и известный лист Хмельницкого к русскому царю от 8 июня я рассматриваю как начало этих переговоров о присоединении. Конечно, я в этом основываюсь и на заявлениях самого Хмельницкого, который потом, в начале [16]47 года расценивал это письмо как начало сношений о присоединении. К сожалению, другое письмо не дошло, на которое он ссылается. Я расцениваю это из позднейших заявлений Хмельницкого и из тогдашней политической ситуации, которая ставила вопрос о присоединении.

Лучшая часть казацкой старшины, к которой принадлежал Хмельницкий, они руководились в этом вопросе не только тем, что таково было желание украинского народа, а они шли вместе с народом, нет сомнения, что актом о присоединении они надеялись укрепить и чисто классовые свои позиции.

История с Хмельницким, история Украины от 1638 по 1648 г. ясно показала, что польская шляхта не считается с казацкой старшиной и идет на полное уничтожение прав казацкой старшины и реестрового казачества. Поэтому в этом акте о присоединении Хмельницкого и лучшей части казацкой старшины преследовала свои личные цели. Те из казацкой старшины, как Выговский, Тетеря и др., которые были шляхетского происхождения, они пристали к казацкой старшине, но дальше не шли. После К[онотопской] битвы Хмельницкий идет на сношения с польской шляхтой и представляет умеренные требования. Сравнивая эти требования с требованиями Хмельницкого к Потоцкому от февраля 1648 г., мы видим, что Хмельницкий предъявляет требования более скромные, чем тогда, когда он был с кучкой своих сторонников перед кольцом могучей и сильной Речи Посполитой. Из этого я вывожу, что эти переговоры нужны

⁷⁶ Пропущено у документі.

⁷⁷ Пропущено у документі.

были Хмельницкому как тактический маневр для того, чтобы выиграть время для перегруппировки войск.

Далее само отступление Хмельницкого за Чигирин, за которое националистические историки обвиняли Хмельницкого в измене, было отступлением для того, чтобы организовать войско. Оно длилось не больше месяца. Иначе он не мог бы наступать дальше, имея в виду, что основная сила освободительной войны — это было крестьянство, которое, пока оно не расправилось со своими панами, что оно сделало в течение месяца-двух — едва ли могло пойти в войска Хмельницкого. И что мы имели в Левобережье — часть крестьянства, из-за того, что оно должно было разрушить замки помещиков, оторвалась от целей непосредственно войны.

В дальнейшем я останавливаюсь на развитии восстания так, как оно развернулось в Польше и Белоруссии, рассматриваю Белоцерковскую битву и дальше останавливаюсь на разгроме Хмельницким польского войска и на его наступлении из-под Замостья к Киеву. Это тоже спорный вопрос.

Я рассматриваю этот вопрос так, что в то время, не имея поддержки со стороны русского правительства, которое не могло оказать эту поддержку, так как в Москве было свое восстание, Хмельницкий идет на временное соглашение с Польшей, поддерживает Яна Казимира и надеется, что он обуздает свою властью магнатов.

Дальше я рассматриваю Зборовский мир, указываю, что он подписан был под принуждением крымского хана. Здесь, согласно указаниям старших авторитетных товарищей, я это дополняю классовым анализом Зборовского мира, который я характеризую как мир, который дал улучшение положения казацкой старшины, реестрового казачества и той части украинских крестьян, которые попали в увеличившийся реестр.

В дальнейшем я рассматриваю положение Украины после Зборовского мира 1649 г. и здесь останавливаюсь на одном современном документе, который не обосновывался историографией, — это на тогдашнем польском плане заселения и колонизации Украины мелкими шляхетскими и польскими жолнерами, плане, который в исторической литературе почему-то обходился.

Вопрос[у] о сношениях Хмельницкого с Турцией я тоже уделяю внимание и трактую так, что признание Хмельницким вассалитета Турции было не серьезным шагом, а рассматривался как один из маневров Хмельницкого с целью принудить вассала Турции крымского хана дать помощь Хмельницкому. Что это так, что Х[мельницкий] не смотрел на это серьезно, я вижу из того, что об этом вассалитете никто не знал, он был скрыт от населения, в то время, как присоединение Украины к России был известен⁷⁸ населению — об этом было оповещено население.

⁷⁸ Так у документі.

При рассмотрении событий 1651 г. я останавливаюсь более подробно на битве под Берестечком и разбираю специально вопрос, был ли Хмельницкий взят в плен после поражения, как утверждают ряд историков, в частности, [...] ⁷⁹ Грушевский, что Хмельницкий бежал с поля битвы и бросил свое войско.

Анализируя тогдашние источники, я прихожу к выводу, что Хмельницкий был задержан крымским ханом.

Останавливаясь на движении 1651 г., я делаю дополнение, что этот договор был тяжел для Украины, что, как и в Зборовском договоре, Хмельницкий показал свое классовое лицо. Он постарался, елико возможно, обеспечить классовые интересы украинской шляхты, части старшины, части реестрового казачества, пожертвовав интересами крестьянства, как и в Зборовском договоре.

Здесь я особо останавливаюсь на переселении украинцев в Россию, на сношениях Хмельницкого с Россией после Белоцерковского мира и останавливаюсь еще на одном, мало освещенном в нашей литературе событии 1653 г. — на выступлении казацкого войска против Хмельницкого и высшей старшины с требованием разрыва с крымским ханом и присоединения Украины к России.

В дальнейшем я перехожу к изложению событий Переяславской Рады. Я делаю экскурс назад, чего не делали у нас в исторической литературе, и показываю связи, какие были между украинским и русским народом в период от Люблинской унии до освободительной войны 1646–48 гг. В частности, останавливаюсь на связях запорожских и донских казаков и показываю давнишнее стремление украинского народа к объединению с русским народом — чтобы показать, что акт 1654 года, Переяславская уния, не был случайным явлением, как это показывают ряд буржуазно-националистических историков, а что это было логическим развитием событий, которые начались еще раньше, и которые проявляли стихийное стремление украинского народа к объединению с народом русским.

В дальнейшем я излагаю Переяславскую Раду для анализа статей Московских, которые были заключены в марте [16]54 года и перехожу к таким вопросам, уделяю много внимания вопросу о том, что присоединение Украины к России было наименьшим злом, как мы имеем в известном постановлении Жюри Правительственной Комиссии ⁸⁰. Здесь я

⁷⁹ Пропущено у документі.

⁸⁰ М. Н. Петровський посилається на “Постановление Жюри Правительственной Комиссии по конкурсу на лучший учебник для 3 и 4 классов средней школы по истории СССР”, де підкреслювалось, що “Отрывки взглядов антиисторических, немарксистских встречаются у авторов учебников [...]. Авторы не видят никакой положительной роли в действиях Хмельницкого в XVII веке, в его борьбе против оккупации Украины панской Польшей и султанской Турцией. [...] Авторы не видят, что [...] перед Украиной стояла тогда альтернатива — либо быть поглощенной панской Польшей и султанской Турцией,

делаю экскурс вперед и стремлюсь, на основании анализа Левобережной Украины, Правобережной и Галиции показать, что хотя царское правительство было крепостническим, закрепощало, давило украинское крестьянство, давило на казачество, но все же положение основных масс народа здесь было более легким, чем на Правобережье и в Галиции, которые находились под гнетом шляхетской Польши. Я показываю, что стоила Украине попытка отдаться под власть Турции.

Это присоединение, таким образом, было для украинского народа наименьшим злом, социальным, экономическим и национальным, а также и в вопросах религии.

Отдельные параграфы работы я посвящаю вопросу о политическом административном вопросе построения Украины во время национально-освободительной войны. У нас в буржуазной националистической литературе господствует взгляд Бакунина, что украинский народ был народ негосударственный, что Украина не имела своего государства.

Другие историки буржуазно-националистические доказывают, что Украина имела государство, но оно было надклассовым.

Я разбираю организацию этого государства, пользуясь положением Маркса, что Украина была республикой казаков, указываю устройство, указываю, в чьих руках была власть, власть господствующего класса, старшины, и указываю на разделение Украины на полки в годы освободительной войны — вопрос, которому и в предыдущих работах я посвящал значительное внимание.

Последним параграфом работы является вопрос об оценке Богдана Хмельницкого и его роли в истории нашего народа. Здесь я делаю попытку дать объективную оценку Б. Хмельницкому. Конечно, в этой оценке я привожу много материалов, не закрываю глаз на то, что Хмельницкий был казацким старшиной, феодалом, что он не ставил вопроса об уничтожении феодальной эксплуатации крестьянства, указываю, что Хмельницкий не раз при соглашении с шляхетской Польшей, как Зборовский мир, Белоцерковский мир — не только жертвовал интересами крестьянства и мещанства, но проливал и очень много крови крестьянской, выполняя эти договоры.

Не нужно закрывать глаза на то, что Хмельницкий с самого начала, с июля месяца 1648 г. принимал меры к восстановлению феодальной собственности на Украине, раздавал много универсалов на имения монастырям, шляхте, казацкой старшине, жестоко каждый раз, в потоках крови подавлял всякие попытки восстания против социального феодального строя. Я не закрываю глаза на личные слабости Богдана Хмельницкого, на его nepoтизм, — стремление создать свою династию, республику казаков заменить наследственной монархией. Не закрываю глаз, что он часто

либо перейти под власть России. Они не видят, что вторая перспектива была все же наименьшим злом [...]". (*Правда*. — 1937. — 22 августа).

раздавал имения из государственного имущества своим родственникам, как Золотаренко, Выговскому, что он часто подпадал под влияние своей второй жены — женщины очень отрицательных качеств.

Все это я не скрываю, но в то же время считаю, что место Хмельницкого в нашей истории определяется, если мы будем подходить к оценке его с точки зрения того, что было тогда, какие задачи стояли перед украинским народом.

Мы знаем, что тогда перед украинским народом стояла задача: или освободиться от гнета польско-шляхетской оккупации или же погибнуть, и Хмельницкий — прогрессивный деятель своего времени, представитель лучшей части казацкой старшины, здесь шел со своим народом. В этот момент он стоял на стороне своего народа. Он верно учел ситуацию и пошел со своим народом, возглавив его не только в борьбе против польско-шляхетского гнета, но возглавив его и в деле объединения с братским русским народом, в объединении с Россией.

Я делаю вывод, что место Хмельницкого в нашей истории и определяется этим. Не закрывая глаз на его классовое лицо, мы должны считать его прогрессивным деятелем своего времени, поскольку он возглавил свой народ как в освободительной войне, так и в деле присоединения Украины к России. Я считаю, что эта моя оценка вполне соответствует той оценке, которую дал Хмельницкому ни кто другой, как украинский народ. Мы знаем, что украинский народ сохранил в памяти Хмельницкого, сохранил в песнях, легендах, в сказках, и он дал объективную характеристику Хмельницкому. Украинский народ в своих песнях поставил в вину Хмельницкому его отрицательные стороны деятельности. Мы, например, знаем известную песню “За ...”⁸¹, где высказывается пожелание, чтобы Хмельницкого первая пуля не минула. Ему ставится в вину, что он не дал помощи народному герою Нечаяу, который погиб от польского войска. Но мы знаем также из песен и легенд народных, что народ вспоминает Хмельницкого как своего “батька”, который возглавил народ и который, хотя и умер, но слава его будет жить постоянно.

Мы видим, что в Украине 17–18 столетий, в борьбе против польской шляхты именно Хмельницкий был символом борьбы. Но говоря уже о 17 столетии, мы и в 18 столетии имеем данные, основанные на достоверных источниках, что на Правобережье именно Хмельницкий был всегда символом борьбы против польской шляхты. Мы знаем, что польская шляхта всегда ненавидела память Хмельницкого, что в 18 век на Правобережной Украине, которая находилась под гнетом польской шляхты, сплошь и рядом выносились запрещения петь песни о Хмельницком. Вот это оценка украинского народа по отношению к Хмельницкому является вполне верной и объективной, и из предпосылок этой оценки я исходил.

⁸¹ Так у документі.

Я считаю, что Хмельницкий, конечно, является крупным деятелем нашей истории, прогрессивным деятелем. Поскольку мы знаем марксистско-ленинское положение о том, что не люди, не герои делают историю, а история делает героев, то можно сказать, что и Хмельницкий правильно понял исторические условия, в которых жила Украина, и понял, как нужно изменить, встал во главе борьбы украинского народа против польско-шляхетской оккупации, а также во главе объединения украинского народа с братским русским народом, присоединения Украины к России. Хмельницкий был и остается прогрессивным деятелем нашей истории. [...]

Пичета В. И. [...] В Вашем лице имеется первостатейный исследователь истории Украины, превосходно знакомый с историческими материалами и источниками, и в совершенстве владеющий критическим методом анализа и критики источников. И появление Вашей работы является, мне кажется, естественным итогом все Вашей предыдущей научной деятельности. [...] Я, конечно, думаю, что постановка Вами вопроса вполне актуальна и политически, и научно. [...] Как бы не были антипатичны и неприемлемы работы польских историков, мы должны сугубо обратить на них внимание, и по личным соображениям, и по политическим, и дать всесторонний их анализ и критику. Почему это нужно, мне кажется? Во-первых, потому, что польские историки широко пользуются материалами и нашими опубликованными, и в особенности, материалами польскими, которые частично для нас не знакомы, потому что тот же Равита-Гавронский широко использовал архив Чарторийского, использовал рукописи, которые для нас недоступны. И вот разбор тех самых польских историков с точки зрения того, какими материалами они пользуются для своих работ, какие новые источники они привлекают для построения своих шовинистических националистических утверждений, вам следовало бы, мне кажется, обратить внимание.

[...] Ваша работа необыкновенно стройна по своей архитектонике. [...] Ваша работа [...] художественная [...] Я уже не говорю о том, что [...] ваш украинский язык, на котором написана работа, язык необыкновенно простой, легкий, художественно-образный, и чтение Вашей работы на украинском языке довольно нетрудное дело и доставляет большое эстетическое удовольствие. [...]

Греков Б. Д. Не может быть никакого сомнения в том, что Ученый совет будет поощрять Николая Неоновича в дальнейшей его работе, потому что то, что он показал и в своей книге, и в своем сегодняшнем выступлении, ясно говорит, что это первоклассный эрудит в этой области и что он подметил много такого, чего мы до сих пор не знали. [...]

Архів РАН, ф. 1577, оп. 2, спр. 23, арк. 1–11-зв., 13–15, 66-зв. Оригінал. Машинопис без правок.

№ 50

Кількісний склад співробітників Інституту історії України АН УРСР на 15 вересня 1939 р. та план по кадровому складу на 1940 та 1941 рр.

15 вересня 1939 р.

м. Київ

№№ з/п	Категорія робітників	Кількість робітників на початок року			По яких відділах та посадах, в якій кількості накреслюються зміни кадрів 1940 року та обґрунтування цих змін	Примітки
		на 1.1.1939 р.	на 1.1.1940 р.	на 1.1.1941 р.		
1	Разом наукових робітників В тому числі: а) академіки б) члени-кореспонденти в) ст. наук. робітники г) мол. наук. робітники	20	20	25	Збільшення за рахунок укомплектування сектора феодалізму на 1 чолов[ик], сектора капіталізму на 3 чол., сектора радянського періоду на 4 чол. Збільшення пов'язано з розширенням обсягу роботи ін[ститу]ту	До форми № 5 додається персональний список науков[их] робітників ін[ститу]ту на 15.IX.1939 р. ⁸²
2	Наук. допом. персонал В тому числі лаборанти	9	9	12		
3	Адм. госп. персонал	8	8	8		
4	Мол. обслуг. персонал	7	7	7		
	Всього	44	44	52		

ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 237, арк. 18. Копія. Машинопис.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 96.

№ 51

Список співробітників Інституту історії України АН УРСР

15 вересня 1939 р.

№№ з/п	Фамилия, Имя и Отчество	Должность	Уч[енне] звание и степень	Примечание
1	2	3	4	5
1	Белоусов, Сергей Николаевич	Директор		
2	Супруненко, Николай Иванович	Ученый секретарь		

⁸² Див. документ № 51.

1	2	3	4	5
3	Марченко, Михаил Иванович	Старший науч- ный раб. и зав. сектором ист. феодализма		
4	Максимчук, Кирилл Васильевич	Старший научн. работник		
5	Шерстюк, Федор Ефимович	Старший науч- ный работн.		
6	Петровский, Николай Неонович	Старший науч- ный работн.	Профессор, д-р историч. наук	
7	Оглоблин, Александр Петрович	Старший науч- ный работн.	Профессор, д-р исто[ии] укр. культуры	
8	Гуслистый, Констант[ин] Григорьевич	Старший научн. работник	кандидат истор. наук	
9	Ястребов, Федор Александрович	Старший научн. работник		
10	Премыслер, Илья Михайлович	Старший научн. работник		
11	Полонская-Василенко, Нат[алия] Дмитр[евна]	Старший научн. работник		
12	Билык, Порфирий Антонович	Старший научн. работник		
13	Сенченко, Онiсiм Сильвестров[ич]	Старший науч- ный работн[ик]		
14	Слуцкий, Александр Борисович	Научный работник		
15	Дядиченко, Вадим Архипович	Научный работник		
16	Лось, Федор Евдокимович	Научный работник		
17	Стецюк, Екатерина Исааковна	Научный работник		
18	Черкасская, Евгения Михайловна	Ассистент		
19	Перчик, Роза Марковна	Ассистент		

ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 237, арк. 17. Копія. Машинопис.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 97–98.

№ 52

**Звіт наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР
П. А. Білика про стан підготовки XII-го випуску “Нарисів з історії
України” “Україна в імпералістичній війні та друга
буржуазно-демократична революція”**

8 жовтня 1939 р.
м. Київ

Добір і проробку літературних матеріалів та першоджерел закінчено. Залишилося лише проробити газетні матеріали для періоду — березень 1917 р. та деякі літературні матеріали із спецфонду Бібліотеки А.Н. УРСР. Розроблено план нарису і деталізовано розділи його, які обіймають період першого року війни. Недоліком плану було те, що в ньому не було спеціального розділу про Західну Україну періоду серпень 1914 — червень 1915 рр. Тепер цей недолік виправлено і частково уже пророблено потрібний для його написання матеріал.

Уже написано такі розділи нарису:

1) Вступ	12 стор.
2) Україна напередодні імпералістичної війни	14 стор.
3) Україна в дні мобілізації і початок війни	24 стор.
4) Революційна боротьба на селі в перший рік війни	25 стор.

Разом 75 стор[інок] др[укованих] на маш[инці].

Труднощі в роботі:

- а) Особлива складність періоду;
- б) Не розробленість теми;
- в) Велика кількість нового яскравого архівного матеріалу, який треба повністю використати, а це веде до збільшення розміру роботи. Так, лише по історії революційної боротьби селянства України в роки війни, яка, до речі, зовсім і не ставилася досі в літературі, мною підібрано матеріалу на основі якого можна і треба було б написати цілу монографію.

П. Білик

ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 239, арк. 52–53. Автограф із рукописними позначками червоним та синім олівцем, зробленими О. П. Оглоблиним.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 98–99.

№ 53

**Проект порядку денного засідання сектора історії України періоду
капіталізму та імперіалізму Інституту історії України АН УРСР,
складений завідувачем сектора О. П. Оглоблиним**

27 жовтня 1939 р.

м. Київ

т. Білик — секретар сектора.

1. Інформація членів Сектора про стан роботи з планом 1939 року (й оформлення індивідуальних планів роботи).
2. Обговорення тематичного й видавничого планів Сектора на 1940 рік.
3. Питання про засідання Сектора (зокрема наукові засідання) й орієнтовна тематика
4. а) наукові доповіді
5. б) обговорення планових робіт тем } календарний план роботи які закінч[ені] і в процесі розроблення
6. с) рецензії
7. Питання про підготовку дисертаційних робіт.
8. Рецензування глав семитомника з історії СРСР.
9. Поточні справи.

ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 240, арк. 6–6-зв. Оригінал. Рукопис.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 100.

№ 54

Видавничий план Інституту історії України АН УРСР на 1940 рік

Кінець 1939 р.

м. Київ

По какой проблеме	Тип задания	Автор	Название	Колич. лист.	Срок сдачи в издательство (число и месяц)
1	2	3	4	5	6
История Украины	А. Работы с тематического плана 1939 г.				
	Очерк, вып. III	Гуслистый	Борьба укр[аинского] народа против польских панов (1569–1638 гг.)	12	15 мая 1940 г.
	— “—” вып. VI	Оглоблин	Украина в эпоху Петра I	15	15 апреля «— —»
	— “—” вып. IX	Шерстюк Ястребов	Украина во II пол. XIX ст.	13	15 июля 1940 г.

1	2	3	4	5	6
	– “– вып. X	Максимчук	Украина в годы русско-японской войны и перв[ой] б[уржуазно]-д[емократической] револ[юции]	10	1 октября « — — »
	– “– вып. XII	Билык	Украина в годы империал. войны и вторая б[уржуазно]-д[емократическая] революция	12	15 мая ⁸³ 1940 г.
	– “– вып. XIV	Премыслер Слущкий	Гражданская война на Украине	15	1 августа « — — »
	История Украины в докум. и материалах т. II (переходная на 1940)	Гуслистый Максимчук	Украина под властью Литвы и борьба с Польшей	40	март 1940 г.
	– “– т. V	Ястребов	Украина в XIX ст[олетии]	25	ноябрь 1940 г.
	Документальный сборник	Полонская	Материалы по истории заселения Южной Украины, ч. I ч. II	20 20	март 1940 г.
	Учебник истории Украины	Авторский коллектив	Краткий курс истории Украины	18	март 1940 г.
	Монография	Дядиченко	Народное восстание 1702–1703 гг. против шляхет[ской] Польши	7	август 1940
	– “–	Юшков	Происхождение Киевской Руси	10	июнь 1940 г.
	– “–	Оглоблин	История металлург. Правобереж[ной] Украины	20	май 1940
	– “–	Лось	Столыпинская реакция на Украине	6	август 1940 г.
	Учебное пособие справочник	Премыслер	Хронология истории Украины, вып. III		

⁸³ Чорнилом виправлено: “серпня”.

1	2	3	4	5	6
<u>Б. Работы с тематического плана 1940 г.</u>					
	Научный сборник	Разн. авторы	Труды Института, т. I т. II	15 15	июль 1940 г. декабрь « – »
	Сборник статей	Авторский коллектив	Сборник, посвящен [ный] XX-летию окончания гражд[анской] войны	15	октябрь 1940
	Брошюры	Разных авторов	Из истории украинского народа	10	в течение 1940 г.

ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 237, арк. 26. Копія. Машинопис.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 100–102.

№ 55

Структура Інституту історії України АН УРСР на кінець 1939 р. та план збільшення штату Інституту на 1940 р.

Кінець 1939 р.

м. Київ

На кінець 1939 року			На кінець 1940 року		
Назва структурної одиниці	Кільк[ість] наукових та науково-допоміжн[их] робітників	В тому числі наукових робітників	Назва структурної одиниці	Кільк[ість] наукових та науково-допоміжн[их] робітників	В тому числі наукових робітників
Сектор історії України епохи феодалізму	11	8	Сектор історії України епохи феодалізму	11	9
Сектор історії України епохи капіталізму і імперіалізму	7	7	Сектор історії України епохи капіталізму і імперіалізму	11	9
Сектор історії України радянського періоду	6	5	Сектор історії України радянського періоду	10	7
Поза секторів	5 ⁸⁴	–	Поза секторів	5	–

ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 237, арк. 30. Копія. Машинопис.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 103.

⁸⁴ Бібліотекарі. — Примітка у документі.

№ 56

**Програма наукової сесії Інституту історії України АН УРСР,
присвяченої історії Західної України**

*Листопад 1939 р.
м. Київ*

Сесія відбудеться 26–28 листопада 1939 року

1-й день — 26 листопада

Вечір

1. “Найдавніша історія Західної України” —
Доповідь акад. Грекова, Б. Д.
(Москва, Інститут Історії Академії Наук СРСР).
2. “Суспільно-політичний лад Галицько-Волинського Князівства” —
Доповідь члена-кореспондента Академії Наук УРСР
проф. Юшкова, С. В. (Київ, Інститут Історії України).

2-й день — 27 листопада

Ранок

1. “Україна і Білорусія під владою Польщі” —
Доповідь члена-кореспондента Академії Наук СРСР
проф. Пічети, В. І. (Москва, Інститут Історії Академії Наук СРСР).
2. “Боротьба Західної України проти панської Польщі в XIV–XVII ст.”
Доповідь кандидата історичних наук Гуслистого, К. Г.
(Київ, Інститут Історії України).
3. “Західна Україна у визвольній війні 1648–1654 рр.” —
Доповідь проф. Петровського, М. Н.
(Київ, Інститут Історії України).

Вечір

4. “Прикарпатська Русь” —
Доповідь проф. Неєдли
(Москва, Інститут Історії Академії Наук СРСР).
5. “Залізрудна промисловість Західної України в XIV ст.”
Доповідь проф. Оглобліна, О. П. (Київ, Інститут Історії України).
6. “Церковна Унія” —
Доповідь проф. Савіча, О. А.
(Москва, Інститут Історії Академії Наук СРСР).

3-й день — 28 листопада

Ранок

1. “Західна Україна в II-й половині XIX ст.” —
Доповідь кандидата історичних наук Ястребова, Ф. О.
(Київ, Інститут Історії України).
2. “Загарбання панською Польщею Західної України і Західної Білорусії” —
Доповідь проф. Коровіна, Є. О. (Москва, Юридичний Інститут).
3. “Боротьба українського народу проти білополяків” —

Доповідь члена-кореспондента Академії Наук СРСР
проф. Мінца, І. І. (Інститут Історії Академії Наук СРСР).

Вечір

Заключне засідання.

Засідання наукової сесії відбуватимуться в конференцзалі Академії Наук
УРСР, вул. Короленка, № 55.

Ранкові засіданняз 11 до 15 годин

Вечірні засіданняз 18 до 22 години

Інститут історії України Академії Наук УРСР

ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 239, арк. 6–6-зв. Друкарський відбиток.

*Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії
України АН УРСР. 1936–1941. — С. 103–105.*

№ 57

Витяг із протоколу засідання президії АН УРСР про розгортання наукової роботи в Західній Україні

9 грудня 1939 р.

м. Київ

[...]

Слухали: Інформацію голови бригади акад. Палладіна О. В. про на-
слідки відрядження на Західну Україну.

(Допов[ідає] віце-президент акад. Палладін О. В.)

Ухвалили:

1. Вважати перехід Наукового товариства ім. Шевченка у Львові в
існуючому стані до Академії наук УРСР недоцільним.

2. Для забезпечення робіт в галузі гуманітарних наук, приймаючи до
уваги значну кількість видатних фахівців, що знаходяться зараз у Львові
та працюють переважно на базі Наукового товариства ім. Шевченка та
інших наукових організацій, організувати у Львові сектори таких інсти-
тутів Відділу суспільних наук АН УРСР: Ін[ститу]ту історії України,
Ін[ститу]ту української літератури ім. Шевченка, Ін[ститу]ту мово-
знавства, Ін[ститу]ту українського] фольклору, Ін[ститу]ту археології і
Ін[ститу]ту економіки.

3. Зважаючи на велику кількість секторів інститутів Академії наук, що
мають бути організовані, з метою об'єднання роботи та зміцнення зв'язку
їх з Академією наук, для забезпечення керування цією роботою з боку
Президії та Відділу суспільних наук, вважати за потрібне, щоб у Львові
постійно працював другий заступник голови Відділу суспільних наук, з
відповідним апаратом при ньому, для чого утворити посаду другого
заступника голови Відділу суспільних наук.

Доручити Відділу суспільних наук, разом з фінсектором АН УРСР, терміново скласти кошторис і штати вищезазначених секторів інститутів Академії наук у Львові.

[...]

11. Вважати, що бригада Академії наук, що її було відряджено до Львова з метою вивчення наукової роботи наукових організацій м. Львова, в складі: акад. Палладіна [О. В.], акад. Калиновича [М. Я.], тов. Белоусова [С. М.], тов. Ємчук [Є. М.], тов. Бойко [М. Ф.], т. Богаєвського, т. Городкова [М. М.], т. Ткачука [Л. Г.], т. Шабеки [І. Т.], т. Стебуна [І. І.] і т. Копиці [Д. Д.] — успішно виконала покладене на неї завдання.

12. З метою налагодження зв'язків в науковій діяльності Академії наук з науковцями Західної України, вважати за конче потрібне відрядити в найближчий час бригади наукових співробітників інститутів Академії наук УРСР до Львова та інших центральних областей Західної України для зачитання низки наукових доповідей та ознайомлення з науковою роботою місцевих наукових робітників.

[...]

Президент Академії наук УРСР академік *[О. О.] Богомолець*
Секретар Президії АН УРСР *[Й. Л.] Фраймович*

Науковий архів Президії НАН України, ф. Р-251, оп. 1, спр. 75, арк. 171–174. Оригінал. Машинопис.

Опубл.: Історія Національної академії наук України. 1938–1941: Документи і матеріали. — С. 184–186.

№ 58

Звіт керівника сектора капіталізму та імперіалізму Інституту історії України АН УРСР проф. О. П. Оглоблина за 1939 рік

*28 грудня 1939 р.
м. Київ*

І. Виконання планової роботи:

- а) Закінчено роботу над нарисом “Україна в часи Петра I”. Надруковано на машинці 4 глави (з 5), разом 11 друк. аркушів. Решта — друкується. В січні м[ісяці] робота буде здана цілком.
- б) Написано главу до “Короткого курсу історії України” — “Україна в часи Петра I”, розміром 1 друк. арк. Робота здана.
- в) Написано науково-популярну брошуру “Полтавская битва” (1, 6 друк. арк.).

Робота видана Гос. Военным Издательством (Москва).

ІІ. Виконання позапланових доручень Дирекції. (Позначено головніші доручення).

- а) Написано статтю до ювілейного збірника АН УРСР, присвяченого Т. Г. Шевченкові. Розмір статті — 1¼ др. арк. Стаття надрукована.

б) Написано статтю “Боротьба російського і українського народів проти шведського вторгнення в 1708–1709 рр.”. Розмір статті — 1½ др. арк.

Робота здана до друку (в Полтавському ювілейному збірнику Інституту Історії України АН УРСР).

в) Проредаговано (спільно з т. С. М. Білоусовим) Полтавський ювілейний збірник.

г) Написано статтю “Західна Україна в минулому і сучасному” (1½ др. арк.), яка друкується в збірнику “Західна Україна” (видання Інституту Історії України).

д) Проредаговано (спільно з тов. С. М. Білоусовим) збірник “Західна Україна”.

е) Проредаговано складений Ф. І. Бойком “Довідник про історичні місця Полтавської битви” (видано в Полтаві).

III. Участь у наукових сесіях Інституту.

а) Зроблено наукову доповідь на Шевченківській ювілейній сесії АН УРСР.

б) Зроблено наукову доповідь на Полтавській ювілейній сесії Інституту історії України АН УРСР (в Києві і в Полтаві).

в) Підготовлено наукову доповідь на тему “Металургія Західної України в XVI ст.” для наукової сесії Інституту Історії України АН УРСР, присвяченої Західній Україні. Тези доповіді схвалені Дирекцією.

IV. Друкована продукція.

а) Окремі видання:

1. “Україна в часи Петра I” (видання АН УРСР). Ст. 58.

2. “Полтавская битва” (видання Гос. Военного Издательства — Москва). Ст. 32.

б) Статті в збірниках та журналах:

1. Шевченко і його епоха.

(“Пам’яті Т. Г. Шевченка”. Вид. АН УРСР, ст. 31–51).

2. Шевченко — борець проти кріпосництва й царизму.

(“Збірник пам’яті Т. Г. Шевченка”. — Вид. Укр. Науково-Дослідного Інституту Педагогіки, ст. 5–28).

3. Україна в кінці XVII і в першій чверті XVIII ст.

(“Комуністична Освіта”, 1939, I, ст. 44–50; II, ст. 92–100).

4. Боротьба руського і українського народів проти шведського вторгнення в 1708–1709 рр.

(“Більшовик України”, 1939, VII, ст. 55–65).

5. Київ (історичний нарис).

(“Комуністична Освіта”, 1939, IX, ст. 49–61).

6. К истории металлургии на Правобережной Украине в первой половине XIX ст.

(“Труды Исторического факультета Киевского Государственного Университета”, т. I, 1939, ст. 41–69).

в) Газетні статті:

1. “Змагар супроць прыгонництва і царызма” (Т. Г. Шевченко). (“Звезда”, Мінськ, 9/III. 1939, № 55/6332).
2. (Спільно з тов. С. М. Білоусовим і проф. М. Н. Петровським). “Визвольна війна українського народу проти польської шляхти”.

V. Редагування, рецензування та письмові консультації.

а) Редагування — див. п. II.

б) Рецензування —

1. За дорученням Інституту прорецензовано кандидатські дисертації тт. К. Г. Гуслистого, І. М. Премислера, Ф. О. Ястребова.

2. Прорецензовано ряд статтів та проспектів, надісланих редакціями газет та видавництвами. Ці рецензії іноді мали характер письмових консультацій.

VI. Наукові доповіді та лекції.

а) Крім позначених у п. III, прочитав на засіданні Сектора феодалізму наукову доповідь на тему “Боротьба старшинських угруповань у кінці XVII ст. та виступ Петрика”.

б) Зробив публічну доповідь на тему “Західна Україна в минулому і сучасному”. Доповідь була кілька разів повторена в Києві (в Будинку Вчених, в редакції газети “Комуніст”, в Міськвоєнкоматі, на конференції істориків-методистів при НКО УРСР) і в Одесі (в Одеському Державному Університеті).

в) Прочитав кілька лекцій на теми: “Велика Північна війна 1700–1721 рр.” й “Полтавська битва” — в частинах Червоної Армії, в Палаці піонерів та інш.

VII. Керівництво аспірантурою.

а) Протягом 1939 року керував аспірантською підготовкою тт. [М. Є.] Комашка, [Є. М.] Макарука та [М. Ф.] Осетрова. Зокрема, консультував їх роботу над курсом історії України, а також роботу над кандидатськими дисертаціями.

б) З вересня 1939 р. керував аспірантською підготовкою тт. [Л. К.] Полухіна та [М. О.] Шиманського, зокрема консультуючи їх роботу над курсом історії України.

VIII. З жовтня 1939 року керував Сектором історії України за часів капіталізму та імперіалізму.

IX. Керівництво кандидатськими дисертаціями наукових робітників Інституту.

Консультував тт. [В. А.] Дядиченка, [Ф. Є.] Лося, [К. І.] Стецюк в їх роботі над кандидатськими дисертаціями, а також т. [Є. М.] Черкаську в її науковій роботі.

X. Працював як член Вченої Ради Інституту.

XI. Доручення Президії і Відділу.

За дорученням Президії АН УРСР та Ювілейного Комітету розробив для Шевченківської виставки експозиційний план теми “Доба Шевченка”.

За дорученням Відділу прорецензував тематичний план Інституту Археології АН УРСР на 1940 рік.

Крім роботи в Інституті Історії України протягом 1939 року був професором Київського Державного Університету (керівництво аспірантурою та дисертантами з історії України) та Одеського Державного Університету (керівництво Кафедрою історії України) і керував Відділом методики історії Науково-Дослідного Інституту Педагогіки.

Виконував різні доручення НКО УРСР, зокрема влітку 1939 року був головою Державної Екзаменаційної комісії Київського Державного Університету по Історичному факультету.

Проф. О. Оглоблін

ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 238, арк. 8–12-зв. Оригінал. Рукопис.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 105–109.

№ 59

Лист проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова

30 грудня 1939 р.

м. Львів

Високошановний Товаришу Директоре!

Сьогодні я одержав з Інституту історії України Нариси I, II, VII вип. і Історію України в документах — передаю за це щиру подяку, з великим інтересом перечитую ці книги і радію, що наша історична наука працює з таким успіхом. Прохаю прислати мені також Хронологію і може ще які видання Інститута, бо для нас кожна книжка з Києва дорогоцінна — дотепер ще не наладнано продажу радянських наукових видань у Львові і ми прямо всихаємо від “голоду книги”! З великою радістю дізналися ми від тов. Стебуна, що Академія затвердила філіали інститутів на базі НТШ. Це для зах[ідно]-української науки великий здобуток, бо зможемо вже працювати разом з усім Союзом і виправити всі поневільні наукові помилки, що траплялися у нас задля незнання великої наукової роботи в СРСР. Велика вдяка належить від наших наукових співробітників особливо Вам, Товаришу Директоре, що Ви так щиро і прихильно заопікувалися нами і в такому широкому масштабі поставили справу наукової організації на західних землях. Нашою працею постараємося заслужити на довірря Академії, прохаємо тільки даліше давати вказівки для нашої роботи.

Бажано було б, що у скорому часі приїхав до Львова уповноважений представник Академії і прийняв майно НТШ та деякі інші будинки, що можна б використати на наукові потреби. Я показував ці будинки ак[адемікам] Палладіну і Калиновичеві, але деякі з них призначено вже на інші

установи і треба б поспішати, щоб і решти не втратити. В цих будинках можна б уладити інститути, академічну бібліотеку і ці музеї, що мають належати до Академії. Наші академіки, проф[есори] Студинський і ін[ші], поінформують Академію про ці справи, але їх можна вирішити тільки тут у Львові.

Що до філіалу (чи відділу?) Інститута історії України, то я зустрічаюся часто з наміченими його працівниками, обмінюємося планами і думками, — але все ще чекаємо на офіційне затвердження осіб Академією. Про це я просив порозумітися з Вами ак[адеміка] Студинського. Помешкання для філіалу можна буде добути у звязку з реорганізацією дотеперішніх установ НТШ: є план перенести музеї до сусідньої камениці латинського арцибіскупа, а на місці залишити бібліотеку, як відділ бібліотеки Академії, поширити її і побільшити — а помешкання на третьому поверсі віддати інститутам. Поки що я маю одну невелику кімнату і збираю туди деяку потрібну обстанову.

Не знаю, чи Ви дістали мого листа про це, чому я не приїхав на наукову сесію Інститута — я листа не вислав заказним і не є певний, чи він дійшов. Отже тоді приїхала комісія з Москви під проводом проф. Гагарина для реорганізації університету і я мусів залишитися і помагати у праці. Замість мене мав їхати товариш Пастернак з Витановичем, але не добули пропусків. Від проф. В. Петрова ми дізналися, що сесія Інститута відбулася, але радо почули б дещо більше, як вона пройшла. Не дістаємо Вістей Академії і нічого не знаємо про поточну роботу інститутів, а в щоденній пресі подають про Академію тільки коротенькі звістки. Не прийшли також до НТШ дотепер ще ніякі радянські видання, хоч Наркомос признав бібліотеці обовязкові примірники.

Чекаємо всі на поворот з Києва проф. Студинського і інших академіків, і на приїзд делегатів Академії, що мають вирішити справи НТШ. Хотілось би уже розпочати постійну працю з Вами.

Вітаю Вас, Шановний Директоре нашого Інститута і всіх Товаришів істориків з Новим Роком, і чекаю Вашої прихильної відповіді.

З великою пошаною до Вас

Архів Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАН України (далі — Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України), ф. 1, оп. VI-ф, спр. Г-1, арк. 155–155-зв. Копія. Машинопис. До арк. 155-зв. приклеєна “Розписка про приймання” рекомендованого листа до С. М. Белоусова.

Оубл.: Культурне життя в Україні: Західні землі. — Т. II. 1953–1966. — Львів, 1996. — С. 730–731; Федорук Я. Нові документи про розформування НТШ у Львові // З історії Наукового товариства імені Шевченка. Збірник доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ у Львові / Наукове товариство ім. Шевченка у Львові. Праці сесій, конференцій, симпозіумів, круглих столів НТШ. — Т. 10. — Львів, 1998. — С. 244–245; Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 115–117.

№ 60

Лист директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова до проф. І. П. Крип'якевича⁸⁵

31 грудня 1939 р.
м. Київ

Шановний Іван Петрович.

Нарешті всі питання, зв'язані з організацією відділів Інститутів Суспільного Відділу Академії Наук УРСР у Львові принципіально вирішено.

На базі Наукового Товариства ім. Шевченка будуть утворені відділи Інститутів так, як ми з Вами попередньо намічали.

Зараз по лінії фінансового відділу Академії Наук розроблюється бюджет і штати відділів у Львові.

Я Вас прошу, в зв'язку з цим, дати Ваші остаточні міркування про структуру відділа Інститута історії, склад наукових робітників, які будуть запрошені на постійну штатну роботу у відділі.

Разом з цим прошу Вас надіслати остаточний план, над чим буде працювати відділ Інститута, внесши всі зміни до первісного проекту. Було б бажано, щоб Ви під час університетських канікул приїхали до Києва для уточнення всіх цих питань.

З палким привітом

Директор Інституту Історії України АН УРСР

С. Белоусов

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI-ф, спр. Г-2, арк. 17. Оригінал. Машинопис.

Опубл.: Культурне життя в Україні: Західні землі. — Т. II. 1953–1966. — С. 732; Федорук Я. Нові документи про розформування НТШ у Львові. — С. 245–246; Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР (1936–1941 рр.). — С. 117–118.

№ 61

Витяг із постанови Ради Народних Комісарів УРСР про організацію наукових установ в західних областях УРСР⁸⁶

2 січня 1940 р.
м. Київ

З метою створення відповідних умов для розвитку наукової роботи в західних областях Української РСР Рада Народних Комісарів УРСР постановляє:

⁸⁵ У верхньому лівому куті аркуша — кутовий штамп Інституту історії України АН УРСР, вихідний № 366.

⁸⁶ Заголовок документа. Документ розроблений за дорученням політбюро ЦК КП(б)У, протокол від 1 січня 1940 р.

Доручити Президії Академії наук УРСР:

1. Організувати в м. Львові відділи таких наукових установ АН УРСР:
 - а) Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка,
 - б) Інституту мовознавства,
 - в) Інституту фольклору,
 - г) Інституту історії України,
 - д) Інституту археології,
 - е) Інституту економіки.
2. Організувати в м. Львові філію Бібліотеки Академії наук УРСР, передавши їй бібліотеки: а) Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка; б) Наукового товариства “Оссолінеум” і в) Народного дому.

[...]

5. Zobov'язати Львівський облвиконком забезпечити зазначені наукові установи АН УРСР відповідними приміщеннями.

Голова Ради Народних Комісарів УРСР
Керуючий справами РНК УРСР

Л. Корнієць
О. Шинкарьов

Зібрання постанов і розпоряджень уряду УРСР. — 1940. — № 7. — Ст. 46.
Републ.: Історія Національної академії наук України. 1938–1941: Документи і матеріали. — К., 2003. — С. 239.

№ 62

Звіт про роботу сектора історії капіталізму та імперіалізму Інституту історії України АН УРСР за 1939 рік

5 січня 1940 р.
м. Київ

І. Організація і склад Сектора.

Сектор історії України часів капіталізму та імперіалізму фактично був організований у жовтні 1939 року, з якого часу й розпочалася робота його наукового колективу. До того часу члени Сектора провадили свою роботу індивідуально, під безпосереднім контролем дирекції Інституту.

До складу сектора ввійшли: керівник Сектора старший науковий співробітник Інституту — проф. О. П. Оглоблін, члени Сектора — старші наукові співробітники Інституту — кандидат історичних наук т. Ястребов Ф. О., тт. Білик П. А., Максимчук К. В., Сенченко О. С., Шерстюк Ф. Ю., науковий співробітник т. Лось Ф. Є.

Всі ці товариші працювали в Інституті протягом цілого року, за винятком т. Сенченка, який приступив до роботи в Інституті з 15 вересня 1939 року, і т. Лося, який протягом 1½ місяців (жовтень–листопад) перебував в рядах Р.С.Ч.Ф.

До складу Сектора належать також аспіранти Інституту, що спеціалізуються в галузі історії України XIX–XX ст. (тт. [М. Є.] Комашко,

[Є. М.] Макарук, [Л. К.] Полухін, [М. О.] Шиманський). Підготовкою цих аспірантів керував проф. О. П. Оглоблін.

II. Виконання планових завдань.

Головна робота Сектора, згідно загального тематичного плану Інституту, полягала:

- а) в складанні відповідних томів “Нарисів історії України”, і
- б) в написанні відповідних розділів “Короткого курсу історії України”.

Зокрема провадилася робота над такими темами нарисів:

1. “Україна в другій половині XIX ст.” (т. Ястребов і Шерстюк).
2. “Україна в роки російсько-японської війни і перша буржуазно-демократична революція (1904–1907 рр.)” (т. Максимчук).
3. “Україна в роки Столипінської реакції (1908–1912 рр.)” (т. Лось).
4. “Україна в роки імперіалістичної війни та друга буржуазно-демократична революція” (т. Білик).

Лінією “Короткого курсу історії України”, крім зазначених вище тем, провадилася робота над такими розділами:

1. “Україна в першій половині XIX ст.” (т. Ястребов).
2. “Україна в роки нового революційного піднесення (1912–1914 рр.)” (т. Сенченко).

Тема “Україна в другій половині XIX ст.” розроблювалася тт. Ястребовим і Шерстюком, які поділили її між собою за тематичною ознакою.

Тов. Ястребов закінчує роботу над своєю частиною Нарису “Селянська реформа, громадсько-політичний рух, розвиток української культури, Західна Україна в другій половині XIX ст.”.

Тов. Шерстюк, який досліджував економіку, робітничий та селянський рух II половини XIX ст., опрацював відповідну літературу (тема, за планом, перехідна на 1940 рік).

Тема “Україна в роки російсько-японської війни й перша буржуазно-демократична революція (1904–1907 рр.)” являється за планом перехідною на 1940 рік. В 1939 році (власне, з квітня м[ісяця]) т. Максимчук опрацював відповідну літературу і частину джерел до цієї теми.

Тема “Україна в роки столипінської реакції (1908–1912 рр.)” за планом мала бути закінчена в 1939 році. Але, в зв’язку з мобілізацією т. Лося, закінчення теми довелося перенести на перший квартал 1940 року. На кінець 1939 року тов. Лось написав 4 розділи (з запланованих 6), що складає 5 друк. аркушів.

Тема “Україна в роки імперіалістичної війни та друга буржуазно-демократична революція” (т. Білик) в значній частині виконана. До кінця 1939 року закінчено 5 розділів, розміром коло 6 друк. аркушів. Слід відзначити, що в процесі роботи довелося поширити обсяг теми, включивши туди спеціальний розділ, присвячений Західній Україні. Весь нарис має бути цілком закінчений протягом I кварталу 1940 року.

Лінією “Короткого курсу історії України” в 1939 році проведено таку роботу:

а) Написано розділи:

“Україна в першій половині XIX ст.” (т. Ястребов).

“Україна в другій половині XIX ст.” (тт. Ястребов, Шерстюк).

“Україна в роки столипінської реакції” (т. Лось)

“Україна в роки імперіалістичної війни та друга буржуазно-демократична революція” (т. Білик).

б) Написано частину розділів:

“Україна в роки російсько-японської війни і перша буржуазно-демократична революція” (т. Максимчук).

“Україна в роки нового революційного піднесення (1912–1914 рр.” (т. Сенченко).

III. Позапланова наукова робота Сектора

В 1939 році Сектор перевів чималу позапланову роботу, зв’язану з визначними подіями громадсько-політичного і культурного життя країни.

Насамперед треба відмітити участь членів Сектора — тт. Ястребова і Оглобліна в розробленні історії Західної України, а також у масовій популяризаційній роботі, зв’язаній з приєднанням Західної України до Радянського Союзу (докладніше по це — далі), а також в індивідуальних звітах.

Далі — треба згадати за участь членів Сектора — тт. Білика, Ястребова і Оглобліна в підготовці до ювілею Т. Г. Шевченка і т. Ястребова — в підготовці до ювілею М. Г. Чернишевського (докладніше — в індивідуальних звітах).

Крім того, колектив Сектора брав участь в обговоренні нового варіанту програми з історії України (доповідач — т. Ястребов), а також у рецензуванні надісланих Інститутом Історії АН СРСР глав VII-томника “Історія СРСР”, присвячених історії України в першій половині XIX ст. і польському повстанню 1830–1831 рр. (рецензенти тт. Ястребов, Сенченко, Оглоблін).

Нарешті, майже всі члени Сектора провадили, за дорученням дирекції, редакційну і рецензійну роботу (зокрема, зв’язану з готуванням Сталінського збірника АН УРСР), а також дали ряд письмових і усних консультацій з актуальних питань історії України та історії СРСР.

Тов. Ястребов прочитав на Зборах АН УРСР три⁸⁷ наукові доповіді (дві⁸⁸, присвячені історії Західної України в XIX — XX ст.; третя⁸⁹ — М. Г. Чернишевському).

Тов. Оглоблін прочитав на сесії АН УРСР наукову доповідь на тему “Шевченко та його епоха”.

⁸⁷ Чорнилом виправлено “дві” на “три”.

⁸⁸ Чорнилом виправлено “одна” на “дві”.

⁸⁹ Чорнилом виправлено “друга” на “третя”.

IV. Друкована продукція членів Сектора

Протягом 1939 року надруковано* :

- а) Окремих видань — 1 (т. Ястребов — “Україна в першій половині XIX ст.”).
- б) Статтів у збірниках та журналах — 14.
- в) Газетних статтів — 26.

V. Лекції та доповіді членів Сектора:

Члени Сектора в 1939 році прочитали ряд доповідей та лекцій з історії України та історії СРСР. Загальна кількість цих доповідей та лекцій — 58. Частина з них були передані по радіо.

VI. Підвищення наукової кваліфікації членів Сектора.

В 1939 році тов. Ястребов одержав вчений ступінь кандидата історичних наук (за дисертацію “Україна в першій половині XIX ст.”). Закінчують кандидатські дисертації тт. Лось (“Аграрна політика Столипіна на Україні”) і Сенченко (“Селянська реформа 1861 р. на Україні”).

VII. Засідання Сектора.

Протягом жовтня–грудня 1939 року відбулося 4 засідання Сектора. З них одне засідання присвячене було організаційним питанням і перевірці ходу виконання планової роботи членів Сектора; два засідання — обговоренню доповіді тов. Ястребова про проект змін у програмі історії України XIX–XX ст.; одне засідання — обговоренню глав VII-томника “Історії СРСР”, присвячених історії України в першій половині XIX ст., а також польському повстанню 1830–1831 рр.

В засіданні Сектора брали участь також аспіранти Інституту.

Обов'язки секретаря сектора виконував тов. Білик П. А.

VIII. Підсумки.

Підводячи підсумки роботи Сектора за 1939 рік, треба визнати, що поруч з деякими досягненнями (як у галузі науково-дослідчої, так у галузі масово-популярної роботи), Сектор має ще чимало недоліків, які пояснюються, головне, тим, що Сектор фактично існує лише коло 3 місяців.

Основним недоліком Сектора в 1939 році було не завжди правильне планування роботи окремих членів Сектора, а також перегрузка деяких товаришів (особливо т. Ястребова) позаплановими дорученнями, наслідком того маємо недовиконання деяких планових завдань (приміром, тт. Білик, Ястребов).

Далі треба відмітити не завжди правильне розміщення наукових кадрів. Справа в тому, що більшість членів Сектора — це молоді наукові робітники, які тільки нещодавно приступили до самостійної науково-дослідчої роботи. Між тим їм одразу довелося взятися до розроблення широких (і здебільшого мало досліджених, або й зовсім недосліджених) наукових тем, визначених загальним планом “Нарисів з історії України”.

* Друковані праці О. П. Оглоблина див. у звіті Сектору феодалізму. — Примітка у документі.

Ясна річ, що це, ще й в умовах не цілком правильного планування роботи, поставило деяких товаришів у досить скрутне становище.

Немає жодного сумніву, що найближчим часом треба буде переглянути розміщення наукових сил, щоб забезпечити надалі цілковите виконання планових завдань, насамперед лінією “Нарисів з історії України”⁹⁰.

Не можна не згадати також про недостатнє втягнення аспірантури в наукову роботу Сектора.

Нарешті, в 1939 році ще недостатньо була розгорнута колективна наукова робота Сектора (це насамперед стосується наукових засідань Сектора).

Чимало перешкоджало нормальній роботі Сектора в 1939 році цілковита відсутність науково-допоміжного⁹¹ персоналу, а також брак відповідного приміщення.

Щоб позбутися цих недоліків і піднести в 1940 році роботу Сектора на вищих наукових і організаційний щабель, конче потрібно (з боку дирекції Інституту)⁹²:

1. Поширити склад наукових співробітників Сектора, як штатних, так і позаштатних (за договорами).
2. Забезпечити Сектор науково-допоміжним⁹³ персоналом.
3. Забезпечити Сектор відповідним приміщенням.
4. Організувати позапланові доручення так, щоб вони були координовані з керівництвом Сектора.
5. Забезпечити членів Сектора відповідними науковими відрядженнями, зв’язаними як з їх науковою тематикою, так і підвищенням їх наукової кваліфікації.
6. Допомогти членам Сектора в оформленні їх наукових ступенів та звань.

Керівник сектора

Проф. О. Оглоблін

ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 238, арк. 25–31. Копія. Машинопис. У спр. 239, арк. 8–14–зв. зберігається рукописний варіант звіту, написаний О. П. Оглобліним.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 109–115.

⁹⁰ Від слова “насамперед” і до кінця закреслено О. П. Оглобліним.

⁹¹ О. П. Оглобліним закреслено надруковане “науково-технічного” і написано “науково-допоміжного”.

⁹² Дужки поставлені О. П. Оглобліним.

⁹³ О. П. Оглобліним закреслено надруковане “науково-технічного” і написано “науково-допоміжного”.

№ 63

Лист проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова

9 січня 1940 р.

м. Львів

[вул.] Домаг[аличів]⁹⁴, 9*Шан[овний] Сергій Николаєвич⁹⁵*

Наші листи розминулися: я вислав Вам письмо 30.XII, а зараз дістав від Вас з 31.XII. На великий жаль я не зможу приїхати до Києва під час університетських канікул, бо у нас заняття ведуться за старою системою і ферії вже кінчаться. 15.I. починаємо лекції. Треба листами поладнувати справи, хіба що хто з Інституту зможе приїхати до Львова.

Для організації нашого філіалу найважливіше це, що повелося знайти мешкання — в монастирі василіян, вул. Жовківська, 36. З мешканнями тепер велика скрута, бо за радянської влади населення Львова побільшилося удвоє, і неможливо буде примістити всі інститути в одному домі, — кожний інститут мусить шукати собі пристановища. Монастир василіян це старовинна будова, своїми початками сягає до середньовіччя, а при кінці XVI ст. тут мав свою друкарню перший наш друкар Іван Федоров! В монастирі є гарна історична бібліотека, яку можна буде приспособити для наших робіт, — також усякі енциклопедії, словники і ін[ше]. В монастирі має своє сховище Комісія охорони пам'яток культури (голова письменник Панч, заст[упник] — я), можна буде також з її бібліотечних збірок дещо добути. На інститут можемо взяти 5–6 кімнат, з цього одна зала більша, інші малі келії, де може працювати по 1–2 людей. З монастиря дістанемо також столи, шапи, крісла і іншу обстанову, все те доволі спартанське, але поки що вистарчить. Прошу Вас дати свою згоду на це мешкання, бо у теперішньому часі важко знайти щось краще. Дуже важлива справа добути для філіалу дрова на зиму, треба мати на це ордер, — цим повинен зайнятися фінансовий чи господарський відділ Академії, бо не можна буде розпочати праці.

Про склад наукових співробітників і план праці я напишу Вам на днях, бо ще не порозумівся з усіма товаришами. На заступника керівника я проектував би проф. Терлецького, на наук[ового] секретаря д[окто]р[а] Витановича; зі службовців потреба: 1) секретар, що пише на машинці, він рівночасно міг би працювати при інвентаризації бібліотеки, 2) бібліотекар, 3) сторож до порядків у будинку, 4) хлопець для прислуги і приношення книг з інших бібліотек. Фінансовими і господарськими справами усіх

⁹⁴ Виправлено розшифровку назви вулиці з вид.: Культурне життя в Україні: Західні землі. — Т. II. 1953–1966. — Львів, 1996. — С. 733.

⁹⁵ Дату, місце написання і звертання написано І. П. Крип'якевичем власноруч.

інститутів повинен займатися один службовець Академії, що мав би свого бухгалтера і секретаря.

Години праці проектуємо ранком від 10 до 4 (у нас уже радянський час). Не знаю, як буде з моєю працею, бо мені треба щодня бути в університеті дві години, часом і більше (окрім звичайних занять я також обраний головою профспілки) — як це робити — чи можна мені частину роботи відбувати по полудні? Дуже потрібний нам регуламін Інституту і зразки урядових актів, звітів і ін[ше]. Як буде зватися наш філіал: філіал чи відділ? Як часто треба посилати звіти з праці філіалу і чи треба подавати число перепрацьованих годин?

Чекаємо приїзду акад. Студинського і тов[аришів], може вони привезуть нам які вказівки про організацію філіалів? Хто приїде як уповноважений представник Академії? Треба б вирішити справу нових домів для Академії, бо в НТШ затісно, а тепер ще можна б добути деякі націоналізовані будинки, поки їх не забрали інші установи.

З великою пошаною і палким привітом

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. І, оп. VI-ф, спр. Г-1, арк. 131–131-зв. Копія. Машинопис. На арк. 131-зв. наклеєна поштова “Розписка про приймання” рекомендованого листа до С. М. Белоусова.

Опубл.: Культурне життя в Україні: Західні землі. — Т. II. 1953–1966. — С. 733–734; Федорук Я. Нові документи про розформування НТШ у Львові. — С. 246–247; Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР (1936–1941 рр.). — С. 118–119.

№ 64

Лист проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова

15 січня 1940 р.
м. Львів

Вчора, 14 січня 1940 р., відбулися загальні збори Наукового Товариства ім. Шевченка і на них одногосно порішено розв'язати Товариство і передати всі його установи і майно Академії наук УРСР. Таким способом переведено остаточне об'єднання зах[ідно]-української науки з УРСР й усім Союзом. Доповідь про потребу об'єднання мав проф. Сімович, інші справи реферували зам[існик] голови Боднар, фінансовий референт Капуста і акад. Студинський, що у палкій промові змалював значіння цього історичного для нас рішення.

Поінформую Вас про наші пропозиції що до плану праці і складу наукових робітників. Акад. Студинський повідомив мене, що М. Пасіка не затверджений співробітником Інституту через те, що не має друкованих праць; (жаль, що так сталося, бо це спеціаліст до соціальних прав XV–XVII ст. і другого тепер не знайдемо). Щоб заповнити прогалину у цих

століттях я рішився передати мою тему “Галицько-Володимирська держава” молодому магістрові Степанові Білецькому (його життєпис Вам пришлю), а сам візьму тему з XVI–XVIII ст. “Зв'язки Західної України з козаччиною”. На жаль, виїхав зі Львова Витанович, що мав опрацювати селянські страйки в 1900-х роках — поки що не маю його ким замінити. Тепер наш план виглядає так:

Проблема: Історія Західної України.

- Теми: 1) Комунікаційні і торгові шляхи і їх вплив на розвиток держав Східної Європи до XVI ст. (з особливою увагою на Західну Україну) — д[окто]р Василь Герасимчук.
 2) Територія Галицько-Володимирської держави — магістер Степан Білецький.
 3) Зв'язки Західної України з козаччиною — д[окто]р Іван Крип'якевич.
 4) Суспільні і політичні відносини Галичини від кінця XVIII і до половини XIX ст. — Омелян Терлецький.
 5) Історія української преси в XIX ст. — Іван Кревецький.
 6) Польські проекти на знищення українського народу 1918–1939 — д[окто]р Іван Карпинець.

Старшими співробітниками повинні б бути: Вас[иль] Герасимчук, Ом[елян] Терлецький, Ів[ан] Кревецький, Ів[ан] Крип'якевич; молодшими — Ів[ан] Карпинець і Ст[ефан] Білецький. Чотири перші мають праці від 1900-их рр., два останні — з 1930-их рр.

Чекаю відповіді на мої письма з 30.XII. 1939 р. і 9.I. [1940 р.]. Чекаємо також приїзду представників Академії.

З палким привітом

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI-ф, спр. Г-1, арк. 132–132-зв. Копія. Машинопис. На арк. 132-зв. наклеєна поштова “Розписка про приймання” рекомендованого листа до С. М. Белоусова.

Опубл.: Федорук Я. Нові документи про розформування НТШ у Львові. — С. 247–248; Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР (1936–1941 рр.). — С. 120–123.

№ 65

Список та характеристики співробітників Інституту історії України АН УРСР, подані до президії АН УРСР

15 січня 1940 р.
м. Київ

1. Белоусов Сергей Николаевич, рождення 1897 г., уроженец г. Тулы, русский, гражданин СССР, член

Работает в институте с 1937 г., с работой справляется, в общественной и партийной жизни

ВКП(б) с 1920 г., из рабочих, служащий, образования высшее — окончил Институт Красной профессуры в г. Москве в 1933 году, директор института истории Украины АН УССР, в Киев прибыл в 1936 г. из Бобринец Одесской обл., политсостав, домашний адрес: Киев, ул. Ленина 66, кв. 25.

2. *Супруненко* Николай Иванович, рождения 1900 г., уроженец г. Полтавы, украинец, гражданин СССР, член ВКП(б) с 1925 г., из рабочих, служащий, образование высшее — окончил Институт Красной Профессуры в г. Киеве в 1937 г., ученый секретарь института истории Украины, прибыл из г. Харькова в 1936 г., админсостав, домашний адрес: Киев, ул. Тимофеевская № 11, кв. 3.

3. *Быстренко* Петр Пантелеймонович, рождения 1900 г., уроженец с. Веприк Гадяцкого р[айо]на Полтавской обл., украинец, гражданин СССР, член ВКП(б) с 1926 г., из крестьян, служащий, образование высшее — окончил Институт Красной Профессуры в г. Москве в 1938 г., старший научный работник института истории Украины, в Киев прибыл из Москвы в 1938 г., политсостав, домашний адрес Киев, Денисовский пер. 15, корпус 4, кв. 30.

4. *Максимчук* Кирилл Васильевич, рождения 1903 г., уроженец с. Степок

принимает активное участие. Член партбюро, используется⁹⁶ партбюро на пропагандистской работе. Партвзысканий не имеет.

Тов. Супруненко работает в институте с 1937 г. С работой справляется. В общественной и партийной жизни принимает участие. Партвзыскания не имеет.

Тов. Быстрянский⁹⁷ в 1918 г. вступил в краснопартизанский отряд, а затем в Красную Армию. После демобилизации из армии в 1920 г. работал на выборной сельской работе. Учился в ИКП, Москва, институт истории. В 1938 г. был на преподавательской работе в Киевском Госуниверситете. В институте работает с сентября 39 г. Дисциплинирован. К работе относится добросовестно. В партийной и общественной жизни принимает активное участие. Партвзысканий не имеет.

Тов. Максимчук с 1925 г. член ЛКСМ. Служил в Красной

⁹⁶ Тут і далі так у документі.

⁹⁷ Так у документі. Правильно: Быстренко.

Андрушевского р[айо]на Житомирской обл., украинец, гражданин СССР, член ВКП(б) с 1928 г., из крестьян, служащий, образование высшее, окончил Институт Красной Профессуры в Киеве в 1937 г., старший научный работник института истории Украины, прибыл из г. Харькова в 1938 г., политсостав, домашний адрес: Киев, Красноармейская № 23, кв. 22.

Армии с 1925 по 1927 г., работал на выборной, общественной и партийной работе в селе. С 1931 г. учился в ВУКО, а с 1933 г. работал в пропгруппе ЦК КП(б)У в Донбассе. С 1934 по 1937 г. учился в ИКП и окончил его в 1937 г. С сентября 1937 г. по февраль 1938 г. работал в высшей школе пропагандистов. С марта 1938 г. по декабрь — зам. Директора Музея революции по научной части. С декабря 1938 г. работает в институте. В ин[ститу]те избран председателем МК. Дисциплинирован. К работе относится добросовестно. В партийно-общественной жизни принимает активное участие. Партвзысканий не имеет. Партбюро использует на пропагандистской работе.

5. *Шерстюк* Федор Ефимович, рождения 1904 г., уроженец с. Грищакówki, Сумской р-н, Харьковской обл., украинец, гражданин СССР, член ВКП(б) с 1926 г., из крестьян, служащий, образование высшее — окончил Институт Красной Профессуры в Киеве в 1936 г., старший научный сотрудник института истории Украины, в Киев прибыл в 1938 г. из Харькова, нач. состав запаса, домашний адрес: Киев, ул. Красноармейская № 23, кв. 19.

т. Шерстюк в институте работает с февраля 1938 г. Дисциплинирован. К работе относится добросовестно. В июле 1939 г. партгруппой избран партторгом. Партвзысканий не имеет. Ведет пропагандистскую работу.

6. *Сенченко* Анисим Сильвестрович, рождения 1905 г., уроженец с. Никифоровка Вороновицкого р[айо]на Винницкой обл., украинец, гражданин СССР, член ВКП(б) с 1929 г., из селян, служащий, образование высшее — окончил научно-исследовательский институт истории в 1932 г. в г.

Работает в институте с сентября 1939г. Работая в ЦАУ с 1931 по 1937 год, работал по совместительству с 1935 по 1937 г. в ВУАМЛИНе. В июле 1937 г. клеветниками и врагами был исключен из партии. В 1938 г. в партии восстановлен. К работе

Харькове, старший научный работник института истории Украины, в г. Киев прибыл из Харькова в 1935 г., средний командир запаса флота, домашний адрес: Киев, ул. Короленко 22, кв. 13.

7. *Стецюк* Екатерина Иса[а]ковна, рождения 1905 г., уроженка с. Шпильки Киевского р-на, Киевской обл., украинка, гражданка СССР, кандидат ВКП(б) с 1939 г., из крестьян, служащая, образование высшее — окончила Киевский Госуниверситет в 1935 г., научный работник института истории Украины, в г. Киев прибыла из г. Сквиры в 1929 г., невоеннообязанная, домашний адрес: Киев, ул. Толстого № 23, кв. 4.

8. *Перчик* Роза Марковна, рождения 1907 г., уроженка г. Полтавы, еврейка, гражданка СССР, член ВКП(б) с 1928 г., из служащих, служащая, образование среднее — окончила рабфак в 1934 г. в г. Киеве, ассистент института истории Украины, в Киев прибыла из г. Ярунь в 1935 г., невоеннообязанная, проживает: Киев, ул. Красноармейская д. № 32, кв. 4.

9. *Петровский* Николай Неонович, рождения 1894 г., уроженец с. Кудровка Черниговской обл., украинец, гражданин СССР, беспартийный, из духовенства, служащий, образование высшее — окончил Нежинский Институт Филологии и Истории в 1919 г., старший научный работник института истории Украины, прибыл из Нежина в 1933 г., рядовой запаса, домашний адрес: Киев, ул. Жертв Революции № 23-а, кв. 9.

относится добросовестно. В партийной и общественной жизни принимает активное участие. Используется на пропагандистской работе. Партвзысканий не имеет.

т. Стецюк в институте работает с сентября 1938 г., дисциплинирована. К работе относится добросовестно. В 1939 г. принята в кандидаты ВКП(б). В партийной и общественной жизни принимает активное участие. На выборах в местные советы депутатов трудящихся работала доверенным.

т. Перчик работает в институте с декабря 1939 г. С работой ассистента справляется. В партийной и общественной жизни принимает активное участие. С работой совмещает учебу в вечернем Пединституте. Партвзысканий не имеет.

т. Петровский работает в институте с января 1937 г. В прошлом работал в буржуазно-националистическом окружении — Грушевский и др. В декабре 1933 г. снят с работы в Нежинском Пединституте за проведение национализма в печатных работах. Работая в институте проявил себя дисциплинированным и добросовестным работником. За успешное выполнение плана дирек-

- цией премирован. Принимает участие в общественной жизни — с недавнего времени. Избран членом МК. Работал по совместительству консультантом отдела пропаганды в газете “Коммунист”.
10. *Ястребов Федор Александрович*, рождения 1903 г., уроженец г. Судогда Ивановской обл., русский, гражданин СССР, из служащих, служащий, образование высшее — окончил Институт Народного Образования в Киеве, в 1926 г., старший научный работник института истории Украины, в Киев прибыл из г. Владимира в 1919 г., на спецучете, домашний адрес: Киев, ул. Ленина № 70, кв. 11.
11. *Полищук Анна Петровна*, рождения 1912 г., уроженка м. Бышева Киевской обл., еврейка, гражданка СССР, член ЛКСМ с 1931 г., из служащих, служащая, образование среднее, окончила рабфак в Киеве в 1934 г., библиотекарь института истории Украины, прибыла из м. Бышева в 1919 году, невоеннообязанная, домашний адрес: Киев, ул. Жадановского № 41, кв. 28.
12. *Премыслер Илья Михайлович*, рождения 1904 г., уроженец г. Жмеринка Винницкой обл., еврей, гражданин СССР, беспартийный, из мещан, служащий, образование высшее — окончил научно-исследовательский институт Украинской Культуры в 1932 г. в Харькове, старший научный работник института истории Украины, в г. Киев прибыл из Харькова в 1935 г., командир запаса, домашний адрес: Киев, ул. Ольгинская 2, кв. 15.
- На работу в институт перешел из ВУАМЛИНа, в котором работал с 1934 г. Состоял в комсомоле с 1924 по 1928г. К работе относится добросовестно. В общественной работе института принимает слабое участие.
- т. Полищук работает в и[нститу]те с 1936 г. Проявила себя дисциплинированным добросовестным работником. В общественной жизни принимает активное участие.
- т. Премыслер на работу в институт перешел из ВУАМЛИНа, в котором работал с 1935 г. В институте проявил себя дисциплинированным и добросовестным работником. В общественной жизни принимает участие. Избран членом МК.

13. *Полонская-Василенко* Наталья Дмитриевна, рождения 1882 г., уроженка г. Харькова, украинка, гражданка СССР, беспартийная, образование высшее, окончила Историко-Филологический Факультет Киевского Университета в 1913 г., старший научный работник института истории Украины, в Киев прибыла в 1889 г. из г. Харькова, невоеннообязанная, домашний адрес: Киев, ул. Тарасовская № 2, кв. 5.

14. *Гуслистый* Константин Григорьевич, рождения 1902 г., уроженец г. Запорожья, украинец, гражданин СССР, беспартийный, служащий, из рабочих, образование высшее — окончил Институт Проффессионального⁹⁸ Образования в 1928 г. в г. Днепропетровске, старший научный работник института истории Украины, в г. Киев прибыл из Харькова в 1934 г., снят с военного учета, домашний адрес: Киев, ул. Чкалова № 63, кв. 3.

15. *Билык* Порфирий Антонович, рождения 1900 г., уроженец с. Бересточа Лубянского р[айо]на Полтавской обл., украинец, гражданин СССР, беспартийный, из крестьян, служащий, образование высшее — окончил Институт Народного Образования г. Харьков в 1927 г., старший научный работник института истории Украины, в г. Киев прибыл в 1935 г. из Харькова, рядовой запаса, домашний адрес: Киев, ул. Покровская д. № 7, кв. 9.

т. Полонская-Василенко на работу перешла из института Экономики в 1938 г. по решению президиума АН УССР. Бывший муж Полонской — М. Василенко быв[ший] академик был министром просвещения в гетманском правительстве в 1918 г. По делу Киевского Областного Центра действ. В 1921 г. Н. Василенко был осужден на 10 лет. К работе относится добросовестно. В общественной работе института участие слабое.

т. Гуслистый на работу в институт перешел из ВУАМЛИНа, в котором работал с 1935 г. В старых печатных работах допускал ошибки националистического характера. К работе относится добросовестно, в общественной работе принимает участие. За успешное выполнение плана дирекцией премирован.

т. Билык работает в институте с марта 1938 г. К работе относится добросовестно. В общественной жизни принимает активное участие — избран членом МК.

⁹⁸ Так у документі.

16. *Винарская* Александра Романовна, рождения 1908 г., уроженка г. Харькова, еврейка, гражданка СССР, беспартийная, из служащих, служащая, образование среднее — окончила 1-й Вечерний Техникум — Профинтер — г. Харькове в 1923 г., машинистка института истории Украины, в Киев прибыла в 1935 г. из г. Харькова, невоеннообязанная, домашний адрес: Киев, ул. Золотоворотская № 6, кв. 19.

т. Винарская работает в институте с 1936 г. К работе относится добросовестно. За ударную работу была премирована. В общественной жизни принимает активное участие.

17. *Гузенко* Ольга Александровка, рождения 1901 г., уроженка г. Харькова, украинка, гражданка СССР, беспартийная, из рабочих, служащая, окончила 4 класса Городской школы им. Пушкина в г. Харькове, библиотекарь института истории Украины, невоеннообязанная, домашний адрес: Киев, Красноармейская № 23, кв. 19.

т. Гузенко работает в институте с 1936 г. К работе относится добросовестно. За хорошую работу дирекцией премирована. В общественной работе принимает участие.

18. *Чеусов* Федор Иванович, рождения 1886 г., уроженец г. Казатин Орловской обл., русский, гражданин СССР, беспартийный, из рабочих, служащий, образование высшее, окончил Историко-Филологический институт в г. Нежине в 1912 г., зав. библиотекой института истории Украины, в Киев прибыл в 1926 г. из г. Александрии, невоеннообязанный (по возрасту), домашний адрес: Киев, ул. Жертв Революции, № 12, кв. 6.

т. Чеусов работает в институте с 1936 г. К работе относится добросовестно.

19. *Гирко* Анастасия Андреевна, рождения 1896 г., уроженка г. Новоросийска, русская, гражданка СССР, из служащих, служащая, образование высшее — окончила Высшие Женские Курсы г. Харькова в 1922 г., библиотекарь института истории Украины, в Киев прибыла из Харькова в 1927 г., невоеннообязанная, домашний адрес: Киев, ул. Толстого № 23, кв. 4.

т. Гирко с августа 1936 г. работает в институте. К работе относится добросовестно. За хорошую работу дирекцией премирована.

20. *Черкасская* Евгения Николаевна, рождения 1909 г., уроженка м. Тараща Киевской обл., еврейка, гражданка СССР, кандидат ВКП(б) с 1939 г., из служащих, служащая, образование высшее — окончила Пединститут в г. Черкассы в 1934 г., ассистент института истории Украины, в Киев прибыла из м. Ракитно в 1935 г., невоеннообязанная, домашний адрес: Киев, ул. Горвица № 13, кв. 3.

21. *Алябьев* Борис Никифорович, рождения 1914 г., уроженец с. Старыця, Вовчанского р[айо]на Харьковской обл., русский, гражданин СССР, член ЛКСМ с 1931 г., из крестьян, служащий, образование высшее, окончил Киевский Госуниверситет в 1939 г., аспирант института истории Украины, в Киев прибыл в 1935 г. из Харькова, допризывник, домашний адрес: Киев, ул. Ленина 60, кв. 7.

22. *Шиманский* Николай Александрович, рождения 1913 г., уроженец г. Умань Киевской обл., украинец, гражданин СССР, беспартийный, служащий, образование высшее, окончил Киевский Госуниверситет в 1939 г., аспирант института истории Украины, в Киев прибыл из Москвы в 1934 г., нестроевой, домашний адрес: Киев, ул. Ленина № 60.

23. *Полухин* Леонид Константинович, рождения 1914 г., уроженец м. Мотовилровка Киевской обл., русский, гражданин СССР, беспартийный, из служащих, служащий, образование высшее — окончил Киевский Госуниверситет в 1939 г., аспирант института истории Украины, в Киев

т. Черкасская работает в институте с 1936 г. До этого работала референтом в ВУАМЛИНе. С ассистентской работой справляется хорошо. Общим собранием парторганизации принята в кандидаты ВКП(б). В общественной жизни принимает активное участие.

т. Алябьев в аспирантуре института с 1939 г. Аспирантский план выполняет нормально. В общественной работе принимает участие.

т. Шиманский в аспирантуре института с 1939 г. Аспирантский план выполняет нормально. В общественной работе принимает участие.

т. Полухин в аспирантуре института с 1939 г. Аспирантский стаж выполняет нормально. В общественной работе принимает участие.

прибыл в 1929 г. из м. Мотовиловки, командир запаса (лейтенант), домашний адрес: Киев, ул. Ленина № 60.

24. *Мышко* Дмитрий Иванович, рождения 1907 г., уроженец с. Корниловка Лазаревского р-на Полтавской обл., украинец, гражданин СССР, чл. ЛКСМУ з 1928 г., из крестьян, служащий, образование высшее — окончил Харьковский Педагогический Институт в 1937 г., аспирант института истории Украины, в Киев прибыл из Лубен в 1938 г., запас 1-го разряда, домашний адрес: Киев, ул. Ленина 60, кв. 7.

25. *Зарицкий* Иван Иванович, рождения 1908 г., уроженец с. Кухари Розважевского р[айо]на Киевской обл., украинец, гражданин СССР, член ЛКСМ с 1925 г., из крестьян, служащий, образование высшее — окончил институт Профобразования в 1922 г. в Одессе, аспирант института истории Украины, в Киев прибыл из Белой Церкви в 1937 г., командир запаса, домашний адрес: Киев, ул. Ленина № 60.

26. *Осетров* Михаил Федорович, рождения 1903 г., уроженец с. Мокро-Орловка Грайворонского р[айо]на Курской обл., русский, гражданин СССР, член ВКП(б) с 1927 г., из крестьян, служащий, образование высшее — окончил в Москве Историко-Архивный Институт в 1938 г., аспирант института истории Украины, в Киев прибыл в 1938 г. из Москвы в 1938 г.⁹⁹, политрук запаса, домашний адрес: Киев, ул. Ленина № 60.

т. Мышко в аспирантуре института с 1938 г. Аспирантский план выполняет хорошо. В общественной работе принимает активное участие. Избран комсомольским организатором.

т. Зарицкий в аспирантуре института с 1939 г. Аспирантский план выполняет нормально.

т. Осетров в аспирантуре института с 1938 г. Аспирантский план выполняет нормально. В партийной и общественной жизни принимает активное участие. Партвзысканий не имеет.

⁹⁹ Так у документі.

27. *Оглоблин* Александр Петрович, рождения 1899 г., уроженец г. Киева, украинец, гражданин СССР, беспартийный, из мещан, служащий, образование высшее — окончил Университет в Киеве в 1919 г., старший научный работник института истории Украины, все время находится в Киеве, рядовой запаса, домашний адрес: Киев, ул. Ливера, № 2, кв. 42.

28. *Макарук* Евгений Михайлович, рождения 1913 г., уроженец с. Люблинка Холмской губ., украинец, гражданин СССР, член ВЛКСМ с 1933 г., из служащих, служащий, образование высшее — окончил Госуниверситет в Киеве в 1938 г., аспирант института истории Украины, в Киев прибыл в 1935 г. из г. Днепрпетровска, командир запаса, домашний адрес: Киев, ул. Ленина, 60, кв. 7.

29. *Комашко* Николай Евгеньевич, рождения 1915 г., уроженец г. Киева, украинец, гражданин СССР, чл. ЛКСМ с 1929 г., из рабочих, служащий, образование высшее — окончил Госуниверситет в 1937 г. в Киеве, аспирант института истории Украины, все время находится в Киеве, допризывник, домашний адрес: Киев, Красноармейская № 108, кв. 13.

30. *Гуруненко* Алексей Алексеевич, рождения 1915 г., уроженец с. Тараща Корсунского р[айо]на Киевской обл.,

т. Оглоблин в институте работает с ноября 1937 г. В 1930 г. 19.XII был арестован органами ГПУ и 13.IV–1931 г. за прекращением дела освобожден. Брат жены деникинский офицер, бежавший за границу. В старых печатных работах допускал ошибки националистического характера. Вследствие перегруженности работой на 4-х штатных работах и отдельными поручениями дирекции своей плановой темы не выполнил. Руководит пятью аспирантами института. В общественной жизни участия не принимает.

т. Макарук в аспирантуре института с 1938 г. Аспирантский план выполняет хорошо. В общественной работе принимает активное участие.

т. Комашко в аспирантуре института с 1938 г. Аспирантский план выполняет хорошо. В общественной работе принимает участие.

т. Гуруненко в аспирантуре института с 1938 г. Аспирантский план выполняет

украинец, гражданин СССР, член ЛКСМ с 1930 г., из крестьян, служащий, образование высшее — окончил Педагогический институт в 1937 г. в Киеве, аспирант института истории Украины, в Киев прибыл в 1938 г. из с. Балаклеи Смелянского р[айо]на Киевской обл., допризывник, домашний адрес: Киев, ул. Ленина № 60, кв. 8.

31. *Дядиченко* Вадим Архипович, рождения 1909 г., уроженец г. Чернигова, украинец, гражданин СССР, член ВЛКСМ с 1928 г., служащий, из служащих, образование высшее — окончил Педагогический институт г. Чернигова в 1929 г., научный работник института истории Украины, в Киев прибыл из г. Николаева в 1935 г., запас 2-й категории, домашний адрес: Киев, ул. Красноармейская 77, кв. 7.

32. *Слуцкий* Александр Борисович, рождения 1915 г., уроженец г. Киева, гражданин СССР, кандидат ВКП(б) с 1940 г., из служащих, служащий, образование высшее — окончил Киевский Госуниверситет в 1935 г., научный работник института истории Украины, находится все время в Киеве, запас 2-й категории, домашний адрес: Киев, ул. Артема, 10, кв. 10.

33. *Лезина* Ольга Михайловна, рождения 1896 г., уроженка м. Пирятин Харьковской обл., украинка, гражданка СССР, беспартийная, из служащих, служащая, образование неоконченное высшее окончила госкурсы иностранных языков в 1931 г. в Киеве, библиограф института истории Украины, в Киев прибыла из Прилук в 1922 г., невоеннообязанная, домашний адрес: Киев, ул. В. Шияновская № 5, кв. 5.

нормально. В общественной жизни принимает участие.

т. Дядиченко по окончании аспирантуры работает младшим научным работником. К работе относится добросовестно. В общественной жизни принимает участие.

т. Слуцкий работает в институте с 1938 г. К работе относится добросовестно. В общественной жизни принимает активное участие. Парторганизацией принят в кандидаты ВКП(б).

т. Лезина работает в институте с 1934 г.; к работе относится добросовестно. В общественной жизни принимает участие. В 1939 г. муж ее репрессирован (работал референтом в Наркомземе).

34. *Сафра* Фаня Марковна, рождения 1907 г., уроженка г. Фастова Киевской обл., еврейка, гражданка СССР, член ВКП(б) с 1930 г., из служащих, служащая, образование незаконченное среднее окончила два курса дневного рабфака физ. хим. математического института в г. Киеве в 1931 г., секретарь института истории Украины, в Киев прибыла из Фастова в 1919 г., невоеннообязанная, домашний адрес: Киев, ул. Артема 18, кв. 3.

35. *Лось* Федор Евдокимович, рождения 1908 г., уроженец с. Пивнищина Гроднецкого р[айо]на Черниговской обл., гражданин СССР, кандидат ВКП(б) с 1939 г., из крестьян, служащий, образование высшее — окончил пединститут в 1931 г. в Чернигове, научный работник института истории Украины, в Киев прибыл в 1935 г. из м. Вовчанск Харьковской обл., политрук запаса (во флоте), домашний адрес: Киев, ул. Прозоровская, № 30, кв. 10.

36. *Карницкая* Лидия Николаевна, рождения 1884 г., уроженка г. Харькова, украинка, гражданка СССР, беспартийная, из служащих, служащая, образование среднее — окончила гимназию в г. Харькове в 1902 г., машинистка института истории Украины, в Киев прибыла в 1911 г. из Харькова, невоеннообязанная, домашний адрес: Киев, ул. Тимофеевская № 7, кв. 5.

37. *Фастовская* Адель Львовна, рождения 1895 г., уроженка Малина Киевской обл., еврейка, гражданка СССР, беспартийная, из служащих, служащая, образование низшее — окончила 4 класса в с. Салы б. Волынской губ., кассир института истории

т. Сафра работает в институте с 1936 г. До этого работала в УАМЛИНе. К работе относится добросовестно. В общественной жизни принимает участие. Партгруппой вынесен выговор за сокрытие при вступлении в партию социального положения брата-фабриканта.

т. Лось по окончании аспирантуры работает младшим научным работником. К работе относится добросовестно. В общественной жизни принимает участие.

т. Карницкая работает в институте с 1936 г. К работе относится добросовестно. За хорошую работу дирекцией премирована.

т. Фастовская работает в институте с 1936 г. К работе относится добросовестно. За хорошую работу дирекцией премирована. В общественной жизни принимает активное участие.

Украины, в Киев прибыла в 1921 г. из Радомышля, невоеннообязанная, домашний адрес: Киев, ул. Ворошилова, № 13, кв. 7.

38. *Булавицкая* Елизавета Михайловна, рождения 1880 г., уроженка м. Пошехонье Ярославской обл., русская, гражданка ССР, беспартийная, из служащих, служащая, образование среднее — окончила Женский Институт в 1899 г. в г. Полтаве, машинистка института истории Украины, в г. Киев прибыла в 1935 г. из м. Тальное, невоеннообязанная, домашний адрес: Киев, ул. Ливера № 34, кв. 1.

39. *Пузей* Иван Никифорович, рождения 1883 г., уроженец с. Ярославка Бобровицкого р[айо]на Киевской обл., украинец, гражданин СССР, беспартийный, из крестьян, служащий, образование низшее — окончил 3 класса сельской школы в 1896 г., пожарник-охранник института истории Украины, в Киев прибыл из с. Ярославка Бобровицкого р[айо]на Черниговской обл. в 1933 г., невоеннообязанный по возрасту, домашний адрес: Киев, Б. Шевченка 14, общежитие.

40. *Кузнецова* Мария Артемовна, рождения 1897 г., уроженка с. Белополья Козятинского р[айо]на Киевской обл., украинка, гражданка СССР, беспартийная, из крестьян, служащая, образование — малограмотная, уборщица института истории Украины, в г. Киев прибыла в 1906 г. из Белополья Козятинского р[айо]на Киевской обл., невоеннообязанная, домашний адрес: Киев, ул. Свердлова, № 7, кв. 8.

т. Булавицкая работает в институте с 1939 г. К работе относится добросовестно. Имеет за границей (в Бессарабии) брата и сестру.

т. Пузей работает в институте с 1936 г. К работе относится добросовестно.

т. Кузнецова работает в институте с 1939 г. К работе относится добросовестно.

41. *Вронский* Павел Иванович, рождения 1903 г., уроженец г. Остер Черниговской обл., украинец, гражданин СССР, беспартийный, из рабочих, служащий, образование низшее — два года учился в приходской школе, пожарник-охранник института истории Украины, в г. Киев прибыл в 1929 г. из г. Остер, рядовой запаса, домашний адрес: Киев, ул. Олеговская № 24, кв. 8.

т. Вронский работает в институте с 1936 г. К работе относится добросовестно.

42. *Лукьянчиков* Никанор Сафронович, рождения 1882 г., уроженец дер. Муржаново Курской обл., русский, гражданин СССР, беспартийный, из крестьян, служащий, образование низшее — окончил церковно-приходскую школу в 1894 г., комендант-завхоз института истории Украины, в г. Киев прибыл в 1934 г. из Харькова, невоеннообязанный (по возрасту), домашний адрес: Киев, Б. Шевченко № 14.

т. Лукьянчиков работает в институте с 1936 г. К работе относится добросовестно. В 1917 г. был красногвардейцем. До 1920 г. служил в Красной армии. С 1917 по 1926 год состоял в ВКП(б). Исключен за превышение власти.

43. *Бусакова* Марфа Никифоровна, рождения 1883 г., уроженка дер. Розалиевки Киевской обл., украинка, гражданка СССР, беспартийная, из крестьян, служащая, малограмотная, уборщица института истории Украины, в г. Киев прибыла из дер. Розалиевка Киевской обл. в 1905 г., невоеннообязанная, домашний адрес: Киев, ул. Франка № 13, кв. 12.

т. Бусакова работает в институте с 1936 г. К работе относится добросовестно.

44. *Паламарчук* Анастасия Филипповна, рождения 1895 г., уроженка м. Липовец Винницкой обл., украинка, гражданка СССР, беспартийная, из крестьян, служащая, малограмотная, уборщица института истории Украины, в г. Киев прибыла в 1922 г. из м. Липовец Киевской обл., невоеннообязанная, домашний адрес: Киев, ул. Франка 8, кв. 1.

т. Паламарчук работает в институте с 1936 г. К работе относится добросовестно.

45. *Ткаченко* Анастасия Васильевна, рождения 1917 г., уроженка деревни Янковичи Васильковского р[айо]на Киевской обл., украинка, гражданка СССР, беспартийная, из крестьян, служащая, образование — малограмотная, курьер института истории Украины, в Киев прибыла в 1936 г. из дер. Янковичи Васильковского р[айо]на, невоеннообязанная, домашний адрес: Киев, ул.Энгельса № 7, кв. 16.

т. Ткаченко в институте работает с 1938 г. К работе относится добросовестно.

46. *Глух* Михаил Иванович, рождения 1893 г., уроженец д. Дверник (Галиция), украинец, гражданин СССР, беспартийный, из крестьян, служащий, образование низшее, гардеробщик института истории Украины, в г. Киев прибыл как военнопленный из Австрии, рядовой запаса, домашний адрес: Киев, ул. Короленко № 3, кв. 1.

т. Глух работает в институте с 1939 г. К работе относится добросовестно.

47. *Вишнякова* Татьяна Николаевна, рождения 1904 г., уроженка г. Киева, украинка, беспартийная, гражданка СССР, из служащих, служащая, образование среднее — окончила среднюю школу, в Киеве с 1920г., старший бухгалтер института истории Украины, из г. Киева не выезжала, невоеннообязанная, домашний адрес: Киев, ул. Ильинская № 5, кв. 2.

т. Вишнякова работает в институте с 1936 г. К работе относится добросовестно. В общественной работе принимает участие.

С подлин[ным] верно.

Секретарь Спе[циального] Сект[ора] АН УССР Пустовая¹⁰⁰

Науковий архів Президії НАН України, ф. Р-251, оп. 1-л, спр. 24. Списки личного состава сотрудников научно-исследовательских институтов и учреждений АН УССР на 15 января 1940 года. Т. 1. — С. 327–339.

¹⁰⁰ Завірено печаткою АН УРСР.

№ 66

**Протокол засідання сектора історії України періоду XIX і XX ст.
Інституту історії України АН УРСР**

24 січня 1940 р.
м. Київ

На засіданні присутні тов. тов. — проф. О. П. Оглоблін, Ф. [О.] Ястребов, Ф. [Ю.] Шерстюк, К. [В.] Максимчук, П. [А.] Білик, Ф. [С.] Лось, П. [П.] Бистренко¹⁰¹

Голова — Проф. [О. П.] Оглоблін

Секретар — [П. А.] Білик

І. *Слухали* — план роботи сектора¹⁰² на 1940 р.

Інформація тов. О. [П.] Оглобліна.

Тов. [О. П.] Оглоблін інформує про те, що плановим завданням членів сектора на 1940 рік є підготувати до листопада м[іся]ця третій том чотирьохтомника Історії України. Цей том обіймає період з 1861 року, з скасування кріпацтва в Росії і на Україні до другої буржуазно-демократичної революції 1917 року включно. За проектом том складається з XII розділів і розмір він матиме до 25 др[укованих] аркушів. Треба так розподіли роботу між членами сектора, щоб вчасно і високоякісно виконати це великої ваги завдання, треба¹⁰³ також просити дирекцію інституту запросили на договірних началах сторонніх наукових робітників-істориків для написання тих розділів цього¹⁰⁴ тому, які не можуть бути в цей короткий час виконані силами сектора. Тов. [О. П.] Оглоблін інформує також про орієнтовні назви розділів, про розмір кожного з них, а також про те, кому з наукових робітників доручається написання кожного розділу.

І. *Ухвалили* — Затвердити проект розподілу третього тому по розділам, розміри кожного з них і доручити написання:

І розділу — тов. Сенченко О. [С.]

ІІ розділу — умовно тов. Сенченко [О. С.] до підтвердження ним своєї згоди на це.

ІІІ розділу — т. Ястребову Ф. [О.]

ІV розділу — т. Шерстюку Ф. [Ю.]

V розділу — т. Бистренко [П. П.]

VI і VII розділи — тов. Ястребову [Ф. О.]

VIII розділу — просити дирекцію інституту запросити на договірних началах наукового робітника для написання цього розділу. Прийняти до відому повідомлення тов. тов. Оглобліна [О. П.] і Ястребова [Ф. О.] про те, що тов. Корчмар [Я. І.] (КДУ) виявив свою згоду написати цей розділ.

¹⁰¹ Останнє прізвище дописано чорнилом.

¹⁰² Слово “сектору” вписано.

¹⁰³ Слово “треба” вписано.

¹⁰⁴ Слово “цього” вписано.

IX розділу — тов. Максимчуку К. [В.]

X розділу — тов. Лося Ф. [Є.]

XI розділу — тов. Сенченко О. [С.]

XII розділу — тов. Білику П. [А.]

Встановити термін виконання цієї роботи червень–липень 1940 року з тим, що до тарифних відпусток подати весь матеріал на редакційну обробку. Зобов'язати кожного автора подати не пізніше 27 цього січня короткий проспект свого розділу з зазначенням розміру в друкованих сторінках для кожного підрозділу й терміну виконання кожного підрозділу¹⁰⁵.

II. *Слухали*: — про наукові доповіді на засіданнях сектора.

II. *Ухвалили*: — Доручити кожному члену сектора подати протягом п'ятиденки теми наукових доповідей та звідомлень, які він зможе поставити на засіданні сектора з зазначенням терміну.

III. *Слухали*: — Про кандидатську дисертацію тов. [Ф. Є.] Лося.

Інформація тов. [О. П.] Оглобліна.

Тов. [О. П.] Оглоблін інформує, що тов. [Ф. Є.] Лось виготовив і подав йому, як керівнику сектора, свою кандидатську дисертацію на тему “Столипінська аграрна реформа на Україні”. Дисертація має розмір коло 7-ми друкованих аркушів і на підставі¹⁰⁶ попереднього ознайомлення з нею, вона може бути представлена на захист. т. [Ф. О.] Ястребов також висловлюється в тому напрямку, що дисертація тов. [Ф. Є.] Лося може бути поставлена для захисту на вчену ступінь¹⁰⁷ кандидата історичних наук¹⁰⁸.

III. *Ухвалили* — Просити дирекцію дати належний хід роботі тов. [Ф. Є.] Лося, виготовленої ним, як кандидатської дисертації.

Голова

/О. П. Оглоблін/

Секретар

/П. А. Білик/

ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 240, арк. 20–22. Копія. Машинопис.

Опубл.: *Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941.* — С. 124–126.

¹⁰⁵ Фразу “й терміну виконання кожного підрозділу” дописано О. П. Оглоблиним.

¹⁰⁶ Словосполучення “на підставі” написана поверх закресленого слова “після”.

¹⁰⁷ Словосполучення “вчену ступінь” написано поверх закресленого слова “звання”.

¹⁰⁸ Словосполучення “історичних наук” дописано О. П. Оглоблиним.

№ 67

**Повідомлення члену Вченої ради Інституту історії України АН УРСР
О. П. Оглоблину про засідання ради та її порядок денний**

25 січня 1940 р.¹⁰⁹
м. Київ

25 січня о 12 г[одині] дня в кабінеті директора інституту відбудеться засідання Вченої Ради з таким порядком дня:

1. Розгляд і затвердження звіту інституту за 1939 рік.
2. Про склад редколегії Короткого курсу історії України.
3. Про керівників авторських бригад по вишівському курсу історії України.
4. Про рецензування робіт проф[есора] [М. Н.] Петровського, ст[аршого] наук[ового] робітника [Н. Д.] Полонської-Василенко і ст[аршого] наук[ового] роб[ітника] [К. Г.] Гуслистого.
5. Про надання наукових звань в[иконуючим] о[бов'язки] ст[арших] наук[ових] робітн[иків] [К. Г.] Гуслистому, [І. М.] Премислеру та [Ф. О.] Ястребову.
6. Лист КВШ про характеристику т. [Н. Д.] Полонській-Василенко.
7. Заява проф. [О. П.] Оглобліна.
8. Лист редакції журналу “Историк-марксист”.
9. Лист редактора Воєниздата.

*Секретар Вченої Ради
Інституту Історії*

/М. [І.] Супруненко/

ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 239, арк. 47. Копія. Машинопис з малюнками і записами О. П. Оглобліна синім та червоним олівцями.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 126–127.

№ 68

Витяг із листа старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР Н. Д. Полонської-Василенко до академіка АН СРСР Д. М. Петрушевського щодо підготовки до захисту докторської дисертації

25 січня 1940 р.
м. Київ

Дорогой Дмитрий Моисеевич.

Спешу поблагодарить Вас за Ваше милое бодрящее письмо, за Ваше участие к моему “делу”. В одном только Вы ошибаетесь — я не только не падаю духом и не предаюсь “минорным настроениям”, но отношусь ко

¹⁰⁹ Дату встановлено за змістом документу.

всему происходящему с полнейшим спокойствием. Ведь мне степень то сама не очень и нужна: я не буду ни преподавать в ВУЗах, ни извлекать из нее какие-либо выгоды. Мне она интересна только тем, что даст увеличение пенсии и только. Меня в этом всем деле волнует только то, что “борьба за право” вывела меня из того темного, уютного уголка, в котором я сидела в Институте Истории, и поставила в центр людских забот, хлопот и даже внимания. Об этом деле говорят у нас в Ин[ститу]те, обсуждают меня так и сяк в Ученом Совете дважды (правда, очень положительно), ходят, тратят время, думают обо мне в Ин[ститу]те Истории в Москве — а я ужасно не люблю служить предметом общего внимания. Сейчас, видимо, дело уже заканчивается. Вчера Ученый Совет вынес, говорят, благоприятное для меня решение, мне удалось уже снять копию с университетского диплома и все это на днях поедет снова в Москву. Снять копию с диплома оказалось делом сложным: мне переписали его в Институте и я пошла с ним к нотариусу. Ждала в очереди с 10 до 11 — и мне сказали, что копия не годится: вместо стоящих в Дипломе названий университета, выдавшего его, нужно написать везде “киевский” и направили к частной, но все эти тонкости знающей машинистке. Пошла. Она переписала, взяв за 1 страницу 5 р[ублей]. Пропустила и чин “д[ействительный] тайн[ый] сов[етник]”, (потом оказалось, что пропустила и сверх того одну строчку текста, но нотариус этого даже не оговорил: “Вам разве это нужно?”). Вернулась к нотариусу и простояла в очереди с 12 до 3. В результате сижу дома с гриппом. А мои сожаления о том, что я не защитила кандидатской, по общей линии, диктуются именно тем, что при общем порядке меньше шума и внимания к моей особе... [...].

Ваша Н. Полонская-Василенко

Архів РАН, ф. 493, спр. 170, арк. 1–2-зв. Оригінал. Машинопис.

№ 69

Наказ дирекції Інституту історії України АН УРСР про створення Львівського відділу Інституту історії України

*1 лютого 1940 р.
м. Київ*

§ 1

Вважати львівський відділ Інституту історії АН УРСР приступившим з 1 лютого 1940 р.

§ 2

Прийняти з 1. II. 1940 р. на роботу у львівському відділі Інституту історії України Академії наук УРСР слідуючих наукових робітників.

1) Проф. Крипякевича Івана П. на завідуючого відділом з місячною ставкою 1000 крб.

- 2) Проф. Терлецького О. А. на посаду старшого наукового робітника з місячною ставкою 600 крб.
 3) Проф. Гарасимчука В. І. на посаду старшого наукового робітника з місячною ставкою 600 крб.
 4) Проф. Голійчук Т. Я. на посаду старшого наукового робітника з місячною ставкою 600 крб.
 5) Карпинець І. І. на посаду молодшого наукового робітника з місячною ставкою 500 крб.
 6) Прицак О. О. на посаду молодшого наукового робітника з місячною ставкою 450 крб.
 7) Білецький С. Т. на посаду молодшого наукового робітника з місячною ставкою 450 крб.

Всіх вищезгаданих наукових робітників до затвердження їх Президією Академії наук УРСР рахувати як виконуючих обов'язки.

§ 3

Для приведення в порядок бібліотеки львівського відділу і для виготовлення каталога книжок призначити з 1. II. 1940 р. на тимчасову роботу бібліотекаря Луканя Р. з місячною ставкою 300 крб.

§ 4

Прийняти на роботу з 1. II. 1940 р. т. Тизя на посаду сторожа з виконанням обов'язків вартового і опалювача з місячною ставкою . . . 250 крб.

Директор Інституту історії України АН УРСР *С. Белоусов*

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-1, арк. 4. Копія. Машинопис.

Науковий архів Президії НАН України, Львівські установи АН УРСР, накази за 1940 р., арк. 10.

Опубл.: Культурне життя в Україні: Західні землі: Документи і матеріали. — Т. 1. 1939–1953. — С. 87–88; Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 127–129.

№ 70

Протокол № 1 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР

1 лютого 1940 р.

м. Львів

Присутні: С. Н. Белоусов¹¹⁰, І. П. Крип'якевич, О. А. Терлецький, Ф. Я. Голійчук, В. [І.] Гарасимчук, І. [І.] Карпинець, С. [Т.] Білецький, О. [Й.] Прицак.

1) Слухано інформацію Директора Інституту С. Н. Белоусова про відкриття Львівського Відділу Інституту Історії України Академії Наук

¹¹⁰ Тут і далі — так у документі. Має бути “С. М. Белоусов”.

УРСР дня 1 лютого 1940 р. і призначення завідуючим Відділу І. П. Крип'якевича, старшими співробітниками О. А. Терлецького, В. [І.] Гарасимчука і Ф. [Я.] Голійчука, молодшими І. [І.] Карпинця, С. [Т.] Білецького і О. [Й.] Прицака.

Ухвалено інформацію про відкриття Львівського Відділу і призначення співробітників при[й]няти до відома.

2) Обговорено тематичний план Відділу.

Ухвалено тематичний план передати на затвердження Наукової Ради Інституту.

3) Слухано інформацію С. Н. Белоусова про організацію і тематичний план Інституту Історії України Академії Наук УРСР на 1940 р.

Ухвалено інформацію при[й]няти до відома.

Директор Інституту Історії України Академії Наук УРСР¹¹¹
За Секретаря Відділу¹¹²

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-1, арк. 80. Оригінал. Машинопис.

№ 71

Протокол № 2 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР

*12 лютого 1940 р.
м. Львів*

Присутні: І. П. Крип'якевич, О. А. Терлецький, Т. Я. Голійчук, В. І. Гарасимчук, І. І. Карпинець, С. Т. Білецький, О. О. Прицак.

Заслухано проспекти праць співробітників Відділу:

1) Прицак О. О. — Східні джерела до історії України та Східної Європи VIII–XII ст.

2) Гарасимчук В. І. — Нові погляди на давнє населення Волині і галицького Підкарпаття до X ст.

3) Білецький С. Т. — Історична географія Галицької і Холмської землі X до пол. XIV ст.

4) Голійчук Т. Я. — Колонізація галицького Підкарпаття в XV–XVI ст.

5) Крип'якевич І. П. — а) Зв'язки Західної України зі Східною в XV–XVII ст. б) Зносини Західної України з Росією в XVI–XVII [ст.]

6) Терлецький О. А. — Суспільні і політичні відносини в Галичині від її прилучення до Австрії до пол. XIX ст.

7) Карпинець І. І. — Польські проекти на знищення українського народу в рр. 1918–1939.

¹¹¹ В документі прізвища і підпису немає.

¹¹² В документі прізвища і підпису немає.

Ухвалено при[й]няти проспекти і передати на затвердження Наукової Ради Інституту.

Зав. Відділу Інституту Історії України
За Секретаря Відділу

І. П. Крип'якевич
Омелян Пріцак

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-1, арк. 82. Оригінал. Машинопис.

№ 72

Витяг із протоколу засідання президії АН УРСР про хід виконання постанови президії АН УРСР про складання підручника з історії України

15 лютого 1940 р.
м. Київ

[...]

3. *Слухали:* Про хід виконання постанови Президії АН УРСР про складання підручника історії України. (Доп[овідає] директор Інституту історії України т. [С. М.] Белоусов, співдоп[овідь] Голови відділу суспільних наук акад. [М. Я.] Калиновича).

3. *Ухвалили:* 1) Констатувати, що постанова Президії АН УРСР від 20.VII.1939 року про підготовку “Короткого курсу історії України” до 1 жовтня 1939 року Інститутом історії України не виконана, в зв’язку з тим, що інститут примушений був останні місяці минулого року переключитися на роботу по Західній Україні.

2) Запропонувати Інституту історії України закінчити підготовку та редагування підручника до 15 квітня 1940 року.

3) Доручити дирекції Інституту історії України остаточно з’ясувати¹¹³ з Народним Комісаріатом Освіти УРСР “Короткий курс історії України”, відповідно до потреб викладання в середній школі.

4) Zobov’язати бюро Відділу суспільних наук АН УРСР перевірити через місяць виконання цієї постанови та доповісти про це Президії АН УРСР.

Науковий архів Президії НАН України, ф. Р-251, оп. 1, спр. 81, арк. 46–47. Оригінал. Машинопис.

¹¹³ В оригіналі слово “обумовити” закреслено, поверх олівцем написано “з’ясувати”.

№ 73

**Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР
проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту С. М. Белоусова**

19 лютого 1940 р.
м. Львів

Пересилаю протокол з другої наради співробітників Львівського Відділу Інституту і проспекти праць, які передискутовано на нараді.

Співробітники поки що ведуть працю у своїх помешканнях і бібліотеках, бо неможливо добути більшої кількості опалу. В монастирі опалюємо тільки залю при бібліотеці, і то не дуже сильно. Тов. Лукань дуже пильно порядкує бібліотеку, формуючи з неї підручний відділ для Інституту.

Як кандидат на наукову працю зголосився до нашого Відділу Степан Вас[ильович] Божик, 41 років, доктор юридичних наук, колишній адвокат, а тепер учитель гімназії в Раві Руській. Під час університетських студій він займався також історією і економічними науками, а пізніше залюбки працював над місцевою історією Галичини, організував в Раві музей, зібрав багато матеріалів до історії м. Угнова, відомого з шевської промисловості, друком видав частину цієї роботи "Історія шкіл в Угнові". Я запропонував йому тему "Селянські старки в 1900-их роках в Галичині" і він погоджується її опрацювати і, думаю, добре виконає завдання. Посилаю його автобіографію і анкетні відомості і пропоную призначити його молодшим науковим співробітником. Прошу повідомити мене про Ваше рішення.

Щоб робота Відділу в час зими не затрачувала колективного характеру, ми рішили відбувати що тижня наради і на них знайомитися з радянською історичною літературою і марксизмом-ленінізмом, а даліше дискутувати проблеми з тем співробітників. Готовимо також десідерати по іст[оричній] літературі, потрібні для Відділу. Чекаємо на обіцяні Вами книжки¹¹⁴.

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI-ф, спр. Г-1, арк. 132-а. Копія. Машинопис. До аркуша приклеєна "Розписка про приймання" рекомендованого листа до С. М. Белоусова.

¹¹⁴ Без підпису.

№ 74

**Протокол № 3 засідання Львівського відділу
Інституту історії України АН УРСР**

24 лютого 1940 р.
м. Львів

Присутні: І. П. Крип'якевич, Т. Я. Голійчук, В. І. Гарасимчук, І. І. Карпинець, С. Т. Білецький, О. О. Пріцак. — О. А. Терлецький оправдав не-присутність хворобою.

1) Заслухано доповідь І. П. Крип'якевича про працю М. Н. Петровського “Визвольна боротьба українського народу 1648–1654 рр.”.

Висловилися всі присутні співробітники.

Ухвалено при[й]няти доповідь до відома.

2) Заслухано інформацій всіх наукових співробітників про хід праці над виконанням їх тем.

Ухвалено при[й]няти інформації до відома.

3) Зав. Відділу подав інформацію про план чергових нарад Відділу.

Висловилися всі співробітники.

Ухвалено на нарадах давати доповіді про радянську історичну літературу, а головну увагу звернути на Короткий нарис історії ВКП(б).

Зав. Львівського Відділу
Інститута Історії України
За секретаря

Іван Крип'якевич
Омелян Пріцак

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-1, арк. 83. Оригінал. Машинопис.

№ 75

**Лист директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Бєлоусова
до завідувача Львівського відділу Інституту проф. І. П. Крип'якевича**

2 березня 1940 р.
м. Київ

Шановний Іван Петрович.

Ваші матеріали до плану роботи В[ашого] відділу одержали, а також одержали В[ашого] листа і анкетні відомості на *Божка, С. В.*

Всі ці матеріали ми в найближчий час розглянемо на Вченій Раді і повідомимо Вас про наслідки. Ви продовжуйте працювати в тому плані, як Ви намітили.

Відносно *Божка*, я прошу повідомити, що він зараз робить і чи буде він жити у Львові чи ні? Коли він схоче виконати для нас роботу по історії, то можна з ним скласти умову на неї.

Крім того у мене є до Вас пропозиція такого порядку: ми зараз працюємо на[д] 4-х томною історією України. Нам потрібна стаття —

глава про Західну Україну, конкретний план ми Вам надішлемо. Розмір цієї роботи невеликий — всього до 3 друкованих аркушів. Ця стаття повинна охоплювати період з II половини XIX ст. до 1917 року (лютнева революція).

Я прошу Вас, коли можна, взяти і написати її колективно Вашим відділом, а може хто й один візьметься за неї. Ця стаття нам потрібна до 1 червня ц.р. Прошу відповісти мені на це.

Літературу для Вас підбираємо і вскоро вишлемо Вам. Заступника Вам ще не підібрали.

Вашим наміченим порядком роботи задоволені. Бажаємо успіху.

С. Белоусов

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI-ф, спр. Г-2, арк. 33. Оригінал. Машинопис. У правому верхньому кутку рукою І. П. Крип'якевича червоном олівцем позначено: "Дата печатки 2.III.1940".

№ 76

Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту С. М. Белоусова

2 березня 1940 р.

м. Львів

Пересилаю заяву ще одного кандидата в члени Львівського Відділу Інституту — Завалінського Євгена Климовича. Це людина молода, 29 років, але вже досить визначний тюрколог, недавно назначений доцентом львівського університету при кафедрі сходознавства. З його праць видно, що він головно працював в області історії, а тепер задумав зайнятися історією турецько-українських звязків. Як тему він пропонує "Вістки турецьких хронік XV і XVI ст. про Україну і народи СРСР". Він робить вражіння серйозної людини, що виконає свої зобовязання. Для нашого відділу була б з нього ще й така користь, що він давав би провід Прицакові і наглядав за його дисертацією; вже тепер вони оба завзято разом працюють. Я від себе поручаю Завалінського і прохаю назначити його старшим співробітником, бо в нього є докторський ступінь і наукові праці, — а як це неможливо, то хоч молодшим.

Посилаю протокол № 3 з наради Відділу. Я дав доповідь про "Визвольну боротьбу" М. Н. Петровського; наші зауваження пришлю дещо пізніше, бо тепер у мене час зайнятий виборами.

Адміністрація щиро допомагає нам в наших потребах, але не все, що нам бажане, можна дістати. Не можемо дібитися машинки, хоч н[а]пр[иклад] серед майна зліквідованої "Просвіти" має бути 10 машинок з укр[аїнськими] черенками, — тов. Самійлов клопочеться тим дуже, але поки що без успіху. Привезено нам дещо дров, але вони не вистарчать на постійне опалювання; поки що опалюємо залю при бібліотеці, а при кінці

березня почнемо топити у всіх кімнатах, щоб з I.IV. зачати правильні заняття у мешканню Відділу.

Порядкування бібліотеки поступає скоро вперед. Лукань усуває з бібліотеки всі видання не-історичного змісту, а залишає те, що підходить до нашої підручної бібліотеки. У першій залі збираємо енциклопедії, словники і інші підручні видання, у другій будуть наукові журнали, у третій монографії і ніші видання. До кінця березня, думаю, покінчимо порядкування журналів — їх доволі багато — і приступимо до списування інвентаря.

Наради Відділу будемо відбувати приблизно кожної декади; поки що будемо обговорювати новини радянської історіографії, щоб познайомитися з питаннями, що для нас були невідомі, а головну увагу звернемо на виучування Історії ВКП(б). Як вже співробітники підроблять дещо свої теми, будемо розглядати поставлені ними питання.

З палким привітом [Іван] К[рип'якевич]

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI-ф, спр. Г-1, арк. 133. Копія. Машинопис. Підпис "ІК".

№ 77

Протокол № 4 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР

4 березня 1940 р.

м. Львів

Присутні: І. П. Крип'якевич, О. А. Терлецький, Т. Я. Голійчук, В. І. Гарасимчук, І. І. Карпинець, С. Т. Білецький, О. О. Прицак.

1) Заслухали доповідь І. П. Крип'якевича про видання: “К изучению истории” Партиздат ВКП(б), 1937 і “Против исторической концепции М. Н. Покровского” изд. Академии Наук СССР, 1939. Висловилися всі співробітники.

Ухвалили при[й]няти доповідь до відома.

2) Заслухали доповідь О. О. Прицака про “Історію громадянської війни в СРСР”. Висловилися всі присутні.

Ухвалили при[й]няти доповідь до відома.

Зав. Відділом Інститута Історії України

За Секретаря

І. Крип'якевич

Омельян Прицак

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-1, арк. 84. Оригінал. Машинопис.

№ 78

**Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР
проф. І. П. Крип'якевича до директора інституту С. М. Белоусова**

10 березня 1940 р.
м. Львів

Шановний Сергій Миколаєвич,

Ваше письмо (дата почти 2.III.1940) одержали.

Вашу пропозицію написати главу про Західну Україну від половини XIX ст. до 1917 р. ми обговорили на нараді Відділу і ухвалили виконати працю колективними силами. О. А. Терлецький взяв політичну історію до 1880-их років, В. І. Гарасимчук — до 1914 р., І. І. Карпинець — до 1917 р. і огляд економічних відносин, я — соціальні справи і загальну допомогу. До культурних справ — як що це буде потрібне — попрохаємо когось з Відділу літератури. Але ледви чи можна буде вмістити цей широкий матеріал у 3 аркушах. Ми можемо опрацювати тільки Галичину і Буковину, також дамо дещо про Закарпаття; але Волинь і Холмщину до 1914 р. треба взяти разом з іншими землями, що належали до Росії, отже ними не будемо займатися. Співробітники приступають відразу до роботи, але просимо скоро прислати Ваш план.

С. В. Божик перебуває тепер на учительській посаді в гімназії в Раві Руській, але якщо дістане призначення співробітником Інституту, звільниться там з роботи і переїде до Львова; він дуже бажає працювати у львівських архівах і бібліотеках. Прошу вирішити його заяву, а також заяву Є. К. Завалінського, яку з моїм листом передав Вам т. Самійлов.

Пересилаю протоколи з наших нарад 4 і 5.

З палким привітом

І[ван] Крип'якевич

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI-ф, спр. Г-1, арк. 134. Копія. Машинопис. До аркуша приклеєна "розписка про приймання" рекомендованого листа до С. М. Белоусова.

№ 79

**Оголошення про порядок денний засідання Вченої ради
Інституту історії України АН УРСР**

15 березня 1940 р.
м. Київ

Члену Вченої Ради _____

На 15. III. 1940 р. о 1 годині дня призначено засідання Вченої Ради Інституту Історії України.

Порядок денний

1. Розгляд тематичного плану Львівського відділу Інституту Історії України (т. Белоусов).

2. Розгляд закінченої роботи проф. Н. Петровського і Путілова “Визвольна війна українського народу в документах і матеріалах” (т. Петровський).

3. Затвердження календарних робочих планів по складанню підручника по Історії України для Вишів (доп[овідають] зав[ідуючі] секторами).

4. Про роботу т. Гуслистого “Визвольна війна українського народу в II-й полов[ині] XVII ст.” (т. Петровський).

5. Про участь Інституту в сесії українського філіалу Інституту Маркса-Енгельса-Леніна.

6. Різні питання.

Голова Вченої Ради

/С. Белоусов/

ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 239, арк. 18. Копія. Машинопис.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 129.

№ 80

Протокол засідання сектора історії України XIX та XX ст. Інституту історії України АН УРСР

25 березня 1940 р.

м. Київ

Присутні: т.т. *Оглоблін О. П., Білик [П. А.], Корчмар [Я. І.], Шерстюк [Ф. Ю.], Бистренко [П. П.], Лось [Ф. Є.], Сенченко [О. С.], Максимчук [К. В.]* (т. *Ястребов [Ф. О.]* — відсутній).

I. Слухали інформації про хід підготовки III-го тому історії України та виконання роботи в встановлені календарні терміни.

Інформують т.т.: [Ф. Ю.] Шерстюк, [К. В.] Максимчук, [Ф. Є.] Лось, [С. О.] Сенченко, [П. А.] Білик, [Я. І.] Корчмар.

I. Ухвалили: Заслухавши і обговоривши інформації авторів про хід підготовки III-го тому історії України, сектор відмічає:

а) Що робота проходить нормально і календарні терміни авторами не порушено. Значна частина авторів ([П. А.] Білик, [П. П.] Бистренко, [С. О.] Сенченко) уже приступили до писання перших розділів своїх глав. Тов. [Я. І.] Корчмар достроково закінчив і уже здав свою главу. Решта товаришів за своїми календарними планами приступають до писання перших розділів з квітня місяця.

б) Здану роботу тов. [Я. І.] Корчмара поставити на ближчому засіданні Сектора на обговорення, запропонувавши всім членам Сектора перед тим ознайомитися з нею.

с) Оскільки робота над III-м томом Історії України являється терміновим і головним завданням для наукових робітників — членів сектора, на виконання якої буде ними витрачено увесь свій час, робота над завершенням Нарисів відсувається. Тому просити Дирекцію і Вчену Раду Інституту відкласти терміни закінчення Нарисів таким товаришам:

т. Білик [П. А.] — Нарис “Україна в роки імпералістичної війни і 2-га буржуазно-демократична революція”.

т. Лось [Ф. Є.] — “Україна в роки реакції”.

т. Сенченко [О. С.] — “Україна в роки революційного піднесення”.

т. Ястребов [Ф. О.] — “Україна в другій половині XIX ст.”.

г) Прийняти до відому інформацію проф. [О. П.] Оглобліна про те, що наукові робітники Львівського філіалу Інституту Історії України Академії Наук взяли на себе зобов’язання написати до III-го тому Історії України главу “Галичина в XX столітті”. Просити т. [Ф. О.] Ястребова і т. [П. А.] Білика скласти орієнтовний перелік питань, на які треба відповісти в цьому розділі.

2. Слухали: Про соціалістичне змагання бригади авторів III-го тому Історії України.

Інформація т. [П. А.] Білика.

2. Ухвалили: Прийняти текст договору на соціалістичне змагання:

“Бригада авторів III-го тому підручника Історії України бере на себе такі соціалістичні зобов’язання:

1. Подати весь матеріал III-го тому в попередньо зредагованому вигляді в установлений дирекцією термін;

2. Кожний автор зобов’язується подати весь матеріал своєї глави не пізніше 20 червня.

3. Запровадивши соціалістичне змагання автора з автором, Бригада бере на себе зобов’язання підготувати матеріал так, щоб кожний розділ кожної Глави автором подавався в календарний термін.

4. Керівник бригади бере на себе зобов’язання, в міру виготовлення окремих розділів, переглядати їх, попередньо редагувати з тим, щоб в разі потреби автор міг би внести зараз же потрібні виправлення, зміни і додатки.

5. Автори зобов’язуються допомагати один одному порядком консультацій, бібліографічних порад, прочитування матеріалу, а також активною участю в обговоренні всіх розділів і глав на засіданні Сектора.

Бригада викликає на соціалістичне змагання бригаду авторів II-го тому Історії України.

Голова

Секретар

/[О. П.] Оглоблін/

/[П. А.] Білик/

ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 240, арк. 23–24. Копія. Машинопис.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 130–131.

№ 81

Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР проф. І. П. Крип'якевича до директора інституту С. М. Белоусова

2 квітня 1940 р.
м. Львів

Шановний Сергій Миколаєвич,

Від 1 квітня розпочали ми працю в мешканню Відділу при вул. Жовківській 36. Обстановка вже більш-менш скомплектована, розмістили ми робітні всіх співробітників, тов. Самійлов допомагає улаштувати мешкання, маю надію, що робота буде проходити нормально. Бібліотека порядкується і вже в короткому часі буде готов підручний відділ і відділ наукових журналів. Є нагода купити бібліотеку по історії Зах[ідної] України від І. І. Кривецького, цінну і добре дібрану, якщо будемо мати бюджет, треба купити.

Тов. Самійлов повідомив мене, що Обком Партії поручив на співробітника Відділу Адама Фр. Лютмана; я погодився при[й]няти його на тимчасову працю молодшим співробітником, до Вашого вирішення. Це добра наукова сила, учень відомого історика-економіста, Буяка; він взяв тему “Економічне положення галицького селянства перед знесенням панщини, 1848 р.” і обіцяє викінчити працю до листопада. Також допомагає нам при нарисі історії Зах[ідної] України від пол[овини] XIX ст. Тов. Самійлов пришле Вам його анкету, біографію і заяву.

Прошу прислати нам обіцяні вказівки до історії Зах[ідної] України від пол[овини] XIX ст. до 1917 р. Також прошу дати відповідь на заяву на працю Божика і Завалінського.

Посилаю протокол нашої наради з 1 квітня ц.р. і карточку з відом монастиря, тобто нашого відділу.

З великим інтересом читали ми повідомлення часописів про березневу сесію Академії.

З палким привітом

І[ван] К[рип'якевич]

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI–ф, спр. Г–1, арк. 135. Копія. Машинопис. До аркуша приклеєна “Расписка о приеме” рекомендованого листа до С. М. Белоусова. Підпис “ІК”.

№ 82

Лист директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова до завідувача Львівського відділу Інституту проф. І. П. Крип'якевича

10 квітня 1940 р.
м. Київ

Шановний Іван Петрович!

Ваші листи, — передане тов. Саміловим і друге — датироване 2/IV–40 р. одержав. Я дуже перепрошуюсь, що своєчасно не зміг дати відповіді

на одно з Ваших листів. Це трапилось тому, що я збирався на кінець березня, або на початку квітня знов приїхати до Львова. Але умови роботи в Інституті не дали мені змоги це здійснити.

Тепер я закінчиваю підготовку до друку підручника з історії України (праця нашого колективу) і гадаю між 15–20/IV приїхати днів на 5–10. Тематику роботи Відділу ми затвердимо на Вченій Раді, ознайомимось і з надісланими проспектами-планами. По-суті вони не зустрічають заперечень, але ми відчуваємо, що методологічно треба Вам допомогти. Ми вирішили остаточно проспекти розглянути на засіданні Вченої Ради у Вашій присутності. Я умовився з т. Марченком, що Вас відпустять до Києва.

Щодо обіцяної нами літератури, — бажано було б, щоб Ви одібрали, що Вам потрібно у нас.

Ваша пропозиція купити бібліотеку по Західній Україні у Кривецького. На це ми згодні і просимо Вас сповістити — з кількох книг вона складається і скільки за це треба грошей.

Що ж до прийняття Лютмана — я не заперечую, оскільки Ви кажете, що він придатний до роботи і рекомендований Обкомом.

Відносно Божика і Завалінського — проти них нічого не маю, але мені здається, що треба взагалі утриматися від прийома нових робітників, доки не налагодиться наша наукова робота.

Відносно вказівок по історії Західної України від пол. XIX ст. до 1917 р., то нам необхідна невелика робота по періодах від XIX ст. до XX, потім з 1900 до 1907; з 1908–1912р.р. до початка війни; з 1914–1917 рр. — д лютневої революції в Росії; з 1917 по 1921 рр.; з 1921 — по 1939 р. до приєднання Західної України до УРСР.

Нам це потрібно для 4-хтомного курсу Історії України; вони підуть окремими частина відповідних розділів Курсу.

Що нас цікавить тут? — Це соціальний і національний гніт на Західній Україні (факти) (дати картину), національно-визвольний рух і боротьба проти національного гніту, революційний рух у містах, промислових центрах і по селах (робітничий і селянський рух). Боротьба за українську культуру.

Всі ці питання необхідно розглядати з точки зору руху народних мас і інтересів трудящих. Ці нариси повинні бути невеликими, всього вони мають обіймати 5–6 друкованих аркушів.

Жму міцно Вашу руку

С. Белоусов

№ 83

**Протокол засідання сектора історії України доби феодалізму
Інституту історії України АН УРСР**

15 квітня 1940 р.

м. Київ

Присутні — т.т. [М. Н.] Петровський, [К. Г.] Гуслистий, [В. А.] Дядиченко, [К. І.] Стецюк, [Д. І.] Мишко, [Р. М.] Перчик.

I. Обговорення розділів “Короткого курсу історії України” (розділи 1–6). (До протоколу внесено лише значні доповнення та зміни, що подаються на розгляд авторів та редколегії, незначні зміни та доповнення внесені присутніми авторами до тексту під час обговорення; що до відсутніх авторів, то всі зауваження внесені повністю).

Розд. I. (автор — т. [Л. М.] Славін).

Обговорення:

т. Дядиченко [В. А.] — 1) Слід почати з характеристики природних умов, а потім перейти до людини (перемінити місцями перші абзаци).

2) З’ясувати появу інших тварин, як об’єктів полювання (стор. 3).

3) Уточнити про появу матріархату (стор. 4).

4) З’ясувати причини появи скотарства (ст. 6).

5) Уточнити про причини еміграції з Греції (ст. 15).

6) викреслити №№ будинків (ст. 5).

7) Внести зміни на ст. 9 (“в самому Трипільському суспільстві”, “Чоловіче начало”, ст. 15 — “Ольвіополіти”).

8) При остаточному редагуванні розділу слід подбати про більшу популярність викладу.

т. Гуслистий [К. Г.] — я розділ т. Славіна читав, відповідні зауваження зроблені мною автору, який їх врахував.

Розд. II (автор — т. [К. Г.] Гуслистий).

т. Петровський [М. Н.] — я розділ читав і відповідні зауваження вже погоджені з автором.

т. Стецюк [К. І.] — розділ написаний дуже добре, зрозумілою мовою. Треба уточнити про посилення данини за князя Ігоря.

Розд. III. (автор т. [К. Г.] Гуслистий).

т. Петровський [М. Н.] — я розділ читав і погодив з автором всі зауваження.

т. Дядиченко [В. А.] — 1) Слід стисло пояснити причини поразки князівського війська в 1223р.

2) на стор. 34 та 36 є повторення.

Розд. IV (автор — т. [К. Г.] Гуслистий).

т. Мишко [Д. І.] — 1) слід уточнити про причини приєднання земель за часів Гедиміна.

2) Уточнити питання про виникнення козацтва.

Розд. V. (автор — т. [М. Н.] Петровський).

[ст.] 2. — 1) Написати “перший похід на Азов не дав наслідків, вдалося лише заволодіти Казікерменом. Але Петро I збудував військовий флот, і Росія за допомогою українського війська захопила Азов (1696 р.)” —

необязательно в Курс.

— 2) Дати на початку параграфу стислу характеристику стану Росії на початку царювання Петра I. — *необязательно.*

[ст.] 2 — 3) Указати на активну роль Австрії (перемоги 1687, 1691, 169_¹¹⁶, 1697 pp.) — *лишнее.*

[ст.] 2 — 4) Указати на роль Венеції (коли саме уклала мир з Туреччиною). — *лишнее.*

[ст.] 5–6 — 5) Указати на рішення Сейму 1699 р., скеровані проти українського народу. — *есть.*

[ст.] 7 — 6) Указати ім'я Іскри.

— 7) Доповнити про справу Кочубея і Іскри. — *необязательно.*

[ст.] 12 — 8) Указати села і міста, вирізані шведами. — *лишнее.*

[ст.] 12 — 9) Фразу “грізним муром...” до кінця абзацу — викреслити. — *не надо вычеркивать.*

[ст.] 13. — 10) Вважати за можливе скоротити опис Полтавської битви. — *и так коротко.*

[ст.] 19. — 11) Конкретизувати про причини невдоволення старшинської верхівки політикою царизму. — *есть.*

— 12) Додати про “виборних и підкомірників” — *нецелесообразно в данном §.*

Параграфи т. [Н. Д.] Полонської-Василенко.

т. Гуслистий [К. Г.].

[ст.] 1 — 1) Причини скасування гетьманства неясні.

[ст.] 1 — 2) Фразу “протягом 15 років” і кінчаючи “важки спомини” — викреслити. — *дел[ано]*¹¹⁷.

[ст.] 2. — 3) Значення скасування мита. — *дел[ано].*

[ст.] 2–3. — 4) Викреслити про статутіві суди та виправити всі повторення, пов'язавши з попередніми розділами (соц[іально]-економ[ічні] процеси тощо). — *дел[ано].*

[ст.] 4. — 5) З'ясувати про спробу скасувати козацтво. — *Все сказано.*

[ст.] 4. — 6) Повторення (втеча запорожців до Алешек). — *немає.*

[ст.] 5. — 7) Пов'язати з попередніми розділами формування старшини в Запоріжжі. — ?

[ст.] 11. — 8) Уточнити питання про роль царизму в придушенні народного руху на Правобережжі і карі вчасників. — *есть.*

— 9) З'ясувати причину посиленого наступу царизму на Україну за часів Катерини II. — *есть.*

¹¹⁶ Так у тексті.

¹¹⁷ Тут і далі в цьому документі курсивом виділені рукописні помітки, зроблені Н. Д. Полонською-Василенко на зауваження, висловлені під час обговорення.

[ст.] 12. — 10) Неправильно, що обмеження автономії України відповідало інтересам козацької старшини. — *согласна*.

[ст.] 12. — 11) Викреслити про грошове господарство. — *согласна*.

[ст.] 13. — 12) Уточнити питання про скасування Запорозької Січі, пов'язавши з колоніальною політикою царизму. — *як?*

[ст.] 14. — 13) Точно вказати про час і значення остаточного закріпачення. — *согласна*.

— 14) місце переселення турбаївців; додати про переселення чорноморських козаків на Кубань та повстання пікінерів. — *лишнее*.

[ст.] 16. — 15) Указати, що Молдавія під владою Туреччини. — *лишнее*.

— 16) Про покращення стану Польщі після першого розділу (змінити). — *як?*

— 16) Пов'язати розділ культура з попередніми розділами та показати наступ царизму на українську культуру. — *єсть*.

[ст.] 18. — 17) Про колегії — скоротити. — *?*

[ст.] 20. — 18) Уточнити про світську літературу. — *лишнее*.

— 19) слід додати про народні пісні. — *лишнее*.

— 20) Розвиток літератури пов'язати з попередніми розділами та скоротити архітектуру; додати про музику і співи. — *лишнее*.

— 21) Вказати про Сковороду. — *єсть*.

Т. Петровський [М. Н.]

[ст.] 3. — 1) Уточнити про кількість козаків. — *як?*

[ст.] 5. — 2) Про управу Запоріжжя скоротити (є в попередніх розділах). — *як?*

[ст.] 5. — 3) “біля 40 куренів” (а не “38”). — *лишнее*.

[ст.] 6. — 4) Джерела існування козацької сіроми уточнити та вказати дати повстань. — *єсть*.

[ст.] 7–9. — 5) Замість “Білгородський” — “Белгородський”. — *согласна*.

[ст.] 9. — 6) Скоротити та конкретизувати про русько-турецьку війну. — *як?*

[ст.] 9. — 7) Польська шляхта порушувала слободи. — *этого нет*.

[ст.] 9. — 8) Конкретизувати про надворних козаків. — *?*

[ст.] 13. — 9) Дата спустошення татарами Новорос[ійської] губ[ернії] — *ясно*.

[ст.] 15. — 10) Скоротити про русько-турец[ьку] війну. — *як?*

[ст.] 16. — 11) Тісніше пов'язати цитату Маркса-Енгельса з текстом (стилістично). — *як?*

[ст.] 18. — 12) Дата перетворення Колегії в Академію — кінець XVII — поч. XVIII ст. — *єсть*.

II. Інформація проф. [М. Н.] Петровського про розпорядження дирекції всім авторам заявити про потрібні малюнки і карти.

III. Про дисципліну.

Вважати за ненормальне, що автори та члени сектора не відвідують засідань (тт. [Н. Д.] Полонська-Василенко, [О. П.] Оглоблін).

Голова Сектора
Секретар

/Петровський/
/Дядиченко/

ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 240, арк. 7–12. Копія. Машинопис з рукописними вставками.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 132–137.

№ 84

Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту С. М. Белоусова

29 квітня 1940 р.
м. Львів

Шановний Сергій Миколаєвич!

Дожидали ми Вашого приїзду, але від тов. Андрієва дізналися, що приїдете пізніше. Тимчасом мені трапляється нагода поїхати до Києва. Дня 2 травня виїздить делегація львівського університету на Ломоносівську сесію до Москви — і я їду також (зі співробітників Академії ще Сімович і Полянський). Вертаючися з Москви, поступимо до Києва, десь коло 7–8 травня, на 2–3 дні. Дуже радію тим, що зможу побувати в нашому Інституті і переговорити з Вами всі справи. Дуже бажано було б, щоб на Науковій Раді вирішено перспекти наших праць, й особливо найпильніший план історії Зах[ідної] України від пол[овини] XIX ст. до 1917 р. Проспект, вироблений нами колективно, я посилаю. Співробітники вже досить поступили вперед у роботі.

Мешкання Відділу ми вже впорядкували і нормально відбуваємо роботу. Бібліотеку комплектуємо книжками з різних розбитих збірок, — але недостає нам нових радянських видань.

Були у нас представники Облліту і заявили, що в половині травня проведуть контроль бібліотеки і заберуть до спецхрану частину збірок. Чи бібліотеки Академії підлягають такій контролі?

Посилаю протокол нашої 7 наради з 26 IV¹¹⁸.

З палким привітом

І[ван] Крип'якевич

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI-ф, спр. Г-1, арк. 136. Копія. Машинопис. До аркуша приклеєна "Розписка про приймання" рекомендованого листа до С. М. Белоусова.

¹¹⁸ Протокол № 7 засідання Львівського відділу Інституту історії України від 26 квітня 1940 р. не публікується.

№ 85

**Витяг із протоколу засідання президії АН УРСР про надання
інститутам права присуджувати наукові ступені
кандидатів та докторів наук**

*5 травня 1940 р.
м. Київ*

[...]

6. *Слухали:* Пропозиції Відділів АН УРСР про надання права інститутам відділів присуджувати вчені ступені докторів та кандидатів наук.

[...]

4. Відділ суспільних наук висуває такі пропозиції:

Ін[ститу]ту укр[аїнської] літ[ерату]ри ім. Т. Г. Шевченка — надати право присудження вченої ступені доктора і кандидата наук

Ін[ститу]ту історії України — кандидата наук

Ін[ститу]ту економіки — кандидата наук

Ін[ститу]ту мовознавства — кандидата наук

Ін[ститу]ту археології — кандидата наук

Ін[ститу]ту фольклора — кандидата наук

6. *Ухвалили:* З пропозиціями відділів погодитись. Доручити віце-президенту акад. Палладіну О. В. особисто передати всі відповідні матеріали до Комітету в справах вищої школи та підтримати клопотання АН про надання їй інститутам права присудження вчених ступенів докторів та кандидатів наук. Для цієї мети надати віце-президенту акад. Палладіну О. В. відрядження до Москви з 11. 05. ц. р. [...]

*Науковий архів Президії НАН України, ф. Р-251, оп. 1, спр. 81, арк. 182-183.
Оригінал. Машинопис.*

№ 86

Протокол засідання Вченої ради Інституту історії України АН УРСР

*14 травня 1940 р.
м. Київ*

Присутні: С. Н. Белоусов, проф. [І. П.] Крип'якевич, проф. [О. П.] Оглоблін, проф. [М. Н.] Петровський, К. Г. Гуслистий, Ф. О. Ястребов, І. М. Премислер, П. А. Білик, Ф. Є. Лось, Ф. Ю. Шерстюк, В. А. Дядиченко, [П. П.] Бистренко, Є. М. Черкаська.

Слухали:

І. Доповідь керівника Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР проф. [І. П.] Крип'якевича про тематичний план і стан роботи відділу.

Теми наукових робітників.

1. т. [О. Й.] Прицак — Арабські і візантійські джерела про слов'ян.

2. т. [В. І.] Герасимчук — Нові погляди на давнє населення Волині і Галицьке Підкарпаття до X ст.

3. т. С. [Т.] Білецький — Історична географія Галичини і Холмської землі від X до XV ст.

4. т. [Ф. Я.] Голійчук — Колонізація Галицького Підкарпаття в XV–XVI ст.

5. Проф. І. П. Крип'якевич — 1) Про зв'язки Західно-Українських земель із Східними в XVI–XVII ст.

2) Зносини Західної України з Росією в XVI–XVII ст.

6. Ст. науковий робітник О. А. Терлецький — Суспільні і політичні відносини в Галичині від прилучення її до Австрії до половини XIX століття.

7. т. І. І. Карпинець (магістр іст. наук) — Польські проекти на знищення українського народу (1918–1939 рр.)

8. т. [А. Ф.] Лютман (магістр істор[ичних] наук) — Положення галицького селянства напередодні знесення панщини 1848 р.

9. Автори — [В. І.] Герасимчук, [О. А.] Терлецький, [І. І.] Карпинець, [А. Ф.] Лютман, редагує пр[офесор] [І. П.] Крип'якевич — Нарис з історії Західно-Українських земель від половини XIX ст. до 1917 р.

Проф. [І. П.] Крип'якевич дає докладний аналіз тематики Львівського відділу.

Висловились:

1. Проф. [О. П.] Оглоблін вітає Львівський відділ, що дає широкий і цікавий план роботи. Але треба уточнити деякі теми:

а) Надто широкий обсяг першої теми. Вона важлива, але доцільно буде в плані цього року відзначити конкретну частину її.

б) Широка тема у проф. [І. П.] Крип'якевича “Зв'язки Західно-Українських земель з Східними в XVI–XVII ст.”.

в) Тема проф. [О. А.] Терлецького широка, за один рік вряд чи можна виконати її.

Слід було б Львівському відділу ще раз переглянути план в напрямку конкретизації його і визначення обсягу деяких тем.

Доцільно назвати тему проф. [І. П.] Крип'якевича так: “Зв'язки Західно-Українських земель з Наддніпрянською Україною”.

План перевантажений трохи, в цьому році поширити не можна, але в наступному році треба приділити увагу дослідженню історії Західно-Українських земель в XVIII столітті. Це матиме велику наукову цінність.

Робота Відділу над IV-томником.

Це надзвичайно важлива робота, бо праці над IV-томником присвячена робота всього Інституту.

Перспектив Львівського відділу може бути прийнятний, доведеться деякі формулювання змінити, але це в дальнішому.

Щодо розділу т. [П. А.] Білика “Період імперіалістичної війни” треба написати Відділу невеликий параграф про розпад австрійської монархії.

Щодо термінів виконання робіт, треба Львівському відділу, як виняток, дати термін до 1 липня.

Львівський відділ повинен допомогти Інституту по лінії бібліографії, особливо за останнє десятиліття. Це було б дуже корисно для нас.

Про¹¹⁹ наукові матеріали та роботи, що маються в Львівському відділі, треба використати, найголовніші надрукувати в наукових Записках Інституту, їх треба обов'язково опублікувати.

Побажання — здійснити наукові завдання, що поставив перед собою відділ.

2. [К. Г.] *Гуслистий* — Тематика важлива і цікава; треба прийняти її, але уточнити деякі теми щодо змісту хронології. Це особливо стосується першої теми.

II тему — цілком треба при[й]няти.

III «» — теж при[й]няти, але подумати над її звуженням.

IV «» — теж при[й]няти, уточнити завдання автору.

V «» — надзвичайно цікава тема проф. І. П. Крип'якевича і т. Герасимчука; але теж треба уточнити назву тем.

VI тема т. [О. А.] Терлецького на 4 др. арк. — теж уточнити назву, трохи звузити.

Щодо VII і VIII тем — нема зауважень.

План в цілому треба затвердити.

Щодо участі в III томі, вітає участь Львівського відділу, але тісніші зв'язки треба налагодити, більш пов'язати з нашими перспективами; обговорити на секторі капіталізму.

Приєднується до проф. [О. П.] Оглобліна познайомити Інститут з бібліографією за останнє 10-річчя і мати в дальнішому тісніші зв'язки.

3. проф. [М. Н.] *Петровський* — вважає, що треба розробити як історію Західно-Українських земель XVIII ст., так і другу полов[ину] XVII ст. Відносно плану і зв'язків цілком приєднується до тт., що висловлювались.

Побажання — За допомогою Львівського відділу можна буде поширити археографічну роботу; це потрібно обов'язково налагодити в майбутньому.

IV. [П. А.] *Білик* — по IV-томнику.

Розбити на більш дрібні розділи, це було б доцільно. Тоді було б легшій для редагування в дальнішому.

Заключення (проф. [І. П.] *Крип'якевич*). Вдячний за всі зауваження.

Щодо т. [О. Й.] *Прицака*, доведеться сконкретизувати його тему. Свою роботу виконає, бо матеріали підібрані.

Щодо т. [О. А.] *Терлецького*, то мав таку книжку до війни і справиться з роботою. Щодо аркушів доведеться вкласти.

¹¹⁹ Так в документі. Треба: “Наукові матеріали...”.

Вітає думку про підготовку бібліографії українських джерел (зберемо і надішлемо до Інституту бібліографії за останні 20 років). А нам дати бібліографії книжок за останні роки, що вийшли в СРСР.

Коли потрібна яка бібліографія, прохання звертатись до відділу і охотно допоможуть.

Щодо археографічної роботи, то теж вітаю таку думку.

Дуже важливо видання наукових Записок, де був би і відділ бібліографії.

т. [С. М.] Белоусов. План Львівського відділу затвердити з тими зауваженнями, що тут були. Відносно скорочення тематичного плану, треба це зробити, більш конкретизувати деякі теми.

Щодо участі в IV-томнику (в III-му томі), за рахунок скорочення тематичного плану приділити увагу роботі над IV-томником.

Треба завчасно лише подати матеріал, а в процесі редагування вони будуть змонтовані як слід.

Ухвалили:

Затвердити тематичний план Львівського відділу з тими змінами, корективами, що внесені були на Вченій раді.

II. Про наукову доповідь на Львівській сесії АН Відділу суспільних наук. (Інформація т. [С. М.] Белоусова).

Потрібно, щоб наші Львівські наукові робітники теж взяли участь в сесії (2–3 доповіді).

Бажано доповідь: проф. [І. П.] Крип'якевича, т. [В. І.] Герасимчука, т. [І. І.] Карпинця і 2–3 доповіді наших співробітників (Київ).

Висловились:

Проф. [І. П.] Крип'якевич: Зараз точно не можу сказати, які доповіді. Про це треба домовитись з тт. на місці.

Ухвалили:

Вважати необхідним, щоб Львівський відділ підготував 3–4 доповіді на сесії і просити проф. [І. П.] Крип'якевича уточнити теми доповідей, доповіді в Інститут.

III. Розгляд поданих на захист дисертацій. ([С. М.] Белоусов).

I. Дисертаційна робота т. [В. А.] Дядиченка на тему “Семен Палій”. Подані всі належні документи; на роботу є попередні позитивні відзиви: проф. [М. Н.] Петровського, т. [К. Г.] Гуслистого, проф. [О. П.] Оглобліна. Всі перелічені тт. дають згоду бути офіційними опонентами.

Висловились:

1. Проф. [О. П.] Оглоблін. За положенням я можу бути тільки третім опонентом, як консультант цієї теми.

2. Проф. [М. Н.] Петровський. Вважаю, поскільки проф. [О. П.] Оглоблін являється фахівцем цього періоду і був консультантом, тому потрібно, щоб він був опонентом, але не офіційним.

3. т. [Ф. О.] Ястребов. Вважає можливим намітити 3-х опонентів.

Ухвалили:

Працю т. [В. А.] Дядиченка при[й]няти до захисту; намітити офіційними опонентами: 1) проф. [М. Н.] Петровського, 2) К. Г. Гуслистого, 3) проф. [О. П.] Оглобліна.

Засідання призначити на першу половину червня.

II. Дисертаційна робота тов. [В. М.] Самофалова (Черкаси) на тему: “Розгром буржуазно-націоналістичної партії укапістів”.

Належні документи подані; попередніх письмових відзивів немає.

Висловились:

1. т. [І. М.] Премислер. Написана робота поверхово, немає достатньо про діяльність УКП; багато є фактичних помилок. Слід запропонувати автору доробити цю роботу, а тоді поставити питання про захист.

Ухвалили:

Погодитись з зауваженнями тов. [І. М.] Премислера. Запропонувати автору дисертації зробити відповідні виправлення та доповнення, а потім поставити питання про захист.

IV. Про затвердження дисертаційної теми тов. Черкаській, Є. М. (Інформація керівника сектора історії України XIX–XX століття проф. [О. П.] Оглобліна).

В своїй інформації проф. [О. П.] Оглоблін повідомляє, що Сектором ухвалена така дисертаційна тема т. [Є. М.] Черкаській: “Робітничий рух на Катеринославщині в роки революційного піднесення (1912–1914)”, яка присвячена одному з найактуальніших питань історії України і має значну наукову цінність для розробки.

Висловились:

т. [Ф. О.] Ястребов, [І. М.] Премислер, проф. [М. Н.] Петровський — вважаючи, що тема актуальна і цілком відповідає завданням кандидатської дисертації.

Ухвалили:

Затвердити тему кандидатської дисертації тов. Черкаської [Є. М.] “Робітничий рух на Катеринославщині в роки революційного піднесення (1912–1914)”.

V. Про лист акад. Є. [М.] Ярославського, редактора журналу “Історик-марксист” до Інституту Історії України АН УРСР, з проханням обговорити статтю проф. [М. Н.] Петровського на тему “Про Грушевського”.

Ухвалили:

Заслухати наукову доповідь проф. [М. Н.] Петровського “Про Грушевського” до 20/VI на засіданні наукових робітників Інституту і подані зауваження надіслати до Редакції журналу “Історик-марксист”.

Голова Вченої ради

/[С. М.] Белоусов/

Секретар

Є. [М.] Черкаська

№ 87

**Протокол № 8 засідання Львівського відділу
Інституту історії України АН УРСР**

20 травня 1940 р.
м. Львів

Присутні: І. П. Крип'якевич, Т. Я. Голійчук, В. І. Гарасимчук, І. І. Карпинець, С. Т. Білецький, А. Ф. Лютман, О. Й. Прицак.

1) Заслухали звіт І. П. Крип'якевича з поїздки до Москви і Києва.

Ухвалили при[й]няти до відома.

2) Слухали протокол засідання Вченої Ради Інституту Історії України з дня 14 травня 1940 р. і інформації І. П. Крип'якевича про тематичний план Відділу.

Висловилися всі співробітники.

Ухвалили провести корективи у тематичному плані, відповідно до завваг Вченої Ради.

3) Слухали інформацій І. П. Крип'якевича і В. І. Гарасимчука про пропозицію Відділу соц. наук¹²⁰ і Вченої Ради Інституту взяти участь у науковій сесії АН у Львові у червні ц.р.

Висловились всі співробітники.

Ухвалили взяти участь у сесії з такими доповідями:

1) С. Т. Білецький — Західна границя Галицько-Волинської держави в X–XIV ст.

2) І. П. Крип'якевич — Комунікаційні і торгові зв'язки зах[ідно]-укр[аїнських] земель з Наддніпрянською Україною в XVI–XVII ст.

3) О. А. Терлецький — Українське відродження в Галичині в першій половині XIX ст.

4) І. І. Карпинець — Колонізація зах[ідно]-укр[аїнських] земель польськими осадниками в 1919–1939 рр.

4) Слухали інформації І. П. Крип'якевича про нарис історії Зах[ідної] України 1850–1918 рр.

Висловились [В. І.] Гарасимчук, [А. Ф.] Лютман, [І. І.] Карпинець, [І. П.] Крип'якевич.

Ухвалили плян прийняти і виконати до 1 липня ц. р.

Зав. Відділом

За Секретаря

І. Крип'якевич

С. Білецький

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-1, арк. 88. Оригінал. Машинопис.

¹²⁰ Має бути: “Відділу суспільних наук”.

№ 88

**Протокол засідання сектора історії України XIX та XX ст.
Інституту історії України АН УРСР**

22 травня 1940 р.
м. Київ

Присутні тов. тов.: проф. Оглоблін О. П., Ястребов Ф. О., Сенченко О. С., Лось Ф. Є., Білик П. А., Шерстюк Ф. Ю., Черкаська Є. М., Бистренко П. П.

I. Слухали: інформації авторів окремих розділів до III тому “Історії України” про хід підготовки матеріалу (інформують т.т. [О. С.] Сенченко, [Ф. Є.] Лось, [П. А.] Білик, [П. П.] Бистренко, [Ф. О.] Ястребов).

I. Ухвалили: Інформації авторів прийняти до відому. Констатувати, що порушення термінів у виконанні окремих розділів до III тому немає. т.т. [О. С.] Сенченко, [Ф. Є.] Лось, [П. П.] Бистренко, [П. А.] Білик закінчують виготовлення своїх розділів в установленій дирекцією термін — першого липня.

Зважаючи на значну перегрузку т. Ястребова Ф. О., який готує великий розділ до II тому і дві глави до III тому і які він ніяк не зможе закінчити до першого липня, просити дирекцію Інституту дозволити тов. Ястребову відкласти терміни подачі глав до III тому: першої — до 5/VII і другої — до першого серпня.

II. Слухали: Обговорення розділу “Західноукраїнські землі в другій половині XIX ст.” до III тому “Історії України”. Автор т. [Ф. О.] Ястребов.

В обговоренні взяли участь т.т. [О. С.] Сенченко, [Ф. Є.] Лось, [П. П.] Бистренко, [П. А.] Білик, [Ф. Ю.] Шерстюк, які внесли низку зауважень, поправок, доповнень. Свої зауваження т.т. передали тов. [Ф. О.] Ястребову в письмовій формі. З більшістю внесених зауважень і поправок т. [Ф. О.] Ястребов погодився.

II. Ухвалили: Просити тов. [Ф. О.] Ястребова внести в текст розділу виправлення і доповнення, на які вказувалось під час обговорення і які з його боку не викликали заперечень. Визнати розділ “Західноукраїнські землі в другій половині XIX ст.” цілком придатним до чотиритомника “Історії України”.

Голова

Секретар

/Оглоблін/

/Білик/

ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 240, арк. 25. Копія. Машинопис.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 137–138.

№ 89

**Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР
проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту С. М. Белоусова**

24 травня 1940 р.
м. Львів

Шановний Сергій Миколаєвич,

Посилаю теми рефератів, призначених на червневу сесію Відділу суспільних наук у Львові. Доповіді дають тт. Терлецький, Білецький і я. В. І. Гарасимчук, зайнятий нарисом XIX ст., не зможе підготувати доповіді. Протокол нашої наради і скоригований тематичний план пришлю окремо.

Бібліографію за останнє десятиліття почали приготувляти.

Прошу повідомити проф. Петровського, що статті про Хмельницького у Франції я дотепер не зміг добути — шукаю за нею.

Просимо повідомити нас про остаточний термін сесії і ваш приїзд.

З палким привітом

І[ван] К[рип'якевич]

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI-ф, спр. Г-1, арк. 137. Копія. Машинопис. Підпис "ІК".

№ 90

**Протокол засідання сектора історії України доби феодалізму
Інституту історії України АН УРСР**

31 травня 1940 р.
м. Київ

Присутні: т.т. [М. Н.] Петровський, [С. М.] Белоусов, [В. А.] Дядиченко, [О. П.] Оглоблін, [Н. Д.] Полонська-Василенко, [К. Г.] Гуслистий.

Порядок денний:

I. Обговорення нарису “Україна в кінці XVII і початку XVIII ст.” (автор т. [О. П.] Оглоблін).

Інформація т. [О. П.] Оглобліна про завдання та характер його роботи над нарисом.

т. Стецюк [К. І.] — Я ознайомила лише з першим розділом. Слід внести деякі уточнення і поправки. Не можна казати, що флот будував весь російський і український народ.

Треба уточнити в питанні про Коломацькі статі — є певне протиріччя між твердженням про посилення позицій царизму та інтереси українського народу.

т. Мишко [Д. І.] — Краще казати — “повстання працюючих мас” замість “народне повстання”. Треба показати російські дворянські землеволодіння на Україні до 1709 р. Слід підкреслити роль Скоропадського як знаряддя російського царизму. Слід поширити про події 1720 рр., слід дати переклади латинських виразів.

т. Полонська-Василенко [Н. Д.] Написано і побудовано роботу дуже добре; потрібно зробити підсумок, поклики на джерела, великі цитати з джерел скоротити. Слід збільшити про події 1720 рр.

т. Дядиченко [В. А.] Нарис є надзвичайно цінною і ґрунтовною роботою з історії України цього періоду, написаною на основі марксистсько-ленінської методології. Особливо гарні розділи про соціально-економічні відносини, Правобережжя та колоніальну політику російського царизму.

Я пропонував би таке — змінити назву V глави на “Україна в другий період Північної війни”; переміняти місцями 1 та 4 §§ цієї глави, додати про культуру; вказати коротко на історію Правобережжя після 1714 р. Слід додати бібліографію.

т. Гуслистий [К. Г.] — Робота т. [О. П.] Оглобліна є значною віхою в розвитку української історіографії, в освітленні історії України за часів Петра I — і своєю побудовою, і великим історичним матеріалом. Слід уточнити про колоніальну політику царизму, показавши більш яскраво анексіоністсько-колонізаторський характер цієї політики, і в цьому зв’язку значення старшинської опозиції, це ж стосується “Коломацьких статтів”.

Цитату з звернення Петрика слід продовжити (ст. 133). Поширити до участі Запоріжжя в русі Булавіна; уточнити про значення Північної війни в посиленні колоніального наступу царизму (ст. 221).

Слід більш глибоко показати причини орієнтації Мазепи на Польщу та народних рухів 1708–1709 рр. та показати селянські виступи проти царизму. Слід показати наступ царату на Запоріжжя.

В справі Полуботка важливо підкреслити певний автономізм. Потрібні висновки, в яких слід підкреслити посилення наступу російського царизму на Україну.

т. Белоусов [С. М.] — Робота т. [О. П.] Оглобліна освітлює важливий період і дає нове освітлення низки питань, притягує новий матеріал. В цьому відношенні робота дуже цінна і уявляє великий інтерес. Потрібні деякі принципові зауваження. Так, дуже важливим є питання про значення реформ Петра I для українського народу та про опозиційні виступи старшини. Слід пам’ятати про класовий характер політики царизму і старшини. Бібліографії давати не слід, бо це не навчальний посібник.

Загальний висновок — робота може бути цілком прийнята і схвалена, але потрібні деякі уточнення про дійсне значення реформ Петра для українського народу.

т. Петровський [М. Н.] — Дуже добре, що ця робота, що освітлює дуже важливий період, написана і треба скоріше її видати. Щодо наукового апарату, то потрібні поклики також на важливі роботи та джерела. Слід використати Франка “Жарт непотрібний” (про повстання 1702–1703 рр.).

Щодо культури, то зараз вже не можна доповнювати раніш стверджений план.

Щодо Запоріжжя, то потрібно додати про Запоріжжя в XVII ст. Слід додати коротку історіографію про загальну політику Петра I щодо централізації поміщицької держави; про Правобережжя в 1709–1725 — дати дуже коротко.

Слід уточнити про роль Австрії і Венеції у війні з Турцією.

т. Оглоблін [О. П.] — Загалом план роботи я вважаю правильним і його змінювати недоцільно. Я сам помітив низку редакційних поправок.

Основні зауваження зводились до таких питань — роль Петра I, його колоніальна політика, виступи опозиційних груп.

Вважаю, що роль царизму не ідеалізовано і Петра I подано на базі висловлень класиків марксизму-ленінізму.

Не вважаю Полуботка представником українського автономізму, і ця справа подана вірно.

Не нахожу ніякої ідеалізації Петра — він показаний на фоні соціально-економічної історії Росії, як виразник інтересів поміщиків.

Багато зауважень я обміркую. Висновки потрібно дати; деякі цитати скорочу. Не всі доповнення можна внести — нарис вже перевищив свої розміри.

Питання про зраду Мазепи подано, на мою думку, правильно. Правобережжя повинно ввійти до слідуєчого Нарису.

Ухвалили: 1) Вважати, що Нарис проф. [О. П.] Оглобліна цілком відповідає поставленим перед ним завданням.

2) Нарис є цінною роботою, що подає багатий історичний матеріал на основі марксистсько-ленінської методології.

3) Просити Вчену Раду якнайскоріше розглянути та видати роботу.

Голова

/Петровський/

Секретар

/Дядиченко/

16/VI 40.

Згідно: секретар сектора

В. А. Дядиченко

ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 240, арк. 13–15. Копія. Машинопис.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 138–141.

№ 91

**Запрошення на наукову сесію Відділів інститутів суспільних наук
АН УРСР у Львові із програмою сесії, надіслане завідувачу
Львівського відділу Інституту історії України І. П. Крип'якевичу**

7–11 червня 1940 р.
м. Львів

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

Академія наук УРСР
Запрошення
7–11 червня 1940 р.
м. Львів

При єдиній дії пролетарів великоруських і українська вільна Україна можлива, без такої єдності про неї не може бути й мови.

Ленін.

Що таке національна культура при диктатурі пролетаріату? Соціалістична своїм змістом, національна формою культура, яка має своєю метою виховати маси в дусі інтернаціоналізму і зміцнити диктатуру пролетаріату.

Сталін.

Шановний товаришу І. П. Крип'якевич¹²¹

Академія Наук УРСР запрошує Вас на наукову сесію Відділів інститутів суспільних наук Академії Наук УРСР, що відбудеться з 7 по 11 червня ц. р. в м. Львові.

Президент Академії Наук УРСР
Вчений секретар Президії АН УРСР

Богомолець О. О.
Фраймович Й. Л.

Програма сесії

7 червня вечірнє засідання.

Відкриття сесії

Вступне слово Президента АН УРСР — *академіка Богомольця О. О.*

I

Доповіді по відділу Ін[ститу]ту української літератури ім. Т. Г. Шевченка

1. Українське літературознавство в світлі сучасних завдань — *акад. Білецький О. І.*

2. Василь Стефаник — *акад. Студинський К. Й.*

8 червня ранкове засідання.

3. До питання про історію хозарів і їх мову — *акад. Кримський А. Е.*

¹²¹ Прізвище вписано від руки.

4. Авторство “Перестороги” — *акад. Возняк М. С.*
5. Іван Франко і модерністи — *тов. Гуфельд В. А.*
6. Леся Українка і а[в]стрійські українці — *тов. Деркач М. Д.*

8 червня вечірнє засідання.

II

Доповіді по відділу Інституту мовознавства

1. Нове вчення про мову — *акад. Калинович М. Я.*
2. Мова Стефаника на основі покутського говору — *тов. Кисілевський К. О.*
3. Говори на надсянському, бойківському і лемківському пограниччі — *тов. Пиштурська.*

10 червня ранкове засідання.

III

Доповіді по відділу Ін[ститу]ту історії

1. Завдання радянської історичної науки — *тов. Белоусов С. М.*
2. Комунікаційні зв'язки західно-українських земель з Наддніпрянщиною в XVI–XVII ст.ст. — *проф. Крип'якевич І. П.*
3. Колонізація західно-українських земель польськими осадниками 1919–1939 рр. — *тов. Карпинець І. І.*
4. З суспільно-політичних відносин Галичини в першій половині XIX ст. — *тов. Терлецький О. А.*

10 червня вечірнє засідання.

IV

Доповідь по відділу Ін[ститу]ту економіки

1. Багатства західних областей УРСР і перспективи їх використання в III сталінській п'ятирічці — *тов. Фрідман П. Л.*

V

Доповіді по відділу Інституту археології

1. Культура тілопальних курганів II–V ст.ст. нашої ери на Підкарпатті — *тов. Смішко М. Ю.*
2. До проблеми Києво-Галицької культурної єдності. — *тов. Пастернак Я. І.*

11 червня ранкове засідання.

VI

Доповіді по відділу Ін[ститу]ту фольклору

1. Ритміка та мелодія в творах Франка — *акад. Колес[с]а Ф. М.*
2. Гуцульські народні танці — *тов. Гарасимчук Р. П.*

Регламент засідань сесії:

Ранкові засідання тривають з 11 г. до 15 г.

Вечірні засідання «» з 19 г. до 22 г.

Засідання відбуватимуться в головному залі Державного Університету, м. Львів вулиця Маршалківська 1.

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-1, арк. 259. Оригінал. Друкарський відбиток.

№ 92

Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту С. М. Белоусова

25 червня 1940 р.¹²²

м. Львів

Шановний Сергій Миколаєвич!

Вашу телеграму одержав. Посилаю:

1) Протоколи нарад львівського Відділу ч. 8, 9 і 10, скориговані проспекти тем тт. Пріцака, Білецького, Голійчука, Терлецького і проспект Лютмана.

2) Мою доповідь: Комунікаційні зв'язки зах[ідно]-укр[аїнських] земель з Наддніпрянщиною в XVI–XVII ст. Карту пришлю окремо.

3) Докінчення доповіді Карпинця (сторінка 10).

4) Частину нарису історії Зах[ідної] України 1850–1914 рр. до чотирихтомника. Деякі співробітники не встигли ще докінчити праці, — ці прогалини зазначені у тексті. Решту пришлемо, маю надію, на 1 липня ц. р., як що виникла б ще затримка, то не на довгий час.

Вся бригада занята викінчуванням праці.

З палким привітом¹²³

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI-ф, спр. Г-1, арк. 140. Відпуск. Машинопис. До аркуша приклеєна "Розписка про приймання" рекомендованого листа до С. М. Белоусова.

¹²² Того ж дня І. П. Крип'якевич надіслав С. М. Белоусову телеграму із повідомленням про надіслані рекомендованим листом доповіді та нарис. (Див.: *Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI-ф, спр. Г-1, арк. 139*).

¹²³ Підпису немає.

№ 93

Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР
проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту С. М. Белоусова2 липня 1940 р.
м. Львів¹²⁴

Шановний Сергій Миколаєвич!

Посилаю останню частину Нарису історії України 1850–1914 рр. — В. Гарасимчука “Політичні відносини 1850–1914 років”. Вибачте, що ми запізнилися з терміном, але час був короткий, тема важка, бо нема до неї доброї літератури, — провели ми кілька редакцій і ледви змогли закінчити.

Тов. Карпинець посилає частину про промисловість, — не закінчив ще про торгівлю, статистику занять і еміграцію, — пришлемо їх не скоріше, як за тиждень.

У нас живо проходить життя профспілки. Вітали ми прилучення Буковини і Бес[с]арабії — великі історичні події об'єднання українських земель! Вчора підписали державну позику. Тов. Білецький останніми днями водив історичну екскурсію по старому Львові. Р. Д. Лукань підготовляє літературу до Федорівського відділу.

Помер один з наших істориків Іван Кривецький, дуже заслужений для організації бібліотеки Академії. Залишилася його приватна бібліотека — я поробив заходи, щоб купити її для нашого Відділу, це цінний книгозбір.

Починаються канікули, я думаю взяти відпустку на липень, а мене буде заступати т. Гарасимчук. Наша львівська адміністрація разом з профспілкою порішила не дати відпусток співробітникам Академії — посилаю відпис наказу. Цей наказ не погоджується з рішенням Президії, яка обіцяла нам відпустки на цей рік, про це говорив нам акад. М. Я. Калинович. Прошу у цій справі поробити заходи, щоб наші співробітники добули канікули, — ми всі прожили війну під німецькими бомбами і дуже потребуємо відпочинку. У всіх відділах інститутів заведено роботу 8 годин денно.

З палким привітом

[Іван] Крип'якевич]

Прошу адресувати Ваші письма на Відділ Інституту Жовківська 36, — бо я на цих днях виїду дещо відпочити.

Крип'якевич]¹²⁵

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI-ф, спр. Г-1, арк. 143–143-зв. Відпуск на зворотному боці бланку “Polskie Towarzystwo Historyczne. Zarząd Główny. Lwów. Uniwersytet”. Машинопис з рукописними правками.

¹²⁴ На листі позначено адресу: “вул. Жовківська 36”.

¹²⁵ Речення дописано І. П. Крип'якевичем власноруч.

№ 94

Лист директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова до завідувача Львівського відділу Інституту проф. І. П. Крип'якевича

8 липня 1940 р.¹²⁶

м. Київ

Шановний Іване Петровичу!

Після мого приїзду з Львова Вашого листа одержав, а також одержав і матеріали. Чекаю останні частини роботи т. Карпинця.

В Інституті у нас робота йде нормальним порядком. Авторську роботу над 3-ма томами вишівського підручника історії України начорно вже закінчено.

Більшість наших наукових робітників вже пішли у відпуск; з 15-го липня я теж іду у відпуск до вересня місяця. Що ж до відпусків Ваших наукових робітників, я вжив заходів, буду з'ясовувать, а Вас попрошу теж написати прохання академіку Калиновичу.

Бажано було б придбати бібліотеку Ів. Кревецького. Прошу Вас довідатися і сповістити, скільки грошей вона коштує.

Іване Петровичу! Ми маємо до Вас таке прохання: ми у вересні збираємось поставити ряд наукових доповідей у зв'язку з приєднанням Буковини і Бес[с]арабії, тобто провести наукову сесію Інституту, і от у зв'язку з цим просили б, щоб Ваш відділ і Ваші наукові робітники взяли б участь в сесії з доповідями про історичне минуле Буковини і Бес[с]арабії.

Всі ці доповіді маємо надрукувати в окремому збірнику.

От поки що і все у мене.

Вітаю Вас і Ваших всіх співробітників. Ми разом з Вами поділяємо радість з приводу возз'єднання Буковини і Бес[с]арабії.

С. Белоусов

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI-ф, спр. Г-2, арк. 43, 42. Оригінал. Машинопис.

№ 95

**Протокол № 7 засідання Вченої ради
Інституту історії України АН УРСР**

13 липня 1940 р.

м. Київ

Присутні: Голова т. [С. М.] Белоусов, члени ради — т. [М. І.] Супруненко, [Ф. О.] Ястребов, [І. М.] Премислер, [К. Г.] Гуслистий, [Ф. Ю.] Шерстюк.

¹²⁶ Дата написана фіолетовим чорнилом у правому верхньому куті першого аркуша листа (арк. 42).

Порядок денний.

1. Про хід виконання роботи над підручником для вишів.
2. Про постановку наукових і науково-популярних доповідей з історії Бессарабії і Буковини.
3. Про підготовку сесії, присвяченої ХХ-літтю закінчення громад[янської] війни.
4. Про надання т. [В. А.] Дядиченко вченого звання старшого наукового робітника.

Слухали:

Інформацію т. [С. М.] Белоусова про хід виконання роботи над підручником для вишів.

На 1940 рік поставлена задача дати або підготувати для друку 3 томи з 4-х по підручнику для вишів.

Протягом першого півріччя, тобто на цей день — на 15.VII стан виконання такой:

По I тому (авторська бригада — тт. [Л. М.] Славін, [С. В.] Юшков, [К. Г.] Гуслистий, [М. Н.] Петровський). Цей том містить в собі 6 розділів. Здані авторами слідуєчі глави: 2 глава — т. [С. В.] Юшков, 3 глава — [К. Г.] Гуслистий і [С. В.] Юшков, 4 глава — [К. Г.] Гуслистий, 6 глава — т. [М. Н.] Петровський.

Не здані: I глава — т. [Л. М.] Славін, 3 — [К. Г.] Гуслистий, 5 — [К. Г.] Гуслистий.

По 2-му тому (авторська бригада: тт. [М. М.] Ткаченко, [О. П.] Оглоблін, [Н. Д.] Полонська-Василенко, [Ф. О.] Ястребов) — містить в собі 7 розділів.

Здані з 7 глав авторами: 3-я глава — т. [Н. Д.] Полонська-Василенко, 4, 5, 6, 7 — т. [Ф. О.] Ястребов.

Не здані такі глави: 2 — т. [О. П.] Оглоблін, строк скінчився.

По 3 тому (авторська бригада: тт. [О. С.] Сенченко, [В. Й.] Кравченко, [Ф. Є.] Лось, [Ф. О.] Ястребов, [Ф. Ю.] Шерстюк, [П. П.] Бистренко, [Я. І.] Корчмар, [К. В.] Максимчук, Львівський відділ, [П. А.] Білик) містить в собі 13 глав.

На сьогодні здані авторами: I глава — т. [О. С.] Сенченко, 2 глава — т. [В. Й.] Кравченко, IV — [Ф. Ю.] Шерстюк, V — [П. П.] Бистренко, VII — [Ф. О.] Ястребов, VIII — [Я. І.] Корчмар, IX — [К. В.] Максимчук, X — [Ф. Є.] Лось, XI — [О. С.] Сенченко, XII — Львівський відділ, XIII — [П. А.] Білик.

Не здані: III глава — т. [Ф. О.] Ястребов, термін — 15 липня, VI — [Ф. О.] Ястребов.

Ввести додатково по цьому тому главу XIV про культуру ХХ століття. Цю роботу доручити виконати т. [Ф. О.] Ястребову до 1 грудня ц. р.

По IV тому (авторська бригада: тт. [М. І.] Супруненко, [І. М.] Премислер, Калужний, Ролик, [С. М.] Белоусов). Термін здачі глав авторами — лютий 1941 року.

Висловились: *т. Ястребов [Ф. О.]* — вказує на те, що матеріали, надіслані Львівським відділом щодо західних земель II-ої половини XIX століття захоплюють частину його розділу. А тому вважає за необхідне детально ознайомитися з матеріалами *т. [І. П.] Крип'якевича* по XX століттю, XIX століття залишити за ним, а XX століття виділити в окрему главу, доручивши її *т. [І. П.] Крип'якевичу*.

т. Гуслистий [К. Г.] — пропонує зайнятися сектору оформленням матеріалу по XX століттю. *[К. Г.] Гуслистий* вважає, що [робота] в основному по 4-х томнику виконана своєчасно, хоч з деяким невеликим запізненням. Щодо глави *т. [С. В.] Юшкова*, то в основному вона написана добре. Все зводиться до глави III-ої, що запізнюється — це розділ “Політичний устрій”. Не дивлячись на те, що цей розділ мені доведеться ґрунтовно змінити, але ж до часу редагування я цю роботу скінчу.

Вважає, що по II тому все йде гаразд, крім розділу проф. *[О. П.] Оглобліна*, який свого розділу до відпустки не здав.

Ухвалили:

1. Відмітити, що ряд глав авторами своєчасно в термін не здані, а саме: по I тому — I глава *т. [Л. М.] Славина*; III глава — *т. [К. Г.] Гуслистого*.

Запропонувати авторам не пізніше 25 липня здати роботу бригадиру.

2. По II тому відмітити, що не здав автор *[О. П.] Оглоблін* 2-ої глави. Зобов'язати *т. [О. П.] Оглобліна* не пізніше 15 серпня главу здати.

3. По III тому відмітити, що не здані глави *т. [Ф. О.] Ястребова*. Зобов'язати *т. [Ф. О.] Ястребова* забезпечити здачу своїх глав: III-ої до 15 липня і VI-ої до 1 серпня.

4. Відмітити, що в основному більшість глав по 3 томам вже дано, а тому зобов'язати бригадирів томів приступити не пізніше кінця серпня і початку вересня до редагування і монтировки томів з тим, щоб монтировку і початкову редакцію закінчити по I, II, III томам не пізніше 15 жовтня.

Слухали:

Про постанову наукових і науково-популярних доповідей з історії Бес[с]арабії і Буковини. (Інформує *т. [С. М.] Белоусов*).

Вважає за необхідне поставити або провести цикл доповідей з історії Буковини і Бес[с]арабії на масових зборах.

В жовтні провести сесію Інституту, присвячену історії Бес[с]арабії і Буковини, на якій поставити відповідні доповіді.

Визнає бажаним видати збірник, присвячений історії Буковини і Бес[с]арабії.

Бажані такі доповіді: 1. *[Ф. О.] Ястребов* “Буковина під австрійським гнітом”, або “Історична судьба Північної Буковини”. 2. *[М. Н.] Петровський* — “Молдавія у визвольній війні українського народу проти шляхетської Польщі 1648–1654 рр.”. 3. *[І. М.] Премислер* — “Захват Бес[с]арабії Румунією”. 4. *[С. М.] Белоусов* — “Національне і соціальне визволення Північної Буковини і Бес[с]арабії і з'єднання їх з УРСР”. 5. *[М. І.] Супру-*

ненко — “Революційне минуле народу Північної Буковини і Бес[с]арабії”.
6. Проф. [О. П.] Оглоблін — “Бес[с]арабське питання”.

Висловились: т. Ястребов [Ф. О.] — вважає можливим прийняти пропозиції т. [С. М.] Белоусова щодо участі у збірнику, треба лише дати статтю про Буковину, а доповідь про Бес[с]арабію поставити на сесії.

т. Премислер [І. М.] — вважає, що можна об’єднати обидві статті у збірнику і вносить пропозицію прийняти статті у збірник.

т. Гулистий [К. Г.] — пропонує зв’язати історію Буковини і Бес[с]арабії з історією Молдавії, видавши загальним окремим збірником. Щодо роботи сесії, вважати за потрібне притягти до участі в сесії ряд робітників поза Інституту, що також дадуть статті до збірника.

т. Шерстюк [Ф. Ю.] — підтримує думку про видання лише одного об’єднаного збірника. Щодо окремих доповідей, то притягти також наукових робітників поза інституту.

Постановили:

Пропозицію т. [С. М.] Белоусова про видання збірника прийняти.

Вважати за необхідне підготувати збірник загальний — про Бес[с]арабію, Молдавію і Буковину.

Вважати за потрібне видати збірник силами наукових робітників Інституту, але притягуючи до цієї роботи також наукових робітників поза Інституту.

Слухали:

Про підготовку сесії, присвяченої ХХ-[річчю] закінчення громадянської війни. (Інформація т. [С. М.] Белоусова).

т. [С. М.] Белоусов пропонує поставити на сесії такі питання: “1. Основні проблеми історії громадянської війни на Україні”. 2. “Розгром польської експансії на Україну в 1920 р.”. 3. “Про Центральну Раду”. 4. “Роль партії у розгромі чужоземної інтервенції на Україні”.

Висловились: т. Ястребов [Ф. О.] вважає за доцільне провести таку сесію і як підготовчий матеріал використати по цьому питанні матеріали, вміщені в 4-хтомник.

т. Премислер [І. М.] — підтримує думку про проведення сесії. Але вважає, що на сесію треба подати новий матеріал, а не користуватися матеріалами з 4-хтомника. Вносить пропозицію сесію провести в жовтні м[іся]ці.

Ухвалили:

1. Вважати за необхідне сесію, присвячену ХХ-річчю [закінчення] гром[адянської] війни на Україні — провести.

2. Доручити Дирекції Інституту скласти програму і точно встановити строк проведення, намітити доповідачів і провести всю організаційну роботу, зв’язану з проведенням сесії.

Поточні: *Слухали:* Про зміни тематичного плану Львівського відділу Ін[ститу]ту історії. (Інформує т. [М. І.] Супруненко).

Ухвалили:

До Львівського тематичного плану внести такі зміни: затвердити за т. [А. Ф.] Лютманом тему “Історія знесення панщини в Галичині”.

Ч. I — “Положення галицьких селян напередодні знесення панщини”.

Ч. II — “Спори між дворами й підданими селянами до 1848 року”.

Слухали:

Про надання т. *Дядиченко, В. А.* вченого звання старшого наукового робітника.

Ухвалили:

В зв’язку з тим, що т. *Дядиченко, В. А.* присуджено ступінь кандидата історичних наук, просити Президію Академії Наук УРСР затвердити т. *Дядиченко, В. А.* старшим науковим робітником Інституту.

Слухали:

Про виділення редактора нарису XIV “Історія громадянської війни на Україні”.

Ухвалили:

Редактором затвердити т. *Супруненко, М. І.*

Голова Вченої Ради

Секретар Ради

/С. Белоусов/

/М. Супруненко/

Архів ІУ ім. І. Крип’якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-2, арк. 77–80. Копія. Машинопис.

№ 96

Рецензія на статтю старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР Ф. О. Ястребова “Західно-українські землі в I-ій половині XIX ст.”¹²⁷ для багатотомної “Истории СССР”¹²⁸

*Перша половина 1940 р.*¹²⁹

м. Львів

¹²⁷ Машинописна копія статті Ф. О. Ястребова “Западно-украинские земли в первой половине 19 в.” (обсяг — 31 сторінка) з численними редакційними правками зберігається у фонді Інституту історії АН СРСР (див. *Архів РАН, ф. 1577, оп. 6, спр. 291*). Там же знаходиться й 51-сторінкова робота (без позначення авторства) “Западная Украина в первой половине 19 века” (див. *Архів РАН, ф. 1577, оп. 6, спр. 292*), написана, як вказано, “за матеріалами статей А. Лютмана, О. Терлецького та Ф. Ястребова”.

¹²⁸ Дана рецензія була підготовлена у Львівському відділі Інституту історії України на запит Інституту історії АН СРСР. На статтю Ф. О. Ястребова рецензії подавали І. П. Крип’якевич, О. А. Терлецький та А. Ф. Лютман. Автора даного документу точно не встановлено. Імовірно, це не узагальнююча колективна рецензія, а зауваження лише А. Ф. Лютмана. На підтвердження цього промовляє той факт, що в одній теці з невідомим машиністним примірником зберігається автограф рецензії, написаний рукою А. Ф. Лютмана (див. *Архів ІУ ім. І. Крип’якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-4, арк. 85–86*). Інших рецензій у справі немає.

¹²⁹ Дата рецензії встановлена за змістом та суміжними документами.

Стаття опирається на дуже недостаточному матеріалі. Деяких ділянок економічного, суспільного й політичного життя автор зовсім не знає, інші — дуже недокладно.

Цілу тему автор поділив на три частини:

1. Західно-українські землі під владою Австрії,
2. український національний рух,
3. революція 1848 р. в західно-українських землях.

Загально можна б на такий поділ згодитися, хоч перша частина може має надто загальний зміст і можна б її поділити на 2–3 точки (н[а]пр. Економічно-суспільне положення західно-українських земель в I-ій пол. XIX ст.; Політика австрійського уряду й польської шляхти і т. п.).

До I-ої частини треба запримітити таке:

1. Майже цілковитий брак узгляднення історії промислу;
 2. Крім цитату з Енгельса — автора за слово опрацював підстави й напрям реакційної й германізаційної політики Меттерніха. Цитат тов. Сталіна відноситься до цілком іншої політичної доби: до 2-ої половини XIX і початку XX століття;

3. Автор не дає вірної картини панщизняних відносин в Галичині;
 4. Автор поминає проби австрійського уряду зреформувати панщину в 1846–48 рр., реформу 12/25 листопада 1846 р., проєктів шляхти в тому напрямі;

5. Ні словом не споминає про питання упадку панщизняної господарки в Галичині і про економічно-політичну конечність її знесення;

6. Не порушує справи політики австрійського уряду супроти польської шляхти та політики польської шляхти супроти австрійського уряду; у нього виходить, що ці дві політики рівнобійні, а це неправильно.

Взагалі ця частина праці закоротка й заслабо опрацьована.

Ще щодо поодиноких помилок I-ої частини:

Стор. 1: Автор пише, що в наслідок I-го розбору Польщі Буковина та Закарпатська Україна дісталися під панування Австрії; це незгідне з правдою.

Стор. 3: Що таке “т. наз. восточная граница?” — незрозумілий вираз.

Стор. 3–4: Уступ “Нужда выбрасывала из сел с каждым годом...” — зовсім незрозумілий; селянин був законом і економічно прив’язаний до землі і не мав куди втікати — про масові втечі селян до міста в I-ій пол. XIX ст. не може бути й мови.

Стор. 4: “Крестьянство отвечало массовыми выступлениями...” — цілком неправдиве; селянин, пригноблений під економічним, суспільним і політичним оглядом, цілком не був здібний до свідомої боротьби (аж до 1846 р.).

Стор. 4: Присуд на смерть польських демократів мав місце в 1845, а не в 1841 р., і відносився 13, а не 50 осіб.

Стор. 5: Ніякого повстання в 1846 р. у Львові не було.

Стор. 5: Австрійський уряд “замучил и повесил тысячи крестьян...” — цілком неправильно.

Стор. 5: Закон 13 квітня 1846 р. неправильно представлений.

Стор. 5: Закон 14 грудня 1846 р. відносився до цілої австрійської держави — власне крім Галичини й Буковини.

Стор. 6: Автор пише: “... крестьяне ясно видели, что не от правительства они могут ждать своего освобождения...” — цілком противно.

Стор. 6: Буковинські події мали місцевий, а не загальний характер.

До 2-ої частини:

1. Автор неправильно оцінює політику австрійського уряду, який нібито мав допомагати польській шляхті в польонізації українського населення. Автор дивиться на умовини початку XIX ст. очима 2-ої половини XIX ст. Політика австрійська ішла окремим шляхом, незалежно від бажання польської шляхти.

2. Автор заслабо підчеркнув відірвання українського політичного руху від села, його соціальний консерватизм, що не інтересувався справою знесення панщизняного ладу і поправою українського селянина.

Поодинокі помилки:

Стор. 6: Германізація львівського університету була звернена також проти польського населення. На університеті знесено й польські кафедри. Львівський університет був зачинений, а не перенесений до Кракова.

Стор. 8: Чи можна поважно говорити про панславістичні течії в Галичині в першій половині XIX ст. (перед 1848 р.)?

До 3-ої частини:

1. Автор взагалі замало пише про розвиток подій в 1848 р. в східній Галичині, а головню у Львові.

2. Автор не представляє точно розвитку польської демократичної й аристократичної думки 1848 р. Про “Раду Народову” не сказано майже нічого. “Рада Народова” була заснована 13, а не 15 квітня у Львові, а не в Кракові.

3. Автор не розуміє відношення селянства (так українського як і польського) до подій 1848 р., ніщо не пише про його акції проти панів (“цуцулівська тривога”) домагання.

Поодинокі помилки:

Стор. 10/11: Від “15 апреля” — цілий уступ неправильний.

Стор. 11 прим. — Знесення панщини в Австрії було 7 вересня 1848 р. (дати, подані автором, неправдиві).

Стор. 14: “Руський Собор” співчував з польською аристократією. Не згідне з правдою; на його чолі стояли визначні польські демократи: Ценглевич, Горошкевич. Взагалі становище польської демократії до українського руху було шляхетським шовінізмом.

Стор. 16 прим.: Буковина тоді не була ще окремою від Галичини провінцією Австрії.

Стор. 16: Губернатор Залескі не був польським магнатом, але походив зі середньої шляхти.

Стор. 17: Делегацію “Руського Собору” автор помішав з делегацією “Ради Народової”, яка також була в Празі на панславістичному конгресі. Напр. Любомірські не був делегатом “Руського Собору”.

Стор. 19: Селянські послы ближче стояли в парламенті не лівого крила, але цісарського крила.

Стор. 20: Говорячи про угорську революцію, належить дещо сказати про її становище в справі південних слов’ян і закарпатських українців.

Стор. 22: Автор пише: Селяни були “проникнуты революционными настроениями” у політичному сенсі в відношенню до політичного руху 1848 р. — Справді доказу на те не маємо ніякого. Селяни стояли цілковито лиш за свої економічні жадання, були проти політичного руху 1848 р., яким проводили його гнобителі й люди, до яких вони не мали довір’я.

Архів ІУ ім. І. Крип’якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-4, арк. 80–82. Копія. Машинопис.

№ 97

Звернення дирекції Інституту історії АН СРСР до ректора Львівського державного університету М. І. Марченка щодо підготовки нарису з історії західноукраїнських земель в першій половині XIX ст. для багатотомної “Істории СССР”¹³⁰

*13 липня 1940 р.
м. Москва*

Полученные нами обстоятельные рецензии профессором Крипякевича, Терлецкого и Лютмана на статью Ф. Ястребова о западно-украинских землях в первой половине XIX в. убедили нас в том, что статьи нужно написать заново, и мы были бы очень признательны, если бы кто-нибудь из рецензировавших статью товарищей согласился написать статью на эту тему для нашего издания. Размер статьи 1½ — 2 печ. листа; срок ее представления — желательнo к 1 октября с/года. Примерное содержание:

1) Территория и население; 2) Социально-экономические отношения (причем здесь важно показать и феодально-крепостническую эксплуатацию, и развитие капиталистических отношений); 3) Политическая обстановка в западно-украинских землях под властью Австрии; 4) Массовое движение украинского крестьянства; 5) Украинское национальное движение; 6) Культура. Разумеется, должны найти отражение в статье и

¹³⁰ У лівому верхньому куті документу — штамп “19.VII.1940 [№] 4356” та навскіс резолюція синім олівцем: “проф. Крипякевичу”, під нею чорним чорнилом: “кат[едра] іст[орії] України”. Після тексту тим самим почерком таким же чорним чорнилом дописано: “Західно-Українські землі в I-ій пол. XIX віку”.

крупные политические события этого времени, особенно события 1846 и 1848–49 г. Очень важно также показать общественно-культурные связи западно-украинских земель с Украиной, входившей в состав Российской империи. Писать можно по-украински: мы здесь можем перевести на русский язык.

Ответ на это письмо не откажите нам сообщить возможно скорее.

Директор Института Истории АН СССР
Отв[етственный] редактор тома

Акад. Б. Д. Греков
Проф. Е. А. Мороховец

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-4, арк. 84. Оригінал. Машинопис на бланку Інституту історії АН СРСР, вихідний номер 8/13.

№ 98

Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту С. М. Белоусова

19 липня 1940 р.

с. Кудерявці Львівської області

В[ельми]Ш[ановний] Сергій Миколаєвич.

Вашого листа з 8.VII 40 прислали мені на село, де я перебуваю на канікулах — 40 км від Львова. Не знаю, чи ще мій лист Вас знайде у Києві, — бажаю Вам добре заслуженого відпочинку! Цей рік, такий обильний подіями, немало коштував нам праці і зусиль, і треба набратись сили до нової праці — і нових подій.

У нашому Відділі вже на відпусках я, Терлецький і Голійчук. Гарасимчук поки що мене заступає і від 1 VIII піде у відпуск. Молодші співробітники ще не дістали відпусків — я про це напишу ак[адеміку] Калиновичу.

У буков[инсько]-бес[с]араб[ській] сесії постараємось взяти участь. Я про це написав уже тов[аришам], що залишились у Львові¹³¹.

Вітаю Вас палким привітом¹³².

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI-ф, спр. Г-1, арк. 146–146-зв. Оригінал. Рукопис з правками.

¹³¹ Далі закреслено речення: “Тільки боюся, що ці надзвичайні заняття [...] з тов. не дозволять скінчати нормальної праці”.

¹³² Підпису немає.

№ 99

Протокол № 12 засідання Львівського відділу
Інституту історії України АН УРСР

13 серпня 1940 р.

м. Львів

Присутні: заст. заввіда Т. [Я.] Голійчук, О. [А.] Терлецький, С. [Т.] Білецький, І. [І.] Карпинець, А. [Ф.] Лютман і Р. [Д.] Лукань.

Заввідом І. [П.] Крип'якевич, В. [І.] Гарасимчук і О. [Й.] Прицак на відпустці.

1. Заст[упник] заввіда Т. [Я.] Голійчук подав до відома звіт з конференції заввідділів філіалів Інститутів АН УРСР у Львові, що відбулася дня 13 серпня ц. р. під проводом заступника директора Відділу суспільних наук Акад. Наук УРСР В. [В.] Рудницького.

Тов. [Т. Я.] Голійчук подав такі завваження т. [В. В.] Рудницького відносно праці в львівських філіалах Інститутів:

- а) брак дисципліни по філіалах,
- б) філіали не зверталися по консультації до Києва в сумнівних справах,
- в) брак контролю над працею по філіалах,
- г) брак праці по філіалах над вивченням марксизму-ленінізму.

Відтак тов. [Т. Я.] Голійчук подав такі побажання тов. [В. В.] Рудницького:

- а) оформити остаточно теми праць на рік 1941 поодиноких співробітників філіалів до 5 вересня 1940 р., з доданням економічного плану, без якого план не буде розгляданий.
- б) приготувати доповіді на осінню сесію Академії Наук,
- в) зладити список найконечніших книжок, що мали б бути прислані з Академії Наук з Києва.

Тов. [Т. Я.] Голійчук повідомив, що відчитав і подав на письмі тов. [В. В.] Рудницькому теми планованих праць поодиноких членів Відділу Інституту Історії України на 1941 рік і подав на письмі звіт з дотеперішнього ходу праці поодиноких членів на 1940 рік.

Тов. [Т. Я.] Голійчук зазначив, що він дав при кінці засідання конференції в'яснення тов. [В. В.] Рудницькому відносно праці у львівському відділі Інституту Історії України, а саме, що члени Інституту Історії України відбували часті конференції з керівником Інституту тов. [І. П.] Крип'якевичем на теми писаних ними праць. Крім цього збирались всі члени часто на конференції, найменше раз на місяць, на яких обговорювано актуальні справи у зв'язку з темами або іншими покладеними на філіал Інституту працями.

В дискусії над звідомленням тов. [Т. Я.] Голійчука забирали голос всі члени Відділу Інституту Історії України і підкреслили, що всі виконали більше праці, як на них зложено, понад план, бо дали 3 доповіді на Сесію

АН УРСР, що відбулася в днях 7–12 червня ц. р. і написали статті з історії Західних Українських Земель до підручника Історії України від 1850–1914 рр., що його видає Академія Наук УРСР. Відносно коллаборації з Інститутом в Києві — то вона була налагоджена керівником тов. [І. П.] Крип'якевичем, а деякі справи були обговорювані з в. о. директора Інституту Історії тов. [С. М.] Белоусовим, в часі його кількакратного побуту у Львові. Зазначено тов. [С. М.] Белоусови[м], що в сумнівних справах Відділ Інституту чи поодинокі співробітники звернуться до Інституту в Києві.

Відносно списку потрібних для Львівського Відділу Інституту Історії України книжок, то з браку каталогів — порішено просити тільки загальною о прислання всіх видань Академії Наук УРСР, Всесоюзної і Білоруської Академій, що торкаються історії і споріднених з нею наук.

На цьому Наради закінчено.

Заст. Заввідділом

Т. Я. Голійчук

За Секретаря

І. І. Карпинець

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-1, арк. 92–93. Копія. Машинопис.

№ 100

Протокол № 13 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР

20 серпня 1940 р.

м. Львів

Присутні: І. [П.] Крип'якевич, О. [А.] Терлецький, Т. [Я.] Голійчук, В. [І.] Гарасимчук, І. [І.] Карпинець, С. [Т.] Білецький, Ом. [Й.] Прицак, Р. [Д.] Лукань.

А. [Ф.] Лютман на відпуску.

1) Слухали інформацію Зав. Відділом І. [П.] Крип'якевича про план праці Відділу на 1941 р.

Висловлялися всі присутні.

Ухвалили при[й]няти і передати Вченій Раді Інституту тематичний план на 1941 р. (Долучується окремо)¹³³.

2) Слухали інформацію С. [Т.] Білецького про потребу заснувати комісію, що займалась би дослідом історії місцевин зах[ідних] Областей УРСР і усталила їх справжні назви.

Висловлялися всі присутні.

Ухвалили оснувати Історично-Краєзнавчу Комісію, що має за[й]нятися: 1) усталенням назв місцевин зах[ідних] областей УРСР, 2) скласти бібліографію місцевин, 3) збирати матеріали до локальної історії. Комісія повинна увійти у зв'язки з Інститутом Мовознавства. Участь у Комісії

¹³³ В справі тематичного плану немає.

приймають: [С. Т.] Білецький, [І. П.] Крип'якевич, [В. І.] Гарасимчук, [Р. Д.] Лукань, [О. Й.] Пріцак, [Т. Я.] Голійчук. Організацію доручено тов. [С. Т.] Білецькому.

Порішили ухвалу передати на затвердження Вченої Ради Інституту¹³⁴.

3) Слухали інформацію І. [П.] Крип'якевича і Т. [Я.] Голійчука про наукову сесію Академії, що відбудеться у вересні–жовтні ц. р.

На сесію пропонує свою доповідь І. [П.] Крип'якевич “До історії молдавських походів Богдана Хмельницького”.

Ухвалили при[й]няти до відома.

4) Слухали інформацію І. [П.] Крип'якевича про святкування львівськими відділами Інститутів АН роковин 17 вересня — визволення Зах[ідної] України Червоною Армією.

Ухвалили порозумітися з адміністративним відділом і МК Профспілки.

Зав. Відділом
За Секретаря

І. Крип'якевич
Омелян Пріцак

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-1, арк. 96. Копія. Машинопис.

№ 101

Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту С. М. Белоусова

1 вересня 1940 р.
м. Львів

Шановний Сергій Миколаєвич!

В нашому Відділі починається вже нормальна праця після канікул — майже всі товариші покінчили відпуски; тільки тов. Білецький дістав призив в Ч[ервону] Армію, не знати, на який час.

Підчас моєї неприсутності був у Львові В. В. Рудницький, зазивав на нараду тов. Голійчука і Білецького, що мене заступали, а що вони не вміли дати всіх інформацій, закинув нам недостачу дисципліни і ін. (див. протокол № 12). Я вернувшись дав тому вияснення.

В. В. Рудницький повідомив нас, що негайно треба дати тематичний план на 1941 р. Товариші зладили тимчасовий проект (з датою 12 VIII), а пізніше відбули ми нову нараду і посилаю передискутований план до затвердження Вченої Ради. Окремо вишлю проект бюджету. Чи передбачуються для нас нові штати на 1941 рік? Треба б вирішити справу кандидатів, що подали давніше заяви.

¹³⁴ На засіданні Вченої ради Інституту історії України АН УРСР від 9 вересня 1940 р. створення у Львівському відділі Історико-краєзнавчої комісії було “санкціоновано”. Див. *Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-2, арк. 40.*

На останньому засіданні при[й]няли ми проект т. Білецького про утворення Історично-краєзнавчої комісії при нашому Відділі. Річ в тому, що з львів[ського] Облвиконкому звертали увагу на потребу усталити географічно-топографічні назви на зах[ідних] областях, бо є різні неточности, — це можливо зробити тільки після наукової підготовки. Передаємо це на ухвалу Вченої Ради.

Наша бібліотека зростає. Дякуємо за книги прислані з Інституту. Конечно нам потрібний комплект Маркса-Енгельса, у Львові його дістати не можна. Купили ми бібліотеку І. І. Кривецького, після його смерті, за 1 300 карб. — цінна збірка до зах[ідних] земель. Львів[ський] філіал Бібліотеки А[кадемії] Наук, завдяки прихильности тов. Зайкина, на днях передасть нам цінні дублети.

Р. Д. Лукань під час канікул впорядкував меморіальний відділ першопечатника Івана Фед[о]рова, що був похоронений в Онуфрейському монастирі: маємо дещо стародруків Федорова і значну літературу; наш бібліотекар складає Федорівську бібліографію.

Почав я збирати матеріали до революційного (комуністичного) руху на зах[ідних] областях в 1920–1930 рр., — деякі учасники пишуть мемуари.

До нашого Відділу все частіше звертаються за науковими консультаціями в різних справах. Під час канікул працював у нас проф. харківського університету Королівський над темою з історії Зах[ідної] України 1918–1923 р. — доставили ми йому багато літератури. Організується у Львові Історичний Музей — помагали ми порадами і матеріалом. Допомагаємо виставці на роковини 17 вересня у філіалі Бібліотеки А[кадемії] Наук. Київській Кіностудії помагаємо скласти сценарій до історії Львова і Зах[ідної] України. Постачали збірку літератури львів[ському] Музеєві Ів. Франка.

Одну справу мушу окремо вияснити. Акад. Греков прислав до львів[ського] Університету до рецензії працю т. Ястребова про зах[ідно-українські] землі у першій половині XIX ст. Ректор віддав працю до рецензії мені і т. Терлецькому, а ми ще притягнули як спеца Лютмана і спільну передали оцінку. Признали працю доброю, але зазначили різні фактичні помилки і оспорювали тезу про контрреволюційність укр[аїнського] руху 1848 р. У відповідь на нашу рецензію акад. Греков зажадав від університету написати нову працю про цю епоху. Ректор доручив це т. Терлецькому. Нам дуже прикро, що наша оцінка дала такий результат — що відкинено працю члена нашого Інституту, т. Ястребова, — ми не передбачували такого висліду. Повідомляю Вас про це, щоб не було непорозуміння.

В. В. Дорошенко, бібліотекар філіалу А[кадемії] Наук оферує нам свою бібліографію по історії України 1920–1930 р., яку він збирав для М. С. Грушевського, але не зміг її в свій час відіслати до Києва. Карточок є 6 000, по історії і українознавству, він жадає 2 000–2 500 карб. Прошу

Вашої поради, чи купити цю збірку — вона має значну ціну — і чи погодитися на таку ціну. В бюджеті маємо ще доволі грошей.

Про інші справи у слідуючому письмі.

Посилаю щирий привіт І[ван] К[рип'якевич]

[Р. С.] На сесію Академії Наук я приготую доповідь “До історії молдавських походів Б. Хмельницького”, а А. Ф. Лютман “Панщина на Буковині”. Не знаємо докладно, коли відбудеться сесія і я боюся, чи встигнемо викінчити наші доповіді.

Посилаю рівночасно:

1. Працю А. Ф. Лютмана “Знесення панщини”.
2. Протоколи нарад Відділу № 11, 12, 13.
3. Тематичний план на 1940 р.
4. Зміст статей “Західна Україна 1850–1914” і облік праці авторів.

І[ван] Крип'якевич

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI-ф, спр. Г-1, арк. 148–149. Відпуск. Машинопис.

№ 102

Протокол № 9 засідання Вченої ради Інституту історії України АН УРСР

9 вересня 1940 р.
м. Київ

Присутні: Голова ради — т. [С. М.] Белоусов, члени ради — тт. [М. І.] Супруненко, проф. [О. П.] Оглоблін, проф. [М. Н.] Петровський, тт. [К. Г.] Гуслистий, [І. М.] Премислер, [Ф. О.] Ястребов.

Слухали: 1. Розгляд тематики роботи секторів Інституту на 1941 рік.

Інформація т. [С. М.] Белоусова: Нам треба розглянути тематику роботи Інституту на 1941 рік. Є пропозиція заслухати думку зав[ідувачів] секторів про роботу кожного наукового робітника — члена сектора.

проф. [М. Н.] Петровський (керівн[ик] сектора феодалізму).

Щодо роботи окремих робітників сектора в мене є така пропозиція:

1. Петровський [М. Н.] — а) Стаття до ювілею Франка (наукова)
б) Редагування та керівництво I тому Історії України.
2. Полонська-Василенко [Н. Д.]: а) Монографічний нарис 20–66¹³⁵ рр. XVIII століття.
3. Дядиченко [В. А.]: а) Окремі монографічні наукові статті.
4. Юшков [С. В.]: а) Дослідження історії міст Київської держави.
5. Стецюк [К. І.]: а) Робота над хрестоматією XVIII ст.

¹³⁵ Так у документі.

Висловились: т. [О. П.] Оглоблін — Мені здається, що в тому проекті, який подав проф. Петровський, треба зробити деякі зміни, особливо треба доручити комусь писати нарис по II половині XVII ст. Я гадав би, що це треба доручити проф. Петровському, а т. Стецюк дати роботу по хрестоматії XVIII століття. Щодо хрестоматії, яку готує т. Дядиченко, то він її скінчить в цьому році і має бажання писати монографічну роботу в 1941 р. Треба було б хрестоматію епохи Петра, до якої частину документів я зібрав, доручити комусь іншому, тому що я прохатиму Вчену раду затвердити мені на 1941 рік монографічну роботу “Мануфактура XIX століття”.

т. [М. І.] Супруненко — Я хочу сьогодні винести на розгляд Вченої Ради питання, чи слід нам продовжувати писання нарисів, чи може нам потрібно зайнятись більш ґрунтовно науково-монографічною роботою, тим більше, що з виходом 4-хтомника по Історії України у нас може виявитися паралелізм.

По питанню хрестоматії, то її ми вже дали; щодо третьої, то її треба закінчити, після чого краще було б приступити до археографічної роботи, яка дасть більш користі для нашої науки.

т. [К. Г.] Гуслистий — Я гадаю, що нариси треба кінчати, тим більше, що наші наукові робітники працюють над ними і велика робота ними уже зроблена. Нариси потрібні, не вважаючи на наявність 4-хтомника. Також хрестоматії слід закінчувати, тим більше, що це має велике значення для тих наукових робітників, що готують нариси, тобто — Лось, Стецюк, Білик і інш[і].

Щодо роботи сектора феодалізму, я гадаю, що проф. Оглоблін має рацію щодо роботи Дядиченка, Стецюк і інш[их]. Я гадаю, що треба притягати до сектора феодалізму нових робітників або по договору, або в штат, якщо є можливість, бо в секторі відчувається велика потреба у наукових кадрах.

т. [І. М.] Премислер — Я гадаю, що роботу над нарисами і хрестоматіями треба продовжувати. Я гадаю, що в план кожного сектора треба внести статті наукових робітників до “Наукових записок”, що видаватимуться нашим інститутом — по дві теми за кожним сектором.

т. [О. П.] Оглоблін — Практична потреба у нарисах в зв’язку з виходом 4-хтомника — зменшується. Я гадаю, що нариси треба довести до [19]20–[19]21 рр., включаючи історію громадянської війни. Щодо хрестоматії, то я гадаю, що треба закінчити на хрестоматії, що складає т. Дядиченко.

т. [Ф. О.] Ястребов — Можна схвалити план, запропонований проф. Петровським. Треба тільки відмітити, що II-га половина XVII ст. випадає з наших нарисів і це негарзд. Дослідчої роботи в цьому секторі дуже мало, навіть маючи на увазі 3 друкован[их] аркуша проф. Петровського. Почувається мала кількість наукових робітників в цьому секторі. Щодо 4-хтомника, що повинен бути закінчений в [19]41-му році, то на сектор

феодалізму припадає робота над 2 томами, і цю роботу треба сектору врахувати, бо вона візьме багато часу. Щодо нарисів, то я гадаю, що в нас зараз є потрійна паралель: нариси, короткий курс і 4-хтомна Історія України. Я згоден, щоб закінчити нариси, які вже розпочаті, довівши їх до періоду громадянської війни, т. е. до 1920 р. включно, видавши їх, якщо можливо, паралельно з 4-хтомником.

т. [С. М.] Белоусов — Питання про нариси т. Супруненко було поставлено тому, що ми пишемо Історію України під різними назвами і в різних варіантах, що може привести до дублювання. Може було б краще дати велику монографічну роботу. Я згоден, що роботу над нарисами, що вже розпочали, треба закінчити. По ХІХ століттю ми маємо всі нариси, а по ХХ століттю — деякі, по [19]17-й рік вже є. А надалі треба подумати щодо видання великої монографічної роботи до 25-річчя Жовтневої революції. Щодо нарису по відбудовчому періоду, то такий може дати т. Премислер. Про останній період слід подумати про домовлення з Інститутом економіки. Щодо хрестоматії, то я вважаю, що не треба розпорошувати наші сили і закінчити ті хрестоматії, що вже намічені.

Я згоден з планом, поданим проф. Петровським, але вважаю і підтримую думку, що тов. Петровський повинен взяти на себе виконання нарису по ІІ половині ХVІІ століття, як перехідну на 1942 рік. Юшкову треба буде доручити статтю на 5 друкованих аркушів по найдавнішому періоду. Тов. Дядиченку хрестоматію не планувати, а дати окремі наукові статті, а т. Стецюк — дати закінчити хрестоматію. Другий том Історії України виконується сектором феодалізму і редактор т. Гуслистий.

Ухвалили: 1. Ухвалити для сектора феодалізму таку тематику:

а) проф. [М. Н.] Петровському — редагування і керівництво І томом Історії України.

б) Наукові статтю до ювілейного збірника, присвяченого Ів. Франку.

в) Керівництво роботою т. [К. І.] Стецюк по хрестоматії ХVІІІ ст.

г) Питання про доручення нарису “Україна в ІІ-й половині ХVІІ ст.” поставити на розгляд сектора.

2. т. [В. А.] Дядиченко: часткова робота над збірником ХVІІІ ст. і наукова стаття.

3. т. [К. І.] Стецюк — робота над збірником.

4. т. [Н. Д.] Полонська-Василенко — робота над нарисом 20–66 рр. ХVІІІ ст.

5. [С. В.] Юшков — наукова стаття по історії міст Київської Держави.

Слухали: 2. Керівника сектора капіталізму — проф. Оглобліна, О. П.

За тт. Лось, Білик і Сенченко в 1941 році намічається закінчення нарисів. Тов. Максимчуку треба написати Х вип. Період 1900–07 рр. Відносно терміну треба буде домовитись з т. Максимчуком після приїзду. Тов. Черкаська працює над темою “Робітничий рух на Катеринославщині”. Тов. Бистренко — монографічна стаття по темі його дисертації. Тов. Ястребов — робота над докторською дисертацією по темі “Шевченко в

революційно-демократичному русі на Україні в 40–50 рр. XIX ст.”. Ця тема перехідна на 1942 рік, але я гадаю, що ця тема для докторської дисертації дуже вузька і пропоную іншу тему: “Революційно-демократичний рух на Україні в 1840–1850 рр.”.

Щодо мене, то мені припадає така робота: 1) Керівництво та редагування III-го тому. 2) Робота над монографією “Історія мануфактури кінця XVIII і початку XIX ст.” з тим, щоб закінчити її на 1942 рік. Коли треба буде працювати над хрестоматією, то цю роботу потрібно буде почати в 1942 році.

т. Шерстюк — робота над дисертацією по темі II половина XIX ст. по селянському руху.

Висловились: т. [Ф. О.] Ястребов — Я хочу сказати відносно моєї теми, або вірніше назви теми, про яку говорив проф. Оглоблін. Я вважаю, що написання такої роботи потрібно і назву теми хочу за собою закріпити. Щодо роботи сектора в цілому, то вона складна тому, що до неї входить частина XVIII і XIX століття. Тому треба її регламентувати і якось зв'язати. Щодо роботи товаришів в цьому секторі, то це робота більш над дисертаційними темами, крім проф. Оглобліна.

проф. [М. Н.] Петровський. — Я вважаю, що в основному можна погодитись з планом сектора, поданим т. Оглобліним. Але я вважаю, що робота по хрестоматії повинна бути зроблена і закінчена проф. Оглобліним, а роботу над монографією перенести на 1942 рік.

т. [К. Г.] Гуслистий. — Я теж вважаю, що роботу над хрестоматією слід закінчити проф. Оглобліну, а частину монографії почати в 1941 році. Щодо Ястребова, то я вважаю за правильне роботу його над докторською дисертацією. Тема цілком актуальна, бо статті по цій темі є, а великих монографічних робіт немає. Щодо роботи тт. над нарисами, то я вважаю, що слід точно визначити строки їх закінчення.

т. [І. М.] Премислер. — План сектора XIX століття в цілому завершує роботу за декілька років. Це добре. Я вважаю, що треба сектору взятись за нову наукову роботу української історіографії. Тема т. Ястребова може бути за докторську дисертацію, але тема, запропонована проф. Оглобліним, цікавіша і ширша.

т. [Ф. Ю.] Шерстюк. — Про свою роботу я можу сказати, що дисертаційну тему я зможу взяти в кінці 1941 року.

Ухвалили: 1. По сектору капіталізму: проф. [О. П.] Оглоблін — редагування і підготовка до друку III тому Історії України; робота над хрестоматією епохи Петра; загальне керівництво всім томом.

2. [Ф. О.] Ястребов — докторська дисертація: “Шевченко в революційно-демократичному русі на Україні (1840–1850 рр.)” — початок роботи в 1941 — перехідна на 1942 р.

3. т. [Ф. Є.] Лось — закінчення нарису “Столипінщина на Україні”.

4. т. [С. О.] Сенченко — закінчення нарису “Роки революційного піднесення на Україні”.

5. т. [К. В.] Максимчук — нарис “1900–1907 рр.” про термін домо-
вись з автором.

6. т. [П. А.] Білик — закінчення нарису “Лютнева революція і початок
Жовтневої революції”.

7. т. [П. П.] Бистренко — наукова стаття по дисертаційній темі.

8. т. [Ф. Ю.] Шерстюк — дисертаційна тема “Селянський рух на
Україні в 1870-х рр.”.

9. т. [С. М.] Черкаська — кандидатська дисертація по темі “Робіт-
ничий рух на Катеринославщині”. Початок в 1941 р., перехідна на 1942 р.
Слухали: 3. По радянському періоду інформує т. [С. М.] Белоусов.

1. т. [С. М.] Белоусов — робота над IV томом, редагування і підго-
товка до друку, а також глава до IV тому.

2. т. [М. І.] Супруненко — глава до IV тому “Жовтнева революція на
Україні” — перехідна на 1941 рік. Монографія до 25-річчя Жовтневої
революції — 1941–1942 рр.

3. т. [І. М.] Премислер — глава до IV тому; робота над нарисом
“Відбудовчий період на Україні”.

4. т. [О. Б.] Слущкий — науково-дослідча стаття на 3–4 друк[ованих]
аркушів і робота по підготовці до друку закінченої ним роботи 2 дого-
вірних роботи з ІМЕЛом. Крім того — робота по закінченню нарисів, що
треба домовитись з Інститутом економіки.

Висловились: т. [Ф. О.] Ястребов — В план сектора по Радянському
періоду входить повністю робота по IV тому. Я вважаю, що в цьому
секторі більш, ніж в якому іншому чувається відсутність кадрів.
Я гадаю, що необхідно потурбуватись дирекції про поповнення його.

т. [О. П.] Оглоблін — Я вважаю, що план сектора не викликає ніяких
заперечень, тому що він складається з авторської і редакторської роботи
над IV томом і частково над нарисами.

т. [І. М.] Премислер — Щодо моєї роботи, я гадаю, що вона буде не
нарис, а монографія, яку я собі уявляю як докторську дисертацію. Термін
1941–42 рр. (осінь). План у мене вже складений і в 1941 році я гадаю дати
6–7 друк[ованих] аркушів.

т. [М. І.] Супруненко — Безперечно всі підстави працювати над док-
торською дисертацією у т. Премислера є, але виникає питання, чи може
вона бути докторською. Тема “Відбудовчий період” для докторської
дисертації дуже широкий.

Слухали: 4. Затвердження тематики на 1941 р. по Львівському відділу.
(Інформує т. [С. М.] Белоусов).

Ухвалили: 1. Подану тематику відділу — затвердити.

2. Вважати за необхідне в 1941 р. дати бібліографію історії України —
1914–1939 рр.

3. Санкціонувати утворення у Львівському відділі інституту історико-
краєзнавчої комісії.

Слухали: 5. Про видання роботи проф. [О. П.] Оглобліна “Україна в епоху Петра [I]”. (Інформує проф. [М. Н.] Петровський).

Ухвалили: Роботу проф. [О. П.] Оглобліна “Україна в епоху Петра I” вважати цінною і гідною для видання. Рекомендувати її видавничій раді АН УРСР. Редактором виділити т. [С. М.] Белоусова. Проф. [О. П.] Оглобліну внести всі необхідні виправлення.

Голова Вченої Ради

С. Белоусов

Секретар Ради

М. Супруненко

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-2, арк. 72–76. Копія. Машинопис.

№ 103

Протокол № 14 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР

11 вересня 1940 р.

м. Львів

Присутні: [І. П.] Крип'якевич, [Т. Я.] Голійчук, [В. І.] Гарасимчук, [І. І.] Карпинець, [А. Ф.] Лютман, [О. Й.] Прицак, бібліотекар Р. Д. Лукань.

С. [Т.] Білецький призваний до Ч[ервоної] Армії; О. [А.] Терлецький оправдав неприсутність.

1) Заслухали інформацію Зав[ідувача] Відділом про план святкування роковин визволення Зах[ідної] України 17 вересня.

Ухвалили відбути святочну нараду, присвячену звітам про працю відділу на протязі 1940 р.

2) Заслухали письмо Директора Інституту в справі тематичного плану на 1941 р.

Висловлювалися всі присутні.

Ухвалили передати Вченій Раді Інституту тематичний план на 1941 р. доповнений за вказівками Інституту.

При[й]нято до плану тему “Бібліографія селянських рухів на зах[ідних] українських землях”, яку мають виконати [І. П.] Крип'якевич і [А. Ф.] Лютман, при кооперації з Львівським Філіалом Бібліотеки Академії Наук (Тематичний план долучається)¹³⁶.

3) Зав[ідувач] Відділом подав інформації про бюджет Відділу; обговорено способи використання бюджету.

4) Зав[ідувач] Відділом подав інформацію про виучування історії ВКП(б) співробітниками Відділу. Висловилися всі присутні.

Ухвалили проводити виучування у порозумінні з М[ісцевим] К[омітетом] Профспілки.

¹³⁶ В справі тематичного плану немає.

5) Профгрупорг О. [Й.] Прицак подав інформації про працю зорганізованих при інститутах організацій МОПР, Тсоавіахем, Черв[оного] Хреста і Каси взаємної допомоги.

Ухвалили брати активну участь в організаціях.

6) У зв'язку з указом Президії Верховної Ради СРСР про робочий день, Зав[ідувач] Відділом зазначив, що у Відділі Інституту Історії України від 1 квітня 1940 року ведеться облік присутності членів і не було ніяких порушень дисципліни праці.

Зав[ідувач] Відділом
За Секретаря

*І. Крип'якевич
Іван Карпинець*

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-1, арк. 97–97-зв. Копія. Машинопис.

№ 104

Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту С. М. Белоусова

*11 вересня 1940 р.
м. Київ*

Шановний Сергій Миколаєвич!

Посилаю тематичний план нашого Відділу на 1941 р., доповнений за вказівками Інституту, і протокол 14 наради з 11 вересня.

Тов. Зайкин, Зав[ідувач] Філіалу Бібліотеки АН, звернувся до нас з пропозицією спільно скласти бібліографію селянських рухів на зах[ідно]-укр[аїнських] землях, ми охоче пристали до кооперації; видавництвом має за[й]нятися бібліотека.

У плані нашої роботи на 1940 рік був зазначений термін закінчення робіт 1 листопада. З огляду на це, що наші співробітники мали багато інших наукових завдань і не зможуть виконати на час праці, просимо пересунути термін на 1–15 грудня 1940 р. Деякі праці наспіють скоріше.

У нашому бюджеті є кілька тисяч карб[ованців] на відрядження, експедиції, з'їзди, сесії, — ми не змогли їх дотепер використати; чи не можна б взяти участі більшому числу наших співробітників у жовтневій Сесії Академії Наук? Просимо інформацій.

Підчас мого побуту в Києві я дістав обітницю, що Відділ буде діставати копії протоколів з нарад Інституту; дотепер ми не дістали нічого. Просимо прислати нам протоколи, бо це зв'язало б нашу працю ближче з Інститутом.

Чи наші статті до чотирьохтомника вже пройшли рецензію?

Пришліть нам Ваші завваження, щоб ми могли справити недоліки.

Праця проходить у нас нормально. Всі співробітники вернулися з відпусків, тільки тов. Білецький ще в Черв[оній] Армії, мабуть до 1 жовтня.

Будемо святкувати урочисто 17 вересня. Філіал бібліотеки відкрив велику виставку і по відділах відбудуться святочні наради і спільна академія.

Посилаю Вам Черв[оний] Штандар¹³⁷ з Вашою знімкою.

Щиро стискаю руку

І[ван] К[рип'якевич]

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI-ф, спр. Г-1, арк. 150-150-зв. Відпуск. Машинопис.

№ 105

Лист директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова до завідувача Львівського відділу Інституту проф. І. П. Крип'якевича¹³⁸

13 вересня 1940 р.

м. Київ

Шановний Іван Петрович.

Ваш лист, матеріали і роботу тов. *Лютмана* одержали. В цьому листі я хочу Вам відповісти на питання, які Ви поставили перед нами.

1. Про тематичний план на 1941 рік.

Ваш проект ми одержали і розглянули на Вченій Раді Інституту. В основному його затвердили. Ми Вам надіслали форму складання темплану і просимо по цій формі його скласти і надіслати нам. Зокрема прошу Вас звернути увагу на обґрунтування теми.

Крім того бажано було б, щоб ваш відділ узявся за складання бібліографії по історії України, тобто описати і дати анотацію всієї літератури, що вийшла з друку на Західній Україні, а також закордоном, і виданих статтів, починаючи з 1914 року (з війни) по 1940 рік. Ця робота дуже важлива тому, що нам у ряді випадків невідомо, що за ці роки виходило за межами Радянського Союзу. Цю роботу можна запланувати в темплан і запросити на цю роботу наукового співробітника (на постійну або за сумісництвом). Мені здається, що для цієї роботи можна було б використати Б. Барвинського і В. Дорошенка. Подумайте.

2. Про утворення історико-красознавчої комісії.

Ми не заперечуємо проти того, і Вчена Рада санкціонувала вам це. Справа — потрібна і корисна.

¹³⁷ І. П. Крип'якевич надіслав С. М. Белоусову львівську польськомовну газету "Czerwony Sztandar" за 11 вересня 1940 р., де на першій полові була надрукована фотографія із підтекстівкою: "Консультант партійного комітету АН УРСР директор Інституту історії України орденоносець С. М. Белоусов проводить консультацію з членом-кореспондентом АН УРСР, доктором фізико-математичних наук Н. Д. Моргулісом щодо вивчення X розділу «Історії ВКП(б)»".

¹³⁸ На першому аркуші листа у верхньому лівому кутку стоїть штамп Інституту історії України АН УРСР. Вихідний номер не зазначений.

3. Про купівлю особистої бібліотеки Ів. Кревецького.

За виявлену ініціативу дякую. Сплатили не дорого. Бібліотека Кревецького буде цінна для нашого інституту.

4. Про організацію меморіального відділу Ів. Федорова.

Організацію цього відділу треба розвивати. В дальнішому ми з нього утворимо меморіальний музей. А тому слід все збирати що стосується першого друкаря Ів. Федорова, речі, його видання, фото, книги про нього, складені бібліографії, тощо.

5. Про збір матеріалів по революційному руху в Західних областях в 1920–30 рр.

Дуже корисна і потрібна справа. Вітаю за добрий початок. Можна буде навіть притягти на цю тему наукового робітника.

6. Про рецензію на роботу Ястребова.

Ця справа для нас приватна. т. Ястребов писав її по договору. Ми цю роботу не обговорювали. Те, що ця робота була надіслана на рецензію Університету і, крім того, було запропоновано Грековим їм написати нову, проти цього ми, звичайно, не заперечуємо. За Університет ми не відповідаємо. Коли цю роботу взялися виконувати ваші, то цю роботу ми будемо рахувати як приватну справу, як позапланову роботу, яка повинна виконуватися у понадурочні часи відділу.

7. Про пропозицію В. Дорошенка придбати зібрану ним бібліографію по історії України.

Безумовно, картотека, що пропонується В. Дорошенком, буде для нас корисною і її можна буде придбати. Правда, трохи дорого вона коштує. Але, коли у вашому бюджеті є ще гроші, то купіть її.

8. Про розширення штатів Львівського відділу.

Це питання прошу Вас так розв'язати: коли є крупні серйозні наукові робітники, а не такі, що шукають якого-небудь заробітку, то можна поставити питання перед нами про прийняття їх на роботу. Крім того, при цьому слід враховувати тематику праці для них, вона повинна бути актуальною і такою, яка для нас зараз є потрібною і невідкладною.

Разом з цим прошу повідомити мене які вам потрібні і дуже необхідні працівники. Ми Вашу заявку розглянемо. Запобігайте сумісників. Сумісництва президія АН УРСР майже не дозволяє.

9. Про роботу т. Лютмана.

Його роботу ми одержали. Потрібно таке: по-перше, треба, щоб готову частину його роботи обговорили на засіданні В[ашого] відділу і дати одзив на неї. По-друге, після остаточної перевірки автором, надсилайте нам на затвердження. Такого порядку треба додержуватись щодо всіх робіт, виконаних Вашим відділом. До кожної роботи повинно додаватись рішення відділу.

Здається все. Тепер декілька приватних міркувань.

У нас відпускний період закінчується. Наш народ відпочив і приступає з новими силами до роботи. Я збирався до вас приїхати, але зараз

такої можливості не маю. Ми командуємо до Вас у найближчі дні нашого вченого секретаря тов. *Супруненко*, Миколу Івановича на декілька днів для допомоги у розробці тематичного плану і для перевірки ходу виконання темплану 1940 року.

Щодо сесії Академії, то зараз строк важко нам сказати, але Ви доповіді готуйте. Теми ваші цікаві. Непогано було б, коли хтось у вас узявся б за тему про Ів. Франка (в зв'язку з історичною наукою).

Нам стало відомо, що т. *Прицак* іде в аспірантуру до ак[ад]. Кримського. Що ж, це не погано. Йому треба негайно приїхати для здачі іспиту по іноземній мові і по основам марксизму-ленінізму. Його вже не раз викликали, і я Вас прошу командувати його в Київ.

Декілька слів про роботу нашого інституту.

Зараз ми здали до друку короткий курс історії України для середньої школи. В основному закінчили авторську роботу по 4-хтомнику Історії України. Приступаємо до редакції.

Надісланий Вами матеріал підлягає великій обробці. Як буде його використано ми повідомимо Вас окремо.

Палкий привіт всім вашим співробітникам.

Міцно жму вашу руку

С. Белоусов

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI-ф, спр. Г-2, арк. 44, 37-38 (пагінація порушена). Оригінал. Машинопис.

№ 106

Протокол № 15 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР

17 вересня 1940 р.

м. Львів

Присутні: [І. П.] Крип'якевич, [В. І.] Гарасимчук¹³⁹, [Т. Я.] Голійчук, [І. І.] Карпинець, [А. Ф.] Лютман, [О. Й.] Прицак, [Р. Д.] Лукань.

[С. Т.] Білецький призначений до Ч[ервоної] Армії.

Нарада присвячена першим роковинам визволення західних областей УРСР з-під влади панської Польщі

1) Заслухали звітів всіх співробітників про їх наукову працю за час від 1 лютого до 17 вересня 1940 р.

Звіт долучається¹⁴⁰.

2) Завідділом підняв справу соцзмагання між робітниками Відділу.

Ухвалили скласти індивідуальні договори і зреалізувати справу соцзмагання з Інститутом Археології.

Завідділом

За Секретаря

І. Крип'якевич

/О. Прицак/

¹³⁹ У документі прізвище В. І. Гарасимчука помилково вказано двічі.

¹⁴⁰ Див. документ № 107.

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-1, арк. 99. Копія. Машинопис.

№ 107

Звіт про діяльність Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР за період з 1 лютого до 17 вересня 1940 р.¹⁴¹

17 вересня 1940 р.
м. Львів

І. Заввід. Крип'якевич І. П.

1. Доповідь на сесії АН УРСР п[ід] н[азвою] “Комунікаційні зв'язки зах[ідно]-українських земель з Наддніпрянщиною”.

2. Основна тема “Зв'язку Західної України з Наддніпрянщиною” — закінчується.

3. Редакція теми: Західна Україна в II половині XIX ст. до чотирьохтомника по Історії України.

4. Порядкування бібліографії по історії України.

5. Наукові консультації.

ІІ. Ст[арший] наук[овий] співробітник Терлецький О. А.

1. Доповідь на сесії АН УРСР п[ід] н[азвою] “Український національний рух в Галичині в I пол[овині] XIX ст.”.

2. Основна тема “Національно-політичні відносини в Галичині від прилучення до Австрії до 1837 р.” — закінчується.

3. Стаття до чотирьохтомника п[ід] н[азвою] “Національні і політичні справи в Галичині в часі від 1850 до 1880 рр.”.

ІІІ. Ст[арший] науковий співробітник Голійчук Т. Я.

1. Основна тема: “Колонізація Підкарпаття на терені Галицької землі в XV і XVI ст.” — 1 частина закінчується.

ІV. Ст[арший] на[у]к[овий] співробітник Гарасимчук В. І.

1. Основна тема: “Нові погляди на давнє населення Волині і галицького Підкарпаття” — опрацьовано до часів мандрівки народів.

2. Стаття до чотирьохтомника “Політична історія Галичини від 1880 р. до 1914 р.”.

V. Мол[одший] наук[овий] співробітник Карпинець І. І.

1. Доповідь на сесії АН УРСР п[ід] н[азвою] “Колонізація зах[ідно]-українських земель польськими осадниками в 1918–1939 рр.”.

2. Основна тема: “Історія зах[ідно]-українських земель в 1914–1939 рр.” — 1 розділ готовий.

3. Статті до чотирьохтомника:

а) Територія і населення.

б) Поділ Галичини на східню (українську) і західну (польську).

¹⁴¹ Див. документ № 106.

- в) Відділення Буковини від Галичини.
- г) Комунікаційні шляхи.
- д) Промисловість.
- е) Нафтова промисловість.
- є) Торгівля.
- ж) Статистика зайнять.
- з) Еміграція зі зах[ідно]-укр[аїнських] земель.

VI. Мол[одший] наук[овий] співробітник Білецький С. Т.

1. Основна тема: “Західня границя Галицько-Волинської держави”.
2. Виклад “Старий Львів” для колективу Львів[ського] Від[ділу]

АН УРСР.

VII. Мол[одший] наук[овий] співробітник Лютман А. Ф.

1. Основна тема (перша): “Положення галицьких селян напередодні знесення панщини 1848 р.” — виготовлена і відійшла в Київ.

2. Друга основна тема: “Спори поміж дворами й підданими селянами” — готова.

3. Статті до 4-томника:

- а) Розвиток земельних відносин у східній Галичині 1848–1918 рр.
- б) Розвиток капіталізму в Сх[ідній] Галичині.
- в) Положення робітничого класу й історія робітничого руху в Галичині.
- г) Страйки рільних робітників.

VIII. Мол[одший] наук[овий] співробітник Пріцак О. Й.

1. Основна тема: “Східні джерела до історії України. 1 частина: Географія Абу аль-Фіда-і про Україну та сумежні землі” — закінчується.

IX. Бібліотекар Лукань Р. Д.

1. Впорядкував підручну бібліотеку.
2. Склав відділи: Федоровича

Краєзнавчий
Західної України

3. Веде бібліографію: Федоровича і Краєзнавчу.

4. Зібрав книжки для: Музею [М. М.] Коцюбинського в Чернігові і Музею [І. Я.] Франка у Львові.

5. Упорядкував наукові журнали.

II. Громадянська робота¹⁴².

I. [П.] Крип'якевич був головою обласної виборчої комісії до Ради Національностей Верх[овної] Ради СРСР і дав доповідь на святковому вечері роковин визволення Західної України.

T. [Я.] Голійчук, В. [І.] Гарасимчук і Ст. [Т.] Білецький заступали Зав-відділу під час його відпуску.

¹⁴² Так у документі. Повинно бути: “Громадська робота”.

С. [Т.] Білецький є головою комісії сприяння держпозиками, приготував доповідь про старий Львів і бере участь у стінгазеті.

А. [Ф.] Лютман є головою МОПР і членом ради ТСОАВІАХЕМ.

О. [Й.] Прицак і Є. Коссовський були профгрупоргани.

Зав. Відділом
За Секретаря

*І. Крип'якевич
Омельян Прицак*

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-1, арк. 173–174. Копія. Машинопис.

№ 108

Витяг із протоколу засідання президії АН УРСР про наслідки обстеження наукової та організаційної роботи Львівських філіалів інститутів АН УРСР

*20 вересня 1940 р.
м. Київ*

І. Слухали:

Доповідь заступника голови Відділу суспільних наук АН УРСР т. Рудницького В. В. про роботу Львівських філіалів інститутів АН УРСР та про наслідки обстеження стану наукової та організаційної роботи цих філіалів.

(Допов[ідає] заст[упник] голови Відділу суспільних наук т. В. В. Рудницький).

Ухвалили:

1) З висновками Відділу суспільних наук АН УРСР про наслідки обстеження стану наукової і організаційної роботи Львівських філіалів інститутів Академії Наук погодитись.

2) Виходячи з потреби забезпечення на місці у Львові систематичного і оперативного керівництва роботою всіх відділів, встановити посаду другого заступника голови бюро Відділу суспільних наук з постійним перебуванням його у м. Львові та з дорученням йому загального керівництва науковою і адміністративною роботою Львівських філіалів Інститутів Академії Наук.

Другим заступником голови бюро Відділу суспільних наук затвердити т. К. В. Максимчука, водночас затвердивши його завідувачем Відділу інституту історії Академії Наук у Львові, а т. Крип'якевичу І. П., який до цього часу тимчасово виконував обов'язки зав[ідувача] відділу, повернутися до виконання своїх безпосередніх обов'язків — заступника зав[ідувача] відділу інституту історії, з окладом, який він одержує зараз.

3) Відрядити наукових робітників з Київських інститутів на посади заступників завідувачів Львівських відділів інститутів мовознавства, археології і фольклору.

4) Звільнити з числа співробітників відділу інституту історії України монаха Луканя. [...]

8) Попередити завідувачів всіх Львівських відділ про потребу по-більшовицькому боротися за здійснення указу Президії Верховної Ради СРСР від 26.VI.1940 р. про збільшення робочого дня. [...]

Науковий архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 83, арк. 7–9. Оригінал. Машинопис; Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-2, арк. 48. Копія. Машинопис.

№ 109

Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту С. М. Белоусова

24 вересня 1940 р.
м. Львів

Шановний Сергій Миколаєвич

Ваше письмо з 13.IX і протокол одержав. Всі справи поладимо. Чекаємо приїзду М. І. Супруненка. Прицак приїде до Києва коло 28 вересня.

Прошу в'яснити таку справу.

У зв'язку з указом про дисципліну праці адміністрація вимагає, щоб проф. Терлецький працював в Інституті 6 годин. Але він по сумісництві працює в Університеті, і до тепер за Вашою згодою він працював в Інституті 4 години, а решту праці виконував дома. Він має в Університеті велике навантаження (20 год[ин] самих лекцій, до того семінарі), так що неможливо йому перебувати 6 годин в Інституті. Чи він має перейти на півставки чи по давньому має працювати 4 години. Прошу по змозі скоро відповісти.

Інші справи відкладаю до дальшого письма.

На святкуванні Інститутами 17 вересня я мав доповідь про рік радянської влади на зах[ідних] областях.

/Зав. Відділом/
/І. Крип'якевич/

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI-ф, спр. Г-1, арк. 151. Відпущ. Машинопис.

№ 110

Лист директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова до завідувача Львівського відділу Інституту проф. І. П. Крип'якевича¹⁴³

27 вересня 1940 р.
м. Київ

Інститут Історії України Академії Наук УРСР при цьому надсилає список потрібної нам літератури.

В разі, коли у В[ашому] Інституті така література є, просимо на деякий час вищезгадану літературу нам надіслати. Після використання літературу буде Вам повернено з подякою.

Додаток: Список літератури.

Директор Інституту історії України АН УРСР С. Белоусов

- Нема! 1) Праці Українського Наукового Інституту, т.47. Серія історична. Кн. 6. Мазепа. Збірник. Томи I і II.
- Нема! 2) “Життя й Знання”, 1932, ч. 4 і ч. 13.
- 3) “Літопись Червоної Калини”, 1932, ч. 5, ч. 7–8.
- Нема! 4) П. Хрущ, 1. Дата народин гетьмана Мазепа.
2. Мазепа в освітленні давньої й сучасної історіографії.
- Нема! 5) Історичний календар-альманах Черв[оної] Калини на 1933 р.
- Нема! 6) Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte, Bd. VII, 1932, Heft 1.
- Відбитки! 7) Записки Чина Святого Василя Великого, IV, в. 1002
Пріцак (Жовква 1932).
- 8) І. Борщак — Р. Мартель, Іван Мазепа. (Львів, 1933).
- 9) М. Андрусак, Зв'язки Мазепа з С. Лещинським і Карлом XII.
- 10) Бібліографія про Мазепу та його часи за р.р. 1933–1939.
- 11) Володимир Січинський, “Чужинці про Україну” (Львів, 1938).
- Борщак, Войнаровський. Львів, 1939
- Андрусак. Мазепа і Правобережжя. Львів, 1938.

Архів ІV ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI–ф, спр. Г–2, арк. 47, 45.
Оригінал. Машинопис.

¹⁴³ У верхньому лівому кутку листа — штамп Інституту історії України АН УРСР, вихідний № 289 (арк. 47). На аркуші із списком літератури (арк. 45) червоним олівцем зроблені позначки та доповнення (позначені курсивом).

№ 111

Лист директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова до завідувача Львівського відділу Інституту проф. І. П. Крип'якевича

29 вересня 1940 р.
м. Київ

Шановний Іван Петрович.

Ваш лист від 24.IX.40 р. одержано. Відповідаю Вам на питання, що Вас цікавлять.

1. Приїзд до Вас т. Супруненко відкладається в зв'язку з тим, що він серйозно захворів і перебуває у лікарні. Доведеться нам поки що обмежитися взаємною листовною інформацією.

2. Про роботу проф. Терлецького.

Безумовно навантаження в нього велике. У нас Президія АН УРСР у таких випадках не дозволяє подібні сумісництва.

Практично раджу Вам зробити таке: проф. Терлецькому дозволити перейти на роботу з половиною робочого дня, тобто на 4 години з оплатою півставки.

3. Для відому повідомляю, що наші всі наукові робітники зараз працюють 8 годин до спеціального урядового пояснення по цьому питанню. Надалі передбачається встановити для наукових робітників 6 годин робочого дня.

4. Прошу Вас звернути увагу на виконання запланованої тематики, забезпечивши виконання в строки запланованих Вами тем до кінця року.

5. Щодо т. Прицака, то коли його буде зараховано до аспірантури, його доведеться увільнити зі складу наукових робітників відділу і перевести в аспірантуру, де він буде одержувати стипендію (вона буде дорівнюватись його зарплаті). Тему роботи для нього на 1941 рік в цьому разі планувати не слід.

Привіт усім вашим співробітникам.

Жму руку

Белоусов

*Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI-ф, спр. Г-2, арк. 46.
Оригінал. Машинопис.*

№ 112

**Витяг із протоколу засідання президії АН УРСР
про організацію історичного журналу**

5 жовтня 1940 р.
м. Київ

Слухали: Постанови Бюро Відділу суспільних наук про організацію економічного і історичного журналів. (Допов[ідає] заст[упник] голови Відділу суспільних наук тов. Рудницький В. В.).

Ухвалили: Вважати за потрібне організувати на Україні економічний та історичний журнали та піднести про це відповідне клопотання перед відповідними організаціями.

Науковий архів Президії НАН України, ф. Р-251, оп. 1, спр. 83, арк. 46. Оригінал. Машинопис.

№ 113

**Витяг із стенограми засідання Вченої ради Інституту історії АН СРСР
у справі захисту докторської дисертації старшим науковим
співробітником Інституту історії України АН УРСР
Н. Д. Полонською-Василенко на тему “Нариси з історії заселення
Південної України у середині XVIII століття”**

*18 жовтня 1940 р.
м. Москва*

Н. Д. Полонская-Василенко. Моя работа, которую Институт истории Всесоюзной Академии наук допустил к защите для получения степени доктора исторических наук, посвящена разработке одного из наименее разработанных вопросов истории Южной Украины — истории заселения ее в середине XVIII столетия. Хронологическими рамками моей работы я беру 1734–1775 гг. Первая дата — возвращение запорожцев на прежние места из-под татарской протекции, вторая — ликвидации Запорожской Сечи. Этот период истории Южной Украины до настоящего времени не был предметом специального изучения, как один исторический процесс, между тем он должен быть рассматриваем именно как определенный этап истории Южной Украины.

Буржуазные историки изучали историю Правобережной Украины, Левобережной Украины, Слободской Украины, но история Южной Украины в ее совокупности выпадала из этого цикла. Правда, были отдельные труды, которые были посвящены истории Запорожья, но были и труды, посвященные истории так называемой “Новороссии”, но эти два момента не объединялись, да и самую историю Новороссии обычно начинали с 1775 г., с года ликвидации Запорожской Сечи. В предыдущем периоде внимание историков более или менее привлекали только Новая Сербия и Славяносербия.

В этом отношении характерным является следующий факт. В 1896 г. редакция киевской газеты “Киевская старина” объявила конкурс на “Историю Украины” и напечатала подробную программу, по которой должна была быть написана эта работа. В этой программе XVIII-му столетию отведена была целая печатная страница, но в ней упоминались только Украина Левобережная, Правобережная, Слободская, Запорожье. Запорожье было поставлено совершенно изолированно от остальных частей Украины. Южной Украине здесь места нет. Упоминались только

вскользь “сербские колонии”. Длинный, сложный социально-экономический процесс, пережитый Южной Украиной в XVIII столетии, не существовал для составителей программы, среди которых были все корифеи украинской буржуазной историографии: В. Б. Антонович, А. М. Лазаревский, О. И. Левицкий, В. А. Мякотин, Д. И. Багалея, В. И. Щербина и др.

Можно сказать, что это было давно — с тех пор прошло 45 лет. Но тут дело не только в давности. Тридцать лет спустя крупнейший историк Украины советовал мне, когда я начинала работать в Академии наук УССР, переменить мою тему по истории Южной Украины и перейти на изучение истории Украины. Настолько и тогда история Южной Украины считалась не заслуживающей специального внимания.

Первым крупным историком Южной Украины, так называемой Новороссии, был А. А. Скальковский. Он опубликовал в 1836 г. “Хронологическое обозрение истории Новороссийского края”, за которым последовал целый ряд других монографий — “Опыт статистического описания Новороссийского края”, “История Новой Сечи”, выдержавшая 3 издания и целый ряд других более мелких статей, которые были напечатаны в различных журналах и сборниках.

Надо сказать, что для того времени эти работы имели огромное значение: впервые перед читающей публикой предстала неизвестная страна, но предстала она, конечно, в освещении того времени — в освещении историка, полностью в своих взглядах придерживавшегося воззрений буржуазных историков того времени и, кроме того, еще овеянная романтическими иллюзиями, которыми очень увлекался Скальковский. Тем не менее, его работы и до сих пор не утратили своего значения: они ценны не как исследование его, но как огромное собрание тех документальных материалов, которыми они наполнены, которые он очень часто помещал полностью, или в очень больших цитатах, и которые, нужно сказать, в значительной степени не дошли до нашего времени, оригиналы их погибли.

В течение 50 лет Скальковский оставался почти единственным историком, который работал в области истории Южной Украины и в области Запорожья, Новороссии. И почти все историки того времени находились более или менее под его влиянием. Его влияние отражалось не только на работах историков, но и на литературно-художественных произведениях XIX ст.

Только с начала 80-х гг. XIX столетия пробуждается большой интерес к истории Южной Украины и вместе с тем появляется целый ряд работ — и документальных, и исследовательских, посвященных отдельным моментам этой истории. Так, в 1880 г. была издана книга “Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии”, которая представляла, собственно говоря, ценнейший источник для истории края. Там помещено подробное исследование почти о всех крупных населенных пунктах, с указанием, когда данный пункт был основан, кем он был

заселен, откуда пришло его население, какой оно национальности и т. д. и т. д. Таким образом, для колонизации края эта книга имеет огромное значение.

В 80-х гг. начинает печатать ряд своих статей — крупных и мелких — А. А. Андриевский. Он пользовался очень широко Киевским Губернским архивом и в груде гниющей бумаги он добывал ценнейшие документы. К сожалению, большинство из них потом погибло в том ужасном подвале, в котором они потом хранились.

А. А. Андриевский помещает в различных изданиях целый ряд крупных собраний документов, самым крупным было, конечно, то, которое было напечатано в XIV т. “Записок Одесского общества истории и древностей” под названием “Материалы для истории колонизации южно-русского края”. Затем он печатает целый ряд небольших статей, основанных на этом материале, особенно ценна его мелкая работа о сербской колонизации в пределах Сербии и т. д.

В то же время, в 1881 г. в “Чтениях Московского общества истории и древностей” начинает печататься чрезвычайно ценный источник — воспоминания о жизни Симона Степановича Пищевича, одного из ближайших соратников, а впоследствии и противников Хорвата, участника колонизации Южной Украины, написанные чрезвычайно неграмотно, тяжелым, ломаным языком, человеком, плохо владевшим русским языком. Но, тем не менее, эти воспоминания содержат в себе массу ценнейшего материала для историка: в них содержатся материалы, касающиеся характеристики деятелей того времени, указываются отдельные бытовые штрихи и т. д. и т. д.

Дополнением к нему могут служить также и воспоминания его сына — А. С. Пищевича, которые были напечатаны через год в этом же самом органе.

С 1882 г. издается журнал “Киевская старина”, в котором, начиная с первого номера, печатаются крупные статьи, заметки, а также и документальная история Южной Украины, Запорожья и т. н. Новороссии.

С конца 80-х гг. начинает печатать целый ряд своих крупных и мелких работ Д. И. Эварницкий. Кроме трехтомной истории запорожских казаков он издал ряд книг: “Вольности запорожских казаков. Запорожье в остатках старины и преданиях народа”, “По следам Запорожцев” и третья книга — “Очерки по истории Новороссии” и т. д. Последним крупным трудом Д. И. Эварницкого в этой области было писание Днепровских порогов, где он давал очень полную характеристику тех селений и слобод, которые находились на порогах Днепровских.

Написанные чрезвычайно талантливо, живо, популярно, его работы пользовались большим успехом и многие из них выдержали по два-три издания. Историк, конечно, должен иначе подойти к этим работам. Ему трудно согласиться с тем освещением, которое Эварницкий дает Запорожью и истории запорожских казаков. В его представлении они были

монолитным товариществом, “монолитным братством”, связанным единством интересов, потребностей и т. д. Таким образом, та острая классовая борьба, которая характеризует Запорожье XVIII столетия, совершенно выпала из поля зрения Д. И. Эварницкого.

Большее, конечно, и более длительное значение должно иметь издание документальных материалов, его “Источники для истории запорожских казаков”, “Материалы по истории Новороссии”. Наконец, его “Полуднева Украина”, изданная уже в 1929 г.

Сам Д. И. Эварницкий говорил, что он считает эти труды главной своей заслугой перед лицом науки, — и он был совершенно прав.

С 90-х гг. и до Великой Октябрьской революции историография Южной Украины мало увеличилась, зато довольно много появилось документальных изданий. Здесь на первом месте нужно поставить издание “Сенатского Архива”, заключающего в своих томах огромное количество ценнейших материалов по истории Новороссии, Новой Сербии.

Кроме того, важное значение [имело] издание Русским Историческим обществом материалов по истории законодательной комиссии 1767 г. Там был напечатан целый ряд наказов депутатам Новороссийской губернии, прения в комиссиях и т. д.

По существу этим и ограничивалась важнейшая литература дореволюционного времени, посвященная рассматриваемому периоду. Нужно сказать, что и за наше советское время она не значительно увеличилась. Можно назвать только несколько небольших статей, которые напечатаны были, главным образом, в украинских изданиях. Таким образом, эта литература за последние сто лет дала очень мало для уяснения того вопроса, который я поставила перед собою. Вся она касается двух отдельных областей, на которые разбивает Южную Украину — Запорожья и иностранных колоний: Новой Сербии и Славяносербии.

Конечно, больше гораздо я получила в тех архивных собраниях, в которых я начала работать еще с 1914 г. Для периода заселения Южной Украины до организации сербских поселений большой материал находится в Киеве, в рукописном отделении Библиотеки Академии наук УССР. Туда перешли ценные собрания киевской Духовной Академии и — особенно ценные — собрания покойного А. М. Лазаревского. Для истории Новой Сербии и Славяносербии богатейший материал находится в Архиве Новосербского корпуса, который находится в Днепропетровске, в Областном историческом архиве. Там содержится все делопроизводство с момента приезда первых групп переселенцев с Хорватом и до ликвидации Новой Сербии в 1763 г.

Очень ценные материалы заключаются также в Архиве крепости св. Елизаветы, который находится в настоящее время в рукописном отделе Библиотеки Академии наук в Киеве.

Дополнением к ним служат дела также Киевского Центрального архива давних актов. Там существует особый фонд киевской губернской

канцелярии, которая находилась все время в самых тесных сношениях с Новой Сербией, ей были подчинены все военные бригады, которые были в Новой Сербии, а, кроме того, киевский генерал-губернатор являлся генерал-губернатором также и Новой Сербии.

Изучение этих архивных материалов показало во всей полноте, как незначительна была иностранная колонизация по своим результатам, как много она стоила государству и как мало она дала. И рядом с этим она показала, какое огромное значение имела та украинская и русская колонизация, которая стихийно заливала степи Южной Украины без помощи, а иногда даже вопреки мероприятиям царского правительства.

Полный крах сербских колоний, приведший к ревизии деятельности Хорвата и ликвидации Новой Сербии и Славяносербии, вызвал создание Новороссийской губернии. Несмотря на то, что она существовала столько же времени, сколько существовали сербские колонии, т. е. 10 лет, она и до их пор не привлекла к себе внимание исследователей Украины. Литературы, посвященной ей, можно сказать прямо, нет — она исчерпывается несколькими десятками страниц, разбросанных в разных изданиях.

Зато архивные материалы, касающиеся этого периода, остались чрезвычайно богатые. Здесь на первое место, конечно, следует поставить Исторический архив в Днепропетровске. Там находится особый фонд Новороссийской губернии. Но еще более ценный материал я нашла в симферопольском архиве Таврического Управления государственных имуществ, куда попал архив Межевой экспедиции Новороссийской губ[ернии] и Екатеринославского наместничества. В межевых экспедициях сосредотачивались документы, касающиеся всех видов раздачи земли, прошения об отводе земли, приказы об отводе, жалобы на захват земли и т. д., и т. п., и т. д. Кроме того, межевые экспедиции и межевые комиссии ежегодно представляли по начальству подробные отчеты о своей деятельности.

И таким образом, за каждый год там был подробный отчет о том, сколько именно, кому и где отведено земли и вместе с тем, сколько этой земли было не заселено и возвращено обратно. Таким образом, вся эта сторона деятельности отражается в документах Межевых комиссий.

К сожалению, по частным сведениям, этого архива, кажется, не существует, он погиб в пожаре 1917 г., а все мои попытки при посредстве Академии наук УССР получить ответ от КРЫМЦАУ о судьбе его оказываются неудачными.

Большой и очень ценный материал дало мне также Рукописное собрание библиотеки Академии Наук СССР — тот же самый Архив крепости св. Елизаветы. Но еще больше дал мне Рукописный отдел Государственного исторического музея в Одессе, куда перешли все собрания бывш[его] Одесского общества истории и древностей. Он заключает в себе несколько тысяч очень ценных документов, частью в оригиналах, частью в копиях, вот среди них оказались очень интересные сводки о

заселении Украины, о раздаче земель и т. д. Кроме этого документа, я довольно широко использовала в своей работе запросы и комментарии к плану заселения Новороссийской губернии, которые были составлены через десять лет после того, как план вошел в силу. По этому документу, по этой записке видно, какие именно пункты этого плана были изменены и в какую сторону.

Далее, очень ценный материал по истории Новороссийской губернии и в особенности о соотношении между Новороссийской губернией и Запорожьем, я нашла в Москве, в так наз[ываемом] Лефортовском архиве. Там в фонде Потемкина хранится целый ряд ценнейших ведомостей о заселении, переписка, жалобы запорожцев, на запорожцев и т. д.

Кроме того, довольно ценные материалы хранятся у нас в Киеве в том же самом рукописном отделе Библиотеки Академии Наук — это в коллекции Судиенко — переписка по поводу ликвидации Запорожской Сечи.

Наконец, чрезвычайно важный источник — это “Архив запорожского коша” или “Запорожский архив”. Это тот самый архив, которым пользовался в течение всей своей жизни Скальковский и не мог использовать всех материалов, — там остается еще масса нетронутых им материалов, архивных документов. К сожалению, архив этот до настоящего времени еще не издан и даже очень трудно им пользоваться.

Вот те архивные источники, которыми я пользовалась в своей работе.

Работа моя распадается на две главы. Первая глава посвящена заселению краю с того момента, как возвратились запорожцы на прежнее место, вторая часть посвящена истории Новороссийской губернии.

Возвращение запорожцев в 1734 г. застало на северной части их земель довольно интенсивную колонизацию. Источником этой колонизации служил Полтавский и Миргородский полки, а отчасти и жители Правобережной Украины.

В первое время запорожцы ничего не имели против этих переселенцев, но когда жители Миргородского и Полтавского полков стали принимать меры к тому, чтобы подчинить себе эти земли, начались трения между переселенцами и запорожцами.

Отчасти и это, отчасти общее стремление царского правительства создать прочный военный заслон на юге, привели к тому, что на северной границе Запорожья были поселены иностранные, так называемый сербские колонии военные. Там были основаны: на правом берегу Новая Сербия, на левом берегу — Славяносербия.

Эти сербские колонии до сих пор интересовали исследователей, главным образом, своей внешней стороной — сношениями с запорожцами и личностями своих организаторов, таких, например, как Хорват, Прерадович и др.

Между тем, гораздо интереснее другая сторона этого же периода — именно социально-экономические отношения, которые здесь создаются, и та украинская и русская колонизация, которая, независимо от прави-

тельствующих мероприятий, направляется сюда. Мало-помалу оказывается, что здесь создаются два резко выраженных класса: с одной стороны, привилегированное население, иностранцев, сербов по преимуществу, а с другой стороны — отданное им в эксплуатацию украинское, а часто и новороссийское население. В этом отношении царское правительство шло всячески навстречу иностранцам и ставило украинское население в положение зависимое, служебное в отношении к сербам.

Постепенно сербы образовали имущественный господствующий класс, а украинцы превратились в безземельных батраков. Этот как раз тот вопрос, на который я обращаю внимание.

Тяжелое положение, в котором оказалось украинское население, стало толкать его к бегству. И вот усиливается бегство украинского населения, главным образом, в Запорожье и отчасти назад, в Правобережную Украину только для того, чтобы избежать нового сербского ярма. И вот тогда, чтобы положить предел этому бегству, и для того, чтобы дать какую-то организацию украинскому населению, русское правительство создает Слободской казачий полк, для которого берет еще часть земли у Запорожья — верст на 20 к югу от сербских колоний и там поселяет этот Слободской полк. Ряд указов царского правительства приглашает население Украины, Правобережной Украины возвратиться на территорию Слободского полка, им обещают всяческие льготы, обещают старообрядцам, в значительном числе когда-то ушедших на Правобережную Украину, полную свободу вероисповедания и т. д., и т. д. И начинается необыкновенно быстрое заселение Слободского полка. Но хотя тут была обещала царским правительством “вольная жизнь” “не под помещиками”, тем не менее помещики здесь оказались и очень быстро, как мы видим, тут уже начинается эксплуатация этого украинского крестьянства со стороны полковой старшины. Как в Новой Сербии сербские офицеры постепенно превращались в помещиков, так и в слободском полку старшина слободская превращается в помещиков и проходит очень быстро тот же самый путь эволюции, который она проходила в Левобережной Сербской Украине.

Тем не менее, население там увеличивается с такой быстротой, что в то время, как за все время существования Новой Сербии там насчитывалось всего около 1½ тыс. чел., в Слободском полку еще в 1762 г. было 6 200 казаков, не считая их семей.

Вторая часть моей работы посвящена истории Новороссийской губернии.

Ликвидация Новой Сербии и Славяносербии была проявлением той же политики правительства Екатерины II, которая выразилась в отношении Левобережной и Слободской Украины также уничтожением гетманства, а в Правобережной Украине — отменой слободского полка и созданием слободской губернии. Вместо Новой Сербии, Славяносербии и Слободского полка была создана Новороссийская губерния, состоящая из двух провинций — Елизаветградской и Екатерининской.

Постоянная угроза нападения со стороны татар и враждебные отношения с запорожцами привели к тому, что правительство не создало здесь такой точно губернии, какие были созданы им в других частях Российской империи. А было создано нечто промежуточное, нечто переходное, и вот именно это переходное положение зафиксировано в плане заселения Новороссийской губернии.

Вся губерния приняла полувоенный характер. В ней все власти были военные. Все внимание законодателя было обращено на две стороны: возможно лучшая охрана губернии от вторжения татар и запорожцев, а в связи с этим возможно более быстрое заселение ее.

Были обещаны широкие льготы переселенцам. Им давались субсидии, им давались льготы, к ним посылали специальных вызывателей.

Вся земля, по этому плану, делится на равные участки — 26–30 дес[ятин], размер которых должен оставаться неизменным в руках семьи, с тем, чтобы с этого участка обеспечить правильное несение военной службы. Таким образом, здесь создан был такой своеобразный, непохожий на другие губернии военный лагерь.

Стремление как можно скорее заселить Новороссийскую губернию заставило русское правительство обратиться к иностранным колонистам. В это время как раз действовала знаменитая комиссия опекунства иностранцев. Но на этот раз русское правительство ошиблось: иностранцев пришло очень мало, но зато пришло очень много купцов из Великороссии, которые хлынули туда целым потоком и стали с необыкновенной быстротой заселять Новороссийскую губернию.

Для того, чтобы усилить колонизацию, русское правительство стало широко давать земли под заселение, т. е. дает ее помещикам с тем, чтобы он обязан был заселить эту землю, определенную часть которой получит в собственность. Интересно, что здесь была сделана попытка даже нарушить обычный строй Российской империи, потому что земли под заселение отдавались не только дворянству, а каждому желающему — только бы он ее заселил. Точно так же в награду за заселение земель офицерский чин давался наравне с дворянством и не дворянам.

Тем не менее, очень интересно то, что именно эти вопросы являлись спорными в жизни Новороссийской губернии. Как раз в той записке, о которой я упоминала, которая была предъявлена генерал-губернатору Воейкову — генерал-губернатору Новороссийской губернии лет через восемь основания ее, задавали вопрос: следует ли продолжать так делать и не нужно ли ограничивать право получать землю в Новороссийской губернии только одним дворянством?

И чрезвычайно любопытно, что Воейков своею властью отменил, собственно, закон, изданный законодателем, и в своем разъяснении сказал, что отводить землю можно только дворянам и давать офицерские чины нужно только дворянам. Таким образом, инструкция Воейкова сводила на нет тот своеобразный интересный строй, который был намечен этим планом заселения с 1764 г.

Трудные условия жизни, опасность со стороны и запорожцев, и татар, с одной стороны, с другой — существовавшие вначале ограничения — в одни руки давалось только небольшое количество земли, требовалось, чтобы помещик все время жил в Новороссийской губернии, — все это приводило к тому, что в первое время существования Новороссийской губернии туда неохотно шли помещики других губерний. Список помещиков Новороссийской губернии показывает, что он состоял исключительно из местных офицеров местных же полков. Зато представители торгового капитала — более предприимчивые — хлынули сюда широким потоком. Тут было купцов и мещан: 65,1 [процентов] великороссов, 24,5 [процентов] — украинцев, и только 10,4 [процентов] иностранцев. И вот при Крепости св. Елизаветы и в других местах образуются такие большие мещанские группы, которые приходят сюда и из Серпухова, и из Тулы, и из Калуги, Москвы, Путивля, Ельца и т. д.

И среди них уже выделяются предприимчивые люди, которые завязывают торговые сношения с Константинополем, Польшей, строят фабрики и заводы и т. д.

В истории Новороссийской губернии есть одна сторона, на которую мало обращают внимание: это то, что на территории ее все время происходят различного рода народные восстания. Эти народные восстания вызывались различными причинами: во-первых, они вызывались настроениями тех переселенцев, которые шли сами с Правобережной Украины и с Левобережной Украины, которые бросали у себя на родине часто свои семьи и свое хозяйство и шли сюда в расчете на то, что тут они получат по Указу вольную жизнь “без помещиков”, и которые оказались в положении зарождающегося крепачтва. С другой стороны, большое влияние имело то, что близко было Запорожье. Наконец, через Новороссийскую губернию непрестанно проходили те отряды гайдамаков, которые формировались в Запорожье и двигались дальше, в Правобережную Украину, главным образом. Связь между ними была постоянная. И вот на этой почве чрезвычайно интересен тот длительный процесс, который был связан с организацией так называемых пикинерских полков — это ликвидация казачьего старшинного управления и превращение казаков в пикинеры (уланы). Эта мера, которая была предпринята правительством, встретила здесь очень резкий протест. Такой же протест она вызвала в Слободской Украине. Но в Новороссийской губернии уже был конец этого дела: пикинеры тут были ликвидированы в 1764 г.: в связи с начавшейся войной с Турцией это движение вспыхнуло здесь с огромной силой, с огромным напряжением, район восстания захватил всю Орель, к восставшим присоединились запорожские казаки, и царскому правительству с большим трудом, военной силой и страшной жестокостью удалось только подавить это пикинерское восстание.

Сношения между Новороссийской губернией и Запорожьем были непрерывными, но они носили разный характер. Прежде всего, запорожцы

долго пытались легальным путем вернуть себе взятые у них земли, они посылали постоянные делегации в столицу с просьбами, в которых они ссылались постоянно на грамоту Стефана Батория и на грамоту Хмельницкого. Но так как из этих ходатайств ничего не выходило, то они время от времени производили вооруженные нападения на Новороссийскую губернию — уводили в плен жителей, уничтожали слободы, разоряли, грабили скот и пр. И таким образом, благодаря постоянным набегам запорожцев жизнь Новороссийской губернии превратилась в постоянный военный лагерь: обе стороны нападали друг на друга, постоянно кто-то кого-то убивал, уводил, грабил и т. д. В конце концов, отношения были таковы, что дальше дело не могло больше продолжаться таким образом, и даже в Государственном совете обсуждался вопрос о возвращении запорожцам Правобережной части Новороссийской губернии и о переводе всего населения на Левый берег. Дело тянулось очень долго, шли всякие переговоры, комиссии и т. д. Нужно сказать, что вообще Запорожье XVIII в. отнюдь не походило на Запорожье XVII в.: с одной стороны, там выделяется запорожская старшина, которая очень походила на старшину Левобережной Украины, которая сосредотачивала в своих руках большие богатства и средства, которая начала сама эксплуатировать круг казаков, а с другой стороны — посполитство, которое все больше превращалось в обычных украинских бедняков и батраков.

С другой стороны, вот это родовое, кастовое посполитство, которое все более чувствовало глубокую пропасть между ним и старшиной, которое не могло с этим мириться и которое все чаще и чаще приводит к вооруженным восстаниям. Начиная с 40-х гг., в 50 гг. и, в особенности, в течение всех 60 гг. мы видим на территории Запорожья целую волну таких восстаний, которые вспыхивали то там, то здесь.

Тут интересное дело, что очень часто старшину спасают именно русские войска. Старшина ищет помощи у русских отрядов. Тот же Данишевский — последний атаман был поставлен на своем посту исключительно благодаря помощи русских войск, которые подавили восстание Серова. Но, с другой стороны, несмотря на то, что старшина все более тяготеет, идет навстречу русскому правительству, — она готова поступиться чем угодно, только бы сохранить свое значение, — в то же самое время между этой народившейся уже феодальной и землевладельческой знатью и украинским и русским помещиком все больше и больше возгорается взаимная ненависть. Соседи смотрят с завистью на растущее богатство и силу украинской старшины. Они видят в ней своих врагов, потому что именно в Запорожье бегут крепостные крестьяне и там остаются — их оттуда не возвращают. Растущее богатство украинской старшины вызывает зависть русских помещиков.

Затем Запорожье стоит на пути к Черному морю, в которое русские помещики стремятся вывозить продукты земледелия. Поэтому в последние дни существования Запорожья чувствовалась эта ненависть и враж-

дебность по отношению к Запорожью со стороны русских помещиков. Это отразилось в манифесте 3 августа 1775 г.

Конец войны с Турцией, Кучук-Кайнарджийский мир сделали ненужными существование Запорожья, как военного заслона, а в последнее время он являлось враждебным и вредным для Москвы, потому что являлось тормозом для развития экономики России, так как оно стояло на дороге между ней и Черноморскими берегами, оно мешало дальнейшему экономическому движению русских и украинских помещиков. И вот 1775 г., год ликвидации Запорожской Сечи взят мною как конец того периода, который я поставила целью своего изучения. С этого времени начинается новый период в истории Южной Украины. Эти громадные пространства и вольности Запорожья поступают в общий раздел. Там начинается раздача земель помещикам — не только местным, а туда стекаются помещики со всей Российской империи.

Там все более и более растут громадные латифундии. Громадные средства тратятся на построения новых городов и, по мере того, как заселяется страна, там все более и более фактически начинает уже развиваться крепостное право и, наконец, закон 1796 г., который распространил крепостное право на Южную Украину, явился естественным завершением уже следующего периода истории заселения Новороссийского края, периода, который, конечно, выходит за пределы поставленной мною задачи.

В. И. Пичета. Ваше исследование, Наталия Дмитриевна, представляет собой большой научный интерес и, конечно, является необходимым для всякого историка, занимающегося специально историей Украины и историей СССР. Ваша работа, несомненно, составляет эпоху в изучении для нас этого вопроса. И я сомневаюсь, найдется ли еще какой-нибудь историк, который со свойственными Вам энтузиазмом, энергией и трудоспособностью обратился бы снова к изучению того огромного архивного фонда, который Вы с [19]14-го года перебрали, перетрясли и изучили, и снова займется изучением Вашей темы. Мне кажется, что проблема, поставленная Вами, не только изучена, но она, по-моему, исчерпывающим образом изучена, ибо все те вопросы, и все те проблемы, которые возникают, которые нужно поставить в связи с изучением Вашей работы, они Вами очень подробно и всесторонне изучены и рассмотрены.

Ваша работа, очень объемистая по количеству страниц, могла бы быть превращена в работу в 3 раза толще, если бы только Вы стали на иногда опасный путь — путь заполнения архивными материалами своего исследования. В вашей работе нет ни одного положения, которое бы не было основано на источниках, и в то же время Ваши источники не загромождают работу, а являются иллюстрацией к Вашей мысли исследователя. И в этом отношении она представляет собой громадную научную ценность, ибо Ваша работа — архитектурно очень стройная и изложенная очень изящно — читается очень с большим интересом.

Думаю, что те положения, которые Вы высказываете, те мысли, те выводы, к которым Вы приходите в Вашей работе, которую Вы сегодня

так образно и красочно изложили в своем вступительном слове, в сущности, не могут вызвать абсолютно никаких возражений, ибо они являются безусловно правильными и верными, они основаны на тщательном изучении источников. В сущности говоря, все мы сами приходили к этому выводу, но у нас не было того богатого материала, которым вы здесь располагаете. Вы разрушили очень много легенд — это Ваша большая заслуга, — Вы разрушили легенду прежде всего о сербской колонизации, которой некоторые историки придавали огромное значение и даже видели в этом своеобразное тяготение славянского мира одного к славянскому миру другого. Эта легенда Вами разрушена, и Вы прекрасно показали, что собой представляла эта сербская колонизация, которая нашла такое громадное печальное отражение в украинских народных песнях, где самое слово “сербин” стало синонимом разбойника, насильника, лентяя, негодяя и т. д. Эта характеристика сербских колоний, которая дана в украинском фольклоре, по существу совершенно правильна, и тот материал, который Вы тут приводите, только дает факты для того, чтобы понять содержание, смысл украинских народных песен.

Мне кажется также, что Вы разрушили и другую легенду, которой частично, как Вы отмечали, грешил покойный Д. И. Эварницкий и в новейшее время истории Запорожской Сечи бывший профессор Слабченко, с которым вы полемизируете в Ваших “Записках историко-философского отдела Академии Наук”. Те положения, которые Вы высказываете в своей работе по адресу Слабченко, на основании того материала, который Вы имеете, только подтверждают, насколько неправильно были построены взгляды Слабченко, как национал-демократа, по данному вопросу. В этом вопросе Вы вели с ним борьбу и стояли на совершенно правильных марксистско-ленинских позициях и показали, что Запорожская Сеч далеко не была тем, чем раньше: в ней стало появляться сельское хозяйство, казачья старшина стала превращаться в землевладельцев. А те “серомахи”, которые состояли из украинских крестьян, из русских крестьян, превращались собственно в крестьян, которых эксплуатировала запорожская старшина. Вот это имеет большое научное значение, и тут я должен признать, что вы ставите вопрос об истории Запорожья и совершенно по-иному подходите к изучению, с самых новых точек зрения, и, хотя базируетесь на изданных работах Эварницкого, заслуг которого никто не отрицает, но то, что ваши наблюдения являются противоположными высказываниям и наблюдениям Эварницкого, это громадная ваша заслуга.

Вторая часть вашей работы, посвященная Новороссии, открывает совершенно новую страницу в истории изучения Украины и обладает теми же свойствами и качествами, какими обладает первая часть вашей работы.

Меня особенно увлекли и поразили те страницы вашей работы, где вы говорите о заселении Южной Украины украинцами и частично русскими, где вы говорите о появлении крупного помещичьего феодального землевладения и где вы говорите о началах крепостничества, о той борьбе за

рабочие руки, которая там происходила. Все эти проблемы новые, интересные, свежие — вы и ставите впервые и таким образом даете для истории СССР и истории Украины богатый, ценный материал, материал проверенный действительно, который вы так тщательно и долго изучали.

Поэтому я считаю, что ваша работа в общем представляет собою выдающийся труд историка, который тридцать лет работает на научном поприще, труд, который в известном смысле подводит итоги вашей многолетней работе, в результате вашей научной деятельности по изучению истории Украины. Эта работа написана вами в условиях советского строя, в условиях развития советской исторической науки. В этом смысле можно прямо сказать, что вы развернули свои научные крылья, показали свое блестящее научное лицо в условиях только советского строя.

Я только хотел бы сделать несколько мелких замечаний, второстепенных замечаний, которые несколько не изменяют тех ваших положений, которые вы высказываете в своей работе. Собственно эти замечания, если хотите, по долгу оппонента только.

Вот относительно славянской колонизации. Вы выдвигаете, главным образом, военную колонизацию, а мне кажется, что не только имела место военная колонизация, а, может быть, это была попытка захватов и боязнь, как бы не убежали крестьяне крепостные, ибо в Левобережье в XVIII в., даже в первой половине XVIII в., когда крестьянские массы уходили на слободы, их там закрепощали. Они по возможности бежали на юг, как, например, сербы, хорваты и т. д. Их потом там закрепляют.

Мне казалось бы, что защита интересов господствующего класса против бегства крестьян, борьба за сохранение рабочих рук, за которые боролись украинские левобережные помещики, также были мотивами довольно важными и нужными при организации заселения Новой Сербии и Славяносербии. Мне казалось бы, что тут надо сделать в вашей работе маленькое дополнение.

Затем немножечко я не согласен вот с каким вашим положением. Тут вы, мне кажется, немножко обидели словен и сербов. Пожалуй, сербы на вас тоже обидятся. Так как я немножко являюсь сербом, то я позволю себе высказать некоторую свою обиду.

Вы сказали, что сербы, словенцы, черногорцы — это все отдельные нации (стр. 45). Я думаю, что едва ли это отдельные нации. По-моему, сербы, словенцы и черногорцы — это все южные славяне. Между ними никакой разницы нет — ни по языку, ни по психике, ни по всяким обычаям и т. д. Так что я не вижу оснований считать их отдельными нациями.

Дальше вопрос о волохах. Они¹⁴⁴ правильно отмечали, что в русской армии было очень много волохов, македонцев, черногорцев и т. д. Вы это очень тонко и правильно замечаете. Но мотивы, которые заставляют всю

¹⁴⁴ Так у документі. Мабуть, треба “Вы”.

эту массу с Балканского полуострова и Турции бежать в Австрию, а после того, как австрийцы их предали, бежать на территорию бывшей царской России, — вот что интересно было бы выяснить. Но вот — кто такие эти волохи — это румыны или кто-то другой? Вы этот вопрос не ставите, и таким образом вопрос о том, кто такие волохи, какой национальности, остается нерешенным. Я лично думаю, что это не румыны — это те же самые сербы. [...]

И еще одно маленькое замечание. Я не мог с Вами согласиться вот по какому вопросу. Вы в одном месте перечисляете все эти сербские фамилии, которые впоследствии стали помещиками. Я очень хорошо их знал в Полтавской губернии, все они были весьма богатыми людьми, только я не знал, как эти богатства создавались, какой ценой этим феодалам, как от этих богатств пострадал украинский народ. [...]

Я считаю, что ваша работа, Нат[алия] Дмитриевна, замечательная по выполнению, изящная по своей структуре и изложению, разумеется, полностью заслуживает присуждения Вам той ученой степени, которую Вы сегодня хотели бы получить. Я считаю, что Вы полностью заслуживаете того, чтобы наш Ученый совет присудил Вам ученую степень доктора исторических наук.

А. А. Савич. Прежде всего, я должен сказать, как и Владимир Иванович, что ваша диссертация восполняет наш большой пробел в области историографии. Собственно говоря, по настоящему, я должен был бы в выступлении ограничиться буквально несколькими словами, сказавши о высоких достоинствах этой диссертации и только обязанность официального оппонента заставляет меня несколько более подробно остановиться на вашей работе и высказать некоторые свои соображения, сомнения и т. д.

Прежде всего, вы взяли совершенно неразработанную тему для своей диссертации, ибо кроме больших работ Скальковского, я таких солидных исследований, даже смежных с вашей темой, не знаю. Можно назвать мелкие статьи, которые и вы цитируете, но их не так много. Пожалуй, сравнительно больше издано документальных материалов, и они отмечены вами. Но огромное количество материала, который вы использовали, в частности, в чем и заключается особенная ценность вашей работы — это все неиспользованный или мало использованный материал, из которого часть, как я узнал из вашего выступления, потеряна. Это большая потеря для науки. То, что вы использовали эти фонды — фонд канцелярии Новороссийского корпуса, канцелярии новороссийского губернатора в Днепропетровске, Архив Управления государственных имуществ, Архив Запорожской Сечи и т. д. — то, что вы даете в вашей диссертации, необычайно ценно. Диссертация большая. Хотя тот колоссальный материал, который у вас был, для человека словоохотливого, которые в нашем мире есть — мы грешим иногда этим — он мог бы написать гораздо больше, вдвое больше — но этого не нужно. Вы дали достаточно исчерпывающую диссертацию, и в этом также ваша заслуга.

Вы делите вашу диссертацию на две главы, а я считаю, что это скорее две части, из которых каждая делится на отдельные главы. Я, во всяком случае, каждый параграф считаю вполне достаточными и исчерпывающими главами.

Очень интересна ваша первая глава, т. е. первый параграф вашей первой главы или параграф первый вашей первой части, где вы излагаете историю возвращения запорожцев обратно на свое старое пепелище. То обстоятельство, что очень долго этот процесс происходит, действительно нас — историков — смущало. Почему это людей просят возвратиться, а тянется это дело очень долго? После вашего исследования получается очень ясная и отчетливая картина, почему это было так. Оказывается, что расхотелись взгляды запорожцев и правительства. На самом деле правительство готово было их вернуть на первоначальное местожительство. После вашей диссертации становится очень понятным это. Это интересная, но мало разработанная страница в истории Южной Украины. [...]

Я считаю, что эта 6 глава — самая лучшая в Вашей диссертации. Прекрасно говорите Вы о положении украинского населения Новосербии и Славяносербии, относительно Новосербского казачьего полка, очень много материала привлекаете и анализируете.

Затем интересный вопрос, насколько эти колонии — Новая Сербия и Славяносербия разрешили поставленную перед ними задачи. Это были две задачи: защита государства от турецкого и татарского вторжения и защита от запорожцев. Вы указываете еще одну цель — это то, что они должны были поднять экономическое благосостояние края. И вот мы видим, что все эти три задачи не были выполнены — ни одна, ни другая, ни третья — это вытекает из вашей диссертации. Я особенно удивлен тем, что даже в смысле хозяйства они не оправдали — это вытекает из вашей работы — своего назначения в экономическом отношении.

Вторая часть диссертации, посвященная заселению Новороссийской губернии, также оставляет самое прекрасное впечатление после знакомства с нею. Великолепно вы в специальной главе говорите об организации управления Новороссийской губернией, как оно было организовано на особых началах. Прекрасны третья, четвертая и пятая главы, где вы рассказываете об истории заселения края. Это также одно из лучших мест вашей работы. Интересна и шестая глава, которая ставит вопрос: добилось ли правительство каких-нибудь положительных результатов своей реформой. Здесь очень много данных вами приведено. [...]

С большим удовольствием прочел 327-ю страницу вашей диссертации, где говорится о постепенном росте закрепощения. Как на фотографическом снимке представляешь постепенный процесс освоения помещиками свободного для того времени населения. Чрезвычайно обстоятельно аргументировано это положение. Цифровой материал дан великолепно, актовый материал передан прекрасно.

Седьмая глава — об отношениях нового населения с запорожцами. Это тоже новый материал. Кроме вашей работы, мне этот материал в литературе не попадался.

Очень красочно у вас рассказано о последних днях Запорожской Сечи. Когда я читал это, у меня возник такой вопрос. Не знаю, почему вы выпустили о судьбе некоторых лиц. Вот, напр[имер], Калнишевский, писарь Глота, судья Павел Головатов. Они большую роль играли в последних днях Запорожской Сечи. Участь Калнишевского ведь была очень печальна. И вот я пытался проверить по вашей диссертации, по другим архивам и печатным работам, но мне не удалось выяснить — а что здесь произошло? Видимо, вы пропустили в своей диссертации, а это было бы очень интересно знать, и тогда картина была бы еще более полной и ясной.

Какое же мое окончательное заключение? То, что вы сделали, это действительно труд исключительный. Диссертация ваша огромного достоинства. Она восполняет большой пробел в нашей историографии.

Когда я закончил чтение Вашей диссертации, мне захотелось сделать еще одно замечание чисто технического характера. Мне несколько не понравилось ваше предисловие, вступительная часть, помеченная здесь римскими цифрами. Но выслушавши Ваше выступление здесь, я считал бы, что половину вашей прекрасной вступительной речи можно было бы поставить в качестве предисловия. Почему? Потому что вы даете здесь как раз анализ литературных источников, как раз то, в чем смысл Вашей диссертации. Но я думаю, что если бы Вашу речь перенести сюда, то Ваша прекрасная диссертация стала бы еще лучшей, еще более ценной. [...]

В общем мое заключение таково, что Вы с полным правом заслуживаете присуждения Вам ученой степени доктора исторических наук.

[...]

А. П. Оглоблин. История Южной Украины в 18 в. является одной из основных проблем общей истории Украины и всего СССР. Ведь 18 столетие — это переходный период в истории нашего Юга. С одной стороны, постепенное отмирание старого казацкого Запорожья, которое, даже в условиях Новой Сечи, становится все более и более анахронизмом, с другой стороны, бурный рост колонизации всей Южной Украины, особенно усиливающийся в середине 18 в. И все это происходит в условиях развернутого наступления царской России на Юг, к Черному морю, в условиях совместной борьбы России и Украины против Турции и ее крымского вассала, преграждавших путь России и особенно Украины к Южному морю и своими разрушительными нападениями причинявших огромный вред украинскому народу.

Кучук-Кайнарджийский мир 1774 г., в сущности, положил конец турецкому господству на северном побережье Черного моря, а присоединение Крыма к России в 1783 г. окончательно ликвидировало это хищное ханское гнездо. Естественным следствием нового положения

вещей была ликвидация Запорожской Сечи в 1775 г. С этого времени начинается быстрый рост заселения Южной Украины, значительное оживление ее хозяйственной жизни, первые шаги ее по пути культурного развития. Исключительно важная роль, которую играла Южная Украина в украинской и общероссийской экономике следующего 19 в. была подготовлена историческим развитием этой территории в 18 столетии.

Однако, эта весьма важная и интересная проблема, несмотря на ряд отдельных статей и многочисленных публикаций документального материала, все же оставалась неразработанной в советской историографии. Рамки рецензии не позволяют мне выяснить причины этого явления. Впрочем, некоторые замечания необходимо сделать, так как иначе будет трудно оценить крупную работу, проделанную Наталией Дмитриевной Полонской-Василенко. Еще в дореволюционное время установилась в украинской историографии традиция искусственно отделять историю Запорожья от истории всей Южной Украины. Как правило, историки Запорожья очень мало интересовались историей Южной Украины в целом (например, недавно скончавшийся академик Д. И. Эварницкий). С другой стороны, историки Южной Украины, если и занимались Запорожьем, то, так сказать, эпизодически изолированно от всех исследований по истории всей Южной Украины (характерен в этом отношении пример А. А. Скальковского). Результатом этого была слишком узкая специализация, нередко весьма вредившая историческому исследованию. Можно без преувеличения сказать, что история Южной Украины до 1775 г. фактически сводилась к истории самого Запорожья, а как таковая, начиналась только после ее ликвидации. Отдельные исследования в области истории иных (кроме Запорожья) частей Южной Украины до 1775 г. не ставившие перед собой общих проблем истории всего юга Украины, конечно, не могли преодолеть этой вредной традиции.

Вместе с тем необходимо отметить, что помещичье-буржуазная историография слишком мало внимания уделяла вопросам социально-экономической истории Южной Украины 18 века, особенно до 1775 г. Такие основные вопросы, как, например, история колонизации Юга, состояние сельского хозяйства, зачатки промышленности, положение крестьянства и т. п. — оставались вовсе неисследованными.

Наконец, нельзя не указать, что документальная основа дореволюционных изучений в области истории Южной Украины 18 века была слишком узка. Это особенно относится к истории Южной Украины в более узком (традиционном) понимании этого термина (то есть без Запорожья). Груды ценнейших документальных материалов погребены были в архивах, разбросанных на широком пространстве Украины, Крыма и России (Петербург, Москва) или же были забыты на страницах разных местных изданий, давным-давно уже ставших библиографической редкостью. Эти материалы не были использованы дореволюционной историографией, не были систематизированы, в большинстве своем даже неизвестны были дореволюционным историкам.

Н. Д. Полонская-Василенко решительно порвала с этими антиисторическими, антинаучными традициями в области исследования истории Южной Украины 18 в. Прежде всего “Очерки по истории заселения Южной Украины в середине 18 века” не отделяют китайской стеной Запорожье от остальной Южной Украины. В “Очерках” уделено надлежащее внимание Запорожью, как части Южной Украины. Это принципиально новая и правильная установка.

В связи с этим автор вполне правильно наметил хронологические рамки своей работы (1734–1775 гг.).

Далее, надо признать, что никто до сих пор не создал такого широкого документального базиса для изучения истории Южной Украины 18 в., как Н. Д. Полонская-Василенко. Чтобы убедиться в этом, достаточно привести список архивохранилищ и архивных фондов, использованных автором. [...]

Весьма ценные и до сих пор неизвестные в исторической науке материалы, использованные в “Очерках”, взяты из собственного собрания рукописей автора. Особенно интересны материалы Смелянского архива к[нязей] Любомирских (18 в.), характеризующие отношения между администрацией Южной Украины и Правобережьем, находившихся тогда под гнетом шляхетской Польши.

Надо также указать, что Н. Д. Полонская-Василенко использовала в своей работе едва ли не все опубликованные источники для истории Южной Украины 18 в. Во “Введении” к “Очеркам” автор дает краткий, но достаточный историографический обзор основной литературы вопроса.

Но заслуга автора “Очерков” не ограничивается тем, что Н. Д. Полонская-Василенко обогатила историческую науку рядом ценнейших документальных материалов. Главная ценность рецензируемой работы — это широкая и яркая картина развития Южной Украины в 1730–1770 гг., в этот интереснейший и мало исследованный период ее истории. Автор с большой силой научного анализа вскрывает основные причины создания на юге Украины Новой Сербии и Славяносербии, как военно-полицейского барьера между Запорожьем и Гетманщиной, с одной стороны, между Запорожьем и Правобережной Украиной — с другой. Процесс наступления на территорию запорожских “Вольностей” показан исключительно ярко, так же как и борьба Запорожья за свои земельные владения. Автор убедительно доказал, что результаты иностранной (в частности, сербской) колонизации на юге Украины были ничтожны и далеко не способствовали ни первоначальному плану русского правительства, ни огромным издержкам русской казны, вызванными этой колонизацией. Безусловно прав автор, утверждая, что главный колонизационный поток шел не из-за границы, а из Украины и России. Именно украинское и русское крестьянство давало основной контингент переселенцев (а нередко и беглых от крепостного гнета) на Юг. Перед этим мощным колонизационным потоком не могли устоять не имевшие здесь прочных корней иноземные воен-

ные поселенцы. Ликвидация Новой Сербии и Славяносербии и создание вместо них Новороссийской губернии (в 1764 г.) было обусловлено крахом сербской колонизации и необходимостью дальнейшего и более энергичного наступления на Запорожье, что, в свою очередь, вызывает все новые и новые конфликты как между Запорожьем и местной администрацией, так и между Запорожьем и русским правительством. Новая ситуация на юге Украины, созданная первой русско-турецкой войной 1769–1774 г. и Кучук-Кайнарджийским миром 1774 г., характеризуется почти полным окружением Запорожья русскими владениями. В этих условиях дальнейшее существование Запорожской Сечи стало невозможным.

Эта общая и в основном вполне правильная картина исторического развития Южной Украины в 18 веке представлена автором во всем многообразии и сложности тогдашних политических отношений, и это делает работу еще более ценной.

Автор внимательно изучил ряд специальных вопросов, связанных с внутренней историей Новосербии и Славяносербии — с одной стороны, Новороссийской губернии — с другой. Процесс заселения края, организация управления и т. д. становятся для нас совершенно ясными благодаря огромной, кропотливой, почти филигранной работе Н. Д. Полонской-Василенко.

Большим достоинством работы является то, что автор дает характеристику отдельных представителей администрации Южной Украины. В частности, нельзя не отметить исключительно яркой характеристики “хозяина” Новой Сербии — генерала И. С. Хорвата.

Однако в большой работе Н. Д. Полонской-Василенко наряду с крупными научными достоинствами имеется также ряд недостатков.

Наиболее существенным недостатком работы следует признать слабое внимание автора к вопросам истории хозяйства. Обстоятельно и глубоко изучив причины, ход и следствия колонизации Южной Украины, уделив достаточное внимание истории землевладения, дав яркую характеристику ее администрации, Н. Д. Полонская-Василенко относительно развития хозяйства Южной Украины ограничилась только общими соображениями, иногда переходящими в простое описание соответствующих фактов.

В связи с этим, конечно, стоит и недостаточное внимание автора к вопросам классовой борьбы на юге Украины в изучаемый период. И здесь Н. Д. Полонская-Василенко ограничивается общими замечаниями о том, что положение крестьян на юге Украины было более легким, чем на Гетманщине, в России и, особенно, на Правобережной Украине. Это, безусловно, правильно, но надо было подчеркнуть временность этого явления, а также изучить постепенное усиление феодально-крепостнической эксплуатации крестьянства и городской бедноты.

Наконец, третьим существенным недостатком работы Н. Д. Полонской-Василенко надо признать недостаточное внимание автора к вопросам

международной политики. Нельзя ведь забывать о том, что заселение Южной Украины происходило в условиях большой напряженности внешнеполитических отношений России — с одной стороны, все более усиливающейся экспансии русского царизма на Ближнем Востоке, с другой стороны. Этим в значительной степени объясняется исключительный интерес в Западной Европе (в частности, во Франции) к Южной Украине. Не следует также пренебрегать, правда, несколько туманными известиями о переговорах запорожской старшины с французскими дипломатическими представителями в Данциге в последние годы существования Запорожской Сечи.

Однако, ни эти существенные недостатки, ни ряд мелких дефектов, на которых я здесь не останавливаюсь, не умаляют высокой научной ценности работы Н. Д. Полонской-Василенко. Имея свыше 30 лет научного стажа и принимая самое деятельное участие в работе Института истории Украинской Академии наук, Н. Д. Полонская-Василенко является, бесспорно, одним из крупнейших современных историков Украины, и присуждение ей высокой степени доктора исторических наук, которой рецензируемая работа вполне заслуживает, было бы несомненно с большим удовлетворением встречено научной общественностью Украины.

Н. Д. Полонская-Василенко. Мне трудно даже ответить, насколько для меня неожиданна та оценка, которую я услышала. В самых моих смелых мечтах исследователя я не рассчитывала на подобную оценку. Я благодарю оппонентов за их характеристику моей работы, благодарю очень за те замечания, которые они сделали, и очень жалею, что этих замечаний было так мало.

Работа историка Южной Украины отличается, по-моему, от работы вообще историков и историков Украины в частности, тем, что ему приходится работать в состоянии какой-то изолированности. Собственно говоря, нет других людей, которые работали бы над теми же вопросами, поэтому невозможно обсуждение в процессе работы, трудно встретить в этом случае и критические замечания или одобрения. Поэтому я с большой надеждой ждала сегодняшнего дня, но я предполагала, [что] этих деловых, критических замечаний будет гораздо больше. [...]

В заключение разрешите мне еще раз поблагодарить Институт истории, который принял мою работу, и оппонентов, которые с таким вниманием отнеслись к ней и дали такую оценку этой работе. Этот год для меня особенно важный, если можно так выразиться, потому что в этом году исполняется 30 лет начала моей работы и совершенно правильно заметил один из оппонентов, что данная работа является подведением итогов всей моей работы.

Б. Д. Греков. Сейчас нам надо будет избрать счетную комиссию. Какие предложения имеются относительно ее состава?

Состав счетной комиссии предлагается следующий: С. В. Бахрушин, С. К. Бушуев, Д. И. Баевский. Возражения имеются? Нет. В таком случае будем считать, что данный состав комиссии принят.

Сейчас членам Ученого совета будут розданы бюллетени, прошу их приступить к голосованию, но подсчет голосов будет произведен после заслушания второй диссертации. [...]

С. В. Бахрушин. Счетная комиссия в составе: председателя С. В. Бахрушина, секретаря Д. И. Баевского и члена С. К. Бушуева произвела подсчет голосов по защите диссертации на соискание ученой степени доктора исторических наук Н. Д. Полонской-Василенко.

Выдано было бюллетеней 18, роздано 16, при открытии урны вынута 16 бюллетеней, “за” ученую степень подано 16 голосов.

Таким образом, Н. Д. Полонской-Василенко Ученым советом Института истории единогласно присуждена ученая степень доктора исторических наук. (Аплодисменты).

Архів РАН, ф. 1577, оп. 2, спр. 23, арк. 1–48, 79. Оригінал. Машинопис без правок.

№ 114

Лист директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова до заступника завідувача Львівського відділу Інституту проф. І. П. Крип'якевича

*10 жовтня 1940 р.
м. Київ*

Шановний Іван Петрович.

Користуючись нагодою пишу Вам декілька строк.

По-перше, до Вас їде на постійну роботу тов. *Максимчук*. Його призначено президією АН УРСР другим замісником Голови відділу Суспільних наук (ак[ад]. Калиновича) і разом з цим він з'являтиметься завідувачем відділу Інституту Історії.

По-друге — Вам необхідно взяти на роботу — на посаду Вченого Секретаря — тов. *Кравченко*. З ним провадилися давно переговори про перехід його на роботу в наш філіал. Зараз це питання вирішується і його слід оформити. Він перебуває зараз у Львові. Ставку йому визначте в 650–700 карб.

По-третє — коли т. *Прицака* буде взято до Армії, то необхідно провести з ним повний розрахунок. А зараз нехай він закінчує почату роботу. На майбутній рік йому планувати тему вже непотрібно буде. Це знов же при умові, коли його буде взято до Армії.

Шлю привіт. У більш вільний час напишу більш докладно про роботу Інституту.

С. Белоусов.

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI–ф, спр. Г–2, арк. 51. Оригінал. Машинопис.

№ 115

Витяг із порядку денного сесії Відділу суспільних наук АН УРСР

12–15 жовтня 1940 р.

м. Київ

1. Тематичні плани інститутів Відділу суспільних наук на 1941 р.

Доповідь Бюро Відділу.

[...]

3. Доповіді з історії й археології.

а) Короткий курс історії ВКП(б) і основні проблеми історії України.

Доп[овідає] С. М. Белоусов.

б) Іван Богун.

Допов[ідає] М. Н. Петровський.

в) Наслідки археологічних робіт 1940 року на Україні.

Допов[ідає] Л. М. Славін. [...]

Вчений секретар Відділу суспільних наук АН УРСР

член-кор.

/Славін/

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-1, арк. 257. Копія. Машинопис.

№ 116

Лист заступника завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту С. М. Белоусова

16 жовтня 1940 р.

м. Львів

Шановний Сергій Миколаєвич!

Вашого листа з 10 X і попередні письма одержав. Про приїзд тов. Максимчука дізналися ми з наказу чи протоколу Президії АН. Дуже радо його привітаємо і допоможемо в його роботі — чекаємо щоденно його приїзду. Тов. Кравченко був у мене, говорили ми про роботу — симпатична людина, будемо добре працювати. Але т. Самі[й]лов повідомив мене, що у нашому Відділі нема штату вченого секретаря — можна назначити його старшим наук[овим] співробітником; ми рішили зачекати до приїзду т. Максимчука, що певно приїде в найближчих днях. Р. Д. Луканя, відповідно до ухвали Президії, звільнив я з посади бібліотекаря. Новий бібліотекар мав би прийти з Києва — поки що користуємося тільки підручною бібліотекою. Пріцака ще не взяли до армії, — він працює, докінчує свою роботу. І всі співробітники поспішають на термін закінчити роботи.

25 жовтня починається наукова бібліотечна сесія у Львові, організована філіалом бібліотеки АН, — я маю доповідь про побут Федорова у

Львові. Також в радіо маю говорити про Федорова “друкаря трьох братніх народів”. З тої нагоди агенція ТАСС робила знімку мене з Луканем (він ще тоді служив у нас) над роботою при відділі Федорова в нашій бібліотеці.

Пересилаю протокол наради Відділу з 15 вересня — не було нагоди скоріше вислати.

В нашому Відділі проведено ремонт: перемалювати коридор і три кімнати — виглядають привітніше.

Пос[и]лаю щирий привіт¹⁴⁵

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI–ф, спр. Г–1, арк. 152–152-зв. Копія. Машинопис.

№ 117

Лист директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова до заступника завідувача Львівського відділу Інституту проф. І. П. Крип'якевича¹⁴⁶

*16 жовтня 1940 р.
м. Київ*

Шановний Іван Петрович.

Наш Інститут разом з інститутом історії Академії Наук СРСР вирішив скласти спільний збірник, присвячений історії Західної України, за неодмінною участю і наукових робітників Львівського відділу, а також окремих видатних істориків з Чернівців.

Тому прошу Вас повідомити, хто і які зміг би дати з числа наявних і неопублікованих, або знов написаних спеціально для цього збірника статті? Всього бажано одержати від Вас 3–4 статті розміром до 2 друк[ованих] аркушів.

Крім того, прошу притягти до цього і інших істориків, які не працюють у Львівському відділі, зокрема бажано притягти істориків з Чернівців. Теми статтів можуть бути археологічні, лінгвістичні і спеціально історичні.

Прошу не затримуючись повідомити назву тем статтів, які збирається дати в збірник, прізвища авторів, розмір статтів і бажаний строк подачі їх.

З привітом

С. Белоусов

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI–ф, спр. Г–2, арк. 31. Оригінал. Машинопис.

¹⁴⁵ Без підпису.

¹⁴⁶ У верхньому лівому кутку — штамп Інституту історії України АН УРСР, вихідний № 317.

№ 118

**Лист заступника завідувача Львівського відділу Інституту історії
України АН УРСР проф. І. П. Крип'якевича до директора
Інституту С. М. Белоусова**

*19 жовтня 1940 р.
м. Львів*

Пок[іийний] Степан Томашівський залишив деякі рукописи історичного змісту, а саме коментар до літописів, продовження історії церкви на Україні (початок був друкований в Записках Чина Василя В[еликого]) і університетські лекції про Галицько-Волинську державу, з часу, коли він був професором у Кракові. Ці рукописи були в руках його дружини, яка ними дуже дорожила і не хотіла нікому продати; вона виїхала до дітей до Німеччини і, імовірно, рукописи забрала з собою. В нашому Відділі є частина бібліотеки Томашівського.

З[аступник] Зав[ідувача]
Відділу Інст[итуту] Іст[орії] України /І. Крип'якевич/

*Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI-ф, спр. Г-1, арк. 153.
Відпущ (вихідний № 91). Машинопис.*

№ 119

**Лист заступника завідувача Львівського відділу Інституту історії
України АН УРСР проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту
С. М. Белоусова (другий)**

*19 жовтня 1940 р.
м. Львів*

У відповідь на Ваше письмо з 14.X.1940, яке передано нашому Відділові, повідомляю:

У Відділі Інституту Історії України нема ніяких документів про М. Драгоманова. Листування Драгоманова переховується 1) у філіалі Бібліотеки АН вул. Чарнецького 24, 2) в був[шому] Національному Музеї, тепер Картинна Галерея, вул. Мохнацького 42. Архів Драгоманова з Болгарії закупив був Укр[аїнський] Науковий Інститут у Варшаві і частину опублікував друком в 37 томі своїх праць; це видання в останньому часі у Львові знищено, але примірники ще можна добути. До друку був приготований ще другий том архіву, але не появився.

Розкриванням прізвищ, затаєних у виданнях Павлика і Окуневського, готов за[й]нятися Володимир Вікторович Дорошенко, директор філіалу бібліотеки АН, вул. Чарнецького 24.

З[аступник] Зав[ідувача]
Відділу Інст[итуту] Іст[орії] України /І. Крип'якевич/

*Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI-ф, спр. Г-1, арк. 154-154-зв.
Відпущ (вихідний № 92). Машинопис.*

№ 120

**Протокол № 16 засідання Львівського відділу
Інституту історії України АН УРСР**

29 жовтня 1940 р.

м. Львів

Присутні: [К. В.] Максимчук, [В. І.] Гарасимчук, [І. П.] Крип'якевич, [О. А.] Терлецький, [С. Т.] Білецький, [А. Ф.] Лютман, [Т. Я.] Голійчук, [І. І.] Карпинець, [В. Й.] Кравченко.

Слухали: Інформацію т. [І. П.] Крип'якевича про тематичний план наукових співробітників на 1941 рік.

Висловились: [К. В.] Максимчук, [В. І.] Гарасимчук, [І. П.] Крип'якевич, [О. А.] Терлецький, [С. Т.] Білецький, [А. Ф.] Лютман, [Т. Я.] Голійчук, [І. І.] Карпинець, [В. Й.] Кравченко.

Ухвалили: Тематичний план в цілому затвердити з слідуючими змінами та додатками:

а) Темі т. [В. І.] Гарасимчука надати такий заголовок: “Боротьба українського народу проти загарбницької політики Польщі, Туреччини та Татарщини в період 1660–1700 рр.” — розмір 12–15 арк.

б) Темі т. [І. І.] Карпинця надати таку редакцію: “Західні землі під гнітом панської Польщі 1918–1939 рік” — розмір 8–10 аркушів.

в) Включити в план на 1941 рік слідуючі нові теми:

1. “Револуція 1905–1907 рр. на Україні” — т. [К. В.] Максимчука.
2. “Політичні партії в західних землях України” т. [В. Й.] Кравченка. Остаточну редакцію теми та її розмір обговорити по виявленні маючихся джерел.

Зав[ідувач] Відділу
Секретар

К. Максимчук
В. Кравченко

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-1, арк. 100–101. Копія. Машинопис.

№ 121

**Витяг із листа старшого наукового співробітника Інституту
історії України АН УРСР Н. Д. Полонської-Василенко
до академіка АН СРСР Д. М. Петрушевського щодо роботи
в інституті після захисту дисертації**

27 листопада 1940 р.

м. Київ

[...] Все эти дни работала не отрываясь — нужно было отделать статью по моей диссертации для “Исторических Записок” Вашего Института, нужно было покрыть задолженность по Институту Археологии,

которому я осенью обещала дать небольшую статью о прошлом “Лубенщины”, а тут еще пришлось спешно писать для газеты о “взятии Измаила”. Это было очень кстати, т. к. финансы мои пришли в самое отчаянное положение. Кроме того меня убедили взять небольшой курс в Университете — по моей же теме: “Заселение Южной Украины” — но на него уходит-таки много времени. Теперь от всего освободилась, кроме курса, и приступила к работе над моей плановой темой “Нарис історії України 1725–1796 рр.”. Дело это сложное.

[...] Тут меня удивительно трогательно встретили мои коллеги по Институту в момент, когда я входила в дом, уже звонил телефон, в пятый или шестой раз справлялись, приехала ли я — поезд опоздал на два часа. Затем явилась огромная корзина цветов с милым письмом от всего коллектива и торт. Пропечатали меня дважды в стенгазете — сначала в одном номере, как “хроника”, потом в следующем — как отчет, уже в статье директора. Словом, я даже не ожидала такого отношения. Потом в ближайшее воскресенье, у меня вечером собрался весь мой сектор и администрация Ин[сти]тута, и все, видимо, были довольны приемом. А принять 15 человек — значило передвинуть чуть ли [не] все комнаты. [...]

Архів РАН, ф. 493, спр. 170, арк. 223–224-зв. Оригінал. Машинопис.

№ 122

Звіт керівника сектора історії України XIX–XX ст. Інституту історії України АН УРСР О. П. Оглоблина за 1940 рік

*10 грудня 1940 р.
м. Київ*

Планова робота

1. Проведено редагування “Короткого курсу історії України”.
2. Написано розділ “Україна в кінці XVII — на початку XVIII ст.” (для 4-хтомника).
3. Підготовлено до друку нарис “Україна в кінці XVII — на початку XVIII ст.” (20 друк[ованих] арк[ушів]).
4. Працював як бригадир по III тому 4-хтомника. Переведено попереднє редагування першої половини тому (15 друк[ованих] арк[ушів]).

Позапланова робота

1. Написано статтю “Боротьба старшинських угруповань і виступ Петрика” (надруковано в I томі Записок Історичного і Філологічного факультетів Львівського Державного Університету).
2. Написано статтю “Зрада Мазепи” (на замовлення “Історика-марксиста”).
3. Написано розвідку “Домни Правобережної України XVIII–XIX ст.” (5 друк[ованих] арк[ушів]). Друкується в II–III книзі “Трудів” Історичного факультету Київського Державного Університету.

4. Написано розвідку “Визвольна війна 1648–1654 рр. і металургія Правобережної України” (1½ друк[ованих] арк[уша]). Друкується в IV книзі “Трудів” Історичного факультету КДУ.

5. Зроблено доповідь “Зрада Мазепи” на сесії Відділу Суспільних Наук АН УРСР.

6. Зроблено доповідь “Измена Мазепы” в Інституті історії АН СРСР.

7. Написано рецензію на документальний збірник Н. Д. Полонської-Василенко “Матеріали до історії Південної України в XVIII ст.”.

8. Написано рецензію на докторську дисертацію Н. Д. Полонської-Василенко “Заселення Південної України в XVIII ст.”. Виступив як офіційний опонент на захисті дисертації в Москві в Інституті історії АН СРСР.

9. Переведено консультацію дисертаційних робіт т.т. [В. А.] Дядиченка, [К. І.] Стецюк, [Є. М.] Черкаської.

10. Консультував науково-учбовий фільм “Київ” (за дорученням НКО УРСР).

11. Дано різні консультації для наукових працівників, аспірантів, працівників мистецтва, НКО УРСР тощо з питань історії України.

О. Оглоблін

ЦДАВО України, ф. 3561, оп. 1, спр. 238, арк. 32–33. Копія. Машинопис.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 142–143.

№ 123

Довідка відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У про видання наукових записок Інститутів історії і економіки АН УРСР

[До 4 грудня 1940 р.]¹⁴⁷

м. Київ

За останні роки широко розгорнулася науково-дослідна робота з питань економіки та історії України, значно зросли і зміцніли кадри істориків та економістів, виросла кількість науково-дослідних установ, вузів, музеїв та історичних обласних архівів, пожвавішала робота історичних кафедр вузів та інститутів історії і економіки Академії наук УРСР.

З метою організації наукової думки істориків та економістів Академія наук УРСР звернулась до ЦК КП(б)У з проханням про організацію періодичних видань з питань історії України і економіки.

Зважаючи на те, що ці видання повинні виходити в залежності від підготовки інститутами теоретичних робіт, доцільно дозволити інститутам

¹⁴⁷ Датується за суміжними документами.

історії України і економіки Академії наук УРСР видавати окремими випусками “Наукові записки”.

*Зав[ідувач] сектором газет і журналів
відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У*

Черевань

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 9, спр. 138, арк. 6. Оригінал. Машинопис.

Опубл.: У ле щатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.): Збірник документів і матеріалів. — Ч. 1. — С. 85–86.

№ 124

Постанова оргбюро ЦК КП(б)У “Про видання наукових записок інститутів економіки і історії Академії наук УРСР”

4 грудня 1940 р.¹⁴⁸

м. Київ

Дозволити інститутам економіки і історії Академії наук УРСР видавати наукові записки окремими випусками з питань економіки і історії.

Покласти видання наукових записок на видавництво Академії наук УРСР.

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 9, спр. 138, арк. 5. Оригінал. Машинопис.

Опубл.: У ле щатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 1. — С. 86.

№ 125

Протокол № 17 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР¹⁴⁹

4 січня 1941 р.

м. Львів

Присутні: К. [В.] Максимчук, І. [П.] Крип’якевич, В. [І.] Гарасимчук, Т. [Я.] Голійчук, А. [Ф.] Лютман, С. [Т.] Білецький, В. [Й.] Кравченко, І. [І.] Карпинець, [Д. В.] Гак, С. Дзядів, Шарко.

Слухали: інформацію т. [К. В.] Максимчука про підготовку до видання збірника, присвяченого другій річниці Радянської влади в Західних областях України¹⁵⁰.

¹⁴⁸ Постанова ухвалена шляхом опиту членів оргбюро ЦК КП(б)У, долучена до протоколу за 4–31 грудня 1940 р.

¹⁴⁹ У справі зберігається два варіанти протоколу засідання Львівського відділу Інституту історії України від 4 січня 1941 р. — скорочений варіант представлений як “Протокол № 17”, а розширений — як “Протокол № 1”. Упорядники публікують обидва варіанти; розширений варіант — див. док. № 126.

¹⁵⁰ Виправлено К. В. Максимчуком. Було надруковано: “в Західній Україні”.

Висловились: тт. [І. П.] Крип'якевич, [А. Ф.] Лютман, [І. І.] Карпинець.

Ухвалили: Виконання роботи по історії Західної України доручити тт. [І. П.] Крип'якевичу, [О. А.] Терлецькому, [І. І.] Карпинцеві, [А. Ф.] Лютману. Загальну редакцію та складення роботи доручити т. [І. П.] Крип'якевичу. Роботу закінчити до 1 квітня 1941 року. Установити розмір 2–3 друкованих аркушів.

Слухали: інформацію т. [К. В.] Максимчука про індивідуальні тематичні плани наукових співробітників на 1941 рік та про приготування до здачі кандидатського мінімуму.

Ухвалили: дисертаційні теми для наукових співробітників:

1. т. [С. Т.] Білецькому — затвердити його тему на 1941 рік.
2. т. [А. Ф.] Лютману — “Положення селян напередодні 1848 року”¹⁵¹.
3. т. [В. Й.] Кравченко — “Загальна забастовка бакинських нафтовиків в грудні 1904 року”.

4. В справі т. [І. І.] Карпинця порушити клопотання перед Інститутом Історії АН про присудження йому кандидатського ступ[е]ня на підставі його ранішніх наукових праць та наукового ступ[е]ня в минулому, після здачі кандидатського мінімуму. Його планова робота на 1941 рік приготується як докторська дисертація.

Слухали: про рецензування наукових праць.

Ухвалили: внутрішнє рецензування наукових праць доручити старшим тт.:

- роботу т. [В. І.] Гарасимчука рецензує т. [М. Ю.] Смішко
- роботу т. [І. І.] Карпинця рецензує т. [В. Й.] Кравченко
- «» – т. [Т. Я.] Голійчука рецензує т. [І. П.] Крип'якевич
- «» – т. [А. Ф.] Лютмана рецензують тт. [І. І.] Карпинець, [К. В.] Максимчук
- «» – т. [І. П.] Крип'якевич[а] рецензує т. [О. А.] Терлецький
- «» – т. [С. Т.] Білецького рецензує [І. П.] Крип'якевич
- «» – т. [О. А.] Терлецького рецензує т. [І. І.] Карпинець.

Голова
За секретаря

К. Максимчук
В. Кравченко

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-5, арк. 161. Копія. Машинопис.

¹⁵¹ Виправлено К. В. Максимчуком. Було надруковано: “Економічні відносини селян напередодні 1848 року”.

№ 126

**Протокол № 1 засідання Львівського відділу
Інституту історії України АН УРСР (розширений варіант)**

*4 січня 1941 р.
м. Львів*

Присутні: тт. [К. В.] Максимчук, [І. П.] Крип'якевич, [В. І.] Гарасимчук, [О. А.] Терлецький, [А. Ф.] Лютман, [Т. Я.] Голійчук, [І. І.] Карпинець, [В. Й.] Кравченко, [С. Т.] Білецький, [Д. В.] Гак (зав[ідувач] відділу інституту економіки).

§ 1. Слухали: Про участь співробітників відділу у виготовленні збірника, присвяченого 2-ій річниці Радвлади на Зах[ідно]-Укр[аїнських] Землях. (Допов[ідає] т. [К. В.] Максимчук).

§ 1. Висловились: тт. [І. П.] Крип'якевич, [А. Ф.] Лютман, [І. І.] Карпинець.

§ 1. Ухвалили: Статтю-нарис історії західно-українських земель, розміром 2–3 др[укованих] арк[уша], доручити писати тт. [І. П.] Крип'якевичу, [О. А.] Терлецькому, [А. Ф.] Лютману і [І. І.] Карпинцю. Загальну обробку всього матеріалу статті (розділу) бере на себе т. [І. П.] Крип'якевич.

§ 2. Слухали: Про індивідуальні плани роботи наукових співробітників та про план-календар роботи відділу Інституту історії на 1941 р. (Допов[ідає] т. [К. В.] Максимчук).

§ 2. Ухвалили: Індивідуальні плани роботи скласти до 20 січня 1941 р. В індивідуальних планах, крім визначення строків окремих етапів роботи над плановою темою, необхідно також вказати час звітів співробітників про перебіг виконання індивідуального плану, строки обговорення плану (програми) теми на науковій нараді та строки писання дисертації і здачі кандидатського мінімуму.

На основі індивідуальних планів до лютого б[іжучого] р[оку] скласти загальний річний план-календар роботи відділу.

§ 3. Слухали: Про теми і строки дисертацій та строки здачі кандидатського мінімуму. (Допов[ідає] т. [К. В.] Максимчук).

§ 3. Ухвалили: а) Вважати можливим планові теми оформляти в 1941 р. як кандидатські дисертаційні для таких співробітників:

1. т. Білецький С. [Т.] — “Територія і адміністративний поділ Галицько-Волинського князівства до половини XIV ст.”;

2. т. Лютман А. [Ф.] — “Селянське повстання в Галичині 1846 року”;

3. т. Голійчук Т. [Я.] — “Суспільні і економічні відносини Галицької Землі в XV ст.”.

б) Для т. Кравченко В. [Й.] темою його кандидатської дисертації має бути “Загальна Бакинська стачка нафтовиків в грудні 1904 року”.

в) Що ж до т. Карпинця І. [І.], то вважати за необхідне піднести клопотання перед Інститутом історії АН про присудження йому степені кандидата історичних наук без захисту дисертації, але з обов'язковою

здачею кандидатського мінімуму, а його планову тему 1941 р. “Західно-українські землі під гнітом панської Польщі 1918–1939 рр.” затвердити як тему докторської дисертації.

г) Порушити клопотання перед Інститутом історії АН УРСР про оформлення справи присудження степені доктора історичних наук ст[аршому] науковому робітнику т. Гарасимчуку В. І. без захисту ним докторської дисертації, взявши до уваги його попередню наукову й педагогічну працю.

д) Крайніми строками написання дисертацій і здачі кандидатського мінімуму тт. Білецьким [С. Т.], Лютманом [А. Ф.], Кравченко[м] [В. Й.], Карпинцем [І. І.] і Голійчуком [Т. Я.] встановити грудень 1941 року.

§ 4. Слухали: Про рецензування наукових праць плану 1940 року. (Допов[ідає] т. [К. В.] Максимчук).

§ 4. Ухвалили: Як підготовний момент до колективного рецензування кожної наукової роботи на науковій нараді відділу практикувати також окремі письмові рецензії по кожній роботі.

Ці рецензії поділити так:

Працю т. [В. І.] Гарасимчука рецензує	т. [М. Ю.] Смішко
– «» – т. [І. І.] Карпинця	– «» – т. [В. Й.] Кравченко
– «» – т. [Т. Я.] Голійчука	– «» – т. [І. П.] Крип'якевич
– «» – т. [А. Ф.] Лютмана	– «» – т. [І. І.] Карпинець
– «» – т. [І. П.] Крип'якевича	– «» – т. [О. А.] Терлецький
– «» – т. [С. Т.] Білецького	– «» – т. [І. П.] Крип'якевич
– «» – т. [О. А.] Терлецького	– «» – т. [І. І.] Карпинець.

Незалежно від цього, всі наукові робітники повинні прочитати кожну закінчену працю до того, як вона має обговорюватися на науковій нараді відділу.

§ 5. Слухали: Про вивчення марксо-ленінської теорії науков[ими] співробітниками відділу. (Допов[ідає] т. [К. В.] Максимчук).

§ 5. Ухвалили: Щоб допомогти науковцям відділу у вивченні ними марксо-ленінської теорії, вважати за необхідне впровадити не менше двох разів щомісяця колективну форму праці над “Коротким курсом історії ВКП(б)” і окремими творами класиків марксизму — Маркса–Енгельса–Леніна–Сталіна.

Керівництво цієї формою роботи доручити тт. [В. Й.] Кравченко і [К. В.] Максимчуку.

Голова наради

К. Максимчук

Секретар наради

В. Кравченко

№ 127

Звіт Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР
за 1940 р.¹⁵²6 січня 1941 р.
м. ЛьвівI. Зміни в профілі та структурі відділу.

1–2. Львівський Відділ Інституту Історії України відкрито 1 лютого 1940 р. На протязі року не проведено ніяких структурних змін і на 1941 р. такі зміни не передбачаються.

II. Кадри.

1. На день 1 лютого 1940 р. затверджено такий склад наукових робітників Відділу:

В. о.¹⁵³ Завідуючого Відділом: Крип'якевич Іван Петрович

Старші співробітники: Терлецький Омелян Антон[ов]ич
Гарасимчук Василь Іванович
Голійчук Теодор Якович

Молодші співробітники: Карпинець Іван Іванович
Білецький Степан Теодорович
Пріцак Омелян Йосипович

Дня 2 квітня 1940 р. призначено молодшим співробітником Лютмана Адама Францовича.

Дня 26 жовтня молодший співробітник Пріцак О. Й. покликаний¹⁵⁴ до Червоної Армії і залишив Інститут.

Дня 8 жовтня старший співробітник Терлецький О. А. перейшов на пів ставки.

Наказом Президії АН УРСР з 20.IX.1940 р. затверджено завідувачем Відділу Максимчука Кирила Васильовича, заст[упником] завід[увача] Крип'якевича І. П.

Дня 1.XI.1940 р. назначено старшим науковим співробітником Кравченка Василя Йосиповича на пів ставки і дня 15.XII Карпинця І. І.

Склад наукових співробітників при кінці 1940 р.:

Зав[ідувач] відділу:	Максимчук К. В.
заст[упник] зав[ідувача]:	Крип'якевич І. П.
старші співробітники:	Терлецький О. А.
	Гарасимчук В. І.
	Голійчук Т. Я.
	Кравченко В. Й.
	Карпинець І. І.

¹⁵² На першому аркуші у лівому верхньому кутку рукою К. В. Максимчука написано: "До справ Відділу".

¹⁵³ "В. о." дописано рукою К. В. Максимчука.

¹⁵⁴ У машинопису словосполучення "був залучений" К. В. Максимчук виправив на "покликаний".

молодші співробітники:

Білецький С. Т.

Лютман А. Ф.

В 1940 р. не була проведена справа підвищення кваліфікацій наукових співробітників.

2. Аспірантури у Відділі немає.

3. Потреби Відділу що до кадрів на 1940 р.¹⁵⁵: 1 старший співробітник і 1 молодший для проведення робіт по історії XIX–XX ст. та 1 робітник для науково-допоміжної роботи¹⁵⁶.

III. Виконання тематичного плану.

1. Над складенням історії Західної України 1772–1914 р. для чотирьохтомника працювала бригада з 5 співробітників. Всі праці, виконувані Відділом, проходять взаємні рецензії співробітників.

2. Відділ в 1940 р. опрацював одну головну проблему — Історія Західної України.

3. Відділ брав участь у складанні чотирьохтомника для вишів, редагованого Інститутом.

4. Основні наукові досягнення Відділу за 1940 р.:

1) Огляд населення західно-українських земель від доби металів до X ст., з особливою увагою на розвиток племен і роллю варягів в початках державної організації (Гарасимчук В. І.).

2) Означення західної границі Галицько-Волинської держави в XII–XIV ст. (Білецький С. Т.).

3) Розгляд колонізації галицького Підкарпаття в XV ст. (Голійчук Т. Я.).

4) Огляд зв'язків західно-українських земель з Наддніпрянщиною і Росією в XVI–XVII ст. (Крип'якевич І. П.).

5) Огляд національно-політичних відносин Галичини 1772–1837. (Терлецький О. А.).

6) Дослід над суспільно-економічним положенням селянства в Галичині в першій половині XIX ст. на основі невикористаних досі архівних матеріалів (Лютман А. Ф.).

7) Огляд польської колонізації на західно-українських землях 1919–1939 [рр.]. (Карпинець І. І.).

5. Госпрозрахункових робіт не було.

6. Поза планом складено такі роботи:

1) Огляд історії Західної України 1848–1914 [рр.] для чотирьохтомника Інституту історії України. (Терлецький О. А., Гарасимчук В. І., Карпинець І. І., Лютман А. Ф., Крип'якевич І. П.).

2) Іван Федорів у Львові (І. [П.] Крип'якевич).

7. Загальна оцінка: Тематичний план за 1940 р. загально виконано.

¹⁵⁵ Друкарська помилка: йдеться про 1941 р.

¹⁵⁶ “1 робітник для науково-допоміжної роботи” дописано К. В. Максимчуком.

Негативно впливали на виконання основного тематичного плану позачергові роботи, які за дорученням Інституту виконували деякі співробітники (праці для чотирьохтомника).

У майбутньому бажано було б вже на початку року передбачувати позачергові праці, щоб співробітники могли розпланувати час своєї праці.

IV. Втілення наслідків робіт Відділу.

1–2. Наслідки закінчених робіт Відділу матимуть практичне застосування в підручниках для вишів і середніх шкіл.

V. Кооперування та наукові зв'язки в науково-дослідчій роботі.

1–5. Співробітники Відділу стояли у близьких зв'язках з Інститутом історії України у Києві та львівськими відділами Інститутів археології, літератури, мовознавства і економіки, з Історичним Музеєм і Меморіальним Музеєм Ів. Франка у Львові та Музеєм ім. [М. М.] Коцюбинського в Чернігові.

VI. Наукові конференції, з'їзди і експедиції.

1–3. Співробітники відділу брали участь у таких сесіях АН:

а) у львівській сесії Відділу суспільних наук в червні 1940 р. з доповідями:

1. Комунікаційні зв'язки зах[ідно]-укр[аїнських] земель з Наддніпрящиною в XVI–XVII ст. (Крип'якевич І. П.).

2. З суспільно-політичних відносин Галичини в першій половині XIX ст. (Терлецький О. А.).

3. Колонізація зах[ідно]-укр[аїнських] земель польськими осадниками 1919–1939 рр. (Карпинець І. І.).

б) в науковій конференції філіалу бібліотеки АН у Львові у вересні 1940 р. з доповіддю: Іван Федорів у Львові (Крип'якевич І. П.).

в) в жовтневій сесії Відділу сусп[ільних] наук.

г) в грудневій сесії Відділу сусп[ільних] наук.

VIII. Експериментально-технічна база Відділу.

1–3. Відділ зорганізував свою бібліотеку на базі Онуфрійського монастиря, доповнивши її новими виданнями по історії і суспільним наукам. Бібліотека має 19 400 томів книжок, 2 227 т[омів] періодиків впорядкованих, 987 т[омів] і 1 360 випусків періодиків невпорядкованих і 4 250 стародруків. Бібліотеку впорядковано на основі десятичної системи.

4. Необхідна потреба в найближчому часі скаталогувати бібліотеку, щоб вона могла служити науковим досліддам Відділу¹⁵⁷.

Для остаточного впорядкування фондів бібліотеки необхідні будуть асигнування (9 тис[яч] карб[ованців]) на оплату позаштатних робітників, що складатимуть інвентар і картотеку. Потрібне ще значне поповнення бібліотеки радянською літературою, як зокрема по історії СРСР, так і по історії України.

¹⁵⁷ Далі текст дописаний К. В. Максимчуком.

IX. Основою успішного і якісного виконання тематичного плану 1941 р. має бути систематична робота над підвищенням наукової кваліфікації наук[ових] робітників і зокрема із марксо-ленінського озброєння.

К. Максимчук

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-1, арк. 210–212. Копія. Машинопис з рукописними вставками.

№ 128

Витяг із оглядової статті вченого секретаря Відділу суспільних наук АН УРСР члена-кореспондента АН УРСР Л. М. Славіна “Інститути Відділу суспільних наук в 1940 р.” — про організацію філій інститутів у м. Львові, тематику досліджень і випуск Інститутом історії України підручників і навчальних посібників

1940 р.¹⁵⁸

м. Київ

Інститути Відділу суспільних наук Академії наук УРСР за останні кілька років провели значну роботу в галузі наукових досліджень, виховання наукових кадрів, планування і організації наукової роботи. Інститути, які раніш систематично відставали, не справлялися з своїми завданнями, тепер стали в ряди перших наукових установ АН УРСР. В ряді інститутів посилено керівництво, уточнена структура, поліпшена їх організаційна будова.

Значно виросли кадри інститутів Відділу. Якщо на 1 жовтня 1938 р. по інститутах Відділу працювало 152 наукових співробітників, то тепер, на 1 жовтня 1940 р., науковий склад інститутів становить 215 чол. Наведені нижче дані яскраво характеризують ріст числа наукових кадрів по Відділу суспільних наук:

	На 1.X.1938 р.	На 1.X.1940 р.
Всього наукових працівників	152	216
В тому числі:		
академіків	7	16
членів-кореспондентів	–	7
докторів наук	10	20
кандидатів наук	10	40

Наприкінці 1939 р. після возз'єднання західних областей України в єдиній Українській Радянській Соціалістичній Республіці, ЦК КП(б)У і Раднарком УРСР вирішили організувати в західних областях України

¹⁵⁸ Дата публікації.

відповідні наукові установи, щоб створити там сприятливі умови для розвитку науки, для роботи вчених західних областей. На початку 1940 р. Раднарком УРСР дозволив Академії наук відкрити у Львові відділи ряду своїх наукових установ.

На пропозицію Президії АН УРСР Відділ суспільних наук організував у Львові відділи інститутів економіки, історії України, археології, української літератури ім. Т. Г. Шевченка, мовознавства і українського фольклору. Ці відділи були утворені на базі кол[ишнього] Наукового товариства ім. Шевченка. Для роботи у львівських відділах було запрошено близько 50 кваліфікованих наукових працівників — економістів, істориків, археологів, літературознавців, мовознавців і фольклористів.

У плані інститутів Відділу суспільних наук в 1940 р. було намічено 7 комплексних провідних проблем, виконання яких було і є в центрі уваги наукових установ Відділу.

Проблеми ці такі:

- 1) підготовка підручників і учбових посібників;
- 2) розміщення і розвиток продуктивних сил і економічне районування України;
- 3) вивчення історії України;
- 4) вивчення творчості Тараса Шевченка і Івана Франка;
- 5) розробка лексики української, російської і єврейської мов;
- 6) дослідження українського і єврейського фольклору;
- 7) вивчення економіки, історії і культури західних областей УРСР.

Основна частина тематики 1940 р. була зосереджена навколо цих основних проблем. Але поряд з цими темами, в інститутах провадиться робота і над іншими питаннями, які більш-менш зв'язані із згаданими основними проблемами.

Відділи інститутів у Львові працюють над тими ж тематичними планами, що й інститути в Києві, але, головним чином, на місцевому матеріалі. Отже, робота львівських відділів є органічною складовою частиною планів відповідних інститутів. [...]

Інститут історії України зосередив свої сили і увагу на складанні підручників з історії України. Робота ця є конче потрібною і невідкладною, оскільки такі підручники зовсім відсутні. Інститут закінчив складання короткого курсу історії України для середніх шкіл і самоосвіти. Цей посібник уже друкується.

Інститут закінчує складання великого вузівського чотирьохтомного підручника “Історія України”, який являтиме собою марксистську роботу по історії України з найдавніших часів до періоду побудови соціалізму включно.

Перший том присвячений історії України з найдавніших часів до “вічного миру” в 1686 р.; другий том охоплює період з 1686 до 1861 р.; третій том містить історію України в період капіталізму і імперіалізму — з 1861 до 1917 р. Нарешті, останній том подає історію України в радянський

період з 1917 до 1941 р. Усі чотири томи друкуватимуться протягом 1941 р. з тим, щоб перші томи вийшли з друку до початку 1941/42 навч[ального] року.

Поряд з цими основними підручниками інститут готує (частина вже здана до друку) ряд посібників, хрестоматій, розрахованих на викладачів і студентів вузів, а також для самоосвіти. Сюди належить серія нарисів з історії України, третій випуск “Хронології історії України” (1917–1940 рр.) і т. д.

Крім того, Інститут історії України досліджує в цьому році групу питань по західних областях України. Це — “Історична географія Галицької і Холмської земель з X до XIV ст.”, “Колонізація Галицького Підкарпаття в XV–XVI ст.”, “Зв’язки Західної України з Наддніпрянською в XVI–XVII ст.”, “Відносини Галичини і Росії в XVI–XVII ст.”, “Польські плани знищення українського народу в 1918–1939 рр.” і ін. [...]

Відділ суспільних наук на піднесенні. Він починає виконувати своє основне завдання — служити науковим центром розвитку української культури — національної формою, соціалістичною змістом.

Проте, поряд з досягненнями, в роботі інститутів Відділу є й значні хиби, на викорінення яких повинні бути спрямовані всі зусилля. Треба сміливіше розгорнути творчу роботу по пропаганді ідей марксизму-ленінізму. В зв’язку з цим треба посилити увагу до провідних теоретичних тем, до методологічних проблем. Треба розширити кооперування споріднених інститутів для більш ефективного розв’язання складних проблем.

Необхідно поліпшити планування науково-дослідної роботи, налагодити систематичну допомогу науковим працівникам у виконанні їх тематики, організувати повсякденний контроль за ходом виконання планів, поліпшити справу виховання і росту нових кадрів наукових працівників.

Інститути Відділу повинні ще краще організувати свою роботу, ще енергійніше рушити вперед свою наукову діяльність, щоб її результати цілком відповідали тим вимогам, які пред’являють до науки більшовицька партія і радянський уряд, щоб наші інститути дійсно були в рядах передової науки сталінської епохи.

Вісті АН УРСР. — 1940. — № 9. — С. 20–21, 22, 27.

Републ.: У лещатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 1. — С. 87–91.

№ 129

Протокол № 2 засідання Львівського відділу
Інституту історії України АН УРСР¹⁵⁹8 лютого 1941 р.
м. Львів

Присутні: тт. [К. В.] Максимчук, [І. П.] Крип'якевич, [О. А.] Терлецький, [В. І.] Гарасимчук, [Т. Я.] Голійчук, [І. І.] Карпинець, [С. Т.] Білецький, [А. Ф.] Лютман. Неприсутній т. Кравченко В. [Й.]

На порядку дня обговорення праці т. [А. Ф.] Лютмана п[ід] з[аго- ловком] “Знесення панщини в Галичині”.

т. [І. І.] Карпинець як рецензент подає вкоротці свої завваги. Ця праця мала бути продовженням іншої праці, яка одначе не вийшла друком, бо заскочила війна. Рецензент застановляється над цим, що вона нового дала до цієї теми, бо фактом є, що у нас про панщину є дуже мало праць, дещо працював над цим Іван Франко, але його праця вже дещо перестаріла.

Перша частина праці уложена так, що може дещо тяжче зрозуміти суть справи.

Друга частина — це образки спорів між селянами й дворами, поділена на сім розділів, які видаються дещо приємнішими до читання.

Можна обі частини [с]получити, але це залежить від думки автора.

Таблиці, скупчені при кінці праці, є затяжки для орієнтації, бо повинні бути розміщені в тексті для ліпшої орієнтації читача (дальше т. [І. І.] Карпинець прочитує зміст праці т. [А. Ф.] Лютмана і завваги до неї).

Щодо конструкції праці, то таблиці, як вже сказав, повинні бути розміщені в тексті, [треба] дати пояснення в нотках деяких незрозумілих для східних народів терміни, пр[иміром], що це — Йосифінська метрика і т. п. вислови.

Дискусія

Проф. [І. П.] Крип'якевич підносить позитивну сторону праці, яка опи- рається на архівнім матеріалі, що має дуже велике значення, бо виказує дуже багато архівного матеріалу в порівнянні з матеріалом, який мав Франко, через що праця т. Лютмана стоїть дуже високо.

Справа структури праці. Треба би тут поробити певні коректури. В деяких місцях автор повторюється; можна би це дещо сконденсувати. Не входячи в саму суть праці, залежно від матеріалу, який її формує (не він матеріалом) автор мусів дещо ширше його використати. Все ж без огляду на це, в якій формі вона появиться, буде мати велику цінність.

Проф. [О. А.] Терлецький. Позитивно відноситься вражіння з праці т. Лютмана, але має деякі завваги:

1) щодо цитатів Маркса і Енгельса — щоби подати джерело оригі- нальне, а не в перекладі.

¹⁵⁹ У шапці протоколу зазначено, що засідання розпочалося о 10 годині 15 хвилин.

2) щодо висказу “передпанщизняні часи”. Цей висказ дещо не стислий, бо після марксівської теорії панщизняні часи сягали далеко взад.

3) “класовий розклад селянства” — можна би сказати: диференціація.

4) замість “сучасна” назвати “нова історія”.

Варто би сказати, як селяни у нас нелегально боролися в порівнянні з Придніпрянщиною.

Впрочім, працю треба при[й]няти позитивно, бо написана сумлінно.

Проф. [Т. Я.] Голійчук звертає увагу, що друга частина написана доцільніше. З таблиць констатує різницю у трактуванні селян у зах[ідній] і східній Галичині. По його думці впливало на це трактування урядниками, які не були греко-католицькими.

Справа знесення патенту Йосифа II (неділення ґрунтів): З одної сторони, цей патент був корисний для селян, але бюрократія не переводила його як слід. В другій частині видно, що був нещастям для селян, бо не сказано, що зробити з тим населенням внаслідок заказу ділення ґрунтів. Отже, силою факту треба було дальше ґрунти, щоби забезпечити його працею.

Дальше т. [Т. Я.] Голійчук звертає увагу на деякі невластиві слова: замість “збільшити управу фільварків” повинно бути “управу земель дворів”, замість “далеких фір” повинно бути “підвод на далеку дорогу” (т. [А. Ф.] Лютман завважує, що це є такий вислів джерельний).

т. [Л. І.] Карпинець. Стверджує, що праця т. Лютмана як би зависла у воздуху, бо нема нав’язання до попередніх часів. Австрійські розпорядки самі собі противорічили, так що тяжко було зорієнтуватися, як до цієї справи поставитися.

Можна би порівняти положення селян з положенням їх в Росії, Угорщині, Чехії.

т. завв[ідділу] [К. В.] Максимчук зазначає, що тема цікава, бо такої праці нема. Треба було представити форму й ступінь експлуатації селянства. Відтак відчитує свої завваги по першому розділові праці т. Лютмана.

Загальне вражіння таке щодо структури: робота справляє вражіння розпорошення, немає синтетичності і повторяється. Не висвітлено з боку марксівського систему.

Автор представляє, що держава немов би була посередником.

Не подано, які форми боротьби вживало селянство. Йосиф II хотів би немов зробити добро для селянства, але це не вірно. Дискутант погоджується з думкою т. Голійчука щодо Йосифінського патенту. Треба було подати, чий це був інтерес — видати цей патент. Не подано, яка форма експлуатації переважала, виходить, що панщина, але це не показано ясно.

Щодо класового розкладу дискутант погоджується з т. Терлецьким. Необхідно також відобразити процес розкладу феодалізму й росту капіталістичних відносин, ґрунтуючись на працях класиків марксизму. Не опрацьований, зокрема, III том творів Леніна, відповідні місця “Капіталу” Маркса, “Марка” Енгельса, “Питання Ленінізму” Сталіна і інші

твори класиків, що мали лягти в основу для правдивого висвітлення ряду питань, поставлених в праці. Цілком невірним є твердження автора, що якби селянин одержав свободу, то не мав би що з нею робити, тоді як відсутність свободи тормозила суспільний розвиток.

(До ст. 7): права панського суду не знято тому, що не хватало урядників. Це також неправильно. Панський суд залишився, бо такі були відносини цього часу.

(До ст. 9): “селянин, що платить данину, вважається вільним, а що відробляє панщину, є невільний”, говорить автор. Отже так цей як цей є невільний. Насправді невільними були обидва, лише з цею різницею, що у селянина, зобов’язаного даниною, а тим більше грішми, утворилась можливість відносної незалежності від поміщика. Питання про класи треба формулювати за Леніним.

(До ст. 10): щодо думки т. Лютмана про деградацію дрібної шляхти подано занадто загально. Влада не хотіла допустити до розділення ґрунтів, бо це було в інтересі поміщиків.

(До ст. 15): Патент не поправив долі селян по суті. Треба показати ролі держави. Шляхта попала у запеклу боротьбу з цісарем, каже автор, тоді як такої “запеклої” боротьби не було, бо фактично патент цісаря був для неї папірцем.

(До ст. 28): Панам вигідно було говорити, що урядовці стоять на захисті інтересів селянства, тоді як насправді урядовці захищали поміщиків. Інакше й не могло бути.

(До ст. 29): Автор подає погляди буржуазного історика Калінки на долю селян и дивується, що він не був об’єктивним у відношенні до селян. Дива тут нема, бо такі, як Калінка історики стояли на захисті інтересів панівного класу — поміщиків.

(До ст. 41): Автор невірно оперує середніми цифрами, подаючи положення селян, не враховує того, що селяни ділилися вже на кметів, загородників, халупників, комірників і що ці групи були маєтково нерівні.

(До ст. 46): Потрібно також подати окремо роль церкви, монастирів в їх кріпосницькій експлуатації селянства. Говорячи про селянське і поміщицьке господарство, варто подати характеристику сільсько-господарської техніки в цих господарствах і детальніше способи обробітку землі.

(До ст. 113): Неправильно, що “ворохобня¹⁶⁰ у 1848 р.”, як каже автор, була причиною голоду селянства. Причиною голоду і до цього був визиск селянства поміщиками. Цілком невірно і цілком безпідставно автор твердить, що єврейське лихварство було нібито головною причиною тяжкого стану селян. Справа була не в єврейському лихварстві, а в усьому кріпосницькому ладі Австро-Угорщини. Треба окремо подати матеріал, як влада використовувала наявність єврейських лихварів для розпалювання

¹⁶⁰ Ворохібня — заколот, бунт.

національної ворожнечі. Політика, зокрема часів Меттерніха, дає для цього разючі факти.

В роботі дуже багато повторень. Навіть цілі розділи, кожний з яких має свою назву, трактують по суті одно і теж саме, повторюють матеріал.

Не показано, як треба, соціальне обличчя війти і його дії.

Роль деяких селянських представників у судових справах ідеалізовано.

В селянстві треба було бачити не тільки їх солідарність в боротьбі з поміщиками, а й боротьбу в середині селянства.

В цілому працю необхідно переробити (структуру). Робота т. Лютмана може бути скорочена щонайменше на 30%, і від цього тільки виграє; приміром, деякі архівні дані можна не цілком приводити, а передати їх зміст словами автора.

т. [А. Ф.] Лютман, відповідаючи диспутантам, сам признає, що мова в деяких місцях неясна, от пр[иміром] термінологія юридична, яку не легко перекласти з німецької на польську чи українську мову, як зложені німецькі слова.

Щодо закиду, що праця видається бути так, якби не мала нав'язання до попередніх часів; проф. Буяк мав на думці опрацювати план праці про стан селянського господарства, і в цій справі мав бути з'їзд. Авторіві припало опрацювати “Знесення панщини в Галичині”, а другому товаришеві припало писати про Йосифінські часи. Тому що праця цього другого автора не вийшла друком, ця праця може бути як самостійна праця.

Чому автор дає так багато місця opinii польської шляхти? Це може помилково; бо ця праця мала бути опрацьована за польських часів, коли збирав матеріал, а таке за тих часів було наставлення. Треба було отже виказати недоречність буржуазних історіографів перед приступленням до перегляду архівного матеріалу. Можна б ці місця дещо скоротити, але все ж таки треба виказати було блуди в їх поглядах.

У юридичних справах був великий балаган, так що навіть старости не орієнтувалися, бо були приписи, які собі противорічили і давали шляхтичам можливість вибристи з опресії.

Автор погоджується з думкою проф. Крип'якевича, що ним керував матеріал, а не противно, бо матеріал був дуже великий.

Структура праці. Автор признає, що праця не побудована як слід. Багато речей повторяється; видно, що сам план був зле побудований і треба буде з двох праць зробити одну. Тому що нова праця оголошена як дисертаційна, тому треба буде змінити в цій праці будову розділів.

Чи подавати таблиці окремо чи при змісті, до котрого вони відносяться. Можливо, що в змісті було б ліпше, але тому, що таблиці в нинішній праці є великі, отже не вигідно було б поміщувати їх в тексті; все ж таки бажанням автора було б давати таблиці там, де вони відносяться.

Панщина по розборах в Галичині посилилась, а реформи Йосифа II полегшили положення селян. Це правда, що за Польщі польська шляхта

мала більше права, але за Австрії вона, будучи в чужій державі як не пануюча, не мала цього голосу. Рік 1772 дещо змінив для польської шляхти положення, бо дістала над собою німецьку шляхту. Мимо цього, що за Йосифа II були реформи, панський гніт посилювався в Австрії, то положення дідича було дещо сильніше за польських часів, тому що Галичина увійшла в склад такої держави, яка під економічним оглядом була сильніша, чим Польща. Цих 500 чи 600 моргів в Галичині були слабші економічно, як такі ж у Чехії чи Австрії, де вони були ліпше управлявані. По росту гніту селяни продають худобу і приходять до цього, що селянин не має чим на пана працювати, а це вже не було добре для нього і для селянина, отже для добра пана це вимагало певного облегшення гніту.

Мимо цього, що юридичні приписи змінились (зменшення днів панщини), то все ж таки тягар лихої кон'юнктури відбився в першій мірі на селянинові. Пан дав селянинові збіжжя на передновку, а восени взяв з лихвою.

Щодо пояснення деяких місць, то автор давав такі, але в деяких місцях призабув.

Цитати Маркса і Леніна автор давав в російській мові, розуміється, було б ліпше дати в українській мові.

Здавалося б, що панщина повинна була бути в східній Галичині, бо тут була польська шляхта, польське священство, а українське селянство, тимчасом було протилежно, бо більше роздріблення було в західній Галичині і було таке, що шляхта мала $\frac{1}{2}$ або 1 село. У зах[ідній] Галичині дідич, живучи ближче селянина, знав, що має у нього забрати. У східній Галичині дідичі вживали рільниче знаряддя, бо це їм оплачувалося, тому у східній Галичині були легші данини. Що у зах[ідній] Галичині панщина була більша, про це свідчить повстання польських селян проти утиску 1846 р.

Франко займався положенням селян східної Галичини, а Калінка як буржуазний історик, опрацьовуючи цю справу з боку шляхоцького, не представляв як слід з боку селянського. Не маючи актів з зах[ідної] Галичини, не міг ними користуватися, бо тут у нас їх немає.

Якщо держава береться помагати селянам, то це не допомога селянам, а конечність ратувати селянський реманент для шляхти. Австрійський уряд старався представити в якнайліпшій світлі державу, щоби навіть як селянин іде у боротьбу, щоби вважав її як економічну, а не як боротьбу проти держави.

Як представлялося під економічним оглядом селянство в Європі, це слушно треба би подати при найменше про важніші держави.

Щодо вступу, то автор вважає його конечним, бо до цих справ нема марксівської літератури. Маркс писав про основи господарки, але це тільки основна теорія, побудована на економіці Англії, Франції і Німеччини. А цю теорію треба застосувати на нашому ґрунті у Галичині. Про

цю справу писав Ленін відносно до російського господарства. Тоді коли Маркс і Енгельс писали про економічний стан у Франції і Німеччині, панщини там вже не було, і в Австрії задержався як пережиток. Ці цитати Маркса треба перекласти на галицький ґрунт, деякі назви є інші, як в зах[ідній] Європі, так що цей вступ був конечний, хіба треба його скоротити.

Щодо термінології — чи вживати підданство чи кріпосництво. У нас в Галичині термінологія кріпосницька не була при[й]нята, але оскільки буде думка загальна змінити на цю, то зміниться.

Панівним класом в Австрії була німецька шляхта, а польська шляхта мала менші права. Вправді не відібрано їй власті над селянами, але перед тим польська шляхта у Польщі мала найбільші права, бо уклала закони для закріплення селян, а тут цих прав вона не мала.

Держава як посередник між селянами й шляхтою. Вона є теж панівним класом, що гнобить селян, отже, є спілником для їх гноблення, і якщо держава забирає слово у справі між селянами й польською шляхтою, то вона виступає в інтересі австрійської шляхти, яка стоїть понад польською шляхтою і робить свою політику. Австрійська шляхта не могла піти на боротьбу з селянами, бо вона мала до діла з селянами чеськими, угорськими, австрійськими, отже, треба було якось маневрувати.

Щодо реформ Йосифа II, то він не хотів знести феодальний лад і навіть не міг би. Він мусів би опертися на певній частині шляхти проти іншої частини шляхти. Йосиф II був передовсім німецьким цісарем, а пізніше він був королем Галичини, отже, він мав передовсім перед очима їх інтереси. Він бачив, що цілий устрій може завалитись під утиском селян, тому перевів реформу, щоби зберегти феодальний лад. Йосиф II — це подія загальноєвропейська. Багато королів йшло на цей крок, от пр[иміром] Людовик XV скликавав Генеральні стани, в Польщі впроваджено конституцію 3 травня, що було несмілою пробою. У Франції більше зробилося, бо революційна хвиля перейшла понад головами пануючих.

Обмеження днів панщини — це не знесення її, але зменшення її до 3 днів. Йосиф II був виразником певних течій, які нуртували в Австрії і в Європі. Під натиском хвилі уряд пішов на уступки, щоби звільнитися від можливості селянського повстання. Йому треба було підчеркнути, що дала Йосифінська реформа (от пр[иміром] за часів нової Польщі грозила революція, тому впроваджено 8-годинний день праці). Коли австрійський уряд побачив, що можна притиснути селянство, то він зніс деякі уступки з початку 19 стол[іття]. Автор не вважає реформи Йосифа II як упадок феодалізму, але його обмеження і в кожному разі цей розділ щодо Йосифа II перевірити, бо може забагато розписався, то що дехто міг би подумати, що глорифікує реформи Йосифа II.

Недостаточо подано форми боротьби селян проти поміщиків, бо тут примінено до титулу праці, а ці форми боротьби подано буде в другій праці.

Яка форма експлуатації переважала. Отже, панщина переважала, про це досить виразно сказано, може не на своєму місці, і про це свідчать таблиці.

Щодо прибутку [з] землі і взагалі доходу з інших джерел, то це варто би подати на пару конкретних фактах, але не можна подати доходу у поодиноких груп селян.

Щодо пролетаризації чи збіднення — автор обстає за першим словом, бо безземельні чи малоземельні спролетаризувались.

Щодо розшарування селянства (кулак, середняк, бідняк). Не можна мішати двох періодів життя селянства — феодального й капіталістичного. За феодальною системою кметь не міг розпоряджатись землею.

Щодо відносин священства й монастирів автор каже, що не міг би дати осібного розділу, бо замало мав би матеріалу (т. [К. В.] Максимчук завважує, що треба подати форми і розмір експлуатації).

Коли ходить про сільську сторожу, то вона мала обов'язок сторожити панського майна і тому це був тягар для селян.

До єврейського лихварства: Автор говорив вже про панський і державний утиск. Кулацьке лихварство зачалось по знесенні панщини, коли селянин зачав продавати збіжжя до міста та позичав біднякам збіжжя на переднівку, беручи з лихою від нього восени. Шинкарі посідали на селі певну кількість гроша й ним орудували. Їх роль була така, що двір експлуатував селян не тільки працею, але й горілкою за посередництвом шинкаря, котрими були переважно євреї. Шинкарі позичали при тому гроші на лихварські відсотки нащот слідуючого збору. Був закон, обмежуючий набування євреями шинків, помимо цього шляхтич тримав євреїв на селі, бо це було на руку шляхтичеві й державі, тому що шинкарі платили податки. Євреї були посередниками, на них пани звалювали деякі справи, і ними заступалися перед судом jako свідками проти селян, а крім того, економічний зиск був так великий, що їм оплачувалося тримати євреїв. Велика кількість процесових актів загинула, так що ми багато речей не знаємо.

Роль урядників. Їх поступуванням супроти селян в підданчих спорах некорисна й тому селяни зверталися і проти уряду.

Щодо солідарності селян у спорах проти поміщиків, то такої не було між кметями й халупниками, бо що з того, що халупник виграв спір, коли не мав права до того ліса, бо кметь мав більше право, у котрого халупник працював.

т. [К. В.] Максимчук: Найважнішим вважає виправлення місць, які методологічно невірні розв'язані, а також структуру самої праці.

Треба почати вступом, який повинен бути короткий, опертий на конкретнім матеріалі, сказати про початки кріпосного стану в Австрії перед прилученням Галичини до Австрії.

Дальше писати про положення селян у цих відносинах і про окремі групи селян. Треба сказати про кулацьку кабалу, про рівень експлуатації

комірника у кулацькому господарстві кметя. Не можна відривати від економічних відносин.

Щодо завваги т. Гарасимчука: Нема потреби порівняння положення галицьких селян з положенням у інших краях Європи, бо це забагато праці, яка не дасть, по-моєму, чогось багато цінного, але можна порівняти з іншими частинами Австро-Угорщини.

Існував не тільки єврейський лихварський капітал.

Загальний висновок: Праця буде скорочена й вона тільки виграє на цьому, будучи більш сконденсованою. Матеріал дуже цікавий і з нього можна буде зробити гарну працю. Низку питань треба доробити. Треба буде домогтись дати не середні, а більш конкретні дані. Щодо розміщення таблиць, то ліпше було б їх подати у відповідному місці, але оскільки вони великі, то ліпше їх дати у кінці, а у самому тексті подати висновки, бо самого відсилання до таблиць не досить.

На цім засідання замкнено по 5-годинній дискусії.

Голова наради

/К. Максимчук/

Секретар наради

/С. Білецький/

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-5, арк. 167–172. Копія. Машинопис.

№ 130

Протокол № 3 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР

11 лютого 1941 р.

м. Львів

Присутні: [К. В.] Максимчук, [І. П.] Крип'якевич, [О. А.] Терлецький, [В. І.] Гарасимчук, [Т. Я.] Голійчук, [І. І.] Карпинець, [С. Т.] Білецький, [А. Ф.] Лютман.

На порядку дня обговорення праці т. Білецького С. Т. п[ід] з[аго-
ловком] “Західний кордон Галицько-Волинської держави”.

Рецензент проф. [І. П.] Крип'якевич: Тема т. Білецького — спеціальна з історії середньовіччя, має наукове значення тим, що дотепер не було усталено певних границь на заході; а ця границя була не тільки границею Галицько-Волинської держави, але також границею між Україною і Польщею. Означення границь є потрібне для означення господарських зносин, торгівлі і ін. Може студіювання державних границь кине світло на розміщення слов'янських племен. Що торкається усталення границь Київської держави на заході, то матеріалів до цього нема. Щойно матеріали є від XIII століття. Тов. Білецький у своїй праці користується ретроспективним методом, бере місцевості з XII і XIII ст., які згадуються в джерелах, так з цього як і того боку кордону і зазначає їх на карті. Однак цих місцевостей з того часу є дуже мало і через те ж в деяких околицях

прогаліни. Тому автор бере також матеріал з пізнішого часу, хоча це вже не міждержавна границя, а тільки границя поміж адміністраційними одиницями. Цей дослід, використовуючи велику частку документарного матеріалу, доказує, що границя майже не змінилася; є однак деякі неясні місця, що автор зазначає. Таким ретроспективним методом можна означити границі з XII і XIII ст. До старших часів це не підходить — в праці тов. Білецького треба зазначити, до якого часу границя відноситься, які висновки можна зробити й чому границя іде означеним напрямом. В багатьох місцях границею є пуща (прим[іром], над Сяном, коло Підляшшя), частинно йде границя горбами. Можливо, що племена, поселяючися, залишали поміж собою незаселені простори пущі. Комунікація проходила через пущі, прорубаними вузькими переходами — т. зв. “воротами”. Рецензент є гадки, що поміж Холмом та Люблином була широка дорога. Щодо фортифікування кордону, автор доказує, що будовано багато городів і укріплених місць (Столно, Столпе). Можна також ствердити торгові місцевості коло границі, як, прим[іром], Торговисько. Праця оперта на дуже подрібних дослідах, є для науки корисна.

Завваги такі: Підгора — це може околиця над Ладюю, Подгорай (Горай — місцевість над Ладюю). Може, треба деякі всліди сильніше підкреслити, а саме: вагу дослідів над границями, роль пущі, торгових зв'язків, столпів.

Дискусія:

[Т. Я.] Голійчук: Праця дала багато матеріалів. т. Білецький означив в деяких місцях границі докладно.

[В. І.] Гарасимчук: Може, потрібно, для оживання праці, [дати] більше історичного матеріалу, бо праця тепер, так сказати б, більше статистично-геометрична. Автор нагромадив багато матеріалів.

[А. Ф.] Лютман: Чи не можна би працю більше історично оформити?

[І. І.] Карпинець: Праця корисна, бо виказує документально, як далеко на захід сягала територія Галицько-Володимирського князівства. Це — при українсько-польських спорах — де поляки твердили, що Червенські городи — це польська територія, — річ дуже важна.

[А. Ф.] Лютман: Не погоджується на заголовок праці: границі від XII до XIV ст., бо ж вони протягом 200 літ мусіли змінитися, а в праці т. Білецького вони виходять стабільними.

Заввід [К. В.] Максимчук: Праця цікава, але не погоджується на таку постановку її, яку дав автор. Замічення такі: 1) Треба подати, що представляли кордони в тому часі, 2) не закривати для дослідника дослідів над слов'янськими племенами, 3) автор користується тільки матеріалом, що подає рухи, а не використовує археологічного матеріалу, 4) кордони на протязі двох століть не могли бути непорушні, 5) недостатній описовий матеріал, 6) якщо Кордуба написав правильно, то треба це зазначити і показати цей матеріал, а не тільки відсилати читача до його праці, 7) уживання терміну “Галицько-Волинська держава” замість “Галицько-

Володимирське князівство” — суперечить дійсності, 8) неправильно вжито слово “мільний” — замість “помилковий”; “повстання” — замість “пооява”; назви: землі “пруського” ордену — замість “німецького”, 9) відсутність перекладу латинських цитатів, 10) віднесення до українських городів Ряшева, 11) клин від Дуклі до Попраду, не можна доказати, кому він належав; треба доказати, що за плем’я там мешкало, 12) автор повинен якнайменше ставити гіпотез.

[А. Ф.] Лютман: Автор бере матеріал з 4-ох сторіч; треба виказати, що такий метод є правильний.

проф. [І. П.] Крип’якевич: Тов. Лютман має слухність; треба з’ясувати метод праці. Автор покористувався методом Кордуби, а цей — чеськими методами. Далше треба з’ясувати, чи державна границя покривалась за національним розселенням. Про Лемківщину нема джерел.

[І. І.] Карпинець: Західні границі мало змінялися протягом цих двох століть. Ходить о нарис генеральної лінії кордону між українськими та польськими землями в тому часі. Дрібні пересунення могли бути.

Заввїд [К. В.] Максимчук: Автор мусів би подати на основі описового матеріалу, як перебігала генеральна лінія. Використати такий матеріал, як списки данин, поїздки боярів до своїх місцевостей (якщо такий матеріал залишився).

[В. І.] Гарасимчук: Треба розрізнявати границі політичні від етнографічних; добре взяти до помочі фольклор і прослідити етнографічні границі.

[А. Ф.] Лютман: Не можна актуалізувати справи, що відносяться до XII і XIII стол.

проф. [І. П.] Крип’якевич: Треба докладніше зазначити, до якого часу границя відноситься.

[С. Т.] Білецький: Матеріалу про населення Лемківщини є дуже мало. Питання Лемківщини дуже тяжко розв’язати. Про етнографічні границі в той час — тяжко говорити. Порівняти західні границі Галицько-Володимирського князівства зі західними границями Польщі не можна; там германи натискали дуже сильно, а тут на сході були великі простори, а населення мало. Не використав археологічного матеріалу, бо його до Холмщини є дуже мало, але дещо використав. Не ужив описового матеріалу, щоби не поширювати праці і не загубитися. Висліди, подані Кордубою, подасть у своїй праці. Границі в тому часі змінялися незначно. Щодо означення “Галицько-Волинська держава”, а не князівство — то уживав його для того, що це князівство мало у той час всі атрибути незалежної держави, якої деякі володарі навіть коронувалися (Данило, Лев).

Міркування:

Заввїд [К. В.] Максимчук: Треба до цієї праці підійти дещо інакше, а не як землемір. Роботу схвалить, при[й]няти. Тов. Білецький зробить поправки. При[й]няти до уваги просьбу тов. Білецького, що на доробку теми треба два місяці.

Ухвалено — прийняти працю.

Голова наради
Секретар

/К. Максимчук/
/І. Карпинець/

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-5, арк. 179–180. Копія. Машинопис.

№ 131

Протокол № 4 засідання Львівського відділу Інституту історії України

14 лютого 1941 р.
м. Львів

Присутні: тт. [К. В.] Максимчук, [І. П.] Крип'якевич, [О. А. Терлецький]¹⁶¹, [В. І.] Гарасимчук, [Т. Я.] Голійчук, [І. І.] Карпинець, [С. Т.] Білецький, [В. Й.] Кравченко, [А. Ф.] Лютман.

Порядок дня: 1. Обговорення праці проф. [О. А.] Терлецького на тему: “Національно-політичні відносини в Галичині від її прилучення до Австрії в 1772 р. до 1837 р.”.

Висловилися: Повідомлення офіційного рецензента т. [І. І.] Карпинця.

[С. Т.] Білецький: Праця солідна і, на мою думку, основний матеріал використаний.

[Т. Я.] Голійчук: Неточно висвітлено роль полонізації української інтелігенції. Не досить показані джерела цієї полонізації інтелігенції і міщанства. На мою думку, тут мала великий вплив революційна боротьба.

т. [І. П.] Крип'якевич: Тема актуальна тим, що вона досліджує культурне і національне відродження. Означена тема раніше висвітлювалася літературознавцями, які односторонно оцінювали цей період. Тема взята широко, треба було б скоротити. Поставив центральною проблемою питання національного відродження. Треба було б більш характеризувати інтелігенцію. Показав її генеалогію.

т. [К. В.] Максимчук (прикладається)¹⁶².

Заключення т. [О. А.] Терлецького. Я згоден з тим, що ряд питань з моєї теми треба було б більш висвітлити на підставі архівних джерел. З більшістю зауважень т. [О. А.] Терлецький погоджується і внесе відповідні зміни і поширення або скорочення.

Ухвалено — працю при[й]няти.

Голова наради
Секретар

/К. Максимчук/
/В. Кравченко/

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-5, арк. 183. Копія. Машинопис.

¹⁶¹ Відновлено за змістом документа.

¹⁶² Внизу аркуша І. П. Крип'якевич дописав: “завваження т. Максимчука не прикладено. І. К.”.

№ 132

Витяг із протоколу засідання президії АН УРСР щодо затвердження редакційної колегії “Наукових записок” Інституту історії України

17 лютого 1941 р.

м. Київ

Слухали: Про затвердження редакційної колегії наукових записок Інституту історії України АН УРСР.

Ухвалили: Затвердити такий склад редакційної колегії наукових записок Інституту історії АН УРСР: тов. С. М. Білоусов — відповідальний редактор, члени редколегії: тт. О. П. Оглоблін, М. Н. Петровський, М. І. Марченко і т. М. І. Супруненко — відповідальний секретар.

Науковий архів Президії НАН України, ф. Р–251, оп. 1, копії протоколів засідань Президії АН УРСР за 1941 рік, арк. 118–119.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 143–144.

№ 133

Протокол № 5 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР¹⁶³

27 березня 1941 р.

м. Львів

Присутні: тт. [І. П.] Крип’якевич, [В. І.] Гарасимчук, [Т. Я.] Голійчук, [І. І.] Карпинець, [К.] Малечинський, [С. Т.] Білецький, [А. Ф.] Лютман.

Неприсутні: тт. [К. В.] Максимчук, [О. А.] Терлецький.

На порядку дня обговорення праці т. [Т. Я.] Голійчука п[ід] з[аголовком] “Колонізація Підкарпаття на території Галицької землі в XV стол.”.

Засідання отпирає проф. [І. П.] Крип’якевич, який забирає відтак слово як рецензент, подаючи характеристику праці проф. [Т. Я.] Голійчука.

Дослід обіймає частину галицької землі на південь від Дністра. На вступі автор дає географічний огляд Підкарпаття, далше обговорює археологічні досліді і стан колонізації на основі джерел XII–XIV стол. До історії XV стол. головним матеріалом служать судові записки, опубліковані в Актах городських і земських. Основною частиною праці є реєстр місцевостей XV стол. за такою схемою: назва теперішня, назва давня, власник, рік, джерело. Цей список має значну вартість для досліді соціальних відносин і особливо розвитку шляхетського землеволодіння в XV стол. Що до головної проблеми розвитку заселення Підкарпаття, то судові записки не подають прямих вказівок про нові оселі, так що етапів колонізації не повелося розслідити. Можна тільки вияснити загальний

¹⁶³ У шапці документу зазначено, що засідання розпочалося об 11-й годині.

терен, який за[й]няла колонізація в XV стол. Порівняння колонізації XV стол. з археологічними даними до X стол. вказує, що границі заселення в Карпатах були більш-менш ті самі. Автор коротко зазначив соціальні й політичні питання, зв'язані з колонізацією (політика уряду, вплив чужоземців, зріст латифундій, гніт селянства, зріст міст).

Дискусія.

т. [І. І.] *Карпинець* завважує, що бажано було б до цієї праці дати карти з поданням місцевин XV стол. і головніших теперішніх, для орієнтації, скільки збільшено число осель. Бажано було б подати статистику осель в порівнянні з сьогоdnішнім станом. Треба би зібрати кілька на згаданій території даний власник мав посіlostей, і ці комплекси місцевин можна б подати на карті. Можна б подати кілька власників дібр було місцевих, а кілька пришельців, а крім того приблизний національний склад тих власників на підставі їх імен.

т. [С. Т.] *Білецький* зазначив, що автор повинен дати виказ бібліографічний праць у повності з зазначенням автора, місця й дати видання. Нотки ліпше було б дати під текстом, тим більше, що їх небагато. Треба би подати карту, щоби можна було орієнтуватися в розміщенні місцевостей, згаданих в таблицях, та подати пояснення до таблиць, особливо в таких випадках, як місцевини змінювали назви або коли є дві чи більше подібної назви місцевин на цій території, яку обговорюється, при тім зазначити в останній рубриці таблиць, чи це поданий для орієнтації повіт чи сусідуюче теперішнє місто; крім того, справити мову і подати при таблицях сторони.

т. [А. Ф.] *Лютман* відносно використ[ов]ування джерел звернув увагу на конечність використання праці Кутшеби “Акти конфіскації дібр по нападі волоським при кінці XV стол.” в *Starodawne prawa pol[skiego] romniki...*, що збагатило б зміст описової частини праці.

т. [І. І.] *Карпинець* радить для порівняння подати назви з XV ст. з теперішніми назвами і з тими, які ще тому кільканадцять літ були уживані, а крім того порівняти, чи ідентичні назви, виступаючі на галицькому терені на південь від Дністра, на ті, що виступають на північній стороні в цій же землі.

Проф. [І. П.] *Крип'якевич* звертає увагу автора на матеріали, зібрані Грушевським про конфіскацію маєтків в галицькій землі в XV ст., які попри працю Кутшеби треба би було використати.

Проф. [Т. Я.] *Голіччук* вважає свою працю частиною праці, що буде обіймати цілу Галицьку землю, котра запланована на 1941 рік, а саме про соціальні й суспільні відносини в XV стол., отже трудно про ці справи говорити ширше в праці з 1940 р. при колонізації. Щодо карти, то добре було б подати її, але як вже буде готова праця цьогорічна, що має творити з нинішньою цілість. Відносно положення місцевин, то в останній рубриці подав не повіти, але головніші місцевості, близько котрих дані місцевості лежать для орієнтації. Коли йде про порівняння величини латифундіїв, то

мав на думці це зробити, але цього не можна було подати, при обмеженім просторі розслідування тому, що ці самі власники мали їх не лише на Підкарпатті, але й на Поділлі чи деінде. Працю Кутшеби автор використав.

т. [А. Ф.] Лютман і [І. І.] Карпинець, проф. [І. П.] Крип'якевич і [С. Т.] Білецький обстоюють конечність карти навіть при нинішній праці, яка може авторові придатися при дальшому опрацьованню соціальних питань.

Проф. [І. П.] Крип'якевич подав таке внесення:

1) Список місцевостей галицької землі XV стол. прийняти як виконання т. [Т. Я.] Голійчуком його праці за 1940 р.

2) Вступну розправу вважати за частину праці про соціальні відносини галицької землі в XV стол., яку автор має виконати в 1941 р., з тим, що має бути подана мапа колонізації Підкарпаття з коментарем.

Про це повідомити Інститут Історії України АН УРСР.

Внесення одноголосно при[й]нято.

Голова наради

/І. Крип'якевич/

Секретар наради

/С. Білецький/

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-5, арк. 192–193. Копія. Машинопис.

№ 134

Лист директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова до заступника завідувача Львівського відділу Інституту проф. І. П. Крип'якевича¹⁶⁴

7 квітня 1941 р.

м. Київ

В середині травня ц. р. намічено провести у м. Львові сесію Відділу Суспільних Наук АН УРСР. Ця сесія має підбити деякі підсумки наукової роботи працівників Львівського філіалу за минулий рік.

В зв'язку з цим прошу Вас забезпечити підготовку до цієї сесії і дати 2–3 наукових доповіді або повідомлення Ваших співробітників.

Бажано, щоб з доповіддю виступили Ви, т. Гарасимчук і т. Карпинець.

Теми обраних доповідей прошу терміново повідомити мені.

Директор Інституту Історії України АН УРСР

С. Белоусов

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI-ф, спр. Г-2, арк. 32. Оригінал. Машинопис.

¹⁶⁴ У лівому верхньому кутку документу — штамп Інституту історії України АН УРСР, вихідний № 148.

№ 135

**Протокол № 6 засідання Львівського відділу
Інституту історії України АН УРСР**

11 квітня 1941 р.

м. Львів

Присутні: тт. [І. П.] Крип'якевич, [В. І.] Гарасимчук, [Т. Я.] Голійчук, [І. І.] Карпинець, [С. Т.] Білецький, [А. Ф.] Лютман.

Слухали: письмо директора Інституту про Сесію Відділу суспільних наук у Львові в травні (інформація зав[ідувача] відділом).

Висловилися: всі наукові співробітники.

Ухвалили: подати на сесію такі доповіді:

1. В. І. Гарасимчук: Початки державної організації на Волині і в Галичині (до X ст.).

2. С. Т. Білецький: Політика Данила супроти Польщі.

3. А. Ф. Лютман: Селянське повстання на українських землях.

4. І. І. Карпинець: Український народ Австро-Угорщини за часів I імперіалістичної війни.

Слухали 2: про виконання робочого плану за перший квартал (інформації тт. [І. П.] Крип'якевича, [В. І.] Гарасимчука, [Т. Я.] Голійчука, [І. І.] Карпинця, [С. Т.] Білецького і [А. Ф.] Лютмана).

Ухвалили: при[й]няти до відома, що праці виконуються згідно з робочим планом. Тт. [І. І.] Карпинець і [В. І.] Гарасимчук мають виконати свою тему за 1940 р. до кінця квітня. Тов. [А. Ф.] Лютман не зможе виконати вповні своєї теми "Релігія в службу експлуататорів", через відхід з Інституту т. [В. Й.] Кравченка, з яким він цю тему виконував спільно. Ухвалили поробити заходи, щоби т. [А. Ф.] Лютман міг добути доступ до актів з 1846 р. в Обласному Архіві.

Слухали 3: про стан трудової дисципліни у Відділі Інституту (інформація зав[ідувача] відділом).

Ухвалили: ужити всіх заходів, щоб трудова дисципліна в Інституті залишилася на високому рівні.

Голова наради
Секретар наради

І. Крип'якевич
С. Білецький

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-5, арк. 194. Оригінал. Машинопис.

№ 136

**Лист директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова
до завідувача Львівського відділу інституту проф. І. П. Крип'якевича**

16 квітня 1941 р.

м. Київ

Матеріали про доповіді на травневій Львівській сесії від вас одержав. Доповіді включені у програму занять сесії.

З нашого Інституту до вас приїдуть декілька чоловік — двоє з них О. П. Оглоблін і Н. Д. Полонська-Василенко, які робитимуть доповіді на сесії.

Крім того, на цю ж сесію можливо приїдуть представники з Інституту Історії АН СРСР, на чолі з акад. Грековим, Б. Д. Запрошення їм надіслано.

Повідомляю, що замість відкликаною тов. Максимчука я своїм наказом від 15.IV.1941 р. поновив Вас на посаді Зав[ідувача] Львівським філіалом. Копію наказу надсилаю Вам для вашої адміністрації.

Направляти когось іншого замість Максимчука в наш філіал вважаю непотрібним. Ви самі прекрасно здійснюватиме керівництво роботою і забезпечите необхідний органічний зв'язок з Інститутом.

Палке вітання

С. Белоусов

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-2, арк. 64. Оригінал. Машинопис.

№ 137

Протокол № 2 засідання Вченої ради Інституту історії України АН УРСР

18 квітня 1941 р.

м. Київ

Присутні — голова Ради т. [С. М.] Белоусов, члени ради тт. [М. І.] Супруненко, проф. [М. Н.] Петровський, проф. [О. П.] Оглоблін, [Ф. О.] Ястребов, [І. М.] Премислер, [П. А.] Білик.

Слухали:

1. Стан роботи над 4-хтомником. (Інформація бригадирів).

а) Бригадир I тому проф. [М. Н.] Петровський.

Весь матеріал передруковано, переведено і відредаговано. Залишилось зробити: дати бібліографію. Щодо підрозділу про розвиток української мови, то його напише акад. [А. Ю.] Кримський. Том надіслано на рецензію проф. [О. А.] Савичу і проф. [І. П.] Крип'якевичу.

б) Інформація про стан роботи над II томом. (За відсутністю бригадира т. [К. Г.] Гуслистого інформує т. [С. М.] Белоусов).

Матеріал надруковано, переведено і відредаговано та надіслано на рецензію проф. [В. І.] Пічеті. Не складено бібліографію.

в) Бригадир III тому т. [О. П.] Оглоблін.

Увесь авторський текст є. Переклад всіх розділів зроблено. Проводиться попередня редакція. Кожний член сектора знайомиться з роботою, після чого ставиться на обговорення засідання сектора. Остаточо буде відредаговано згідно встановленого терміну в темплані, тобто до 1.VI.

г) Бригади IV тому т. [С. М.] Белоусов.

Всі глави, крім V глави, що виконується т. Роліком по договору, авторами подано. т. Ролік обіцяє протягом найближчих днів подати і свою

главу. Треба, щоб кожний автор подав до своєї глави бібліографію. Члени сектора Радянського періоду вже почали знайомитись з I главою і днями вона буде обговорена. Загалом стан такий: до липня том буде відредагований і його можна буде надіслати на рецензію.

Говорячи про 4-хтомник в цілому, т. [С. М.] Белоусов пропонує у I томі дати вступ, в якому викласти ті методологічні засади, на яких побудовані всі 4 тома. Крім того, у вступі треба стисло подати історіографію України.

Висловились: тт. [Ф. О.] Ястребов, [М. І.] Супруненко, [О. П.] Оглоблін, [М. Н.] Петровський.

Ухвалили:

1. В I томі подати коротку передмову про характер 4-хтомника.
2. Бібліографію подавати в кінці кожного тому, з зазначенням літератури до кожної глави. Бригадирам кожного тому в найкоротший термін зібрати бібліографію у авторів.
3. Зважаючи на те, що інститутом видано два випуски Хронології і зараз готується третій, хронології в кожному окремому томі не подавати.
4. Зобов'язати редакторів протягом 6 днів визначити, які історичні карти потрібно подавати в кожному томі, і подати свої міркування дирекції.
5. Нагадати редакторам, що редагування кожного тому повинно бути закінчено у визначені тематичним планом терміни.

Слухали:

2. Клопотання Львівського відділу Інституту історії про присудження наукового ступня:

а) т. [І. І.] Карпинцю — кандидата історичних наук без захисту дисертації;

б) т. [В. І.] Гарасимчуку — доктора історичних наук без захисту дисертації. (Інформує т. [М. І.] Супруненко).

Висловились: тт. [Ф. О.] Ястребов, [М. Н.] Петровський, [О. П.] Оглоблін, [С. М.] Белоусов.

Ухвалили:

1. Виходячи з відповідних директив ВКВШ про порядок присудження вчених ступ[е]нів без захисту дисертації, вважати неможливим підносити клопотання про присудження т. [І. І.] Карпинцю вченого ступ[е]ня кандидата історичних наук без захисту ним дисертації. Порадити т. [І. І.] Карпинцю готувати кандидатську дисертацію.

Щодо здачі ним кандидатського мінімуму, то вважати можливим піднести клопотання перед ВКВШ про звільнення т. [І. І.] Карпинця від здачі кандидатського мінімуму.

2. Що ж до т. [В. І.] Гарасимчука, то вважати можливим піднести клопотання перед ВКВШ про дозвіл йому захищати докторську дисертацію без захисту ним кандидатської.

Слухали:

3. Клопотання Львівського відділу інституту про затвердження тем кандидатських дисертацій таким науковим робітникам:

а) т. [С. Т.] Білецькому — “Територія і адміністративний поділ Галицько-Волинського князівства до половини XIV століття”.

б) т. [А. Ф.] Лютману — “Селянське повстання в Галичині в 1846 році”.

в) т. [Т. Я.] Голійчуку — “Суспільні і економічні відносини Галицької землі в XV столітті”. (Інформ. т. [М. І.] Супруненко).

Ухвалили:

Погодитись з висунутими Львівським відділом темами кандидатських дисертацій.

Слухали:

4. Про видання роботи наукового робітника т. [О. Б.] Слуцького — другої частини нарису по історії громадянської війни на Україні. (Доповідає т. [М. І.] Супруненко).

Висловились: т. [С. М.] Белоусов доводить до відому членів ради, що на засіданні Видавничо-редакційної ради АН при обговоренні питання про об'єднання в одному випуску нарисів роботи тт. Премислера і Слуцького з боку т. Премислера було заявлено заперечення проти друкування частини т. Слуцького в одному випуску нарисів “Громадянська війна на Україні”.

т. [І. М.] Премислер заявляє, що він категорично заперечував проти об'єднання його частини з частиною Слуцького і настоював на виданні нарисів в двох частинах.

т. [Ф. О.] Ястребов висловлює думку про об'єднання роботи т. Премислера і Слуцького.

проф. [О. П.] Оглоблін теж висловлює думку про об'єднання роботи в одному нарисі.

Ухвалили:

1. Роботу т. [О. Б.] Слуцького затвердити до друку і друкувати в одному випуску нарисів “Громадянська війна на Україні”.

2. Просити т. [І. М.] Премислера ознайомитися з роботою тов. [О. Б.] Слуцького і подати свої зауваження редакторові тов. [М. І.] Супруненку.

Слухали:

5. Про надання звання старшого наукового співробітника тов. *Марченку, М. І.* (Доповід[ає] т. [С. М.] Белоусов).

т. [М. І.] *Марченко* є кандидат історичних наук, зав[вдувач] Сектором, має ряд наукових праць і заслуговує на вчене звання старшого наукового співробітника.

Разом з цим т. [С. М.] Белоусов повідомив, що питання про присудження наукового звання вирішується закритим голосуванням.

Для проведення закритого голосування обрано лічильну комісію в складі проф. [М. Н.] Петровського і т. [І. М.] Премислера.

Ухвалили:

1. Звіт лічильної комісії затвердити.

2. Присудити т. Марченку, М. І. наукове звання старшого наукового робітника і просити Президію АН УРСР затвердити цю постанову.

Слухали:

6. Лист Бюро пропаганди АН УРСР про виділення консультанта.

Ухвалили:

Затвердити консультантом т. *Ястребова, Ф. О.*

Слухали:

7. При прийом аспірантів. (Доповід[ає] т. [М. І.] Супруненко).

Висловились: тт. [О. П.] Оглоблін, [М. Н.] Петровський, [С. М.] Белоусов.

Ухвалили:

Набор до аспірантури провести відповідно до контингенту, затверженого Президією АН УРСР, а саме:

а) До кандидатської аспірантури — одного з відривом від виробництва і двох без відриву від виробництва.

б) До докторської — одного з відривом від виробництва і одного без відриву.

Слухали:

8. Про введення до складу Вченої Ради Інституту доктора історичних наук т. Полонської-Василенко, Н. Д. і Зав[ідувача] сектором феодалізму кандидата історичних наук т. Марченка, М. І.

Ухвалили:

1. Ввести до складу Вченої ради Інституту історії доктора історичних наук т. [Н. Д.] Полонську-Василенко і кандидата історичних наук Зав[ідувача] сектором феодалізму т. [М. І.] Марченка.

Просити Президію АН УРСР затвердити т. [Н. Д.] Полонську-Василенко і т. [М. І.] Марченка членами Вченої ради.

2. Про поширення складу Вченої Ради Інституту повідомити ВКВШ і прости ВКВШ затвердити [Н. Д.] Полонську-Василенко і [М. І.] Марченка членами Вченої Ради Інституту.

Слухали:

9. Заяву аспіранта 2-го року навчання т. [І. І.] Зарицького про зміну дисертаційної теми. (Інформ[ує] т. [М. І.] Супруненко).

Ухвалили:

Зважаючи на те, що т. [І. І.] Зарицький мав досить широку дисертаційну тему: “Роль КНС у відбудовчий період”, погоджуючись з керівником т. Зарицького, тов. [І. М.] Премислером, вважати можливим обмежити тему і затвердити таку: “КНС Київщини у відбудовчий період”.

Голова Вченої Ради

/С. Белоусов/

Секретар Ради

/М. Супруненко/

№ 138

Лист директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова до завідувача Львівського відділу Інституту проф. І. П. Крип'якевича¹⁶⁵

18 квітня 1941 р.
м. Київ

Д[уже] Терміново

З одержанням цього листа прошу Вас терміново надіслати відомості і список архівних матеріалів і справ був. російського генерал-губернаторства, а також архівних справ щодо українських організацій в б. Польщі.

Ці відомості і списки необхідні для повернення цих архівних справ УРСР і СРСР.

Директор Інституту Історії України АН УРСР С. Белоусов

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-2, арк. 62. Оригінал. Машинопис.

№ 139

Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР І. П. Крип'якевича до директора Інституту С. М. Белоусова¹⁶⁶

22 квітня 1941 р.
м. Львів

Ваші письма з 16 і 18 IV одержав.

Справ був[шого] Російського генерал-губернаторства (1914–1915) у Львові нема, також невідомо нам про це, щоб їх вивезено до Відня або до Варшави. Вони мають бути в Києві.

Архівні справи до укр[аїнських] організацій в б[увшій] Польщі вчасті перейшли до Історичного Архіву у Львові, вул. Підвальна 13, вчасті знищені через недогляд. Офіційні польські акти про українські нелегальні організації, саботажі, пацифікації, судові справи, повинні бути в архівах б[увшого] польських міністерств внутр[ішніх] справ, юстиції, освіти і ін. в Варшаві. Посилаю список цих архівів окремо.

Дякую за назначення, — постараюся оправдати Ваші побажання.

Приготовляємося до сесії, — чекаємо приїзду Вашого і інших товаришів.

Просимо написати, коли, докладно, відбудеться сесія.

/І. Крип'якевич/

¹⁶⁵ У верхньому лівому кутку документа — штамп Інституту історії України, вихідний № 173.

¹⁶⁶ Вихідний № 180.

Архіви

Архів давних актів, Варшава, вул. Єзуїтська 1: акти після 1917 р. — непевне, чи є що до зах[ідно]-укр[аїнських] земель.

Воєнний Архів, Варшава, вул. Длуга 13: акти окупаційної німецької і австрійської влади з 1915–1918 р. — 95 135 томів, — може є дещо до Волині і Білорусі.

Центральний Військовий Архів, Варшава, вул. Закрочимська, Форт Легіонів: акти польських воєнних формацій з 1900–1918 р. — деякі з них діяли на зах[ідно]-укр[аїнських] землях.

Міністерство Внутрішніх Справ — Варшава, поліцейні акти, м[іж] ін[шим] про нелегальні організації, саботажі, пацифікацію.

Міністерство Юстиції, — Варшава, — акти до судових апеляцій з зах[ідно]-укр[аїнських] земель.

Міністерство Віроісповідань і Освіти, Варшава, — плани і звіти про шкільництво і віросповідні справи на зах[ідно]-укр[аїнських] землях.

Люблинський Музей, Люблин, вул. Наместніковська, 4, — матеріали до війни 1920 р.

Інформації про архіви дають:

- 1) Chwalewil E., Zbiory polskie, 2 вид.
- 2) Nauka polska t.VII, Archiwa polskie.

Архів IV ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-2, арк. 57–58. Відпуск. Машинопис.

№ 140**Витяг із протоколу засідання президії АН УРСР щодо затвердження редколегії 4-хтомної “Історії України”**

*5 травня 1941 р.
м. Київ*

Слухали: клопотання Інституту історії України АН УРСР про затвердження редколегії для 4-томної “Історії України” (Доповідає заступник голови Відділу суспільних наук В. В. Рудницький).

Ухвалили: Затвердити редколегію для 4-хтомної “Історії України” в складі проф. М. Н. Петровського (відповідальний редактор 1-го тому), проф. О. П. Оглобіна (відповідальний редактор 3-го тому), тов. К. Г. Гуслистоного (відповідальний редактор 2-го тому) і тов. С. М. Білоусова (відповідальний редактор IV тому).

Науковий архів Президії НАНУ, ф. Р-251, оп. 1, копії протоколів засідань Президії АН УРСР за 1941 рік, арк. 36.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 144.

№ 141

**Лист старшого наукового співробітника Інституту історії
України АН УРСР К. Г. Гуслистого до завідувача Львівського відділу
Інституту проф. І. П. Крип'якевича**

*8 травня 1941 р.
м. Київ*

Високоповажний Іване Петровичу!

Щиро вітаю Вас з затвердженням у вченому ступні доктора історичних наук і в званні професора кафедри Історії України. Ваші цінні праці з поля української історії вже давно поставили Вас у ряд видатних істориків України. Мені, як історикові, який цікавиться визвольною боротьбою українського народу проти шляхетської Польщі в XVI–XVII ст., особливо приємно поздоровити Вас у цей радісний для всієї української історичної науки день.

Бажаю Вам сил і здоров'я у Вашій дальшій плідотворній роботі на користь української історичної науки. Міцно тисну Вашу руку.

Ваш К. Гуслистий

Київ, Чкалова [б.] 63, [кв.] 5.

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-2, арк. 13. Оригінал. Рукопис.

№ 142

**Протокол № 7 засідання Львівського відділу
Інституту історії України АН УРСР**

*21 травня 1941 р.
м. Львів*

Присутні: тт. [І. П.] Крип'якевич, [В. І.] Гарасимчук, [Т. Я.] Голійчук, [І. І.] Карпинець, [А. Ф.] Лютман, [С. Т.] Білецький.

Слухали: доповідь т. [А. Ф.] Лютмана “Селянське повстання на зах[ідно]-українських землях 1846 р.”, яка мала б бути виголошена на сесії Відділу суспільних наук в червні 1941 р. у Львові.

Висловилися всі наукові співробітники.

Ухвалили: доповідач має поробити в доповіді поправки, вказані в дискусії.

Слухали 2: інформацію в справі наради інсертантів¹⁶⁷, яку скликає Профспілка і Парторганізація (інформація тов. [А. Ф.] Лютмана).

Висловилися: тт. [І. П.] Крип'якевич, [І. І.] Карпинець, [С. Т.] Білецький, [А. Ф.] Лютман, [Т. Я.] Голійчук.

¹⁶⁷ Так в документів. Вірогідно, “дисертантів”.

Ухвалили: доручити т. [А. Ф.] Лютману на нараді подати побажання Інсертантів Відділу.

Голова наради
Секретар наради

*І. Крип'якевич
С. Білецький*

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-5, арк. 196. Оригінал. Машинопис.

№ 143

Протокол № 8 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР

*23 травня 1941 р.
м. Львів*

Присутні: тт. [І. П.] Крип'якевич, [В. І.] Гарасимчук, [Т. Я.] Голійчук, [І. І.] Карпинець, [А. Ф.] Лютман, [С. Т.] Білецький.

Слухали: доповіді тов. [С. Т.] Білецького “Політика Данила супроти Польщі 1205–1264”, яка мала б бути виголошена на сесії Відділу суспільних наук в червні 1941 року у Львові.

Висловилися: всі співробітники.

Ухвалили: доповідач має поробити у доповіді поправки, вказані в дискусії.

Голова наради
Секретар наради

*І. Крип'якевич
С. Білецький*

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-5, арк. 198. Копія. Машинопис.

№ 144

Протокол № 9 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР

*28 травня 1941 р.
м. Львів*

Присутні: тт. проф. [І. П.] Крип'якевич, [В. І.] Гарасимчук, [Т. Я.] Голійчук, [І. І.] Карпинець, [С. Т.] Білецький, [А. Ф.] Лютман і як гість т. [В. Й.] Кравченко.

Слухали: доповідь т. Карпинця І. [І.] під заг[оловком] “Український нарід в часі першої імперіалістичної війни”, призначену на сесію Відділу суспільних наук АН УРСР у Львові.

Висловилися: всі присутні.

Ухвалили: доповідач повинен поробити поправки відповідно до бажань, виявлених в дискусії.

Голова наради
За секретаря

*І. Крип'якевич
/С. Білецький/*

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-5, арк. 200. Копія. Машинопис.

№ 145

Протокол засідання бюро Відділу суспільних наук АН УРСР з колективом Львівського відділу Інституту історії України

31 травня 1941 р.

м. Львів

Голова Відділу суспільних наук акад. [М. Я.] Калинович, відкриваючи засідання, зазначає, що воно має на цілі зазнайомити приїжджих з Києва про потреби і труди львівського колективу до вжиття заходів для поліпшення нашої роботи, пригадує порядок нарад, який обіймає:

- 1) доповідь керівника Відділу Інституту Історії України у Львові
- 2) співдоповідь директора Інституту Історії України (Київ)
- 3) завваження й прийняття резолюцій,

та подає, скільки мають тривати промови.

Потім керівник Львів[ського] Відділу Інст[итуту] Іст[орії] України проф. [І. П.] Крип'якевич складає звіт з праці Відділу за 1940 і перші п'ять місяців 1941 р. Основною проблемою була історія зах[ідної] України, співробітники опрацювали деякі періоди. Найстаршим за[й]нявся т. [В. І.] Гарасимчук, який опрацював “Нові погляди на історію Підкарпаття й Волині до X стол.”. Тема була не легка, бо літописні дані є дуже скупі, треба було їх доповняти іншими даними, особливо ономастиком, а відтак відповідно інтерпретувати і зібрати їх в цілість. Ця тема буде обговорена на нашій сесії. Він інакше інтерпретує справу племен, завоювання аварів і варягів, які мали впливи на західно-українських землях.

Другою за хронологією є праця т. [С. Т.] Білецького, про західний кордон Галицько-Волинських земель. Це був кордон не тільки одного князівства, але цілої Русі. Це для нас дуже важне, як далеко йшли з Києва впливи культурні, торговельні й організаційні. Він означив цю границю на карті, що є дуже важне, бо границя на карті [Б. Д.] Грекова означена досить недокладно. На цій карті зазначені теж головні шляхи, з чого можна вносити, що ця границя мала торговельне значіння.

Третім з черги т. [Т. Я.] Голійчук опрацював колонізацію галицького Підкарпаття у XV стол. Це було важне, щоби означити, як далеко йшла колонізація на Підкарпатті. Вислід цієї праці, яку дав, це великий список місцевостей. Інтересний вислід є цей, що був тут слабший рух колонізаційний. Ця колонізація покривалась з заселенням Підкарпаття за римських часів як виказала археологія.

Проф. [І. П.] Крип'якевич опрацював “Зв'язки зах[ідної] України з Наддніпрянською XVI–XVII ст.”, в яких обговорює зв'язки культурні, політичні й торговельні, торговельні шляхи. Вислідом цієї праці було виказати єдність українського народу, не вважаючи на кордони, що

український народ творив одну цілість, це вияснює справи виникнення української народності.

Другу тему, яку опрацював, це “Зносини Західної України з Росією в XVI–XVII ст.”, в якій розслідує зв’язки торговельні, культурні й політичні. В торговельних зазначив теж торгові шляхи, в культурних про Івана Федорова, посольства львівської Ставропігії і монастирів до Москви, в політичних особливо після приєднання України до Росії, коли то зах[ідно]-українські землі наближаються до Росії або коли вона стає в стороні прав українського народу супроти Польщі.

Крім того виголосив доповідь про Ів. Федорова.

Проф. [О. А.] Терлецький — виготовив працю про національно-політичні відносини в Галичині від її прилучення до Австрії до 1837 р., за[й]нявся в ній відродженням культури українського народу в Галичині, боротьбою консервативних течій серед українського народу, шкільництвом, боротьбою за мову на українських землях, гуртком під проводом [М. С.] Шашкевича. Праця оперта переважно на літературі, не на першоджерелах, але мала за ціль зібрати дані про ці розсіяні по літературі справи в одну цілість.

т. [А. Ф.] Лютман — писав про положення галицького селянства напередодні знесення панщини 1848 р. Минулого року опрацював період з перед 1846 р. Ця праця є частиною більшої праці, яку він викінчує.

т. [І. І.] Карпинець — опрацював захід[ні] українські землі під владою Австрії від 1914–1918 р.

Крім робіт основних наш колектив взяв участь у писанні історії зах[ідно]-українських земель до чотиритомника Історії України. Були ними тт. [О. А.] Терлецький, [І. І.] Карпинець, [В. І.] Гарасимчук, [А. Ф.] Лютман і [І. П.] Крип’якевич, який редагував.

Виступали з доповідями на минулорічній сесії тт. [О. А.] Терлецький, [І. І.] Карпинець, Крип’якевич. Всі вони по змісту були частиною основних запланованих праць. Крім того, проф. [І. П.] Крип’якевич мав доповідь на сесії Бібліотеки АН УРСР про І. Федорова.

На 1941 р. як продовження минулорічної праці залишилися такі праці: тт. [С. Т.] Білецького, [Т. Я.] Голійчука, [А. Ф.] Лютмана і [І. І.] Карпинця. [С. Т.] Білецького — “Територія і адміністративний поділ Галицько-Волинської держави”, має той сам характер, як минулорічна. Там була зазначена одна границя, а тут він означає цілу границю державну й волостей. Починає від XV ст. і ретроспективним методом розв’яже границі XIII–XIV стол. Це має дуже велике значення, бо на карті можна буде зазначити адміністративний поділ на Галицько-Волинських землях, даліше городи, села, головні шляхи, куди вони могли проходити. Головною справою буде карта з докладним коментарем. Матеріал, який цього року збирає, сягає до XIV і XV століття. На сесію підготував доповідь про політику Данила супроти Польщі, але ця доповідь з технічних причин не була допущена з огляду на перевантаження праць сесії.

т. [Т. Я.] Голійчук займається тою самою темою, що минулого року, але тільки поширює на економічний і соціальний стан українського селянства у XV стол. в Галицькій землі.

проф. [І. П.] Крип'якевич опрацьовує загальний огляд західно-українських земель в першій половині XVII стол. Головні справи в ній: класова боротьба селянства й дрібного міщанства проти шляхти й міських патріциїв, на основі архівних матеріалів. Друга справа національно-релігійна боротьба, що причинилася до підйому свідомості українського народу в тому часі.

т. [В. І.] Гарасимчук опрацьовує змагання Польщі до опанування українських земель 1670-их рр. До цієї праці має зібраний матеріал давніший і теперішній.

т. [О. А.] Терлецький збирає матеріали до політичної історії Галичини 1837–1851 р. Тогорічна¹⁶⁸ праця відрізняється від минулорічної тим, що вдалось йому увійти до архівного матеріалу, особливо архіву Головної Руської Ради, який був дотепер дуже мало знаний.

т. [А. Ф.] Лютман опрацьовує “Селянське повстання в Галичині 1846 року”, яке відбулось головню на польських землях, але його відгуки перейшли й [на] українську частину Галичини. Зібрав тут в архіві дуже багатий матеріал. Труднощі були в цьому, що львівський історичний архів не дозволив використати деякі матеріали з 1846 р., тому що співробітник архіву цією ж справою займається, а Інститут робить старання, щоби дістати таки дозвіл на користування ними. т. [А. Ф.] Лютман мав мати доповідь на вищеназану тему, але з технічного огляду відсунено її. Він опрацьовує теж “Історію робітничого руху у Львові 1870 рр.”. До цієї тем зібрав вже чималий матеріал.

т. [І. І.] Карпинець продовжує свою роботу про західно-українські землі під гнітом панської Польщі 1918–1939 рр. Тема дуже важка, треба збирати хронологічно матеріал і щойно потім обговорити.

А тепер додатки:

тт. [А. Ф.] Лютман і [Т. Я.] Голійчук взяли теми про [І. Я.] Франка, але тому, що є переважані, пропонують звільнити їх від цих тем.

Крім того, т. [І. П.] Крип'якевич збирає бібліографію соціальних рухів на західно-українських землях XV–XVII ст., а т. [А. Ф.] Лютман бібліографію соціальних рухів XVIII–XX стол., на запрошення Філіалу Бібліотеки АН у Львові. Тему “Релігія на службі експлуататорів” опрацьовують спільно т. [В. Й.] Кравченко й [А. Ф.] Лютман, але тому що т. [В. Й.] Кравченко відійшов, то т. [А. Ф.] Лютман не зможе виконати її, тому думає її зректись, бо не буде мати допомоги.

проф. [І. П.] Крип'якевич опрацьовує “Історію західної України в першій половині XVII стол.”, до чого збирає матеріали.

¹⁶⁸ Має бути: “Цьогорічна”.

Характеристика роботи Львів[ського] Відділу Інституту Історії України. Праця колективу — це є історія зах[ідно]-українських земель в період феодалізму і капіталізму. Бачиться хиби в праці Інституту, бо план обіймає кілька століть на різні питання. На будуче треба буде більше працю сконденсувати на основні проблеми і коло них гуртувати наших співробітників. Бо тепер через розпорошеність трудно нам в дискусії порозумітись між нами. Розвиток вимагає опрацювання основних питань, а дрібніші теми відкладається на дальший план, бо це розбиває працю. Замало львівський відділ є зв'язаний тематикою з централею в Києві. Наші співробітники взяли тільки участь в 4-томнику Історії України.

Проводиться контроль нашої роботи так попередньо т. [К. В.] Максимчуком, а тепер доповідаючим (проф. [І. П.] Крип'якевичем). Спільні наради відбувалися приблизно раз на місяць, але і частіше, особливо при закінченні праць. Оцінка праці проводилася таким способом, що рецензент-спеціаліст давав рецензію, а інші читали працю і давали свої зауваження. Щодо тем до робіт, то більшість виконали в терміни, але деякі не змогли виконати з огляду на це, що кількох взяло участь в 4-томнику, що забрало багато часу (около 3 місяці). Ці позапланові роботи повинні бути вкладені в план.

Несподівані сесії є для нас утрудненням, бо співробітник мусить відриватись від основної праці. Всякі сесії треба передбачувати з початком року, щоби співробітники знали, в якому часі мають скласти доповіді. Певні труднощі в праці причиняє переміна проводу.

Співробітники старалися ознайомити основно з радянською історіографією і теорією марксизму-ленінізму, про це давано доповіді й консультації. Цю роботу обговорено на засіданні МК і парторганізації АН. Щоб посилити роботу, треба відкрити постійний семінар, як це зробив Інститут економіки, з особливою увагою на потреби істориків. Треба буде постаратися про постійного консультанта по марксизмі-ленінізмі. Дотепер був т. [В. Й.] Кравченко. Про це була мова з директором Інституту.

Справа піднесення кваліфікацій наших співробітників. Проф. [О. А.] Терлецький і доповідник відбули переатестацію на університеті, а інші співробітники Інституту мають перебути поповнення кваліфікацій в АН; т. [В. І.] Гарасимчук має захищати докторську, а т. [І. І.] Карпинець кандидатську, без складання мінімум. Щодо інших товаришів, то вони мають складати й мінімум, і дисертаційну працю, але справа ще не легка з причини недостачі часу у робітників. Щодо дисертації, це права дуже легка, бо вони вже завансовані, але щодо мінімум це тяжча справа.

Щодо бібліотеки, якої василіанський монастир зрікся в користь давнішого Наук[ового] Т[оварист]ва Шевченка, то тут є вчасті історична література (часописі, журнали й книжки). Вже переведена в десяточну систему. Тепер бібліотекар переводить інвентаризацію. Списано вже понад 5 тисяч томів. Доповняється бібліотеку обміном з філіалом бібліотеки АН або купується, коли щось нового появляється. На жаль, Львів дістає

дуже мало. Представники обл[л]іту не дозволи з бібліотеки користати, доки вона не буде зінвентаризована і провірена, нарком т. [Ф. А.] Редько згодився, щоби у нас деякі книжки залишилися в спецфонді.

Акад. [М. Я.] Калинович заряджує 5-хвилинну перерву для виправлення програми сесії.

т. [М. І.] Супруненко, наук[овий] секретар Інст[итуту] Історії, зазначає, що до доповіді проф. [І. П.] Крип'якевича прийдеться небагато дати, бо він дуже докладно усе з'ясував.

Цілком правильно було сказано, що план цього року мав певну випадковість, тому що Відділ утворювався і кожному співробітникові було тяжко зорієнтуватися, що треба буде виконати. Ми дійшли до переконання такого висновку, що треба буде обмежити хронологічні рамки праць Інституту, щоби поодинокі теми не були розкинені, але щоби були більше пов'язані, а це забезпечить кращу взає[мо]допомогу. Коли обмежиться план, а над цим треба буде подумати зараз, бо за 2–3 місяці доведеться приступити до визначення плану, треба буде визначити 2–3 проблеми, над якими працював би весь колектив.

Щодо виконання тематичного плану, він виконаний майже в цілості, а що деякі праці були пересунені, то з огляду на те, що відділ за[й]нявся працею до чотиритомника Історії України.

Коли йде про кількісність, то план був зовсім виконаний, але відносно якості, то ще не знаємо, бо не одержали праць до перегляду. Але з того поверхового перегляду видно, що вони вимагатимуть ще серйозної роботи над ними, тому ще важко сказати, чи всі вони будуть надруковані сейчас. Треба старатися, щоби вони були видані, бо вони відносяться до історії зах[ідно]-українських земель. Ми проектували ці праці видати в окремому збірнику, але наразі важко про це сказати. Можливо, що ці роботи після докладного опрацювання використається і надрукується в “Записках” нашого Інституту. Зібрано дуже великий матеріал, проведено кропітку роботу, але не завжди доведено до кінця.

Друге питання — це те, що відноситься [до] внутрішньої організації роботи і до зв'язків Відділу з Інститутом, це допомога озброїтись марксо-ленінською теорією, що треба буде організувати в самому Відділі, і т. [В. Й.] Кравченка треба буде знову притягнути до праці в нашій Відділі. Крім того треба, щоби співробітники Львів[ського] Відділу виїздили в Київ для ознайомлення по спеціальностям і виступали з доповідями на наших секторах, щоби був творчий підйом марксо-ленінської теорії в праці. До цього треба, щоби наші директори Інститутів і провідники секторів приїздили до Львова для ближчого ознайомлення з працями у Відділі. Щоби читати доповіді по історії, треба переглянути праці [М. С.] Грушевського, [В. Б.] Антоновича, це потреба для теоретичного зросту наших робітників у Львові.

Третє питання — це організація контролю над самою роботою. Праці за минулий рік, як зістали закінчені, не всі вже є в нас, а це вже повинно

було бути зроблено. Треба буде змінити характер нарад наших відділів, крім обговорення праць по характеристиці літератури й джерел, треба співробітникові подати, як він на певні квестії задивляється, щоби при кінці роботи не виходили певні сумніви, щоби його можна було поправити, щоби цілком правильно розв'язати дане питання. Весь колектив приходить у відповідний час, коли зібраний матеріали, відтак прийде час оформлення матеріалу і як треба вирішити те чи інше питання.

Доведеться зробити деякі зміни в плані на 1941 р., бо він дуже великий і перетяжує наукових робітників, це треба зробити зараз, щоби допровадити план до нормального стану.

Дискусія:

т. [В. В.] Рудницький запитує, що нового внесено за 1940 р. в порівнянні з планом на 1941 р., бо деякі праці є продовженням минулорічної. Чи внесено щось нове під час цієї роботи попри ці праці, які зроблено. Які архівні джерела використовували інші наукові робітники. Чи робиться приготування до видачі невідомих документів. Чи робиться старання по концентрації рукописних матеріалів, які є в приватних руках.

т. [А. Ф.] Лютман запитує, які є можливості виїзду до Києва в зв'язку з своїми темами, бо він в зв'язку з тим, що займається [М. П.] Драгомановим, потребує виїхати до Києва.

т. [Л. М.] Славін ставить питання, чим пояснити многотематність у поодиноких співробітників (ось, прим[іром], у т. [А. Ф.] Лютмана, який має аж 4 теми на цей рік), чи не плановано цих тем на певні періоди. Який є контакт в працях з археологічним Інститутом (по Галицько-Волинському князівству).

т. [Д. В.] Гак пропонує, чи не можна б т. [А. Ф.] Лютманові співпрацювати з тов. з Архіву, який працює по тій самій питанню. Скільки є таких праць, над якими товариші працювали, як ще не були співробітниками Інституту.

Проф. [І. П.] Крип'якевич відповідає дискутантам: т. [В. В.] Рудницькому, що дала нового праця Інституту: — От т. [В. І.] Гарасимчук дає нове наświetлення, роль чергування племен. Означення т. [С. Т.] Білецьким західних границь Галицько-Волинського князівства — це є тема нова, яка буде цікава для т. [Б. Д.] Грекова, що працює над цим періодом. — т. [Т. Я.] Голійчук опрацював питання, яке не було обговорюване до цього часу. — Щодо праць керівника відділу, то вони дають нову тематику. — Відносно праць проф. [О. А.] Терлецького, то вони дещо знані, але він їх оформив і зібрав в цілість. — Праця т. [А. Ф.] Лютмана є зовсім нова, бо не була наświetлена до тепер ніким. Те ж саме відноситься до праці т. [І. І.] Карпинця.

Дир[ектор] [С. М.] Белоусов запитує, чим відрізняється праця працівника цього року від праці за минулий рік.

Проф. [І. П.] Крип'якевич: [С. Т.] Білецький продовжує дальшу частину Галицько-Волинського князівства, оперту на друкованім матеріалі,

т. [Т. Я.] Голійчук — теж, доповідач дає нові праці, проф. [О. А.] Терлецький продовження, але опирається на архівним матеріалі, те ж саме відносно т. [А. Ф.] Лютмана, т. [І. І.] Карпинець продовжує працю з минулого року, але перейшов від положення українського народу під Австрією до положення під Польщею.

Щодо користування архівного матеріалу, то т. [В. І.] Гарасимчук не потребував використовувати архіву до минулорічної теми, те ж саме відноситься до т. [С. Т.] Білецького і [Т. Я.] Голійчука; тт. [О. А.] Терлецький, [А. Ф.] Лютман, [І. І.] Карпинець і доповідаючий користувалися архівами.

Щодо видання документів: т. [В. І.] Гарасимчук має документи досі не опубліковані, а саме про відносини Польщі до України; так само доповідаючий (проф. [І. П.] Крип'якевич) має багато документів. В цій справі говорив з дирекцією Центр[ального] Архіву, що підготовляє видавництво архівних матеріалів. Теж тт. [А. Ф.] Лютман і [О. А.] Терлецький мають багато документів. Збирання документів займається переважно Обласний Архів. Говорив з співробітниками МОПРу, щоби вони писали спомини про свою революційну діяльність; т. Герер має матеріал про робітничий рух, не знати, чи він зможе працювати науково, але треба постаратись цей матеріал від нього дістати. — Чи б не можна вести праці т. [А. Ф.] Лютмана спільно з Архівом Істор[ичним], це залежить від т. [А. Ф.] Лютмана, чи він погодиться. — В мин[улому] році тільки т. [О. А.] Терлецький і [А. Ф.] Лютман працювали над цими самими темами, до яких матеріали мали зібрані перед приходом до Інституту. — Чому по кілька тем опрацьовували поодинокі співробітники? Була тут охота до наукової праці, а крім того певний натиск з боку, от, прим[іром], про [І. Я.] Франка, бібліографія соціальних рухів.

Щодо наукового контакту з іншими інститутами, то т. [В. І.] Гарасимчук консультувався відносно своєї минулорічної праці в Археол[ічному] Інституті і Інституті Мовознавства; т. [С. Т.] Білецький теж консультувався в тих інститутах. До нашого Інституту приходять люди по консультацію. Історичний Музей консультувався у доповідаючого (проф. [І. П.] Крип'якевича), як теж у т. [С. Т.] Білецького, який по Галицько-Волинському князівстві виконував і виконує карти. Проф. [І. П.] Крип'якевич уділяє теж консультацій в Архіві і на Університеті. — Відносно можливості командировання до Києва, то на це є в бюджеті 1 500 крб.

т. [А. Ф.] Лютман пояснює, звідки у нього взялися аж п'ять запланованих на 1941 р. тем.

т. [І. І.] Карпинець пропонує утворити при нашій підручній бібліотеці спецфонд з тих книжок, журналів і часописів, які міг би обл[л]ит забрати, а вони нам доконче потрібні. — Відносно наświetлення найновіших історичних проблем думає, що партія повинна б давати певні директиви, як цього вимагає державна потреба.

т. [А. Ф.] Лютман завважує, що багато часу співробітники тратають на зла[го]дження доповідей, щоби відтак з технічних причин, не повідомивши заздалегідь, вичеркнути з програми сесії; таке його стрінуло два рази минулого року, а цього року на цій сесії. Просить, щоби заздалегідь повідомляти про відкликання доповіді. — Відносно кандидатського мінімуму просить прислати програму, щоби знати, що мається кандидат учити. — Запитує, чи до консультації можна просити завансованого в даній ділянці науки з-поза Інституту. — Завважує, що в пресі появляються статті, які компрометують науку, бо подають відомості історичні, які не відповідають дійсності. Пропонує, щоби взяти під більшим контроль історичні теми в часописах, бо трапляється таке, що в Москві появляються дуже добрі, а у Львові такі, що компромітують науку.

Дир[ектор] [В. В.] Рудницький просить подати, в яких часописах це подається.

Отже т. [А. Ф.] Лютман згадав часопис “Вільна Україна” і журнал “Нове Виднокренгі”¹⁶⁹.

Акад. [М. Я.] Калинович завважує, чому Львівський Інститут історії не притягається до писання історичних статей.

т. [В. І.] Гарасимчук запитує, чи нема таких наук[ових] робітників в Архівах Москви чи Ленінграду чи яким іншим архіві, які б виписували йому потрібний матеріал і прислали до Львова.

Акад. [М. Я.] Калинович пропонує виїхати особисто до котрого треба архіву, бо переписчик цього не виконає як слід.

т. [Т. Я.] Голійчук консультується в своїй праці з проф. [І. П.] Крип'якевичем, який більш загально знає цю епоху, над котрою він працює, але є спеціаліст проф. [П. Б.] Домбковський, який працював над XV століттям. Чи не можна б у нього консультуватися. — т. [Т. Я.] Голійчук дістав тему про [І. Я.] Франка, яка не в'яжеться з його працею, бо працює над XVI і XVI століттям. Запитує, чи не можна його звільнити з цієї теми.

т. [І. І.] Карпинець звертає увагу на книжечку “20 років під ярмом панської Польщі”, яку видав Львів[ський] Іст[оричний] Архів, де є дуже багато похибок; в справі цієї книжечки звертались за посередництвом т. [В. Й.] Кравченка до партії. — Вважає, що наукові робітники Архіву повинні працювати над збиранням і публікуванням матеріалів, а не писати праць на якісь теми і ще до того не дати користати з архівного матеріалу істориків, як це трапилося з т. [А. Ф.] Лютманом.

Дир[ектор] [С. М.] Белюсов завважує, що науковці Львівського Відділу п[р]овели велику роботу, зібтали великий матеріал і це додатня р[и]са Відділу, але є основні хиби, які заключаються в тім, що науковці замало приділяють уваги вивченню праць марксизма-ленінізма, без яких не можна опрацювати проблем історії України, замало слідкують за новими радянськими виданнями, от, пр[иміром], “Нариси історії України”, де старий матеріал висвітлений новими поглядами або збірник про Зах[ідну]

¹⁶⁹ Йдеться про часопис “Nowe Widnokreği” за редактуванням В. Василевської.

Україну, де дано методологічні установки з погляду марксісько-ленінської теорії. — Відносно завважень т. [А. Ф.] Лютмана й [І. І.] Карпинця щодо брошури “20 років під ярмом панської Польщі” сказав, що треба було дати рецензію до котрого журналу чи часопису, як це діється у інших частинах Радянського Союзу, та треба допомогти пресі, беручи активну участь своїми статтями. — Щодо команд[ир]ування в наукових цілях, то це повинно було бути вставлене в плані. Минулого року було призначено на цю ціль 3 000 крб., а залишається ще 1 500 крб. — Щодо деяких тем, які трудно буде виконати, от т. [А. Ф.] Лютман, коли предложив ряд тем до плану львівського відділу. Праці є великі, і теми не пов’язані одні з другими. Дир[ектор] [С. М.] Белоусов підтримує пропозиції, щоби т. [А. Ф.] Лютманові залишити одну тему, яка є в плані. Зазначає, що, прим[іром], його праця, яку переглянено в Інституті в Києві, вив’язалась дискусія, і рішено, що вона мусить бути під оглядом методологічним і ідеологічним справлена, бо в такому виді, як вона тепер виглядає, вона б не могла побачити світ. Це відноситься теж і до інших співробітників, щоби вони оперлись на марксізм-ленінізм. — Крім того директор обговорить з кожним робітником зокрема в цілості план його праці і можна буде думати, що план буде виконаний. Всі, впрочім, науковці нашого Відділу працюють сумлінно, з ентузіазмом, але треба читати окремі лекції по радянській історіографії, де знайдеться критику буржуазних праць.

Секретар Відділу сусп[ільних] наук т. [Л. М.] Славін відповідає т. [А. Ф.] Лютманові відносно доповідей. Кожний науковий робітник по біжучим темам має зробити доповідь на сесію, але тому, що цього року на сесії є аж 6 тем по історії, тому не можна було використати тему т. [А. Ф.] Лютмана і ін., бо і так сесія триватиме п’ять днів. — Треба так зробити, щоби наук[овий] робітник виконував працю на одну тему, а не на кілька, щоби не роздріблюватися. — Відносно мінімуму треба переробити: і мову чужу, діамат і істмат, і спеціальність. Треба оволодіти марксісько-ленінською методологією, бо інакше праці не будуть добрі. — Відповідаючи т. [І. І.] Карпинцю, зазначає, що радянські історики, які хочуть опрацювати новіші часи, не користуються ніякими директивами, бо кожний історик опрацьовує тему об’єктивно. Треба писати так, як кажуть документи, але надати насвітлення марксісько-ленінське.

т. [В. П.] Огоновський від МК стверджує, що праця Інституту історії є дуже велика, але тематика заширока. Треба творити групи товаришів, які б працювали над зближеними темами, щоби вони могли себе взаємно консультувати. Інститут історії має найкращу бібліотеку, має фахового бібліотекаря, але має замалий науково-допоміжний персонал. Доперва недавно Інститут дістав одного лаборанта. Треба старатися про нові кадри. Інститут повинен зорганізувати семінар по вивченню марксізму-ленінізму.

т. [Д. В.] Гак підносить, що якби в Інституту було більше заінтересування по вивченню теорії марксізму, то не було б цих браків, але думає, що вкортці ці браки направиться.

т. [А. Ф.] Лютман протривить однотемній праці, бо на його думку, вузькі спеціалісти замало орієнтуються. Він є за те, щоби йому залишити дві теми, до яких він вже має призбираний архівний матеріал. Згідний з думкою попередників, щоби зорганізувати семінар під кутом потреб історика. Жаліє, що не одержав до цього часу з Києва рецензію на свою працю, яку переслав туди тому 10 місяців.

Дир[ектор] [В. В.] Рудницький цілком погоджується з думкою секр[етаря] [Л. М.] Славіна щодо однотемності і дивно йому, що т. [А. Ф.] Лютман обстоює кількатематну працю; т. Сталін на XVIII з'їзді партії сказав, щоби готувати працівників по певним спеціальностям, про що нас переконує досвід. Але кожний спеціаліст повинен цікавитися теж темами, зв'язаними з іншими спеціальностями. — Відносно викривлених статей треба подавати рецензії чи до того самого часопису чи журналу, чи до іншого, щоби цих, що свідомо перекручують факти, притягнути до відповідальності, а цих, що роблять несвідомо, повчити.

Проф. [І. П.] Крип'якевич, резюмуючи, стверджує, що сьогоднішня дискусія дуже багато допоможе інститутіві, бо дасть напрямні лінії, якими треба піти. Треба буде переробити план, що його можна буде зреалізувати до кінця року. Щодо оволодіння марксизму-ленінізму, то наші співробітники почали працювати, але потреба більше консультацій. Отже, треба буде скласти план, яким шляхом це зробити, чи з поміччю семінару чи консультації, чи іншим способом. Інститут стоїть у зв'язках з радянськими істориками. Щодо консультування з істориками старої школи, то не знати, чи вони щось багато допоможуть; проф. [П. Б.] Домбковський переключився на радянську роботу і з ним можна працювати. — Дійсно, замало Інститут має контакту з пресою, але поки що не опрацьовано поодиноких тем, тому не можна було наразі в пресі подавати. Щодо визначних місцевостей, то це можна буде зробити, бо є відповідні люди. Замало є молодих кадр, особливо таких людей, що можуть працювати в радянській історіографії. — В імені Відділу запевняє, що наш Відділ виконає свої зобов'язання.

Секр[етар] [М. І.] Супруненко признає, що може важко працювати поза працею в Інституті над кандидатським мінімумом, але треба пам'ятати, що колись може бути вимога здати іспит, щоби мати наук[овий] ступінь, і не сподіватися, що можна буде бути звільненим від кандидатського мінімуму. — До нав'язання співпраці з науковими робітниками, які є у Львові, треба бути обережним. Консультації треба мати, але не вибирати таких людей, що самі потребують відповідного перешколення. Треба відноситись по консультації до радянських істориків. — Щодо критики виданих у Львові статей чи книжок треба поминати дрібнички, але глядіти на цілість. Пр[иміром], є в згаданій брошурі дрібні помилки, але в цілості вона добре представляє стан під Польщею. Треба встановити більш тісний контакт з пресою, щоби редактори по історичній темі приходили до Інституту по консультації перед видрукуванням статті.

Щодо директив, як мається навітлити дану квестію, то по неї не можна відноситися до партії, бо партія нічого не дасть, але треба віднести до видань сталінсько-ленінських.

т. [Л. М.] Славін подав текст резолюції.

Акад. [М. Я.] Калинович на закінчення каже, що пам'ятає Відділ Інституту історії, бо в 1940 р. був у тих стінах (монастиря Василян) і тут ледве цей вогник роботи запалювався, а тепер цей вогонь горить і освітлює минуле історії України, яке буде ще ясніше. Щодо критики можна було подумати, що в декого з львівських істориків є думка, що критикувати не в час, що критика безусильна проти перекручування, спотворень, неправильних подач фактів. Коли такі сумніви у кого є, то треба у них ліквідувати, бо це не відповідає радянській дійсності, треба про це поглянути до № 6 “Більшовика України” за 1941 р. Там знайдеться критика на невдалу працю. Коли з'явиться якась стаття, в якій виказано всі помилки, треба виказати по своїй спеціальності ці помилки. — Деякі співробітники кажуть, що до Інституту не звертається преса (“Вільна Україна”) по консультації; це тому, що співробітники не дають за себе знати; от в Києві можна назвати кількох співробітників Інституту історії, які друкують свої статті у часописах, отже і тут це повинно наступити, бо раніше чи пізніше будуть звертатися сюди в цій чи іншій квестії. — Здається, що ті стіни не пускають нікого, а приковують до себе. От т. [В. І.] Гарасимчук хотів би, щоби не виходити з того Інституту, щоби до нього принесли відписи, не рухаючись поза львівський Інститут. Трудно робити більше відряджень для наук[ових] праць, але колектив Інституту Історії в тім відношенні відстає від інших колективів, от, пр[иміром], Мовознавство відбуває відрядження до Києва, згадати б акад. [К. Й.] Студинського, проф. [В. І.] Сімовича, [К.] Кисілевського, [В. М.] Лева, [М. А.] Пшешюрську. Закликає прибувати до Києва, Москви, а коли побачать співробітники Інституту світ широкий, будуть інакше думати. Треба якось скласти резолюцію¹⁷⁰, яка б віддавала всі досягнення, труднощі і заходи для ліквідації тих труднощів. Пропонує вибрати до комісії по складенні резолюції проф. [І. П.] Крип'якевича, секр[етаря] [М. І.] Супруненка і секр[етаря] [Л. М.] Славіна.

На цім 4-годинне засідання закрито.

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-5, арк. 202–216-а. Копія. Машинопис з рукописними правками І. П. Крип'якевича, що засвідчено на арк. 216-а: після машинопису синім чорнилом дописано: “Справив І. Крип'якевич”.

¹⁷⁰ Проект резолюції не друкується. Див.: Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-5, арк. 217. Машинопис з правками І. Крип'якевича.

№ 146

Проект змісту I-го тому “Записок Інституту історії України
Академії Наук УРСР”*[Не пізніше червня 1941 р.]¹⁷¹**м. Київ — м. Львів*I. Статті

1. Передмова За дальший розвиток історичної науки на Україні.
2. С. М. Белоусов Короткий курс історії ВКП(б) і основні завдання Історії України.
3. О. П. Оглоблін Залізорудна промисловість на Західно-українських землях в XVI ст.
4. І. П. Крип'якевич Комунікаційні зв'язки західно-українських земель з Наддніпрянською Україною в XVI–XVII ст.
5. В. А. Дядиченко З історії народних повстань на Правобережній Україні в XVII ст.
6. К. І. Стецюк Селянські повстання на Слобідській Україні в 1670 р.
7. М. І. Марченко Переяславське повстання 1667 р.
8. О. [А.] Терлецький Український національний рух в I пол. XIX ст.
9. С. М. Драгоманов До питання про розвиток громадсько-політичних поглядів М. П. Драгоманова
10. А. Н. Вершинський Український рух в 1860 р. і М. І. Костомаров
11. [І. І.] Карпинець Колонізація західно-українських земель польськими осадниками 1919–1939 рр.

II. Наукові повідомлення і матеріали

- [1.] А. Н. Вершинський Листи М. І. Костомарова до Опатовича
- [2.] Н. Д. Полонська-Василенко З неопублікованих матеріалів про С. Палія
- [3.] П. А. Лавров Нові матеріали про селянський рух на Україні в 1830 р.
4. Ф. Ю. Шерстюк Наукові повідомлення про нові архівні документи
5. П. А. Білик¹⁷²
6. М. Н. Петровський¹⁷³

III. Критика і бібліографія

1. Ф. О. Ястребов Труды Київського Державного Університету, кн. I.

¹⁷¹ Дату встановлено за змістом документу.¹⁷² Назву повідомлення не зазначено.¹⁷³ Назву повідомлення не зазначено.

2. – «» – Записки історичного і філологічного факультетів Львівського Державного Університету.
3. К. Г. Гуслистий Історія України у підручнику “Історія СРСР для середніх шкіл”.
4. М. Н. Петровський 20 років під гнітом польських панів
5. М. Ф. Осетров “Українська Радянська Соціалістична республіка (короткий нарис)”.
6. М. І. Супруненко Огляд захищених кандидатських дисертацій в Інституті історії України АН УРСР за 1940 р.

IV. Хроніка

1. С. М. Белоусов Основні підсумки роботи Інституту Історії України АН УРСР в 1940 р.
2. – «» – Над чим працюватиме Інститут Історії України в 1941 р.
3. – «» – Наукова сесія Відділу Суспільних Наук АН УРСР.
4. – «» – Наукова сесія Інституту Історії України АН УРСР.
5. П. А. Лавров Наукова робота кафедри історії України КДУ ім. Шевченка.
6. І. Д. Бойко Наукова робота кафедри історії України ХДУ.
7. [І. А.] Адамов Наукова робота кафедри Історії України ОДУ.
8. І. П. Крипякевич Наукова робота кафедри історії України ЛДУ ім. Франка.
9. І. І. Кравченко Про Державну Історичну бібліотеку.
10. Сірий Про роботу Центрального Архіву Стародавніх Актів.

V. Нові книги по історії України

1. Ф. І. Чеусов Огляд книг і брошур, що вийшли з друку за 1940 рік.

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-5, арк. 144–147. Копія. Машинопис.

№ 147

Програма сесії Відділу суспільних наук АН УРСР

3–7 червня 1941 р.

м. Львів

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

Академія Наук
Української Радянської Соціалістичної Республіки
Відділ Суспільних Наук

Запрошення
3–7 червня 1941 р.
м. Львів

Шановний товаришу!
Відділ суспільних наук Академії Наук УРСР запрошує Вас на свою
ЧЕРВНЕВУ СЕСІЮ, що відбудеться з 3 по 7 червня 1941 р. в м. Львові.

Голова Відділу

академік М. Я. Калинович

Учений секретар Відділу

член-кореспондент АН УРСР Л. М. Славін

Програма занять сесії**I ЗАСІДАННЯ. Вівторок 3 червня о 11 год. ранку — відкриття сесії.**

1. Вступне слово голови Відділу суспільних наук АН УРСР академіка
М. Я. Калиновича.

2. Повідомлення завідуючих Львівськими відділами Інститутів АН
УРСР про роботу відділів за 1940 р. і перші 5 місяців 1941 р.

II ЗАСІДАННЯ. Вівторок 3 червня о 7 год. веч.

Д о п о в і д і з е к о н о м і к и :

1. Історичні умови боротьби і перемог (до десятиліття промови т. Ста-
ліна на нараді господарників (Директор Ін[ститу]ту економіки В. В. Руд-
ницький).

2. Стахановський рух і продуктивність праці в промисловості (канд.
економ. наук. Д. Ф. Вірник — Київ).

3. Розвиток суспільного господарства і нагромадження в колгоспах
УРСР (канд. економ. наук В. В. Бондаренко — Київ).

III ЗАСІДАННЯ. Середа 4 червня об 11 год. ранку.

Д о п о в і д і з і с т о р і ї :

1. Організація військової справи в Київській Русі (академік
Б. Д. Греков — Москва).

2. До питання про автора “Истории Руссов” (д-р істор. наук
О. П. Оглоблін — Київ).

3. Початки державної організації на Волині і в Галичині (до X ст.)
(В. І. Гарасимчук — Львів).

IV ЗАСІДАННЯ. Серeda 4 червня о 7 год. веч.

Доповіді з економіки:

1. Проблема комплексного розвитку основних економічних районів і завдання використання місцевих ресурсів (член-кореспондент АН УРСР Я. Г. Фейгін).

2. Нафтова промисловість західних областей УРСР (П. Л. Фрідман — Львів).

3. Зернові культури західних областей УРСР (І. Г. Грабар — Львів).

4. Продуктивне тваринництво західних областей УРСР (І. К. Ольховий — Львів).

V ЗАСІДАННЯ. Четвер 5 червня об 11 год. ранку.

Доповіді з історії:

1. Білорусія в другій половині XVII віку (член-кореспондент АН СРСР В. І. Пічета — Москва).

2. До історії заселення Південної України в XVIII столітті (д-р істор. наук Н. Д. Полонська-Василенко — Київ).

3. Український народ в Австро-Угорщині за часів першої імперіалістичної війни (І. І. Карпинець — Львів).

VI ЗАСІДАННЯ. Четвер 5 червня о 7 год. веч.

Доповіді з археології:

1. Низовий палеоліт (С. А. Круковський — Львів).

2. Античні міста Північного Причорномор'я за розкопками останніх років (член-кореспондент АН УРСР Л. М. Славін — Київ).

3. Літописний Перемишль (Я. І. Пастернак — Львів).

VII ЗАСІДАННЯ. П'ятниця 6 червня об 11 год. ранку.

Доповіді з літературознавства:

1. Про “Великий шум” І. Франка (академік В. Г. Щурат).

2. Франко і “Фауст” Гете (Я. Я. Ярема — Львів).

3. Перша повість Івана Франка (В. П. Радзикеви́ч — Львів).

4. Франко і російська демократична література (канд. філолог. наук І. С. Романченко — Львів).

VIII ЗАСІДАННЯ. П'ятниця 6 червня о 7 год. веч.

Доповіді з фольклористики:

1. Спроба періодизації української народної поезії (академік Ф. М. Колесса — Львів).

2. Основи побудови історичної поетики в радянській фольклористиці (проф. В. П. Петров — Київ).

3. Народний одяг західних областей УРСР (І. Б. Гургула — Львів).

IX ЗАСІДАННЯ. Субота 7 червня об 11 год. ранку.

Доповіді з літературознавства і мовознавства:

1. Проблеми вивчення творчості Василя Стефаника (канд. філолог. наук С. А. Крижанівський — Київ).

2. Особливості говірки села Нагуєвич (Д. Г. Бандрівський — Львів).

3. Іван Франко і мовознавство (проф. В. І. Сімович — Львів).

Р е г л а м е н т з а с і д а н ь с е с і ї :

Ранкові засідання тривають з 11 г. до 15 г.

Вечірні «» «» з 19 г. до 22 г.

Засідання відбуватимуться в залі наукової ради Львівського Держ-університету.

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-1, арк. 270–272-зв. Друкарський відбиток.

№ 148

Протокол № 10 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР

11 червня 1941 р.

м. Львів

Присутні: [І. П.] Крип'якевич, [В. І.] Гарасимчук, [Т. Я.] Голійчук, [І. І.] Карпинець, [С. Т.] Білецький, [А. Ф.] Лютман.

1. Слухали: інформацію Зав[ідувача] відділом про потребу переглянути тематичний план Відділу, відповідно до вказівок, поданих на поширеному засіданні Бюро Відділу сусп[ільних] наук з 31.V.1941 р.

Висловилися: всі наукові робітники.

Ухвалили: передати на ухвалу Вченої Ради Інституту такі зміни в тематичному плані на 1941 р.:

а) Темі В. [І.] Гарасимчука надати заголовок: “Стремління Польщі до опанування Правобережної України в 1670-их роках”.

б) Т. [Я.] Голійчука звільнити від виконання теми “Іван Франко як історик Гайдамаччини”.

в) А. [Ф.] Лютмана звільнити від тем: “Іван Франко як історик суспільних рухів XIX ст.”, “Бібліографія суспільних рухів в зах[ідно]-українських землях 1772–1914” і “Релігія в службі експлуататорів”.

г) І. [П.] Крип'якевича звільнити від теми “Бібліографія соціальних рухів в зах[ідно]-українських землях 16–18 ст.”.

д) Тему І. [І.] Карпинця “Зах[ідно]-українські землі під гнітом панської Польщі в 1918–1939 рр.” обмежити до розділів: 1) Боротьба за Галичину 1918–1919 р., 2) Дипломатична акція польського уряду в справі прилучення Галичини до Польщі, 3) Колонізація.

2. Слухали: інформацію Зав[ідувача] відділом про закінчення праць за 1940 рік.

Висловилися всі робітники.

Ухвалили: закінчити поправки праць до 25.VI і відіслати їх Інституту.

3. Слухали: інформацію Зав[ідувача] відділом про публікацію праць, виконаних в 1940 р.

Висловилися всі співробітники.

Ухвалили: таке призначення праць:

а) О. [Й.] Прицака “Географічні назви України і сумежних країв у арабських географів в XVI ст.” — праця незакінчена, залишити в архіві.

б) В. [І.] Гарасимчука “Нові погляди на давнє населення Волині і Галицького Підкарпаття до X ст.” — призначити до друку в Записках Інституту доповідь “Початки державної організації на Волині і в Галичині (до X ст.)”.

в) С. [Т.] Білецького “Західний кордон Галицько-Волинської держави” поручити до друку в Записках Інституту.

г) Т. [Я.] Голійчука “Колонізація Галицького Підкарпаття в XV–XVI ст.” — передати до архіву для пізнішого використання.

д) І. [П.] Крип’якевича “Зв’язки Західної України з Наддніпрянщиною в XVI–XVIII ст.” — друкувати частинами в Записках Інституту.

е) І. [П.] Крип’якевича “Зносини Галичини з Росією в XVI–XVII ст.” — передати до Збірника зах[ідно]-укр[аїнських] земель Інституту історії АН СРСР.

є) О. [А.] Терлецького “Національно-політичні відносини в Галичині від її прилучення до Австрії до 1837 р.” — передати на використання Інститутіві.

ж) А. [Ф.] Лютмана “Положення галицьких селян напередодні знесення панщини” і “Спори між дворами і селянами до 1848 р.” — поручити до друку частинами як окремі статті в виданнях Інституту.

з) Карпинця І. [І.] “Західно-українські землі в часі I імперіалістичної війни” — призначити до III тому Історії України Інституту, а окремі частини друкувати в Записках.

4. Слухали інформацію Зав[ідувача] відділом про складання тематичного плану на 1942 р.

Ухвалили: наук[ові] робітники повинні скласти орієнтаційні індивідуальні плани до 25. VI для обговорення на нараді Відділу.

5. Слухали інформацію Зав[ідувача] відділом про плановані сесії Інституту і Відділу сусп[ільних] наук.

Ухвалили: при[й]няти до відома.

6. Слухали інформацію Зав[ідувача] відділом про участь у видавництві “Визначні місця України”.

Ухвалили при[й]няти до відома.

Голова наради

За секретаря

І. Крип’якевич

/С. Білецький/

№ 149

Витяг із книги “Академія наук УРСР у 1941 р.” з інформацією про діяльність Інституту історії України АН УРСР

1941 р.¹⁷⁴

м. Київ

[...]

Інститут історії України
 Директор інституту — С. М. Белоусов
 Учений секретар — М. І. Супрунско
 Структура інституту

Назва структурних одиниць	Керівники	Кільк. наукових співробітників
1. Сектор історії України періоду феодалізму	канд. істор. наук М. І. Марченко	7
2. Сектор історії України періоду капіталізму	д-р істор. наук О. П. Оглоблін	8
3. Група історії України радянського періоду	—	4
4. Львівський відділ	К. В. Максимчук	9

Проблематика:

- 1) підготовка систематичного курсу історії України для вузів (1 тема),
- 2) історія України феодального періоду (16),
- 3) історія революційного руху на Україні в XIX–XX ст. (13),
- 4) історія України радянського періоду (3),
- 5) походження української народності і формування її в націю (3),
- 6) Іван Франко — історик України (3).

Інститут готує підручник історії України з найдавніших часів по радянський період для вузів, на 4 томи. В 1940 р. виконано авторську роботу по перших трьох томах і один розділ четвертого тому. В 1941 р. намічено закінчити підготовку цього підручника: проредагувати і здати до друку згадані три томи (редактори — *О. П. Оглоблін, М. Н. Петровський, К. Г. Гуслистий*) та підготувати четвертий з історії радянського періоду (редактор — *С. М. Белоусов*).

Інститут готує збірник систематизованих документів і матеріалів по історії України, які можна буде використати науковим робітникам, викладачам та студентам вузів. В 1939 р. опубліковано перший том, в 1940 р. здано до друку третій том. В 1941 р. буде опрацьована історія другої половини XVII та першої чверті XVIII ст., що має скласти четвертий том (*О. П. Оглоблін, С. Г. Коломинський, К. І. Стецюк*).

¹⁷⁴ Дата публікації.

По історії феодального періоду (XVI, XVII і XVIII ст.) заплановано ряд робіт з боротьби українського народу проти іноземних загарбників: “Боротьба українського народу проти польських панів (1569–1638 рр.)” (К. Г. Гуслистий), “Боротьба українського народу проти загарбницької політики Польщі, Криму і Туреччини (1660–1700 рр.)” та ін. (В. А. Дядиченко, М. І. Марченко, М. Н. Петровський, Н. Д. Полонська-Василенко). Багато матеріалів в цьому напрямі повинна дати тематика Львівського відділу інституту. Окремі роботи присвячені суспільно-економічним відносинам Галичини в XV ст. і політичній історії Галичини 1837–1851 рр. (І. П. Крип’якевич, Ф. Я. Голійчук, В. І. Герасимчук).

В план 1941 р. включено дослідження проблеми походження української народності і формування її в націю. Інститут намітив з цієї проблеми вивчення спадщини класиків марксизму-ленінізму щодо визначення самого поняття народність, роботу з періоду Київської Русі і висвітлення історіографії з питання походження народності (чл.-кор. С. В. Юшков — керівн.).

В області історії України XIX і XX ст. запроектовано монографії та нариси з історії революційного руху на Україні: “Робітничий рух на Україні в 70–80 рр. XIX ст.”, “Україна в 1905–1907 рр.”, “Лютнева революція на Україні” та ін. (П. П. Бистренко, П. А. Білик, Ф. Є. Лось, К. В. Максимчук, О. С. Сенченко, Ф. Ю. Шерстюк, Є. М. Черкаська, Ф. О. Ястребов). Роботи з цього періоду по Львівському відділу покажуть боротьбу українського народу проти національного та соціального пригноблення з боку шляхетської Польщі (І. І. Карпинець, В. І. Кравченко).

В зв’язку з ювілеєм Івана Франка інститут готує три роботи, що висвітлять творчість письменника як українського історика (М. Н. Петровський, Ф. Я. Голійчук).

Розширюється тематика по історії України радянського періоду. Передбачено написати п’ять розділів до четвертого тому згаданого підручника з історії України для вузів, який охоплює радянський період. Намічено підготувати монографію про Велику Жовтневу соціалістичну революцію на Україні (М. І. Супруненко), нариси з періоду переходу до мирної праці по відбудуванню народного господарства на Україні (І. М. Премислер), а також про будівництво радянської влади в умовах громадянської війни (О. Б. Слуцький). [...]

Інститут історії України готує до видання підручник з історії України для вузів (4 томи), монографію з історії заселення Південної України, посібники для викладачів середніх і вищих шкіл “Нариси з історії України”. Інститут приступає також до видання “Наукових записок”.

Всього по Інституту історії України буде здано до друку 11 назв на 207 арк., є в портфелі видавництва з минулого року 4 назви на 73 арк., разом — 15 назв на 287 арк. (табл. 25).

Таблиця 25

Тип видання	Автор	Назва	Кільк. арк.	Термін здачі до друку
Періодичне видання	Група авторів	Наукові записки Інституту історії України, № 1, 2, 3 та 4 (по 15 арк.)	60	I, II, III, IV кв. 1941 р.
Монографія	Н. Д. Полонська-Василенко	Історія заселення Південної України в XVIII ст.	20	Березень 1941 р.
—”—	Група авторів Львівського відділу Ін-ту історії України	Проблеми історії західноукраїнських земель	20	Березень 1941 р.
Посібник	Проф. М. Н. Петровський	Історія України в документах і матеріалах, т. III	25	У вид-ві з 1940 р.
—”—	К. Г. Гуслистий	Нариси з історії України, вип. 3	14	У вид-ві з 1940 р.
—”—	Проф. О. П. Оглоблін	Нариси з історії України, вип. 6	20	У вид-ві з 1940 р.
—”—	І. М. Премислер	Нариси з історії України, вип. 14	14	У вид-ві з 1940 р.
—”—	Колектив авторів	Хронологія з історії України, вип. 3 (1917–1940 рр.)	14	Травень 1941 р.
Підручник для вузів	Колектив авторів, з редакцією С. М. Белоусова, К. Г. Гуслистого, проф. О. П. Оглобліна та проф. М. Н. Петровського	Підручники по історії України из давніх часів по ряданських період (4 томи)	100	II, IV кв. 1941 р.
Разом: 15 назв				287 арк.

[...]

Академія наук УРСР у 1941 р. / Склали: С. Є. Боржковський, Т. О. Времєва та ін. / За ред.: віце-президента АН УРСР акад. А. А. Саєгіна (відп. ред.) і вченого секретаря Планової комісії Б. М. Гарцмана. — К.: Вид-во АН УРСР, 1941. — С. 109–111, 175.

Републ.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. I. — С. 91–96.

№ 150

Витяг із спогадів О. П. Оглоблина “Мій творчий шлях українського історика” (1964 р.) щодо його роботи в Інституті історії України АН УРСР

[Не пізніше червня 1941 р.]¹⁷⁵
[м. Київ]¹⁷⁶

[...] Працюючи в Інституті Історії України ВУАН¹⁷⁷ над офіційною темою “Україна в кінці XVII — в першій чверті XVIII століття” (цебто доба Мазепи, Скоропадського і Полуботка), з обов’язковим урядовим освітленням, оцінкою і осудом Мазепи (ця праця йшла у мене, природно, досить піняво, перетягаючи й не раз усі визначені дирекцією Інституту терміни), я відчував внутрішню потребу відпружити себе інтелектуально і морально якоюсь іншою, більш незалежною науково-дослідною темою. Вертатися до історії металургії чи взагалі до економічної історії мені вже не хотілося. Отут придалася мені *Історія Русів*, і я почав серйозно працювати над нею, спочатку, звичайно, над вічною проблемою авторства, і незабаром, у 1940-му році оголосив свою думку про авторство когось із родини Ханенків. Моя робота зацікавила тодішнього директора Інституту, Сергія Миколайовича Белоусова, людину культурну і порядну, який мав справжню пошану до історії. Він підтримав мене, і це дозволило мені широко поставити проблему авторства *Історії Русів* і почати досліди над її добою. Завдяки Белоусову дістав я доступ до архівних матеріалів, і, якби не війна, міг би використати багаті архівні збірки як України, так і Росії (в першу чергу Москви і Ленінграду), де й треба, кінець-кінцем, шукати розгадки таємниці авторства *Історії Русів*. [...] Белоусов також допоміг мені зголосити доповідь про автора *Історії Русів* на сесію Академії Наук у Львові, в травні 1941-го року¹⁷⁸ [...]

Оглоблин О. П. Мій творчий шлях українського історика // Олександр Мезько-Оглоблин: Дослідження та матеріали: До століття народження історика. Видання 2. — Нью-Йорк, Острог, Київ, Торонто, 2000. — С. 137–138. Републ.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 153–154.

¹⁷⁵ Датовано за змістом документа.

¹⁷⁶ Місце складання документа подано за місцем знаходження установи.

¹⁷⁷ Помилка автора. Треба — АН УРСР.

¹⁷⁸ Сесія Відділу суспільних наук АН УРСР у Львові відбулася 3–7 червня 1941 р.

1941–1944

№ 151

**Постанова НКДБ УРСР на арешт завідувача сектора історії
феодалізму Інституту історії України АН УРСР М. І. Марченка**

22 червня 1941 р.

м. Київ

г. Киев, 1941 года, “22”¹ июня. Я, старший оперуполномоченный 3 отдела 3 управления НКГБ УССР — сержант госбезопасности *Пастухов*, рассмотрев материалы на *Марченко* Михаила Ивановича, 1902 года рождения, уроженца с. Гатное, по национальности украинца, гр[ажданст]ва СССР, члена КП(б)У, работающего зав. сектором эпохи феодализма Института истории Украины, проживающего по ул. Жертв революции № 12, кв. 118, по обвинению в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54–4, 54–8, 54–10 УК УССР, —

Нашел:

В Управление государственной безопасности УССР поступили данные о том, что *Марченко* Михаил Иванович высказывает националистические взгляды и проявляет тенденции к организованной к[онтр]р[еволюционной] борьбе против Советской власти.

Марченко М. И. — активный украинский националист.

В период работы ректором Львовского государственного университета им. Франко грубо извращал национальную политику нашей партии.

Вместо очистки университета от реакционно-фашистских элементов фактически брал их под защиту и покровительствовал в их вражеской деятельности.

Был тесно связан с националистическим элементом из числа студентов и профессуры. В своих докладах и выступлениях протаскивал националистические идеи. Проявляет террористические и эмиграционные настроения.

Марченко проходит по показаниям арестованных участников “ОУН”. Из Львова привез значительное количество к[онтр]р[еволюционной] литературы, которую распространяет среди идеологически близких себе знакомых.

Учитывая, что пребывание *Марченко* М. И. на свободе может отразиться на ходе ведения следствия, а также руководствуясь ст.ст. 143 и 156 УПК УССР, —

¹ Дата вписана чорнилом.

Постановил:

Избрать мерой пресечения способов уклонения от суда и следствия по отношению *Марченко* Михаила Ивановича содержание его под стражей в Киевской тюрьме.

Настоящее постановление представить Прокурору УССР.

Ст[арший] оперуполномоч[енный] 3 отдела

сержант госбезопасности

Пастухов

Зам[еститель] начальника 3 отдела 3 управления

лейтенант госбезопасности

Шаров

Согласен:

Начальник 3 управления НКГБ УССР

капитан госбезопасности

Дроздецкий

ГДА СБУ, спр. 31982 ФП, арк. 3–4. Оригінал. Машинопис.

Опубл.: Укр. іст. журн. — 1996. — № 1. — С. 119; У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 1. — С. 96–97.

№ 152

**Витяг із власноручних свідчень завідуючого сектора історії
феодалізму Інституту історії України АН УРСР М. І. Марченка
в УДБ НКВС УРСР про його роботу в Інституті
у першій половині 1941 року**

24 червня 1941 р.

м. Київ

[...] Приехав со Львова, у меня было очень плохое морально-политическое настроение. Во-первых, в связи со снятием меня с работы и отсутствие в Киеве бытовых условий, которых мне не создали для действительно производительной научной работы. Во-вторых и особенно то, что в Институте Истории [Украины] Академии УССР, куда я возвратился на работу, директор Института Белоусов, за старые наши недружелюбные и даже враждебные личные и беспринципные отношения, встретил меня враждебно. Парторганизация Института совершенно уклонилась от привлечения меня к общественно-политической жизни. За шесть месяцев работы, после возвращения со Львова, я не имел ни единого партийного поручения. Это все меня сильно раздражало, и я действительно был настроенный враждебно к порядку вещей, созданному в Институте. Я грубил, многих оскорблял, а иногда в присутствии многих партийных товарищей высказывал свое недовольство к некоторым общим, может быть не совсем характерным моментам в стране. Но все эти действия ни в коей степени я не могу отнести к контрреволюционной и антисоветской деятельности, так же как не могу к ней отнести и тех многих своих выступлений в дискуссиях и прениях по суто, им[енно] узко

научным вопросам в Институте. В результате этих дискуссий, в которых я часто ошибался, как и отзывались мои научные противники, из сектора эпохи феодализма, которым я руководил, выпущено около десяти крупных научных работ, получивших на страницах печати достаточно хорошую оценку от специалистов Москвы и Киева.

М. Марченко

ГДА СБУ, спр. 31982 ФП, арк. 35-зв.–36. Оригінал. Рукопис.

Опубл.: Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР. 1936–1941. — С. 144–145.

№ 153

Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту С. М. Белоусова

26 червня 1941 р.

м. Львів

Шановний Сергій Миколаєвич!

Посилаю привітання зі Львова!

В Інституті все в порядку і ніякої шкоди не було і цінніше майно забезпечене. Наукові робітники — деякі на відпусках, деякі працюють дома. Не зміг я вислати закінчених робіт і П т. “Історії” з рецензією, — вишлю оказією.

Письменники Тудор і Гаврилюк 22.VI. померли.

Дуже радий буду вісткам від Вас — пишіть часто, може дещо дістану.

Сердечно вітаю Вас і всіх товаришів.

І. Крип'якевич

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI–ф, спр. Г–1, арк. 141. Оригінал. Рукопис.

№ 154

Витяг із протоколу допиту М. І. Марченка в НКДБ УРСР у м. Києві²

28 червня 1941 р.

м. Київ

[...]

Вопрос: В чем заключалась Ваша связь с митрополитом Шептицким и почему Вы скрываете эту связь?

Ответ: Этого я не скрываю. Связи, как таковой, с ним я не имел. Приходилось мне сталкиваться с ним всего один раз с ведома секретаря Львов[ского] горпарткома Колесниченко, я был минут 10–15 на квартире

² Підписи М. І. Марченка після кожної відповіді та під кожною сторінкою протоколу.

Шептицького (вернее, в его духовной канцелярии) с целью получить у него согласие на передачу принадлежащего ему одного дома для общежития университета.

При этом посещении Шептицького также присутствовал декан юридического факультета университета — Недбайло.

Вопрос: Где Вы приобрели контрреволюционную националистическую литературу, в частности книгу Гитлера “Моя борьба”, и кому Вы давали эту литературу для пользования?

Ответ: Некоторые из этих книг я закупил в различных магазинах г. Львова. Значительное количество этих книг, среди которых оказалась “Моя борьба” Гитлера, я застал на квартире, в которую я поселился по прибытии во Львов.

Бильку Порфир[ию] Антоновичу я давал книгу — 1-ю часть Истории Сичевых стрельцов, относящуюся к периоду 1914–18 годов.

Супруненко Николаю Ивановичу — Винниченко “Відродження нації”.

Больше никому никаких книг я не давал.

Записано с моих слов верно, мне прочитано.³

М. Марченко

Допросил:

Ст[арший] о[пер]уполномоченный
сержант госбезопасности

Мирошниченко

*ГДА СБУ, спр. 31982 ФП, арк. 26–27. Оригінал. Рукопис.
Опубл.: Укр. іст. журн. — 1996. — № 1. — С. 120.*

№ 155

Наказ по Львівському відділу Інституту історії України АН УРСР про режим роботи

1 липня 1941 р.

м. Львів

Години праці до відкликання обов'язують від 9 до 1 год[ини] за нім[ецьким] часом.

Літні відпустки для робітників, які їх ще не розпочали, поки що не виконуються.

Реченець викінчення праць за 1940 р. продовжується до 10 липня.

Кер[івничий] Відділу Інст[итуту] іст[орії] України

І. Крип'якевич

*Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-1, арк. 6. Оригінал.
Рукопис.*

³ Це речення дописано власноручно М. І. Марченком зеленим чорнилом.

№ 156

Наказ по Львівському відділу Інституту історії України АН УРСР
про припинення роботи⁴

6 липня 1941 р.

м. Львів

За наказом влади праця в Інститутах припиняється аж до відкликання⁵.

Наукові робітники повинні забрати до дому свої матеріали, книжки і іншу особисту власність, а підручні бібліотеки залишити впорядковані.

Опіку над майном Відділу Інституту історії України доручаю бібліотекареві о. Р. Луканеві.

Кер[івничий] Відд[ілу] Інст[итуту] Іст[орії] України

І. Крип'якевич

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-1, арк. 13. Оригінал. Рукопис.

№ 157

Протокол допиту М. І. Марченка в НКДБ УРСР у м. Києві

6 липня 1941 р.

м. Київ

Вопрос: Вам пред'явлено обвинение, в котором Вы обвиняетесь в том, что, работая ректором Львовского госуд[арственного] университета, извращали национальную политику партии, хранили, уже будучи в Киеве, контрреволюционную националистическую литературу.

Вы признаете себя виновным в пред'явленном Вам обвинении?

Ответ: Я признаю себя виновным только в том, что я хранил контрреволюционную националистическую литературу. Что же касается моих извращений в вопросе национальной политики, то я это просто считаю своими ошибками в своей практической работе. Кроме того, я хочу дополнить, что большинство изъятой у меня националистической литературы⁶ является литературой, которая нужна мне была для научной работы.

⁴ Наказ написаний І. П. Крип'якевичем на типографському бланку із шапкою: “РНК–УРСР. Академія наук УРСР. Відділ Інституту історії України. Львів, вул. Жовківська, № 36. Тел. ___”.

⁵ 11 липня 1941 р. І. П. Крип'якевич видав наказ № 26 як додаток до цього наказу, де повідомив, що “від дня припинення занять робітники Львівського відділу переходять на безплатну відпустку”. Див. *Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-1, арк. 27.*

⁶ Далі закреслено: “мене нужн[а]”.

Протокол допроса записан с моих слов верно.

М. Марченко

Допросил ст[арший] следов[атель]
след[ственной] части НКГБ УССР

Логунов

*ГДА СБУ, спр. 31982 ФП, арк. 41–42. Оригінал. Рукопис.
Опубл.: Укр. іст. журн. — 1996. — № 1. — С. 120–121.*

№ 158

Витяг із стенограми виступу віце-президента АН УРСР акад. О. В. Палладіна на загальних зборах АН УРСР щодо роботи науковців у воєнних умовах

*22 серпня 1941 р.
[м. Харків]⁷*

[...] Наше собрание мы проводим в дни, когда уже 2 месяца наша героическая Красная Армия, Военно-Воздушный Морской Флот и весь советский народ ведут упорную борьбу против полчищ гитлеровской Германии. Уже 2 месяца Гитлер бросает на нашу родину полки за полками, но 2 месяца наша доблестная Армия с величайшим мужеством, геройством, давая образцы героизма, самоотверженности, отстаивает каждую пядь советской земли и наносит сокрушительные удары фашистским полчищам.

План молниеносной войны провалился. На советских полях нашли гибель лучшие дивизии гитлеровских полчищ. Уничтожены тысячи танков, тысячи самолетов. В этой войне нет фронта и тыла. Мы с вами видим, как каждый день весь советский народ проявляет образцы самой настойчивой, самой упорной работы для скорейшей победы над врагом, посягнувшим на нашу свободу, на наши достижения, на нашу советскую землю. В этой борьбе советский народ не одинок.

С советским народом все славянские народы, которые уже испытали на себе весь ужас, все варварство гитлеровских нацистских полчищ. На нашей стороне все свободолюбивые народы, все передовое человечество. Оно с восхищением следит за героической борьбой, за тем неожиданным для Гитлера сопротивлением, которое оказывает ему, его полчищам весь советский народ, наша доблестная Красная Армия и Военно-Воздушный [и] Морской Флот.

Недавно вы читали письмо Президента Соединенных Штатов Рузвельта и Премьер-министра Англии Черчилля к вождю народов Советского Союза, к главе советского Правительства т. Сталину.

Это письмо является коренным поворотным пунктом в борьбе, корда народы Соединенных Штатов, Англии объединятся с советским народом,

⁷ Місце проведення загальних зборів встановлено за змістом.

чтобы совместными силами, распределяя свои ресурсы, возможно в короткий срок общими силами ликвидировать нацистскую опасность и покончить раз навсегда с гитлеровской Германией.

В этой борьбе весь советский народ принимает участие. Много сделано, нанесен громадный урон. План молниеносной войны провалился, но чем больший урон он несет, чем тяжелее его потери, тем бешенее становится враг, тем он становится коварнее, и тем с большим ожесточением от отчаяния бросается он на новые и новые авантюры.

Борьба предстоит еще длинная, борьба предстоит еще тяжелая, но мы знаем, что победа за нами, что враг будет разгромлен, что все свобододлюбивые народы, объединив вместе все свои возможности материальные, все свои резервы, все свои силы, нанесут сокрушительный удар врагу и покончат раз [и] навсегда с этой опасностью, которая нависла над миром, с этим пленом порабощения, который несут с собой гитлеровские полчища.

В эти дни, в эти месяцы каждый гражданин Советского Союза находит себе место в этой общей борьбе, осознает, что он должен делать, приближая час победы, чтобы сделать победу сопряженной с наименьшими потерями.

В этой борьбе очень большая часть выпадает на долю научных работников, часть на нашу долю — работников Академии Наук УССР.

Все наши институты свою работу направляют и должны направить на то, чтобы каждый на своем участке науки, в своей области знаний дал в наивозможно короткий срок максимальный эффект для повышения обороноспособности нашей страны, для вооружения Красной Армии, для того, чтобы сделать наши резервы наиболее мощными, чтобы наша страна была наиболее могучей и в самый короткий срок покончила с фашизмом, и в этой работе мы не одни. Все свобододлюбивые народы с нами, с нами великие державы — Англия и Соединенные Штаты. Общими силами, поддерживая друг друга, мы будем вести эту борьбу, и важно то, что эти державы признают серьезность именно нашего участия в этой борьбе, они признают, что именно сейчас наш фронт является главным фронтом. [...]

Наши институты уже многое делают, но перед нами еще стоят грандиозные задачи для того, чтобы на ходу перестраивая свою работу, откликаться на все запросы, возникающие по ходу борьбы и в самый короткий срок, с максимальным эффектом в каждой области знаний, на каждом участке давать ответ на то, чего от нас вправе ждать весь наш советским народ и все трудовое человечество.

На нашем сегодняшнем общем собрании мы должны подвести итоги работы, проделанной нашими институтами за первое полугодие и за полтора месяца второго полугодия, должны раскритиковать, все ли каждый сделал или не все, должны иметь перспективы дальнейшей работы для того, чтобы мы с полной ответственностью, с полным сознанием могли сказать, что мы стоим на посту, мы знаем свое место в

рядах советского народа, борющегося с гитлеровскими полчищами, и мы здесь, научные работники, делаем все, что нужно делать в эти дни борьбы за нашу свободу, за наши достижения.

Я думаю, что под этим углом зрения мы и обсудим сегодня работу наших институтов, наметим пути дальнейшей работы и не будем считать наши планы такими незыблемыми, а если понадобится по ходу работы — на ходу будем их перестраивать, если перед тем или иным институтом возникнет какая-нибудь проблема, выдвинутая данным этапом военных действий и тогда мы сможем сказать, что Академия Наук УССР действительно выполняет свой долг перед своей великой родиной, перед великим советским народом, перед доблестной Красной Армией, с таким героизмом борющейся на фронтах.

На этом позвольте наше Собрание открыть, сказав: Да здравствует наша доблестная Красная Армия, дающая нам каждый день образцы мужества, беззаветного героизма! Да здравствует Военно-Морской и Воздушный Флот! Да здравствует наше Советское Правительство! Да здравствует тот, кто вел нас от победы к победе, кто нас ведет и приведет к окончательной победе над Гитлером — наш великий Сталин!

(Все встают, бурные аплодисменты).

В порядке дня сегодняшнего собрания доклады директоров институтов. [...]

Науковий архів Президії НАНУ, ф. Р-251, оп. 1, спр. 92, арк. 1–3. Конія. Машинопис.

№ 159

Стенограма виступу директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Бєлоусова на загальних зборах АН УРСР

22 серпня 1941 р.

[м. Харків]

Очередные задачи работы ин[ститу]та истории вытекали главным образом из тех основных направлений, которые были определены тематическим планом по нашему ин[ститу]ту на 1941 г. Эти основные вопросы или основные задачи работы сводились к следующему: это создание четырехтомника истории Украины, как учебника для вузов.

Другое направление работы шло по линии составления отдельных монографий, очерков по истории Украины и издание документальных сборников хрестоматийного порядка.

За I-ое полугодие ряд работ был закончен, подготовлен к печати и некоторые работы вышли. Так например, была закончена в I-ом полугодии большая работа проф. Оглоблина под названием “Украина в последней четверти XVII и начало XVIII столетия”. Эта работа закончена. Вышла в

свет в I-ом полугодии другая большая работа, это выпуск третий “Освобожденный украинский народ в 1648–54 гг.”⁸”.

В связи с военной обстановкой нашему институту так же, как и многим другим, пришлось перестроить работу. Перестройка пошла по линии расширения нашей тематики и включения ряда работ, имеющих большое актуальное значение. С самого начала войны у нас произошли след[ующие] изменения и в работе, и в составе. Прежде всего, с первых же дней войны весь коллектив научных работников включился в работу исключительно по оборонной тематике. Одна часть работала над небольшими брошюрами на различные исторические темы. Таких работ до начала июля было выполнено свыше 13, многие из них вышли в свет. Другая часть научных работников работала над статьями на исторические темы и, главным образом, для фронтовых газет, так что были и такие дни, когда у здания института можно было наблюдать специальные машины с приехавшими людьми с тем, чтобы забрать этот материал и обеспечить своевременно необходимыми статьями фронтовые газеты.

Некоторая часть научных работников сменила мирную работу или оружие мирного порядка — ушла в армию, находится на военной работе. Оставшаяся часть научных работников приступила к выполнению основных задач, которые поставлены сейчас перед институтом.

Над чем сейчас работает коллектив. Прежде всего, наша основная и главная работа — это “История Украины” в 4-х томах. Написаны тексты, уже выполнена остальная работа, главным образом, редакционная, и работа, связанная с подготовкой к печати.

Мы считаем, что эту работу ни в коей мере откладывать не стоит, ее нужно будет закончить. Необходимые научные работники для этих работ у нас имеются, они налицо. Мы, планируя, и сейчас, после известной корректировки, наш план, считаем эту работу возможной и реальной, примерно, к ноябрю, началу декабря подготовить, даже ее сдать в печать — I, II и III том “Истории Украины”.

Наряду с этим мы включили в тематический план ряд небольших работ. Это другая группа научных сотрудников работает по составлению отдельных брошюр из истории борьбы русского и украинского народа против иностранных интервентов. Тут различные названия, я их перечислять не буду все. Примерно такие, как “Народное ополчение 1612 года”, “Партизанское движение в отечественную войну 1812 года”, “Повстанческое движение против германских оккупантов в 1918 году”, “Партизанское движение на Украине в 1919 году” и целый ряд других брошюр на подобные исторические темы.

Другая серия работ на темы современные, как, например, “Гитлеризм — злейший враг культуры”, “Германский фашизм — враг славянских народов”, “Фашизм — главнейшая опасность прогрессивного человечества”,

⁸ В документі помилково надруковано: “1948–54”.

“Всенародная отечественная война против германского фашизма” и целый ряд других.

Наши научные сотрудники работают сейчас в разных местах и, главным образом, по месту нахождения документальных материалов. Часть научных сотрудников работает в Киеве, продолжает работать, как и работала над определенной тематикой, другая часть научных сотрудников работает здесь, в Харькове, и имеет для этого весь необходимый материал. Это, как известно, материал из истории Великой Октябрьской Социалистической революции находится в Харькове. И есть небольшая группа, собственно говоря не группа, а один человек, работает в Уфе. В свое время материал по истории Украины, 4-хтомник, был вывезен в Уфу. Вот над этим материалом он будет работать.

Вот, собственно говоря, те задачи, которые стоят сейчас перед нашим институтом и над чем работает институт. Кроме того, как мы уже видели из предыдущих докладов, здесь в Харькове имеются почти все основные работники институтов отделения общественных наук. Для того, чтобы координировать работу этих ин[ститу]тов здесь в Харькове и создано необходимое бюро, в задачу которого входит контроль, проверка и координация работы ин[ститу]тов общественного отделения.

Я полагаю, что наш коллектив научных сотрудников вместе с научными сотрудниками, сотрудниками Академии Наук выполнит с честью возложенные на них задачи и сделает все, что потребует от нас партия, наша страна, наш народ для того, чтобы обеспечить победу над злейшим врагом прогрессивного человечества — германским фашизмом.

Науковий архів Президії НАНУ, ф. Р-251, оп. 1, спр. 92, арк. 19–21. Копія. Машинопис.

№ 160

Витяг із наказу відділу культури та освіти Київської міської управи про призначення членів президії Української академії наук та директорів її установ⁹

*20 жовтня 1941 р.
м. Київ*

Тимчасово призначити на керівні посади по Академії наук:

I. Членів Президії:

1. В[иконуючим] о[бов'язки] керівника Фізично-математичного відділу — проф. [В. С.] Чудинова.

2. В[иконуючим] о[бов'язки] керівника Природничого відділу — проф. [М. К.] Шматька.

⁹ На документі помітка: “Скасовано постанов[овою] 5. XI. [19]41 р.”. Підпис нерозбірливий.

3. В[иконуючим] о[бов'язки] керівника Технічного відділу — акад. [В. О.] Плотникова.

4. В[иконуючим] о[бов'язки] керівника Історично-філологічного відділу проф. [О. П.] Оглоблина.

5. Академіка [В. Г.] Шапошникова.

6. Академіка [Б. С.] Лисіна.

ІІ. Т[имчасово] в[иконуючими] о[бов'язки] директорів інститутів:

1. Історичного — д-ра [М. Г.] Андрусяка.

2. Археологічного — проф. [Н. Д.] Полонську-Василенко.

3. Мовознавства — проф. [П. Й.] Горещького.

4. Літератури та фольклору — проф. М. [М.] Марковського.

5. Економіки та статистики — проф. [М. І.] Величківського. [...]

Уповноваженому Відділу культури й освіти в справах Академії наук п. [М. Я.] Кирпиченку перевести збори Президії з участю всіх директорів інститутів і на цих зборах ухвалити плани найближчої роботи та внутрішній розпорядок по всіх установах Академії наук.

Президії Академії в найближчий час підібрати необхідні штати наукового та технічного обслуговуючого персоналу і подати на затвердження завідувачеві відділу культури та освіти.

Завідувач відділу культури та освіти проф. [К. Т.] Штена

Державний архів Київської області (далі — ДАКО), ф. Р-2356, оп. 6, спр. 209 а, арк. 52–53. Копія. Машинопис.

Опубл.: Історія Національної академії наук України. 1941–1945: Документи і матеріали: У 2 ч. — К., 2007. — Ч. 1. — С. 428–429.

№ 161

Витяг із листа проф. І. П. Крип'якевича до проф. О. П. Оглоблина про стан та перспективи наукової праці у м. Львові

4 листопада 1941 р.
м. Львів

Дорогий Олександр Петровичу!

Посилаю Вам оце четвертого листа, — маю надію, що хоч дещо з попередньої переписки до Вас дійшло. [...]

З цим листом їде Омелян Пріцак, аспірант акад[еміка] Кримського, певна людина, наш співробітник з львів[ського] відділу Інституту, — можна йому у всьому довіряти. [...]

Чекаю вісток від Вас — про Академію і Інститут, про наукові плани, — хто з наших істориків залишився? А так само бажано нам знати, чи є в Києві який політичний центр і хто цікавиться питанням майбутньої держави?

[...] Мали ми надію, що львівські відділи інститутів перетворяться в Укр[аїнський] Інститут — був вже готовий статут і намічені люди, — але

в останньому моменті признано це “неактуальним”. Отже, ми примушені вернутися до організації Наук[ового] Тов[ариства] ім. Шевченка, але ще формального дозволу нема. Натомість у Львові повстає філія Краківського Інституту для німецької праці на Сході (Institut für deutsche Ostarbeit), що має різні сектори. У Львові мають дати роботу 20 людям, але поруч з українцями беруть поляків. З наукових видань поки що у нас нічого не видано; є дещо популярної літератури, я Вам її вислав. Я сам перевидав дві популярні історії України, а тепер приготую підручник для широких кол інтелігенції. Як у Вас з виданням? Читав я в газеті, що є програмові комісії, що підготовляють підручники для шкіл. Може, в чому треба допомогти зі Львова?

Дуже потрібний нам періодичний зв'язок з Вами, присилайте вістки, дуже їх чекаємо.

Щиро стискаю руку

І. Крип'якевич

*Опубл.: Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1941–1943 років / Публ. Любомира Винара // Український історик. — 1990. — № 1–4. — С. 164–177.
Републ.: Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина // Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / Відп. ред. Я. Ісаєвич, упорядник Ф. Стеблій. — Львів, 2001. — С. 421.*

№ 162

Витяг із листа проф. І. П. Крип'якевича до проф. О. П. Оглоблина про наукове життя в м. Києві та Галичині

23 листопада 1941 р.

м. Львів

Дорогий Олександр Петровичу!

Дуже зрадів Вашим листом і щиро дякую за широкі відомості. Для нас це дуже болюче, що не маємо постійного зв'язку з Києвом і не можемо допомогти у найважливіших справах. Лист Ваш і Пріцака щойно приніс нам потрібні інформації і дуже просимо Вас повідомлювати нам про всі новини політичного і культурного життя або дещо переказувати Пріцакові, а він буде тримати зі мною зв'язок. Є у нас гурт людей, що повинен Вам допомогти своїми роботами, але треба нам знати, що і як робити. [...]

Вістки про культ[урне] і політ[ичне] життя ми оцінюємо як явища дуже позитивні, — все є краще, як ми могли думати. Треба брати під увагу 1) більшовицьке винищування українства, 2) виїзд цінних сил, 3) воєнну атмосферу, 4) спеціальні для Києва саботажі. У таких відносинах кияни зробили незвичайно багато — всюди на безлюдді, in studa radice¹⁰, на “дикому полі” зорганізували початки нового. За це Вам шана і слава!

¹⁰ Дослівно з латинської: на пустомі місці.

Ваша ж роля, дорогий Олександрє Петровичу, справді історична як першого голови міста, що мусів довести до порядку знищену столицю; у Львові таку саму роботу проводив як посадник міста проф. Юрій Ів[анович] Полянський — ми знаємо, кілька це коштує нервів і праці, а як мало дає вдовolenня, але щойно історик Києва оцінить таку роботу. Але я радію тим, що Вас звільнили¹¹ і зможете всеціло зайнятися науковою роботою і організацією. [...]

А щодо *Ак[адемії] наук* — дуже добре, що обрано керівників Відділів і президію. Треба роботу вести, хоч би у вузьких формах, щоб *творити факти*, що Академія живе. Треба пильнувати урядових годин, щоб давати інформації. Думаю, що в недовгому часі зажадають анкет про завдання кожного Відділу; треба ці відповіді приноровити до німецького способу думання. Напр[иклад], в Іст[орично]-філол[огічному] відділі як мету ставити, м[іж] ін[шим]: а) боротьбу з марксизмом, большевизмом і русифікацією; б) нав'язання зв'язків з новою Європою, дослідів укр[аїнсько]-нім[ецьких] взаємин і т. д.

[...] а найбільше цікавить мене наш Інститут — організація історичної роботи. Центр науки повинен бути в Києві, в Академії. Якщо Галичина залишиться при Ген[еральному] Губ[ернаторстві] або Райху, то Львів не зможе zorganizувати вже широкої роботи. Це ми вже тепер відчуваємо. Наукове т[овариство] не добуло ще дозволу на онову роботи, але все-таки починає її — але без ніякого фінансового забезпечення. Але маємо надії перемогти труднощі. З членів нашого Інституту: Терлецький, Герасимчук і Голійчук мають емеритуру, Карпинець і Білецький працюють в Держ[авному] архіві, я в Укр[аїнському] видавництві. Про систематичну роботу наших членів важко думати, бо не можна її щомісяця оплачувати. Але давніше члени НТШ працювали без гонорарів і тепер будуть працювати. Молодняку мало, дуже мало, і він розбрівся по різних установах, бо тепер на масу людей потреба в економічних базах і крамницях, як не стало жидів (вони в окремій дільниці). Все-таки починаємо роботу секцій і комісій. Щодо видавництва, то ними займається Укр[аїнське] видавництво під проводом проф. Кубійовича — це монопольне видавництво, що має zorganizувати всю письменницьку продукцію — наукову, популярну, белетристичну і ін. Науці присвячують велику увагу — оновимо “*Записки*” НТШ і ін. Дуже радо привітаємо Ваше співробітництво. “*Іст[орія] Русів*”, напевно, знайде у нас місце, але ще потреба дещо часу, щоб видавництво перейшло на нову організацію. Про це Вас повідомлю.

Але, все-таки, [центр] наукових видань повинен бути в Києві — це потрібно для престижу України. Тому треба в Києві zorganizувати видавництво — папір і друкарні знайдуться. Перші наукові видання повинні дати *найкращі* роботи, щоб зазначити нову епоху. Істориків в Києві

¹¹ Мова йде про звільнення німецькою владою О. П. Оглоблина з посади голови Київської міської управи.

залишилося небагато. Але Ви й Наталія Вікторівна¹² повинні організувати їх і розпочати періодичні засідання Інституту з наук[овими] доповідями, хоч би публіки було небагато (в Істор[ичній] секції НТШ не раз бувало тільки 4–5 людей), треба підтримувати дискусію, притягати молодняк, добирати інтересні, актуальні проблеми...¹³

Треба буде нам скласти всеукраїнський план істор[ичних] робіт на довший час (5-річку) для Києва, провінціональних осередків, Львова, еміграції. Академічний план повинен все передбачувати. Потрібний нам *перелік проблем*, що повинні бути обробленими у найближчих роках, і так само — план видавництва джерел. Це не легка робота, але хто ж її зробить, як не нас, кількох істориків, що щасливо залишилися по той бік греблі? Я дуже радію, що Ви з таким розмахом беретеся реформувати УАН — це важлива справа, треба її провести, а між ін[шим] — переорганізувати наш Інститут. Я думаю, що треба залишити інститути — це добра форма організації, краща, як колишні секції, комісії етц[ера]¹⁴ ВУАН, але треба сам зміст переорганізувати.

Я не маю тепер педагогічної роботи в університеті, і взявся до наукових і популярних робіт. Я перевидав попул[ярну] “Історію України” (колишній підручник для поч[аткової] школи, видавн[ицтва] “Вернигора”), а тепер взявся за ширшу історію України для широких кол інтелігенції, в якій бажаю зайнятися головними проблемами нашого минулого. Нові часи вимагають переоцінки різних давніх поглядів й нового їх освітлення. Як вже закінчу цю роботу (може напротязі зими), перейду до монографічних студій, але що саме буде потрібне і актуальне, поки що не рішився. Треба на перше місце поставити історію держави — може Б. Хмельницького, може видання його кореспонденції? Я думаю, що нам, старим, тепер нема що роздроблюватися на малі теми, а треба вирішувати головні проблеми, а підховувати молодняк, що повинен обговорювати другорядні питання.

Є нас тут у Львові цілий гурт таких, що бажали б відвідати Київ, а хто зна, може й залишитися на роботу. Але тепер важка зима, і щойно під весну зможемо вибратися в дорогу. Поки що прошу Вас дуже часто до мене писати. Потрібний нам обмін думок.

Вашу книжку Вам пришлю, може й рівночасно з цим листом, також інші нові видання.

Пересилають Вам привітання проф. Сімович і Паше-Озерський, він (П. О.) бажає вернутися до Києва і просить Вас допомогти йому, тільки не знає, чи зараз вертатись, чи краще весною — до роботи в університеті або АН.

¹² Тут і далі — так у документі. Потрібно: “Наталія Дмитрівна” [Полонська-Василенко].

¹³ Так у документі.

¹⁴ Від латинської “*et cetera*” — і так далі.

Щиро здоровіть від мене п. Чумака — хай напише до мене, що з його Ярославом.

Передайте поклін Наталії Вікторівні, дуже радію, що змогла залишитися в Києві, здоровіть п. Білика. Якщо є Залізник, здоровіть.

Щиро стискаю руку, на все добре!

І. Крип'якевич

[P.S.] Прицака залишіть при Академії, це дуже рухлива і свідомою людина, буде з нього добрий дослідник, я з ним працював.

Опубл.: Український історик. — 1990. — № 1–4. — С. 164–177.

Републ.: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. — С. 421–426; Історія Національної академії наук України. 1941–1945: Документи і матеріали. — Ч. 1. — С. 438–441.

№ 163

Доповідна записка директора Інституту історії України Української академії наук М. Г. Андрусяка про стан інституту та його роботу в умовах окупації

*[Листопад 1941 р.]¹⁵
[м. Київ]¹⁶*

Інститут історії України в системі інститутів Української академії наук займає особливе місце. Він розробляє тематику з історії героїчного минулого українського народу. Інститут має цінну бібліотеку, спеціально підібрану, яка дорівнює 25 000 томів. Бібліотека в основному збереглась. Лише незначну частину (120 томів) з числа стародруків жидо-більшовики вивезли до Уфи. Туди ж вивезені рукописи незакінчених творів співробітників Інституту. Решта майна (меблі та ін.) повністю збереглась. Інститут має всі можливості до роботи в нових умовах.

Директор Інституту д-р

М. Андрусяк

ДАКО, ф. 2462, оп. 1, спр. 5, арк. 1. Оригінал. Машинопис.

Опубл.: Історія Національної академії наук України. 1941–1945: Документи і матеріали: У 2 ч. — Ч. 1. — С. 448.

¹⁵ Датовано за суміжними документами в архівній справі.

¹⁶ Місце складання документа подано за місцем знаходження установи.

№ 164

**Витяг із звіту № 5 керівника групи “Наука”
при Оперативному штабові рейхсляйтера Розенберга доктора
фон Франке про політику щодо Української академії наук***20 грудня 1941 р.**м. Київ*1. Akademie der Wissenschaften.

Die Akademie der Wissenschaften hat inzwischen die geforderten Unterlagen eingesandt. Für die Zukunft der Akademie bestehen folgende Möglichkeiten:

A. Was der Politik des Reichskommissars entsprechen würde, vollkommene Auflösung.

B. Die Übernahme der für die Wirtschaft und Technik in der Ukraine wesentlichen Institute in die deutsche Zivilverwaltung als ukrainische Gefolgschaft und Überlassung des Restes der Akademie ihrem Schicksal.

C. Die Akademie in der jetzigen Form bestehen zu lassen und zur Wahrung der deutschen Belange eine deutsche Persönlichkeit in sie an leitende Stelle einzusetzen.

Zur ersten Möglichkeit ist zu sagen:

Die völlige Auflösung würde von den Ukrainern als feindseliger Akt aufgefasst werden und in den städtischen Kreiser die Widerstandskräfte stärken. In gewissen Dingen könnten auch Sabotage einsetzen. Diese dürfte aber zu überwinden sein, wenn auch eine für die Gesamtstimmung ungünstige Nachwirkung länger zu verspüren sein wird. Wesentlicher ist, dass die deutsche Verwaltung und Wehrmacht einer Unzahl arbeitswilliger Kräfte beraubt würde, die sich augenblicklich danach drängen Adolf Hitler dienstbar zu sein, und dass von deutscher Seite Manches neuaufgebaut werden wüsste unter überflüssigen Aufwand, was jetzt nur für uns eingeschaltet werden braucht. Die erste Möglichkeit ist daher abzulehnen.

Zur zweiten Möglichkeit ist zu sagen:

Sie würde allen deutschen Dienststellen die Arbeit der ihr dienlichen Einrichtungen der Akademie sichern. Sie wird wahrscheinlich eine Spaltung der in der Akademie zusammengefassten Kreise herbeiführen.

[...]

Die Übernahme der einzelnen Einrichtungen durch die verschiedenen Dienststellen birgt natürlich die Schwierigkeit in sich, dass es Dinge gibt, die insgesamt gesehen für die weitere Zukunft von grosser Bedeutung sind, aber an denen zunächst bei den jetzt eingesetzten Dienststellen kein Interesse besetzt.

Zur 3. Möglichkeit ist zu sagen:

Sie birgt die Gefahr in sich, dass trotz der deutschen Führung die allukrainischen politischen Tendenzen in der Akademie eine Pflegestätte behalten. Die Voraussetzung dazu wäre ausserdem ein zielbewusste

kulturelle Führung von seiten des Reichskommissariats, die nicht gegeben ist. Die Führung von Berlin aus dem Ministerium unmittelbar würde innerhalb der deutschen Verwaltung auf Grund der Entfernung und Unmöglichkeit schnelle Entscheidungen durchzusetzen, innerhalb der deutschen Dienststellen zu unterschiedlichen verhalten gegen die Ukrainer führen und zum mindesten den in die Führung der Akademie eingebauten Reichsdeutschen mit dem Auftrag des Ministeriums in Lagen bringen, wo er seinem Auftrag auf Grund von gegenteiligen Massnahmen des Reichskommissariats nicht gerecht werden kann.

Unter den gegebenen Umständen ist daher wohl die zweite Möglichkeit als Übergangslösung zunächst die gegebene zur Durchführung. [...]

Die Institute der ukrainische Sprache, für ukr. Literatur und für ukr. Geschichte würden sich selbst überlassen, falls nicht eine Sicherheitsmassnahme für die Büchereien weiteres notwendig macht, dafür Vorschläge zu machen ist nicht möglich, solange keine grundsätzliche Entscheidung aus Berlin vorliegt. [...]

Dr. von Franqué

Переклад

1. Академія наук.

Академія наук на даний момент надіслала потрібні матеріали. У майбутньому для Академії наук існують такі варіанти:

А. Повний розпуск, що відповідало б політиці рейхскомісара.

Б. Передання інститутів, важливих для економіки та техніки в Україні, з українським персоналом німецькій цивільній адміністрації та залишення решти Академії без будь-якої підтримки.

В. Залишити Академію існувати в її сучасній формі та призначити на керівні посади німецьких представників задля забезпечення німецьких інтересів.

Стосовно першого варіанту:

Повний розпуск Академії може бути сприйнятий українцями як ворожий [до них] акт та привести до зростання у міських колах сил опору. За певних обставин можливий саботаж. Це було б необхідно перебороти, навіть якщо довгий час був би відчутним несприятливий вплив на загальний настрій населення. Суттєвіше те, що німецька адміністрація та вермахт втратили б велику кількість готової працювати робочої сили, що до того ж на даний момент прагне стати у нагоді Адольфу Гітлеру, а це з німецького боку в умовах надмірних витрат потребувало б будівництва чогось нового, що потрібне зараз лише для нас. Тому від першого варіанту потрібно відмовитися.

Стосовно другого варіанту:

Це забезпечило б всі німецькі служби роботою всіх корисних для них установ Академії. Ймовірно, це призвело б до протиріч у колах, зосереджених навколо Академії.

[...]

Передача окремих установ різним службам, безперечно, містить у собі небезпеку, тому що є речі, що загалом матимуть велике значення для далекого майбутнього, але зараз не представляють інтересу для нинішніх служб.

Стосовно третього варіанту:

Тут загроза криється в тому, що, незважаючи на німецьке керівництво, Академія буде місцем збереження загальноукраїнських політичних тенденцій. Крім того, передумовою [запровадження цього варіанту] має бути цілеспрямоване культурне керівництво з боку рейхскомісаріату, чого немає. Через віддаленість Берліну та міністерства¹⁷ ухвалення термінових рішень мало б здійснюватися безпосередньо німецькою адміністрацією. З боку німецьких служб це призвело б до різних дій проти українців і щонайменше до того, що імперський німець¹⁸, введений до керівництва Академії за дорученням міністерства, виявився б неспроможним впоратися із своїм завданням належним чином через супротивні заходи рейхскомісаріату.

Тому за даних обставин саме другий варіант прийнятний як тимчасове початкове рішення. [...]

Інститути української мови, української літератури та української історії залишаться без підтримки, якщо не виникне необхідність забезпечення безпеки бібліотек; щодо останнього поки що немає принципового рішення з Берліну. [...]

Д-р фон Франке

ВА, NS 30/85/107–109. Завірена копія. Машинопис. Мова німецька. Переклад з німецької Н. Г. Кашеварової. Цифрову копію онлайн див: <http://startext.net-build.de:8080/barch/MidosasSEARCH/NS30/index.htm>

¹⁷ Йдеться про Імперське міністерство (Рейхсміністерство) у справах окупованих східних територій. — *Примітка перекладача.*

¹⁸ У документі вжито термін “Reichsdeutsche” — “рейхсдойче”, “імперський німець”, що за часів націонал-соціалізму позначав німця з громадянством Третього рейху, який походив безпосередньо з Німеччини та де постійно проживав. Цей термін побутував водночас з термінами “Volksdeutsche” (“фольксдойче”) щодо німця за походженням, але з громадянством іншої країни, та “Auslandsdeutsche” (“аусландсдойче”) — за часів Третього рейху так називали німців, переважно громадян Німеччини, що постійно проживали поза межами Німеччини. — *Примітка перекладача.*

№ 165

**Витяг із звіту керівника групи “Наука” доктора фон Франке
про стан наукових установ м. Києва**

5 січня 1942 р.
м. Київ

Betrifft: wissenschaftliche Einrichtungen in Kiew.

1. Akademie der Wissenschaften

Die Entwicklung der Akademie der Wissenschaften in der letzten Zeit erlaubt es die vollige Auflösung in Aussicht zu nehmen. Was mir vom ersten Sekretär der Akademie Herrn Tschudinow gemeldet wurde, hat mir Veranlassung gegeben, den SD zu bitten, sich dieses Herrn näher anzunehmen. Es wird wohl nicht möglich sein, dass er seinen Posten in der Akademie länger bekleidet. Dieses wird für mich den Anlass geben, das derzeitige Präsidium abzulösen und zunächst einen volksdeutschen Dozenten mit der Führung der Geschäfte zu beauftragen, mit dem Endergebnis der Auflösung der Kopfororganisation der Akademie.

Für die Mehrzahl der Institute hat Brigadeführer Quitzerau entschieden, dass diese vom Generalkommissariat übernommen werden. [...] Bei den übernommenen Instituten schaltet selbstverständlich jegliche Einwirkung einer ukrainischen Stelle wie das Präsidium der Akademie aus. Die nicht übernommenen geisteswissenschaftlichen Institute erschienen mir bei der Besichtigung mehr oder minder wie ein wissenschaftlicher Trödelladen. Zunächst besteht keine Veranlassung, in ihrer Hinsicht etwas zu übernehmen. Nach Verschwinden des Präsidiums der Akademie wird sich von selbst die Gelegenheit ergeben, ihnen ein sanftes Ende zu bereiten, ausgenommen das Archäologische Institut. Dieses wird wohl als Aussenstelle von Prof. Reinerth unter Aufsicht von Prof. Stampfuss weiter zu arbeiten haben. [...]

Der Leiter der Gruppe Wissenschaft
gez. Dr. von Franqué
Bereitschaftsführer

Переклад

Стосовно стану наукових установ м. Києва

1. Академія наук.

Розвиток Академії наук останнім часом дозволяє припустити за можливе її цілковитий розпуск. Те, що мені було повідомлено про першого секретаря Академії пана В. С. Чудинова, дало мені привід просити СД зайнятися ним більш детально. Неможливо, щоб він і надалі займав свою посаду в Академії. Це дасть мені можливість розпустити нинішню Президію і доручити керівництво справами доценту фольксдойче, кінцевим результатом чого буде повна ліквідація головної організації Академії.

Для більшості інститутів бригаденфюрер Квітцерау вирішив, що вони будуть передані генералкомісаріату. [...] Само собою зрозуміло, що на всі

прийняті інститути виключається будь-який вплив такої української установи як Президія Академії.

Гуманітарні інститути АН — з точки зору науковості — не становлять інтересу. Тому, не існує жодної необхідності вживати якісь заходи щодо них. Після ліквідації Президії Академії виникне нагода підготувати їх поступове закриття за винятком Археологічного інституту. Вірогідно, він повинен працювати і надалі як філія професора Райнерта під контролем професора Р. Штампфуса. [...]

Керівник групи “Наука”,
доктор фон Франке,
берайтшафтсфюрер

*ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 5, спр. 4, арк. 11–14. Копія. Машинопис.
Опубл.: Історія Національної академії наук України. 1941–1945: Документи і матеріали: У 2 ч. — Ч. 1. — С. 469–472.*

№ 166

Повідомлення керівника групи “Наука” доктора фон Франке про вилучення з відання Міської управи установ УАН, надіслане до Київської міської управи та професора М. Г. Андрусяка

*21 січня 1942 р.
м. Київ*

Zu Ihrer Denkschrift vom heutigen Tage teile ich Ihnen mit:

Der Generalkommissar hat über die zu übernehmenden Einrichtungen bereits entschieden. Die Akademie, die Universität und das Polytechnische Institut sind über die Entscheidung von mir benachrichtigt worden.

Eine Übernahme der Institute für Geschichte, Sprache, Literatur und Mathematik findet nicht statt. Ihre Büchereien werden der Akademiebücherei in Verwahrung gegeben.

Ihre Ansicht, dass die für die Erhaltung notwendigen Kräfte durch die Stadtverwaltung bezahlt werden können, ist vollkommen irrig, da der Beauftragte für die Stadt Kiew keinesfalls für diese Dinge Gelder bewilligen kann angesichts der grossen Schuldenlast, die Stadtverwaltung sich bereits aufgehalst hat.

Die einzigen kulturellen Einrichtungen, die der Stadtverwaltung verbleiben, da sie rein örtliche Bedeutung haben, ist das Schewtschenko-Museum und das Theater-Museum. Die Weisungen darüber werden der Stadtverwaltung durch den Beauftragten der Stadt Kiew zugehen.

Der Leiter der Gruppe Wissenschaft
gez. Dr. von Franqué
Bereitschaftsführer

Переклад

Відповідно до Вашої сьогоднішньої доповідної записки повідомляю: Генералкомісар вже прийняв рішення щодо переданих установ. Академія, Університет і Політехнічний інститут про це рішення мною поінформовані.

Передача інститутів Історії, Мови, Літератури і Математики не відбулася. Їх бібліотеки будуть передані на збереження Академічній бібліотеці. Ваша думка, щодо збереження необхідних кадрів, які можуть оплачуватися Миською управою, є повністю помилковою, оскільки уповноважений міста Києва ні в якому випадку для цих речей не може асигнувати кошти, зважаючи на великі борги, які Миська управа вже має.

Єдині культурні установи, які залишаються в Миській управі, оскільки вони мають цілком місцеве значення, — Музей Т.Шевченка і Театральний музей. Вказівки щодо цього будуть надані Миській управі через уповноваженого міста Києва.

Керівник групи “Наука” д-р фон Франке,
берайтшафтсфюрер

ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 5, спр. 4, арк. 234. Копія. Машинопис.

Опубл.: Історія Національної академії наук України. 1941–1945: Документи і матеріали: У 2 ч. — Ч. 1. — С. 483–484.

№ 167

**Витяг із спогадів українського історика М. Г. Андрусяка
про стан наукових установ у м. Києві**

*[Січень 1942 р.]¹⁹
[м. Київ]²⁰*

[...]Від самого початку німецької окупації прибували до Києва псевдонаукові “специ” з т[ак] зв[аної] групи Розенберга. Спершу ці “специ” провідали тільки Бібліотеку Української академії наук. В часі своєї провірки вони не дозволяли вступу працівникам бібліотеки, з якої забирали все по своїй подобі. З кінцем листопада, чи початком грудня, прибув для ліквідації наукових установ міста Києва якийсь д-р фон Франке, що подав себе за історика й проголосив згодом на сторінках спершу російського додатку до “Українського Слова”, відтак на сторінках “Нового Українського Слова”, врешті в “консультації”, уділений місцевим історикам, такі свої тези: “Нема історії України, як історії українського народу; є тільки історія української території, за яку боролися сусідні великі держави. Тепер німецький нарід вирішує цю боротьбу на свою користь”. Він завіззав до себе з початком грудня 1941 р. представника відділу культури

¹⁹ Дата стосується змісту документа.

²⁰ Місце складання документа подано за місцем знаходження наукових установ.

і освіти при Міській управі та представника усіх київських наукових установ, що були на удержанні цього Відділу, та заявив їм таке: “Київ не може виживати свого населення. Тому є конечним, щоби населення Києва розходилося по краю. Це саме повинні робити теж науковці. Якщо вони мають свої бібліотеки, або наукові апарати, можуть це передати на переховок групі Розенберга”. [...]

В січні 1942 року розіслав фон Франке свої листи до київських наукових установ, в яких мали діяти тільки ті інститути, що мали для німецьких воєнних діянь практичне значення. В письмі до Київського університету відмічував він, що, як йому відому, професори історичного й філологічного факультетів працюють одні в редакції “Нового Українського Слова”, другі — в Міській управі. При тому натякав він, що він не вважає членами професорського університетського складу тих, що прибули з Заходу, як от “п. А.”²¹.

В обороні Інституту історії України та мовознавчих інститутів Української академії наук писав заступник керівника міського відділу культури й освіти письмо до фон Франке, виказуючи, що ці інститути можуть існувати, бо їхні працівники працюватимуть безкоштовно, міський же відділ культури й освіти опікуватиметься приміщеннями. Фон Франке відповів, що не може бути мови про дозвіл, тому, що обербюржермайстер не дозволить Міській управі навіть щонайменший бюджет для цих установ, що повинні зникнути, як німцям непотрібні. [...]

Опубл.: В боротьбі за українську державу. Есеї, спогади, свідчення, літописання, документи Другої світової війни / Під ред. Г. Марунчак. — Вінніпег, 1990. — С. 803–817; Історія Національної академії наук України. 1941–1945: Документи і матеріали: У 2 ч. — Ч. 1. — С. 486–487.

№ 168

Витяг із підсумкового звіту керівника групи “Наука” доктора фон Франке до рейхсміністра окупованих східних територій А. Розенберга про стан наукових установ у м. Київ

*3 лютого 1942 р.
м. Київ*

1. Die Tätigkeit der Gruppe Wissenschaft bestand:

a) In der Feststellung der von den Sowjets zurückgelassenen wissenschaftlichen Personalbestandes.

b) In der Feststellung, in welcher Weise die noch vorhandenen Einrichtungen dem deutschen Aufbau in der Ukraine dienstbar gemacht werden können.

²¹ Тут: “Пан Андрусак”.

c) Der Ermittlung, in welcher Weise nichts kriegsnotwendige Einrichtungen von wissenschaftlichen Wert sinnvoll erhalten werden können.

d) In der Ausarbeitung von Vorschlägen zur einheitlichen Zusammenfassung der zersplitterten fachlichen Einrichtungen in einheitlichen Instituten, die dann von

deutschen Dienststellen insbesondere vom Generalkommissariat Kiew übernommen werden konnten.

Da die Gruppe Wissenschaft seit ihrem Eintreffen in Kiew Anfang November 1941 bis Mitte Januar im wesentlichen allein die Aufgaben des Einsatzstabes in Kiew zu bewältigen hatte, hat sie ausserdem die nötigen Massnahmen zur Sicherstellung der Museen getroffen.

Ein wesentlicher Teil der Zeit musste den Sammlungen in der Lawra gewidmet werden, die durch die Sprengungen der Kathedrale besonders gefährdet sind.

2. Wissenschaftliche Einrichtungen in Kiew.

Entsprechend der materialistischen Weltanschauung des Bolschewismus wurde vor allem eine grosse Anzahl technisch — wissenschaftlichen Institute von verschiedenem Wert vorgefunden. Ein Teil davon gehörte zum Verband der ukrainischen Akademie der Wissenschaften, ein anderer Teil war selbständig. Es war ein Grundsatz des Bolschewismus die wissenschaftliche Arbeit möglichst aufzusplittern in eine grosse Anzahl von Instituten, die verwandte und gleichartige Aufgaben zu bearbeiten hatten. Ein Grund für diese Zersplitterung war offenbar, möglichst viel Direktorenstellen für Juden zu schaffen, ein zweiter Grund war die Möglichkeit, die verschiedenen Institute gegeneinander auszuspielen. Der Wert der Institute ist sehr unterschiedlich gewesen. Es gibt solche, die im Grunde nur reine Laboratorien und Werkstätten sind ohne wissenschaftliche Bedeutung. Mit letzteren wurde sich nicht weiter befasst.

Die ukrainische Stadtverwaltung, die nach Abzug der Bolschewisten der Kern für die künftige Regierung einer selbständigen Ukraine sein sollte, hatte offenbar im Einvernehmen mit Dr. Dr. Koch u.a. deutschen Persönlichkeiten, die mit der Wehrmacht hier eintrafen, bereits einige Institute vereinigt und war bestrebt die Universität und das Polytechnikum nach deutschem Vorbild auszubauen.

Die Akademie.

Die wichtigste wissenschaftliche Einrichtung in Kiew ist die Allukrainische Akademie der Wissenschaften gewesen, deren führende Köpfe, zum Teil gegen ihren Willen, von den Bolschewisten evakuiert worden sind. Die Akademie bestand aus einem Zentralapparat und einer Anzahl von wissenschaftlichen Forschungsinstituten. Ihr gehörte ausserdem die wertvolle Bücherei von angeblich 5 Mill. Bänden, deren wertvollste Bestände zum Teil durch verschiedene deutsche Dienststellen (Gruppe Künsberg — Paulsen u. a.) gelichtet sind.

Als Gesamtorganisation diente die Akademie seit Abzug der Bolschewisten weniger der Wissenschaft, als den politischen Bestrebungen des ukrainischen Nationalismus und so ist es bezeichnend, dass der von der deutschen

Zivilverwaltung nicht anerkannte Allukrainische Nationalrat seinen Sitz beim Präsidium der Akademie hatte.

[...]

Von den geisteswissenschaftlichen Instituten scheint das Archäologische recht gut gearbeitet zu haben einige gute Fachkräfte zu besitzen. Es wurde entsprechend den Vorschlägen von Prof. Stampfuss vom Generalkommissariat übernommen. Es wird darüber auch berichten.

Ausserdem wurde übernommen das Institut für Ökonomie, Statistik und Geographie. Einige von den Statistikern sollen grossen Ruf geniessen. Der Rest der geisteswissenschaftlichen Institute, die für Mathematik, für ukrainische Literatur und Volkskunde, für ukrainische Sprache, für ukrainische Geschichte sind reine Pflegestätten eines beschränkten Nationalismus gewesen, ohne höhere wissenschaftliche Bedeutung. Sie wurden daher liquidiert und ihre Büchereien der Akademie-Bücherei in Verwahrung gegeben.

[...]

3. Wissenschaftliche Persönlichkeiten.

Die führenden Wissenschaftler der Sowjetzeit in Kiew waren fast alle evakuiert. Die Juden und Kommunisten freiwillig, Volksdeutsche u. a. zwangsweise. Von den ordentlichen Mitgliedern der Akademie, den "Akademikern", waren nur 3 geblieben. Die Chemiker Plotnikow und Schaposchnikow und der Mineraloge Lyssin. Die nach Abzug der Bolschewisten die neugemachten "Akademiker" sind wissenschaftlich z. T. Zweifelhafte Natur und wegen nationalistischen ukrainischer Gesinnung zu Akademikern erhoben, eine Bestätigung ist von keiner Seite erfolgt. [...] In den Geisteswissenschaften war wenig von Bedeutung festzustellen, zumal diese fast ausschliesslich von Juden vertreten waren, an deren Stelle im wesentlichen jetzt eine etwas engstirnige nationalistisch-ukrainische Lehrerschaft ohne wissenschaftlichen Rang getreten ist. Der einzige Mann von Bedeutung auf geistwissenschaftlichen Gebiet, der noch vorgefunden wurde, ist Professor Stepa, der nach Einmarsch der deutschen Truppen in Kiew das Rektorat der Universität und zeitweilig die Kulturbteilung der Stadtverwaltung übernommen hat. [...]

Als Fachkraft auf dem Gebiet der Paläographie, alten Drucke und Bücherwesens ist Herr Höppner, volksdeutscher Herkunft, zu werten.

Professor Schugajewski gilt als bedeutender Numismatiker.

Herr Kurinnyi und Fräulein Höppner sind als gute wissenschaftliche Vorgeschichtler angesehen.

Herr Professor Kezma, der einzige Araber in der Ukraine, Professor für arabische Sprache, scheint nicht ohne Bedeutung zu sein, er soll als Leiter oriental. Abteilung der Akademiebücherei übernommen werden.

4. Einsatz von Fachkräften in Reich.

Auf Grund der ihr vorliegenden Unterlagen hat die Gruppe Wissenschaft, die nicht im Rahmen der neugebildeten Institute zum Einsatz im deutschen Dienst gelangenden wissenschaftlichen Kräfte, vor allem Physiker, Mathematiker und Techniker der von Reichsmarschall entsandten Kommission namhaft gemacht, zum Einsatz in Reich.

5. Mit der Bildung der arbeitsfähiger Institute für die deutsche Verwaltung und Liquidierung der alten Organisation der Akademie, Universität und des Polytechnikums, hat die Arbeit der Gruppe Wissenschaft in Kiew zunächst einen Abschluss gefunden. Die verwaltungsmassige Übernahme auf Grund der Vorschläge der Gruppe Wissenschaft erfolgt zur Zeit. Für die Erhaltung der rein materiellen Werte an Gebäuden und Einrichtungen ist darüberhinaus durch Übernahme des Protektors Grusinsky mit den nötigen Kräften zur Verwaltung durch das Generalkommissariat gesorgt worden. Es sind sowohl die Voraussetzungen erhalten, um gegebenenfalls an der alten Stelle wieder eine Universität erstehen zu lassen, wie auch zur Überführung der von den Bolschewisten zurückgelassenen Einrichtungen in die neue Hauptstadt des Reichskommissars.

Gez. V. Franqué

Переклад

1. Діяльність групи “Наука” полягала:

а) у встановленні залишеного советами персонального складу науковців.

б) у встановленні, яким чином наявні установи можуть бути використані для німецької діяльності на Україні.

в) у з’ясуванні, яким чином може бути раціонально збережено наукове значення установ, які не можуть бути використані для воєнних цілей.

г) у розробці пропозицій для уніфікованого централізованого обліку розпорощених фахових установ в спеціалізовані інститути, що згодом могли б бути передані німецьким службам, передусім генералкомісаріату Києва.

Оскільки група “Наука” з моменту її прибуття до Києва на початку листопада [1941] до середини січня 1942, в основному одна виконувала завдання Оперативного штабу у Києві, вона крім того, здійснювала необхідні заходи щодо взяття під контроль музеїв.

Значну частину часу необхідно було приділяти колекціям Лаври, які знаходились у небезпеці, спричиненій вибухом собору.

2. Наукові установи у Києві.

Передусім, згідно з більшовицьким матеріалістичним світоглядом існувала велика кількість науково-технічних інститутів різного значення. Частина з них належала до системи Української академії наук, інші — були самостійними. Основним більшовицьким принципом було роздрібнювати наукову роботу у великій кількості інститутів, які розробляли суміжні й аналогічні завдання. Головною причиною для такого роздрібнювання, вірогідно, була мета утворити якомога більше директорських посад для євреїв, другою — можливість протиставляти інститути один одному. Значення інститутів було дуже різним. Існують такі, які по суті є лише лабораторіями або майстернями, не маючи наукового значення. Стосовно останніх, то вони надалі обліковуватися не будуть.

Українська міська управа [м. Києва], яка після відступу більшовиків повинна стати ядром майбутнього уряду самостійної України, вірогідно вже згідно домовленості з професором доктором [Е.] Кохом та іншими німецькими представниками, що потрапили сюди з вермахтом, об'єднала деякі інститути і намагалася перебудувати Університет і Політехнічний інститут за німецьким зразком.

Академія.

Найбільш важливою науковою установою у Києві є Всеукраїнська академія наук, керівники якої, частково проти їх бажання, були евакуйовані більшовиками. Академія складалася з центрального апарату і численних науково-дослідних інститутів. Крім того, до неї належала цінна книгозбірня, приблизно у 5 млн. томів, найбільш цінні фонди якої були частково вивезені різними німецькими службами (група Кюнсберг-Паульсен та ін.). Як головна загальна організація Академія після відступу більшовиків менше слугувала науці, ніж політичним прагненням українського націоналізму і зазначалося, що не визнана німецьким цивільним управлінням Всеукраїнська національна рада знаходилася при Президії Академії.

[...]

Серед гуманітарних інститутів справляє враження, що достатньо добре працює Археологічний, маючи декількох хороших спеціалістів. Відповідно до пропозицій проф. Штампфуса він був переданий генералкомісаріату, і який буде інформувати про нього також.

Крім того, [генералкомісаріату] був переданий Інститут економіки, статистики і географії. Деякі статистики мають високу репутацію. Решта гуманітарних інститутів, Математики²², Української літератури і фольклору, Української мови, Української історії, перетворилися на осередки тупого націоналізму, не маючи важливого наукового значення. Тому вони ліквідовані, а їхні бібліотеки передані на збереження до Академічної бібліотеки.

[...]

3. Науковці.

Провідні науковці радянського часу у Києві майже всі були евакуйовані. Євреї і комуністи добровільно, фольксдойче та інші — примусово. З дійсних членів Академії, академіків залишилося лише 3 — хіміки [В. О.] Плотников і [В. Г.] Шапошников та мінеролог [Б. С.] Лисін. Заново обрані після відступу більшовиків “академіки” у науковому відношенні були дещо сумнівного походження — нізвідкіля підтвердження не було, і одержали звання академіків завдяки українським націоналістичним переконанням. [...] У суспільних науках не встановлено визначних науковців, тим більше, що майже всі вони були євреями, а тепер їх місця зайняли, головним чином, трохи обмежені викладачі українсько-націоналістичного

²² Так у документі.

напряму без наукового рангу. Єдиним визначним науковцем в гуманітарній галузі, якого ще знайдено, є професор [К.Т.] Штепа, який після вступу німецьких військ до Києва, очолював ректорат Університету і тимчасово відділ культури Міської управи. [...]

Спеціалістом у галузі палеографії, стародруків та бібліотекознавства є пан [М. В.] Геппенер, фольксдойче за походженням.

Професор [В. А.] Шугаєвський вважається визначним нумізматиком.

Пан [П. П.] Курінний і фройлін [Н. В.] Геппенер розглядаються як хороші науковці в галузі прадавньої історії.

Пан професор [Т. Г.] Кезма єдиний арабіст на Україні, професор з арабської мови видатний вчений, він повинен стати керівником орієнталістичного відділу Академічної бібліотеки.

4. Використання науковців у рейху.

На основі наявної у групи “Наука” документації для комісії, присланої рейхсмаршалом, були названі для використання у рейху науковці, передусім фізики, математики і техніки, які не були використані у роботі на користь німців у рамках новоутворених інститутів.

5. З утворенням працездатних для німецького управління інститутів та ліквідацією старих структур Академії, Університету та Політехнічного інституту, робота групи “Наука” у Києві поки завершена. Зараз здійснюється на основі пропозицій групи “Наука” адміністративна передача. Для збереження суто матеріальних цінностей, що знаходяться у приміщеннях, а також обладнання, генералкомісаріат потурбувався про їх передачу з відповідними кадрами під управління протектора [О. С.] Грузинського. Створені передумови, при певних умовах, як для відновлення на старому місці Університету, так і для передачі залишеного більшовиками устаткування до нової столиці рейхскомісара.

Фон Франке

ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 5, спр. 4, арк. 241–250. Копія. Машинопис.

Опубл.: Історія Національної академії наук України. 1941–1945: Документи і матеріали: У 2 ч. — Ч. 1. — С. 487–495.

№ 169

Доповідна записка професора М. Н. Петровського президентові АН УРСР О. О. Богомольцю про стан справ в Інституті історії України АН УРСР

*25 лютого 1942 р.
м. Уфа*

В этой войне, которую советский народ ведет против немецких захватчиков, личный состав Института истории Украины АН УССР не весь оказался на надлежащей высоте. Как известно, уже в первые сутки войны был арестован органами НКВД как немецкий шпион зав[едующий]

сектором феодализма, бывший парторг института, член партии *М. Марченко*. Первым бургомистром Киева от оккупантов стал зав[едующий] сектором истории капитализма проф[ессор] *Оглоблин А.*

Как старейший в настоящее время из историков Украины, я и считаю своим долгом обратиться к Вам, поскольку нам нужно теперь стремиться к тому, чтобы в будущем в нашем институте не было почвы, только на которой и могли действовать *Марченко, Оглоблин и К^о*. Я считаю, что эти лица не случайно держались в Институте истории Украины.

Дирекция Института истории Украины не одергивала этих бездельников (*Оглоблин* более трех лет не хотел выполнять плана, который должен был быть выполнен в 10 месяцев). Мало того, эти типы, что хотели, то и делали в институте, ученый секретарь института *Н. Сунруненко* (теперь секретарь парткомитета Академии) во всем проводил политику *Оглоблина, Марченко*, политику, направленную к срыву научной работы института.

Основные моменты этой политики были следующие:

1) Задерживать сдачу в печать готовых уже работ (это делалось по отношению к работам моим, а также т.т. *Ястребова и Гуслистого*).

2) Работы, в которых доказывалось братство украинского и русского народов, вернее, вопрос об этом братстве трактовался как антимарксизм. Так, напр[имер], на заседании ученого совета института 25 марта 1939 г. было *Оглоблиным и Марченко* мое положение, что Хмельницкий с первых месяцев войны 1648 г. поставил вопрос об присоединении Украины к России (об этом записано и в протоколе ученого совета), объявлено антимарксизмом.

3) Молодым, начинающим работникам института прививались взгляды, что успехов на поприще науки нужно добиваться не честным, усидчивым трудом, а путем использования чужих трудов. Так, *Е. Черкасской Оглоблин* дал имевшуюся у него чужую работу, *Черкасская* на основании этой работы написала статью, на заседании сектора сообщила, что *Оглоблин* дал ей для этой статьи только несколько копий своих личных архивных документов; эту статью *Оглоблин* устроил в журнале "Историк-марксист". Т[ов]. *Стецюк* на основании копий архивных документов отдела рукописей библиотеки АН написала работу и хотела выдать ее за работу, написанную на основании собранных ею самой в архиве в Москве документов. Только мое категорическое требование заставило ее указать в предисловии к работе, что она пользовалась копиями документов из библиотеки.

4) Звания научных сотрудников давались не за работу, а по благоволению *Оглоблина*. Та же *Черкасская* держала в 1938 г. экзамен в аспирантуру при институте, но в аспиранты не попала, а в 1940 г. неизвестно за какие научные заслуги эту бездарность дирекция делает научным сотрудником.

5) Расшатывание трудовой дисциплины. Доходило до того, что в январе 1940 г. *Оглоблин* на десять дней уехал в Одессу без ведома и отпуска дирекции и ему за это ничего не было. Никто никакой борьбы с этим в институте не вел, кроме меня.

Объясняется все это также и тем, что *Оглоблин*, *Марченко* и К^о фактически господствовали в Киеве на историческом фронте, и в Институте истории Украины Академии наук УССР, и в университете, где *Оглоблин* заправлял присуждением степеней кандидатов исторических наук. Всякий, кто выступил бы против этой шайки, рисковал быть обесславленным, опороченным. Кроме того, верным клеветом этой шайки был и проф. *Пичета В.* — член-корреспондент Академии наук СССР. Что связывало этих господ с *Пичетой*, не знаю, но последний, человек исключительно низкий, плагиатор (уличен был в 1911 г. в плагиате в большевистской прессе), сумел как-то про[ре]кламировать себя историком-марксистом Украины и стал создавать реноме историков не только *Оглоблину*, но и *Марченко*.

Достаточно сказать, что в 1940 г. с помпой в Киевском университете была присуждена степень кандидата исторических наук *Марченко* за работу “Боротьба Росії й Польщі за Україну (1654–1664 pp.)”; оппоненты были *Пичета* и *Оглоблин*. Эта работа была неизвестно почему напечатана и издательством нашей Академии наук, хотя ученый совет Института истории ее не рассматривал, да и *Марченко* в момент принятия этой работы в издательство Академии не был работником Академии, а был ректором университета во Львове. Конечно, ответственным редактором этой работы *Марченко* был не кто иной, как *Супруненко*.

Я уже не говорю об том, что эта работа является политически порочной, вредной, поскольку в ней, вопреки фактам, проводится любимая теория *Марченко*, которую он всегда проповедовал открыто, что присоединение Украины к России в 1654 г. было наибольшее зло для украинского народа. В июльской книге (номере) журнала “Більшовик України” за 1941 г. должна была быть статья об этой книге *Марченко* как о книге политически вредной.

Мало того, и материал этой изъятой Главлитом книги сплошь да и рядом ворованный. *Марченко* в книге дает много ссылок на документы Московского государственного архива феодально-крепостнической эпохи, а также архива Черниговского дворянского собрания. Между тем, *Марченко* никогда в этих архивах не был и не работал, как об этом сообщили мне официально оба этих архива (отношение Черниговского областного государственного архива от 15 мая 1941 г. № 181 и отношение Московск[ого] вышеназванного архива от 22 апреля 1941 г. № Д–81–1). Были в этой работе и ссылки на Краковский архив, где *Марченко*, конечно, не был. Все это было, ясное дело, известно его личному другу *Супруненко*, но он, тем не менее, все же был ответственным редактором этой гнусной во всех отношениях работы. На этой работе даже было поставлено на обложке и титульной странице, что она является изданием Института

истории Украины АН УССР. Когда же меня с этим ознакомили работники издательства Академии, я заявил дирекции института, что, если этого не снимут с книги, то я немедленно подам заявление в Президиум Академии наук и лично Вам. Тогда на книге было лишь оставлено, что ее издает издательство Академии и что ответственным редактором ее есть *Супруненко*.

Что связывало *Супруненко* с этими типами, т. е. с *Оглоблиным* и *Марченко*, я не знаю, но он всегда действовал с ними заодно в их “политике”. Мои попытки противодействовать их работе, которая вела к развалу научной работы института, привели к тому, что против меня велась бешеная травля.

При этом нужно сказать, что и *Марченко* и *Супруненко* были лишним балластом в институте, так как в научном отношении оба они являются нулями. *Марченко* и степень кандидата получил от *Оглоблина* и *Пичеты*, причем перед защитой шла с неделю сильнейшая пьянка. *Супруненко* тоже написал страшнейшую халтуру, которая только лишь свидетельствует о его неумении, вернее неспособности, вести научную работу (он, наверное, в мое отсутствие попытается продвинуть ее на степень кандидата исторических наук).

Я уже не говорю подробно о том, что ежедневное пьянство *Марченко* и *Оглоблина* в ресторанах Киева на неизвестные деньги даже обратило внимание органов уголовного розыска, обращавшегося по этому поводу к дирекции Института истории.

Теперь мы видим, что либерализм т. *Белюсова*, робость парторганизации института, боявшейся *Марченко* и *Оглоблина*, непонятная поддержка этих типов *Супруненко* — все это не только разрушало работу института, но и помогло врагу, а теперь оскандалило институт перед нашей страной.

Непонятно мне, почему же, несмотря на все это, эти факты нисколько не помешали *Н. И. Супруненко* стать здесь, в Уфе, парторгом в Институте общественных наук, членом партбюро Академии наук и даже одним из секретарей парткомитета Академии.

Я днями выезжаю на Украину для работы в пропалите ЦК КП(б)У на лекторской работе, не знаю, когда вернусь и вернусь ли. Поэтому я и обращаю Ваше внимание на все это, дабы Вы смогли проверить все это и по возврате в Киев, если увидите, что я даю верные факты, то прошу Вас принять меры, чтобы *Супруненко* не мог препятствовать научной работе института, и вообще оздоровить работу этого важного Института истории Украины.

/Проф. Н. Петровский/

№ 170

Витяг із повідомлення газети “Краківські вісті” про життя та діяльність вчених у м. Києві

25 лютого 1942 р.
м. Краків

Большевики вивезли насильно з Києва майже цілий персонал Української академії наук і евакуювали всіх до Уфи, де розмістили в якомусь башкирському інституті. Та все ж таки декому пощастило залишитись у Києві. Залишилися: пані Н. Василенко-Поповська²³ (історик Запоріжжя), проф. О. Оглоблин, Лев Окиншевич, акад.²⁴ Шарлемань, відомий германіст проф. Шаровольський, Володимир Міяковський, філолог, проф. Грунський, проф. Губарієвський²⁵, акад. Плотников, пані Валерія Козловська (археолог).

Крім того, залишилися у Києві: старенька пані Катерина Антонович (удова проф. Володимира Антоновича), історик Ганна Берло, проф. Світогор Драгоманів²⁶ (син Мих[айла] Драгоманова), син Миколи Лисенка — Остап, що, як відомо, став тепер у проводі Музично-драматичного інституту імені свого батька.

Большевики вивезли були зі Звенигородки акад. А. Кримського, але він десь зник і ніяких відомостей про нього досі нема. Вивезено було ще зі Львова акад. К. Студинського з дружиною. Що з ними сталося — невідомо. В Уфі перебувають поети М. Рильський і Бажан.

Українська академія наук у Києві формально існує й тепер, але фактично не виявляє діяльності. У її проводі стоїть акад. Плотников, а Неодмінним секретарем — проф. Чудинов. Директором Інституту історії України став д-р Микола Андрусак.

Так само, не виявляє діяльності Київський університет. Ректором Університету є, як відомо, проф. Константин Штепа (перед тим був професором Інституту народної освіти й керманічем секції античної культури).

Дехто з українських учених приступив уже до праці серед нових обставин. Так, напр., проф. Лев Окиншевич, відомий дослідник державних установ Гетьманщини, написав розвідку про німців в історії України до кінця XVIII стол. Дехто з професорів бере участь в новій українській пресі, що повстала у Києві.

Декому з старших учених, як ось пані Ганна Берло, з огляду на їх вік та важкі умовини життя, Київська міська управа визначила спеціальну допомогу. Таку допомогу визначено також сестрі акад. А. Кримського,

²³ Так у документі. Потрібно “Н. Д. Полонська-Василенко”.

²⁴ Так у документі. Потрібно “професор”.

²⁵ Так у документі. Потрібно “І. В. Губаржевський”.

²⁶ Так у документі. Потрібно “Світозар Драгоманів”.

родині В. Дурдуківського, сестрі Лесі Українки²⁷, удові композитора К. Стеценка, донькам композитора Леонтовича та ще декому.

В. П-ко²⁸

Краківські вісті. — 1942. — 25 лютого.

Републ.: Історія Національної академії наук України. 1941–1945: Документи і матеріали: У 2 ч. — Ч. 1. — С. 498–499.

№ 171

Протокол допиту в'язня М. І. Марченка слідчим НКВС УРСР Кузнєцовим у м. Томську²⁹

6 березня 1942 р.
м. Томськ

Допрос начат в 12 ч. 00 м.

Вопрос: Кому из Ваших соэтапников в пути следования из Киевской в Томскую тюрьму, в вагоне Вы говорили: “Моя Украина была насильно присоединена к России, над ней издевались до революции, а в последнее время украинцев осталось очень мало, миллионов 29–30, и все крупные города, как Киев, Одесса, населены евреями до 80%, а украинцев порассылали по Сибири”?

Ответ: Настаиваю на том, что подобного разговора вообще я не вел в пути следования из Киевской в Томскую тюрьму.

Вопрос: Какие украинские песни пелись заключенными в Вашем вагоне?

Ответ: Заключенные, ехавшие со мной в одном вагоне, пели следующие песни: “Заповит”, “Ревут та стогнут горы”, “Ревэ та стогне Днипр широкий”, “Копав, копав крыныченьку” и еще несколько бытовых песен, название которых я сейчас не помню. Песни пелись между г. Челябинском и г. Свердловском.

Вопрос: Во время пения “Ревут, стогнут горы” кому Вы говорили о том, что Вы такой же невольник, страдающий сейчас за Украину?

Ответ: Я этого никому не говорил и даже не мог говорить.

Вопрос: Какие запрещенные националистические песни Вы пытались заводить в вагоне?

²⁷ Допомога була надана обом сестрам Лесі Українки, які залишились в Києві — Ользі Петрівні Косач-Кривинюк та Ізидорі Петрівні Косач-Борисовій.

²⁸ Особу не встановлено. Припускаємо, що дописувачем міг бути уповноважений Української академії наук з 20 вересня 1941 р. В. М. Прилипка.

²⁹ Протокол допиту заповнено від руки синім чорнилом. Внизу кожної сторінки й наприкінці протоколу — власноручні підписи М. І. Марченка. Текст приведено у відповідність до норм сучасного російського правопису, оскільки рукописний варіант малописьменного Кузнєцова рясніє помилками: “заключеные”, “песньи”, “трудяжихся”, “оналогия”, “которих”, “интелыгенция” або “интельгенция” тощо.

Ответ: Никаких песен в вагоне я не заводил, тем более запрещенных, и к тем песням, что пелись, я никакого отношения не имел.

Вопрос: По тем данным, которыми располагает следствие, в вагоне были попытки петь песню “Ще не вмерла Украина”. Кто ее начинал?

Ответ: Я песни “Ще не вмерла Украина” в вагоне не слышал и поэтому, кто ее пел, мне не известно.

Вопрос: С кем Вы вели беседы в вагоне?

Ответ: В вагоне я вел беседы с Максименко, Сотником и Решетько, с которыми я лежал на одной полке.

Вопрос: Что за разговоры были у Вас с указанными лицами о материальном (общем) благосостоянии трудящихся в западных областях Украины при б[ывшей] Польше и при Советской власти?

Ответ: Разговоров, в которых проводилась бы какая-либо аналогия между положением трудящихся в б[ывшей] Польше и трудящихся в Советском Союзе, не было.

Вопрос: Когда, в каких камерах Томской тюрьмы № 3 Вы проводили беседы на исторические темы, в которых бы протаскивали буржуазный национализм?

Ответ: В камере № 3 корпуса № 2, в ноябре 1941 года мной были прочитаны лекции на следующие темы: “Киевская Русь”, “Создание и возвышение Московского государства”, “Нашествие татар”. В декабре 1941 г. в камере № 4 корпуса № 2 прочитаны простецкие популярные лекции: “Возвышение Московского государства”, “Новгород Великий”, “Завоевание Ермаком Сибири”. Все эти лекции прочитаны по убедительной просьбе заключенных и никакого буржуазного национализма в них я не протягивал.

Вопрос: В чем Вы считали политику партии по отношению к западным областям неверной?

Ответ: Политику партии, проводимую в западных областях, я считал верной. Я лично был против отдельных искривлений этой политики отдельными работниками, приехавшими из восточных областей Украины и не знавших местных условий.

Вопрос: Вы лично приехали из каких областей?

Ответ: Я приехал из г. Киева.

Вопрос: Почему же Вы могли знать условия крестьянства и проводимую по отношению к нему политику лучше, чем люди, которые непосредственно там находились?

Ответ: Я также плохо знал условия Западной Украины. Поэтому лично в своей работе допустил ряд грубых ошибок, о которых показал ранее. В отношении же налоговой системы по отношению к крестьянству, мне казалось, что она проводится неверно, что и подтвердилось в дальнейшем, когда ЦК КП(б)У исправило отдельные искривления.

Вопрос: Как вы относились к форсированию колхозного и совхозного строительства в западных областях?

Ответ: Форсирование колхозного и совхозного³⁰ строительства в конце 1939 и в первое полугодие 1940 г. в западных областях Украины не проводилось, и я с этим был согласен.

Вопрос: Почему Вы считали, что форсировать колхозное и совхозное строительство нельзя и как Вы понимали слово “форсировать”?

Ответ: Я считал, что за один год нельзя было провести сплошную коллективизацию и насадить совхозы. Таким образом я и понимал слово “форсировать”. Такая политика и не проводилась. В детали же крестьянского вопроса я не входил, так как им непосредственно не занимался, а о совхозах я никогда не говорил.

Вопрос: Почему Вы считали, что крестьянство якобы³¹ враждебно настроено по отношению к советской власти?

Ответ: Я никогда так не считал и никому не говорил, что крестьянство западных областей Украины настроено враждебно по отношению к советской власти.

Вопрос: По приезду в г. Киев кому Вы говорили о том, что не согласны с той политикой национализации частной собственности, которую проводит партия в западных областях Украины?

Ответ: Этого я никому не говорил, так как я был согласен с политикой партии, проводимой в области национализации в Западной Украине.

Вопрос: Как Вы расценивали ликвидацию “спортивных” и “просветительных” организаций, оставшихся после установления советской власти в Западной Украине?

Ответ: Я был согласен с их ликвидацией.

Вопрос: Не говорили ли Вы о том, что политика партии на селе, якобы, озлобила крестьянство, национализация — кустарей и мелкую буржуазию города, а ликвидация просветительных организаций и другие мероприятия партии, о которых будем говорить далее, — интеллигенцию?

Ответ: О недовольстве крестьян и интеллигенции в своем большинстве я никогда не говорил. Вполне закономерным явлением было то, что кулачество, буржуазия и националистические элементы из числа интеллигенции были недовольны советской властью. О их недовольстве, естественно, приходилось говорить.

Вопрос: Как Вы относились к репрессии участников националистических организаций?

Ответ: Я относился положительно к той линии, которую проводила наша разведка, но слишком массовые аресты меня наталкивали на мысль: “Не чрезмерно ли увлекаются репрессиями?”

³⁰ “и совхозного” вписано над рядком.

³¹ “якобы” вписано над рядком. Внизу аркуша науковець власноручно дописав: «Вставленному “и совхозного”и “якобы” верить. М. Марченко».

Вопрос: Где Вы сравнивали политику партии в области строительства учебных заведений с героем Салтыкова-Щедрина — “упразднителем наук”?

Ответ: Политику партии в области перестройки вузов в Западной Украине я никогда не сравнивал с героями Салтыкова-Щедрина.

Был случай, когда я однажды высказался по поводу личного указания зам[естителя] наркома [просвещения] УССР Кирсы, а именно: Кирса высказал свое мнение о том, чтобы я как ректор университета без потребности освобождал с работы старую польскую профессуру. Я высказался, что не хочу быть в роли Щедринского градоначальника, который первым своим подвигом, прибыв в город — сжег гимназии и упразднил науки, т. е. это высказывание было аллегорическое. Я об этом случае рассказал кому-то из членов партии своей организации, но кому — сейчас не помню.

Допрос прерывается в 16 ч. 45 м.

Записано с моих слов верно, мной прочитано, в чем и подписуюсь.

М. Марченко

Допросил: следователь

Кузнецов

Допрос продолжен³² в 21 ч. 15 м.

Вопрос: Среди какого круга лиц Вы восхваляли условия труда и быта профессорско-преподавательского состава польских вузов и охаивали условия труда и быта профессорско-преподавательского состава советских вузов?

Ответ: Условия труда и быта профессорско-преподавательского состава в советских вузах я никогда не охаивал, никогда ничего плохого о этом я не говорил.

Одному из научных сотрудников Института [истории Украины] Академии наук — Шерстюку — я сказал, что в Львовском университете были созданы неплохие условия для научной работы профессорско-преподавательского персонала.

Вопрос: После Вашего ареста, будучи уже в Томской тюрьме № 3, высказывали ли Вы кому-либо из заключенных Ваши взгляды на политику партии в западных областях Украины?

Ответ: После своего ареста, в Томской тюрьме № 3 я ни с кем не обсуждал политики партии в западных областях Украины.

Допрос окончен [в] 24 ч. 00 м.

Записано с моих слов верно, мной прочитано, в чем и подписуюсь.

М. Марченко

Допросил: следователь

Кузнецов

ГДА СБУ, спр. 31982 ФП, арк. 45–48. Оригінал. Рукопис.

Оубл.: Укр. іст. журн. — 1996. — № 1. — С. 121–123.

³² У документі помилково зазначено: “Допрос начат в 21 ч. 15 м.”

№ 172

**Витяг із листа проф. І. П. Крип'якевича до проф. О. П. Оглоблина
про організацію наукового життя в м. Києві та Галичині**

22 березня 1942 р.
м. Львів

Дорогий Олександр Петровичу!

Лист з Києва до мене все велика радість: ми тут безнастанно думаємо і мріємо про золотoverхий Київ, нашу столицю, страждаємо Вашими стражданнями і радіємо Вашою працею і надіями. Дорогий Друже — в тих муках і недолі народжується наше краще майбутнє, треба для нього працювати, не вважаючи на важке сьогодні! Ситуація в теперішньому моменті для нас тяжка, але причина цього — невирішена війна, але маємо надію, що невдовзі відновиться офензива, прийде перемога, і тоді все піде іншим шляхом, тоді українська справа позбудеться оков, спричинених війною, і розгорнеться широко. Тільки треба на той недалекий час усюди мати приготовлених людей і готові пляни, щоб відразу продовжати цю роботу, яку тепер можна вести лише в кабінетах. Ми тут в Галичині живемо в напруженій організаційній роботі, ведемо боротьбу і — перемагаємо. [...] Є також укр[аїнські] гімназії і багато фахових шкіл. Таким самим шляхом піде справа і в Києві. Але гуманістичні факультети підуть на кінець — про історію, літературу і ін[ше] ще і не чувати у Львові. Київським історикам найкраще тепер шукати притулку при архівах, — архіви у Львові зорганізовано найперше, і наш Карпинець з Інст[итуту] іст[орії] Укр[аїни] тепер заступник директора німця в держ[авному] архіві. І Вам, Ол[ександр]е Петр[овичу], може б зорганізуватися на роботу в архіві, бо Академії і істор[ичного] факультету скоро не буде. Добре, що вийшов від архіварів проект організувати Інст[итут] чи кабінет археографії і архівістики, але важко сказати, що з цього буде. До Львова приїхав д[октор] Кубійович, голова Укр[аїнського] Цент[рального] Ком[ітету] і наш “фюрер”, я з ним поговорю про можливість інтервенції в Рівному в Р[айхс]-К[омісаріаті], але він там нічого не зможе вдіяти — треба б йому поїхати туди, а тепер важко (на залізницях стримали рух цивільних — з відомих причин).

Наук[ове] Тов[ариство] Шевч[енка] продовжує роботу. Але дотепер ми не діставали затвердження — все res politica, що чекає кінця війни. Нас, істориків, зустріла ще така несподіванка, що до кінця війни цензура не дозволяє видавати видань з історії і нац[іонального] питання (ми трохи були розгулялися і забагато з історії публікували). Отже, покищо історичні Записки не вийдуть, тобто чекатимуть до часу, коли якийсь інший референт дасть інший наказ. Маємо надію дещо пустити під назвою “Культури”, “побуту” і ін. Так і праці київських істориків покищо не підуть до друку. Але не журіться тим, присилайте, що маєте готове, одержите гонорар і робота буде чекати “слухного” часу. Для Вас навіть безпечніше

одну копію праці переховувати в Києві, другу у Львові. Маємо надію, що за пів року видавництво піде нормально.

Дуже інтересні Ваші теми! Незвичайно зацікавила мене справа *Ist[орії] Русів* — це справжня сенсація, несподівані висліди. Чи знаєте роботу Анд[рія] Яковлева про *Ist[орію] Русів* (теорія Безбородька)? Також нім[ецько]-укр[аїнські] зв'язки можуть знадобитися. Дм[итро] Дорошенко опублікував велику роботу про нім[ецько]-укр[аїнські] відносини у світлі нім[ецьких] джерел — вже вичерпана (нім[ецькою] мовою). Мазепа вартий того, щоб об'єктивно його опрацювати. А ще Ваші праці про заліз[оробну] промисловість і фабрику — скільки ж Ви натворили, — аж заздрість про це читати. Ваші *Нариси*³³ ледви чи дозволить цензура до книгарень — коли б хоч не наказали знищити, бо маса книжок “більшовицьких” пішла до папірень. Все таки треба Вам думати про друге видання, де могли б Ви свobodно висловити свою думку.

Плян істор[ично]-дослідної роботи у всеук[раїнському] масштабі я почав складати, треба нам обняти Київ–Львів, всі провінціальні осередки, еміграцію. Дуже радий, що Ви і Нат[алія] Дм[итрівна] [Полонська-Василенко] зацікавлені тим питанням — разом зможемо справу підготувати (ми троє — члени Наук[ової] Ради Інституту!). Я думаю, що в основу організації треба взяти *Інститут*, а в ньому творити відділи (секції) і комісії. Це краща організація, як Іст[орична] секція за часів М. С. Грушевського, в якій робота занадто децентралізована. Треба рахуватися і з тим, що на початку мало буде кваліфікованих істориків, і роботи не розбивати на дрібні комісії. Друга справа — раціональний плян видавництва іст[оричних] джерел: треба переглянути всі давніші серії публікацій (від Врем[енної] Комісії, Ак[тів] ЮЗР, Архіву — до джерел львівських, Архівного Збірника і ін.) і передбачити продовження чи нові серії (як німецькі Monumenta, Diplomata і ін.). Плян повинен обіймати (теоретично) всі епохи — від грецько-рим[ських], арабських джерел, літописів — аж до нових часів; але рівночасно треба передумати чергу видань, від найбільш актуальних починаючи. Я думаю, що головна робота Інст[итуту] у першій десятирічці — це XVII–XVIII ст., бо це епоха найновіша і найбільш державницька, і найбільше знайдеться до неї робітників серед старшого покоління істориків. Треба подумати також про видавничі норми і інструкції. З видань 1920–30 рр. найкращі, мабуть, були видання Комісії зах[ідно]-русь[кого] і українського] права під проводом М. Василенка, а в Галичині найкращим видавцем був С. Томашівський. Про все те треба нам думати, а я напишу Вам колись основніше в пізнішому часі (тепер зайнятий організаційною роботою в Укр[аїнському]

³³ Вірогідно, йдеться про книгу О. П. Оглоблина “Україна в кінці XVII — в першій чверті XVIII ст.”, що була надрукована у Друкарні Академії наук УРСР у Львові у травні–червні 1941 р. як 6-й випуск серійного видання Інституту історії України “Нариси з історії України”.

Цент[ральному] Ком[ітеті], маю реферат науки і вис[ших] шкіл, саме монтуємо інститути, а далі перейдемо до науки).

Дуже вдячний буду Вам, як звернете увагу на універсали Б. Хмельницького — візьмуся таки підготувати як не повне видання, то ре...³⁴. Хто зна, чи не треба б наперед видати регести всіх опублікованих документів гетьманів, від Хм[ельницьк]ого до Розумовського, це облегшило б роботу історикам.

Разом з Ом[еляном] Прицаком порядкуємо бібліографічні карточки до іст[орії] України — маємо їх кілька тисяч. Доповнюємо бібліотеку.

Як це зліквідовано Ак[адемію] Наук? Напишіть докладніше про те, бо ми нічого не знаємо. Чому арештовано Чудінова? Чи Інс[титут] іст[орії] Укр[аїни] зовсім закритий, чи хто в ньому щонебудь консервує. Була чутка, що д[октор] Андрусяк там настановлений директором? Чи він ще там? Що він робить в Києві — тобто чи підготує які наукові роботи? Передайте йому від мене привітання.

Довідався я, що в Києві є Окіншевич. Чи не можна б його притягнути до роботи? Його праці про раду і старшину мали велике значення, я з ним був у близьких зв'язках 1928 р. Пізніше, знаю, він виступив в *Україні* про М. С. Грушевського, але, мабуть, так мусів, — що з ним діялося пізніше? Чи мені можна б з ним зв'язатися? Порадьте. А якщо так, то подайте адресу. Здоровіть щиро т. Білика, що він робить, де працює?

В Бібл[іотеці] Ак[адемії] Наук у відділі мап повинна б бути моя мапа держави Хмельницького (на 2 метри довга), я возив її 1928³⁵ до Харкова Ст[епану] Рудницькому, а він, м[а]б[уть], передав до Іст[оричної] Секції — чи цей відділ залишився? Чи залишилися копії документів часів Хмельницького з моск[овських] архівів, які роблено для М[ихайла] Сергієвича Гр[ушевського]? Там повинні б бути листи Б. Хмельниц[ького]. При нагоді розпитайте.

Трапляється нагода — посилаю листа. Може передам Вам або Н[аталії] Дм[итрівні] [Полонській-Василенко] деякі гравюри³⁶, що Вас цікавить, книжок таки знов важко передати, бо післанець має свої клунки. Сожалю з Вами, що Ріслінг 1936 (оснування Інституту) не існує — і у нас теж посуха!

Про зміст листа повідоміть, б[удь] л[аска], Наталію Дмитрівну — я дуже зайнятий і пишу до неї коротко.

Сердечно вітаю Вас і чекаю листа

І. Крип'якевич

³⁴ Любомир Винар, публікуючи цей лист, подав тут таку заувагу: невіразні букви, правдоподібно “реестри” (Див.: *Український історик*. — 1997. — № 1–4. — С. 180). Припускаємо, що йдеться про “регести”.

³⁵ Помилка автора листа. І. П. Крип'якевич відвідав Київ і Харків весною 1929 р. — Примітка Ф. І. Стебля під час републікації листа у 2001 р.

³⁶ І. П. Крип'якевич у листах уживав терміни “гравюри” та “гостинець” для повідомлення про пересилку грошей київським вченим. Інформація О. П. Оглоблина. — Примітка публікатора Л. Винара.

[Р. С.] Вибачте, що погано пишу, дуже спішуся. Про гостинець не пишійть, нема про що, так краще.

*Опубл.: Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1942 року / Публікація Л. Винара // Український історик. — 1997. — № 1–4. — С. 178–181.
Републ.: Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина // Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. — С. 429–431.*

№ 173

Витяг із довідки відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У секретарю ЦК КП(б)У Д. С. Коротченку про діяльність Інституту суспільних наук АН УРСР в евакуації, необхідність його розукрупнення та тематику Інституту історії та археології³⁷

*[Не пізніше 27 березня 1942 р.]³⁸
[м. Уфа]³⁹*

Після евакуації Академії наук УРСР до м. Уфи інститути економіки, історії, археології, мови, літератури ім. [Т. Г.] Шевченка і фольклора були об'єднані в один інститут, названий Інститутом суспільних наук. Постанови ЦК КП(б)У і РНК УРСР про таку реорганізацію згаданих інститутів не було.

Доцільність такого об'єднання згаданих Інститутів зрозуміла, коли врахувати нові умови, за яких Академії наук довелось розпочинати свою роботу в м. Уфі. Постанови ЦК КП(б)У і РНК УРСР про таке об'єднання інститутів не було.

За останні 5–6 місяців значна частина наукових співробітників суспільствознавчих інститутів Академії наук повернулись до своєї роботи. В складі Інституту суспільних наук тепер також працюють і мистецтвознавці (письменники, художники, архітектори, композитори), які раніш не об'єднувались ні в один з інститутів Академії наук.

У нинішніх умовах необхідно розукрупнити Інститут суспільних наук і відновити роботу таких інститутів:

- а) інститут економіки;
- б) інститут історії і археології;
- в) інститут мови і літератури ім. [Т. Г.] Шевченка;
- г) інститут фольклору і мистецтва.

³⁷ У попередній публікації (див.: *Історія Національної академії наук України. 1941–1945: Документи і матеріали: У 2 ч. — К., 2007. — Ч. 1. — С. 108–110*) заголовок документа (“Із службової записки президії АН УРСР до ЦК КП(б)У про діяльність Інституту суспільних наук АН УРСР в евакуації, необхідність його розукрупнення та тематику Інституту історії та археології”) поданий невірно.

³⁸ Датовано за протоколом Президії АН УРСР № 10, п. 3.

³⁹ Встановлено за змістом документа.

Загальні завдання цих чотирьох інститутів визначені статутом Академії наук, а фінансування їх забезпечено кошторисом Академії наук на 1942 рік.

Ураховавши наявний склад співробітників згаданих інститутів, тематичний план роботи Інституту суспільних наук, затверджений Президією Академії наук, на 1942 рік та вимоги до суспільствознавчих інститутів в період вітчизняної війни, відділ пропаганди і агітації ЦК КП(б)У вважає, що в 1942 р. інститути повинні працювати над такою тематикою:

[...]

Інститут історії та археології

1. Підручник з історії України для вишів в чотирьох томах: перший том готовий до друку, другий том напівготовий, над томами III і IV робота продовжується).

2. Підручник з історії України для вишів (роботу закінчити у 1942 році).

3. Нарис з історії України (науково-популярне видання на 6–7 друк[ованих] аркушах).

4. Нариси з історії України (нарис XI, Столипінщина, продовження роботи).

5. Національно-визвольна боротьба українського народу проти польської шляхти у другій половині XVI і в XVII стор[іччях] (закінчення докторської дисертації сталінським стипендіатом т. [К. Г.] Гуслистим).

6. “Вітчизняна війна українського народу проти німецько-фашистських загарбників” (роботу розпочато збиранням і систематизацією відповідного матеріалу).

7. Підручник для вишів з археології України.

8. Брошура і статті на теми вітчизняної війни за замовленням.

[...]

Поруч цього, інститути циклу суспільних наук повинні взяти участь у таких роботах:

а) у збиранні матеріалів для складання літопису великої вітчизняної війни;

б) у підготовці збірника “Двадцять п’ять років розвитку науки і мистецтва на Україні”;

в) у збірнику “Україна в боротьбі”.

ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, т. I, спр. 518, арк. 92–97. Копія. Машинопис.

Опубл.: Історія Національної академії наук України. 1941–1945: Документи і матеріали: У 2 ч. — Ч. 1. — С. 108–110.

№ 174

Лист секретаря партбюро АН УРСР Л. М. Славина до завідуючого відділом пропаганди і агітації ЦК КП(б)У К. З. Литвина про розгляд доповідної записки проф. М. Н. Петровського⁴⁰

*10 квітня 1942 р.
м. Уфа*

Партийное бюро Академии наук УССР направляет при этом копию заявления, поданного старшим научным сотрудником Института общественных наук АН УССР профессором *Н. Н. Петровским* на имя Президента Академии — академика *А. А. Богомольца*.

Поскольку это заявление непосредственно касается ст[аршего] научн[ого] сотрудн[ика] Ин[ститу]та общественных наук тов. *М. И. Супруненко*, являющегося в настоящее время вторым секретарем партийного бюро Академии, я обратился к находившемуся на днях в г. Уфе тов. *С. М. Бухало* за советом. Тов. *Бухало* посоветовал мне обратиться с копией этого заявления в ЦК КП(б)У.

Прошу Вас сообщить нам свои указания по этому делу. Проф. *Н. Н. Петровский* находится в настоящее время в Ворошиловграде, куда он вызван Вами для лекционной работы.

Секретарь партбюро Академии наук УССР,
член-корреспондент

Л. М. Славин

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 70, спр. 48, арк. 1. Оригінал. Машинопис.

Опубл.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.): Збірник документів і матеріалів. — Ч. 1. — С. 103.

№ 175

Постанова Київської міської управи про заснування “Музею-архіву переходової доби міста Києва”

*17 квітня 1942 р.
м. Київ*

Щоб документально відобразити, як звільнені славною німецькою армією від жорстокого гніту жидо-більшовицьких правителів провідні верстви нашого міста Києва все більше і активніше розгортають роботу в цілком нових умовах, як ця робота йде лінією всебічної допомоги нашим визволителям-німцям, які ще продовжують героїчну боротьбу з большевизмом, як наші люди дбають одночасно і про національно-культурну роботу на користь свого народу і як поступово відновлюється культурно-провідне життя в Києві.

⁴⁰ Див. документ № 169.

Ухвалюю:

1. Заснувати у м. Києві Музей-архів, присвячений переходовому періодові в житті Києва, починаючи з дня 19 вересня 1941 року.

2. Покласти на Музей-архів такі завдання: зібрати, систематизувати і охороняти весь історичний матеріал (фотознімки, картини, листівки, книжки, письмові та усні свідчення окремих осіб, речі різні тощо), що стосується даного періоду життя Києва.

3. Музей-архів підпорядкувати відділові культури та освіти по секції музеїв, бібліотек, архівів та охорони пам'яток культури.

4. Відділові культури та освіти протягом 5 днів опрацювати та подати мені на затвердження положення про Музей-архів.

Т[имчасово] в. о. голови міста Києва

[Л.] Форостівський

Згідно: н. б.⁴¹

О. Новіцька

ДАКО, ф. Р-2356, оп. 6, спр. 15-а, арк. 50. Копія. Машинопис.

Опубл.: *Історія Національної академії наук України. 1941–1945: Документи і матеріали: У 2 ч. — Ч. 1. — С. 508.*

№ 176

План публікації праць вчених-істориків АН УРСР і пояснювальна записка проф. М. Н. Петровського, подані до відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У

23 квітня 1942 р.
м. Ворошиловград

Історія України

I. Написані, але не видруковані роботи:

1) Проф. *Петровський* — “Возз’єднання українського народу в українській радянській державі”.

Монографія, розмір — 25 арк., писана по завданню Українського філіалу ІМЕЛ. Була вже в червні 1941 р. набрана в Києві, але в зв’язку з евакуацією знищено рукопис і набір. Автор врятував чернетку роботи. Взимку 1941–1942 рр. роботу над цією монографією продовжено. Залишилося лише дати дані про плани Німеччини в 2-й пол. XIX в. захопити Україну. Для цього треба працювати декілька днів в Москві в бібліотеці ім. Леніна, де є відповідна іноземна література.

Зміст монографії — показана боротьба українського народу на протязі його історії проти соціального і національного гніту, за возз’єднання в українській державі і за об’єднання з народом російським.

Хронологічно робота закінчується серпнем 1940 р.

Бажано б додати ще одну главу (XIX) про Вітчизняну війну радянського народу проти німецького фашизму.

⁴¹ Скорочення не прочитано.

2) *К. [Г.] Гуслистий* — “Данило Галицький”. Автор її написав статтю розміром в 1 арк. для журналу “Радянська література”.

Цю статтю поширити до 2–2½ арк. і видати окремою книгою.

3) *М. [Н.] Петровський* — “Богдан Хмельницький”. 3½ арк. Науково-популярна повна біографія Хмельницького.

4) “Історія України” — підручник для вишів, 4 томи. Т. I (до 1654 р.), редактор *М. [Н.] Петровський* (автори розділів: [Л. М.] Славін, [С. В.] Юшков, [К. Г.] Гуслистий, *М. [Н.] Петровський*). Том готовий цілком.

Т. II (до XIX ст.), редактор [К. Г.] Гуслистий, — вимагає додаткової роботи, бо там був автором одного розділу [О. П.] Оглоблін.

Тт. III і IV вимагають значної переробки. Рукописи всіх томів в Уфі.

5) *М. [Н.] Петровський* — “Крах легенди про непереможність німецької зброї” (передана Укрвидаву).

6) “Наші герої” (передані до Укрвидаву рукописи):

а) *К. [Г.] Гуслистий* — “Данило Галицький” — 1/2 арк.

б) *К. [Г.] Гуслистий* — “Петро Сагайдачний” — 1/2 арк.

в) *М. [Н.] Петровський* — “Богдан Хмельницький” — 1/2 арк.

г) *М. [Н.] Петровський* — “Іван Богун” — 1/2 арк.

д) *В. [А.] Дядиченко* — “Семен Палій” — 1/2 арк.

е) *М. [М.] Ткаченко* — “Тарас Шевченко” — 1/2 арк.

ж) *Є. [П.] Кирилюк* — “Іван Франко” — 1/2 арк.

7) *М. [Н.] Петровський* — “Київська Русь — спільна початкова історія російського, українського, білоруського народів” — 2 арк.

8) *М. [А.] Рубач* — “Аграрна революція на Україні”, т. I (1917–1918 рр.).

Автор її — зав[ідувач] кафедрою історії СРСР Харківського держуніверситету, зараз нештатний співробітник АН УРСР. Робота майже закінчена.

II. Видруковані роботи, які потрібно перевидати⁴²:

1) *К. [Г.] Гуслистий* і *Ф. [О.] Ястребов* — “Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII ст.” (“Нариси з історії України”, в. I, 1937 р.).

2) *К. [Г.] Гуслистий* — “Українські землі під владою Литви, захоплення їх Польщею” (“Нариси з історії України”, в. II, 1939 р.).

3) *К. [Г.] Гуслистий* — “Боротьба українського народу проти гніту шляхетської Польщі в 2-й пол. XVI — 1-й пол. XVII ст. (1569–1638 рр.)” (“Нариси з історії України”, в. III, 1941 р.).

4) Проф. *М. [Н.] Петровський* — “Визвольна війна українського народу проти гніту шляхетської Польщі і приєднання України до Росії (1648–1654рр.)” (“Нариси з історії України”, в. IV, 1939 р.).

⁴² Перевидати ці роботи, на наш погляд, треба без змін, як вони були видані в 1937–1941 рр. Більшість їх дають боротьбу українського народу проти Польщі, а тому перевидання їх без змін (з зазначенням цього) позбавляє всяких неприємних ускладнень. (Примітка М. Н. Петровського).

5) *Ф. [О.] Ястребов* — “Українські землі 1 пол. XIX ст.” (“Нариси з історії України”, в. VIII, 1939 р.).

6) Проф. *М. [Н.] Петровський* — “Хронологія історії України”, в. I (до 1861 р.), 1938 р.

7) *І. [М.] Премислер* — “Хронологія історії України”, в. II (до 1917 р.), 1940 р.

8) “Історія України в документах і матеріалах”, т. I (до XIV ст.), 1939 р., і т. III (1569–1654 рр.), 1941 р.

Перший том цієї збірки документів складений т. *[М. Н.] Петровським*, а третій том їм же в співробітництві з *В. Путіловим*.

9) *М. [Н.] Петровський* — “Іван Богун” — 1½ арк. Видруковано в журналі “Радянська Україна”, 1941 р., кн. 2.

10) “Крах германської окупації на Україні в 1918 г.”. Сборник документів под редакцією М. Горького; та ін.

Перевидати з доповненнями:

1) *Н. [Н.] Петровський* — “Военное прошлое украинского народа”, 1939 г. — 4 арк.

2) *М. [Н.] Петровський* — “Військова доблесть українського народу” — 1/2–1/3 арк.

III. Роботи, які потрібно написати:

1) Загальноісторичні роботи:

а) “Нарис історії України” (6 арк.). Працює колектив істориків Академії наук УРСР.

Редактором призначити *К. [Г.] Гуслистого*.

2) Підручники:

а) “Коротка історія України” (10 арк.) — підручник для 3–4 класів шкіл. Автор *М. [Н.] Петровський*.

б) “Читанка з історії України”. Збірка документів, в перекладі на українську мову з примітками. Два випуски: перший — до XIX ст. — і другий — XIX–XX ст. Розмір кожного випуску 10–15 арк.

Впорядники випуску першого — *М. [Н.] Петровський* і *[В. А.] Дядиченко* (Академія наук УРСР), випуску другого — *Ф. [Є.] Лось* (Академія наук УРСР) і *М. [А.] Рубач* (зав[вдувач] кафедри історії СРСР Харківського університету, зараз нештатний співробітник АН УРСР).

3) Окремі роботи і збірки:

а) “Семен Палій” — автор *В. [А.] Дядиченко* (4 арк.).

б) “Україна другої половини XVII ст.” (“Нариси з історії України”, в. V) — автор *М. [М.] Ткаченко* (12 арк.).

в) “Україна в роки реакції і революційного піднесення” (“Нариси з історії України”, в. XIV) — автор *Ф. [Є.] Лось* (8 арк.).

г) *Ф. [Є.] Шерстюк* — “Україна 2-ї пол. XIX ст.” (“Нариси з історії України”, в. IX), роботу розпочато.

д) “Крах денікінщини” — 6 арк. — *М. [І.] Супруненко*, роботу розпочато.

- е) “Максим Кривонос” — 1/2 арк. — *М. [О.] Шиманський.*
 ж) “Василь Боженко” — 1/2 «» — *М. [О.] Шиманський.*
 з) “Микола Щорс” — 1/2 «» — *М. [О.] Шиманський.*
 и) “Возз’єднання українського народу в українській радянській державі” — 2–3 арк. — автор *М. [Н.] Петровський.*

В цій праці подаються стисло, в популярному викладі, дані вищезгаданої монографії на цю ж тему.

к) По завданням пропагату і інших відповідних органів має бути написана низка невеликих популярних книжок (розміром 1/2 арк.) по тематиці Вітчизняної війни нашого народу проти німецького фашизму, а також інших питань, пов’язаних з боротьбою нашого народу проти німецьких загарбників.

л) Збірку матеріалів з історії Вітчизняної війни нашого народу проти німецьких загарбників. Ця збірка має складатися з кількох томів. Кожен том повинен містити матеріали, подані в систематично-хронологічному порядку: I том — виступи, статті відповідальних партійних і радянських діячів, відозви партійних, радянських, професійних, громадських органів і організацій, III–IV–V томи містять дані за військові дії, причому окремих том виділяється для матеріалів партизанської боротьби, VI–VIII томи — матеріали про роботу тилу в часи війни, IX–X томи — матеріали про окупаційний гніт німецьких фашистів і їхніх агентів на Україні.

Для цієї роботи провадити підбір матеріалів, причому потрібно встановити зв’язок з політуправліннями фронтів. Керувати ж цим підбором матеріалів має пропагит ЦК КП(б)У.

Пояснююча записка

В цьому плані вказана та робота, яку конче потрібно розпочати по історії України. Вказано і те, хто міг би працювати над відповідними питаннями. Т[ов]. [К. Г.] Гуслистому вказано невелике, порівнюючи з тим, що він міг би дати, навантаження, бо він сталінський стипендіат-докторант і працює над ствердженою КВШ темою про боротьбу українського народу проти польсько-шляхетських окупантів в 1569–1638 рр.

[М. І.] Супруненко вказано невелике навантаження, бо вряд чи й з ним він впорається.

Автори, які вказані в плані, являються робітниками Академії наук УРСР.

В Уфі, де зараз перебуває АН УРСР, бази для того, щоб провести в життя цей план, бракує майже цілком: нема відповідних джерел, праць і т. д. В Ворошиловграді ж відповідна база наукова є. Я ознайомився з бібліотекою місцевого педінституту, де є дуже добрий підбір джерел і літератури.

Я вважаю, що в червні — [на] початку липня, коли дозволить ситуація, істориків України можна і потрібно перевезти з Уфи до Ворошиловграду, дати їм відповідні умови для роботи. Це тим легше зробити, що архів Інституту історії складає три ящики, історики або одиночки, або малосімейні.

8 істориків мають лише 8 членів родини, причому малих дітей нема. Всіх істориків [можна] перевезти одним товарним вагоном.

Але ж цих кадрів, на мій погляд, мало. Я вважаю, що треба їх посилити, але з тих істориків України, про місцеперебування яких я знаю, мені відомі лише: 1) т. Овчаренко, який працює в Уфі секретарем Кіровського РПК, 2) т. Кошик, кандидат історичних наук, доцент Київського держуніверситету, після поранення демобілізований, зараз перебуває з університетом в Махачкалі.

Ці завдання, які тут вказані, дуже складні й важкі, але при напруженій праці, наявності відповідних умов можуть бути за рік-два в основному виконані істориками, які працюють в Академії наук, в тісному контакті з іншими істориками.

Проф. М. Петровський

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 70, спр. 48, арк. 6–12. Оригінал. Авторизований машинопис.

Опубл.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 1. — С. 104–109.

№ 177

Свідчення В. Ю. Гессена слідчому НКВС УРСР Кузнецову в м. Томську про націоналістичні погляди в'язня М. І. Марченка⁴³

2 червня 1942 р.
м. Томськ

1942 г., июня мес[яца], 2[-го] дня. Я, следователь следгруппы НКВД УССР — Кузнецов,

допросил в качестве свидетеля:

1. *Фамилия* Гессен
2. *Имя и отчество* Владимир Юльевич
3. *Дата рождения* 1901 г. рож[дения]
4. *Место рождения* г. Ленинград
5. *Место жительства* г. Ленинград
6. *Нац[иональность] и граж[данство] (подданство)* еврей
7. *Паспорт*⁴⁴
8. *Род занятий* доцент Ленинградского госуниверситета
9. *Социальное происхождение* из служащих

⁴³ Документ являє собою автограф на бланку: “СССР. Народный комиссариат внутренних дел. Управление государственной безопасности УНКВД по Новосибирской области. Протокол допроса. К делу №...”. Надруковані на бланку питання позначені курсивом. Як окрема область у складі РРФСР Томська область утворена 13 серпня 1944 р. Підписи В. Ю. Гессена на кожній сторінці документу.

⁴⁴ Графа не заповнена — в'язні не мали паспортів.

10. *Социальное положение (род занятий и имущественное положение):*
 а) до революции на иждивении родных
 б) после революции служащий
11. *Состав семьи* жена Мина Яковлевна и два сына, которые находятся в РККА
12. *Образование (общее, специальное)* высшее
13. *Партийность (в прошлом и в настоящем)* беспартийный, чл[ен] ВКП(б) с 1917 г. по 1921 г., выбыл механически
14. *Каким репрессиям подвергался: судимость, арест и др. (когда, каким органом и за что):*
 а) до революции не судим
 б) после революции 16 ноября 1940 г. по ст. 16–58–7 осужден на 8 лет
15. *Какие имеет награды (ордена, грамоты, оружие и др.) при Совласти* не имеет
16. *Категория воинского учета запаса и где состоит на учете* не состоит
17. *Служба в Красной армии (Красн[ой] гвардии, в партизанск[их] отрядах), когда и в качестве кого* с 1919 по 1921 г. политруком
18. *Служба в белых и др[угих] к[онтр]р[еволюционных] армиях (когда, в качестве кого)* не служил
19. *Участие в бандах, к[онтр]р[еволюционных] организациях и восстаниях* не принимает
20. *Сведения об общественно-политической деятельности* не участвует

В. Гессен

Свидетель о содержании ст.ст. 92 и 95 УК РСФСР предупрежден.

В. Гессен

*Примечание: Каждая страница протокола должна быть заверена подписью допрашиваемого, а последняя и допрашивающего*⁴⁵.

Собственноручные показания свидетеля Гессена Владимира Юльевича от 2 июня 1942 г.⁴⁶

С заключенным Марченко Михаилом Ивановичем я познакомился или в конце ноября или в начале декабря 1941 г., когда Марченко был переведен в камеру № 4 — II корпуса [Томской тюрьмы]. Вскоре после появления своего в этой камере Марченко изъявил желание провести в камере, вслед за мной, несколько исторических лекций. И действительно в декабре м[еся]це эти лекции Марченко прочел. Выбрав темами своих лекций — а) Киевское государство, б) Украина в XVI в., в) Исторические памятники гор. Киева, г) “Слово о полку Игореве”, — Марченко прежде

⁴⁵ Анкетні дані та попередження щодо кримінальної відповідальності за неправдиві свідчення записані до протоколу слідчим Кузнецовим, далі текст являє собою автограф В. Ю. Гессена.

⁴⁶ “Собственноручные показания свидетеля Гессена Владимира Юльевича от 2 июня 1942 г.” — так само починається й арк. 128.

всего заявил, что проводить свои лекции он будет только на украинском языке, ибо украинский язык является государственным языком Союза ССР и по той причине, что он, Марченко, может читать лекции только на украинском языке. А затем в своих лекциях Марченко проводил следующие украинские буржуазно-националистические взгляды: 1) Марченко заявил, что украинский и русский народ развивались исторически в одно и то же время, т. е. с VIII–IX века, в то время, как на самом деле украинская нация складывается в XIV–XVI в.в. 2) Марченко заявил, что с самого начала русские стали угнетать и завоевывать Украину и украинский народ, что завоевание гор. Киева кн[язем] Олегом и убийство Аскольда и Дира в начале X века⁴⁷ были уже актами, направленными против украинского народа. Это, конечно, ложь. Аскольд и Дир, как и другие лица из дружины Рюрика, бежавшие от него, обосновались на Днестре, где и сложился город Киев. Никаких украинцев тогда и в помине не было. Были различные славянские племена, объединяемые кн[язем] Олегом. 3) Марченко заявил, что Киев — первая столица Руси. Это неправда, ибо первой столицей был Новгород. 4) Марченко заявил, что “Слово о полку Игореве” является памятником творчества украинского народа. Это ложь, ибо это “Слово о полку Игореве” является памятником творчества русского народа в целом. 5) Во всех своих лекциях Марченко в больших дозах цитировал документы церковно-религиозного характера и содержания, а в беседе об историч[еских] памятниках Киева у него шла речь только о монастырях и церквях. 6) Марченко заявил в своей лекции, что крещение Руси и усиление церкви было явлением сплошь прогрессивным, и сослался при этом на Энгельса, Ленина и Сталина, умолчав, что Энгельс, Ленин и Сталин говорят одновременно и об отрицательных сторонах этого явления. 7) Марченко говорил в своих лекциях об особо прогрессивной и передовой католической церкви, которая, мол, несла европейскую образованность и культуру в Московское государство и на Украину. Это, конечно, извращение исторических фактов. 8) В завоевании новых территорий Московским государством Марченко видит только отрицательные стороны (угнетение, варварство, издевательство, азиатчину и пр.), умалчивая о прогрессивной стороне этих завоеваний, что все время подчеркивают Ленин и Сталин. Эти высказывания Марченко могут подтвердить заключенные Петельский Василий Иванович, Асперов-Опоков Евгений Евгениевич, Захарченко (имя и отчество забыл).

Далее, в начале февраля [1942 г.] Марченко с еще несколькими украинцами, главным образом студентами, в бане, примерно в начале февраля 1942 г., распевал запрещенные украинские националистические песни, что должны подтвердить заключенные Захарченко и Некрасов, в то время содержавшиеся в камере № 4 II корпуса.

⁴⁷ “в начале X века” — дописано над рядком.

Затем 28-го или 29-го февраля 1942 г. в камере № 2 VII корпуса в присутствии заключенных Демьянова Александра Борисовича, Загальского Николая Сергеевича (отчество точно не помню), Галамаки и Куванжи Марченко говорил о несправедливости операции по ликвидации польских денег в Зап[адной] Украине, которая разорила гл[авным] обр[азом] рабочих и крестьян, о том, что он лично знал об этой предстоящей операции и принял ряд мер⁴⁸, что в Польше не было того национального угнетения, о котором писали советские газеты, и что украинцы и евреи могли свободно поступать в польские университеты, что в Польше культура стояла значительно выше, чем в СССР, что в Польше можно было свободно покупать любые книги и газеты, в том числе и советские, а у нас, мол, нет и т. д. и т. п. Затем Марченко превозносил дешевизну и качество продуктов и товаров в Польше, а равно и их количество, отметив, что вскоре после установления Советской власти все коренным образом меняется. Все это говорилось в присутствии и заключенного Пивника Леонида Самойловича (по документам имя и отчество несколько иные).

Взаимоотношения с Марченко были самые нормальные и никаких столкновений у нас не было.

Добавить больше нечего.

Допросил следователь

Вл. Гессен
Кузнецов

ГДА СБУ, спр. 31982 ФП, арк. 126–128-зв. Оригінал. Рукопис.
Опубл.: Укр. іст. журн. — 1996. — № 1. — С. 123–125.

№ 178

Витяг із протоколу засідання президії АН УРСР про відновлення роботи Інституту історії і археології

12 червня 1942 р.
м. Уфа

1. Слухали: Про відновлення роботи інститутів суспільних наук Академії наук УРСР.

(Доповідає президент академік О. О. Богомолець).

1. Ухвалили:

1. Відновити з 12 червня ц. р. роботу таких інститутів суспільних наук:

- а) І[нститу]ту економіки;
 - б) І[нститу]ту історії і археології;
 - в) І[нститу]ту мови і літератури;
 - г) І[нститу]ту народної творчості і мистецтва.
- [...]

⁴⁸ Докладніше див. документ № 189.

4. В. о. директора Інституту історії і археології затвердити доктора історичних наук, проф. *М. Н. Петровського* та подати цю кандидатуру на затвердження Загальних зборів АН УРСР.

Вченим секретарем інституту затвердити кандидата історичних наук тов. *Ф. Є. Шерстюка*.

5. Затвердити таку структуру Інституту історії та археології:

а) Відділ історії України; зав[ідуючим] відділом затвердити проф. *М. Н. Петровського*;

б) Відділ археології; зав[ідуючим] відділом затвердити чл[ена]-кор[еспондента АН УРСР] *Л. М. Славіна*.

[...]

9. Зважаючи на те, що в. о. директора Інституту історії і археології проф. *М. Н. Петровський* перебуває у відрядженні, тимчасове виконання обов'язків директора інституту на цей час покласти на т. *К. Г. Гуслистого*.

[...]

11. Зобов'язати в. о. директорів та вчених секретарів зазначених інститутів до 17 червня ц. р. подати Плановій комісії Академії наук скореговані тематичні плани роботи інститутів на 1942 р.

Президент Академії наук УРСР академік /*О. О. Богомолець*/

Вчений секретар Президії АН УРСР /*З. П. Шульга*/

Згідно:

Зав. секретаріатом АН УРСР *А. И. Саврасова*⁴⁹

ЦДАВО України, ф. 2, оп.7, т.1, спр. 519, арк. 39–40. Копія. Машинопис.

Опубл.: У лежцатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 1. — С. 109–111.

№ 179

Акт слідчої групи НКВС УРСР у м. Томську про відмову в'язня М. І. Марченка давати додаткові зізнання слідству

30 липня 1942 р.

м. Томськ

Я, следователь следгруппы НКВД УССР Кузнецов, сего числа, в присутствии нач[альника] следгруппы НКВД УССР — Кучеренко, предложил обвиняемому Марченко М. И. ряд вопросов по существу предъявленного ему, Марченко, обвинения, на что обвиняемый заявил, что он ни на какие дополнительные вопросы отвечать не будет, так как считает свое дело законченным и объяснение будет давать лишь суду.

После предъявления обвиняемому Марченко ряда дополнительных свидетельских показаний, он лично, путем зачитания ознакомился с ними,

⁴⁹ Документ засвідчено гербовою печаткою: “Академія наук Української Радянської Соціалістичної Республіки”.

после чего заявил, что протокол об окончании следствия он подписывать не будет, мотивируя это, как и ранее отказ от дачи показаний, тем, что протокол об окончании следствия им подписан 7 марта 1942 года.

В чем и составлен настоящий акт для приобщения его к следделу № 147333/2702

Следователь следгруппы НКВД УССР
Нач[альник] следгруппы НКВД УССР

Кузнецов
Ал. Кучеренко

ГДА СБУ, спр. 31982 ФП, арк. 147–147-зв. Оригінал. Рукопис.
Опубл.: Укр. іст. журн. — 1996. — № 1. — С. 125–126.

№ 180

Довідка про напрями роботи Постійної комісії з історії Вітчизняної війни на Україні при АН УРСР, складена старшим науковим співробітником Інституту історії та археології М. М. Ткаченком для президії АН УРСР

15 жовтня 1942 р.
м. Уфа

Робота по вивченню Вітчизняної війни почалася в січні–лютому 1942 р. під керівництвом проф. М. [Н.] Петровського. Була розроблена спеціальна інструкція по збиранню матеріалів, головним чином — газет (“Правда”, “Известия”, “Красная Звезда”, “Комуніст”, “Советская Украина” та інші). В цьому напрямку розгорнулася робота. Після від’їзду проф. М. [Н.] Петровського роботою керував М. [М.] Ткаченко. Потім було почато [роботу] по анотації матеріалів в газетах і брошурах, і виданнях. Анотація провадилася на підставі спеціально розробленої інструкції в розрізі тематичному і топографічному. Всього зібрано до 2 100 карток. Анотацію почато з газети “Красная Звезда”.

Третій напрямок роботи розгорнувся в напрямку науково-дослідчому. Тут розпочав роботу Ткаченко М. М. по збиранню матеріалів для народної хронології історії Вітчизняної війни. Крім того, т. Ткаченко М. М. почав підбирати матеріали по історії оборони Києва і про Київ за часів гітлерівської неволі. Крім того, почав роботу [М. О.] Шиманський по збиранні матеріалів на тему “Боротьба за Донбас”. Тов. [М. І.] Супруненко розпочав роботу по історії партизанської боротьби на Україні проти німецьких окупантів.

В планах на 1943 р. запроектована підготовка збірника документів по історії Великої Вітчизняної війни на Україні ([М. І.] Супруненко, [М. М.] Ткаченко).

Зараз працюють по історії Вітчизняної війни [М. І.] Супруненко і [М. М.] Ткаченко. Попередній темп роботи, що був до реорганізації інститутів, тепер припинився у зв’язку з організацією цієї роботи на ширших основах.

М. Ткаченко

Інститут архівознавства Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі — ІА НБУВ), ф. 248, оп. 2, спр. 51, арк. 10–10-зв. Оригінал. Рукопис. Опубл.: Історія Національної академії наук України. 1941–1945: Документи і матеріали: У 2 ч. — Ч. 1. — С. 172–173.

№ 181

Доповідна записка президента АН УРСР акад. О. О. Богомольця до РНК УРСР про утворення при АН УРСР Комісії з історії Вітчизняної війни на Україні

26 жовтня 1942 р.
[м. Уфа]⁵⁰

Президія Академії наук УРСР 16 жовтня ц. р. ухвалила піднести клопотання перед ЦК КП(б)У та РНК УРСР про утворення постійно діючої Комісії по історії вітчизняної⁵¹ війни на Україні при Президії Академії наук УРСР.

З одержаних нами матеріалів видно, що така Комісія утворена при Президії Академії наук СРСР в липні місяці ц. р.

Основним завданням Комісії по історії вітчизняної війни має бути збирання, опрацювання й виготовлення до друку матеріалів та документів:

а) Про роботу партійних, комсомольських, радянських, профспілкових організацій в справі мобілізації ресурсів України для оборони і в справі перебудови республіки на военний лад.

б) Про участь українського народу в справі підготовки бойових резервів для Червоної Армії і оборони в тилу: народне ополчення та участь ополченців у бойових діях, підготовка до всеобучу, будівництва оборонних споруд, організація винищувальних батальйонів та їх бойові дії, показ бійців, командирів і політпрацівників, які відзначились в боях на фронті у вітчизняну війну і одержали звання героїв⁵² Радянського Союзу або нагороджені орденами і медалями.

в) Про партизанський рух на Україні в період нинішньої вітчизняної війни.

г) Про звірства німецьких фашистів на Україні і знищування ними національних культурних святинь українського народу.

д) Про перебудову промисловості і сільського господарства України на военний лад, трудовий героїзм робітників, колгоспників, службовців і радянської інтелігенції; про хід евакуації й роботу українських підприємств в нових умовах, про соціалістичне змагання і показ кращих людей: стахановців, героїв соціалістичної праці⁵³, нагороджених орденами та медалями.

⁵⁰ Встановлено за змістом документа.

⁵¹ Тут і далі в документі слово “вітчизняна” у словосполученні “вітчизняна війна” написано з маленької літери.

⁵² Так у документі.

⁵³ Так у документі.

е) Про стан науки і культури українського народу в період вітчизняної війни.

ж) Про допомогу населення фронту: внески у фонд оборони, збирання теплих речей і подарунків для Червоної Армії, в обслуговуванні поранених бійців, рух донорів, допомога районам та містам, звільненим від фашистів.

В проєкті інструкції для республіканських Комісій по історії вітчизняної війни, яку ми одержали від Академії наук СРСР, зазначено, що такі Комісії створюються при ЦК нацкомпартії та обкомах ВКП(б) на чолі з секретарем по пропаганді.

Для того, щоб своєчасно розпочати збирання, опрацювання і виготовлення до друку матеріалів та документів по історії вітчизняної війни, президія АН УРСР ухвалила таку роботу розпочати вже тепер. До остаточного розв'язання питання про те, хто саме буде очолювати цю Комісію, так само, як і питання про структуру та персональний склад Комісії, президія Академії наук УРСР доручила виконувати обов'язки заступника голови Комісії завгрупи по історії радянського періоду і вітчизняної війни Інституту історії та археології Академії наук УРСР т. Супруненко М. І. (чл[ен] ВКП(б), кандидат історичних наук).

Зваживши на обмежені бюджетні можливості президія Академії наук УРСР схвалила на 1942 р. за рахунок внутрішнього перерозподілу такий проєкт наукового і допоміжного апарату Комісії:

- а) голова Комісії з оплатою — 2 000 крб.,
- б) заст[упник] голови Комісії, зав[ідуючий] військовим відділом — 1 700 «←»—,
- в) зав[ідуючий] відділом науки й культури — 1 500 «←»—,
- г) зав[ідуючий] відділом економіки — 1 500 «←»—,
- д) зав[ідуючий] бібліограф[ічної] групи — 750 «←»—,
- е) лаборантів 3 по — 350 «←»—.

Президія Академії наук УРСР просить:

а) затвердити проєкт про організацію постійно діючої Комісії по історії вітчизняної війни при президії Академії наук УРСР⁵⁴;

б) затвердити проєкт структурної побудови цієї Комісії в 1942 р. з тим, щоб у 1943 р., на випадок потреби, внести відповідні зміни;

в) персонально визначити робітника на посаду голови Комісії чи доручити цю справу президії Академії наук УРСР⁵⁵;

г) надіслати Ваші вказівки щодо персонального складу цієї Комісії чи згоду на таке заміщення посад:

1. Заст[упник] голови, зав[ідувач] військового відділу — т. Супруненко М. І.

⁵⁴ До пункту а) на полях помітка: “Соглас[овать? овано?] с тов. Литвин”.

⁵⁵ До п. в) помітка: “ЦК”.

2. Зав[ідувач] відділу економіки — т. Гак Д. В. (член ВКП(б), кандидат економічних наук, нині старший науковий робітник Інституту економіки).

3. Зав[ідувач] відділу науки і культури — т. Панч П. Й. (працює в Москві в Радіокомітеті, потрібна Ваша санкція на його відклик) або т. Єневич Ф. Ф., що тепер працює в Башкирському обкомі ВКП(б), якого, в разі Вашої згоди, потрібно відрядити для постійної роботи в Академії наук УРСР.

*Президент Академії наук УРСР академік
Вчений секретар президії АН УРСР*

*О. О. Богомолець
З. П. Шульга*

ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, т. 1, спр. 518, арк. 39–41. Оригінал. Машинопис на бланку АН УРСР.

Опубл.: Історія Національної академії наук України. 1941–1945: Документи і матеріали: У 2 ч. — Ч. 1. — С. 174–176.

№ 182

Висновок співробітників Інституту історії і археології АН УРСР щодо характеру літератури, яку було вилучено під час арешту М. І. Марченка

*5 січня 1943 р.
м. Уфа*

Г[ород] Уфа, 5 январа 1943 г. Мы, нижеподписавшиеся, директор Института истории и археологии Академии наук УССР, профессор Петровский Николай Неонович, старший научный сотрудник института, кандидат исторических наук Гуслистый Константин Григорьевич и старший научный сотрудник того же института, кандидат исторических наук Ястребов Федор Александрович, рассмотрев представленный нам список изъятой при аресте у бывшего зав[едующего] сектором феодализма Института истории АН УССР Марченко Михаила Ивановича антисоветской националистической литературы⁵⁶, и отвечая на поставленные перед нами вопросы, нашли:

⁵⁶ “список [...] антисоветской националистической литературы”: у матеріалах справи знаходиться машинописний примірник цього списку, який можна датувати часом від 23 червня до 8 липня 1941 р. (від арешту до вивезення М. І. Марченка з Києва). Назви українських книжок передано у ньому в російській транскрипції. У документі (дописане олівцем позначено курсивом) йдеться:

“Список антисоветской националистической литературы, изъятой при обыске у обв[иняемого] Марченко Михаила Ивановича: 1. “Моя борьба” — Гитлер. 2. “Велика история Украины”. 3. “История Сичовых стрильцев”. 4. “Писенник”. 5. Атлас Украины — издательство “УСС”. 6. “Полтава” — автор Богдан Лепкий. 7. “Мотря” — автор Лепкий. 8. “Видрождения нации” — Винниченко. 9. “Вистник” — “Літературно-науковий вісник”, 10. Антисоветский пятитомник К. Левицкого. ? *Змагання галицьких українців*. 11. “Вид Мирного до Хвильового” — М. Рудницький. 12. “Наполеон и Украина” — Борщак. 13. “История Просвиты”. 14. “Памяти вождя Укр[аинской] галицкой армии”. 15. “Укр[аин-

1. Вопрос: Какой литературой, изъятой из обращения, мог пользоваться Марченко М. И, как бывший зав[едующий] сектором эпохи феодализма Института истории Академии наук УССР?

ськи] сичови стрільці”. 16. “Відродження Буковини”. 17. “Часы козацьки на Україні”. *Крипякевич*. 18. “Договор з Деникиным”. 19. “Про организацию украинского *війска*”. 20. “Українсько-московська війна”. 21. “Великий зрив” — автор К. Левицький, и другие украинско-националистические брошюры. *Ст[арший] следователь следчасти НКГБ УССР мл[адший] лейтенант госбезопасности Логунов»* (ГДА СБУ, спр. 31982 ФП, арк. 146. Оригінал. Машинопис з рукописними вставками).

Як вдалося встановити за наявними джерелами і з огляду на жалогідний стан національної бібліографії, йдеться про такі видання:

2. Велика історія України: щомісячне видання по три аркуші. — Львів: Видавець і відп. ред. І. Тиктор, 1934–1935; один з авторів І. П. Крип’якевич. (Перевидання: Львів; Вінніпег, 1948);

3. Золоті ворота: Історія Січових стрільців 1917–1919 / Історія визвольної боротьби України в монографіях. II-й том. — Львів, 1937 (перевидання з доповненням: Чикаго, 1969; перевидання під назв: Історія Січових стрільців: Воєнно-історичний нарис. — К., 1992);

5. Атлас України й сумежних країв / Наук. Т-во ім. Шевченка; Під заг. ред. В. Кубійовича. — Львів, 1937;

6–7. Йдеться про велику історичну повість галицького літератора Б. Лепкого (1872–1941) “Мазепа”, що складається з таких частин: “Мотря” (1926), “Не вбивай” (1926), “Батурын” (1927), “Полтава” (1928–1929);

8. *Винниченко В.* Відродження нації: Історія української революції (марець 1917 р. — грудень 1919 р.). — Київ; Відень, 1920. — Ч. I–III (репринтне відтворення — К., 1990).

9. “Літературно-науковий вістник” (1898–1939) (з 1933 р. — “Вістник”) — щомісячник, що видавався у Львові. Заснований Науковим Т-вом ім. Шевченка. У 1920–1930-х роках обличчя часопису визначав його редактор Д. Донцов;

10. *Левицький К.* Історія політичної думки галицьких українців, 1848–1914: На підставі споминів. — Львів, 1926–1927. Ч. 1–2; *Левицький К.* Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни, 1914–1918: На підставі споминів і документів. — Львів, 1928–1930. — Ч. 1–3;

11. *Рудницький М.* Від Мирного до Хвильового. — Львів, 1936;

12. *Борщак І.* Наполеон і Україна: З невідомих документів із тогочасними ілюстраціями / Передм. Е. Дріо. — Львів, 1937;

14. Пам’яті вождя Української галицької армії: [М. Тарнавського]. — Львів, 1939;

15. Можливі варіанти: *Думін О.* Історія Легіону Українських січових стрільців, 1914–1918 / Історія визвольної боротьби України в монографіях. I-й том. — Львів, 1936; або: Українські січові стрільці, 1914–1920 / За ред. Б. Гнаткевича та ін.; Іл. оформл. І. Іванця. — Львів, 1935 (репринтне відтворення — Львів, 1991); або: Українські січові стрільці: У 20-ліття виступу. — Львів, 1936;

16. *Попович О.* Відродження Буковини: Спомини. — Львів, 1933;

17. *Антонович В.* Про козацькі часи на Україні: Із переднім словом про життя та діяльність В. Антоновича, із портр. автора, образами гетьманів та увагами д-ра М. Кордуби. — Коломия, 1912 (репринтне відтворення — К., 1991);

18. *Кох Г.* Договір з Денікіним. — Львів, 1930;

20. Українсько-московська війна 1920 року в документах. Ч. I: Оперативні дії Штабу Армії УНР / Передмова і під ред. ген. штабу ген.-хорунжого В. Сальського; Документи впорядкував ген. П. Шандрук / Праці Українського наук. ін-ту. Том 15. Серія історична, кн. 2. — Варшава, 1933 (перевидання — Нью-Йорк, 1970);

21. *Левицький К.* Великий зрив: До історії української державності від березня до листопада 1918 р: На підставі споминів та документів. — Львів, 1931.

Ответ: 1. “Велика історія України”, 2. “Часи козацькі на Україні”, 3. “Про організацію українського війська”.

Примечание: Нам неизвестны следующие, поименованные в приложенном к сему списку, издания: 1. “Песенник”, 2. “Атлас Украины” — изд[ательст]во “УСС”, 3. “Вістник”, 4. “Антисоветский пятитомник” К. Левицкого, 5. “Від Мирного до Хвильового”, 6. “Память вождя Укр[аинской] галицкой армии”, 7. “Відродження Буковини”, 8. “Великий зрив” — автор К. Левицкий.

2. Вопрос: Имелась ли какая-либо конкретная необходимость в пользовании литературой, изъятой у Марченко при обыске и указанной в прилагаемом списке?

Ответ: Конкретная необходимость могла быть в пользовании только: “Велика історія України”, “Часи козацькі на Україні” и “Про організацію козацького війська”. У Марченко не было, связанной с научной работой, конкретной необходимости пользоваться следующей литературой, поименованной в приложенном списке: 1. “Моя борьба” Гитлера, 2. “Історія Січових стрільців”, 3. “Відродження нації” Винниченко, 4. “Наполеон и Украина”, 5. “Історія «Просвіти»”, 6. “Договор с Деникиным”, 7. “Українські січові стрільці”, 8. “Українсько-московська війна”, 9. “Полтава” Богдана Лепкого, 10. “Мотря” Лепкого.

На основании изложенного выше мы приходим к выводу, что Марченко М. И., как зав[едующий] сектором феодализма и как научный сотрудник Института истории Академии наук УССР, мог пользоваться тремя изданиями, поименованными в ответе на 1-ый из поставленных выше вопросов. Что касается десяти изданий, перечисленных в ответе на второй вопрос, то у Марченко не было никакой конкретной необходимости пользоваться ими для своей научной работы и хранить их у себя дома.

По поводу изданий, поименованных в примечании к ответу на 1-ый вопрос, заключения дать не можем, т. к. содержание этих изданий нам неизвестно.

*Проф. Н. Петровский
К. Гулистый
Ф. Ястребов*

№ 183

Доповідна записка члена-кореспондента АН УРСР С. В. Юшкова до відділу пропаганди та агітації ЦК КП(б)У про необхідність перебудови діяльності Інституту історії України АН УРСР⁵⁷*3 лютого 1943 р.**м. Алма-Ата*

Несколько месяцев тому назад в советской печати сообщалось, что немецкие варвары при оккупации Украины уничтожили множество культурных учреждений: музеев, архивов, библиотек. Лучшие произведения искусства, редкие книги, редкие рукописи были вывезены в Германию. Можно полагать, что фашистские мракобесы и их агентура приняли все меры к тому, чтобы истребить литературу, изданную в советское время, в особенности литературу по советской экономике, по советскому праву, по истории. Можно предвидеть, что по освобождении Украины от гитлеровских бандитов там в первое время будет очень трудно наладить преподавание по целому ряду обществоведческих дисциплин как в средней, так и в высшей школе, благодаря уничтожению советских учебников. Будет затруднена и научно-исследовательская работа, благодаря уничтожению библиотек и архивов. В особенности в трудном положении должна оказаться такая отрасль знания, как история, поскольку исторические исследования предполагают наличие крупных библиотек и архивов. А между тем украинским историкам нужно в очень короткий срок не только восстановить учебную литературу, но и принять все меры к тому, чтобы вытравить фальсификаторские “теории” фашистов и их агентуры в области истории, которые они насаждали во время оккупации.

Наша доблестная Красная Армия под руководством гениального своего вождя, товарища Сталина приступила к очищению территорий Украины от фашистских варваров. Недалек тот день, когда Украина будет совершенно очищена от них. Научная общественность должна уже теперь готовиться к тому, чтобы принять участие в восстановлении Советской Украины и в возрождении ее культуры. Являясь одним из старейших работников Института истории Украины и будучи связан с работой ряда научно-исследовательских учреждений СССР, я не могу не высказать ряда своих соображений о необходимости немедленной подготовки к этому радостному моменту и о необходимости принятия ряда мер, которые должны обеспечить дальнейшие успехи украинской исторической науке.

Мои соображения будут касаться, с одной стороны, плана работы в области истории, а с другой стороны, организации научных кадров.

I. Несомненно, основным научно-исследовательским центром в области истории должен являться Институт истории Академии наук УССР,

⁵⁷ На першому аркуші документу у верхньому лівому кутку позначка “Отдел пропаганды и агитации ЦК КП(б)У. З/П-43 г.”.

хорошо связанный с историческими кафедрами университетов и педагогических институтов. Но до войны Институт истории Украины занимался только историей Украины. В плане его работ не стояли исследования не только по всеобщей истории, но и по истории сопредельных стран: Литвы, Польши, Турции и т. д. Нет особой нужды доказывать, что у украинских историков имеются специфические интересы к истории сопредельных стран, связанные с историей отношений Украины к этим странам. А эти интересы не всегда могут быть учтены соответствующими специалистами, не работающими в Институте истории Украины.

Нет нужды доказывать, насколько вообще является неправильным положение, что украинские историки в основном своем центре — Институте истории — должны заниматься только историей Украины и не могли касаться проблем всеобщей истории. Такое ограничение работы вообще не может быть серьезным образом аргументировано. Ведь только такое изучение истории Украины может претендовать на глубину, когда оно не оторвано от изучения не только сопредельных стран, но и других народов. К истории Украины вполне приложимы указания товарищей Сталина, Кирова и Жданова, сделанные ими на конспект учебника по истории СССР, которые как раз отмечали, что авторы пытались оторвать историю народов СССР от истории других народов.

Можно найти оправдание путем ссылки на то, что вопросами всеобщей истории занимаются на Украине кафедры университетов и педагогических институтов. Но ведь их работы ведутся в порядке личных интересов и вкусов и очень часто в целях написания диссертаций.

Словом, Институт истории Академии наук УССР должен включать в план своих работ и работы по истории других народов СССР и по всеобщей истории, увязывая их с историей Украины.

Характерно, что Белорусская Академия наук, которая не может сравниться по широте своих работ с Украинской, в плане своих работ давно предусматривает исследования по западноевропейской истории и даже по древней истории.

Далее представляется необходимым, что в плане Института истории должны получить должное место исследования по ряду так называемых вспомогательных исторических дисциплин: исторической географии Украины, дипломатике, источниковедению, архивоведению и т. д. Надо развернуть работу и по изданию источников: летописей, актовому материалу, записок и т. д. До сих пор историкам Украины в области вспомогательных дисциплин приходилось использовать устаревшие работы буржуазных историков.

Наконец, для развертывания работы по истории совершенно необходимо издание исторического журнала на украинском языке, благодаря которому Институт истории мог бы установить действительную связь со всеми учреждениями, которые ведут научно-исследовательскую работу в области истории (кафедры университетов и педагогических институтов).

Все эти предложения не являются новыми. Историческая общественность Украины давно говорила о необходимости развертывания работ Института истории Украины, о реорганизации его в Институт истории, о необходимости издания исторического журнала. Но теперь, когда задачи украинской исторической науки так усложнились, эти предложения необходимо провести в жизнь.

II. Для того, чтобы развернуть работу в области истории, надо иметь соответствующие кадры. Имеются ли таковые?

По моему глубокому убеждению, они имеются. Наряду с привлечением историков, работавших в украинских вузах, имеется значительное число историков-украинцев, работающих в научно-исследовательских учреждениях и в вузах СССР или в союзных республиках. Можно полагать, что они после войны примут охотно участие в научно-исследовательской работе в освобожденной Украине.

Далее, имеется много крупных историков — не украинцев, которые работают по истории Украины или по вопросам, связанным с историей Украины. Для привлечения новых сил надо расширить штаты института и вместе с тем поставить вопрос об увеличении числа академиков и членов-корреспондентов по истории. В то время, как другие отрасли общественных наук, как, например, языковедение, литература, экономика, представлены целым рядом академиков и членов-корреспондентов, по Институту истории имеется только один член-корреспондент. Характерно, что в Белорусской Академии наук имеется пять академиков-историков.

Мнение о том, что якобы нет достойных кандидатов в академики и члены-корреспонденты, ни на чем не основано. Во всяком случае, за последнее время выдвинулся ряд украинских историков. Достаточно указать на проф. Н. Н. Петровского, перу которого принадлежит ряд крупных работ, высоко оцененных в специальной печати.

Имеются и более молодые ученые, которые подают большие надежды (например, Гуслистый, Ястребов и др[угие]).

Итак, перед украинской исторической наукой стоят большие и при том новые задачи. Само собой разумеется, никому не придет в голову ставить вопрос о немедленной перестройке работы института в условиях эвакуации. Но эта перестройка настолько серьезна, что надо заблаговременно к ней подготовиться. Надо не только обсудить план реорганизации института, но и начать переговоры с теми научными силами, которые вновь привлекаются к работе. Всю эту подготовительную работу надо начать как можно скорее.

Член-корреспондент Академии наук УССР, проф. С. Юшков

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 70, спр. 46, арк. 122–125. Оригінал. Рукопис.

Опубл.: У лежцатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 1. — С. 111–115.

№ 184

**Лист заступника голови Комісії з історії Вітчизняної війни на Україні
при президії АН УРСР М. І. Супруненка до секретаря ЦК КП(б)У
К. З. Литвина про організацію роботи Комісії**

25 лютого 1943 р.
м. Уфа

Шановний Кость Захарович!

Я надіслав вам одного листа, але непевний в тому, що він дійде по призначенню, пишу вдруге.

Робота Комісії ще й досі перебуває в зародковому стані.

Відсутність затверджених штатів і бюджету гальмує розгортання роботи. Щоб якимось зрушити роботу Комісії, я прошу Вас, Кость Захарович, розв'язати такі питання і дати мені відповіді і вказівки.

1. Прискорити розгляд і затвердження штатів і бюджету Комісії.

2. Розглянути Положення про роботу Комісії, проект якого я Вам дав, надіслати нам, а місцевим організаціям дати відповідні вказівки про збирання матеріалів і відправку їх через фельд'єгерський зв'язок в Уфу. З цією справою, мені здається, треба поспішати. Війна є війною. Не виключена можливість тимчасового відходу Червоної Армії з окремих районів. В зв'язку з цим будуть втрачені цінні матеріали. Для допомоги місцевим організаціям міг би виїхати т. [Д. В.] Гак, енергійна людина і міг би багато зробити.

2⁵⁸. Розглянути і дати вказівки з приводу змісту плану роботи Комісії, який я Вам дав ще в Уфі.

3. Вирішити питання про передачу нам матеріалів, що є в ЦК, і про які Ви говорили (матеріали опиту т[оваришів], які були в оточенні).

4. Чи не вважали б Ви доцільним дати повідомлення в пресу про організацію Комісії з зазначенням адреси і зверненням до організацій і громадян, щоб збирали матеріали і надсилали в Комісію. Проект такого повідомлення я б підготував, а т. [Д. В.] Гак міг би його привезти з собою.

5. Дайте вказівки в Уфу про виділення з майна Раднаркому ЦК друкарської машинки і сейфу.

6. Я вважаю, що Комісія повинна мати свій штамп і печатку. Прошу на це санкції. При виїзді т. [Д. В.] Гака він би міг замовити це в Москві. Щодо виїзду т. Д. В. Гака, то я вважаю, що йому необхідно буде побувати в Москві, щоб встановити контакт з центральними організаціями.

Я знаю, що Ви, Кость Захарович, зараз дуже перевантажені, але я все-таки прошу прискорити розв'язання цих питань, бо без цього розгортати роботу Комісії майже не можливо і ми не зробимо того, що могли б зробити.

З пошаною М. Супруненко

⁵⁸ Така нумерація пунктів у документі.

ІА НБУВ, ф. 248, оп. 2, спр. 52, арк. 43–43-зв. Оригінал. Машинопис.
Опубл.: *Історія Національної академії наук України. 1941–1945: Документи і матеріали: У 2 ч. — Ч. 1. — С. 201.*

№ 185

**Лист завідуючого відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У
К. З. Литвина до директора Інституту історії та археології
АН УРСР М. Н. Петровському про розгляд пропозицій
члена-кореспондента АН УРСР С. В. Юшкова⁵⁹**

17 березня 1943 р.
м. Москва

Уважаемый Николай Неонович!

Посылаем Вам письмо проф. Юшкова. Ряд его предложенный заслуживает внимания.

Прошу сообщить Ваше мнение как директора института. Какое Ваше мнение об историческом журнале? События немного затянули рассмотрение “Підручника по історії України”, думаю, что в ближайшее время вопрос о нем будет окончательно решен.

Хорошо было бы организовать ряд статей для журнала и газеты по вопросам, поднятым в статье тов. Корнейчука по советско-польским взаимоотношениям.

Горячий привет —

К. Литвин

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 70, спр. 46, арк. 117. Оригінал. Машинопис.
Опубл.: *У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 1. — С. 116.*

№ 186

**Протокол допиту в'язня М. І. Марченка в Управлінні НКВС СРСР
по Новосибірській області⁶⁰**

31 березня 1943 р.
м. Томськ

Допрос начат — 9–00
—”— оконч[ен] — ⁶¹

Вопрос: Сообщите причину Вашего отказа подписать протокол об окончании следствия, который был Вам предъявлен 30 июля 1942 года?

Ответ: Протокол об окончании следствия мне 30-го июля 1942-го года не предъявлялся и я его подписывать не отказывался.

⁵⁹ Див. документ № 183.

⁶⁰ Внизу кожної сторінки протоколу підпис М. І. Марченка.

⁶¹ Прочерк у документі.

Вопрос: Вам зачитывается акт от 30-го июля 1942 года⁶², из которого видно, что Вы отказались подписать протокол об окончании следствия.

Почему Вы теперь об этом заявляете ложь?

Ответ: Я тогда заявил следователю, что после ознакомления меня с дополнительными материалами моих сокамерников, которые были допрошены в качестве свидетелей по моему делу, и учитывая то, что я уже 7 марта 1942-го года подписывал постановление об окончании следствия, после чего мною было через следователя подано заявление на имя областного прокурора г. Новосибирска, датированное тем же числом, я считал, что следствие дополнить ничем не имею и протокол мною уже подписан еще 7 марта 1942 г. в г. Томске.

Вопрос: Коль скоро Вам дополнительно предъявили новые материалы, которых не было до 7 марта 1942 г, т. е. до предыдущего протокола об окончании следствия, Вы обязаны были подписать новый протокол, чего не сделали.

Ответ: Следователь, предъявляющий мне следствие⁶³, не объяснил моих обязанностей, сейчас я понял, что допустил ошибку, которую признаю.

Вопрос: В поданном Вами заявлении на имя областного прокурора г. Новосибирска 7 марта 1942 года Вы просили Вас вызвать для дачи объяснений. Что Вы хотели сообщить?

Ответ: Я хотел просить прокурора ускорить решение моего дела, никаких других жалоб и ходатайств я заявлять не имел и не имею.

Вопрос: Выше Вы сообщили, что с материалами допрошенных в качестве свидетелей Ваших сокамерников Вы ознакомились еще 30-го июля 1942 г. Вы это подтверждаете?

Ответ: Да, я еще раз повторяю, что с материалами допрошенных по моему делу свидетелей я познакомился еще 30-го июля 1942 г.

Вопрос: Сокамерники Гессен Владимир Юльевич на допросе от 2-го июля⁶⁴ 1942 г., Петельский Василий Иванович — 23-го июля 1942 г., а также Захарченко Петр Ефимович, Загальский Николай Сергеевич и Мисонжик Исаак Осипович на допросах от 29-го июля 1942 [г.] Вас полностью уличают во враждебном отношении против⁶⁵ Советской власти и в том, что Вы в пути следования этапом и в камере среди заключенных проводили беседы-лекции на контрреволюционные националистические темы.

Вы признаете себя в этом виновным?

Ответ: Хотя я с вышеуказанными сокамерниками, с которыми я продолжительное время находился в одних камерах Томской тюрьмы и с

⁶² Див. док. № 179.

⁶³ Так у документі. Слід читати: "протокол".

⁶⁴ Так у документі. Повинно бути: "2-го июня" (див. док. № 177).

⁶⁵ Так у документі.

некоторыми из них следовал этапом из Киева в Томск, находился в нормальных взаимоотношениях и личных счетов с ними не имел, все же их показания я считаю вымышленными и провокационными, которые я категорически отрицаю.

Я ни в этапе, ни в камере среди заключенных контрреволюционных националистических разговоров не проводил. По существу [показаний] каждого сокамерника, допрошенных в качестве свидетелей по моему делу, объясняю следующее:

Действительно, по просьбе заключенных во время этапирования нас из Киева в г. Томск и в некоторых камерах Томской тюрьмы я прочитал несколько лекций-бесед на следующие темы:

1. “Славяне и их историческое прошлое”.
2. “Киевское государство”.
3. “Новгород Великий”.
4. “Битва на Чудском озере”.
5. “Создание Московского государства”.

6. “Завоевание Сибири Ермаком” и некоторые другие беседы из цикла русской истории.

Никакой националистической контрреволюционной пропаганды в этих лекциях мною не протаскивалось, лекции мною читались в соответствии со взглядами советской исторической науки. По поводу показаний Гессена Владимира Юльевича я должен заявить, что они являются лживыми.

О том, что я якобы заявлял о том, что буду читать свои лекции по-украински лишь потому, что украинский язык является государственным во всем СССР, это ложь, я этого не говорил. Я перед началом одной из лекций ска[за]л, что мне легче читать на украинском языке потому, что на Украине я преподавал на этом языке, как на языке Украинской Республики.

Гессен меня обвиняет в том, что я неправильно, в националистическом духе истолковывал вопрос создания и формирования русской и украинской народностей.

Я же на своей точке зрения настаиваю, что создание русской и украинской народностей является процессом одновременным, это правильно и давно установлено в исторической науке.

О каком бы то ни было завоевании русскими украинцев и угнетении последних в прочитанных мною лекциях на указанные выше темы у меня не было и речи.

В отношении завоевательной политики князей Рюриковичей Гессен проявляет свое незнание истории.

Первые князья Рюриковичи не были ни русскими, ни украинцами, это были варяги — завоеватели, пришедшие на нашу землю из-за Балтийского моря. Так и говорилось мною в беседах. По вопросу о литературном историческом памятнике о “Полку Игореви”: это есть, о чем я и тогда

заявлял моим сокамерникам, — памятник общей культуры украинского и русского народов, что является доказательством родственности происхождения этих двух братских народов. Мною это говорилось в лекции “Киевское государство” в разделе “Культура Киевской Руси”. О монастырях и церквах, о крещении Руси, о прогрессивной роли этого явления и проч. говорилось мною правильно, в соответствии с замечаниями на конспекты по истории СССР, данными руководителями правительства в 1934 году, и в связи с постановлениями ЦК ВКП(б) о преподавании истории в школе. Никаких искривлений, а тем более истолковываний своих взглядов в контрреволюционном националистическом духе у меня не было.

Гессен меня обвиняет в том, что я восхвалял польскую культуру и охаивал советскую действительность, это все ложь.

О положении рабочих и крестьян Польши мною ничего не говорилось, и советскую действительность я не опошлял.

В отношении показаний Петельского Василия Ивановича могу сказать следующее: никаких вопросов во время чтения мною лекций Петельский мне не задавал.

В отношении роли Киева и Новгорода, как первых государственных объединений на Руси, я в лекциях говорил, и это правильно, что Киев был первым центром государственного объединения на Руси, что Киевское государство было общим пунктом исторического развития, как русского, так и украинского народов.

Показания Захарченко, Решетникова, Загальского и Мисанжика, которые по своему содержанию однородны между собой и аналогичны показаниям Гессена и Петельского и которые сводятся к тому, что я в прочитанных мною лекциях протаскивал контрреволюционные националистические взгляды, являются неверными, вымышленными, которые я отрицаю с начала и до конца.

Вопрос: Чем Вы желаете дополнить свои показания?

Ответ: Свои показания я дополнить ничем не имею.

Протокол с моих слов записан верно, мною лично прочитан, в чем и расписываюсь.

М. Марченко.

Допросил:

Ст[арший] следов[атель] след[ственной] гр[уппы] УНКВД НСО⁶⁶
лейт[енант] гос[ударственной] безоп[асности] *Шейнман*

При допросе присутствовал

пом[ощник] прокурора гор. Мариинска

Макиенко

ГДА СБУ, спр. 31982 ФП, арк. 49–54. Оригінал. Рукопис.
Оубл.: Укр. іст. журн. — 1996. — № 2. — С. 93–95.

⁶⁶ Управління НКВС СРСР по Новосибірській обл.

№ 187

**Витяг із постанови РНК СРСР про переведення АН УРСР
з м. Уфа до м. Москва**

9 травня 1943 р.
м. Москва

Совет Народных Комиссаров Союза ССР постановляет⁶⁷:

1. Разрешить ЦК КП(б)У и СНК УССР перевести Академию наук УССР из г. Уфы в г. Москву в составе следующих институтов Академии:

а) по Отделению общественных наук — институты: Истории и археологии, Украинского языка и литературы, Народного творчества, Экономики; [...].

Общим количеством сотрудников Академии наук УССР вместе с членами их семей — 1 400 человек, из них: научных сотрудников — 400 чел., действительных членов Академии — 40 чел., членов-корреспондентов Академии — 48 чел.

2. Установить срок перевода Академии в г. Москву до 1 июля 1943 года.

3. Обязать Мосгорисполком — т. Пронина:

а) выделить в г. Москве 450 комнат под квартиры сотрудникам Академии и 200 комнат площадью не меньше 4 000 кв. метров для размещения академических институтов;

б) подготовить указанные помещения к 1 июня для размещения в них Академии;

в) оказать содействие Академии в оборудовании помещений.

4. Обязать НКПС — т. Кагановича, предоставить Академии наук УССР для переезда сотрудников и перевоза оборудования Академии 45–50 пассажирских вагонов, в том числе некоторое количество мягких, и 110–120 товарных вагонов.

5. Обязать Наркомторг Союза ССР — т. Любимова, открыть к 1 июня специальную столовую для обслуживания Академии наук УССР по нормам соответственно категориям работников Академии.

6. Обязать обком ВКП(б) — т. Игнатьева, и СНК Башкирской АССР — т. Вагапова оказать всемерную помощь Академии наук УССР при переезде.

Наркомторгу Союза ССР — т. Любимову, обеспечить продуктами питания сотрудников Академии на время переезда.

7. Наркомфину Союза ССР — т. Звереву, выделить Совнаркому УССР 1 000 000 рублей на расходы, связанные с переездом Академии наук в г. Москву.

Председатель Совета Народных Комиссаров Союза ССР *И. Сталин*
Управляющий делами Совета Народных Комиссаров СССР *Я. Чадаев*

⁶⁷ На документі помітки: на першій сторінці — “За. — *И. Сталин*”, на другій сторінці — “*Академик Богомолец, Л. Корниец*”.

*Державний архів Російської Федерації, ф. 5446, оп. 1, спр. 214, арк. 126–127.
Оригінал. Машинопис.*

Опубл.: Історія Національної академії наук України. 1941–1945: Документи і матеріали: У 2 ч. — Ч. 1. — С. 214–215.

№ 188

Лист голови президії Верховної Ради УРСР М. С. Гречухи до голови РНК УРСР, секретаря ЦК КП(б)У М. С. Хрущова про видання в Америці “Нарису історії України”

26 травня 1943 р.
м. Москва

Микита Сергійович!

1. Посилаю Вам один примірник “Нарису історії України”, про який я Вам говорив по телефону.

В чому річ?

Зі слів т. Янчева, який працює в нашому УОКСі, до літературного агента ВОКСа звернулися представники української громадськості в Америці з проханням видати на англійській мові “Нарис історії України” для популяризування його серед тамошніх українців.

Цей агент склав контракт з американським видавництвом і цілком вірно звернувся з приводу цього до ВОКСу.

ВОКС доручив т. Янчеву погодити це питання з відповідними українськими організаціями. Здається, з приводу цього були розмови у тов. Литвина і будто би внаслідок розмов було доручено проф. Петровському і [К. Г.] Гуслистому зробити відповідні виправлення і доповнення до цього видання. Після того, як т. Петровський і [К. Г.] Гуслистий зробили відповідні виправлення, цей примірник потрапив у “Совинформбюро”, а звідти ми його забрали до себе для того, щоб попередньо порадитися з Вами.

Я прошу, Микита Сергійович, ознайомитися з цим нарисом і сказати, чи варто взагалі його видавати в Америці, чи не слід.

Якщо варто, то в такому вигляді? Можливо, його ще краще відшліфувати?

Тут, звичайно, крім культурних цілей, які переслідують українці в Америці, можуть бути і інші цілі.

Можна відверто сказати, що наше ставлення до поляків, хоть би і в історичному розрізі, зараз особливо цікавить англічан, а англічане добре знають, що стежка з Москви до Варшави проходить тільки через Київ. Але це мої особисті погляди і висновки.

Я не встиг познайомитися з виправленнями, які зробили проф. Петровський і [К. Г.] Гуслистий, бо це лише єдиний примірник, але вважаю, що після відповідних виправлень все ж таки варто було б дати згоду американцям на видання англійською мовою “Нарису історії

України” з метою популяризації нашої історії серед широких кіл українців.

2. Надсилаю також для ознайомлення “Листа до українців в Америці” М. Рильського, який був надрукований в газеті “Українські Щоденні Вісті”, і відповідь Тарновського “Братам на Україну”.

3. Посилаю Вам одну пробірку вітаміну К₃ академіка Палладіна. Це останнє удосконалення свого винаходу, яке він мені дав у Уфі. Решту вітамінів і порядок користування надішлемо додатково.

М. Гречуха

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 864, арк. 56–57. Оригінал. Машинопис.

Опубл.: У лецятах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 1. — С. 116–118.

№ 189

Власноручні свідчення в’язня М. І. Марченка про його роботу ректором Львівського державного університету ім. І. Франка у 1939–1940 рр.⁶⁸

30 травня 1943 р.

м. Томськ

Моя работа в городе Львове — 1939–40 гг. и взгляды на причины моего ареста⁶⁹

В дополнение к показаниям по существу следственного дела заключенного Марченко Михаила Ивановича.

Заранее прошу прощения у следствия, что форма моего изложения будет несколько отличаться от обычного следственного показания. В данном объяснении я ставлю своей задачей описать, как можно подробней, насколько мне это удастся и позволит память восстановить за такой довольно продолжительный разрыв все, хотя бы основные, вопросы, связанные с моим пребыванием в Западной Украине, с тем, чтобы следствие с этих строчек, написанных мною, могло установить действительное положение вещей, многообразие и многогранность той работы, которая была возложена на меня и в которой промахи, недочеты и ошибки были неминуемы, ту сложность политической обстановки⁷⁰, в которой я тогда очутился, связи с людьми, часто неизвестными или малоизвестными мне, и установить степень моей виновности в целом.

⁶⁸ Свідчення М. І. Марченка оформлено як протокол допиту: внизу кожної із 35-ти сторінок документа — його власноручний підпис. Текст подається із врахуванням авторської правки Марченка.

⁶⁹ Відновлено повний заголовок, частину якого (“и взгляды на причины моего ареста”) в документі закреслено.

⁷⁰ Закреслено помилково написане двічі слово “обстановки”.

Мое назначение на должность ректора Львовского государственного университета было связано с рядом предшествующих этому моментов, которых необходимо здесь коснуться. Как известно, после начала польско-немецкой войны в начале сентября 1939 года наша армия готовилась перейти польско-советскую границу с целью освобождения Западной Украины и Западной Белоруссии от гнета польских панов. 7 сентября 1939 г. я был призван в ряды РККА и назначен на должность старшего инструктора отдела пропаганды Политического управления Киевского особого военного округа, а впоследствии превращенного в Политическое управление Украинского фронта. Начальником Политуправления был Пожидаев, его заместитель Кашеев. С Киева выехали 13 сентября вместе со штабом фронта, возглавляемым Тимошенко, в Проскуров. Велась подготовка частей нашей армии к переходу границы. В подготовке этой кампании мое лично участие заключалось в составлении проектов различных воззваний, листовок, газетных статей и проч. Выезжал я также в подразделения частей нашего Украинского фронта с определенными задачами. Мною был составлен проект воззвания командования фронта к населению Западной Украины, опубликованный в воинской прессе 17 сентября 1939 г., несколько листовок к крестьянам, к солдатам (*żołnierzom*) польским, на польском и украинском языках. В газете “Красная Армия” за 17-е или 18-е сентября, точно не помню, помещена моя статья подвальная “Западная Украина — земля украинских рабочих и крестьян”.

17 сентября части Красной армии, как известно, перешли польскую границу. Мы следовали за ними. Числа 20-го прибыли в город Тарнополь вместе со штабом фронта. В этот же или на второй день я провел многолюдный митинг населения в городе Зборове, километрах в 40 от Тарнополя. До 23 сентября был в частях по ряду вопросов пропаганды и агитации в городах Броды, Дубно, Луцк, Любомель, Владимир-Волинский. По возвращению в Тарнополь, по месту пребывания Политического управления и штаба фронта, мне сказали, что меня хотят видеть представители Центрального Комитета Ком[мунистической] партии Украины⁷¹, чтобы дать мне какое-то важное поручение от секретаря ЦК КП(б)У Никиты Сергеевича Хрущева, пребывавшего также в то время в Тарнополе. Встретился я с представителями ЦК в лице завед[ующего] орг[анизационным] отделом ЦК КП(б)У Зленко и редактором центральной газеты Украины “Комунист” Чеканюком, вручившими мне письменное поручение отправиться в Киев немедленно для выполнения очень важного и ответственного поручения. [В] тот же день Управление Военно-Воздушных Сил фронта предоставило самолет, и через несколько часов я был в Киеве.

⁷¹ Далі закреслено два слова: “для дачи”.

Задание ЦК КП(б)У заключалось в следующем: Западная Украина была в основном очищена от остатков польской армии. Нужно было осваивать освобожденную страну в хозяйственном и политическом отношении. Требовались данные экономического и хозяйственного положения освобожденных территорий, количество населения, социальный и национальный состав его, материальное его положение, количество земли по населенным пунктам, хозяйственное освоение ее и землеобеспеченность населения по социальным его категориям, состояние промышленности и транспорта в занятых нами воеводствах бывшего Польского государства и ряд других данных, оказавшихся необходимыми для освоения занятой нами территории. Этих материалов на месте не оказалось, их нужно было добыть из фондов Украинской Академии наук, находящейся в Киеве, и ЦУНХО⁷² Украинской Республики и представить в соответственно разработанном виде. Используя научно-технический аппарат Института экономики и Института истории Академии наук УССР, я за несколько дней с этой задачей справился полностью. Тем временем штаб фронта вместе с Политическим управлением переехали из Тарнополя во Львов. Мне пришлось из киевского аэродрома также отправиться туда же. Сдав доставленные мною материалы, я продолжал работать в Политуправлении, в группе работников, занимавшихся вопросами пропаганды, агитации и прессы среди местного населения. Мы были расположены на окраине города Львова, в кадетском корпусе. Помню, одно из первых заданий дано было мне сделать доклад на собрании местной львовской интеллигенции на тему: “Буржуазно-националистические партии Польши — злейшие враги народа”. Для подготовки к этому докладу мне потребовались материалы из местных библиотек. Первой из библиотек Львова я посетил большую библиотеку Научного общества им. Т. Г. Шевченко (Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові) по улице Чарнецкого 26. Работая в этой библиотеке, первым моим знакомством из местной интеллигенции было знакомство с профессором и действительным членом Украинской Академии наук Возняком Михаилом Степановичем, которого я раньше знал лишь по его многочисленным трудам в области истории украинской литературы. В первые дни пребывания во Львове я посетил эту библиотеку два или три раза и виделся с профессором Возняком, который знакомил меня с фондами библиотеки, в которой он работал десятки лет, познакомил с этнографическим музеем научного общества и ввел несколько в курс состояния научной работы во Львове вообще, которой я очень интересовался. Беседы с Возняком были исключительно на научные темы. Впоследствии Возняк был избран в Верховный Совет Укр[аинской] Советской Республики.

⁷² Ц У Н Х О — Центральне управління народногосподарського обліку (“Центральное управление народнохозяйственного учета”).

Несмотря на сложность вопроса, взятого мною для доклада, доклад был сделан неплохо, как мне впоследствии говорили работники обкома КП(б)У, присутствовавшие во время его чтения. Впоследствии я этот доклад читал на собрании учителей города Львова и Львовской области, на собрании партийно-комсомольского актива Железнодорожного района г. Львова и на ряде львовских предприятий, помню, на электрозаводе “Контакт”.

8 октября 1939 года, хорошо помню число этого месяца, меня вызвал секретарь Цент[рального] Комитета КП(б)У по пропаганде Лысенко, находившийся вместе со вторым секретарем [ЦК] Бурмистенко во Львове, который спросил меня: “Как я смотрю на то, чтобы послать меня на работу в Львовский государственный университет на должность ректора университета?”. Лысенко до того знал меня по Киеву. Я сначала колебался, справлюсь ли я с этим заданием, но впоследствии дал согласие. Оформление моего назначения на должность ректора и профессора кафедры истории Украины Львовского государственного университета было проведено через находившихся во Львове представителей Народного комиссариата просвещения УССР в лице заместителя наркома просвещения Данильченко и начальника Управления по делам высших школ, а впоследствии заместителя наркома Филиппова.

Первое мое посещение университета, помню, было с докладом на собрании студенчества, профессорско-преподавательского и научно-технического персонала на тему: “Задачи советской науки на освобожденных землях Западной Украины”. Это было первое мое знакомство с университетом, этим громаднейшим учебным и научным учреждением, сразу еще больше убедившим меня в сложности и тяжести той задачи, которую на меня возложила партия, назначая его руководителем, и что без надлежащей поддержки и помощи справиться мне будет нелегко.

Назначение мое местная, польская профессура встретила холодно, хотя некоторые из них по своему польско-шляхетскому обычаю старались мне льстить, но я это хорошо понимал и постепенно входил в курс обстановки самостоятельно. Сложность предстоящей задачи в деле освоения этого крупного научного учреждения еще заключалась в том, что на протяжении нескольких месяцев я был один и единственный работник⁷³, присланный из центра Советской Украины, т. е. пока что сам один очутился в совершенно чуждой для меня обстановке.

Университет содержал в себе такие факультеты:

1) Юридический.

2) Гуманистический, как он там назывался, в котором изучались науки в области истории, буржуазной философии, классической филологии — древнегреческий и латинский языки, английский, французский, немецкий, польский языки, вообще в области языковедения на этом факультете было

⁷³ Так у документі.

громчайшее их разнообразие, готовились специалисты не только в области знания европейских языков, но и языков Азии, Африки, вплоть до древнеиндийского.

3) Математический и естествознания факультет, объединенный вместе.

4) Медицинский

и 5) Теологический, или богословский, готовивший кадры польских ксендзов.

Всего в университете числилось свыше пяти тысяч студентов, около четырехсот человек профессорско-преподавательского персонала, не считая большого количества технического аппарата. Вообще Львовский университет, существовавший с конца XVIII столетия, был одним из крупнейших учебных и научных учреждений не только Польши, а всей Западной Европы как по количеству своего состава, так и по масштабу работы в области буржуазной науки, проводившейся там, а также в области буржуазно-националистической деятельности партий и группировок бывшей панской Польши.

Университет принято. Бывший ректор, помещик Льоншан оставил кабинет, “любезно” обменявшись комплиментами [со мной], — удалился. Нужно было начинать перестраивать это научное учреждение на советский строй. Эта обязанность и пала на меня, первое время почти одного, очутившегося в чуждой для меня обстановке, в чуждом окружении.

Было это в середине октября 1939 года. Время это совпало с интереснейшими и важными событиями в Западной Украине. Город Львов и весь освобожденный край готовился к выборам в Народное Собрание, открывшееся во Львове 26 октября, политическая жизнь была ключом, и я от нее не был отгорожен, а, наоборот, принимал самую живейшую участь. В области работы университета первые две недели или даже больше, т. е. до конца октября и начала ноября, до Октябрьских праздников, я был занят “визитами”, т. е. время уходило исключительно на прием, главным образом профессуры. Каждый работавший в университете считал своим долгом прийти отрекомендоваться, выражаясь на местном западноукраинском наречии, “представиться”, новому ректору. Ничего не сделаешь! Такой местный обычай. Не “представиться” означало проявление нелояльности не только к новому руководству, но и к новой власти в стране. Такое представление было в местной университетской интеллигенции. Все профессора и доценты считали своим долгом и обязанностью, с одной стороны, “представиться”, а с другой, — использовать случай познакомиться, что из себя представляет советский ректор университета, должность которого в европейских университетах считается высокопоставленной и очень почетной, больше даже почетной, чем деловой.

Приходили “представиться” многие из интеллигенции внеуниверситетской, ничего не имевшие до того общего с польским университетом, но искавшие в нем должности и проч.

Помню, первым из профессоров пришел отрекомендоваться крупнейший во Львове и известный в Западной Европе ученый в области физической химии и фармакологии, автор нескольких сот научных трудов профессор Парнас. Беседа длилась около часа на различные темы научной работы, прошлого и будущего в направлении работы Львовского университета, в частности. Изъяснялись мы на польском языке, так как проф[ессор] Парнас не знал ни украинского, ни русского языка, хотя впоследствии за короткое время овладел ими. Эту мою встречу и ряд других моментов моей работы в первые дни в университете отметила газета “Правда”, если не ошибаюсь, 20 октября или, во всяком случае, в эти, т. е. 20-е числа октября 1939 г., в большой подвальной статье под названием: “Враги в сутанах и рясах”. Если следствие заинтересуется, — в архиве “Правды” за октябрь указанного 1939 года эту статью сможет найти⁷⁴. Эта статья еще интересна с той точки зрения, что она была перепечатана в двух американских газетах, издаваемых в Нью-Йорке. Одна из этих газет на украинском языке называется “Українські щоденні вісті”, другая на польском языке, название ее за давностью времени забыл. Эти газеты также перепечатали мою статью, опубликованную в центральном органе ЦК КП(б) Укр[аины] “Комуніст”, о работе университета⁷⁵. Номера этих газет были присланы на мое имя во Львов и остались у меня дома, в личном архиве. Политическое направление этих американских газет мне неизвестно.

На мое имя (не знаю, откуда стала известна моя фамилия) было также прислано приветственное письмо студентам и профессорско-преподавательскому составу от имени конференции (собрания) студентов одного из английских университетов. Сейчас не помню, какого именно университета. Это письмо осталось в обкоме КП(б)У, в секретаря по пропаганде Приходько, с которым согласовывался мною вопрос — отвечать на это письмо или нет? Решили — не отвечать.

Визиты, о которых упоминалось выше, были для меня не только интересны, но и очень полезны с той точки зрения, что я имел

⁷⁴ М. І. Марченко в даному разі не зовсім точно передає назву статті йдеться про публікацію: *Латин Б., Хацревин З.* В коридорах университета // Правда. — 1939. — 25 октября. Згадану розмову з Я. Парнасом подано у ній таким чином: “В кабинете принимает новый ректор — молодой киевский историк Марченко. В кабинет приходит физиолог профессор Парнас, ученый с мировым именем. Он просит помочь его внештатным аспирантам. Они почти голодают. Плохо с лабораторной работой — нет средств на оборудование, на производство опытов.

— Вы получите необходимые средства. Представьте смету на создание новых лабораторий. У вас будут не только лаборатории. У вас будет научно-исследовательский институт.

Главное работайте, двигайте вперед науку!

Профессор Парнас взволнован”.

⁷⁵ Див: *Марченко М.* Львівський університет на нових шляхах // Комуніст (Київ). — 1939. — 16 грудня.

возможность в первые же дни познакомиться с тем людским материалом, который я принимал и с большинством из которых мне предстояло работать. Первые встречи с людьми, с будущими моими сотрудниками были не только простым личным знакомством, а выяснялась этим та сложная политическая обстановка, в которой я очутился. Особенная сложность положения чувствовалась в национальном вопросе, где наиболее чувствовался антагонизм среди студенчества и профессуры, антагонизм, главным образом, между украинцами и поляками, воспитывавшийся десятилетиями национальной розни и разобщенности этих национальных групп населения панской Польшей и ее националистическими партиями различных мастей на землях Западной Украины, как колонии польско-шляхетского государства.

Одним из первых и немаловажных моментов в области перестройки университета стал вопрос, если не полностью обновить (что сделать в короткий срок было невозможно), то, по крайней мере, освежить состав университета и в первую очередь профессорскую его часть, которая является по сути дела воспитателями студенческой молодежи. Новые люди должны быть поставлены на университетские кафедры, с людей нужно было начинать перестройку учебного заведения и одновременно браться за обновление студенческого состава, влив в него детей из рабочих, крестьян и интеллигенции. Но где было взять людей — профессоров? Получить их из советских старых университетов возможно было только единицами и в очень ограниченных областях науки. Зная опыт прошлого из жизни и работы наших высших учебных заведений, нужно было и необходимо [было] пользоваться наличием того людского материала, который был в университете, плюс к тому привлечь к работе незанятую и изгнанную из научно-педагогической работы профессуру во времена существования разбитого теперь Польского государства, одновременно с этим изгонять с университета наиболее реакционные элементы, не поддающиеся нашей, советской перестройке. В таком направлении мне и пришлось действовать. На протяжении трех месяцев 1939 года и с началом 1940 г. с университета, под различными предлогами, было отчислено из профессорско-преподавательского состава свыше 80 (восемидесяти) человек, в отношении студентов была объявлена перерегистрация и новый набор, закончившиеся к началу учебы второго семестра, к 15 января 1940 года. Из состава студенчества к этому времени, под различными также предлогами и благодаря массовой эмиграции польской и украинской националистической молодежи, было отсеяно свыше полуторы тысячи человек. В новом наборе, произведенном мною до 15 января 1940 года, значительно увеличился процент детей из трудящихся города и села, хотя я, к сожалению, в настоящее время по памяти цифр привести никак не могу.

Как же обстояло дело с привлечением новой профессуры? Этот вопрос был одним из органических моментов перестройки работ кафедр,

их укомплектования, вопрос не формального привлечения к работе, а кому доверить кафедры? В первые дни после принятия обязанностей я смело брал на себя ответственность за людей, которых пришлось оставлять в университете, а также привлекать новых людей. Учитывалось, что из себя представляет та или другая кандидатура в первую очередь в научном отношении, потому что политическое лицо их всех было одно на одно похоже, т. е. с взглядами далеко еще не советскими, да и странным, по моему мнению, казалось требовать от них это в какие-нибудь месяцы установления советской власти в стране, хотя многие из них легко и быстро становились на путь советской науки.

Из новой профессуры, т. е. вновь привлеченные на работу в университет, в первые же дни моей работы были приняты хорошо известные мне по их научным трудах профессора из украинцев: профессор Студинский, впоследствии избранный в депутаты Верховного Совета СССР, упоминаемый уже мною раз проф[ессор] Возняк, избранный впоследствии депутатом Верховного Совета УССР, профессор Крипякевич, проф[ессор] Симович и ряд других наиболее видных украинских профессоров.

В середине ноября 1939 года в университет прибыла бригада представителей некоторых высших учебных заведений Москвы во главе с заместителем председателя Всесоюзного комитета по делам высших школ Гагариным с целью оказать мне помощь в перестройке университета.

Гагарин лично занялся знакомством с профессорами, бывшими вне университета, которых предполагалось привлечь к работе в нем. В обком КП(б)У был представлен список кандидатур в составе около двадцати человек, которые, конечно, по их желанию были зачислены на различные педагогические и научные должности. Среди принятого профессорско-преподавательского состава были приняты люди, о которых заранее было известно и их националистическое прошлое. Так, например, был принят профессором одной из кафедр юридического факультета лидер УСД (Украинской социал-демократической партии) Владимир Старосольский, впоследствии арестован; был также принят на работу на том же юридическом факультете видный деятель УНДО (Украинское национал-демократическое объединение) Маритчак, остававшийся на работе в университете вплоть до моего ухода с должности ректора. Вообще привлечение на работу не только в университет, но и в другие высшие учебные заведения западных областей Украины проводилось по несколько особому принципу, исходя из местной, сложной обстановки, существовавшей там. Стоял вопрос привлечь как можно больше к работе коренное, местное население, т. е. работников из украинцев. Что касается представителей или, вернее, выходцев из других партий, нам, руководящим работникам, давалась официальная установка: “Мы забываем Вам Ваше старое, прошлое, в случае действия враждебного в настоящем мы Вам вспомним и прошлое”. Таким образом, зная антиреволюционное прошлое при существовании Польского государства, в отдельных случаях приходилось при-

влекать отдельных людей к работе, еще раз подчеркиваю, зная заведомо о их прошлом, чего они сами не скрывали, а рассказывали и писали в своих автобиографиях. Из этих принципов, очевидно, исходил и представитель Всесоюзного комитета по делам высших школ, составлявший вместе со мной список людей, которых возможно было привлечь на работу в университет, как новую научно-педагогическую силу.

Но подбор новых людей, удачный или неудачный, очистка от негодных элементов — это было только небольшое начало перестройки университета. Предстояло немедленно перестроить все содержание и форму учебного процесса и научной работы. Этот вопрос также упирался в подбор людей на руководящие посты. Проректором по научной части был назначен профессор Студинский, помощником ему был дан мною один из научных сотрудников Научного общества им. Шевченко Андрусак, которого я знал до прихода в университет только по его научным трудам. Вскоре я узнал, что этот человек связан как в прошлом, так и в настоящем с ОУН (Организация Украинских Националистов), и он, проработав около месяца в должности помощника проректора по научной части, был отстранен мною от этой работы, переведен на работу в библиотеку, но он отказался работать в должности библиотекаря. Дальнейшая его участь мне не известна, слышал, что он ушел на немецкую сторону, куда в то время стремились идти многие украинские и польские националисты.

Проректором по учебной части был назначен также местный профессор Храпливый, работавший на этой должности до моего ухода и, насколько мне было известно, до последнего момента, до начала немецко-советской войны 1941 года.

Заместителем своим по административно-финансовой и хозяйственной части я назначил в первое время одного из бывших директоров кооперативного банка Кривуцкого. Человек с высшим юридическим образованием, производил впечатление деятельного сотрудника и хозяйственника, жена была немка. Работал он на протяжении одного месяца декабря 1939 года. Я узнал, что он ходатайствует о выезде в Германию. Приказом своим я освободил его с должности проректора и добился в обкоме КП(б)У назначения на эту должность нового человека, члена партии Маменко (из Харькова), работавшего в университете до последнего момента. Работая в университете, Кривуцкий предложил мне занять в его квартире одну из четырех его комнат, поскольку я не имел еще во Львове квартиры, и я занял совершенно изолированную, очень удобную комнату, в которой прожил около полутора месяца до переселения в профессорский, университетский дом по ул. Супинского, 11 а.

Значительное место в моей работе первые месяцы после принятия обязанностей ректора заняла перестройка организационного и учебного процесса. Дело заключалось в том, что принцип работы наших, советских высших учебных заведений коренным образом отличается от порядков,

существовавших в Львовском университете и вообще в университетах Польши. Учебный процесс нужно было строить по строго установленному учебному плану, обеспечив выполнение его на основе детально разработанных ВКВШ (Всесоюзный комитет по делам высших школ) программ, установить и обеспечить полностью обязательное посещение занятий учащимися, чего не было в польских университетах, перестроить профили подготовки новых кадров путем создания ряда новых факультетов и кафедр и проч. и проч. ряд новых заданий, выдвигаемых новой жизнью учебного заведения, построенного на новом уставе, разработкой которого я занялся лично.

В основу устава Львовского государственного университета был положен примерный устав Московского университета и МИФЛИ (Московского института философии и литературы), привезенные во Львов приезжавшей бригадой москвичей во главе с Гагариным.

Новым уставом Львовского университета устанавливалось и были созданы такие факультеты:

1) Филологический — с[о] специальностями: украинского языка и литературы, русского языка и литературы, языка польского, английского, французского, немецкого, классических языков (древнегреческий и латинский) и восточные языки. Специалистов-преподавателей в этих областях науки было больше, чем достаточно.

Во главе факультета, деканом его был назначен проф[ессор] Симович (укр[аинец]).

2) Исторический факультет, готовивший кадры специалистов в области исторических наук; при нем же созданы были отделения археологии, этнографии и фольклора и истории искусства.

Деканом исторического факультета был кандидат философских наук Брагінець⁷⁶, прибывший по командировке ЦК КП(б)У в конце декабря 1939 г. или в начале января 1940 года на должность руководителя кафедры основ марксизма-ленинизма.

3) Факультет географический, во главе которого деканом назначен был местный профессор Полянский (украинец).

4) Физико-математический факультет — декан профессор Банах (поляк), один из крупнейших ученых Европы в области математических наук.

⁷⁶ Як згадують сучасники подій, А. С. Брагінець не користувався повагою студентів і викладачів університету, місцевих уродженців. Один із них свідчив: «Деканом історичного факультету й zarazом викладачем марксизму-ленінізму був партієць Брагінець. Він «викладав» поганенько, базуючися на «самій главній» четвертій главі Історії ВКП(б). Це був тип примітивного й жорстокого дядька, який нагадував радше волосного писаря, або економа на селі, а не університетського професора. Майже щодруге речення починав з «вот». Для нього партійний квиток означав багато більше, чим судьба цілого українського народу, незважаючи на те, що він був «тоже українець»». (Див: *Домбровський О.* До історії української науки: [Мемуари] // Український історик. — 1975. — № 1/2. — С. 109).

5) Химический факультет — не помню, кто был назначен деканом.

6) Факультет естествознания с различными специальностями — декан факультета местный профессор Бискупский (украинец).

7) Юридический факультет — декан профессор Пшебыловский (поляк).

Создано свыше пятидесяти кафедр, полностью укомплектовано их специалистами. Если сравнить такую организационную структуру университета с тем, что было при Польше (см. стр. 5), резко бросается в глаза различие одного и того же научного учреждения при различных условиях, вернее, системах учебно-научной работы.

Медицинский факультет был реорганизован в самостоятельный Медицинский институт и его деятельность выходила из пределов университетской системы образования.

Во время такой громадной важности организационной перестройки университета не обошлось без некоторых недоразумений. Путал дело и мешал вообще работе теологический (богословский) факультет, содержащий в себе около 500 человек реакционных элементов студенчества. Месяца полтора после установления советской власти во Львове этот факультет проводил занятия усиленными темпами и без перебоев. Посетил и я несколько лекций по философии. Но терпеть больше я не мог такого положения, когда каждое утро, особенно в часы моего прибытия в университет, выстраивается демонстративно в роскошном вестибюле университета в ряд демонстративно эти несколько сот будущих ксендзов в черных сутанах, с белыми воротничками, напоминая собой студенчеству, живущему еще религиозным фанатизмом, о существовании и незыблемости религии, католической веры в особенности, т. е. ведя открыто религиозную пропаганду. Кроме того, они занимали немало нужного мне места в аудиториях и жилищной площади в общежитиях. В одно прекрасное утро, перед началом занятий декан богословского факультета ксендз Герстмаю получил выписку из моего приказа о том, что занятия на теологическом факультете с сегодняшнего дня прекращаются, факультет ликвидируется, студентов и профессуру считать вне состава университета. Была сделана оговорка, для приличия, что студенты могут подать заявления на общих основаниях для приема их на другие факультеты.

Вечером вызвал меня к себе первый секретарь обкома КП(б)У (тогда был Мацько первым секретарем). Набросился на меня с угрозами — как я смел без решения ЦК и предварительного согласия⁷⁷ с вышестоящими органами ликвидировать факультет. Пришлось признать вину, что я проявил чрезмерную смелость в этом вопросе. Объяснял я это тем, что почтовая связь с Киевом была плохо налажена, телефон и телеграф также работали систематически с перебоями. Угрожал мне секретарь обкома, что поставит этот вопрос официально на бюро обкома, что мои действия являются крупнейшей политической ошибкой, т. е. перегибом по отноше-

⁷⁷ Так у документі. Слід — “согласования”.

нию к затрагиванию религиозных чувств местного населения и проч., проч. Через несколько дней [я] получил приказ наркома просвещения (очевидно, где следует этот вопрос в Киеве был согласован) о ликвидации теологического факультета и роспуске его состава студентов и профессуры. С обкомом недоразумения улажены, но неприятный осадок у меня и у секретаря остался.

На основе новых учебных планов и программ учеба в университете началась после месячного перерыва (“каникул”) с 15 января 1940 года. Студенты аккуратно являлись на занятия, со стороны профессуры также была полная дисциплинированность. Жизнь в университете как будто бы потекла нормально. Начали прибывать на работу в университет новые люди из старых областей Украины. Это были, главным образом, преподаватели социально-экономических предметов: основ марксизма-ленинизма, политической экономии, истории СССР и т. д. Среди них были люди толковые, образованные, но некоторые, отдельные преподаватели не соответствовали своему назначению, особенно это замечалось среди преподавателей основ марксизма. Эти люди компрометировали не только себя, но и эту важнейшую отрасль науки, как основы марксизма-ленинизма. Особенно чувствовалась отсталость наших кадров в области философии, в которой студенты были сильны, в частности, в вопросах буржуазных философских взглядов.

Прибытие новых людей оказало мне громаднейшее подспорье и, безусловно, главную составило мне опору в работе, создавалась, пока что небольшая, а впоследствии выросла человек до двадцати (это уже была большая для Львова) партийная организация. Среди студентов создавалась и росла комсомольская организация. Все это меня радовало. В конце декабря 1939 г. или в начале января 1940 года, встретившись в обкоме КП(б)У [с секретарем] по кадрам Гайдамакой, последний сообщил мне, что у них в обкоме есть мнение, чтобы в университете создать должность в лице помощника ректора по политической части. Хотя в наших советских высших учебных заведениях этого не было и нет в практике работы, но здесь это диктуется несколько своеобразными обстоятельствами и условиями работы. Это лицо должно было быть в некотором роде “помполитом”, т. е. занимающееся исключительно массовой политической работой среди студентов, профессуры и технического аппарата. Эта идея, а в самом деле это была неудачная “затея”, мне показалась заманчивой. Массово-политическая работа в университете сильно отставала от общих поставленных передо мною задач, я думал, что если случится хороший, подходящий, а главное в тех условиях, в которых мне пришлось работать, образованный и культурный человек, было бы неплохо возложить положенные на него задачи и это мне очень и очень поможет. Я согласился.

Через некоторое время ко мне явился человек с письменным направлением обкома КП(б)У на должность помощника по политической части. Фамилия его Гладкый, член партии с 1919 года, по его словам, имеет

якобы большой опыт партийной работы, был начальником полит[ического] отдела МТС и, если не ошибаюсь, секретарем райкома КП(б)У где-то в одной из областей Украины, систематического образования не имеет. С первой беседы с ним у меня вкрались сомнения в полноценности подбора данной кандидатуры. Все же я его на работу принял. Уже через несколько дней он показал себя неспособным выполнять возложенные на него задания. Он начал заниматься не положенными ему вопросами. Вмешивался в административно-хозяйственные дела, в учебный процесс, в научную работу, в чем он никакого понятия не имел, во-первых, и это не было его функциями, во-вторых. Первым делом он потребовал предоставить ему хорошую меблированную квартиру, ну, это я считал в порядке вещей, и было сделано, я потратил свыше десяти тысяч рублей, откуда взял деньги, будет идти отдельно речь. Этот человек завел против меня склоки за то, что я сразу пресекал его такую “деятельность” и указывал правильно его место. Хотя я тоже сделал промах — назначил его к тому еще преподавателем основ марксизма-ленинизма. Его лекции поражали студентов ужасающей невежественностью, и я вынужден был вынести приказ о снятии его с преподавательской работы. Это “помполита” еще больше обозлило. Но до того на второй или третий день после его прибытия парторганизация успела избрать его секретарем. Этот секретарь парторганизации и проректор по полит[ической] части поражал всех нас прибывших в университет на работу, а особенно местных людей своей бескультурностью и неряшливостью. Он в блестяще обставленных кабинетах сморкался и плевал на пол, по всякому малейшему поводу ругал всех площадной бранью. Я этого терпеть никак не мог. К моему счастью, Наркомпрос Украины, утверждая бюджет университета на 1940-й год, не принял во внимание такой должности в университете, указав мне правильно, что массовой политической работой должна заниматься партийно-комсомольская организация и что комиссаров в вузах не полагается иметь, а ректор является полноправный хозяин и единоначальник. Таким образом, вопрос сам собою разрешился тем, что я не платил и не заплатил “помполиту” заработной платы, потому что мне на это не ассигновано средств, и должность эта автоматически исчезла с горизонта. Но сама то личность Гладкого осталась в роли секретаря парт[ийной] организации, пока его через несколько месяцев не сняли и с этой работы. Свой провал Гладкий видел как результат каких-то моих действий. Он тоже начал предпринимать некоторые шаги. Будучи секретарем парт[ийной] организации, как мне впоследствии стало известно, он начал наговаривать и писать на меня различные клеветнические доносы, создавать в обкоме КП(б)У неправильное мнение о проводимой мною в университете работе. Не знаю, верили ему или нет, но среди отдельных работников обкома почувствовалось мною некоторое холодное, странное отношение. Так, Гладкий, например, распускал слух, что якобы мое выступление при открытии вечера, посвященного памяти Шевченко,

11 марта 1940 года, было с националистической окраской и якобы вообще этот вечер в университете был проведен в националистическом духе. Я тогда совершенно не обратил на эту ересь никакого внимания, считал и считаю свое кратенькое выступление при открытии вечера правильным и вполне выдержанным. Мне казалось, что никто тогда не обратил внимания и на разговоры Гладкого. Но все же через некоторое время я почувствовал в обкоме в некотором роде иное ко мне отношение. 24 марта того же 1940 года должны были проходить выборы в Верховные Советы СССР и УССР в западных областях Украины и в том числе, конечно, во Львове. Кандидаты в депутаты Верховн[ого] Совета готовились далеко заранее до выборов. Мне было известно, что мою кандидатуру готовят выдвинуть в депутаты Верховного Совета Украинской Советской Соц[иалистической] Республики. От меня, как это положено, потребовали письменные данные — анкета, автобиография и проч., проч. нужные для избиркома формальности. Одним словом, достоверно было известно, что я в кандидаты в депутаты выдвигаюсь. Но когда стало дело за практическим осуществлением этого вопроса, среди обсуждаемых на предвыборных собраниях кандидатур моей не оказалось. Я не обратил на это особого внимания. Думал, что это диктуется некоторыми другими обстоятельствами, потребностью ввести в состав Верховного Совета больше представителей от местного населения, а не из приезжих, или другими какими-нибудь мотивами, но теперь мне кажется, что еще тогда, весной 1940 года, на меня плелись какие-то закулисные клеветнические и провокационные сети. Хотя я еще пользовался полным доверием и авторитетом в кругу руководящих органов обкома и горкома КП(б)У. Доказательством этого служит следующее обстоятельство. Весной 1940 года проходили отчетно-выборные собрания и конференции партийных организаций в западных областях Украины. Я был избран делегатом и входил в состав президиумов конференций, начиная от районной кончая областной, был избран в члены пленума Железнодорожного райкома КП(б)У, на территории деятельности которого находился университет и в котором я состоял на партийном учете, членом пленума городского комитета [КП(б)У] Львова. На областной партийной конференции редактировал или, вернее сказать, составлял и зачитывал с трибуны конференции резолюцию от имени комиссии по составлению резолюции (я являлся председателем этой комиссии).

Май месяц 1940 года. Учебный год подходил к концу и план второго семестра этого года в нашем университете, за отдельными исключениями, выполнялся полностью. Начинались испытательные сессии. 4-го мая стоял мой доклад на Коллегии Наркомпроса Украины о работе Львовского университета. В постановлении Коллегии с попутно отмеченными успехами в работе университета указывалось мне, как ректору, на ряд недостатков. В частности, подчеркивалось на недостаточное количество студентов-украинцев в университете, т. е. на слабую украинизацию

университета, переход в чтении лекций с польского языка на украинский. На день отчета, т. е. доклада в Наркомпросе, в Львовском университете 50% профессоров читали лекции на польском языке, остальные на украинском.

Еще раньше, до этого постановления Коллегии, в Наркомпросе все время обязывали меня перевести полностью чтение лекций с польского языка на украинский, но я этого обеспечить ни в коем случае не мог, потому, что половина преподавательского состава украинским языком совершенно не владели. В том случае, когда мне приходилось разговаривать по этому поводу с польскими профессорами, они относились ко мне в этом вопросе с недоверием, т. е. не верили мне, что по этому поводу есть указания вышестоящих органов, в частности НКП УССР, а считали, что это выдумка лично ректора. Постановление Коллегии прибыло в университет обычной почтой и содержание его было известно многим сотрудникам. Самое главное, что обеспокоило польскую профессуру этим постановлением, это то, что в нем указывалось: с 1-го сентября 1940 г. всем читать лекции на украинском языке, причем это было так остро подчеркнуто, вроде того, что кто этого не сделает, будет не допущен до преподавания. Я здесь сделал грубую ошибку, что копии этого постановления размножил, разослав их всем деканам факультетов и руководителям кафедр, а также было вывешено одну из копий на доску объявлений ректората. Об этом, конечно, известно было в обкоме КП(б)У и по этому поводу у меня был, как говорят, крупный разговор с первым секретарем обкома.

На одном из пленумов городского комитета КП(б)У, во время перерыва, подошел ко мне секретарь обкома Грышук и в присутствии всех остальных секретарей обкома и горкома в грубом тоне задал вопрос: почему и на каком основании с моей санкции вывешено на университете вывеску: “Львівський український державний університет”, т. е. причем здесь “украинский” университет? Что это, мол, является украинским национализмом. В ответ на это я рассмеялся и заявил, что никакого национализма я в этой форме вывески не вижу. Да в конце концов форма вывески не имеет никакого значения, если нужно, ее легко снять и ущерба делу никакого не будет. После этого разговора вывеска была снята. Как появилась эта вывеска, я уже объяснял в предыдущих своих показаниях.

В начале января 1940 года в университет появился второй секретарь ЦК КП(б)У Бурмистенко. С ним были второй секретарь обкома КП(б)У Мацько, председатель Львовского городского совета Яременко и еще несколько работников горкома и обкома. Бурмистенко заинтересовался посмотреть университет, и я его провел по залам некоторых кабинетов и аудиторий. Он обратил мое внимание на то, что некоторые вывески на кабинетах, доски объявлений и проч. писались на польском языке. Был задан мне вопрос: почему Вы нерешительно переводите работу университета на украинский язык? Не бойтесь, Вас не обвинят в национализме! (Ошибся секретарь ЦК, оказывается — обвиняют!). Почему Вы до сих пор

не подчеркнули, что это университет украинский? Что мне оставалось отвечать? Я сказал: “Хорошо, Михаил Алексеевич, принимаю Ваши указания к сведению”. И вывеска в такой форме появилась на университете. Кроме того, первый проект устава университета, подписанный наркомом просвещения Украины Редько, был с названием “Украинский университет”. При чем же здесь я? Вину на себя я брал единственно за то, что после окончательного утверждения устава в Москве, в Комитете по делам высших школ, где было выброшено слово “украинский”, я эту вывеску не заменил. Больше ни за что в этом вопросе вины на себя взять никак не могу. Как бы там ни было, а разговор с секретарем обкома на меня произвел удручающее впечатление. Все это меня волновало и я начал вести разговор о том, не уйти ли мне с должности ректора университета, продолжать заниматься старым своим спокойным делом — научной и педагогической работой.

Еще больше усложнялись обстоятельства, направленные объективно против меня; в связи с новым, предстоящим на 1940/41 учебный год набором студенчества. Как правило, в наших советских высших учебных заведениях установился порядок производить новый набор в июле-августе месяце. Львовский университет, во времена Польского государства установил традиции принимать заявления о вступлении в университет на протяжении сентября месяца каждого года. Контингент набора студентов был дан Наркомпросом для Львовского университета значительно повышенным по отношению к возможностям освоения этого контингента — обеспечение материальной базой, помещение, общежития и проч. Было дано задание до августа 1940 года принять в университеты Украины 1200 человек студентов, в то время, как старым советским университетам Украины ни одному такого количества набора не дано. Так, например, один из крупных университетов Украины — Киевский университет должен был набрать немногим больше, чем 600 человек. К тому же, как указывалось, молодежь западных областей Украины привыкла к срокам подачи заявлений в сентябре, а не в июне, и в июле во Львовский университет очень слабо поступали заявления о приеме, в то время, как к концу августа и начале сентября, т. е. в то время, когда нужно было начинать учебу, был сильно непомерный приплыв заявлений от вступающих. Слабое поступление заявлений о вступлении в университет в Наркомпросе в Киеве рассматривали как мою бездеятельность, хотя я сделал все от меня зависящее. В конце июля я был в Киеве и имел довольно неприятный разговор с наркомом просвещения Бухало, доказав ему, что нам дано непомерно высокий контингент приема. В результате контингент был уменьшен до 750 человек⁷⁸ и в августе месяце прием в университет был обеспечен полностью.

⁷⁸ “контингент был уменьшен до 750 человек” — 27 липня 1940 р. Оргбюро ЦК КП(б)У на подання НКО УРСР ухвалило: “Дозволити Народному комісаріату освіти зменшити контингент набору на 1940 — 1941 учбовий рік до Львівського

Недоразумения с “вывеской”, с приемом и проч. дополнялись еще одним из хозяйственных или, вернее, финансовых моментов. В конце июля 1941 года приказом наркома просвещения мне вынесено выговор за “растранжирование государственных средств”. Что это за растранжирование? А дело заключалось в следующем.

Осенью 1939 года, с установлением советской власти в западных областях Украины, до 1-го января 1941 года⁷⁹ финансовая система носила довольно своеобразный характер. Функционировали польские деньги и советские, польский злотый был в обороте наравне с рублем. Львовский облисполком в ноябре месяце 1939 г. ассигновал для нужд университета до конца года, т. е. до 31 декабря 1939 г. один миллион польских злотых и зачислил указанную сумму на контокоррент⁸⁰ университета в существовавшем еще тогда Банке польском. Эти деньги не входили ни в какие бюджетные суммы университета, а в облисполкоме мне сказали, что сумма в миллион злотых поступает в Ваше, т. е. мое, распоряжение и расходуется на нужды университета по моему усмотрению. Причем меня предупредили, что нужно расходовать как можно быстрее. Даже человеку совсем безголовому было понятно, что двойственность финансовой единицы в хозяйственной системе даже части нашей страны долго существовать не может, что это явление очень кратковременное, что польский злотый доживает свои последние дни. Я дал задание своим хозяйственникам приобретать в университет все, что можно использовать в хозяйстве учебного заведения. Было заготовлено топливо, приобретено пять грузовых и, если не ошибаюсь, две легковых машины, учебные пособия, строительные материалы для ремонта, мебель для общежития, заготовлено полностью на зиму продукты для студенческих столовых и проч. Среди этих расходов было истрачено свыше шестидесяти тысяч злотых на приобретение квартир и мебели приезжим преподавателям университета с тем, что мебель зачисляется как инвентарь университета и передается во временное пользование преподавателей. Кто из пользующихся хотел бы приобрести имущество в собственность, должен был уплатить стоимость его университету. В числе приобретенного имущества, часть его находилась также в моей квартире. И все же все польские злоты[e] не были использованы, при их ликвидации 31 декабря 1939 года около двухсот тысяч злотых пришлось вернуть банку для погашения,

державного університету з 1200 осіб до 750 осіб, з них на філологічний факультет — 210 ч., на факультет західних мов і літератури — 120 ч., на історичний факультет — 90 ч., на фізико-математичний факультет — 90 ч., на геолого-географічний факультет — 60 ч., на хімічний факультет — 60 ч., на біологічний факультет — 60 ч., на юридичний факультет — 60 ч. Разом — 750 ч.” (*ЦДАГО України, ф. 1, оп. 9, спр. 114, арк. 35*).

⁷⁹ Так у документі. Слід — “1940 года”.

⁸⁰ “к о н т о к о р р е н т” (від італ. “conto corrente”) — єдиний поточний і позичковий рахунок, де облічують усі кредитні й розрахункові операції банку з клієнтом. Інша назва — контокоррентний рахунок.

т. е. ликвидации. Но все дело заключалось в том, что деньги, истраченные на частные нужды, были израсходованы без санкции наркомата, хотя это давно было известно наркомату, и почему-то потребовалось выносить мне выговор лишь через 8–9 месяцев после якобы совершенного нарушения финансовой дисциплины. Это меня тоже взорвало и я решительно поставил вопрос о своем уходе с университета. В конце августа 1940 г. было вынесено решение о моем освобождении и назначен ректором другой человек, принявший у меня дела все в порядке в октябре того же 1941 года⁸¹.

Во время моего пребывания во Львове, в особо сложившихся обстоятельствах и условиях, менялся несколько характер и содержание моей личной жизни, научной работы, которую я продолжал вести, семейной жизни и быта, взаимоотношения с новыми людьми и проч.

Первые месяцев 7–8 работы я был чрезвычайно перегружен университетскими обязанностями и кроме них успевал уделить несколько часов ежедневно для научной работы, от которой я отрываться не хотел и не имел на это никакого морального права. Тем более, что условия для этого во Львове были не только не хуже по сравнению с Киевом, а, наоборот, значительно лучшие. К моим услугам были хорошо оборудованные кабинеты как у меня на дому, так и в университете; громаднейшие библиотеки не только университетские, но и целого Львова, архивы, музеи, к моим услугам был весь научный аппарат подведомственного мне учебного заведения. Каждый день по несколько часов утром и вечером у меня было посвящено научной работе. В результате этой работы я защитил диссертацию в начале мая 1940 года. В Киевский государственный университет была представлена мною диссертационная работа на тему: “Борьба России и Польши за Украину в первое десятилетие после присоединения Украины к России 1654–1664 гг.” (на украинском языке). Эта работа была целиком одобрена, и Ученый совет исторического факультета Киевского государственного университета единогласным решением, путем закрытого голосования присудил мне ученую степень. Это решение совета факультета одобрено также единогласно университетским Ученым советом. Диссертационная моя работа была опубликована, вышла из печати в апреле 1941 года, под тем же названием в издательстве Академии наук УССР⁸².

⁸¹ Так у документі. Слід — “1940 года”. 23 серпня 1940 р. Оргбюро ЦК КП(б)У ухвалило: “Затвердити т. Биченка Г. С. ректором Львівського державного університету, звільнивши з цієї роботи т. Марченка М. І. Просити ЦК ВКП(б) затвердити”. Відділ кадрів ЦК КП(б)У обґрунтовував це рішення тим, що, мовляв, Марченко “не справляється” із своїми обов’язками. Очевидно, йшлося про згадані Марченком у документі обставини. 6 листопада 1940 р. ЦК ВКП(б) затвердив призначення нового ректора ЛДУ. (*ЦДАГО України, ф. 1, оп. 9, спр. 116, арк. 17; спр. 118, арк. 19-зв.*)

⁸² Див: *Марченко М.* Борьба Росії і Польщі за Україну (1654–1664 рр.). — К., 1941. — 116 с. Відповідальним редактором видання був М. І. Супруненко.

Кроме вышеуказанной работы, я во Львове подготовил еще две работы. Одна из них на тему: “Народные движения на Украине во второй половине XVII ст.”. Это должна была быть большая книга печатных в 20 листов (стр. 300), в основном закончена на 75%. Другая работа: “Развитие феодально-крепостнических отношений на Украине в середине XVII ст.” — напечатана в сборнике: “Записки исторического и филологического факультетов Львовского государственного университета, т. 1, 1940 г.”⁸³. Таким образом, за год тяжелой, упорной организационной и учебной работы в университете, при активном участии в партийно-политической жизни я смог написать три полноценных (раз опубликованы, значит признаны таковыми) научных работы.

Кстати, об университетской научной работе вообще и университетских изданиях. Кроме учебной работы, в университете разворачивалась и работа научная, которой пришлось руководить мне лично. В результате научной работы профессорско-преподавательского состава университет опубликовал два научных сборника. Сборник физико-математического факультета на иностранных языках (немецкий, английский, французский) под названием: “*Studia Mathematica*” и сборник исторического и филологического факультетов вместе, упоминаемый уже мною: “Записки исторического и филологического факультетов Львовского государственного университета, т. 1, 1940 г.” (на украинском языке). Были подготовлены к печати подобные научные сборники географического факультета и факультета геологии.

Как я уже упоминал, несколько первых месяцев — семь-восемь — у меня были полностью загружены университетской и научно-педагогической работой, личной жизни и быту уделялось меньше внимания. Лишь во время летнего периода 1940 года, с концом учебы и перерывом ее, несмотря также на значительную обремененность работой (экзаменационные, испытательные сессии, прием в университет нового набора и проч.), я имел возможность уделить некоторую часть времени личным бытовым вопросам, общению с людьми и проч. Семья моя только частично жила со мной. Со мной во Львове проживали две старших дочери (одна рождения 1924 г., другая — 1929 г.), жена с маленьким ребенком жила в Киеве.

Общение с людьми у меня носило двоякий [характер] — отношений служебных и отношений личных, бытовых. Как первый, так и второй характер этих общений был, главным образом, с людьми, работающими в университете, с профессурой.

⁸³ Див.: *Марченко М. Ів.* До питання розвитку феодальних відносин на Україні в рр. 1650–1660 // Записки історичного та філологічного факультетів / Львівський державний університет ім. І. Франка. — Львів, 1940. — Т. 1. — С. 25–39 (на звороті титульного аркуша збірника зазначено: “Друкується з розпорядження ректора університету М. І. Марченка. Відповідальний редактор акад. М. С. Возняк”).

Первое мое знакомство, как я уже упоминал, было с профессорами Возняком, Студинским, Симовичем и др. Мои связи с Возняком были исключительно на почве деловой. Что касается ряда других профессоров, я с ними был близок и в быту. Так, напр[имер], с проф[ессором] Студинским мы часто проводили время не только во Львове, а в Киеве, в Москве, выезжая одновременно в командировки, я был тесно связан с его семьей. Я со своей дочкой отдыхал одновременно и вместе с семьей Студинского на курорте “Трускавец” — в Карпатах. Иногда вместе с группой профессоров заходили в ресторан поужинать. Помню один из случаев — шли мы с заседания Ученого совета университета. Я, проф[ессора] Студинский, Симович, Банах (математик), Мазур (руководитель кафедры геометрии). Студинский предложил зайти в один из совсем не комфортабельных, а, наоборот, второстепенных ресторанов выпить по бокалу вина. Мы зашли и просидели целый вечер. Другой случай такой же. Мы зашли в частный мадьярский винный погребок по предложению проф[ессора] Банаха, увлекавшегося очень советским шампанским, очень расхваливал его. В этот раз был я и три поляка — профессора Банах, Мазур и Зарицкий. С этими людьми я провел в этом винном ресторане вечер целый за вином и закусками.

У некоторых из профессоров бывал я на дому, в гостях, так же, как и они у меня бывали.

Так, несколько раз — два или три раза — я был у проф[ессора] Симовича — декана филологического факультета, он у меня дома так же бывал.

Первый раз, помню, проф[ессор] Симович посетил меня на дому, когда я несколько дней лежал больной ангиной. Он посидел у меня около часа со мной в спальне, мы выпили по стакану чаю и ели что-то сладкое. Я, конечно, скоро выздоровел и приступил к работе. Через некоторое время Симович пригласил меня к себе в гости. Я отказаться не смел, не было к этому причин и надобности. Я считал, что даже не мешает провести время с людьми, [с] которыми я работаю. Я пришел на квартиру Симовича. Жил он в доме по ул. Чарнецкого, 26. Там я застал проф[ессора] Студинского, и втроем провели вечер за ужином. Еще один раз был я в проф[ессора] Симовича, где застал руководителя кафедры своего университета проф[ессора] Полянского, и этот вечер провели втроем за ужином, правда, четвертою и в первом и во втором случае была жена Симовича, старушка такая же, как и он, свыше по 60 лет им. С этой же группой профессоров, о которых я выше говорил, мне еще раз пришлось выпивать по бокалу вина и ужинать в одном частном ресторане, содержащемся собственником Фуксом.

С профессорами университета пришлось быть за ужином и бокалом вина дважды на двух официальных банкетах. Один был устроен на математическом факультете в связи с посещением Львовского университета профессорами Московского университета академиками-орденоносцами

Соболевым и Александровым. Второй банкет официальный был дан в честь сессии Украинской Академии наук, проходившей во Львове в июне или июле 1940 года. Этот банкет возглавлял я и президент Укр[аинской] Академии наук акад[емик] Богомолец Александр Александрович. Помню, на этом банкете также присутствовал заместитель заведующего отделом пропаганды и агитации ЦК КП(б)У Кобылецкий и несколько украинских писателей — Бажан, Панч, Натан Рыбак. После банкета автомашины были представлены гостям-киевлянам, я с проф[ессорами] Банахом и Мазуром пошел пешком. Дойдя до дома, в котором проживал Банах, последний пригласил зайти к нему выпить по стакану черного кофе. Несмотря на позднее время, свыше 12 ч[асов] ночи, мы втроем зашли к нему, выпили по чашке кофе, и я поспешил домой.

Последней из вечеринок моей во Львове это было в связи с моим отъездом из Львова в конце ноября 1940 года. Ко мне в кабинет зашел профессор Студинский и сказал, что группа профессоров, проведшая со мной большую работу в университете на протяжении целого года, хотела бы со мной проститься и приглашают посидеть вместе вечерком. Я не отказался. На этот вечер были также приглашены приезжие педагоги — члены партии Осечинский, преподаватель истории СССР, и Брагинец — декан исторического факультета и руководитель кафедры основ марксизма-ленинизма. Вечер был устроен в ресторане, даже нельзя это назвать рестораном, в “корчме” Фукса, на Рынке⁸⁴, около городского Совета. Осечинский был чем-то занят и не явился, Брагинец присутствовал на вечере. Вечер был самый обычный, скромный. Вообще меня сильно поражала бедность и скупость вечеринок, устраиваемых львовской интеллигенцией, по крайней мере тех, о которых я упоминал. И водки, и вина очень, очень мало употребляется, пьют какими-то лекарственными дозами, закуски так же бедны. Нет той широкой, щедрой гостеприимной природы у людей, которая наблюдается в нас на Украине. Большая скупость и скарденность, после вечеров даже⁸⁵ выпивши не бывают.

Со студентами в такой форме не пришлось общаться, как и вообще со студентами в быту я не общался. Единственный был случай в июле 1940 г. Группа студентов археологического отделения исторического факультета, во главе с профессором Пастернаком производила археологические раскопки древнего города Галича. Это в километрах 120 от Львова. После окончания раскопок меня пригласили приехать на место этих раскопок посмотреть результаты работы этой группы студентов. В один из выходных дней мы, вместе с деканом исторического факультета Брагинцем, решили поехать в Галич. С нами на машинах ехали историк Осечинский, пребывающий во Львове в то время зам[еститель] директора Института литературы Академии наук Украины Копыця. Прибыли в Галич, посмот-

⁸⁴ Идется про площадь Рынок, центральный майдан Львова.

⁸⁵ Далі закреслено: “пьяные”.

рели раскопки и экспонаты. Проведена довольно большая и интересная работа в области археологических раскопок города XI столетия. На честь нашего приезда был устроен обед. Это единственный раз я был вместе со студентами за столом. Может быть, нужно было больше общаться.

Был я один раз на квартире в профессора Возняка. Он имеет громаднейшую собственную библиотеку. В этой библиотеке много было дублетов, т. е. одних и тех же книг по несколько экземпляров. У меня же таких книг не было. Он решил подарить мне из своей библиотеки порядочное количество книг. Это исключительно украинская художественная литература классиков — Нечуя-Левицкого, Панаса Мирного, Франко, Леси Украинки, Коцюбинского — в очень хороших львовских изданиях. Я подъехал машиной и лично с Возняком отобрал эту литературу в его библиотеке на квартире и увез к себе домой.

Очень часто я проводил время с приезжими товарищами с Украины. Круг приятелей моих были — Резников, доцент и руководитель кафедры политической экономии, которого я хорошо знал с 1934 года, занимаясь в Институте красной профессуры, — он окончил экономическое отделение, я — историческое; вторым приятелем моим был Осечинский, преподаватель истории СССР, и Брагинец, декан исторического факультета и руководитель кафедры основ марксизма-ленинизма. Часто они бывали у меня в гостях, а я у них. Бывал несколько раз у меня на квартире зав[едующий] отделом пропаганды и агитации Львовского обкома КП(б)У Стоянов⁸⁶, один раз в ресторане “Бристоль” я провел вечер с секретарем обкома по пропаганде Приходько. Приезжая во Львов, часто ко мне заходили, а иногда ночевали мои знакомые из Киева — Сухопалько, член партии, сотрудница Партиздата при ЦК КП(б)У, ее муж, корреспондент газеты “Комуніст”, Ряднина — научный сотрудник Института истории партии при ЦК КП(б)У, Альтман — научный сотрудник Кабинета еврейской культуры Академии наук УССР, с которым я также был хорошо знаком и был в очень хороших отношениях еще с Института красной профессуры, он окончил литературное отделение. Бывал у меня на квартире Копыца — зам[еститель] директора Института литературы Академии наук УССР.

Не обошлось у меня без общений с женщинами (эта, нужно сказать, у меня некоторая слабость была еще с Киева). Еще в конце 1939 года, когда я проживал на частной квартире, во Львове, у Кривуцкого, я познакомился с его двумя родственницами, женщинами лет по двадцати семи, окончившими в свое время университет, одна дочь адвоката, другая происходила из крестьян. С ними я иногда встречался и проводил время.

Связи мои с местными людьми носили исключительно такой характер, как я его описал в этом письме и дал в ряде других своих показаний. Никаких других отношений, направленных в сторону каких-либо полити-

⁸⁶ Мається на увазі Стоян Пилип Кузьмич.

ческих организационных связей, я не знаю, у меня их не было. Больше того, я не помню, чтобы во время моих бытовых общений, указанных и перечисленных здесь, были или возникали разговоры на политические темы. Вообще же местная интеллигенция мне казалась очень и очень ограниченной в области политических взглядов. Если и задавались мне в этом направлении какие-нибудь вопросы, например, в области национальной политики советской власти (это иногда их интересовало), то дальше вопросов языка, культуры дело не шло. Ну, например, некоторые из профессоров, сейчас не помню, кто именно, иногда задавали такие вопросы: “Почему в городах Украины господствующим языком и преобладающим является русский, почему даже большинство украинцев в городах, даже в быту говорят только по-русски, а не по-украински, почему большинство профессоров и преподавателей в высших учебных заведениях Украины читают лекции на русском, а не на украинском языке?”. Пришлось отвечать, что в городах Украины еще остались как наследство значительные остатки старых, русификаторских взглядов, культивировавшихся русским царизмом, с политикой которого наша партия и правительство ничего общего не имеют, объяснять невежественностью некоторых людей, знающих украинский язык и не желающих употреблять его в быту, а тем более читать лекции, хотя их и обязывают в вузах преподавать на языке местного, коренного населения, ну, и последнее, что украинцам русский язык не есть чуждый, а поэтому он легко ими воспринимается и плохого здесь ничего нет.

Описав здесь подробно свою работу и жизнь во Львове, не исчерпав, может быть, некоторых мелочей, прошу взвесить все обстоятельства и разрешить мой вопрос в соответствии с объективной действительностью.

30 мая 1943 г.

М. Марченко

Собственноручные показания обв[иняемого] Марченко Михаила Ивановича отобрал:

Нач[альник] следгруппы УНКГБ
ст[арший] лейт[енант] госбезоп[асности]

*Ривкин*⁸⁷

ГДА СБУ, спр. 31982 ФП, арк. 91–125. Оригінал. Рукопис.

Опубл.: Укр. іст. журн. — 1996. — № 2. — С. 95–110.

⁸⁷ Останній абзац — завірчий підпис — написаний від руки чорним чорнилом слідчим Ривкіним (свідчення М. І. Марченка записано фіолетовим чорнилом).

№ 190

**Протокол допиту М. І. Марченка в УНКВС СРСР
по Новосибірській області щодо його контактів із репресованими
працівниками апарату ЦК КП(б)У та взаємин із керівництвом
Інституту історії України АН УРСР⁸⁸**

*2–3 червня 1943 р.
м. Томськ*

Допрос начат “11” час. “20” минут
окончен “16” час. “35” минут

Вопрос: Расскажите о характере своего знакомства с Середенко и Гусевым — бывшими работниками ЦК КП(б)У?

Ответ: Середенко я знал с 1932 г. Тогда он работал преподавателем политической экономии в Институте красной профессуры в г. Харькове. Два учебных года я слушал его лекции, т. е. до 1934 г. После 1934 г. до 1937 г. я с Середенко не имел больше никаких связей, только видел его в институте, когда он приходил на лекции в другие семинары. Осенью 1937 г., после моего окончания института, Середенко работал уже заведующим отделом науки ЦК КП(б)У. Комиссия ЦК КП(б)У по распределению слушателей ИКП, окончивших этот институт, назначила меня на работу в Академию наук, в Институт истории Украины и направила в распоряжение отдела науки ЦК, которым ведал Середенко. Через этот отдел непосредственно я и был направлен в Академию наук.

В Институте истории Украины я был назначен на должность старшего научного сотрудника и заведующего сектором феодально-крепостнической эпохи.

Работая в институте, я несколько раз по служебным обязанностям встречался с Середенко в ЦК КП(б)У до мая 1938 г. В мае 1938 г. Середенко был арестован и я его не видел до января 1941 г.

В январе 1941 г. я встретил Середенко на улице в г. Киеве, он мне рассказал, что был освобожден из тюрьмы, реабилитирован полностью и отправляется в Харьков на работу по месту жительства своей семьи. Больше Середенко я ни разу не встречал.

С Гусевым я лично знаком не был и знал его только как заведующего отделом пропаганды ЦК КП(б)У. Будучи в Институте красной профес-

⁸⁸ Протокол допиту заповнено на бланках: “СССР. Народный комиссариат внутренних дел. Управление НКВД по Новосибирской области. Протокол допроса”. Підписи М. І. Марченка внизу кожної сторінки.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 3 лютого 1941 р. НКВС СРСР було розділено на два самостійних наркомати — НКВС та НКДБ. 20 липня того ж року вони знову об'єдналися в НКВС СРСР. А 14 квітня 1943 р. знову було відокремлено самостійний Наркомат держбезпеки СРСР (з 1946 р. — міністерство). Отже, цей допит М. І. Марченка, попри бланки УНКВС, фактично відбувся в УНКДБ СРСР по Новосибірській обл.

суры, я несколько раз его видел на совещании лекторов и пропагандистов, которые он проводил, видел его в ИКП несколько раз, куда он иногда приходил, и последний раз его видел во время распределения нас на работу осенью 1937 г. Больше Гусева я не видел.

Вопрос: Он был арестован?

Ответ: Он был арестован в Киеве, когда и за что, я не знаю.

Вопрос: Ваше знакомство с Середенко носило характер только служебной связи?

Ответ: Только служебной. В личной жизни я с ним не сталкивался.

Вопрос: Когда Вы поступили на работу в Институт истории?

Ответ: В сентябре 1937 г.

Вопрос: Кто был в то время директором института?

Ответ: Директором института был тогда Белоусов Сергей Николаевич.

Вопрос: Какой период времени Вы работали в институте совместно с Белоусовым и Ваши взаимоотношения с ним?

Ответ: Совместно с Белоусовым я работал с сентября 1937 г. по сентябрь 1939 г., т. е. до моего отъезда во Львов, и по приезде со Львова — с декабря 1940 г. по июнь 1941 г., т. е. до момента моего ареста. Первый год моей работы в институте, которым руководил Белоусов, у нас были хорошие отношения, даже дружественные. С конца 1938 г. и по сентябрь 1939 г. у нас были отношения очень плохие. Расхождения с Белоусовым у меня были, во-первых, на деловой почве, касающиеся работы в институте, и, во-вторых, на почве личных отношений. Ненормальные взаимоотношения на деловой почве заключались в том, что Белоусов, не будучи историком и даже не научным сотрудником, не имея никакой научной квалификации, не в состоянии был разрешать те или иные научные вопросы. Узко научные споры Белоусов переносил на споры политические и личные дразги, наклеивал многим сотрудникам и в том числе мне, различные ярлыки, вроде “националистов” и прочее. Таким образом зажималась в институте всякая критика и самокритика, на что указывалось Белоусову даже партийным комитетом Академии наук, зажимались научные споры, что было самым опасным для развертывания, правильного ведения научной работы и правильного разрешения того или иного научного вопроса. Так, например, один из научных сотрудников сектора, которым я руководил, профессор Петровский, написал работу на тему: “Освободительная борьба украинского народа против господства шляхетской Польши. Богдан Хмельницкий”⁸⁹.

Эта работа обсуждалась на заседании сектора. Труд был признан в основном удовлетворительным, но по отдельным вопросам, затронутым в

⁸⁹ Див.: *Петровський М. Н.* Визвольна війна українського народу проти гніту шляхетської Польщі і приєднання України до Росії (1648–1654) / Нариси з історії України / Відп. ред. С. М. Белоусов / АН УРСР, Ін-т історії України. — Вип. IV. — К., 1939. — 268 с., іл. (На обкладинці — 1940 р.).

этой работе, возникли узко научные споры — это в отношении оценки исторических событий, связанных с присоединением Украины к России в 1654 г., и характеристики Богдана Хмельницкого как исторической личности. Эти споры носили обычный научный характер с тем, чтобы прийти как можно точнее к истине взглядов исторической науки на те или другие исторические события и явления. Спор этот был перенесен с сектора на ученый совет института, которым руководил Белоусов. Научный авторитет Белоусова был настолько низок, что он не в состоянии был повлиять на научных сотрудников с тем, чтобы убедить их в правильности тех или других взглядов.

Разгорелся активный спор между мной и некоторой группой сотрудников, с одной стороны, и Белоусовым — с другой, переросший в личные дразги.

Спорные вопросы, возникшие в связи с научной работой “Освободительная борьба украинского народа”, заключались в том, что в этой книге автор — профессор Петровский — упрощенчески и вульгаризаторски-односторонне освещал вопрос присоединения Украины к России в 1654 г., а также упрощенчески и односторонне и не совсем научно правильно освещал роль личности в истории, в частности, роль Богдана Хмельницкого. Присоединение Украины к России в 1654 г. рассматривалось как абсолютное благо для украинского народа, в работе была абсолютно снята перспектива национально-колониальной политики русского царизма на Украине и отсюда напрашивался вывод о том, что наша Великая Октябрьская революция, освободившая народы Советского Союза от всякого гнета и в том числе от гнета национально-колониального, остается неумотивированной, необоснованной.

Роль Богдана Хмельницкого освещается с субъективно-идеалистической точки зрения.

Допрос прерван.

Протокол допроса записан верно, мною прочитан, в чем расписываюсь:

М. Марченко

Допросил: Нач[альник] следгруппы УНКГБ
ст[арший] лейт[енант] госбезоп[асности]

Ривкин

Допрос начат “20” час. “15” мин.
окончен “1” час. “25” мин.

Вопрос: Продолжайте свои показания о взаимоотношениях с Белоусовым.

Ответ: Это были не только мои замечания по существу данной работы, но и замечания научных сотрудников всего сектора и рецензентов — московских профессоров, впоследствии выступивших в качестве оппонентов при защите этой работы как диссертационной.

Этот научный спор Белоусов хотел использовать против меня и начал, как мне было известно уже тогда, писать на меня различные клеветнические заявления, извращая действительное положение вещей.

Споры мои с Белоусовым к тому же дополнялись различными обострениями с ним личного характера.

Весной 1939 г. происходили выборы директоров институтов Академии наук УССР.

Я высказал свое мнение в партийном комитете, лично секретарю комитета, в Президиуме Академии наук и среди некоторых сотрудников нашего института свое мнение о том, что Белоусов не соответствует своему назначению как директор научно-исследовательского учреждения. На это Белоусов реагировал резко враждебно и был сильно обозлен против меня и всегда выискивал малейшего случая, чтобы чем-нибудь мне напасть. Можно указать ряд других моментов ненормальных отношений Белоусова со мной как с парторгом института.

Белоусова обвиняли в связи с врагами народа, с которыми он работал в Одесской области, еще до прихода в институт. В одной из своих статей, написанной для газеты “Пролетарская правда”, Белоусов протаскивал троцкистско-зиновьевскую контрабанду, в связи с чем эта статья в газете не была помещена. По этому поводу пришлось мне также иметь дело с Белоусовым, и последний был настроен враждебно по отношению ко мне.

Вопрос: Как руководитель сектора эпохи феодализма Вы пытались разрешение спорного вопроса в связи с необходимостью издания указанной выше книги вынести на обсуждение вышестоящей научной организации, в частности Академии наук СССР?

Ответ: Нет, такой попытки с моей стороны не было. Я считал, что этот спорный вопрос можно разрешить силами коллектива нашего института, не прибегая к посторонней помощи.

Вопрос: Вам указывалось на необходимость обратиться за разрешением спорного вопроса в партийные организации?

Ответ: Директор института Белоусов предлагал обратиться с этим вопросом в ЦК КП(б)У и лично к секретарю ЦК Хрущеву. Я отнесся к этому отрицательно опять-таки из тех же соображений, ибо считал возможным этот научный спор разрешить в институте.

Вопрос: Вы правильно освещаете этот вопрос?

Ответ: Совершенно правильно.

Вопрос: В материалах дела это обстоятельство рисуется в другом свете, в частности так, что в ответ на заявление Белоусова о необходимости обратиться в ЦК КП(б)У и лично к т. Хрущеву за разрешением возникшего спорного вопроса, Вы допустили антисоветское толкование, заявив: “Там, где речь идет об истории, то там политика не нужна. Вопросы истории будет решать не политика, а наука”.

Следствие требует от Вас правдивых показаний по этому вопросу.

Ответ: Я в такой форме не высказывался, а в ответ на заявление Белоусова сказал, что этот вопрос является узко научным, в ЦК незачем поэтому обращаться, так как мы сами в состоянии его разрешить.

Вопрос: Вы скрываете от следствия действительное положение вещей.

Ответ: Я говорю то, что было. Ничего другого сказать не могу.
 Протокол допроса мною прочитан.

М. Марченко

Допросил: Нач[альник] следгруппы ст[арший]
 лейт[енант] госбезоп[асности]

Ривкин

*ГДА СБУ, спр. 31982 ФП, арк. 58–63 зв. Оригінал. Рукопис.
 Опубл.: Укр. іст. журн. — 1996. — № 3. — С. 66–69.*

№ 191

Протокол допиту М. І. Марченка в УНКДБ СРСР по Новосибірській області щодо його оцінки приєднання України до Росії 1654 р.⁹⁰

7 червня 1943 р.

м. Томськ

[Допрос] начат — 11-15
 окончен — 24-00

Допрос производился с перерывом от
 16-30 до 20-30

Вопрос: Имеющимися в распоряжении следствия материалами установлено, что, работая в Киеве — в Институте истории Академии наук СССР — и Львове — в государственном университете, Вы неоднократно допускали высказывания украинского националистического характера, в частности проповедовали отсутствие братства между двумя народами — украинским и русским, считали факт присоединения Украины к России в 1654 г. отрицательным явлением и т. п.

Следствие предлагает Вам правдиво осветить свою действительную националистическую деятельность.

Ответ: В своей практической научной работе и в частных разговорах я не выступал против родственности и союза двух братских народов — русского и украинского, но на разрешение этого вопроса исторической науки и освещение его у меня были несколько иные взгляды и расхождения с некоторыми отдельными научными сотрудниками нашего института. Впервые, помню, возник этот вопрос в научных дебатах в секторе феодально-крепостнической эпохи, которым я руководил, причем возникновение данного спора было связано с конкретным поводом, а именно в связи с обсуждением работы научного сотрудника, профессора Петровского на тему: “Борьба украинского народа против польской шляхты в 1648–1654 гг.”. В этой работе также освещался вопрос о присоединении Украины к России. В ней, т. е. в работе, было отождествлено два различных вопроса.

Вопрос присоединения Украины к самодержавно-крепостнической царской России и, таким образом, в исторической перспективе это вопрос колониальной зависимости Украины от русского помещичье-крепостни-

⁹⁰ Внизу кожної сторінки протоколу власноручний підпис М. І. Марченка.

ческого государства во главе с реакционным русским самодержавием, с тяжелым феодально-крепостническим и национально-колониальным гнетом — это один вопрос, и другой вопрос — совершенно иного порядка, это вопрос родственного происхождения, близости, исторической связи, родственности культуры, быта и прочих других моментов двух действительно братских народов — русского и украинского.

Я выступил в научных дебатах против отождествления, против смешивания в одно этих двух разных вопросов.

Как известно, в 1654 г., после изгнания восставшим народом польских панов из Украины и освобождения последней из подчинения польскому государству, Украина присоединилась к России. Этот факт в истории был явлением прогрессивным. Для Украины это было меньшее зло по сравнению с тем, чтобы Украина находилась бы под властью польского государства или султанской Турции, которая в XVII ст. также посягала на украинские земли.

Но подчинение Украины русскому самодержавию было началом также ее колониальной зависимости от государства русских помещиков, бояр и купцов, началом национально-колониального гнета над украинским народом. Такова в общих чертах историческая перспектива первого вопроса, связанного с присоединением Украины к России.

Историческая перспектива второго вопроса, т. е. братства двух родственных народов, заключается в единстве борьбы этих народов против их общего врага — русского самодержавия. Эту вторую перспективу и упустилось из виду в работе профессора Петровского.

Вопрос присоединения Украины к России в 1654 г. профессор Петровский в первоначальном варианте толковал так, что здесь, мол, произошло полное воссоединение двух народов, наступило полное братство этих “единокровных”, как часто говорится в работе, народов.

Даже этот термин “единокровный”, на мой взгляд, является не совсем правильным с научной точки зрения потому, что здесь берется какой-то абстрактный биологический момент, а не социальный, классовый и исторический характер единства и братства народов. Кроме того, Петровский чрезмерно и без надобности выпячивал вопрос единства религии русского и украинского народа.

Против отождествления двух различных моментов, а именно подчинение Украины русскому самодержавию с моментом братских связей двух народов я и выступал в научном дебате против книги Петровского.

В этом научном споре и в частных беседах я утверждал, что при наличии и существовании феодально-крепостнического общественного строя и даже строя более прогрессивного — капиталистического, при господстве русского самодержавия как выражении государственной и политической власти помещиков и буржуазии, не могло быть подлинного единства и братства народов. Я стоял на тех позициях, что подлинное единство и братство народов открыла только Великая Октябрьская рево-

люция, величие которой заключается в том, что она освободила народы царской России от всякого и в том числе национально-колониального гнета. Что же касается единства и братства народов русского и украинского до Великого Октября, [об этом] можно говорить только условно, относительно. Такой односторонностью и модернизацией исторических событий страдала не одна работа, издаваемая в институте. Вслед за Петровским пошел один из научных сотрудников — профессор Оглоблин, который был не согласен с Петровским в этом вопросе, но в своей книге “Украина во времена Петра I”⁹¹ допустил ту же ошибку. Когда я его спросил, как же это получается, что Вы выступали против ошибок Петровского и сами же впадаете в вульгаризацию и упрощенчество, он мне заявил, что он не желает и боится, чтобы его не обвиняли в каких-то грехах, поскольку директор института Белоусов стоит на такой точке зрения. Я ему сказал, что это беспринципность в научной работе, что Вы носите с этим братством двух народов до тошноты, вульгаризируя его.

Эти споры стали темой частых споров в личных беседах с отдельными товарищами. Я иногда в разговорах был вспыльчив и резко высказывался по адресу своих оппонентов. Но нужно сказать, что и в вопросе присоединения Украины к России в XVII ст. я не отрицал момента братской, исторической близости народов русского и украинского. Наоборот, подчеркивал этот момент как один из важных факторов, способствовавших относительно легкому, если можно так выразиться, безболезненному и почти бескровному факту присоединения.

Эти свои соображения я высказывал не только на прилюдных научных совещаниях в Институте истории в Киеве, но и в Институте истории Академии наук [СССР] в Москве, где я присутствовал и выступал на одном из совещаний в апреле 1938 г. при обсуждении готовившегося к печати учебника по истории СССР, издаваемого Академией наук СССР для высших учебных заведений⁹².

Свои взгляды я высказал также в ряде печатных работ, главным образом в популярных статьях на исторические темы.

Так, например, редакции некоторых журналов и газет заинтересовались исторической прошлостью⁹³ нашей Родины и обратились ко мне с просьбой написать по вопросам истории Украины несколько статей.

⁹¹ Див: *Оглоблин О. П.* Україна в часи Петра I. — К., 1939. — 59 с.

У “Передмові” автор, характеризуючи Полтавську битву, зазначає: “Ця велика перемога була підготовлена спільними зусиллями братніх російського і українського народів, які завжди, навіть у тяжких умовах царського поміщицько-купецького гніту, доблесно захищали свою батьківщину від усіх і всяких іноземних завойовників”. Такий стиль викладу зберігається і надалі. (Порівняй також: *Оглоблин О. П.* Борьба російського і українського народів проти шведського вторгнення в 1708–1709 рр. // Полтавська битва: Труды наук. сесії Інституту історії України, присвяченої 230-літтю Полтавської битви (1709–1939) / За ред. С. М. Белоусова і О. П. Оглоблина. — К., 1940. — С. 21–40).

⁹² Див. док. № 39.

⁹³ Так у документі. Слід — “историческим прошлым”.

Мои статьи, в которых я высказал свои взгляды на присоединение Украины к России и историческую связь народа русского с украинским, были напечатаны в таких органах прессы: большая обстоятельная статья под названием “Борьба украинского народа против польской шляхты 1648–1654 гг. и присоединение Украины к России” — журнал “Комсомольский пропагандист” (на украинском языке) № 10, 1938 г., орган ЦК комсомола Украины; статья “Польськи пани — одвичны вороги Литвы” — газета “Коммунист” (на украинском языке) от 5-го апреля 1938 г. — орган ЦК КП(б)У; “Исторический урок польской шляхты” — газета “Коммунист” от 28-го июня 1938 г. — орган ЦК КП(б)У, — эта статья также была перепечатана под таким же названием Каменец-Подольской областной газетой “Червоний кордон” от 1-го июля 1938 г.

Высказал я свои взгляды и в ряде других статей, например, большая статья в нескольких подвалах печаталась с продолжениями в нескольких номерах в октябре 1938 г., чисел не помню, в органе ЦК КП(б)У “Глос радзеcki” (“Советский голос”) на польском языке.

Я просил бы следствие поинтересоваться этими статьями.

Во время моей работы во Львове этот вопрос нигде не возникал и по этому поводу я своего мнения там нигде не высказывал.

Вопрос: Статью для ТАСС по вопросу присоединения Украины к России Вы писали?

Ответ: В январе 1939 г. я написал статью для ТАСС, которая ничем не отличалась от моих статей, помещенных в газете “Коммунист” и журнале “Комсомольский пропагандист”. Тема этой статьи — присоединение Украины к России в 1654 г.

Статья эта не была опубликована, по какой причине, мне не известно и я этим вопросом не интересовался.

Вопрос: Следствию известно, что в указанной статье Вы протаскивали украинский национализм, освещая вопрос о присоединении Украины к России как зло вообще, и только поэтому эта статья не была опубликована.

Дайте правдивые показания по данному вопросу.

Ответ: Я могу повторить только то, что уже показал выше, ничего другого показать не могу.

Вопрос: Данные следствия совершенно очевидны.

Вам предлагается не скрывать своих националистических взглядов.

Ответ: Никаких националистических взглядов у меня не было, в частности, в указанной статье я также никакого национализма не протаскивал.

Протокол допроса записан верно, мною прочитан, в чем расписываюсь.

М. Марченко

Допросил: Нач[альник] следгруппы
ст[арший] лейт[енант] госбезоп[асности]

Ривкин

№ 192

Протокол допиту М. І. Марченка в УНКДБ СРСР по Новосибірській області щодо його оцінок історичної ролі Б. Хмельницького, приєднання України до Росії 1654 р. тощо⁹⁴*11–12 червня 1943 р.**м. Томськ*

[Допрос] начат — 10-30
окончен — 2-30

Допрос производился с перерывом
от 16-45 до 20-50

Вопрос: Какие задачи ставил перед собой Богдан Хмельницкий в период своей деятельности?

Ответ: Специальным исследованием деятельности Богдана Хмельницкого я не занимался, но это общеизвестно, что Богдан Хмельницкий, подымая восстание украинского народа в 1648 г. против панской Польши, в первую очередь ставил своей задачей освободить Украину от ига польских панов, изгнать их из Украины и освободиться от политической зависимости [от] польского государства. Это была первая из задач, причем главнейшая, стоявшая как перед Богданом Хмельницким, так и перед всем восставшим народом, интересы которого в данном политическом моменте отразил Богдан Хмельницкий.

Несмотря на три первых крупных победы Хмельницкого над поляками в 1648 г., было ясно, что Украине самостоятельно без внешней поддержки освободиться от польско-шляхетской зависимости не удастся и поэтому Богдан Хмельницкий поставил задачу присоединить освобожденную от Польши Украину к России, что и осуществил в 1654 г.

Вопрос: А в первые месяцы восстания Богдан Хмельницкий ставил вопрос о присоединении Украины к России?

Ответ: В первые м[еся]цы восстания Богдан Хмельницкий ставил вопрос не о присоединении Украины к России, а о военной поддержке восставшему украинскому народу против панской Польши. Впервые настоятельно Хмельницкий ставит вопрос о присоединении Украины к России с января и февраля 1649 г. после переяславского совещания.

Вопрос: Этот вопрос Вы так трактовали и в период Вашей работы в Киеве в Институте истории?

Ответ: Так точно.

Вопрос: Следствию известно, что с Вашей стороны имели место высказывания, направленные против братства русского и украинского народов, причем характер этих высказываний носил явный антисоветский смысл.

Вы намерены давать правдивые показания по существу этого вопроса?

⁹⁴ Протокол заповнено на бланках “Показания обвиняемого (свидетеля)”. Підписи М. І. Марченка внизу кожної сторінки протоколу.

Ответ: По этому вопросу я дал исчерпывающий ответ в своих собственных речевых показаниях, в которых указывал, что этот вопрос некоторыми научными сотрудниками вульгаризировался и я иногда высказывался резко и даже грубо. Больше ничего по этому поводу показать я не могу.

Вопрос: И такое высказывание с Вашей стороны, как: “И як не надоисть говорити про оте братство руського и украинського народа, ну його к ...”, Вы тоже считаете только грубым и резким?

Ответ: Такого высказывания с моей стороны я не помню, но допускаю, что это могло иметь место.

Вопрос: Но это высказывание ведь явно антисоветское?

Ответ: Я его не считаю антисоветским, потому что это относится не к вопросу братства и единства народов русского и украинского в настоящем, т. е. при советской действительности, а по конкретным вопросам истории.

Вопрос: Разве исторические факты по любой отрасли нельзя трактовать в антисоветском духе?

Ответ: Можно толковать, но в данном случае это не было антисоветским толкованием. Это было только связано с вопросами, затронутыми в научных работах профессора Петровского и профессора Оглоблина.

Вопрос: Вам известна точка зрения Тараса Григорьевича Шевченко по вопросу присоединения Украины к России?

Ответ: Известна. Шевченко относился враждебно к русскому самодержавию и крепостническому строю. Особенно жестокие формы крепостнического рабства в России были в эпоху, в которой жил и боролся Шевченко, т. е. в эпоху реакционного режима Николая I.

Шевченко видел тяжелое положение украинского народа под властью русского самодержавного деспотизма и, хотя относился к историческому прошлому русского народа с большим уважением, но [к] факту присоединения Украины к России высказался⁹⁵ отрицательно. Это отрицательное отношение к присоединению Украины к России, а также к политике Петра I и Екатерины II по отношению к Украине Шевченко высказал в своих произведениях: “Сон” (“У всякого своя доля”), “Розрита могила”, “Иржавець” и т. д.

Вопрос: Вы высказывали публично или писали в трудах об отношении Шевченко к факту присоединения Украины к России?

Ответ: Да, я выступал с докладом на научной сессии Академии наук Украины, посвященной 125-летию со дня рождения Шевченко, в марте 1939 г. Темой моего доклада было: “Шевченко и угнетенные народности царской России”.

⁹⁵ Так у документі. Слід — “относился”.

Этот доклад под таким же названием в форме научной статьи (на украинском языке) был опубликован в сборнике Академии наук, посвященном также памяти 125-летия со дня рождения Шевченко.

Прошу следствие познакомиться с этой моей работой⁹⁶.

Вопрос: Вам поручалось писать рецензию на первый том вузовского учебника “История украинской литературы”?

Ответ: Писать рецензию на указанную книгу мне сделал предложение заместитель директора Института литературы Украинской Академии наук Копица. Это было в декабре 1940 г.

Вопрос: Вы выполнили поручение Копицы?

Ответ: Да, я написал рецензию с точки зрения общеисторических фактов, связанных с общей историей Украины и историей украинской литературы, т. е. насколько исторически правдивый фон, на котором писалась книга “История украинской литературы”.

Вопрос: Как вы излагали в своей рецензии вопрос о победе Петра I над шведами под Полтавой и роли Мазепы?

Ответ: Я не помню, как стоял этот вопрос в написанной мною рецензии.

Вопрос: Следствие располагает данными о том, что вопрос о победе Петра I над шведами под Полтавой и роли Мазепы Вы излагали с националистической точки зрения, в частности указывали, что победа Петра над шведами это катастрофа для украинского народа и что Мазепа есть герой и наиболее романтическая фигура в украинской истории. Дайте следствию объяснение по этому вопросу.

Ответ: В рецензии этого написано не было и нигде я не высказывал такого мнения, потому что я совершенно противоположного мнения как о победе Петра I над шведами под Полтавой, так и о характеристике Мазепы. Обстоятельства этого факта таковы: в одной из бесед с Быченко, принявшим от меня обязанности ректора Львовского университета⁹⁷, последний высказал свое мнение о том, что победа Петра I над шведами под Полтавой была катастрофа для украинского народа, а Мазепа является положительной исторической личностью. Прибыв в Киев, я об этом рассказал своему приятелю профессору Оглоблину. Последний мне передал,

⁹⁶ Историчним поглядам Шевченка М. І. Марченко у 50-х роках присвятив окрему монографію. Див.: *Марченко М. І.* Историчне минуле українського народу в творчості Т. Г. Шевченка. — К, 1957. — 195 с.

⁹⁷ У висновку відділу кадрів ЦК КП(б)У про доцільність призначення Г. С. Биченка ректором ЛДУ зазначалося: «Тов. Биченко Г. С. закінчив Київський лісотехнічний інститут і аспірантуру Науково-дослідного інституту лісного господарства, одержав спеціальність інженера-лісовода. В 1939 р. закінчив Московський інститут сходознавства. Тов. Биченко Г. С. кандидат технічних наук, має 11-річний стаж викладовчої роботи в вищих учбових закладах, написав 20 наукових робіт. Володіє французькою, німецькою, англійською, польською та арабською мовами. Можна затвердити тов. Биченка Г. С. ректором Львівського державного університету» (*ЦДАГО України, ф. 1, оп. 9, спр. 118, арк. 19 зв.*).

что Быченко с такой глупостью выступал против его доклада в Киеве еще до своего отъезда во Львов.

Вопрос: Данные следствия говорят о том, что именно Вы высказывали такую точку зрения, а не Быченко.

Намерены Вы говорить правду?

Ответ: Я сказал по этому вопросу правду.

Протокол допроса записан верно, мною прочитан, в чем расписываюсь

М. Марченко

Допросил Нач[альник] следгруппы

ст[арший] лейт[енант] госбезоп[асности]

Ривкин

ГДА СБУ, спр. 31982 ФП, арк. 73–75-зв. Оригінал. Рукопис.

Опубл.: Укр. іст. журн. — 1996. — № 3. — С. 72–74.

№ 193

Наказ по Інституту історії і археології АН УРСР про зауваження старшому науковому співробітникові К. Г. Гуслистому за співпрацю з Держполітвидавом СРСР і журналом “Славяне” без погодження з керівництвом Інституту

24 червня 1943 р.

м. Уфа

Старший науковий робітник інституту кандидат історичних наук *К. Г. Гуслистий* під час свого перебування в Москві в науковій командировці (січень–березень 1943 р.) без уповноважень дирекції інституту розпочав переговори з Держполітвидавом про видання російською мовою “Нарису історії України” (видання інституту 1942 р.). Мало того, т. *Гуслистий* одержав з Держполітвидаву рукопис рецензії проф. *М. Тихомирова* на цю роботу і не передав її дирекції інституту (ані мені, ані вченому секретарю т. *Шерстюку*), а передав її чомусь т. *Славіну*. Тов. *Гуслистий* лише сказав на Вченій раді інституту після свого приїзду, що він бачив рецензію в Держполітвидаві, з повним змістом її Вчену раду й дирекцію т. [*К. Г.*] *Гуслистий* не ознайомив, а вказав лише на одно-два дрібних зауваження рецензії. Тим часом, рецензія містить досить ґрунтовні зауваження, зокрема по розділах, які писали т. *Гуслистий* і *Славін*.

Крім того, в Москві т. *Гуслистий* в журн[алі] “Славяне” (№ 3, 1943 р.) в відділі “Библиография”, подав за підписом “К. Григорович” рецензію-анотацію досить алілуйського змісту “Подлинная история Украины и украинской культуры”. Т[ов]. *Гуслистий* являється одним з авторів і редакторів “Нарису історії України” й книги по історії української культури (остання ще навіть не видрукована), про яку йде мова в рецензії-анотації.

На жаль, т. *Гуслистий* на Вченій раді інституту (протокол № 17 від 9 червня 1943 р.) не лише не визнав своїх цих помилок, але й вперто настоював на своїй правоті.

Ставлю на вид кандидату історичних наук, старшому науковому співробітнику інституту *К. Г. Гуслистому* всю неприпустимість його вчинків відносно приховання від дирекції рукопису рецензії проф. *Тихомирова* і відносно вміщення анонімної замітки-анотації в журн[алі] “Славяне”.

Директор Інституту історії і археології

АН УРСР, проф.

З оригіналом згідно:

/М. Н. Петровський/

Г. Береза

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 70, спр. 46, арк. 177. Копія. Машинопис.

Опубл.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.): Збірник документів і матеріалів: У 2 ч. — Ч. 1. — С. 118–119.

№ 194

Протокол засідання Вченої ради Інституту історії і археології АН УРСР

25 червня 1943 р.

м. Уфа

Присутні члени Вченої ради: проф. *М. Н. Петровський*, вчений секретар *Ф. Ю. Шерстюк*, кандидати історичних наук *К. Г. Гуслистий*, *Ф. О. Ястребов*, *Ф. Є. Лось*, *В. А. Дядиченко* та наукові співробітники — кандидати історичних наук *Л. Д. Дмитров*, *М. А. Рубач*, *М. М. Ткаченко* та *К. І. Стецюк*, в. о. ст. наук. співробітника т. [О. Ф.] *Лагодовська*, мол. наук. співр. *Бліфельд Д. І.*

Голова Вченої ради — проф. *М. Н. Петровський*, секретар — *Г. І. Береза*.

І. Слухали: Прийняття резолюції на доповідь директора інституту 9 червня ц. р. на Вченій раді “Про завдання Інституту історії й археології Академії наук УРСР в зв’язку з переїздом до Москви”.

І. Ухвалили: Заслухавши доповідь директора інституту проф. *М. Н. Петровського*, Вчена рада вважає, що дирекція вірно намітила основні напрями роботи інституту в зв’язку з переїздом його до Москви. Вчена рада вважає необхідним рекомендувати дирекції звернути увагу на підвищення дисципліни в інституті, про факти порушення якої вказував директор інституту і товариші в своїх виступах. (За резолюцію голосували — 5 чол., з них 4 — за, проти — не було, утримався — 1 — *К. Г. Гуслистий*).

ІІ. Слухали: Звіти про наукову командировку до Москви проф. *М. Н. Петровського* і вченого секретаря інституту *Ф. Ю. Шерстюка*.

ІІ. Ухвалили: Звіти прийняти до відому.

ІІІ. Слухали: Звіт кандидата історичних наук, сталінського стипендіата-докторанта *К. Г. Гуслистого* про стан готовності докторської дисертації, термін виконання якої закінчується 1 липня 1943 р. Доповідач зазначає, що з дисертації готові 3 глави, а 3 ще не готові. З готових

3-х глав матеріали треба ще перевірити. Основні причини того, що дисертація в термін не готова, це відсутність відповідної наукової бази в Уфі, а також була перевантаженість роботою в інституті (редагування “Нарисів”, “Історії української культури”, II-й том “Історії України”). Ставить питання про продовження йому терміну закінчення дисертації на 4 місяці, а також просить зняти з нього редагування II тому “Історії української культури”.

Висловились:

М. Н. Петровський: Відзначає, що навантаження по інституту було, але тов. [К. Г.] Гуслистий за це одержував ставку. Ставка ж (стипендія) по дисертації йшла окремо. Треба, очевидно, дисертацію включити в темплан роботи інституту, продовживши термін закінчення дисертації до 1 листопада 1943 р. Коли тов. [К. Г.] Гуслистий бажає, нехай подасть заяву директору і йому з липня до 1 листопада 1943 р. буде дано неврахований робочий день без обов’язкового перебування 8 годин в інституті.

III. Ухвалили: В зв’язку з тим, що докторська дисертація тов. [К. Г.] Гуслистого до 1 липня 1943 р. готова не буде, внести дисертацію до тематичного плану інституту на 1943 р. з тим, щоб дисертація була цілком закінчена до 1 листопада 1943 р. Просити дирекцію інституту в разі одержання від [К. Г.] Гуслистого відповідної заяви підняти клопотання перед Відділом суспільних наук про зняття з тов. [К. Г.] Гуслистого редагування II тому “Історії української культури”.

IV. Слухали: Про затвердження до друку II тому “Наукових записок” Інституту історії й археології АН УРСР. (Інформація *М. Н. Петровського*).

IV. Ухвалили: Затвердити до друку II том “Наукових записок” інституту.

V. Слухали: Про затвердження до друку XI нарису “Столипінська реакція на Україні” кандидата історичних наук *Ф. Є. Лося*. (Інформація редактора канд. іст. наук *Ф. О. Ястребова*).

V. Ухвалили: Затвердити до друку “Нариси з історії столипінської реакції на Україні”.

Голова Вченої ради проф.
Секретар

/М. Н. Петровський⁹⁸
Г. І. Береза

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 70, спр. 46, арк. 178–178 зв. Оригінал. Машинопис.

Опубл.: У *лещатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.)*. — Ч. 1. — С. 120–122.

⁹⁸ Підпис М. Н. Петровського відсутній.

№ 195

Витяг із протокольної постанови президії АН УРСР про затвердження плану реєвакуації установ АН УРСР в Україну*12 листопада 1943 р.**м. Москва*

Президія Академії наук УРСР у х в а л ю є :

просити Раду Народних Комісарів Української РСР затвердити план реєвакуації інститутів і інших закладів Академії наук УРСР на Україну в такому вигляді:

1. На час перебування Академії наук УРСР у м. Москві і під час переїзду її на Україну зберегти існуючу структуру інститутів і інших закладів Академії.

2. Вважати, що всі інститути і інші заклади Академії наук УРСР повинні бути розміщені у м. Києві. Тимчасово, на перші роки після закінчення війни, залишити:

а) Інститут фізики — у м. Харкові;

б) Гравіметричну обсерваторію — у м. Полтаві.

3. негайно розпочати підготовку і після повернення до м. Києва відновити роботу таких інститутів, що існували в м. Києві до війни:

По Відділу суспільних наук:

а) Інститут економіки;

б) [Інститут] історії України;

в) [Інститут] української літератури ім. Т. Г. Шевченка;

г) [Інститут] мовознавства, надавши йому ім'я [О. О.] Потебні;

д) [Інститут] археології;

е) Кабінет по вивченню єврейської радянської літератури, мови і фольклору.

[...]

По Президії Академії наук УРСР:

а) Бібліотека Академії наук УРСР;

б) Видавництво Академії наук УРСР.

4. Просити Раднарком УРСР санкціонувати організацію у м. Києві таких нових інститутів та закладів Академії наук УРСР:

а) Інституту історії українського мистецтва;

б) Інституту фольклору і етнографії; [...].

з) При Відділі суспільних наук 4 комісії по складанню: Української [радянської] енциклопедії; Історії українських міст [і сіл]; Історії української науки та Комісію філософії і права.

5. Встановити дві черги у переїзді інститутів та інших закладів Академії наук УРСР до м. Києва:

1 черга: Президія Академії наук УРСР, інститути суспільних наук, Інститут клінічної фізіології та Інститут геологічних наук.

2 черга: інститути Відділу фізико-хім[ічних] та математичних наук, інститути Відділу технічних наук, інститути Відділу біологічних наук, Видавництво і Бібліотека Академії наук УРСР.

6. Просити Раднарком УРСР встановити час переїзду Академії наук УРСР до м. Києва залежно від умов, потрібних для цього.

Віце-президент Академії наук УРСР академік /Б. І. Чернишов/
Вчений секретар Президії АН УРСР /З. П. Шульга/

З оригіналом згідно:

Зав. Секретаріатом АН УРСР В. Янович

ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, т. 2, спр. 1524, арк. 51–53. Засвідчена гербовою печаткою “Академія наук Української Радянської Соціалістичною республікою” копія. Машинопис.

Опубл.: Історія Національної академії наук України. 1941–1945: Документи і матеріали: У 2 ч. — Ч. 1. — С. 228–229.

№ 196

Звіт про роботу Інституту історії і археології АН УРСР за 1943 р.

[Січень 1944 р.]⁹⁹

м. Москва

1. Структура Інституту

Інститут у своєму складі має два відділи: а) відділ історії України і б) відділ археології України.

2. Основні напрямки роботи Ін[ститу]ту в 1943 р.

Робота Інституту в 1943 році провадилася по таких основних напрямках: 1) праця над виготовленням підручників і посібників з історії України в чому мають велику потребу вищі учбові заклади, середня школа і громадськість України (II, III і IV томи чотирьохтомного курсу історії України для вузів, продовження роботи над підготовкою нарисів історії України, нариси з археології України, науково-популярний нарис — Україна в далекому минулому).

2) Роботи над створенням науково-дослідницьких монографій і статей, які охоплюють окремі проблеми чи питання з історії України, а саме: “Визвольна боротьба українського народу проти шляхетської Польщі у II пол[овині] XVI і в I пол[овині] XVII ст.”, “Світогляд Г. С. Сковороди”, “Аграрна революція 1917 року на Україні”, “Лівобережна Україна в 1709–1723 рр.”, “Суспільно-політичний рух на Україні XIX ст.”, “Століпінська реакція на Україні”, “Нариси з історії робітничого руху на Україні в II пол[овині] XIX ст.”, “Військове минуле українського народу по архео-

⁹⁹ Дату встановлено за змістом документа. У публікації у кн.: Історія Національної академії наук України. 1941–1945: Документи і матеріали: У 2 ч. — К., 2007. — Ч. 1. помилково документ датований груднем 1943 р.

логічним пам'ятником". В 1943 р. було дві теми, не зв'язані з історією України, а саме: "Пам'ятники Башкирії епохи каменю і бронзи" і "Пам'ятники Башкирії епохи переселення народів". Це були кандидатські дисертації двох робітників. Науково-дослідчі статті: "Богдан Хмельницький і Максим Кривонос" (критичні уваги), "Іван Дзинковський", "Українське козацьке військо в Азовських походах Петра I".

3) Робота Інституту в галузі історії Вітчизняної війни. На 1943 р. планувалися такі роботи: підготувати збірник матеріалів і документів з історії Вітчизняної війни, дві науково-популярні статті: "Сталінградська битва" і "Українська жінка у Великій Вітчизняній війні".

По таких напрямках ішла робота Інституту в 1943 р.

3. Кадри Інституту, їх використання та підвищення їх кваліфікації

На перше січня 1944 р. в Інституті працює наукових співробітників 19 чол[оловік] За 1943 р. в особовому складі сталися лише незначні зміни, а саме: вибув старший науковий співробітник, проф. [О. В.] Трахтенберг, прийнято на посаду старшого наукового співробітника член[а]-кореспондент[а] АН УРСР, проф. [С. В.] Юшков і на посаду в. о. ст[аршого] наукового співробітника тов. [П. К.] Стоян. За 1943 р. один чоловік захистив докторську дисертацію і одержав вчену ступінь доктора історичних наук, два чол[овіки] захистили кандидатські дисертації і одержали вчений ступінь кандидата історичних наук. Зараз в Інституті серед 16 ст[арших] наукових співробітників є: три доктора історичних наук (з них два у званні професора, один чол[овік] з докторів ще не затверджений Вищою атестаційною комісією), 11 чол[оловік] кандидатів істор[ичних] наук і 2 чол[овіки] без вченого ступеня. В складі старших наукових співробітників є два члени-кореспонденти Академії наук УРСР.

По відділах наукові співробітники розподіляються так: 13 чол[оловік] має відділ історії, з них 12 старших наукових співробітників і 6 чол[оловік] у відділі археології, з них 4 старших наукові співробітники.

Всі основні інститутські наукові кадри використовуються на найважливіших провідних роботах: чотирьохтомний курс історії України для вузів, окремі нариси, наукові монографії тощо.

4. Діяльність Вченої ради Інституту

Засідання Вченої ради відбувалися за планом-календарем, що приймався на кожний квартал. За 1943 р. відбулося 11 засідань Вченої ради, на яких було розглянуто 34 питання. На засіданнях стояли такі питання: звіти наукових співробітників про свою роботу, про хід виконання тематичного і видавничого планів, затвердження до друку наукових праць, звіти про роботу відділів Інституту, звіти про наукові командировки, обговорювались написані науковими співробітниками роботи і давались їх оцінки, розглядалися кандидатські і докторські дисертації, затверджувався тематичний план на 1944 р., про участь Інституту в конкурсі по виготовленню підручника для 8–10 класів середньої школи та інші поточні питання.

Таким чином Вчена рада керувала науковим життям в Інституті, контролювала хід виконання тематичного плану як в цілому, так і окремих співробітників і розглядала різні поточні питання.

5. Контроль над виконанням

Контроль над виконанням співробітниками плану дирекція провадила систематично шляхом звітів і інформацій на засіданнях відділів і Вченої ради, через особисті розмови директора, вченого секретаря та зав[іду-ючих] відділами з співробітниками. На протязі року перевірялися плани, матеріали, зібрані науковими співробітниками до своїх робіт і написані частини роботи. В перших числах січня 1944 р. з кожним науковим співробітником дирекція разом з парторгом та представником бюро Відділу суспільних наук провела бесіду про його роботу в 1943 році.

6. Виконання тематичного плану

План 1943 року включав 30 тем, з них 9 перехідні на 1944 р. Всі роботи неперехідні виконані за виключенням “Збірника матеріалів і документів з історії Вітчизняної війни”. Збірник не підготовлено тому, що керівник цієї роботи був перевантажений справами по Президії.

7. Консультаційної роботи в 1943 р. Інститут не провадив.

8. Науково-популярна робота

За 1943 р. Інститут провів значну науково-популярну і громадську роботу. Наукові співробітники виступали з статтями на історичні і політичні теми, читали лекції і доповіді у військових частинах, госпіталах, та підприємствах і установах. До 25-річчя Червоної Армії наказом Президента Академії наук було відзначено за читання лекцій в госпіталах декілька чоловік наших науковців. Всього за 1943 рік було надруковано 30 статтів в газетах і журналах, лекцій і доповідей прочитано 360.

За завданням Українського уряду науковими співробітниками Інституту були написані історичні нариси: “Західна Україна”, “Буковина”, “Закарпатська Україна” та “Ізмаїльська область”.

9. В комплексних роботах в 1943 році Інститут не брав участі.

10. Наслідки видавничої діяльності

В 1943 році вийшли з друку такі роботи:

- а) Історія України для вузів, том I.
- б) Наукові записки Інституту, том I.
- в) Устим Кармелюк, брош[ура] [Ф. Ю.] Шерстюка.

11. Наукові конференції

Інститутських наукових конференцій в 1943 році не було. Наукові співробітники виступали на сесіях Відділу суспільних наук. Були прочитані такі доповіді: [...] ¹⁰⁰

¹⁰⁰ Знято перелік наукових доповідей.

12. Соціалістичне змагання було організовано в першій половині року. В другій половині року його не було.

13. Стан експериментально-технічної бази

Основною базою для Інституту є: архіви, бібліотеки, музеї. Архіви зараз недоступні і це є великою перешкодою для глибокого опрацювання нових тем, власної бібліотеки Інститут після евакуації не має. Наукові співробітники Інституту використовували бібліотеки Уфи (де обмежена кількість літератури), зараз користуються багатими бібліотеками і музеями Москви.

14. Стан господарчо-технічного обслуговування

Інститут вважає господарчо-технічне обслуговування незадовільним. Вузким місцем є передрук робіт на машинці, бракує достатньої кількості паперу, відсутність теплого приміщення не дає можливості нормально проводити роботу; засідання, конференції, спільні засідання з науковими співробітниками ін[ститу]ту історії АН УРСР¹⁰¹.

15. Загальні підсумки та пропозиції:

- а) план 1943 року Інститут виконав.
- б) пророблено значну позапланову роботу.
- в) проведена велика науково-популярна і громадська робота.
- г) вийшло з друку 3 роботи Інституту.
- д) прочитані наукові доповіді на сесіях АН УРСР.
- е) захищено 2 кандидатські і 1 докторська дисертації.

Для дальшого розгортання необхідно Інститут історії і археології поділити на дві самостійних установи: а) Інститут історії України, б) Інститут археології України.

Для роботи в обох Інститутах треба:

- а) притягти висококваліфіковані наукові кадри.
- б) працювати далі над підручниками з історії України, для вузів і середньої школи.
- в) закінчити оформлення наукових ступенів.
- г) більше приділити уваги науково-дослідницьким монографіям.
- д) якщо не буде при Академії наук Комісії по історії Вітчизняної війни, то розгорнути цю роботу в Інституті.
- е) звернути увагу на видавничу справу, добитися виходу в друк більшої кількості наукової продукції.
- ж) організувати для археологів експедиції для археологічних розкопок.

Директор Інституту професор¹⁰²
Вчений секретар

Ф. Ю. Шерстюк

¹⁰¹ Так у документі. Потрібно: "АН СРСР".

¹⁰² За директора підписав старший науковий співробітник Інституту Ф. Є. Лось.

Архів Інституту історії України НАН України, оп. 1, спр. 48, арк. 53–55. Оригінал. Машинопис.
Опубл.: Історія Національної академії наук України. 1941–1945: Документи і матеріали: У 2 ч. — Ч. 1. — С. 238–241.

№ 197

Постанова УНКДБ СРСР по Новосибірській області про припинення кримінальної справи щодо М. І. Марченка

8 лютого 1944 р.
 м. Новосибірськ

“Утверждаю”

Начальник Управления НКГБ НСО
 Комиссар госбезопасности *Малинин*

“ 8 ”¹⁰³ февраля 1944 г.

Постановление (О прекращении дела)

г. Новосибирск

“ 7 ”¹⁰⁴ февраля 1944 г.

Я, ст[арший] следователь следственного отдела УНКГБ по Новосибирской области — ст[арший] лейтенант госбезопасности *Ривкин*, рассмотрев материалы следственного дела № 2702 по обвинению *Марченко* Михаила Ивановича в преступлении, предусмотренном ст. 58-10 ч. II УК РСФСР, —

Н а ш е л

23 июня 1941 г. НКГБ УССР по подозрению в проведении антисоветской националистической деятельности был арестован и привлечен к ответственности *Марченко* Михаил Иванович, 1902 года рождения, урож[енец] с. Гатцов¹⁰⁵ Киевской области, украинец, гр[ажданин] СССР, по происхождению из крестьян-середняков, член ВКП(б) с 1927 г., не судимый, в последнее время работавший старшим научным сотрудником Академии наук УССР, профессор истории.

Из постановления на арест *Марченко* усматривалось, что он активный украинский националист, в период работы ректором Львовского государственного университета извращал национальную политику ВКП(б), имел связь с националистическими элементами, проявлял террористические и эмиграционные настроения, проходит по показаниям арестованных участников “ОУН” и хранил у себя на квартире контрреволюционную литературу.

Как видно из материалов дела, основанием для ареста *Марченко* явились в основном: выписка из протокола допроса арестованного *Вальчика* Константина Ивановича от 6–7 декабря 1940 г., перечень изъ-

¹⁰³ Дата вписана олівцем.

¹⁰⁴ Дата вписана олівцем.

¹⁰⁵ Так у документі. Слід — “с. Гатное”.

ятой у *Марченко* на квартире литературы и материалы, свидетельствующие о проводимой им националистической деятельности. По делу ни одного свидетеля допрошено не было.

В связи с войной, в 1941 г. арестованный *Марченко* из г. Киева был эвакуирован в Новосибирскую тюрьму, следственное дело на него поступило в УНКВД НСО для окончания следствия.

Произведенным расследованием по делу установлено, что основная часть обвинения *Марченко* — проведение антисоветской националистической деятельности, основана на явно недостаточных данных, поэтому они не могут служить основанием для предания его суду.

Имеющиеся на обвиняемого материалы, касающиеся его националистической деятельности, по своему содержанию неконкретны, усматривающиеся из них факты националистических проявлений *Марченко*, его связи с рядом националистов — изобилуют общими фразами, не раскрыты, свидетельских показаний в этой части не имеется. Не могут служить основанием обвинения *Марченко* в причастности к деятельности организации “ОУН” также и показания арестованного *Вальчика*. Как свидетельствуют эти показания, *Марченко* якобы систематически посещал квартиру *Маланчук*, где в беседах с последней и “*Крук*” высказывал свои антисоветские националистические убеждения.

О *Маланчук* и “*Крук*” никаких данных в деле нет, неизвестно, что это за лица и в какой связи находился с ними *Марченко*. Сами по себе утверждения *Вальчика* о *Марченко* явно неубедительны. Так, на допросе 6–7 декабря 1940 г. он показал:

“...Знаю также, что в период моей работы в Львовской краевой экзекутиве “ОУН” — “*Ворон*” сообщил мне о том, что руководитель разведки краевой экзекутивы “*Крук*” и его курьерка *Маланчук* имеют связи с ректором Львовского университета *Марченко* (или *Макаренко*, точно не помню). Прямыми данными о его принадлежности к “ОУН” я не располагаю...”.

О проявлении террористических и эмиграционных настроений *Марченко* в деле также никаких данных не имеется.

Допрошенный по делу обвиняемый *Марченко* виновным себя в предъявленном ему обвинении не признал, подтвердив только факт хранения у себя на квартире литературы контрреволюционного содержания и в частности книги Гитлера “*Моя борьба*”.

На допросах *Марченко* показал, что, работая с октября 1939 г. по конец 1940 г. ректором Львовского государственного университета, национальную политику партии он не извращал, а в своей практической работе руководствовался исключительно имеющимися у него указаниями вышестоящих партийных и советских органов.

Давая объяснения по существу дела, *Марченко* заявил, что в период его работы во Львовском госуниверситете он был связан с рядом лиц,

которые еще при польском правительстве занимались националистической деятельностью, однако эта связь не выходила из рамки¹⁰⁶ служебных отношений.

Одновременно *Марченко* указывает на ту сложную обстановку, при которой ему приходилось работать в первый период установления в Западной Украине советской власти, учитывая особую специфику Львовского университета, где профессорско-преподавательский состав в своем подавляющем большинстве состоял из лиц, работавших при польском буржуазном строе.

По вопросу хранения запрещенной литературы обвиняемый показал, что по роду своей научной работы, а также в связи с необходимостью очень часто читать популярные лекции перед партийным активом, он вынужден был прибегать к закрытым библиотечным фондам, куда он имел специальный доступ, и пользоваться из этого фонда разнообразнейшей литературой, в том числе и запрещенной. Распространение этой литературы *Марченко* категорически отрицает.

О себе *Марченко* показал, что в рядах комсомола он состоял с 1922 г., в ВКП(б) с 1927 г. и за весь этот период ни одного взыскания не имел. Сумел закончить Институт красной профессуры и после защиты диссертации получить звание профессора истории.

С 1928 г. по день ареста неоднократно избирался в руководящие партийные органы как наиболее способный молодой ученый, в 1939 г. был назначен на должность ректора Львовского государственного университета.

В процессе следствия по делу на *Марченко* поступили данные о том, что в камере среди заключенных он высказывает отдельные националистические настроения.

Анализ этих данных дает основание, однако, считать, что факты, которые привели в своих показаниях свидетели — сокамерники *Марченко*, не усматривают признаков уголовно наказуемых деяний со стороны последнего, так как сводятся в основном к разрешению спорных вопросов научного характера между заключенными и *Марченко*, и никаких националистических проявлений в себе не содержат.

В свете всех имеющихся в деле данных необходимо считать обвинение *Марченко* в контрреволюционной националистической деятельности в процессе следствия не доказанным. Что касается обвинения *Марченко* в хранении контрреволюционной литературы, что он сам не отрицает, то, учитывая отсутствие факта распространения им этой литературы и контрреволюционного умысла с его стороны, а также принимая во внимание личность последнего и содержание его под стражей свыше двух с половиной лет, следует считать придание его суду только на основании этого факта нецелесообразным.

На основании изложенного, руководствуясь ст. 202 УПК РСФСР, —

¹⁰⁶ Так у документі. Слід — “за рамки”.

Постановил

1. Следственное дело № 2702 по обвинению *Марченко* Михаила Ивановича на основании ст. 204 п. “б” УПК РСФСР дальнейшим производством прекратить и сдать в архив отдела “А” УНКГБ НСО.

2. *Марченко* Михаила Ивановича, 1902 года рождения, из-под стражи немедленно освободить¹⁰⁷.

3. Копию настоящего постановления направить Прокурору Новосибирской области для сведения.

Ст[арший] следователь следотдела УНКГБ

ст[арший] лейтенант госбезопасности

Ривкин

“Согласны”:

Нач[альник] 2 отделения следотдела УНКГБ

ст[арший] лейтенант госбезопасности

Кузнецов

Начальник следотдела УНКГБ НСО

майор госбезопасности

Дрибинский¹⁰⁸

ГДА СБУ, спр. 31982 ФП, арк. 150–151. Оригінал. Машинопис.

Опубл.: Укр. іст. журн. — 1996. — № 3. — С. 74–76.

¹⁰⁷ М. І. Марченка звільнено з-під варті 12 лютого 1944 р.

¹⁰⁸ Підписи Ривкіна та Кузнецова чорнилом, Дрибинського — олівцем.

1944–1947

№ 198

**Довідка директора Інституту історії партії при ЦК КП(б)У
Ф. Ф. Єневича “Про недоліки в роботі Інституту історії України
Академії наук УРСР”**

17 травня 1944 р.

м. Москва

Інститут історії України¹ Академії наук УРСР виник разом з Академією після перемоги радянської революції на Україні.

В період від виникнення інституту аж до 1933–1934 рр. в ньому майже панували українські буржуазно-націоналістичні історики, особливо Грушевський (що повернувся з еміграції на радянську Україну в 1923 році) із своїми послідовниками і прибічниками. Разом з буржуазними націоналістами Яворським (Харків), Студинським (Львів) і Д. І. Дорошенком вони намагались монополізувати фронт історичної науки на Україні. Саме з цієї групи вийшов проф. Оглоблін, який ще в перші роки радянської влади видав свою книгу, що починалась критикою Леніна, а після вступу німців в Київ в 1941 р. був призначений бургомістром м. Києва.

Кваліфікованих радянських істориків України ще не було. Залучення і виховання радянських істориків України всіляко гальмувалось не лише Грушевським, але й з боку таких “академіків”, як Скрипник і Затонський, які керували Наркомосом і повинні були забезпечити підготовку більшовицьких істориків України. Як потім з’ясувалось, Скрипник і Затонський були буржуазними націоналістами і діяли заодно з Грушевським та його школою. Якщо до цього додати, що на чолі відділу пропаганди ЦК КП(б)У тоді стояв відомий український націоналіст Хвиля, то стане цілком ясно, що протидія радянських істориків України буржуазно-націоналістичним історикам України була дуже незначною.

Грушевський і його школа використовували історію України для своєї контрреволюційної мети. Було написано і видано багато творів з різних питань історії і культури України. Але все це було спрямовано на те, щоб обгрунтувати і довести:

а) тезу про те, що Київська Русь була українською державою та є основою і джерелом виникнення російської держави і російської культури;

б) випадковість і тимчасовість приєднання України до Росії й розчарування українського народу в цьому приєднанні;

¹ До 1934–1935 рр. існувала кафедра історії України, яка в 1935–1936 рр. була перетворена в Інститут історії України. (Примітка Ф. Ф. Єневича).

в) ворожість українського народу до всього російського, свідоме ігнорування того факту, що було дві Росії — Росія царя, поміщиків і капіталістів, яка пригнічувала український народ, як і інші народи Радянського Союзу, і Росія народна, Росія просвітителів і революціонерів-демократів, Росія більшовицька, яка була і є другом українського народу, що допомогла українському народові позбавитись соціального і національного пригноблення;

г) незаконність соціалістичної революції і радянської влади на Україні та імпортованість радянської влади на Україні радянською Росією;

д) необхідність утворення самостійної Української держави, тобто вимога відриву України від Радянського Союзу і перетворення її на колонію німецьких і польських імперіалістів.

В період боротьби партії проти націоналізму Скрипника радянські історики України активізували критику контрреволюційної концепції групи Грушевського. Але ця критика була дуже слабою, насамперед тому, що вона провадилась переважно з позицій історичних концепцій так званої школи Покровського. Ті, які критикували, самі припускали серйозних помилок. Однак, не дивлячись на це, основне ядро радянських істориків України загартувалось в цій боротьбі і ще більше стало на шлях ленінсько-сталінського аналізу історичного процесу України. Оскільки історики України не позбавились цілком помилкових поглядів Покровського, остільки їх робота з історії України не дала і не могла дати серйозних наслідків.

Лише після того, як партія розкритикувала Покровського, після надрукування зауважень товаришів Сталіна, Кірова і Жданова на конспекти підручників з історії СРСР і нової історії, особливо після виходу в світ “Короткого курсу історії ВКП(б)”, радянські історики України стали на правильний шлях ленінсько-сталінського розглядання історичного процесу України.

На противагу школі Покровського, яка нав’язувала соціологічні схеми фактам, підпорядковувала факти схемам, історики почали критично накопичувати фактичний матеріал з історії України і більш глибоко досліджувати окремі питання і навіть періоди історії України, щоб таким чином підготувати ґрунт для створення наукової історії України.

За останні десять років співробітниками інституту написано і видано чимало творів, а саме:

1. Нариси з історії України, випуск I: “Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII ст.” (Ястребов і Гуслистий);

2. Нариси з історії України, випуск II: “Україна під литовським пануванням і захоплення її Польщею” (Гуслистий);

3. Нариси з історії України, випуск III: “Визвольна боротьба українського народу проти шляхетської Польщі в другій половині XVII ст.” (Гуслистий);

4. Нариси з історії України, випуск IV: “Визвольна боротьба українського народу проти гніту шляхетської Польщі і приєднання України до Росії (1648–1654)” (Петровський);
5. Нариси з історії України, випуск VIII: “Україна в першій половині XIX ст.” (Ястребов);
6. Історія України в документах і матеріалах, т. I: “Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII ст.” (Петровський);
7. Історія України в документах і матеріалах, т. III: “Визвольна боротьба українського народу проти гніту шляхетської Польщі і приєднання України до Росії (1569–1654)” (Петровський і Путілов);
8. “Полтавська битва (1709–1939)”, збірка;
9. Хронологія історії України, випуски I і II;
10. “Західна Україна”, збірка;
11. “Історія України”, короткий курс;
12. Серія брошур “Наші великі предки”: “Данило Галицький” ([К. Г.] Гуслистий), “Петро Конашевич-Сагайдачний” ([К. Г.] Гуслистий), “Богдан Хмельницький” (Петровський), “Семен Палій” (Дядиченко), “Устим Кармелюк” (Шерстюк);
13. “Жовтень на Україні”, брошура (Супруненко);
14. “Боротьба українського народу проти німецьких загарбників”, збірка ([К. Г.] Гуслистий, Лось, Супруненко, Шульга);
15. “Нарис історії України”;
16. “Історія України”, том I;
17. “Наукові записки”, книга I. (Праці, зазначені цифрами 12–17, надруковано під час війни).

Крім того, під час війни написано цілу низку статей, які були надруковані в журналі “Українська література” і республіканських газетах (“Радянська Україна”, “Правда України”). Серед цих статей особливо слід зазначити статтю проф. Петровського про возз’єднання українського народу, надруковану в журналі “Большевик”, № 2 за січень 1944 року.

Таким чином, зроблено багато. Вивчені джерела і факти історії України, особливо дожовтневого періоду. Зросла і оформилась в науковому відношенні група кваліфікованих істориків України. Проте, наукової історії України, навіть наукової історії її окремих періодів, немає. Пояснюється це тим, що історики, борючись з соціологічними схемами школи Покровського, впали в другу крайність. Замість того, щоб з безлічі фактів історії України взяти найбільш істотні факти, науково їх узагальнити і розкрити дійсний процес історичного розвитку України, історики беруть буквально всі факти (в тому числі і такі, які не мають ніякого істотного значення) і обмежуються поверховим описом, свого роду коментаріями цих фактів, за якими не видно основного, вирішального в історії України. В цьому полягає головний недолік в науковій роботі істориків України.

Саме емпіричним підходом до історії України пояснюється той факт, що історики зовсім не висвітлили деякі дуже важливі питання історії, а деякі висвітлили або неповно, або навіть помилково. Ось найбільш яскраві приклади.

1. Зовсім не висвітлена політична історія наших предків періоду до Київської Русі, тобто періоду до IX століття. Ця прогалина наших істориків використана німцями, які “доводять”, що нібито їх давнішні попередники були пануючим елементом в Східній Європі до IX віку і створили ґрунт для виникнення Київської держави. В дійсності, це, звичайно, не так. Досить послатись на дуже цінне в науковому відношенні і політично актуальне дослідження відомого радянського історика акад. Грекова. В своїй роботі “Борьба Руси за создание своего государства” акад. Греков на підставі фактичного матеріалу доводить, що в період від VI до IX віків “существует политическое объединение, имеющее свой город Куябу. Оно ведет торговлю с чужими странами, допуская на свою территорию иноземных купцов. Находится оно «ближе к булгару», под которым надо, конечно, разуметь болгар дунайских. Другое политическое объединение, живущее «дальше первого», носит название «Славия»...”.

“Что «Куяби» — это Киев и что «Славия» — это земля новгородская, занятая по преимуществу «словенами», как здесь народ называл себя сам, не было ни у кого никаких сомнений...”.

“У нас, — робить висновок акад. Греков, — имеются все основания... полностью поддержать мнение Ключевского и вместе с ним признать, что уже в VI веке в Прикарпатье мы имеем явные признаки первой завязки русского государства и что после распада этого государства, вследствие внешнего удара, существовали другие государственные образования, предшествующие державе Рюриковичей” (стр. 26–28). Науковці Інституту історії не використали ці дані акад. Грекова. Навіть “Історія України”, том I за редакцією проф. М. Н. Петровського, яка вийшла в світ на рік пізніше роботи Грекова, це питання зовсім обійшла.

2. Плутано висвітлено питання виникнення і оформлення української нації. Навіть в праці “Нарис історії України” по цьому питанню немає чітких висновків. Наведемо деякі формулювання:

а) “... Київська Русь була спільним початковим періодом в історії України, Росії і Білорусії. В цей період починається оформлення української, великоруської і білоруської народностей, які остаточно склалися коло XIV–XV ст.” (стор. 40).

б) “... Шістнадцяте століття і перша половина сімнадцятого в історії України характеризуються піднесенням культурного руху. Цьому сприяли такі обставини: процес перетворення української народності в націю, що почався на основі посилення обміну і зростання зв’язків між землями України...” (стор. 72).

в) “Розвиток української культури в першій половині XIX століття. З ростом капіталізму процес формування української нації значно посу-

н^ув^ся в^пер^ед. Це яскраво виявилось в розвитку української культури” (стор. 110).

Петровський, який є одним із авторів “Нарису”, в статті, надрукованій в журналі “Большевик”, № 2 за январь 1944 г., пише: “... Мы примыкаем к мнению тех исследователей, которые считают, что в XIV веке украинская народность уже в основном сложилась....”

Із всіх цих формулювань (ми навели тільки частину їх) не видно, коли ж почалось і закінчилось оформлення української народності, особливо неясно, коли почалось виникнення і оформлення української нації. Історики не тільки не дали наукового лєнінсько-сталінського аналізу процесу формування української нації, вони до цього часу не розтрошили до кінця буржуазно-націоналістичних концепцій по цьому питанню, зокрема концепції Грушевського.

3. Частина істориків (Гуслистый) висунула і додержується помилкового твердження про “Приєднання Галичини до Польщі....” (див. статтю в збірці “Боротьба українського народу проти німецьких загарбників”, вид[ання] АН УРСР, 1942 р., стор. 7). Це твердження абсолютно неправильне. В дійсності Польща довго вела війну за Галичину і внаслідок цієї війни захопила її в 1349 році. В 70-х роках XIV століття Галичину зайняла Угорщина, але в 1387 році Польща знову загарбала Галичину. З цього часу Галичина була польською провінцією аж до 1772 року, коли нею оволоділа Австрія. Теза Гуслистого заперечує факт загарбання Галичини Польщею. Більше того, ця теза дає привід думати, нібито Галичина добровільно приєдналась до Польщі і знімає з рахунку ту велику боротьбу, яку провадив український народ проти Польщі за своє національне визволення.

4. Історики вживають помилкової термінології, а саме: перший, другий і третій поділи Польщі. Навіть в праці “Нарис історії України”, яка видана під час цієї війни в 1942 році, автори пишуть: “...В результаті трьох розділів Польщі, проведених з ініціативи Пруссії, польська держава припинила своє існування. За першим розділом 1772 р. Австрія захопила Галичину. До Росії відійшло за другим розділом 1793 р. Правобережжя (Київщина, Брацлавщина, Поділля, Волинь), а за третім (1795) — Західна Волинь (Холмщина)” (стор. 94). Історична необґрунтованість і політична помилковість цього твердження очевидна. Вживання терміну “розділи Польщі” правильне лише стосовно до етнографічної Польщі. Що ж стосується Правобережжя України, Галичини і Холмщини, то вони ніколи не були, власне, польськими територіями. Австрія загарбала Галичину, яка, в свою чергу, була загарбана Польщею ще в XIV столітті, а до Росії відійшли ті українські землі, які теж були захоплені польською шляхтою.

Отже Холмщина, Галичина і Правобережжя — це ісконно українські землі, які ніколи не входили в поняття етнографічної Польщі, і тому поширення положення “поділи Польщі” на ці землі є помилковим. Нарешті, не можна ставити знак рівняння між роллю Росії і Австрії в долі українського народу. Населення Правобережжя повернулось до свого

братнього народу в той час, як населення Галичини було захоплено державою (Австрія), політичні інтереси і культура якої йому ворожі.

Те, що є в працях Інституту історії про поділи Польщі, створює враження нібито Західна і Правобережна Україна були польськими територіями, які були відняті у Польщі Австрією і Росією, що й призвело до загибелі Польської держави. Наскільки це твердження наших істориків неправильне, видно з такого факту: після возз'єднання Західної України з Радянською Україною, а Західної Білорусії з Білорусією Радянською, колишній прем'єр-міністр польського уряду у Лондоні генерал Сікорський заявив, що Радянський Союз продовжує політику Катерини II і здійснив четвертий поділ Польщі.

Теза “поділи Польщі” в зазначеному розумінні увійшла в історичну літературу і є певною традицією в ній. Замість того, щоб звільнити радянську науку від цього старого, затаскуваного і цілком неправильного твердження і замінити його новим, науковим твердженням, наші історики сліпо вживають старого положення і створюють певну плутанину.

5. Однобічно схарактеризована Українська козацька республіка (кінець XVI і все XVII ст.), історики не використали вказівок Енгельса про те, що “тенденція до створення національних держав, яка виступає все ясніше і свідоміше, є одним з найістотніших важелів прогресу в середні віки” (Маркс і Енгельс, т. XVI, ч. I, стор. 444), і не розкрили внутрішніх (політичних, економічних і культурних) мотивів виникнення козацької республіки. Вони не підкреслили, що виникнення української держави в ті часи було серйозним кроком вперед порівняно з попередніми шляхетсько-польськими і литовськими порядками на Україні. З другого боку, історики не підкреслили того вирішального факту, що в нашу епоху, епоху радянської влади, вимога встановлення так званої української самостійної держави в Європі чи в подібність до форми козацької республіки, чи в будь-якій іншій формі, є реакційною вимогою націоналістичних зрадників і агентів агресивних держав. Українська радянська соціалістична республіка, як рівноправний член, складова і невід'ємна частина великого СРСР є єдино можливою, єдино прогресивною державою в нашу епоху.

6. Однобічно висвітлена причина приєднання України до Росії. В наявній літературі, яку видав інститут, у тому числі у спеціальній праці проф. Петровського “Визвольна війна українського народу проти шляхетської Польщі і приєднання України до Росії (1648–1654)”, підкреслюється переважно, що актом приєднання до Росії “...український народ урятувався від небезпеки бути поглинутим панською Польщею і султанською Туреччиною” (“Нарис історії України”, стор. 71). Безперечно, реальна можливість захоплення Польщею або Туреччиною штовхала Україну на приєднання до Росії. Але це лише зовнішня причина, яка прискорила приєднання України до Росії. Крім цієї зовнішньої причини, існувала ще внутрішня причина, а саме: етнографічна, історична, культурна, мовна, побутова і навіть релігійна спорідненість українського народу з народом російським.

Україну відривали від Росії іноземні загарбники, але союз і дружба українського і російського народів завжди зберігались, бо існував внутрішній ґрунт цього союзу, цієї дружби. Саме це мав на увазі Ленін, коли писав про російський і український “...[союз] народів, столь близких и по языку, и по месту жительства, и по характеру, и по истории” (т. XX, стор. 534)². Ця вказівка Леніна повинна бути провідною для істориків у висвітленні союзу українського і російського народів.

В творах з історії України дуже слабо підкреслено (а в деяких зовсім не підкреслено), що приєднання України до Росії є не початком союзу українського і російського народів, а політичним і юридичним оформленням фактично існуючого союзу цих народів на протязі віків, в свій час штучно розірваних іноземними окупантами. Цікаво, що саме так висвітлює питання Костомаров, який, як відомо, не був марксистом, але підкреслював цю особливість. В статті “Спогади про двох малярів” він писав: “... Доля зв’язала малоруський народ з великоруським нерозривними узами... Між цими народностями лежить кровний, глибокий, нерозривний духовний зв’язок, який ніколи не допустить до порушення їх політичної і суспільної єдності, той зв’язок, який не знищувався під впливом минулих історичних обставин, які насильно розривали ці народності, — той зв’язок, якого не розірвали ні внутрішні усобиці, ні татари, ні Литва, ні поляки... Ні великороси без малоросів, ні останні без перших не можуть здійснювати свого розвитку” (журнал “Основа”, квітень 1861 р., стор. 53). Звичайно, термінологія Костомарова (“великороси”, “малороси”) неправильна, а твердження тільки про духовний зв’язок — обмежене, але основна думка про нерозривний і постійний зв’язок українського і російського народів, не дивлячись на всі внутрішні (усобиці) і зовнішні перешкоди цього зв’язку, — цілком правильна.

7. Недостатньо висвітлено питання про дві дореволюційні Росії. В свій час Ленін писав: “Есть две нации в каждой современной нации... Есть две национальные культуры в каждой национальной культуре. Есть великорусская культура Пуришкевичей, Гучковых и Струве, — но есть также великорусская культура, характеризующаяся именами Чернышевского и Плеханова” (т. XVII, стор. 143). Історики слабо показали це в наявній літературі. Між тим це положення має надзвичайно велике значення. До Росії офіційної, тобто царської, поміщицької і капіталістичної, український ндрод ставився вороже. Разом з російським і іншими народами Радянського Союзу він боровся проти царизму, поміщиків і буржуазії. До Росії народної, визвольної, революційно-демократичної український народ відносився як до спільника і друга. Наведемо один яскравий приклад. Коли Шевченко побачив у свого знайомого номер герценівського журналу “Полярная звезда”, на обкладинці якого були портрети декабристів, то він зробив такий запис у своєму щоденнику: “Обертка, т. е. портреты первых

² Так у документі.

наших апостолов-мучеников меня так тяжело, грустно поразили, что до сих пор еще не могу отдохнуть от этого мрачного впечатления. Как бы хорошо было, если бы выбить медаль в память этого гнусного события (мова йде про казнь декабристів. — Ф. Є.). С одной стороны портреты этих великомучеников с надписью: «Первые русские благовестители свободы», а на другой стороне медали — портрет неудобозабываемого тормоза (царя Миколи. — Ф. Є.) с надписью: «Не первый русский коронованный палач» (т. V, стор. 174).

8. Помилкове ототожнювання українського націоналізму з національним обличчям українського народу. Так, Ф. Ястребов, говорячи про розвиток культури на Україні в першій половині XIX століття, зокрема про народження потужної революційно-демократичної течії в ній в особі Шевченка, пише: “З другого боку, на Україні зароджувався буржуазний націоналізм. Українська дворянська і буржуазна інтелігенція виявляли все більший інтерес до всього народного українського — до історії України, мови, народної поезії. Вони намагались підкорити своєму впливові культурний розвиток України і взяти його в свої руки” (“Нариси з історії України”, VIII випуск, “Україна в першій половині XIX ст.”, стор. 220, видання АН УРСР, Київ, 1939 р.). Те, що дворянська і буржуазна інтелігенція намагались взяти культурний розвиток на Україні в свої руки, цілком правильно. Але твердження, що український буржуазний націоналізм це є вияв великого інтересу до всього народного українського — до історії України, мови, народної поезії, — історично неправильне і політично помилкове. Історія, поезія і мова — це національне обличчя українського народу. Український буржуазний націоналізм не мав нічого спільного саме із всім народним українським. Інтерес до історії, мови і поезії українського народу не був (і, звичайно, не є) ознакою українського буржуазного націоналізму. Інтерес до історії і культури українського народу — це політичний маневр українських націоналістів. Дійсною ознакою націоналізму було використати історію і культуру українського народу з метою відокремлення України від Росії і перетворення її в колонію іноземної держави, або утворення української самостійної держави, що є замаскованою формою того ж самого.

Про політичну помилковість ототожнювання націоналізму із всім національним товариш Сталін говорив: “...если товарищи, уклоняющиеся «влево», думают и впредь практиковать на местах политику искусственного расслаивания населения...; если они думают, что можно русские образцы пересаживать в специфическую национальную обстановку, не считаясь с бытом и конкретными условиями; если они думают, что, борясь с национализмом, надо вместе с тем выкинуть за борт все национальное; словом, если «левые» коммунисты на окраинах думают остаться несправимыми, — то я должен сказать, что из двух опасностей «левая» опасность может оказаться наиболее опасной опасностью.” (“Марксизм и национально-колониальный вопрос”, стр. 135–136, 1938 г., речи на IV совещании ЦК ВКП(б), 1923 г.).

Сенс ототожнювання українського націоналізму з національним обличчям українського народу полягає в тому, що воно, з одного боку, видає націоналістів за виразників історії і культури України, а з другого — веде до національного нігілізму.

9. Слабо мотивована перемога соціалістичної революції на Україні. В “Короткому курсі історії України” і в роботі “Нарис історії України” — це дві праці, в яких висвітлюється соціалістична революція на Україні і післяжовтневий період історії України. В них є всі основні факти самої соціалістичної революції. Бракує лише одного: наукового обґрунтування, аналізу об’єктивних і суб’єктивних умов і передумов перемоги соціалістичної революції на Україні (наявність розвинутого пролетаріату, підтримка його основними масами селянства, роль більшовицьких організацій на Україні, допомога великого російського народу, керівництво Леніна і Сталіна і т. ін.). Немає потреби доводити, що наукове висвітлювання закономірності перемоги соціалістичної революції на Україні має важливе політичне значення.

10. В наявній історичній літературі інституту майже не показано, що більшовизм є нащадком патріотичних традицій і культурної спадщини українського народу, як і всіх народів Радянського Союзу. Не показано того, що ленінізм є продовженням і здійсненням віковичних мрій українського народу, а саме соціальне і національне визволення, встановлення послідовного демократичного ладу тощо. Коротше кажучи, не показана історична приєднаність більшовизмом патріотичних традицій і культурної спадщини українського народу.

11. Не висвітлено головні питання Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу проти німецько-фашистських імперіалістів. Інститут історії видав “Нарис історії України”, — робота, в якій є XIX глава “Україна у Вітчизняній війні проти німецько-фашистських загарбників”. Зрозуміло, автори не мали можливості дати вичерпний аналіз радянсько-німецької війни, тим більше, що “Нарис” було здано до друку і надруковано наприкінці 1942 р. Проте, головне і вирішальне в сучасній війні — характер радянсько-німецької війни — автори обминули. Вони нічого не сказали, що ця війна з боку Німеччини є імперіалістичною, загарбницькою, несправедливою, а з боку Радянського Союзу — визвольною, справедливою. Автори цілком обійшли питання про те, що війна проти німців — це всенародна війна всіх народів Радянського Союзу. Вони показують (й дуже поверхово і далеко не повно) боротьбу лише українського народу (українці — герої Вітчизняної війни, українські партизани). Автори зовсім нічого не сказали про виникнення англо-радянсько-американської антигітлерівської коаліції і її значення, про боротьбу європейських народів проти німецьких загарбників.

12. Недостатня антинімецька заостреність творів істориків. Щоправда, інститут видав в 1942 році збірку “Боротьба українського народу проти німецьких загарбників” і “Нарис історії України”, в яких подаються факти

боротьби українського і інших народів Радянського Союзу. Проте в статтях, написаних Гуслистим — “Розгром угорських загарбників на Україні в XIII столітті”, Дядиченком — “Боротьба українського народу проти шведських окупантів (1708–1709 рр.)”, Петровським — “Коліївщина 1768 року”, Гуслистим — “Коліївщина і повстання Пугачева”, Супруненко — “Боротьба українських партизанів проти Денікіна”, надрукованих в журналі “Українська література”, № 1–2 за листопад–грудень 1941 року; Петровським — “З героїчного минулого Києва”, Гуслистим — “Петро Конашевич-Сагайдачний”, Дядиченком — “Семен Палій”, надрукованих в тому ж журналі, № 3–4 за січень–лютий і № 5–6 за березень–квітень 1942 року, — жодного слова проти німців! Всі ці статті носять обмежено просвітительський характер; вони не є статтями, які б виховували наш народ в душі ненависті до німецьких загарбників.

13. Зовсім не висвітлена історіографія України. В наявній літературі є лише самі поверхові твердження, наприклад, про “Историю руссов”, Бантиш-Каменського, Шевченка, Костомарова, Драгоманова, Лазаревського, Антоновича, Максимовича, Франка, Грушевського і інших. Інститут історії не дав ленінсько-сталінського і до того ж розгорнутого аналізу дійсних поглядів істориків України, зокрема, характеристики різних течій і напрямків в історіографії України.

Такі найбільш істотні недоліки і помилки науковців Інституту історії. Якщо додати до них дубоватість форми викладу і неохайність багатьох формулювань, то стане цілком зрозумілим низький рівень літератури з історії України і слабкий вплив її на виховання українського народу.

Все це свідчить про необхідність докорінної перебудови роботи Інституту історії, отже докорінного поліпшення стану науки про історію України.

Ф. Єневич

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 864, арк. 5–27. Оригінал. Машинопис.

Опубл.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 1. — С. 122–135.

№ 199

**Інформація директора Інституту історії України АН УРСР
М. Н. Петровського до бюро Відділу суспільних наук АН УРСР
із обґрунтуванням недоцільності відзначення 125-річчя
від дня народження П. О. Куліша**

*14 липня 1944 р.
м. Київ*

На пропозицію Вченого секретаря Відділу суспільних наук т. [Л. М.] Славіна вказати моє ставлення до відзначення ювілею П. [О.] Куліша (125 р[оків] зі дня народження) заявляю слідуюче:

З точки зору місця П. [О.] Куліша в українській історіографії треба пам'ятати, що в більшості своїх робіт, до останніх робіт включно, [П. О.] Куліш був трубадуром польської націоналістичної історіографії в оцінці ролі політики польських загарбників на Україні. [П. О.] Куліш більш, ніж хто інший в його часи, ганьбив козацтво, особу і діяльність Б. Хмельницького.

Тому я, як історик, вважаю недоцільним відзначати ювілей Куліша.

Директор Інституту історії АН УРСР,
професор

/М. Н. Петровський/

НА ПУ НАН України, ф. 1, оп. 4, спр. 177, арк. 52. Копія. Машинопис.

Опубл.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 2. — С. 3.

№ 200

Витяг із постанови РНК УРСР “Про структуру Академії наук УРСР” щодо змін у структурі Відділу суспільних наук

17 липня 1944 р.

м. Київ

Рада Народних Комісарів УРСР постановляє:

1. Дозволити Президії Академії наук УРСР провести такі зміни у структурі Академії наук УРСР:

а) розукрупнити Інститут мови і літератури, відновивши роботу: Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка Академії наук УРСР; Інституту мовознавства Академії наук УРСР; Кабінету для вивчення єврейської мови, літератури та фольклору;

б) розукрупнити Інститут історії та археології, відновивши роботу двох інститутів: Інституту історії України Академії наук УРСР, Інституту археології Академії наук УРСР; [...]

4. Ураховуючи згадані зміни, затвердити таку структуру Академії наук УРСР:

По Відділу суспільних наук:

- а) Інститут економіки Академії наук УРСР,
- б) Інститут історії України Академії наук УРСР,
- в) Інститут української літератури ім. Т. Г. Шевченка Академії наук УРСР,
- г) Інститут мовознавства Академії наук УРСР,
- д) Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії наук УРСР,
- е) Інститут археології Академії наук УРСР,
- ж) Кабінет для вивчення єврейської мови, літератури та фольклору.
[...]

По Президії Академії наук УРСР:

- а) Бібліотека Академії наук УРСР,
- б) Видавництво Академії наук УРСР,
- в) Друкарня Видавництва Академії наук УРСР,
- г) Редакційно-видавнича рада Академії наук УРСР,
- д) Планова комісія Академії наук УРСР,
- е) Комісія по історії Вітчизняної війни на Україні,
- ж) Бюро наукової пропаганди Академії наук УРСР,
- з) Відділ кадрів Академії наук УРСР,
- і) Відділ спеціальних робіт Академії наук УРСР,
- к) Управління справами Академії наук УРСР.

5. Дозволити Президії Академії наук УРСР, у погодженні з директивними органами, утворювати комісії при інститутах, відділах Академії наук УРСР та Президії Академії наук УРСР для опрацювання наукових проблем, які виходять за межі тематичних планів існуючих установ Академії наук УРСР.

Голова Ради Народних Комісарів УРСР /М. Хрущов/
Заст[упник] Керуючого справами РНК УРСР /І. Джигомон/

*ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, т. II, спр. 992, арк. 118–122. Оригінал. Машинопис.
Опубл.: Історія Національної академії наук України. 1941–1945: Документи і матеріали: У 2 ч. — Ч. 1. — С. 302–304.*

№ 201**Протокол № 1 засідання Львівського відділу
Інституту історії України АН УРСР**

31 липня 1944 р.
м. Львів

Присутні: Директор Інституту М. Н. Петровський, І. [П.] Крип'якевич, І. [І.] Карпинець, С. [Т.] Білецький.

Проводить: М. Н. Петровський.

Порядок нарад: 1) Інформація про працю Академії Наук і Інституту історії України, 2) інформація про стан Відділу Інституту історії України у Львові, 3) план праці Львівського відділу.

1. Заслухали і при[й]няли до відома інформацію М. Н. Петровського про працю Академії Наук та Інституту історії України за 1941–1944 рр.

2. Заслухали і при[й]няли до відома інформацію І. П. Крип'якевича про стан Львівського відділу Інституту історії України за 1941–1944 рр. (Звіт долучується)³.

³ Див. документ № 202.

3. Обговорили і при[й]няли до відома план праці наукових робітників Львівського відділу Інституту на місяць серпень до грудня 1944 р. (План долучується)⁴.

/М. Н. Петровський/
Директор Інституту історії України АН УРСР
І. І. Карпинець
за секретаря

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI–ф, спр. Г–2, арк. 149. Копія. Машинопис.

№ 202

Звіт Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР про роботу з липня 1941 р. до липня 1944 р.⁵

31 липня 1944 р.
м. Львів

Розпорядженням німецької влади з 1941 р. відділи інститутів Академії Наук УРСР були закриті і майно їх віддано під нагляд комісарської управи. Як інші відділи, так само відділ інституту історії України не проводив ніяких праць і наукові робітники працювали тільки приватно.

Майно відділу Інституту у приміщенні вул. Жовківська 36 збереглося в цілості, а саме: устаткування, бібліотека і канцелярйні книги; зберігся також інвентар, так що можна буде сконстатувати евентуальні дрібні втрати.

Список робітників Львівського відділу:

а) перебувають у Львові:

Крип'якевич Іван Петрович, керівник відділу
Гарасимчук Василь Іванович, стар[ший] наук[овий] роб[ітник] (хворий)
Карпинець Іван Іванович, ст[арший] наук[овий] роб[ітник]
Білецький Степан Теодорович, м[олодший] наук[овий] роб[ітник]

б) перебувають в близькій околиці Львова:

Терлецький Омелян Антонович, ст[арший] наук[овий] роб[ітник]
Голійчук Федір Якович, ст[арший] наук[овий] роб[ітник]

в) невідоме місце перебування:

Кравченко Василь Йосипович, ст[арший] наук[овий] роб[ітник]
(мабуть в Ч[ервоній] А[рмії])

Лютман Адам Францісович, м[олодший] наук[овий] роб[ітник] (вивезений німцями)

/Іван Крип'якевич/
керівник Відділу

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI–ф, спр. Г–2, арк. 163. Копія. Машинопис.

⁴ Див. документ № 203.

⁵ Див. документ № 201.

№ 203

**План роботи Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР
на серпень–грудень 1944 р.⁶***31 липня 1944 р.**м. Львів*

- 1) І. П. Крип'якевич, старш[ий] науковий роб[ітник]
 - а) Західні границі України, 1–2 аркуші, реченець закінчення 30 вересня 1944 р.
 - б) Листи і універсали Богдана Хмельницького, повне видання, 15–20 арк. , переходить на 945 рік.
 - 2) І. І. Карпинець, ст[арший] наук[овий] роб[ітник]
 - а) Захоплення Галичини Австрією в 1772 р., до 2 аркушів, реченець закінчення 30 вересня 1944 р.
 - б) Огляд історіографії Галичини під Австрією, переходить на 1945 р.
 - 3) С. Т. Білецький, молод[ший] наук[овий] роб[ітник]
 - а) Західний кордон Галицько-Волинської держави, 2 аркуші, термін закінчення 31 жовтня 1944 [р.]
 - б) Територіальний поділ Галицько-Волинської держави, переходить на 1945 р.
 - 4) М. М. Кордуба, проф[есор] зареєстрований на наукову роботу.
Історія Галицько-Волинської держави в XIV столітті, 4–6 аркушів, переходить на 1945 рік.
- [5]) Скотинський Тадей Васильович, лаборант, порядкує бібліотеку Відділу Інститут при вул. Жовківській 36.

І. П. Крип'якевич

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI–ф, спр. Г–2, арк. 164. Копія. Машинопис.

№ 204

**Протокол № 2 засідання Львівського відділу
Інституту історії України АН УРСР***30 серпня 1944 р.**м. Львів*

Присутні: І. П. Крип'якевич, М. М. Кордуба, І. І. Карпинець, С. Т. Білецький.

Порядок нарад: План праці відділу а) науковий, б) адміністративний.

І. Слухали інформацію керівника відділу І. П. Крип'якевича про плани наукової праці і календар зайнятть на найближчі місяці. Особливо

⁶ Див. документ № 201.

важливо дотримати термінів виконання праць і обговорити праці на засіданнях Відділу.

Висловилися:

а) М. М. Кордуба погоджується у найближчому часі дати доповідь “Час приєднання Сяніччини до Польщі”. Поруч з дослідями над історією Галицько-Волинської держави веде інтенсивну працю над бібліографією історії України.

б) І. І. Карпинець працює над темою “Захоплення Галичини Австрією в 1772 р.” і дасть доповідь на цю тему в половині вересня ц. р.

в) С. Т. Білецький викінчує працю “Західний кордон Галицько-Волинської держави” і зreferує її на початку жовтня ц. р. Одночасно веде досліді над розвитком назв осель.

г) І. П. Крип'якевич у половині вересня дасть доповідь із своєї праці “Західні границі України”.

Ухвалили: 1) Додержувати точно термінів, на які наук[ові] робітники зобов'язалися постачити свої праці, та подбати, щоб перед даним терміном вони були переписані машинкою.

2) Закінчені праці обговорювати на засіданнях Відділу.

3) Про хід розпочатих праць і важливіші проблеми інформувати колектив на засіданнях.

4) Склали календар найближчих наукових засідань:

7.IX. М. М. Кордуба: Час приєднання Сяніччини до Польщі.

14.IX. І. І. Карпинець: Захоплення Галичини Австрією.

20.IX. І. П. Крип'якевич: Західні границі України.

28.IX. С. Т. Білецький: Західний кордон Галицько-Волинської держави.

2. Слухали інформації І. П. Крип'якевича про адміністраційні справи відділу. Відділ зайняв поки що дві кімнати при вул. Радянській 24, III пов[ерх] і устаткував їх мебеллю; дві дальші кімнати будуть впорядковані на днях. Важлива справа урегулювати реєстрацію часу праці, сумісництва, графік праці і ін.

Висловилися всі присутні.

Ухвалили: Додержувати точно годин праці, від 9-ої до 17.30, реєструватися з початком праці та при відході у бібліотеку або в інших справах.

3. Слухали інформації І. І. Карпинця про бібліотеку Відділу.

Висловилися всі присутні.

Ухвалили: 1) Зорганізувати підручну бібліотеку з видань необхідно потрібних для всіх наукових робітників.

2) Договоритися з Манастирем василіан про інвентаризацію бібліотеки при вул. Жовківській 36.

3) Просити проф. М. М. Кордубу, щоб склав план комплектування підручної бібліотеки і подав фахові інформації бібліотекареві у справі інвентаризації.

4) Подбати про допоміжну силу для бібліотекаря для впорядкування бібліотеки при вул. Жовківській 36.

- 5) Зорганізувати підручний відділ мап.
- 6) Передплатити журнали і часописи.

*І. П. Крип'якевич,
кер[івник] Відділу Інст[итуту] Іст[орії] Укр[аїни]
С. Т. Білецький,
за секретаря*

*Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI-ф, спр. Г-2, арк. 150-151.
Копія. Машинопис.*

№ 205

Протокол № 3 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР

*7 вересня 1944 р.
м. Львів*

Присутні: [І. П.] Крип'якевич, [М. М.] Кордуба, [І. І.] Карпинець, [С. Т.] Білецький.

1. Слухали спогаду зав[ідувача] відділу І. П. Крип'якевича, присвяченого пам'яті померлого 1.IX.1944 р. старшого наукового робітника Інституту Василя Гарасимчука.

2. Слухали доповіді проф. М. М. Кордуби “Справа приєднання Сянїччини до Польщі перед 1349 р.”. Автор виступає проти тези ак[ад.] М. [С.] Грушевського про те, немов сянїцьку землю добув польський король Казимир у поході 1344-45 р.; зібрані ним докази стверджують, що Сянїччина до 1349 р. належала до Галицько-Волинської держави.

Висловилися: [І. П.] Крип'якевич, [І. І.] Карпинець, [С. Т.] Білецький.

*І. Крип'якевич
зав[ідувач] від[ділу] Інст[итуту] І[сторії] У[країни]
С. Білецький
за секр[етаря]*

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI-ф, спр. Г-2, арк. 152. Копія. Машинопис.

№ 206

Витяг із протоколу засідання президії АН УРСР про відновлення роботи відділів установ академії у м. Львів

*8 вересня 1944 р.
м. Київ*

1). Відновити роботу таких відділів інститутів і установ АН УРСР в м. Львові:

- а) відділу Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка;
- б) відділу Інституту мовознавства;

- в) відділу Інституту історії України;
- г) відділу Інституту економіки;
- д) відділу Інституту археології;
- є) відділу Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії;
- ж) Природничого музею АН УРСР;
- з) відділу Інституту математики;
- і) Наукової бібліотеки з завданням обслуговування наукових установ у м. Львові. Затвердити структуру Львівської бібліотеки АН УРСР, якою передбачено: українсько-російський та польський сектори з відповідними відділами та перепльотною майстернею (список відділів додається)⁷;
- к) друкарні АН УРСР з завданням обслуговування потреби Редакційно-видавничої ради АН УРСР;
- л) Управління справами для обслуговування установ АН УРСР у м. Львові.

[...]

5). Поновити діяльність книгарні для продажу видань АН УРСР у м. Львові. Організацію книгарні покласти на Редакційно-видавничу раду АН УРСР.

6). Затвердити штатно-складовий розпис установ АН УРСР у м. Львові, згідно списку, що до цього додається.

7). Тематичні плани відділів інститутів і установ у м. Львові передати на розгляд Бюро Відділів суспільних, біологічних і фізико-хімічних та математичних наук, вчених рад відповідних інститутів та установ, яким до 1 жовтня 1944 р. подати їх на затвердження Плановій комісії АН УРСР.

8). Прийняти до відому заяву уповноваженого Президента АН УРСР чл.-кор. П. А. Власюка про те, що ним у м. Львові до установ тимчасово, до затвердження Президією АН УРСР, запрошено на роботу три академіки, 42 доктора наук, 17 магістрів і 129 інших робітників (наукові робітники без вчених степенів, бібліотекарі та адміністративно-господарчі і фінансові робітники) і серед них: акад. М. С. Возняк — керівник відділу Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка; проф. І. С. Свенціцький — керівник відділу Інституту мовознавства; проф. І. П. Крип'якевич — керівник відділу Інституту історії України; доктор наук В. П. Огоновський — керівник відділу Інституту економіки; доктор наук М. Ю. Смішко — керівник відділу Інституту археології; акад. Ф. М. Колесса — керівник відділу Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії; доктор наук [І. Г.] Кінель — директор Природознавчого музею; проф. [М. О.] Зарецький — керівник відділу Інституту математики; академік В. Г. Щурат — директор Бібліотеки АН УРСР; доктор наук М. Д. Деркач — зав[ідувачка] українсько-російським сектором Львівської бібліотеки АН УРСР; доктор наук М. Д. Деркач — зав[ідувачка] польським сектором Львівської бібліотеки АН УРСР; тов. Я. С. Лободько —

⁷ Тут і далі — згадані документи не публікуються.

директор друкарні; тов. І. С. Романченко — керівник Управління справами; тов. Д. І. Хом'як — керівник Управління будинками; магістр С. В. Щурат — керівник фотолабораторії.

Доручити директорам відповідних інститутів переглянути склад співробітників, що їх тимчасово запрошено на роботу, і через відділ кадрів, згідно існуючого положення, подати на засідання Президії АН УРСР на розгляд і затвердження.

Зобов'язати планово-фінансовий відділ оформити через Наркомфін УРСР необхідне фінансування для поновлення роботи установ та для зарплати співробітникам установ АН УРСР у м. Львові.

9). Прийняти до відому ухвалу Бюро Львівського обкому КП(б)У та Облвиконкому депутатів трудящих від 23 серпня 1944 р. про поновлення роботи і допомогу установам з боку партійних і радянських органів м. Львова в справі закріплення і ремонту приміщень, створення умов для наукових робітників.

10). Для забезпечення загального керівництва роботою установ АН УРСР у м. Львові визнати за потрібне відрядити для постійного перебування в м. Львові таких співробітників АН УРСР:

а) уповноваженого Президії АН УРСР, вченого секретаря і спец[іаліста]-друкарку;

б) уповноваженого бюро Відділу біологічних та Відділу фізико-хімічних та математичних наук, який одночасно є заступником уповноваженого Президії АН УРСР;

в) керівника фінансово-адміністративного управління;

г) заступника директора Бібліотеки по науковій частині, зав[ідувача] спец[іального] відділу Бібліотеки і керівника відділу марксизму-ленінізму єдиної Наукової бібліотеки АН УРСР.

Відділу кадрів доручити подати на наступне засідання Президії на затвердження відповідні кандидатури тих співробітників, що мають перехіати на роботу з Львова до м. Києва.

11). Доручити Відділам суспільних наук, біологічних наук та фізико-хімічних і математичних наук до 1 жовтня ц. р. опрацювати питання про форми керівництва та органічної ув'язки роботи установ Академії наук УРСР у м. Львові з інститутами і установами Академії наук УРСР у м. Києві.

12). Всі організаційні питання, пов'язані з організацією друкарні АН УРСР у м. Львові покласти на Віце-президента АН УРСР акад. Б. І. Чернишова. Друкарню АН УРСР у м. Львові залишити на тому ж місці, де вона існувала раніше. Доручити голові РВР акад. Б. І. Чернишову та директору Видавництва АН УРСР вжити всіх потрібних заходів до того, щоб друкарня у м. Львові якнайскоріше почала обслуговувати Академію наук УРСР.

Президент АН УРСР академік
Вчений секретар Президії

О. О. Богомолець
З. П. Шульга

Науковий архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 141, арк. 131–135. Оригінал. Машинопис.

Опубл.: Історія Національної академії наук України. 1941–1945: Документи і матеріали: У 2 ч. — Ч. 1. — С. 313–315.

№ 207

Протокол № 7 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР

21 жовтня 1944 р.
м. Львів

Присутні: І. П. Крип'якевич, М. М. Кордуба, І. І. Карпинець, Т. Я. Голійчук, С. Т. Білецький.

Слухали доповіді Т. Я. Голійчука “План видання регестів західно-українських документів XIV ст.”.

Автор обговорює зразкові видання регестів і подає план видання регестів середньовічних українських грамот; піднімає питання, чи приготувати тільки регести державних документів, чи також приватних; чи брати під увагу регести з літописів; як описувати документ, подає зразок регесту.

Висловилися:

М. М. Кордуба: видавати всі документи, державні і приватні; регести вісток з літописів не конечно потрібні; якою мовою видавати регести; чи давати в регестах свідків; включати у видання фальсифікати.

І. І. Карпинець: про форму і мову видання.

С. Т. Білецький: у змісті подавати географічні назви і особи; пояснення про дату; хронологічний порядок; використати зах[ідно]-європейські документи; видати регести латинською мовою.

І. П. Крип'якевич: увести в регести документи всеї України, з огляду на те, що для східних земель є мало грамот; використати всі документи, також міські і приватні; хронологічний уклад; зміст подавати коротко, але включити географічні і персональні дані; приготувати зразки регент різного типу; проектувати видання українською мовою.

Т. Я. Голійчук: дав вияснення на питання, поставлені в дискусії.

*І. Крип'якевич,
зав[ідувач] відділом І[нститу]ту іст[орії] Укр[аїни]
С. Білецький
за секретаря*

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI–ф, спр. Г–2, арк. 157. Копія. Машинопис.

№ 208

**Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР
проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту
проф. М. Н. Петровського**

25 жовтня 1944 р.
м. Львів

Високоповажаний Миколо Неоновичу!

Прийміть від нашого колективу сердечні побажання із-за Вашого відзначення, яким так високо оцінено Ваші наукові і громадянські заслуги: Ми, Ваші співробітники, уважаємо це також відзначенням праці нашого Інституту і бажаємо Вам дальших успіхів в організації нашої спільної роботи.

Наші побажання спізналися, бо ми мали вістку, що Ви виїхали до Америки, та щойно недавно довідалися, що Ви в Києві. Місяць тому я вислав звіт з роботи львів[ського] відділу і листа до тов. Лось що мав Вас заступати, але дотепер ніякої вістки з Інституту ми не дістали. Просимо дуже про частіші зв'язки, хоч би шляхом листування, бо ми цілком відірвані від Академії і дуже прикро відчуваємо наше “сирітство”.

Робота у нашому відділі іде нормально. Наше приміщення, по вул. Радянській 26, III пов[ерх] (будинок НТШ) вже впорядковане, так що наукові робітники можуть спокійно працювати, тільки не вирішена ще справа палива на зиму. Роботи, заплановані на вересень–жовтень, закінчуються, а саме І. І. Карпинця “Захоплення Галичини Австрією” і С. Т. Білецького “Північні і західні кордони Галицько-Волинської держави XII–XIV ст.”. Ці роботи обговорювалися на засіданнях і автори доповнюють їх. Закінчена також моя робота “Західні границі України” і С. Т. Білецький рисує до неї мапу. Чи ці роботи переслати Вам, — чи є надія їх надрукувати?

Я почав уже роботу над листуванням Б. Хмельницького. На днях вернувся до Львова О. А. Терлецький, який дотепер перебував під німецькою окупацією на Підкарпатті, він продовжує роботу над Головною Руською Радою 1848–[184]9 р., яку розпочав в 1941 р.

В якому стані є справа призначення до Інституту Черевка і Назаренка, яких документи вислано до Києва? Черевко має докторат і солідну роботу про похід Б. Хмельницького на Галичину 1655; Назаренко закінчив київську аспірантуру, є директором Львів[ського] Обл[асного] Іст[оричного] Архіву і бажає працювати над темою “Німецька окупації Галичини” — вони були б корисними робітниками львів[ського] відділу. Прошу цю справу вирішити.

У моєму листі до т. Лось я просив прислати нам вістки про роботи київських товаришів Інституту. — ми нічого про Вас не знаємо. Також дотепер не дістали ми нічого із видань Інституту за 1941–44 — просимо прислати.

Ще раз прошу Вас, Миколо Неоновичу, не забувати про львівський відділ і утримувати з нами тісніший зв'язок; це допоможе нам краще розгорнути нашу роботу.

Посилаю протоколи VI і VII засідань нашого відділу, попередні я вислав разом зі звітом.

Сердечно вітаю Вас⁸

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-2, арк. 101–101-зв. Копія. Машинопис.

№ 209

Характеристика директором Інституту історії України АН УРСР М. Н. Петровським наукового співробітника установи П. А. Білика

*Жовтень 1944 р.
м. Київ*

Секретно
В НКГБ УССР
т. Секареву

В ответ на В[аш] запрос о и[сполняющем] об[язанности] научного сотрудника института истории Украины Академии Наук УССР Порфирии Антоновиче Былик сообщаю следующее. Былик работал в институте и до войны. Как научный работник он не проявил себя настоящим исследователем. Он, как говорят, пороха не выдумает, широкого кругозора научного не имеет. Кандидатской диссертации он и до сих пор не написал. Былик является средним работником по вопросам архивной работы; поэтому я и назначил его в отдел археографии, для подбора документов и подготовки их к изданию (документы XIX стол[етия]).

Во время оккупации немцами Киева Былик оставался в Киеве и, судя по данным, которые есть в немецких украинских националистических документах, а также по тем сведениям, которые мне сообщил попавший в сентябре 1941 г. в окружение сотрудник института И. Премыслер (теперь капитан в Красной Армии), Былик активно поддерживал немцев, работал в каком-то учреждении при Штепе. Премыслер виделся тогда с Быликом и Штепой.

В дальнейшем, очевидно, в связи с успехами Красной Армии, Былик отошел от активной работы и заведывал какой-то ремонтной мастерской, не то ее отделом.

Особого рвення сейчас Былик в научной работе не проявляет, в нем чувствуется некоторая, я бы сказал, пришибленность, неуверенность в завтрашнем дне.

Директор Института истории Украины АН УССР

проф. Н. Петровский

ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 71618, арк. 75–75 зв. Оригінал. Автограф чорнилом.

⁸ Без підпису.

№ 210

**Протокол допиту колишнього старшого наукового співробітника
Інституту історії України АН УРСР П. А. Білика щодо його
“пособницької діяльності” під час нацистської окупації м. Києва**

*13–14 листопада 1944 р.
м. Київ*

Протокол допроса
обвиняемого Белика Порфирия Антоновича
от 13 ноября 1944 г.⁹

Допрос начат в 23 ч. 30 м.
окончен в 1 ч. 30 м. 14/XI.

Вопрос: Вам предъявлено обвинение в антисоветской и пособнической деятельности, которую вы проводили в период немецкой оккупации в гор. Киеве. Признаете ли вы себя виновным в предъявленном вам обвинении?

Ответ: Да, признаю полностью. Действительно, в первый период оккупации гор. Киева немецко-фашистскими войсками, а именно: с октября 1941 г. по июль 1942 г., я работал инспектором высших школ отдела культуры горуправы. Свою работу в горуправе расцениваю политически как пособническую. После ухода из горуправы в связи с сокращением должности инспектора высших школ, в июле 1942 г. я заключил с “Музеем-архивом переходного периода” договор на разработку темы для экспозиции “Музей-архиву” под названием: “Господство жидов и большевиков в Киеве”, которую должен был закончить к 25 ноября 1942 г. за вознаграждение в 1 000 (одна тысяча) рублей. Кроме того, перед заключением указанного договора мною был представлен проект схематического плана раздела (для проектировавшейся выставки) — “Высшие школы и научно-исследовательские учреждения гор. Киева в переходный период”, который был передан вместе с заявлением директору “Музея-архива” Оглоблину. Этот мой проект схематического плана составлен в резко антисоветском, профашистском духе и должен был явиться материалом для проведения через “Музей-архив” антисоветской пропаганды. В своём заявлении на имя Оглоблина я также просил последнего зачислить меня постоянным консультантом “Музея-архива” по разработке тем: “Большевистская «культура» и «просвещение» в Киеве” и “Восстановление культурной жизни в Киеве” (излагается название тем с подлинника, написанного мною, т. е. с заявления).

В феврале месяце 1942 г. я опубликовал в фашистской газете “Нове українське слово” две статьи: “Г. Ф. Миллер” и “Август Шлецер”. Статьи эти были написаны в явно тенденциозном изложении, в них всячески превозносился немецкий народ и его отдельные деятели культуры. Сам

⁹ Підписи П. А. Білика знизу кожної сторінки протоколу.

факт участія в фашистській газеті і тенденційність характеру помещених в неї моїх статей представляють собою політично ворождебні для Радянської влади заходи.

Вопрос: В яких ще газетах в період окупації ви друкували свої статті?

Ответ: Ні в яких газетах в період окупації більше я не друкувався.

Вопрос: Ви настаиваете на своїх показаннях?

Ответ: Да, настаиваю.

Протокол з моїх слів записаний верно, мені прочитаний, в чому і пишуватися.

П. Велик

Допитав: Нач[альник] відділення 2 управл[ення] НКГБ УРСР
капітан госбезпеки

Секарев¹⁰

ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 71618, арк. 20–22. Оригінал. Рукопис чорнилом.

№ 211

Протокол № 9 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР

26 грудня 1944 р.

м. Львів

Присутні: директор Інституту М. Н. Петровський, І. [П.] Крип'якевич, М. [М.] Кордуба, О. [А.] Терлецький, І. [І.] Карпинець, Т. [Я.] Голійчук, С. [Т.] Білецький.

І. Слухали інформації М. Н. Петровського про роботу та перспективний план Інституту історії України АН у Києві.

Висловилися:

С. Т. Білецький: справа видання реєстрів середньовічних документів.

М. М. Кордуба: пролегомена до історії, джерелознавство, бібліографія.

І. [І.] Карпинець: вадемекум, назви осель, архіви, джерела до австрійського і польського періоду.

І. [П.] Крип'якевич: підручна бібліографія, нарис історіографії.

М. Н. Петровський: дав в'яснення до порушених питань.

Ухвалили скласти матеріали для спільного перспективного плану робіт на найближчі роки.

С. [Т.] Білецький звернув увагу на потребу другого лаборанта — бібліотекаря і другої машиністки для відділу.

2. Слухали доповіді І. П. Крип'якевича “Нові матеріали до побуту Б. Хмельницького на Запоріжжі 1648 р.”.

Висловилися: М. Н. Петровський.

¹⁰ На останній сторінці протоколу (унизу ліворуч) позначка: “Читал. Пом[ощник] Прокурора УРСР по с[пец]д[еле] Троян. 8/II-45 г.”.

/І. П. Крип'якевич/
зав[ідувач] відд[ілу] Інст[итуту] іст[орії] Укр[аїни]
/С. Білецький/
за секретаря

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, оп. VI-ф, спр. Г-2, арк. 160. Копія. Машинопис.

№ 212

Витяг із протоколу засідання львівських відділів інститутів Академії наук УРСР про виконання планів за 1944 р. і планування на 1945 р.

*28 грудня 1944 р.
м. Львів*

Присутні вчені з Києва: зав[ідувач] Відділу суспільних наук акад. Птуха М. В., вчений секретар Президії Академії наук УРСР Шульга [З. П.], член-кореспондент Академії наук УРСР Маслов С. І., член-кореспондент Славін Л. М., проф. Петровський М. Н., кандидат наук Бутнік-Сіверський Б. М., а також наукові співробітники усіх відділів інститутів та Бібліотеки у Львові.

Засідання відкрив і проводив зав[ідувач] Відділу суспільних наук АН УРСР акад. Птуха М. В.

Порядок засідання:

1. Вступне слово — акад. Птуха М. В.
2. Інформації керівників відділів та виступи співробітників про виконання планів 1944 р. і планування робіт на 1945 рік.

Вступне слово акад. [М. В.] Птухи

Президія Академії наук УРСР відрядила нас сюди, щоб найдетальніше ознайомитися з роботою відділів інститутів і скласти плани на 1945 рік, та з'ясувати загальні питання, що стосуються наших відділів.

Найперше я хотів би ознайомити Вас з роботою Академії наук за останні роки та з'ясувати місце львівських відділів у загальній системі Академії.

В Академії наук до війни працювало до 3 000 робітників (наукових, науково-технічних і технічних).

З війною — молодь пішла в армію, а старші наукові робітники були евакуйовані до м. Уфі, де працювала Академія наук. У зв'язку з війною змінилася і тематика наших робіт. В наукових працях усе було спрямоване на допомогу нашій державі у війні: утворено було Науково-технічний комітет сприяння обороні країни; Комітет по вивченню ресурсів Башкирії та проведено інші заходи. Комітет і комісії проводили свою роботу в Уфі, Москві і дали досить багаті результати. За роки війни відбулося 22 наукових сесії АН УРСР, на яких зачитано біля тисячі наукових доповідей.

Було встановлено зв'язки з 300 оборонними підприємствами з метою допомоги їм в оборонній роботі.

Наукові робітники Академії багато праці віддали на оформлення наукової кваліфікації: 30% наукових робітників (з тих, що мали захистити) одержали звання кандидатів наук; 20% (з тих, що мали захистити) захистили докторські роботи.

Невеликий колектив був на евакуації, але попрацював добре. [...] Уряд високо оцінив працю наших учених. З нагоди ювілею Академії наук УРСР 88 робітників одержали ордени від союзного уряду. Отже, тяжкий час не пройшов марно. Робота була пророблена й знайшла відповідну оцінку.

Робота Відділу суспільних наук

Наш Відділ, уже повернувшись до Києва, у досить складних умовах проробив теж багато. [...]

Інститут історії закінчує готувати II том історії України, а також готує і інші томи. Проф. Петровський здав до друку друге видання своєї роботи “Возз'єднання українських земель...”¹¹, Ястребов здав до друку теж роботу по історії Вітчизняної війни.

Інститут археології продовжує дослідити в Ольвії, проводить археологічні дослідити на Дінці, в Києві, на Чернігівщині і інших місцях. Повновлено уже зв'язки з музеями України, готується I том Наукових записок. [...]

При Академії утворено Комісію з історії Вітчизняної війни. Вона збирає матеріали і опрацьовує, щоб видати роботи по живих слідах нашого часу.

Бібліотека провела організаційну роботу в досить трудних і складних умовах. З неї біля 700 000 томів вивезено німецькими загарбниками, а решту книг приведено в хаос, який тепер ліквідується.

З цих коротких моїх повідомлень маєте картину нашої праці за півроку перебування у Києві після повернення з евакуації.

Тепер я Вас ознайомлю з нашими можливостями в справі видання наукових робіт. Поскільки війна ще продовжується — остаточно не можна говорити про кількість аркушів, які могли б ми видрукувати. Тому Президія Академії наук взяла мінімум аркушів, який можливо виконати при всіх умовах.

Після обговорення цього питання у нашому Відділі ми вирішили спрямувати використання цих можливостей на видання, головню, “Наукових записок”. Основна мета такого вирішення — дати можливість кожному старшому наук[овому] робітникові виявити себе як науковця. Тому слід робити так, щоб кожний старший науковий робітник мав змогу хоч раз на рік надрукуватися. Наукові записки матимуть такі розділи: перша частина записок буде подавати окремі наукові роботи наших працівників. Другий відділ записок — наукова хроніка (інформації про роботу нау-

¹¹ Так у документі.

кових установ); третій відділ — огляди, бібліографія, рецензії і інші. Корисно, щоб було подано огляд друкованого за новіший час, бо війна не дає можливості всім науковцям користуватися теперішніми виданнями. У зв'язку з цим бажано було б мати періодичні огляди по окремим наукам (напр[иклад] фольклористика, історія України і інші).

Для Вас, коли будуть можливості надрукувати роботу у Львові, треба ці можливості використати, не чекаючи доки появляться наші записки.

Я думаю, що надрукуємо більше, як той мінімум, що передбачено планом. На це буде більше умов в 1945 р., як було в 1944 р.

Загальні питання

Тепер дозвольте перейти до характеристики і огляду загальних питань, що стосуються всіх відділів.

На першому плані ставлю питання, яке, можливо, ще дискусійне. Коли існує відділ інституту Академії наук в іншому місті, то яке його завдання? Потрібний розумний розподіл праці між центром і відділом. Тому, на мою думку, у Львові мусять займатися більше питаннями, зв'язаними з своєю територією. Львів має зорганізувати наукову думку Західної України, Буковини і Закарпатської України. Сюди й слід скерувати плани робіт, бо недоцільно, щоб, напр[иклад], у Києві наукові робітники вивчали питання Буковини, а у Львові — Донбасу.

Ознайомившись з роботою наших відділів у Львові, я побачив, що тут є труднощі, розв'язання яких залежить від Львова, Києва і Москви.

Побутові труднощі мають свою відносну вагу в нашій роботі. Тут, у Львові, вже проведено деякі міроприємства, які усунуть частину тих труднощів. Частина робітників тут мають освіту іншої системи, тому утруднюється питання їх постачання. Це питання розв'яже Наркомторг УРСР. Академії наук даються кілька неіменних пайків, їх розділюють на місці. Але чомусь їх не було ні одного у Львові. Я вживу заходів, щоби максимальна кількість сухих пайків була перекинута до Львова для підтримки робітників, що не мають формальної кваліфікації, але мають наукову цінність.

Питання про наукове звання ще стоїть нечітко. Доктор на східній країні дореволюційного і теперішнього звання і польської державності — не одно й те ж, і не одні мають права. Це перешкоджує у розв'язанні багатьох питань. Ми поставимо це питання перед ВКВШ, щоб ступені тутешні були дорівняні до відповідних наших. Про це я сам беруся подбати.

Ви не маєте ще чіткого штату і бюджету. Це теж усунемо в 1945 р. Тов. Терещенко їде днями до Москви і це питання розв'яже.

Переїду до одної особливості в житті наших установ — сумісництва. В Києві є теж сумісництво, бо роботи багато, а людей мало. Ми це питання так упорядкуємо, щоб не було шкоди для Академії наук.

Товариші зі Львова приділяють багато часу на вивчення засад марксизму-ленінізму. Я знаю, що робітники Львівських відділів відвідують

Вечірній університет марксизму-ленінізму, але слід ще набути спеціальних знань, що були б застосовані у їх науковій роботі. Тому треба ще й самому опрацювати відповідні питання марксо-ленінської філософії. В цьому допоможуть Вам і товариші з Києва.

Кінчаючи — вважаю за приємний обов'язок сказати про свої враження від Львівських відділів, Вас і Вашої роботи. Я ждав багато від Львова, але приїхавши, побачив більше, як сподівався. Я зустрів багато цінних робітників і відчув їх енергію до праці. Згуртувавшись — Львівський відділ АН стане значним осередком наукової думки Західної України, Буковини і Закарпатської України. Це буде зроблено досить скоро, коли ми з щирістю і завзяттям візьмемося до праці. А це буде так, я надіюся.

II. Інформації керівників відділів

[...]

Відділ Інституту археології. (Звіт зачитує д[окто]р [М. Ю.] Смішко.

Наш відділ об'єднував всіх археологічних працівників Західної України. Війна перервала все, що було розпочате в 1940–[19]41 рр. Після звільнення Львова Червоною Армією ми знов відновили роботу.

Від лютого 1940 р. до початку війни було в нас 5 старших наукових робітників, 10 — іншого персоналу. Була організована бібліотека, фотолабораторія, створені добрі умови для роботи. Ми виконали тоді 9 наукових праць, які дали багато для нашої науки. Серйозні вклади принесла робота д[окто]р[а] Смішка “Культура підкарпатських курганів”. Окремі наукові робітники відділу виступали з доповідями про археологічні розсліди в західних областях України. Тоді відбулося 4 археологічних експедиції.

В час німецької окупації окремі робітники працювали приватно вдома і дали роботи, в яких науково спростовують твердження німецьких учених про заселення в давні часи наших теренів німцями.

З визволенням Львова почався гарячий період організації наукового життя. Тепер у нас працює 4 наукових працівників і 6 допоміжних. Головна увага в нашій роботі скерована на виконання індивідуальних планів (читає зміст праць і їх провідні думки).

В нашому плані на 1945 р. децю лишається із старих тем. Тов. Маєвський працює над підручником “Егейська культура”. Він — одиницький спеціаліст цієї культури в цілому Союзі. Інші також мають теми з попереднього року (читає назви).

Маємо на увазі організувати 4 археологічні експедиції. Поширюється також бібліотека.

Наші побажання до Президії Академії наук такі: ми просимо прийняти до нас на роботу нових співробітників, а також поширити деякі штатні одиниці.

Ми порівняльно зробили багато, бо нам партія і уряд створили умови, а ми виправдаємо їх довір'я. [...]

Відділ Інституту історії (звіт читає керівник відділу проф. [І. П.] Крип'якевич).

Наш Інститут заснований в 1940 р. Тоді ми мали кілька місяців праці. Були опрацьовані теми, зв'язані також з Західною Україною, з її старою, середньою й новою історією. Праці тоді принесли добрі наслідки. Зокрема, було знайдено цікаві матеріали про зв'язки Галичини зі сходом (Києвом, Москвою). Наші висліди подавали ми в доповідях, яких відбулося тоді 7.

Тепер штат наш зменшився з дев'яти до п'яти чоловік та прийшов ще до праці проф. Кордуба.

Теперішня наукова тематика теж зв'язана з західними областями, лиш я вернувся до опрацювання Хмельниччини (читає теми). Окрім того, ми намітили ще дещо нове, напр[иклад] бібліографію української історіографії, зібрану проф. Кордубою. Її треба видрукувати, бо вона буде дуже корисна для молодих працівників. Окрім того, думаємо видати кілька словників.

Далі перед нами стоять обов'язки супроти Буковини й Закарпаття, де історична наука майже не розвивалась. Ці обов'язки ми теж виконаємо.

Роботи в такій формі, яку запропонував тут акад. Птуха ми друкували б з охотою.

Щодо роботи над підвищенням ідеологічного рівня ми також зробили багато.

Ми тісно зв'язані у своїй роботі з місцевим університетом, історичним архівом та історичним музеєм, а також з партійними органами, які часто до нас звертаються за відповідним матеріалом. Ми просили б також, щоб зв'язок з Києвом був тісніший, щоб ми завжди брали участь у наукових сесіях. [...]

Акад. [М. В.] Птуха: Доповіді закінчились. Може хто хоче доповнити доповіді? [...] Ця зустріч у нас поки що перша. Хай далі вони будуть частіші. В 1945 р. ми більше будемо практикувати ділові засідання, щоб покращити наслідки нашої роботи. Заслухані доповіді керівників відділів стверджують, що у Львові є хороші робітники й ми можемо сподіватися добрих наслідків роботи. Не дивлячись на труднощі військового порядку, ми почали відбудовувати наше господарство й науку. У справі відбудови народного господарства найближчу участь бере і повинен брати відділ Інституту економіки. Щодо відбудови культури й науки — всі інститути беруть участь і, думаю, що це принесе добрі наслідки для піднесення нашої країни.

На цьому дозвольте закрити наше наукове засідання.

Примітка: до протоколу додаються писані звіти керівників відділів інститутів Академії наук УРСР у Львові¹².

Голова засідання: акад.

М. В. Птуха

¹² Зазначені звіти в архівній справі відсутні.

Писав протокол:

Г. [А.] Нудьга

ІА НБУВ, ф. 244, оп. 1, спр. 18, арк. 17–25. Оригінал. Машинопис.

Опубл.: *Історія Національної академії наук України. 1941–1945: Документи і матеріали: У 2 ч. — Ч. 1. — С. 335–344.*

№ 213

Звіт про роботу Інституту історії України АН УРСР за 1944 р.

[Грудень 1944 р.]¹³

м. Київ

1. Структура Інституту

Інститут має в своєму складі чотири відділи: а) відділ історії феодалізму, б) відділ історії капіталізму, в) відділ історії радянського періоду, г) відділ археографії. В цьому році відбулися такі зміни: до 1 липня 1944 року існував Інститут історії і археології України, з двома відділами: історії України і відділ археології, а з липня 1944 р. працює окремо Інститут історії України з вищеуказаними відділами.

Крім того, у Львові працює відділ Інституту історії України.

2. Основні напрямки роботи Інституту в 1944 р.

Робота Інституту в 1944 р. йшла в основному в таких напрямках:

1) Продовжувалась робота над складанням чотирьохтомного підручника з історії України для вузів.

2) Провадилась робота над складанням серії “Нариси з історії України”, а саме: “Україна в II половині XVII ст. (1654–1686)” вип. V, “Україна в роки революційного піднесення і першої світової війни (1912– [...]”¹⁴.

3) Йшла праця над створенням науково-дослідних монографій, які охоплюють окремі проблеми чи питання з історії України, з історії суспільно-політичного руху на Україні в II половині XIX ст., “Київ в II половині XVII ст.”, “Нариси з історії робітничого руху на Україні в II половині XIX ст.”, “Чигиринські походи 1677–1678 рр.”, “З історії Лівобережної України, в 1710–1722 рр.”, “Львівсько-руський літопис”, “Нариси з історії міського самоврядування на Україні”, “Утворення Української Радянської Соціалістичної республіки”.

4) В галузі археографічній велась робота над складанням Збірника матеріалів з історії Вітчизняної війни на Україні, т. I.

5) Львівський відділ працював над питанням історії Західної України.

3. Кадри Інституту

На перше січня 1945 року в Інституті працює наукових співробітників 13. З них три доктори історичних наук і сім кандидатів. В складі старших

¹³ Дату встановлено за змістом документа.

¹⁴ Далі текст не прочитано через пошкодження документа.

наукових співробітників є один член-кореспондент АН УРСР. В. о. старших наукових співробітників Стоян П. К. і Мишко Д. І. мобілізовані на роботу в комісії по переселенню в Західних областях.

По відділах наукові співробітники розподіляються так: відділ історії феодалізму — 6 чол[овік], відділ історії капіталізму — 3, відділ радянського періоду — 3, відділ археографії — 1.

У Львівському відділі працюють 6 наукових співробітників, з них один зав[ідуючий] відділом, доктор історичних наук, чотири — старші наукові співробітники і один молодший науковий співробітник.

4. Діяльність Вченої ради Інституту

Протягом 1944 року відбулось 7 засідань Вченої ради Інституту. На цих засіданнях було розглянуто коло 20 основних питань. Вчена рада затверджувала звіт Інституту за 1943 рік, слухала про організацію переїзду Інституту до Києва, обговорювала тематичний план Ін[ститу]ту на 1944 і проект плану на 1945 рік, заслуховувала інформацію про роботу бібліотеки Інституту, інформацію професора А. О. Введенського про Московську нараду викладачів вузів при КВШ, звіти про наукову роботу співробітників Інституту. На засіданні Вченої ради було заслухано наукову доповідь академіка Б. Д. Грекова “Становище селянства в Галицько-Волинській Русі”.

Вчена рада Інституту висувала кандидатів до дійсних членів та членів-кореспондентів АН УРСР. Таким чином Вчена рада обговорювала наукові проблеми, керувала науковим життям в Інституті, слідувала за виконанням тематичних планів наукових співробітників і всього тематичного плану Інституту.

5. Виконання тематичного плану

Тематичний план 1944 року включив 18 тем, з них 13 тем перехідних на 1945 рік. В цьому році закінчив велику роботу кандидат історичних наук Ястребов Ф. О. — “Нариси з історії суспільно-політичного руху на Україні в XIX ст.” Ця робота коло 40 авт[орських] аркушів і має бути докторською дисертацією. За попередніми даними закінчив роботу кандидат історичних наук М. М. Ткаченко над V випуском “Нариси з історії України в II половині XVII ст. (1654–1686)” розміром 14 аркушів¹⁵.

М. М. Ткаченко закінчив раніш встановленого строку роботу “Нариси з історії селян на Лівобережній Україні в XVII ст.”, але робота за оцінкою рецензентів і виступаючих товаришів під час обговорення визнана недоробленою і потребує ще доробки.

Кандидат історичних наук Лось Ф. Є. закінчив роботу над розділом до I тому історії України “Україна в першій буржуазно-демократичній революції (1905–1917 рр.)” розміром 3 арк., а також працював над вичит[ув]анням гранок і верстки (звірка цитат, документів), нарису “Україна в роки Столипінської реакції”, розміром 12 арк., який друкувався в цьому році.

¹⁵ Тут і далі у документі — мається на увазі авторський аркуш.

Одна тема, а саме Історія України, підручник для середньої школи, за ухвалою бюро Відділу суспільних наук була знята з плану Інституту цього року.

Не закінчив роботу у визначений термін в. о. старший науковий співробітник тов. [Ф. Ю.] Шерстюк “Нариси з історії робітничого руху на Україні в II половині XIX ст.”. Згідно індивідуального звіту тов. [Ф. Ю.] Шерстюка робота виконана на 80%. Недовиконання сталось внаслідок того, що багато часу пішло на організацію переїзду з Москви до Києва.

Робота над перехідними темами в основному йде нормально. Над перехідними темами працювали: професор Петровський М. Н. керував роботою по складанню збірника матеріалів до історії Вітчизняної війни на Україні том. I, а також працював над підготовкою до друку II видання історії України т. I, підручник для вузів [...] ¹⁶.

2) Карпінець І. І. — “Захоплення Галиччини Австрією в 1722 році” — 11 арк.

3) Білецький [С. Т.] — Західний кордон Галицько-Волинської Держави XII–XIII ст. — 5 арк.

6. Позапланова робота

Колектив співробітників Інституту провів у 1944 році велику позапланову роботу. Наукові співробітники написали 30 історичних довідок до “Календаря на 1945 рік”. Всього в 1944 році було надруковано коло 40 статтів в газетах і журналах, прочитано у військових частинах, госпіталях, підприємствах і установах 105 лекцій і доповідів.

7. Яким підприємствам і установам Інститут подав допомогу

Інститут провів велику роботу на курсах партійних працівників при ЦК КП(б)У. Забезпечив викладання історії СРСР з питаннями історії України ([М. А.] Рубач, [Ф. Є.] Лось, [К. Г.] Гуслистий, [В. А.] Дядиченко, [Ф. Ю.] Шерстюк, [П. К.] Стоян). Вчителям м. Києва і Київської області було прочитано ряд лекцій з історії СРСР та України ([К. Г.] Гуслистий, [М. М.] Ткаченко, [В. А.] Дядиченко, [Ф. Ю.] Шерстюк, [К. І.] Стецюк, [М. А.] Рубач, [Ф. Є.] Лось) ¹⁷. Інститут забезпечує роботу кафедр історії України в Київському Державному Університеті та Педінституті ([М. Н.] Петровський, [Ф. Є.] Лось).

Інститут брав участь разом з Центральним історичним архівом у підготовці документальних збірників з історії України, виходячи з постанови РНК УРСР.

8. Підсумки видавничої діяльності

В 1944 році вийшли з друку такі роботи:

1. Нариси з історії України, вип. XI — “Україна в роки Столипінської реакції” розміром 12 авт[орських] аркушів. Автор Лось Ф. Є.

¹⁶ Далі у справі відсутній 4-й аркуш даного документа.

¹⁷ Прізвище “Лось” вписане рукою М. Н. Петровського.

2. Возз'єднання українського народу в єдиній радянській державі (1. арк.), 1 т., 2 вид., проф. Петровський М. Н.

3. Брошура про Олександра Пархоменка — Шерстюк Ф. Ю.

4. *Воссоединение украинского народа в едином украинском советском государстве* (6 л.) — проф. М. [Н.] Петровський.

5. *Богдан Хмельницький — 2 л[иста], 1, 2, 3 издание* (Госполитиздат и Воениздат)¹⁸.

9. Наукові конференції і сесії

Інститутських наукових конференцій і сесій в 1944 році не було. Наукові співробітники виступали на сесіях Відділу суспільних наук, де були прочитані такі доповіді¹⁹:

10. Стан експериментально-технічної бази

Основною базою для Інституту є: архіви, бібліотеки. З переїздом до Києва співробітники Інституту почали відновлювати свою роботу над архівними джерелами. Але тут зустрічаються перешкоди, бо архіви ще неупорядковані, а частина архівів (Архів стародавніх актів у Києві) зовсім знищено німецькими фашистами.

Інститут має свою велику бібліотеку, яка налічує понад 27 тис. книг. Протягом цього року упорядковано книжкові фонди, більша частина поставлена на стелажі. Але ще не складено каталогу, що заважає використовувати книжкові фонди, і не вистачає стелажів, що утруднює також роботу бібліотеки.

11. Бюджет Інституту в 1944 р. і його виконання по окремих статтях

Назва статей	План	Виконання
1	2	3
Зарплата	299.000	166.000
Нарахув[ання] 4%	11.960	5.448
Господ[арчі] витрати	15.000	12.500
Служб[ові] роз'їзди	2.000	—
Науково-опер[ативні] витрати	19.000	10.000
1	2	3
Придб[ання] літерат[ури]	10.000	6.000
Придб[ання] інвентаря	10.000	10.000
Капітальн[ий] ремонт	10.000	10.152
	376.960	220.100

¹⁸ Пункти 4, 5 вписано рукою М. Н. Петровського російською мовою.

¹⁹ Знято відомості про наукові доповіді.

12. Стан господарчо-технічного обслуговування

Інститут вважає господарчо-технічне обслуговування незадовільним. В Інституті нема жодної друкарської машинки, не вистачає меблів, нема освітлення і достатньої кількості палива для отоплення кабінетів. Ці недоліки не дають можливості нормально провадити роботу в Інституті.

13. Загальні підсумки

1. Не зважаючи на складні умови роботи цього року (реєвакуація), план 1944 року Інститут в основному виконав.

2. Колектив наукових співробітників зробив значну позапланову роботу.

3. Наукові співробітники провели велику науково-популярну і лекційну роботу.

4. Вийшло з друку ряд робіт.

Для дальшого розгортання роботи в Інституті потрібно:

1) Поширити склад наукових співробітників за рахунок притягнення до Інституту висококваліфікованих спеціалістів-істориків.

2) В Інституті організувати два нових відділи: а) загальної історії, б) відділ історії СРСР.

3) Покращити господарчо-технічне обслуговування:

а) придбати друкарські машинки

б) отопити і освітлити робочі приміщення.

Директор Інституту історії України проф. *М. Н. Петровський*

Вчений секретар *Ф. Є. Лось*

НА ІУ НАН України, оп. 1, спр. 56, арк. 1–5. Оригінал. Машинопис.

Опубл.: Історія Національної академії наук України. 1941–1945: Документи і матеріали: У 2 ч. — Ч. 1. — С. 347–351.

№ 214

Проект перспективного плану роботи Комісії по історії Вітчизняної війни при АН УРСР²⁰

[Кінець 1944 р.]²¹

м. Київ

І. Цільова настанова.

Перспективний план роботи Комісії по історії Вітчизняної війни остаточно ще не може бути визначений. Скласти такий зведений план можливо буде на підставі планів обласних, радонових та міських комісій по історії Вітчизняної війни.

²⁰ Даний примірник документу, складеного у Комісії з історії Вітчизняної війни при АН УРСР у Києві, вірогідно, передрукований у Львові місцевою (не дуже досвідченою) друкаркою із значною кількістю друкарських помилок та часто за правилами “скрипниківського правопису”. Особливості передруку в даній публікації не показані.

²¹ Дату встановлено за змістом документу.

На даному етапі роботи комісії можливо лише накреслити напрямки цієї роботи.

Ці напрямки визначаються завданням та роботою таких відділів комісії: військово-партизанського, окупаційного режиму, економіки військового часу, персоналії героїв Вітчизняної війни, хроніки і бібліографії та відділу фондів джерел. В свою чергу, [робота] цих відділів має йти також в двох напрямках:

1. Збору матеріалів по історії Вітчизняної війни на *Україні*.

2. Наукової обробки їх, публікації джерел, видання монографічних розвідок і науково-популярних брошур.

В першу чергу потрібно зібрати та систематизувати увесь колосальний матеріал (спогади, архівні і друковані джерела) велетенської боротьби українського народу за звільнення Радянської України від німецько-фашистських окупантів та його васалів.

Це першочергове державне завдання має вестись в республіканському масштабі — *Комісією* при УРСР і комісіями на місцях.

Друге завдання, що йде поруч з першим, це наукова обробка матеріалів, публікація джерел, видання монографії і науково-популярних брошур. Вся робота будеться так, щоб в майбутньому було створено фундаментальну історію Вітчизняної війни радянських народів з німецькими фашистами й його васалами і щоб у цій боротьбі було визначено місце України великою проблемою: "*Україна у Великій Вітчизняній війні*".

II. Організаційні міроприємства.

Щоб здійснити це величезне завдання до роботи притягаються кваліфіковані кадри науковців істориків і економістів України, науководослідчі установи, історичні кафедри педінституту, учительських інститутів і держуніверситетів, державні фундаментальні бібліотеки України (Київ, Одеса, Харків), музеї, студенти, викладачі середніх шкіл України, партизани та партизанки і учасники Вітчизняної війни. З метою інтенсивного збору матеріалів на місцях і наукової розробки їх, Комісією по історії Вітчизняної війни Положення про кореспондентів Комісії буде розроблено окремо.

Вся робота планується і спрямовується Комісією по історії Вітчизняної війни при Академії Наук УРСР в центрі, а на місцях обласними комісіями при обкомах КП(б)У.

Збір спогадів і матеріалів, систематизація їх та складання бібліографічних покажчиків на них провадиться за єдиними схемами і інструкціями, розробленими Комісією по історії Вітчизняної війни при Академії Наук УРСР.

Для погодженості планів наукової роботи Комісії по історії війни в центрі і на місцях скликаються наукові наради і конференції.

З метою виховання нашої молоді, червоноармійців і сього нашого радянського суспільства на героїчних ділах радянської людини в тилу і на фронті в дні боротьби з германсько-фашистськими окупантами, будуть

друкуватись науково-популярні брошури, окремі статті, тематичні нариси в центральній і місцевій пресі, для чого поставити питання перед відповідними органами про утворення відділу в газеті “Україна у Великій Вітчизняній війні”, “Область у Великій Вітчизняній війні”.

Ці відділи в газетах призвані також мобілізувати і збирати необхідні матеріали і спогади окремих осіб про Вітчизняну війну на Україні.

Поряд з цим, перед кожним населеним пунктом буде стояти завдання написати детально історію даного населеного пункту в дні Великої Вітчизняної війни. В цю роботу треба включити широкі кола населення.

Схема монографічного опису буде розроблена Комісією при Академії Наук УРСР.

III. Збір матеріалів та наукова публікація.

Збір матеріалів та наукова публікація їх має пройти такі етапи:

а) Утворення фондів джерел.
б) Складання Центральної Республіканської картотеки матеріалів “Україна у Великій Вітчизняній війні”.

в) Складання хроніки подій на Україні в роки Вітчизняної війни.

г) Публікація корпусу джерел, які увійдуть в серію робіт під назвою “Україна у Великій Вітчизняній війні”.

а) Утворення фондів джерел має провадитись в такому напрямі:

1. В кожному місці, містечку, селі і робочому селищі збираються всі друковані і недруковані джерела доби Вітчизняної війни: газети, часописи, листівки, відозви, архівні матеріали, листи з фронту в тил і з тилу на фронт, партизанська преса і партизанські листівки та відозви, листи військовополонених і листи з німецької неволі.

Всі ці матеріали по виявленню їх передаються до Комісії по історії Вітчизняної війни, де провадиться їх опис та систематизація. Завдання Комісії сприяти виявленню і збереженню таких матеріалів, оскільки вони будуть мати першорядне значення для дослідження історії Вітчизняної війни. Здебільшого такі матеріали за часів Вітчизняної війни кепсько збереглися на Україні. Завдання Комісії по історії Вітчизняної війни: звернутись до живих свідків і учасників подій і записати про все те, що вони знають за період Великої Вітчизняної війни.

Списки спогадів будуть також провадитись і спеціальними експедиціями за певними схемами, що їх розроблює Комісія при ЦК УРСР.

б) Складання Республіканської Центральної картотеки джерел і бібліографії “Україна у Великій Вітчизняній війні”

Щоб написати історію Вітчизняної війни, потрібно знати, де що знаходить, а для цього потрібно скласти таку довідкову картотеку бібліографії і джерел “Україна у Великій Вітчизняній війні”, на всі матеріали, що зберігаються на місцях.

Створити таку картотеку призвані комісії по історії Вітчизняної війни і комісії на місцях та історичні музеї, що зберігають газетні фонди часів Вітчизняної війни як в Києві, Одесі, Харкові.

До утворення такої картотеки притягаються всі бібліотеки і установи України. Форму такої картки і схему опису розробляє і розсилає комісія при АН УРСР для проведення такого обліку на місцях.

Утворення картотеки буде мати подвійне значення:

1. Забезпечуватиме повноту в використанні матеріалів для їх публікації.
2. Допомогатиме розробці окремих монографічних тем.
3. Кінцева мета в складанні картотеки — це видання фундаментального покажчика бібліографії і джерел “Україна у Великій Вітчизняній війні”.

в) Складання хроніки подій на Україні в роки Вітчизняної війни.

Паралельно з утворенням фондів джерел і з утворенням Республіканської Центральної картотеки бібліографії і джерел, буде складатися “Хроніка подій на Україні в дні Вітчизняної війни”.

Хроніка подій буде складатись по днях, місяцях і роках по окремих місцях України і повинна охоплювати всі сторони життя і боротьби українського народу з німецько-фашистськими окупантами та їх васалами. Рациональніше складати хроніки по областям взявши за основу обласне місто центр.

Партизанський рух на Україні буде мати ще і свою хроніку подій.

Хроніка подій повинна складатись науково, з покликами на джерела за певною схемою, розробленою Комісією при Академії Наук УРСР.

В першу чергу буде складено:

1. Хроніку подій міста Київ і Київщини.
2. Хроніку подій міста Одеси і Одещини.
3. Хроніку подій Донбасу.
4. Хроніку військових подій на Україні.
5. Хроніку партизанської боротьби на Україні.

г) Публікація корпусу джерел під серійною назвою “Україна у Великій Вітчизняній війні”

В найближчі роки намічається підготувати і видати такі джерела:

1. Радянська Україна напередодні війни — I том.
2. Радянська Україна на заклик вождя товариша *Сталіна займається на священну Вітчизняну війну*. — II том.
3. Партія Леніна–Сталіна — організатор всенародної боротьби. — III том.
4. Народне ополчення на Україні. — IV том.
5. Винищувальні батальйони. — V том.
6. Евакуація матеріальних і людських ресурсів з України. — VI том.
7. Хроніка подій на Київщині. — VII том.
8. Хроніка подій на Одещині. — VIII том.
9. Хроніка подій Донбасу. — IX том.
10. Хроніка подій в Галичині і в західних областях України. — X том.
11. Хроніка подій на Харківщині. — XI том.

12. Хроніка військових подій на Україні. — XII том.
 13. Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні. — XIII том.
 14. Більшовицьке підпілля на Україні. — XV том²².
 15. Партизанська боротьба проти німецько-фашистських загарбників. — XVI, XVII, XVIII, XIX, XX томи.
 16. *Всенародна боротьба за звільнення України.*
 - I. Початок звільнення України. — XXI том.
 - II. Звільнення Донбасу. — XXII том.
 - III. Звільнення Харкова. — XXIII том.
 - IV. Звільнення Лівобережної України. — XXIV том.
 - V. Форсування Дніпра. — XXV том.
 - VI. Звільнення Києва. — XXVI том.
 - VII. Радомишлянсько-Житомирська операція. — XXVII том.
 - VIII. Корсунь-Шевченківське побоїще. — XXVIII том.
 - IX. Бої за Дніпропетровськ. — XXIX том.
 - X. Нікопольсько-Криворізька операція. — XXX том.
 - XI. Бої за Херсон і Одесу. — XXXI том.
 - XII. Звільнення Галичини і західних областей України. — XXXII том.
 - XIII. Герої Вітчизняної війни. — XXXIII том.
 17. *Злочини німецько-фашистських загарбників.*
 1. Пограбування німцями державних і громадських установ, фабрик, заводів, колгоспів, радгоспів і цивільного населення. — XXXV том²³.
 2. Розгром гітлерівцями української культури і знищення української інтелігенції. — XXXVI том.
 3. Руйнування міст і сіл. України. — XXXVII том.
 4. Масове знищення німцями мирного населення і військовополонених на Україні. — XXXVIII том.
 5. Угон людей з України в німецьке рабство. — XXXIX, XXXX²⁴ томи.
 6. Українські націоналісти на службі окупантів. — XXXXI том.
 7. Робота перебазованих з Радянської України підприємств, установ і наукових закладів в східних районах СРСР. — XXXXII том.
 8. Відбудова Радянської України. — XXXXIII, XXXXIV томи.
 9. Листи партизан і трудящих України до вождя і полководця товариша *Сталіна*. — XXXXV том.
 10. Герої соціалістичної праці і науки. — XXXXVI том.
- IV. Підготовка і видання монографії “Україна у Великій Вітчизняній війні”*
 На базі зібраних і підготовлених до друку й публікації джерел буде вестись і монографічне наукове дослідження.

²² Так в документі. XIV том пропущений.

²³ Так у документі. XXXIV том пропущений.

²⁴ Так у документі. Тут мало б бути: «XL», далі — «XLI», «XLII» і т.п.

В 1944–1948 роках передбачається підготувати до друку та видати такі монографії:

1. Україна в планах німецького імперіалізму.
2. Радянська Україна напередодні Вітчизняної війни.
3. *Окупаційний режим на Україні.*

Вип. I. Ліквідація німецькими загарбниками державної територіальної цілності і єдності України.

Вип. II. Окупаційний режим в Західних областях УРСР.

Вип. III. Окупація Одеси німецько-румунськими ордами.

Вип. IV. Окупаційний режим на землях Північної Буковини.

Вип. V. Окупаційний режим на південній частині України.

Вип. VI. Угон населення з України на каторжні роботи в Німеччину.

Вип. VII. Земельна політика німецьких окупантів на Україні та боротьба проти неї українського селянства.

Вип. VIII. Фашистська політика насадження німецьких колоністів на Україні.

Вип. IX. Спроби німецьких капіталістів загарбати підприємства і матеріальні цінності України.

4. *Український народ під проводом вождя і полководця товариша Сталіна виступив на захист своєї Батьківщини.* (Початок війни 1941 року).

Вип. I. Партія Леніна–Сталіна — організатор всенародної боротьби.

Вип. II. Народне ополчення на Україні.

Вип. III. Винищувальні батальйони.

Вип. IV. Евакуація населення, матеріальних і культурних цінностей з України.

5. *Український народ за проводом полководця і геніального вождя товариша Сталіна і за допомогою російського народу веде літньо-осінні бої в 1941 році.*

Вип. I. Оборона міста Одеси.

Вип. II. Оборона міста Києва.

Вип. III. Оборона Донбасу і Криворіжжя.

6. *Радянська Україна мобілізує свої ресурси зимою 1941–1942 роках і готується до всенародної боротьби.*

7. *Партизанський рух на Україні.*

Вип. I. Партизанський рух в Чернігівській області.

Вип. II. Партизанський рух в Сумській області.

Вип. III. Партизанський рух в Київській області.

Вип. IV. Партизанський рух в Волинській області.

Вип. V. Партизанський рух в Житомирській області.

Вип. VI. Партизанський рух в Ровенській області.

Вип. VII. Партизанський рух в Кам'янець-Подільській області.

- Вип. VIII. Партизанський рух в Вінницькій області.
- Вип. IX. Партизанський рух в степовій смузі України.
- Вип. X. Партизанський рух в Північній Буковині.
- Вип. XI і XII. Партизанський рух в Західних областях України.
- Вип. XIII. Історія боротьби рейдіруючих партизанських з'єднань (частина I–VI).

Вип. XV²⁵. Радянські партизани в боротьбі з українсько-німецькими націоналістами.

- Вип. XVI. Літопис партизанського руху на Україні.
- Вип. XVII. Підсумки партизанського руху на Україні.
- Вип. XVIII. Партизанський рух і більшовицьке підпілля.
- Вип. XIX. Провал німецьких планів знищення партизанського руху на Україні.

8. *Наступ Червоної Армії і всенародна боротьба за звільнення України.*

- Вип. I. Боротьба за звільнення України — літні бої 1943 року.
- Вип. II. Бої за звільнення Донбасу.
- Вип. III. Бої за звільнення Харкова.
- Вип. IV. Бої за міста і села Лівобережної частини України.
- Вип. V. Форсування Дніпра.
- Вип. VI. Бої за звільнення Києва.
- Вип. VII. Радомишльсько-Житомирська операція.
- Вип. VIII. Корсунь-Шевченківська операція.
- Вип. IX. Бої за Дніпропетровськ.
- Вип. X. Нікопольсько-Криворізька операція.
- Вип. XI. Бої за міста і села Правобережної частини України.
- Вип. XII. Бої за Херсон і Одесу.
- Вип. XIII. Бої за міста і села Степової частини України.
- Вип. XIV. Звільнення Північної Буковини.
- Вип. XV. Бої за звільнення Західних областей УРСР (ч. I–III).
- Вип. XVI. Героїка Вітчизняної війни на фронтах в боях за Радянську Україну.

Вип. XVII–XXX. Історія військових частин Червоної Армії, яким присвоєно найменування українських міст (Київські, Сталінські, Харківські, Житомирські, Дніпропетровські, Одеські дивізії і з'єднання).

Вип. XXXI. Полкова історіографія в минулому і утворення радянської військової історіографії.

7. *Злочинства німецьких фашистів на Україні.*

- Вип. I. Розгром німецькими фашистами української культури і знищення української інтелігенції.
- Вип. II. Руйнація гітлерівцями міст і сіл України.
- Вип. III. Пограбування матеріальних цінностей державних і громадських установ та організацій і цивільного населення.

²⁵ Вип. XIV пропущений.

Вип. IV. Масове знищення гітлерівцями цивільного населення та військовополонених на Україні.

Вип. V. Сини та дочки України на німецькій каторзі.

8. *Відбудова Радянської України.*

Вип. I. Відбудова Донбасу і Криворіжжя.

Вип. II. Відбудова важкої промисловості на Україні.

Вип. III. Відбудова місцевої та промкооперативної промисловості на Україні.

Вип. IV. Відбудова легкої та харчової промисловості на Україні.

Вип. V. Відбудова сільського господарства на Україні.

Вип. VI. Відбудова міст і сел. України.

Вип. VII. Відбудова учбових закладів на Україні.

*V. Науково-популярні брошури і статті під серійною назвою
“Україна у Великій Вітчизняній війні”.*

1. Перші кроки партизанського руху на Україні у Великій Вітчизняній війні.

2. Партія більшовиків — організатор і керівник всенародної боротьби проти німецько-фашистських загарбників.

3. Характерні особливості партизанського руху на Україні в тилу ворога в дні Великої Вітчизняної війни.

4. Партизанська боротьба в тилу ворога — складова частина Сталінської військової стратегії.

5. Партизанський рух підпілля.

6. Знамениті бойові операції українських партизан.

7. Героїка партизанської боротьби.

8. Славетні партизанські ватажки.

9. Партизанський побут.

10. Творчість партизан.

11. Медична служба партизанських загонів.

12. Зв'язок засобів керівництва.

13. Диверсійна робота.

14. Техніка і озброєння партизанських загонів.

15. Молодь в партизанській боротьбі.

16. Дівчата і жінки-партизани.

17. Партизанська преса.

18. Радянські партизани в боротьбі з українсько-німецькими націоналістами.

19. Героїчні діла синів українського народу на фронтах Вітчизняної війни.

20. Проти фашистської історіографії українських націоналістів.

21. Українські націоналісти — запродавці і співники німецьких фашистів.

22. Звірства німецьких фашистів на Україні (факти і цифри).

23. Рабсько-кріпацький окупаційний режим на Україні (діла і цифри).

24. Розгром гітлерівцями української культури і знищення української інтелігенції.

25. Герої соціалістичної праці і науки на Україні.

26. Героїка відбудови Радянської України.

Голова Комісії по історії Вітчизняної війни

/Литвин/

Вчений секретар

/Гак/

План підготовки

до видань корпусу джерел “Україна у Великій Вітчизняній війні”

- Том I. Радянська Україна напередодні Вітчизняної війни, 1945 рік.
Готує інститут економіки АН УРСР спільно з Інститутом історії.
- Том II. Радянська Україна на заклик вождя товариша Сталіна піднімається на священну Вітчизняну війну, 1945 рік.
Відповід[альний] директор ін[ститу]ту економіки.
Готує військово-партизанський відділ Комісії спільно з інститутом історії та економіки АН УРСР.
Відповідальний зав[ідувач] військово-партизанським відділом комісії.
- Том III. Партія Леніна-Сталіна організатор всенародної боротьби, 1945 рік.
Готує військово-партизанський відділ комісії.
- Том IV. Народне ополчення на Україні, 1946 рік.
Відповід[альний] зав[ідувач] відділу.
Готує військово-партизанський відділ.
- Том V. Винищувальні батальйони, 1946 рік.
Відповід[альний] зав[ідувач] відділу.
Готує військово-партизанський відділ.
- Том VI. Евакуація населення, виробничого устаткування та матеріальних цінностей в східні райони СРСР, 1946 рік.
Відповід[альний] зав[ідувач] відділом.
Готує відділ окупаційного режиму та економіки військового часу спільно з інститутом економіки АН УРСР.
- Том VII. Хроніка подій на Київщині, 1946 рік.
Відповідальний голова облкомісії.
Готує обласна комісія по історії Вітчизняної війни спільно з КДУ.
- Том VIII. Хроніка подій на Одещині, 1946 рік.
Відповідальний голова облкомісії.
Готує обласна комісія спільно з Одеським Держуніверситетом.

- Том IX. Хроніка подій Донбасу, 1946 рік.
Готує Сталінська обласна комісія спільно з Ворошиловградською за участю Сталінського та Ворошиловградського педінститутів.
Відповідальний голова Сталінської обл[асної] ком[ісії]
- Том X. Хроніка подій в Галичині, 1946 рік.
Готує Львівська облкомісія спільно з Тернопольською, Станіславською, Дрогобичеською та Львівським Держуніверситетом.
Відповідальний голова Львівської облкомісії.
- Том XI. Хроніка подій на Харківщині, 1946 рік.
Готує облкомісія спільно з ХДУ.
Відповідальний голова облкомісії.
- Том XII. Хроніка військових подій на Україні, 1947 рік.
Готує відділ хроніки Комісії при АН УРСР.
- Том XIII–XIV. Німецько-румунський окупаційний режим на Україні, 1947 рік.
Готує відділ окупаційного режиму і економіки військового часу спільно з Одеською, Чернівецькою, Харківською, Станіславською та Львівською облкомісіями, Одеським, Чернівецьким та Львівським Держуніверситетами.
Відповідальний зав. відділу окупаційного режиму Комісії при АН УРСР.
- Том XV. Більшовицьке підпілля на Україні в період німецької окупації, 1946 рік.
Готує військово-партизанський відділ разом з оргінструкторським відділом ЦК КП(б)У.
Відповідальний зав. відділу.
- Том XVI–XX. Партизанська боротьба проти німецько-фашистських загарбників, 1946–1947 рр.
Відповідальний зав. відділу.
- Том XXI. Початок звільнення України, 1945–46 рр.
Готує військово-партизанський відділ за участю НКО України.
Відповідальний зав. відділу.
- Том XXII. Звільнення Донбасу, 1945–46 рр.
Готує Сталінська обласна комісія за участю ХВО.
Відповідальний голова комісії.
- Том XXIII. Звільнення Харкова, 1945 р.
[Готує] Харківська обласна комісія за участю ХВО.
Відповідальний голова комісії.

- Том XXIV. Звільнення Лівобережної України.
Готує Харківська обласна комісія спільно з ХВО.
Відповідальний голова комісії.
- Том XXV. Форсування Дніпра.
Готує військово-партизанський відділ спільно з НКО України.
Відповідальний зав. відділу.
- Том XXVI. Звільнення Києва.
[Готує] Київська міська комісія спільно з КВО.
Відповідальний голова комісії.
- Том XXVII. Радомишлянсько-Житомирська операція, 1945–45 рр.
Готує військово-партизанський відділ спільно з КВО.
Відповідальний зав. комісії.
- Том XXVIII. Корсунь-Шевченківське побоїще, 1946 рік.
Готує Київська облкомісія спільно з КВО.
Відповідальний голова комісії.
- Том XXIX. Бої за Дніпропетровськ, 1945 рік.
Готує Дніпропетровська облкомісія спільно з ОВО.
Відповід[альний] голова комісії.
- Том XXX. Нікополь-Криворізька операція, 1945–46 рр.
Готує Дніпропетровська облкомісія спільно з ОВО.
Відповід[альний] голова комісії.
- Том XXXI. Бої за Херсон і Одесу, 1945 р.
[Готує] Одеська облкомісія спільно з ОВО.
Відповід[альний] голова комісії.
- Том XXXII. Звільнення Галичини і Західних областей УРСР.
Готує Львівська облкомісія спільно з обласними комісіями та Львівським філіалом АН УРСР.
Відповідальний голова комісії.
- Том XXXIII. Герої Вітчизняної війни, 1945–46 рр.
Готує відділ персоналій героїв спільно з відділом НКО України.
Відповідальний зав. відділу.
- Том XXXV–XXXXIV
50 рр.
Злочини німецько-фашистських загарбників, 1945–50 рр.
Готує відділ окупаційного режиму спільно з інститутом економіки та історії АН УРСР, економічними та історичними кафедрами Держуніверситету.
Відповід[альний] зав[ідувач] відділу.
- Том XXXXV
Герої соціалістичної праці, 1946 рік.
Готує відділ персоналій героїв.
Відповід[альний] зав[ідувач] відділу.

Том XXXXVI Листи партизан і трудящих України до вождя
і полководця товариша Сталіна, 1945–47 рр.
Готує відділ хроніки і бібліографії спільно
з інститутом історії АН УРСР.
Відповідальний зав[ідувач] відділу.

Вчений секретар комісії

Д. В. Гак

*Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-2, арк. 121–126, 128–134
(нумерація підшитих у справу сторінок порушена). Копія. Машинопис.*

№ 215

Протокол допиту колишнього старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР П. А. Білика у НКГБ УССР щодо обставин його невиїзду з м. Києва на момент здобуття міста вермахтом²⁶

6–7 січня 1945 р.
м. Київ

Допрос начат в 23 ч. 35 м.
окончен в 0 ч. 50 м. 7/І-45 г.

Вопрос: Расскажите коротко свою автобиографию.

Ответ: Родился в 1900 г. в с. Берзаточ, Лубенского района Полтавской области. С 1908 г. по 1915 г. учился в двухклассном министерском училище в с. Берзаточ; с 1915 г. по 1919 г. — в Лубенской учительской семинарии. С января 1920 г. по 1923 г. учительствовал в своем селе Берзаточ. С августа 1923 г. по 1927 г. являлся студентом Харьковского института народного образования, а с 1928 г. по 1931 г. проходил аспирантский стаж при этом же институте по кафедре — история Украины. Будучи аспирантом, одновременно работал в Центральном архиве НКВД УССР, в котором проработал до 1937 г. (сначала в Харькове, а затем в Киеве). В начале 1938 г. перешел на работу в Институт истории Украины Академии наук УССР, где работал до момента эвакуации института из гор. Киева в связи с войной.

Вопрос: Почему вы не эвакуировались вместе с институтом?

Ответ: В первые дни эвакуации я не имел возможности выехать, т. к. сначала выезжали академики и члены-корреспонденты. Эвакуационный листок я получил от Академии только в конце июля 1941 г. (или в начале августа), после чего предпринимал попытки выехать, однако из-за загруженности транспорта мне не удалось это осуществить.

Таким образом, я вынужден был остаться в Киеве.

²⁶ Підписи П. А. Білика знизу кожної сторінки протоколу.

Вопрос: Вы показываете неправду. Следствие располагает данными о том, что вы преднамеренно остались на оккупированной территории. Подтверждаете вы это обстоятельство?

Ответ: Нет, не подтверждаю. Я остался вынужденно.

Вопрос: Из Киева выехала в тыл страны подавляющая масса научных работников, поскольку времени и возможностей для эвакуации было достаточно. Можно было выехать и в конце августа, тогда как вы в это время вообще оставили эту мысль об эвакуации и устроились на работу в одну из школ гор. Киева. Так это или нет?

Ответ: Я еще раз подтверждаю, что мне с семьей было выехать трудно.

Вопрос: В распоряжении следствия имеются данные о том, что вы не хотели выезжать, о чем заявляли отдельным научным сотрудникам Института истории Академии наук. Кроме того, с приходом немцев в гор. Киев вы вскоре устроились на работу в городскую управу. Если бы вы не ждали прихода немцев, вы вряд ли стали бы так “выдвигать” себя. Так это или нет?

Ответ: Нет. Я хотел выехать из Киева. Что касается моего устройства на работу в горуправу при немцах, то это произошло при участии бывшего бургомистра Оглоблина и без особого желания с моей стороны.

Вопрос: Ваше заpiresательство неубедительно, голословными заявлениями доказать правдивость своих слов вы не сможете. Обстоятельства против вас.

Сейчас мы перейдем к другому вопросу.

В протоколе допроса от 13 ноября 1944 г. вы показали, что, кроме опубликованных вами двух статей о немецких историках Миллере и Шлецере в фашистской газете “Нове українське слово”, — вы ни в каких фашистских газетах не сотрудничали при немцах. Подтверждаете вы эти свои показания?

Ответ: Подтверждаю.

Вопрос: Вам цитируется показание свидетеля Вовка И. П. от 15.IX.44 г. и от 5.I.45 г. о том, что вы в берлинской газете “Голос” поместили в период оккупации статью о доме ученых в Киеве, носившую резко антисоветский характер. Эта же статья, но в сокращенном виде, как показывает Вовк, была опубликована также в одной из львовских газет. Что вы теперь скажете?

Ответ: Показания Вовка я не подтверждаю и считаю их вымышленными. Никаких статей о доме ученых и ни в каких фашистских газетах я не помещал.

Протокол допроса с моих слов записан верно, мне прочитан

П. Белик

Допросил: Нач[альник] отделения 2 управл[ения] НКГБ УССР
капитан госбезопасности

Секарев²⁷

ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 71618, арк. 43–47. Оригінал. Рукопис чорнилом.

²⁷ На останній сторінці протоколу (унизу ліворуч) позначка: “Читал. Пом[ощник] Прокурора УССР по с[пец]д[і]лам Троян. 8/II-45 г.”.

№ 216

**Протокол допиту колишнього старшого наукового співробітника
Інституту історії України АН УРСР П. А. Білика щодо його
“антисовєтської націоналістичної діяльності” в окупованому
нацистами Києві у 1941–1943 рр.²⁸**

*17 січня 1945 р.
м. Київ*

Допрос начат в 11 ч. 40 м.
окончен в 14 ч. 30 м.

Вопрос: Расскажите об антисоветской националистической деятельности, которую вы проводили в гор. Киеве в период немецкой оккупации?

Ответ: С октября месяца 1941 г. по июль 1942 г. я работал инспектором высших школ отдела культуры городской управы. В первый период моего пребывания в этой должности я осуществлял руководство уполномоченными по институтам гор. Киева. В январе 1942 г. все институты были переданы из ведения горуправы в непосредственное подчинение генерал-комиссариата, и поэтому я с февраля 1942 г. был переведен в секцию школ горуправы, где работал по организации физических работ школьников 5–7 классов по очистке школьных дворов, садов, парков. По номенклатуре же я числился инспектором высших школ до июля 1942 г., хотя большую часть времени работал не непосредственно по своей линии.

Одновременно с работой по высшим школам, а впоследствии в школьной секции — я с октября 1941 г. начал работать в “доме ученых”, где был членом правления, а с февраля 1942 г. — заместителем председателя.

В ноябре 1941 г. по предложению б[ывшего] заведующего отдела культуры Штепы (бежал с немцами) я был введен в состав правления организовываемой в то время “учительской спилки”. Как член правления, я присутствовал на одном заседании правления “учительской спилки”, на котором обсуждался вопрос об организации учительского кооператива. В момент организации “учительской спилки” в газете “Українське слово” была опубликована заметка председателя “учительской спилки” Терпило (имени и отчества, а также, где он находится сейчас — я не знаю), который писал в этой заметке, что организуемая “учительская спилка” должна возродить учительскую спилку периода петлюровщины. Это означало, что создаваемая при немцах в Киеве “учительская спилка” должна представлять собой националистическую организацию учителей. Через несколько дней в той же газете была помещена вторая заметка, в которой сообщалось о создании правления “учительской спилки”; в этой заметке упоминалась моя фамилия, как представителя от научных работников.

“Учительская спилка” в ноябре 1941 г. распалась, поскольку немецкие власти не дали разрешение на ее организацию.

²⁸ Підписи П. А. Білика знизу кожної сторінки протоколу.

Вопрос: Какую связь вы имели с украинскими националистами при немцах?

Ответ: Никаких связей организационного порядка с националистами я не имел и их политических убеждений не разделял. Лично был знаком с националистами:

1. Величковским Николаем Ивановичем, при немцах работал в горуправе в качестве руководителя секции высших школ и научно-исследовательских учреждений, а впоследствии директором политехнического института. Он же был руководителем националистической организации под названием “Суспільна національна рада”. Бежал с немцами.

2. Проф. Штепой Константином Федоровичем — быв[ший] руководитель отдела культуры горуправы и впоследствии редактор фашистской газеты “Нове Українське слово”; бежал с немцами.

3. Профессором Оглоблиным Александром Петровичем — бывшим первым бургомистром гор. Киева, а затем директором так называемого “музея-архива переходного периода”. Оглоблин также бежал с немцами.

С Величковским и Штепой я сталкивался часто в период своей работы в горуправе, под их руководством я работал, как инструктор высших школ.

С Оглоблиным я встречался на улицах гор. Киева и в столовой “дома ученых” после его снятия с поста бургомистра. Впоследствии, когда Оглоблин возглавлял “музей-архив”, я сталкивался с ним в связи с заключением договора на выполнение для этого “музея-архива” работы антисоветского содержания.

Штепу и Оглоблина я знал еще до войны, так как оба они по специальности являются историками.

Вопрос: Изложите, какие антисоветские настроения вы высказывали в последнее время, после освобождения гор. Киева от немецких захватчиков?

Ответ: Никаких антисоветских настроений после прихода Красной армии в гор. Киев я не высказывал.

Вопрос: Вы даете неправдивые показания. Предлагаем говорить правду.

Ответ: Я показываю правду.

Вопрос: Имеющиеся у следствия материалы свидетельствуют о том, что вы всегда были антисоветски настроенным человеком, что вы преднамеренно остались в гор. Киеве при немцах и проводили здесь активную антисоветскую деятельность и что после освобождения Киева от немцев вы несколько не изменили своей антисоветской идеологии. Что вы на это скажете?

Ответ: Я не считаю себя антисоветски настроенным человеком. При немцах, действительно, я проводил антисоветскую деятельность и пособническую работу (работа в горуправе, помещение статей в фашистской газете “Нове українське слово” и антисоветского характера план для

выставки в “музее-архиве переходного периода”). В этом я признаюсь и глубоко раскаиваюсь.

После освобождения гор. Киева от немцев я никаких антисоветских настроений не проявлял.

Записано с моих слов верно, мною прочитано. *П. Белик*

Допросил: Нач[альник] отделения II управл[ения] НКГБ УССР
капитан госбезопасности *Секарев*²⁹

ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 71618, арк. 48–52. Оригінал. Рукопис чорнилом.

№ 217

**Доповідна записка директора Інституту історії України АН УРСР
М. Н. Петровського секретареві ЦК КП(б)У по пропаганді та агітації
К. З. Литвину про результати відрядження до м. Львова**³⁰

18 січня 1945 р.

м. Київ

На протяженні кінця декабля 1944 г. — початку січня 1945 г. я був в командировке во Львові, де проводив роботу і в філіалах інститутів Академії наук УРСР.

Проводив я во время перебування во Львові і переговори с найбільш крупними працівниками філіалів о деяких моментах їх роботи, об їх громадсько-науковій роботі.

Проф. І. Крип'якевичу я поставив питання про те, щоб він писав статті в газети, при чому не тільки в газети Львова, але і в газети Києва. В львівські газети він уже подав 2 статті, обіцяв дати статті і в киевську пресу. Наукових робіт Крип'якевич дав мені дві; одна (написана ним по тематическому плану 1944 г.) — це “Західні межі України” (2 листи) — може бути після вивчення надрукована в одному з збірників АН, а другу (1/2 листи), написану автором вне плану, — “До перебування Богдана Хмельницького на Запоріжжі 1648 р.” — надо надрукувати в “Записках” нашого інституту. Що стосується мого пропозиції приїхати в Київ прочитати публічну лекцію, то проф. Крип'якевич сказав, що він по стану здоров'я не може зимою приїхати; моє ж враження, що він боїться приїхати в Київ, щоб його звідси не вислали. Я запропонував Крип'якевичу написати підручник по історії України для нижчих шкіл; він відмовився, заявив, що майже всю життя писав підручники і тепер вирішив покласти цьому кінець.

Во время бесід проф. Крип'якевич сказав мені, що він бажає і далі працювати над часами Богдана Хмельницького, завершити даний йому по

²⁹ У лівому нижньому куті останньої сторінки протоколу позначка: “Читал. Пом[ощник] Прокурора УРСР по с[пец]д[іла]м Троян. 8/ІІ-45 г.”.

³⁰ На першій сторінці документа у лівому куті є помітка олівцем: “Тов. Хрущев читал. 27.ІІ. /Підпис нерозбірливий/”.

институту том переписки Б. Хмельницкого (тут он также сделал значительную работу). Проф. Крипякевич по этому вопросу, т. е. по эпохе Хмельницкого, сказал мне следующее: “В этом вопросе мне очень многое стало ясным в совсем ином свете, чем раньше, после того, как я лизнул марксизма и изучил Ваши, Николай Неонович, работы о Богдане Хмельницком, особенно о его тяготении к русскому народу”. Вообще мое впечатление, что Крипякевич чувствует себя весьма неудобно за свою пронемецкую деятельность, боится репрессий и сейчас стоит на распутье: войти в раковину и ждать иных времен или вести честную научную работу, чтобы изгладить свое политическое прошлое. Лет ему 58.

Проф. М. Кордуба — историк (в формально научном отношении выше Крипякевича), лет около 70, глухой — согласился писать статьи в прессу, в частности по истории Буковины. Ряд мелких научных работ проф. Кордуба имеет готовыми к печати. Главная ж его работа — это библиография истории Украины (есть уже около 45 тыс. карточек), подвигается вперед хорошо.

Акад. М. Возняк согласился писать в прессу, с охотой берется прочитать и публичную лекцию в Киеве, работы у него готовые к печати есть, но он сейчас увлечен идеей борьбы за независимость Львовского филиала Института украинской литературы от Института литературы в Киеве.

Акад. Ф. Колесса в разговоре со мной все жалуется на свою перегруженность работой, почему и не может включиться в лекции и текущую работу в прессе. Приехать в Киев не может (для чтения лекции), так как зима.

Акад. В. Щурат говорил мне, что собирается дать в прессу статью, возможно, и про Закарпатскую Украину; когда немного потеплеет, приедет в Киев прочитать лекцию, но двухчасовой не сможет, так как старый (75 лет), а прочтет одночасовую.

С проф. И. Свенцицким я не говорил, так как в декабре он был болен, а в январе я выехал из Львова немного раньше, чем предполагал (я думал, что еще день там пробуду), и не успел с ним встретиться.

Вообще у меня сложилось впечатление, что там среди научных работников филиалов (я имею в виду основную массу научных работников) над всем сейчас господствуют две мысли. Во-первых, это боязнь наказания за их близость во время немецкой оккупации к немцам и украинско-немецким националистам. Во-вторых же, это вопрос о том, будет ли существовать во Львове отдельный филиал АН УССР, вместо теперешних филиалов институтов. Кроме того, много внимания тут еще привлекают вопросы упорядочения ученых степеней, а также бытовые вопросы; в последнем я не очень-то часто наблюдал верный подход, учет трудностей времени и т. д. Что же касается филиала Института истории Украины, то я считаю необходимым обязательно ввести в состав его не менее 3-х научных работников, а именно: 1) проф. И. Белякевича, ректора Львовского университета, 2) тов. Горбатюка, доцента истории Украины и

ученого секретаря того же университета, и 3) тов. Назаренко, зав. Львовским областным архивом. Тов.тов. Горбатюк и Назаренко уже имеют готовые кандидатские диссертации, которые в скором времени будут защищены. Включение в состав института тов.тов. Белякевича, Горбатюка и Назаренко (переговоры с ними я проводил) надо сделать независимо от того, будет ли этот филиал Института истории Украины подчинен институту в Киеве или будет этот филиал (или отдельный институт) подчинен филиалу АН УССР, если такой филиал будет создан.

/Проф. Н. Петровский/

ЦДАГО України, ф. 1. оп. 70, спр. 394, арк. 1–5. Копія. Машинопис.

Опубл.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 2. — С. 4–6.

№ 218

Довідка Ніжинського філіалу Чернігівського обласного державного архіву про роботу М. Н. Петровського у Ніжинському інституті соціального виховання та причини його звільнення

25 січня 1945 р.

м. Ніжин

В личном деле профессора Нежинского института социального воспитания за 1923–1933 гг., числится, что Петровский Николай Неонович работал в Нежинском институте социального воспитания преподавателем истории народов СССР и УССР с 26 января 1924 г. по 10 апреля 1931 г. и с 10 июня 1931 г. по 26 декабря 1933 г. профессором, уволен приказом по институту № 324 от 26 декабря 1933 г. за проявление в научных работах буржуазно-националистических взглядов.

Примечание: настоящая архивная справка наведена по материалам ГАФ, хранящихся в Нежинском филиале облгосархива УНКВД, ф. № р-427, д. № 228, л. 1–40.

Начальник Нежинского филиала

Черниговского облгосархива УНКВД

Верно: секретарь Секретного отдела АН УССР

/И. Кононенко/

Л. Дудина

Опубл.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 2. — С. 7.

№ 219

Протокол свідчень старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР Ф. О. Ястребова щодо “антирадянської діяльності” колишнього співробітника Інституту П. А. Білика

31 січня 1945 р.
м. Київ

Протокол допроса
свидетеля Ястребова Федора Александровича,

1903 г. рождения, уроженца
г. Судогда, Ивановской области,
русского, беспартийного, гр[аж-
дани]на СССР. Работает старшим
научным сотрудником института
истории Украины Академии наук
УССР. Проживает в гор. Киеве,
ул. Ленина 70, кв. 11.

От 31 января 1945 г.³¹

Об ответственности за дачу ложных показаний по ст. 89 УК УССР
предупрежден. *Ф. Ястребов*

Вопрос: Знаете ли вы Белика Порфирия Антоновича, бывшего науч-
ного сотрудника института истории Академии наук УССР?

Ответ: Да, знаю. С Беликом (по-украински его фамилия произносится
Бильк) я познакомился примерно в 1937 г. со времени его поступления на
работу в институт истории Украины Академии наук УССР.

Вопрос: Какие вы поддерживали с ним отношения?

Ответ: Вполне нормальные. Никаких личных счетов между нами не
было.

Вопрос: Что вам известно об антисоветской деятельности Белика П. А.?

Ответ: Мне известно, что Белик в период эвакуации гор. Киева летом
1941 г. проявлял тенденции остаться на оккупированной территории.
Насколько я сейчас припоминаю, Белик в беседах с научными сотруд-
никами института в моем присутствии (кто еще присутствовал — я сейчас
не помню) заявлял тогда, что ему незачем выезжать из Киева. Сопоставляя
эти его разговоры с его деятельностью в период оккупации, а также с его
антисоветскими высказываниями после освобождения гор. Киева от нем-
цев, у меня складывается впечатление, что Белик преднамеренно остался
на оккупированной территории и что он, безусловно, является антисо-
ветски настроенным человеком.

Вопрос: Какие антисоветские высказывания Белика П. А. вам прихо-
дилось слышать в последнее время перед его арестом?

³¹ Підписи Ф. О. Ястребова знизу кожної сторінки протоколу.

Ответ: В одном из разговоров со мной в октябре 1944 г. Белик рассказывал мне о деятельности украинских националистов на Украине в период немецкой оккупации.

Говоря о деятельности различных националистических группировок, Белик с явным сочувствием изложил мне взгляды на будущее Украины одного из известных деятелей украинской контрреволюции Мыколы Зализняка (быв[ший] член ЦК УПСР). Эти взгляды в истолковании Белика сводились к тому, что “Украину может освободить только Америка, которая вместе с Англией победит. В победу Германии нельзя верить, но и Россия будет разбита и ослаблена. На Америку надо ставить ставку на Украине. Советский Союз в Западной Европе не любит за его политику на западноукраинских землях. В Европе говорят: «Советы протянули руку помощи западным украинцам, а ноги они сами протянут»”.

В другом разговоре со мной, происходившем также в октябре 1944 г., Белик, говоря по поводу внутреннего положения нашей страны, высказал резко антисоветские клеветнические утверждения.

Белик говорил: “Нашему народу не по душе то, что колхозная система слишком мало дает колхознику материальных благ. Народ не любит ни Сталина, ни других руководителей государства потому, что они много прозевали во время начала войны и Украина попала в руки к немцам”.

Пытаясь подкрепить свое клеветническое высказывание, Белик рассказал мне о его случайной встрече во время немецкой оккупации на улице гор. Киева с пьяным пожилым крестьянином, который громко пел песню антисоветского содержания. Текст этой песни (четверостишие), направленный против руководителей советского государства, Белик тут же мне процитировал.

“Мне кажется, — добавил после этого Белик, — что народ, сочинив эту песенку, направил ее против Сталина, Ворошилова и других вождей, а не против советской системы”.

Вопрос: Кто, кроме вас, присутствовал при этих антисоветских разговорах Белика?

Ответ: Оба разговора происходили между нами наедине, без свидетелей.

Вопрос: Имеете ли вы еще что-либо добавить о Белике?

Ответ: Нет.

Протокол допроса с моих слов записан верно, мною прочитан, в чем и расписываюсь.

Ф. Ястребов

Допросил: Нач[альник] отделения 2 управл[ения] НКГБ УССР

капитан госбезопасности

*Секарев*³²

ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 71618, арк. 69–72. Оригінал. Рукопис чорнилом.

³² На останній сторінці протоколу унизу позначка: “Читал. Пом[ощник] Прокурора УССР по с[пец]д[елам] Троян. 8/II-45 г.”.

№ 220

Протокол зізнань в інкримінованих йому злочинах під час нацистської окупації колишнього старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР П. А. Білика³³

*12–13 лютого 1945 р.
м. Київ*

Допрос начат в 23 ч. 35 м.
окончен в 2 ч. 00 м. 13/II-45 г.

Вопрос: Вам предьявлено обвинение по ст. ст. 54-3 и 54-10, ч. 2 УК УССР в том, что вы в период немецкой оккупации проводили антисоветскую деятельность. Признаете ли вы себя виновным в предьявленном вам обвинении и в чем конкретно?

Ответ: Признаю себя виновным в том, что я с октября 1941 г. по июль 1942 г. работал в органе немецкой оккупационной власти — городской управе — в должности инспектора высших школ. Сам факт моей работы в горуправе и направление, которое я должен был проводить в этой работе в соответствии с характером немецкого оккупационного режима, я расцениваю как деятельность антисоветскую и пособническую и в этом признаю себя виновным. На работу в горуправу я пошел добровольно, вполне отдавая себе отчет в том, что в этой работе мне придется проводить линию фашистских оккупационных властей. Я понимал, что моя работа по делам высших школ в горуправе должна носить безусловно антисоветский характер. Идя на работу в горуправу, я сознавал, что мне придется работать на немцев и против Советской власти.

Как инспектор высших школ горуправы, я должен был составить списки преподавательского состава, профессуры и сотрудников институтов гор. Киева для того, чтобы учесть эти кадры. Эта работа мною была выполнена. Списки оставшихся в Киеве сотрудников высших учебных заведений были собраны через уполномоченных по институтам, которые были назначены немецкими властями в первые дни оккупации. В дальнейшем, в связи с тем, что высшие школы гор. Киева в период оккупации не начали своей работы, я занимался главным образом вопросами выдачи учителям зарплаты через финотдел горуправы, а также оказанием помощи отдельным учителям и научным работникам. Признаю себя виновным в том, что в феврале 1942 г. я опубликовал в фашистской газете “Нове українське слово” две статьи, посвященные историкам конца XVIII ст., немцам по происхождению — Миллеру и Шлецеру. Участие в фашистском органе, восхваление немецких историков в период войны Германии с Советским Союзом считаю своей крупной политической ошибкой. Это обстоятельство носит характер пронемецкой агитации с моей стороны.

³³ Підписи П. А. Білика знизу кожної сторінки протоколу.

Признаю себя виновным еще в том, что в июле 1942 г. я представил директору так называемого “музея-архива переходного периода” Оглоблину (бежал с немцами) проект схематического плана раздела для выставки под названием “Господство жидов и большевиков в Киеве”. Для разработки этой темы я заключил с “музеем-архивом” договор, согласно которому я должен был закончить ее к 25 ноября 1942 г. за вознаграждение в 1 000 (одна тысяча) руб. Этот мой проект схематического плана составлен в резко антисоветском, профашистском духе и должен был явиться материалом для проведения через “музей-архив” антисоветской агитации.

Наконец, признаю себя виновным в том, что я хранил у себя на квартире более 100 (ста) экземпляров фашистских газет и более 60 (шестидесяти) экземпляров антисоветской литературы, изъятой из библиотек общего пользования.

Вопрос: Почему вы стали на путь антисоветской деятельности при немцах?

Ответ: Должен заявить, что преступления, которые я совершил против Советской власти в период немецкой оккупации, явились результатом желания обеспечить себе материальное благосостояние и избежать возможной репрессии со стороны карательных органов немцев за ту деятельность, которую я проводил при Советской власти. На совершение антисоветских действий я пошел вынужденно. Однако я признаю, что это был неверный путь, я глубоко это осознаю и раскаиваюсь.

Протокол допроса с моих слов записан верно, мне прочитан, в чем и расписываюсь.

П. Белик

Допросили:

Нач[альник] отделения
2 управл[ения] НКГБ УССР
капитан госбезопасности

Пом[ощник] Прокурора УССР
по спецделам советник юстиции

Секарев

Троян

ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 71618, арк. 58–62. Оригінал. Рукопис чорнилом.

№ 221

**Обвинувальний висновок НКГБ УССР у справі
колишнього старшого наукового співробітника
Інституту історії України АН УССР П. А. Білика**

*22 лютого 1945 р.
м. Київ*

УТВЕРЖДАЮ:
ЗАМ. НАРКОМА ГОСБЕЗОПАСНОСТИ УССР
Комиссар Госбезопасности
Дроздецкий
22 февраля 1945 года

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

по обвинению *Белика* Порфирия
Антоновича по ст. ст. 54-3 и 54-10
ч. 2 УК УССР³⁴

Во 2 Управление НКГБ УССР поступили материалы об антисоветской пособнической деятельности *Белика* (по-украински произносится Бильк) Порфирия Антоновича, на основании которых *Белик* П. А. 3 ноября 1944 г. был арестован и привлечен к уголовной ответственности.

Произведенным по делу расследованием установлено:

Преднамеренно оставшись проживать на оккупированной территории, *Белик* П. А. вскоре после прихода немцев в г. Киев, в октябре 1941 г., устроился на работу в орган немецких оккупационных властей — городскую управу — в качестве инспектора высших школ. Работая в горуправе, *Белик* способствовал оккупантам в проведении их мероприятий среди профессорско-преподавательского состава Киевских институтов, а также оказал активную помощь немцам в деле учета и изучения этих кадров (л. д. 20, 45, 48, 58, 59).

Как инспектор горуправы, *Белик* по рекомендации бывшего редактора фашистской газеты “Нове українське слово” *Штепы* был введен в состав правления организованной в первый период оккупации так называемой “учительской спилки”, представлявшей собой объединение украинских националистов. В опубликованной в ноябре 1941 г. в газете “Українське слово” заметке о составе правления “учительской спилки” в числе членов правления фигурировал *Белик*, как представитель от научных работников (л. д. 49, 50).

В феврале 1942 г. *Белик* поместил в фашистской газете “Нове українське слово” две статьи, посвященные немецким историкам Миллеру и Шлецеру. Написанные в тенденционном духе, эти статьи носят агитационный, пронемецкий характер, в них всячески превозносится немецкий народ, пропагандируется “сближение” немецкого народа с украинским народом, а также восхваляются отдельные немецкие деятели культуры, которые преподносятся, как “основоположники” научных школ, “руководители” и “воспитатели” русских ученых.

Так, в статье о *Миллере* *Белик* всемерно превозносил этого историка, стоявшего, как известно, на антирусской “норманнской” теории происхождения Руси, опровергнутой советской исторической наукой (л. д. 22, 54, 55, 60, 75, 78, 79).

³⁴ На першій сторінці документа позначки: у лівому верхньому куті: “На Особое совещание. С[ектору]/у[чета] секр[етария]та Ос[обого] сов[ещания]. Майор гос. безопасности *И. Шерстюк*. 5/VII-45 г.”; у правому верхньому куті: “Согласен. Дело направить на рассмотрение Особого Совещания при НКВД СССР. Мерау наказания обв[иняемому] *Белику* определить 10 лет ИТЛ. И. о. Прокурора УССР Государственный советник юстиции III класса *С. Шугуров*. 5/III-45 г.”. Унизу сторінки позначка: “Дело внести на рассмотрение Особого совещания НКВД. Определить меру наказания 10 лет ИТЛ. Прокурор *Половинкин*. 27/VII-45 г.”.

После ухода из горуправы в связи с упразднением должности инспектора высших школ в июле 1942 г. *Белик* становится сотрудником органа антисоветской пропаганды — т. н. “Музея-архива переходного периода”.

С директором этого “музея-архива” *Оглоблиным* (бежал с немцами) *Белик* заключил договор на “разработку” темы: “Господство жидов и большевиков в Киеве”, за которую должен был получить вознаграждение в 1000 (одну тысячу) руб.

Перед заключением договора *Белик* представил *Оглоблину* схематический проект экспозиции раздела: “Высшие школы и научно-исследовательские учреждения г. Киева в переходный период”, который должен был фигурировать на выставке, организуемой в то время “музеем-архивом”.

Представляя этот “проект”, составленный в резко антисоветском профашистском духе, *Белик* просил *Оглоблина* поручить ему “на договорных началах разработку, как окончательного детального плана этого раздела, так и организацию материалов и документов для его экспозиции”.

Наряду с этим *Белик* предлагал *Оглоблину* свои услуги для использования его в качестве консультанта по темам: “Большевистская «культура» и «просвещение» в Киеве” и “Восстановление культурной жизни в Киеве” (л. д. 20, 21, 60, 61, 79, 80, 81, 82, 83, 84).

После освобождения г. Киева от немецко-фашистских захватчиков *Белик* среди своего окружения высказывал антисоветские националистические настроения и клеветнически отзывался о внутреннем положении Советского Союза (л. д. 70, 71, 72 и особый пакет).

В предъявленном обвинении *Белик* Порфирий Антонович виновным себя признал. Наличие у него антисоветских националистических настроений в последнее время отрицает. В этом вопросе изобличается показаниями свидетеля *Ястребова Ф. А.* (л. д. 69, 70, 71, 72 и особый пакет).

На основании изложенного, обвиняется:

Белик Порфирий Антонович, 1900 года рождения, уроженец села Берзаточ, Лубенского района, Полтавской области, украинец, беспартийный, гражд[анин] СССР, женат, не судим, с высшим образованием, до ареста — научный сотрудник института истории Украины Академии наук УССР, проживал в г. Киеве по ул. Покровской, дом № 9, кв. 10, —

в том, что:

преднамеренно оставшись проживать на оккупированной территории, работал в органе немецкой оккупационной власти — горуправе, поместил в фашистской газете “Нове українське слово” статьи, носившие агитационный, пронемецкий характер;

сотрудничал в органе антисоветской пропаганды — т. н. “Музее-архиве переходного периода”, в который представил написанный в резко антисоветском профашистском духе проект раздела для антисоветской выставки;

после освобождения г. Киева от немцев высказывал антисоветские националистические взгляды;

незаконно хранил у себя на квартире большое количество фашистских газет и антисоветской литературы, — т. е. в преступлениях, предусмотренных ст. ст. 54-3 и 54-10 ч. 2 УК УССР.

Руководствуясь ст. 204 УПК, следственное дело № 148272 по обвинению *Белика* Порфирия Антоновича направить через Прокурора УССР на рассмотрение Особого Совещания при НКВД СССР с применением к обвиняемому *Белику П. А.* 10 лет ИТЛ с конфискацией лично принадлежащего ему имущества.

Нач[альник] отделения 2 упр[авле]ния НКГБ УССР

Капитан Госбезопасности

Секарев

Согласен: начальник 2 управления НКГБ УССР

Подполковник Госбезопасности

Медведев

Справка: 1. Обвиняемый *Белик П. А.* содержится под стражей в тюрьме № 1 УНКВД по Киевской области³⁵;

2. Вещественные доказательства находятся при деле. Изъятые при обыске фашистские газеты сданы на хранение в отдел “А” НКГБ УССР, а антисоветская литература — в библиотеку Академии наук УССР и частично уничтожена.

3. Личные документы обвиняемого находятся в отделе “А” НКГБ УССР.

Нач[альник] Отд[еле]ния 2 Упр[авления] НКГБ УССР

Капитан Госбезопасности

Секарев

ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 71618, арк. 95–98. Оригінал. Авторизований машинопис.

№ 222

Стенограма виступу директора Інституту історії України АН УРСР М. Н. Петровського на нараді з питань історії України у відділі пропаганди й агітації ЦК КП(б)У

10 березня 1945 р.

м. Київ

Я скажу не так много. Если понадобится, я выступлю в следующий раз³⁶.

³⁵ “в тюрьме № 1 УНКВД по Киевской области” надписано від руки замість попередньо надрукованого — “во внутренней тюрьме УНКГБ УССР Киевской области”.

³⁶ М. Н. Петровський виступив на заключному засіданні наради 22 березня 1945 р. Див. документ № 225.

Я хотел сказать несколько [слов] по вопросам истории Украины, которые являются у нас наиболее важными вопросами.

Истории Украины в советское время приходилось с первых дней вести борьбу против буржуазных теорий, доказывать то, что теперь является для самых широких масс аксиомой: о роли классовой борьбы в истории, о классовости государства и т. д. В 20-х годах шла жестокая борьба для того, чтобы эта аксиома марксизма-ленинизма стала доступной широким массам. Мы знаем, что на историческом фронте шла сильная борьба тоже. И вот, если мы возьмем период незадолго до войны, то у нас по истории Украины стали ставиться такие важнейшие проблемы, которые предыдущая историография до марксизма совершенно не ставила. У нас делали попытку разрешить, правильно или не правильно, судить не мне, поскольку я был участником в этом деле, такие вопросы: украинско-русская связь, связь между украинским и русским народом. Мы знаем, как рисовали этот момент великодержавные историографы, буржуазно-националистические историографы. Известно также, как эти вопросы рассматривали марксистско-ленинские историографы. Особое внимание мы стали уделять этим вопросам незадолго до войны. Точно также вопрос борьбы украинского народа за воссоединение. Этому вопросу стали уделять внимание, может быть, недостаточно, но все же стали уделять внимание и кое-что мы сделали. Тут я не совсем согласен с Андреем Александровичем Введенским, что сначала историки, а потом писатели. Когда разбирался вопрос о Богдане Хмельницком — народный ли он герой или враг народа, то впереди шла литература. Я имею в виду пьесу Александра Евдокимовича Корнейчука. Нашлись люди, которые в штыки пошли против нее. Те же самые люди пошли в штыки и против историков, когда они начали в исторической работе показывать, что Богдан Хмельницкий был народный герой. Я приведу пример: когда вышла моя работа на эту тему, то эти же грязные руки, которые гнали пьесу Корнейчука и мою работу, все-таки умудрились инсценировать такой серьезный журнал, как “Историк-марксист”, где они написали, что моя работа — эклектизм, Богдан Хмельницкий — предатель. Это было в 1941 г. в 7 номере журнала.

Во время войны об истории Украины писалось очень много. Работы эти печатались в периодической прессе, в журналах. Был поставлен вопрос о том, чтобы издать полный курс истории Украины. И, действительно, сначала была издана небольшая книжка, затем четырехтомник истории Украины для вузов.

Мне кажется, что сегодняшнее совещание созвано своевременно. Теперь, когда война кончается, у людей стало больше свободного времени, стал разбираться ряд вопросов из истории Украины, которые не ставились до этого времени или были неправильно оценены. Эти вопросы нуждаются в своем разрешении. Каждый такой вопрос неоднократно ставился в стенах нашего института, и открыто, и закрыто. Скажем, такой вопрос — на самом деле, что такое, у нас, мол, все хвалят народного героя

Богдана Хмельницкого, хвалят борьбу за воссоединение, за объединение с русским народом, — этим самым они смеялись над марксизмом. Так и говорится. Я помню, примерно, когда было заседание, так там прямо и говорили, что то, что украинский народ хотел воссоединиться с русским народом, его единство с русским народом — это было очень плохо, это препятствовало борьбе против социального гнета. Или опять-таки, они говорили, что это за восхваление украинского народного героя...³⁷ Они говорили, что это национализм. Есть такие вопросы. Мы должны эти вопросы широко поставить и обговорить всесторонне. Многие из нас слышали эти разговоры. Правда, в печати они не появлялись, а я бы хотел, чтобы они появились. Многие из историков у нас говорят, что же я буду класть голову на плаху, лучше помолчать и выждать, что будет дальше. Так оно и бывает.

У нас многие вопросы из истории Украины вовсе не рассматривались или рассматривались неправильно. Есть вопросы, которые нужно более полно рассмотреть. Прежде всего, перед историками Украины стоит такой вопрос: когда мы можем начать историю Украины... Когда можно говорить об истории Украины... Мы знаем, что теперь является совершенно правильной господствующая теория академика Грекова, что Киевская Русь — это общая история русского, белорусского и украинского народов. Но мне приходилось читать много рукописей и разных работ, и в том или другом месте проскочит, что Киевская Русь — это история Украины, а не начальная история Белоруссии, Украины и России. Другими словами, вырисовывается националистическая схема, которая наиболее полно сформулирована Грушевским в его известной работе об истории Украины. Когда мы идем дальше, что такое шло после распада Киевской Руси 1169 года, что наступило дальше, то у нас сплошь и рядом можно услышать: Галицко-Волынское княжество, т. е. та же самая старая схема Грушевского, что Киевская Русь была только историей Украины, а Россия и Белоруссия им безразличны, их не интересуют.

Киевская Русь распалась. Центр украинский переносится в Галицко-Волынское княжество. И у нас часто так и ставят вопрос: Киевская Русь распалась, начинается Галицко-Волынское княжество. Галицкий князь ставил задачу воссоединения украинских земель. Да ведь тогда не было Украины и он не мог пытаться это сделать. А такие взгляды у нас имеют место.

Мы у себя в Институте истории Украины и до войны, и во время войны обсуждали ряд проблем, но у нас сил немного, я не могу сказать, что у нас имеются высококвалифицированные люди вообще, у нас нет высококвалифицированных людей, но мы обсуждали такой вопрос: что такое получается Литовско-Русское государство... Когда читаешь ряд историков, то как будто история Литвы затерла историю Украины. Где

³⁷ Тут і далі так у документі.

история Украины от XIV ст. до Люблинской Руси³⁸ ... Верно ли это... Может быть, верно, а может быть, неверно. Может быть, были украинские земли под властью Литвы. Другие историки говорят, что это неверно. Это было Литовско-Русское государство. В конце концов, мы не настолько авторитетны, чтобы сказать, что было так, а не иначе.

Надо посмотреть, насколько верно разрабатывается история украинско-русских отношений. Вот об этом вопросе с Богданом Хмельницким тоже нужно поговорить. Надо решить вопрос о происхождении украинской народности. Когда она возникла... Одни готовы видеть ее в Киевской Руси, а другие говорят о XIV–XV столетиях. Если бы спросили меня, я бы не мог привести солидных аргументов по этому вопросу. Мы повторяем слова Шахматова и Соболевского, но мы не пересмотрели основательно материал и дальше слов не пошли. Была создана комиссия, очевидно, для того, чтобы решить голосованием, когда появилась украинская народность (*смех*), а результатов ее работы не видно.

Вот тоже один из таких наболевших вопросов, который нам нужно было бы разрешить.

Есть у нас еще такой вопрос, в котором мы все пугаемся, это вопрос о национально-освободительном движении в XVIII и XIX столетии. Так, когда читаешь и в статьях научных, и в журналах, у нас как-то так получается, хотя этого авторы или не хотят, но получается, что раз человек сделал что-либо положительное для украинской культуры, или боролся против царизма, значит, он является прогрессивным деятелем истории. Так можно сделать и Мазепу прогрессивным деятелем, все-таки церковью много при нем понастроили, кое-что в культуре сделал.

Возьмем, наконец, XIX век. Здесь, особенно во второй половине этого века, имеется большая путаница.

Вот, возьмите Антоновича, одни готовы его высоко вознести. Когда я был на юбилее университета, то слушал там такие выступления о Киевском университете — Киевский университет дал таких-то и таких-то великих людей, и на первом месте стоит Антонович. Я не знаю, может быть, по алфавиту, но он стоит первым. А на самом деле, был ли он таким прогрессивным деятелем? По-моему, нет. Ведь Антонович называл революционеров “держимордами с красными флагами”, а у нас так его поднимают.

Здесь надо обсудить на совещании — все ли те, кто боролся против царизма, являются прогрессивными деятелями. Ведь у нас иногда подходят к прогрессивному деятелю с таким критерием — раз его выслали, значит он прогрессивный деятель, революционер и т. д. По-моему, это не совсем так и то, что он сделал что-то для литературы, это не значит, что он прогрессивный, не все полезное является прогрессивным. По этим вопросам надо как-то договориться.

³⁸ Так у тексті. Повинно бути: “Люблинської унії”.

Вот сейчас — какие недостатки у нас на историческом фронте? Вот тут уже выступали передо мной товарищи, с некоторыми я согласен, с некоторыми не согласен.

Вот вопрос о печатании работ, трудно печатать. Я считаю, что действительно трудно работы печатать, но у нас не всегда авторы добиваются, чтобы их работы печатались, это я могу сказать с полной ответственностью за свои слова. Я считаю, когда говорится о подготовке кадров, то у нас говорят — столько-то докторов, столько-то профессоров, столько-то кандидатов. [Но] не каждый кандидат есть кандидат, надо, чтобы его научная работа ценилась широкой общественностью.

Товарищи помнят, что один человек защитил докторскую диссертацию в Москве, другой, член-корреспондент, тоже представил, каждый представил по 7–9 отзывов и получили Сталинскую премию по этим отзывам. Когда же эти работы были напечатаны, то оказалось, что это чепуха (я имею в виду Смирнова и Яковлева).

Что мы наблюдаем, есть такая категория ученых, для каких, очевидно, наука не цель, а только средство и не всегда для хороших дел — написать диссертацию и скорее ее куда-нибудь спрятать. Это у нас есть.

Мне приходилось самому давать людям представление, давать свое мнение, и эти работы не печатались. Это, конечно, нехорошо. Я думаю, что нам надо добиваться, чтобы всякая кандидатская диссертация обязательно печаталась. Я сам давал отзывы, указывал, что в работу внести такие-то и такие-то поправки и иногда 2 страницы поправок надо указать. А ведь диссертация должна быть такой, чтобы сразу можно было послать ее в набор. Ведь правительство в этом деле идет на уступку, разрешая защищать диссертацию не напечатанную. Я считаю, что необходимо диссертации печатать.

Здесь поднимал вопрос Андрей Александрович об открытии всеукраинского исторического журнала, а я скажу, что не надо этого делать, потому что мы не будем иметь авторов. Я приведу пример — каждый говорит о том, что есть много материалов ненапечатанных, а когда нужно печатать, их нет. Вот мы издаем в Институте истории Украины “Наукові записки інституту”, один номер вышел в Уфе, другой напечатан в Москве, и вот уже полтора года собираем материал для третьего номера, причем я знаю всех историков, не обязательно, чтобы это был наш сотрудник, я всем говорил и в университете, и в пединституте — давайте статьи — и, уверяю вас, что только 12 листов я набрал, а 3-х листов никак не могу добрать. Я считаю, если мы добьемся издания такого журнала, то на первый номер наберем статьи, затем материала не будет.

Второй вопрос — в чем у нас недостаток, это то, о чем здесь говорили, — о нужных источниках. Правда, Андрей Александрович обижается, что он их не знает. Это уже Ваша вина. Мы даем такие документы, готовим их, надо, чтобы только документы писались, надо, чтобы их читали, а у нас часто говорят, что документы читать долго и скучно, лучше взять работу,

из которой все было бы видно. Такой взгляд, кроме вреда, ничего не принесет. Мало того, чтобы иметь документ. Но надо уметь им пользоваться, здесь необходима внешняя и внутренняя критика, а у нас, по моему, этого нет и три четверти аспирантов, по-моему, совершенно не знакомы с внутренней и внешней критикой и иногда пишут, не умея пользоваться документом, потому что не знают законов внешней и внутренней критики. Беспомощное положение. Иногда напишет из процитированной им цитаты такой вывод, что, если бы он был знаком с азбукой внешней и внутренней критики, он это бы не сделал.

Некоторые договорились до того, что внешняя и внутренняя критика — это буржуазная наука. Я просматривал тезисы одного доклада, в котором автор пишет: “Буржуазная история создала такую буржуазную отрасль науки, как внешняя и внутренняя критика”. Это как же... Тогда арифметическая таблица умножения тоже буржуазная наука. У нас эту сторону обращения с источниками, внутреннюю и внешнюю критику откидывают на задний план. Между тем, мы знаем, как основоположники марксизма — Маркс и Энгельс — особое внимание уделяли первоисточникам и критике источников. Кто работал над этим, тот знает.

У нас часто возникает вопрос — работы популярные. Мы должны писать популярные работы. Тот же историк, который не пишет популярных работ, должен нести свои знания в массы. Но как... Если смотреть правильно, с моей точки зрения, то нужно популярные работы писать на основе научных работ. Разработать тему научную, по первоисточникам, написать монографию, статью, а потом на основе этого написать маленькую популярную работу в виде газетной статьи и т. д. А другие говорят так: нужно начать с популярной работы. Берут чужую работу, компилируют, в худшем случае списывают, или корректируют и портят, главным образом, себе, т. к. тот, кто стал на этот путь, тот не может остановиться. Это тоже вопрос больной.

У нас неверно в исторической работе понимают коллективную работу. Коллективная работа — дело большое, но коллективную работу нужно составлять умело. А у нас получается не большевистская коллективная работа, а какая-то народническая община. Собирают всех, кто есть, человек 10, и начинают работу, независимо от того, что одни люди одной квалификации, другие — другой, привлекают их потому, что они попались на глаза. Результаты получаются плачевные. Недавно мне и моему помощнику пришлось ставить вопрос на Ученом совете о том, что у нас не подвигается коллективная работа над IV томом “Истории Украины”. Один том, где коллектив попался одинаковый по своей квалификации, уже давно издан, а другие тома, где люди попались разной квалификации, 6-й год работают, а том еще не готов. Редактор говорит, что если бы меня одного посадили, я бы давно написал. А они как сели с 1940 года, так до сих пор работают. Почему... Потому, что неумело составлен коллектив — не коллектив, а какая-то народническая община.

Все это вопросы, о которых нужно поговорить.

Конечно, играют роль и бытовые условия. Я знаю, как живут сотрудники моего института. Откровенно скажу, что 3/4 моих сотрудников не имеет письменного стола — пообедают, уберут и начинают работать. Это не совсем нормальные условия для работы. Это нужно изжить. Но все-таки, это не главный недостаток. Главное — нужно, чтобы наука была целью, а не средством для нечистых целей.

Работа историков внешне как будто легкая, а на самом деле очень трудная. Если мы говорим, что солдаты и офицеры потом и кровью добиваются победы, то историк может двигаться вперед, когда он много работает, именно потому, будь ты хоть 20 пядей во лбу, но если ты не овладеешь всеми средствами и источниками, которые были до тебя, то ты дальше вперед не пойдешь.

Нам нужно тут обсудить главные методологические проблемы, о которых я говорил, которые вызывали разные кривотолки и рассуждения, а слово — не воробей, вылетит — не поймашь. Так вот, нужно их обсудить всесторонне, вынести соответствующее решение и потом, еще больше вооружившись, продолжать работу по развитию науки истории Украины.

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1652, арк. 17–28. Копія. Машинопис.

Опубл.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 2. — С. 8–15.

№ 223

Стенограма виступу вченого секретаря Інституту історії України АН УРСР Ф. Є. Лося на нараді з питань історії України у відділі пропаганди й агітації ЦК КП(б)У

10 березня 1945 р.

м. Київ

Основним недоліком українського [історичного] фронту, на мою думку, являється відсутність кадрів. Біда наша не в тому, що немає талантів, а біда в тому, що немає масового дослідника-історика. Хоча б взяти наш інститут. В інституті є всього 2 доктори історичних наук і 8 кандидатів. Це увесь колектив. Ясно, що такий колектив не може підняти всіх проблем, які стоять перед інститутом. А ще додати ті питання, які тут висловлювалися, то, звичайно, така кількість людей їх не може підняти.

Інститут поставив завдання дати серію нарисів, яких повинно бути 18, вийшло тільки 6, 2 готуються до друку — всього 8, а на 10 нарисів, навіть, немає авторів, кому їх написати.

Інститут готує вузівський підручник 4-хтомник, це — радянський період і у нас є лише один, більше людей немає. Таким чином, проблема кадрів — це основна проблема. Їх не вистачає в нашому інституті.

Тут треба поставити питання так: по-перше, зберігати те, що у нас є. У нас часто буває так: від нас віднімають наших людей і посилають на іншу роботу. Доводиться вести боротьбу для того, щоб людей зберегти. Це одне питання. Далі — треба поставити на всю широчінь питання підготовки кадрів, нових молодих кадрів істориків України. Основним місцем підготовки кадрів з'являється вуз, як масових кадрів істориків, так і науковців. Я хочу зупинитися на вузі, та я розумію це. Як вони займаються цим питанням... Недостатньо. До цього часу в вузах немає підручників історії України. Отже, студенти не мають на чому вчитися. Є буржуазна історія, а нашої радянської історії немає. Звідси і підготовка цих людей. Як кафедра історії України займається підготовкою наукових кадрів в вузах... На мою думку, дуже погано. Я не знаю точно, але здається, всі кафедри історії України не укомплектовані викладачами, не відчувається в них пульс життя. Отже, підготовка там наукових кадрів ведеться слабо. А коли ми спустимося на нижчі ділянки, бо передвер'є вуза — школа, тобто коли ми спустимося в середню школу, то там до цього часу не вирішено питання, як викладати історію України — чи в межах історії СРСР, чи окремою дисципліною. Підручників до цього часу там немає. Тут винен наш інститут, що ми не спромоглися до цього часу дати підручник, але тут винен і Наркомос. Ми не маємо таких фактів. Щоб вони приходили і ставили питання — дайте підручника, він потрібен. Це їх не стосується. Це така млявість з боку Наркомату освіти.

Що ще заважає науковій роботі... Мені здається, що основний недолік, що заважає росту молодих кадрів — це поточність роботи. Я кажу про свій інститут. Більшу половину дня доводиться відбиватися від замовлень. Ідуть з газет — напишіть статтю в газету, ідуть з установ — дайте лекції, дайте лекторів і т. і. Ясно, що це заважає написати монографічну роботу. Мені здається, що треба поставити питання так: я не за те, що не слід лекції читати чи брошури писати, і т. і., але треба, щоб це виходило з наукових робіт. Коли взяти Академію наук, там є певна недооцінка цього середнього звена — кандидатів. Там всю увагу приділяють академікам, членам-кореспондентам. Це правильно, але зовсім немає ніякої уваги кандидатам.

(Голос: кандидатам треба дорости до академіків!).

Але це можливо, коли є певна увага.

(тов. Литвин: Це правильно).

Тов. Сталін у своєму виступі попередив, що була недооцінка старих кадрів. Зараз ми маємо випадки переоцінки старих і недооцінки нових кадрів. Треба це питання поєднати, щоб не було ні переоцінки, ні недооцінки.

Питання про інститут. До цього часу інститут називається Інститутом історії України, й в ньому вивчають лише історію України.

З цією обмеженістю треба покінчити. У всіх союзних республіках є інститути історії, де вивчається всесвітню історію, історію СРСР. У нас

тільки вивчають історію України. Коли й залишити цю назву — Інститут історії України, то обов'язково треба утворити два нових відділи — відділ всесвітньої історії, де вивчали б історію суміжних країн, і відділ історії СРСР.

Переходжу до проблем історії України. Наша схема, яка існувала, вона потребує зміни, тому що в основному періодизацію ми склали дійсно з зовнішніх ознак — українські землі під владою монголів; Україна під владою Литви; Україна під владою Польщі. Ознаки зовнішні; не внутрішнє життя, не соціально-економічні мотиви народу.

Це був недолік. Ми це зважуємо й виправимо.

Ця схема вплинула на викладання історії й дійсно питанням внутрішнього життя народу у нас не займалися.

Питання взаємовідносин українського і російського народів. Треба було б написати на цю тему статтю, але у нас в Інституті нема кому написати “про походження українського народу”. Це в Інституті історії України!

Треба з таким станом кінчати. Далі терпіти такого не можна.

Висвітлюючи другу половину 17–18 сторіччя, ми підкреслюємо колоніальний наступ царату на Україні. І це правильно, але часто ми не подаємо того позитивного, що було внаслідок цього об'єднання російського і українського народів. Це часто випадає чи недостатньо висвітлюється. В цьому відношенні, мені здається, ми частково залежимо від буржуазної історіографії.

Чому? Тому що наші історики базуються на джерелах, які подають буржуазні історики. Ясно, що буржуазні історики опрацьовували матеріал під своїм кутом зору. А щоб самому поритися в архіві, підняти цей матеріал, щоб висвітлити по-новому, — для цього часу не вистачає. Часто заважає те, що немає архівів. Але щоб цього впливу позбутися, нам треба взятися за архіви, за знаходження джерел. Це важливий недолік в роботі істориків України.

Далі мені здається, що у нас в інституті, і взагалі на нашій ділянці роботи немає принципової критики. Я читав статтю Максима Тодосієвича. Він дає таку класифікацію критики: у нас є кумівська критика, є Голобина, є Кадіївська і є оглядова критика. У нас, на цій ділянці роботи є всі елементи цієї критики, але що переважає...

(З місць: Кадіївська).

Ні, оглядова, навіть, описова. Це ж графарет. З початку дає рецензію рецензент: позитивна робота, має величезне значення і т. і. Потім робиться переказ цієї роботи, її навіть не читають, а потім, як полагається, в кінці дають недоліки роботи. Звичайно, всяка робота має недоліки, але така критика нічого не дає, тим більше молоді. А ось принципової критики у нас немає. Безумовно, і в цій критиці є дещо правильне. Цього не можна відкидати. Я не вважаю тов. Петровського за класика історичної науки, але тут мало звернуто уваги на внутрішнє життя, а більш на зовнішнє.

Я не погоджуюсь з тим, що в його роботі не дано класової оцінки Богдана Хмельницького, вона дана, але я погоджуюсь з тим, що вона дана може трохи механічно, деяке спрощення є. З цим можна погодитися. Так, що ясно, що в цьому є правильні мотиви цієї критики. Але чи можна дійсно поставити роботи Миколи Радіоновича³⁹ рядом з буржуазними істориками... Рядом з Грушевським, Костомаровим... Мені здається, що ні. І тут Михайло Абрамович впав в другу крайність. Я вважаю, що істориків радянських не так багато, щоб їх віддавати буржуазним історикам. Не слід цього робити. Буржуазних істориків і так багато, а нас мало. Я маю на увазі лише даний випадок. Звичайно, зі всіма тими, хто нам не потрібен, нам треба боротися, треба боротися зі всіма ворожими тенденціями, що проникають і т. і., але чи можна характеризувати Миколу Радіоновича як буржуазного історика... Як буржуазного вченого... Мені здається, що все-таки ні.

Я вважаю, що цей виступ Михаїла Абрамовича трохи орієнтує в інший бік. Я маю стенограму цього виступу: “Основне — це висвітлення економіки. Не важко, яка оцінка тої чи іншої особи...”. По-моєму, це важко! Тов. Сталін говорить про Болотнікова, про Стеньку Разіна — це важко! Не можна знецінювати ролю лічності в історії, коли ми знаходимо проміжок людей між Шевченко[м] й Скворородою і загубимо Шевченка й Скворороду. Коли ми відкинемо духовне життя народу, то тут теж буде крайність.

Безумовно, перед інститутом стоїть багато проблем, я не хочу їх тут називати; у нас слабо вивчається радянський період, не вивчається історію КП(б)У. Дуже багато проблем стоять перед нами, а у нас немає людей. Основне — це все-таки підготовка кадрів.

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1652, арк. 46–54. Копія. Машинопис.

№ 224

Витяг із стенограми виступу письменника Ю. І. Яновського щодо укріплення керівництва Інституту історії України на нараді з питань історії України у відділі пропаганди й агітації ЦК КП(б)У

*22 березня 1945 р.
м. Київ*

[...] Я хочу ще кілька зауважень зробити, з приводу постановки роботи в інституті історії.

Мені здається, що Інституту історії [України] Академії наук потрібно керівництво більш міцне. Товариші з Інституту історії [України] дуже гарні, хороші робітники, знавці історії, але того авторитету, який повинен мати керівник інституту, як видатний вчений, нинішній керівник не має.

³⁹ Тут і далі — помилка стенографістки. Має бути: Миколи Неоновича.

Після тих великих вчених, які були у нас, нам треба очолювати інститут, я не знаю, як це сказати, але я висловлюю те, в чому я певен, мені здається, що треба, щоб Інститут історії [України] очолював академік, історик, який був би авторитетом. Тов. Петровський знавець історії, але він не настільки вище від своїх співробітників, щоб він з'являвся тим авторитетом, який потрібен для такої великої справи, який був би на рівні тої науки історії, яка протягом сотен років існує. Мені здається, що коли це питання буде вирішене і Інститут історії України буде очолювати академік історик, то справа налагодиться. Ми тимчасово можемо запросити академіка, який цікавиться цим питанням, з Всесоюзної Академії наук, але постановка справи історії України вимагає цього доконче. І коли це буде, коли будуть написані ці дві речі — короткий курс історії України для мас і курс історії України для шкіл, тоді буде база для того, щоб рушати далі, — видати 4-хтомник історії, де ще більше доведеться спіткнутися з матеріалами, з документами, пам'ятаючи, що до нас це розроблено великими вченими істориками. Ми мусимо бути вище їх в розумінні науки Маркса, Енгельса. [...]

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1652, арк. 98–99. Копія. Машинопис.

№ 225

Стенограма заключного виступу директора Інституту історії України АН УРСР М. Н. Петровського на нараді з питань історії України у відділі пропаганди й агітації ЦК КП(б)У

*22 березня 1945 р.
м. Київ*

Я тут скажу немного, только по некоторым вопросам, которые здесь были затронуты. Конечно, главным объектом совещания был я, все касались меня и ряда моих работ.

Прежде всего вопрос, которого коснулись Федор Евдокимович [Лось] и Федор Александрович [Ястребов] о роли личности в истории, играет ли личность роль в истории или нет. Это вопрос методологический. Хотя Михаил Абрамович [Рубач] заявил, что мы, марксисты, считаем, что личность в истории не играет роль, но я считаю, что это не верно. Он тут говорил, правильно ли мы оценим Мазепу или Хмельницкого или других деятелей — от этого история Украины не появится. Как тут уже указывали, мы в этом вопросе имеем другие указания классиков марксизма-ленинизма, а именно, что личность играет большую роль в истории.

(Проф. Рубач: Кто это отрицает).

Вы это говорили, вы говорили: правильно или неправильно мы оценим личность, история не изменится. Правда, вы говорили в другой раз, что историческую личность нужно оценивать в конкретной обстановке, в конкретных условиях. Но я беру первое ваше противоречивое

мнение. Этот момент касается не только истории Украины, но и истории России.

Затем здесь выдвигался вопрос о классовой борьбе во время национально-освободительного движения. Мне, в частности, Михаил Абрамович ставил в упрек, что я в работе, которая вышла в 1939 году, мало затрагивал вопрос классовой борьбы. Есть о классах в лице Хмельницкого очень много, а о классовой борьбе нет. Мне кажется, что если бы Михаил Абрамович прочел эту работу, то он увидел и нашел бы, что там основой всего является классовая борьба.

Вы ставили такой вопрос: почему ничего не сказано о борьбе в окружении Богдана Хмельницкого. А вот, например, Кривонос и другие. Если бы вы прочли, вы бы увидели, что как раз указывалось, что классовых расхождений между Хмельницким и Кривоносом не было. Я разбираю факты, которые есть в источниках, и не соглашался с ними. Если вы будете говорить о борьбе в окружении Хмельницкого, то опять таки вы не имеете права говорить, что там ее нет. Там есть факт расправы Хмельницкого с Ф...⁴⁰, с Гладким, с ..., с Мозырюю, а это его ближайшее окружение. Одно только, что это была не классовая борьба, а внутри-классовая борьба. Была ли вообще классовая борьба... Да, была. Только тут дело в том, что мы смотрим так: если нет обостренной классовой борьбы, нет восстаний, значит, ее вообще нет. По-моему, это не верно.

У меня охвачен период в 6 лет. Все время была война, все время народ был вооружен. Были ли восстания против Хмельницкого... У меня приведено восстание в Запорожье.

Что такое классовая борьба (в этом основа истории)... Это противоположность классовых интересов. Было ли это там... Фактов сколько угодно. Я подчеркивал не раз, что государство казацкое, казацкая республика, укрепленная Хмельницким, была государством классовым. В чем же проявлялась эта классовая борьба... У меня приведено много фактов, как Хмельницкий укреплял крупное землевладение — монастырское, шляхетское, как карал за выступления против монастырей и шляхты, держал в своих руках весь аппарат власти, используя его в интересах казацких старшин.

Во внешней [политике]. Тут уже государство использовало вторую функцию, подчеркнутую товарищем Сталиным, — это второстепенная борьба, защита территории от других государств.

Когда мы говорим о таком факте, прежде всего историк должен исходить из документов.

Вы говорите, что были противоречия между Хмельницким и Богунном. Богун личность крупная и его пробовали и писатели, не присутствующие здесь, и историки использовать со своей точки зрения.

⁴⁰ Тут і далі так у документі.

Националисты доказывали, что он был против присоединения Украины к России. Некоторые стараются доказать, что у него были классовые расхождения с Хмельницким, но в источниках ничего нет. Вы говорите, но откуда Вы взяли. У Яворского? Из историков только у Яворского хватило нахальства без всяких данных написать, что была такая классовая борьба, но Яворский для нас не авторитет, а за этим нет никаких источников.

Если мы будем так ставить вопрос, что неважен Хмельницкий, нужно иначе подходить, отбросить документы национально-освободительной борьбы, которая на данном коротком отрезке времени была для украинского народа важной, поскольку вопрос шел о жизни и смерти народа.

Возьмите Александра Невского, [Дмитрия] Донского, Минина, Пожарского. Назовите хотя бы одну работу, которая вышла в советской науке, которая дала правильную оценку Александру Невскому, [Дмитрию] Донскому, Минину, Пожарскому.

Чего декабристы подняли восстание? Это оценка Покровского, что они хотели свести узкие интересы.

Бывает в истории, когда угрожает опасность всем классам, и они объединяются и вместе борются. Но это не значит, что между ними прекращается классовый антагонизм.

Тут затронуто было такое положение, которое, мне кажется, немного смутило многих — это вопрос о том, можем ли мы употреблять выражение народ.

Михаил Абрамович сказал, что прочел под этим углом зрения все сочинения Ленина и Сталина и считает, что исторически неверно, когда мы говорим о гражданской войне, употребляя выражение украинский народ.

Это же говорил, в такой же формулировке, и Мыкола Иванович Супруненко. Но Михайло Абрамович тут же оговорился, что Ленин и Сталин слово народ употребляют редко.

Если это политически неверно, то как же Ленин может употреблять это слово. Как будто бы от того, что он редко [его] употреблял, что-нибудь изменяется.

Мыкола Иванович сказал, что это называется скатываться к народникам и приводил цитату из моих работ, где я говорил, что в революции 1905 года украинский и русский народ выступали против царизма.

Я этого не отрицаю. Все боролись против царизма, и украинский народ боролся на известных этапах.

В гражданской войне мы употребляем выражение украинский народ, русский народ. Понятно, что все употребляют это выражение. Это значит — без буржуазии, без помещиков.

Маркс разбирает чешские войны и разделяет чешский народ и чешское дворянство. Мы отделяем народ. Народ — это основная масса.

Если Ленин в известной статье “Украина” 1917 г. говорит об украинском и русском народе, близком по происхождению, территории, то тут политически неверного ничего нет.

Как Ленин определяет понятие общенародный. Он говорит в оценке общенародного движения в 1911 году, что общенародное движение — это то движение, которое направляет свой главный удар против основных сил, мешающих развитию основных сил народа, которые пользуются сочувствием огромного большинства населения.

С такой точки зрения мы употребляем “народ”.

Как товарищ Сталин употребляет понятие народ. В приложении к “Украине” в одной из своих статей он говорит:

“Питання може бути розв’язане лише спільною боротьбою російського і українського народу проти контрреволюційних елементів Центральної Ради”.

Я не знаю, как можно ставить вопрос, что “народ” является политически неверным выражением.

Товарищ Сталин так пишет в разгаре борьбы незадолго до освобождения Киева от Центральной Рады — 26 декабря, на второй день после провозглашения советской власти на Украине:

“Рада Народних Комісарів добивається того, щоб вся влада на Україні належала українському народові, тобто українським робітникам, солдатам, матросам, селянам. Радянська влада є влада робітників, селян, матросів, це є та сама народна влада, за яку бореться Рада Народних Комісарів”.

Мы употребляем понятие народ, отбрасывая выступающие против народа эксплуататорские классы.

Все употребляли и, думаю, будут употреблять это понятие и дальше.

Теперь возьмем такой вопрос. Тут ставили вопрос о воссоединении украинского народа. Мне поставлено было в вину, что, мол, в основу всего положено воссоединение. Нигде этого не было. У меня указано, на почве чего возникло стремление украинского народа к воссоединению. На почве материальных факторов и [я] указал, как история Украины отражалась на вопросе воссоединения.

Если Вы говорили, что нельзя ставить во главе национальные элементы, то я скажу, что нигде у меня этого нет. Я мог бы зачитать цитату, что в этой борьбе за воссоединение национальный вопрос был подчинен вопросам социальным. Так его рассматривали Маркс, Энгельс, Ленин, Сталин. Так что говорить, что я ставлю выше всего вопрос национальный — это подбросить своего ребенка кому-то другому.

Вот с каким положением я не могу согласиться, которые вы приводите. Вы говорите так: в 20 столетие 90% украинских земель было объединено в составе России с точки зрения экономической, а для марксиста это решающая проблема. Раз уже в начале XX столетия 90% украинских земель экономически были объединены в составе Российской империи, то, мол, это самое важное, важнее всей остальной борьбы за воссоединение. А я не раз подчеркивал, что борьба эта могла закончиться успешно только при союзе с русским народом и при общем уничтожении

социального и национального гнета. А вы говорите, что достаточно, что большинство украинских земель было объединено в составе Русской империи, что это главное для марксиста. Ну я не думаю, чтобы это было для марксиста главным.

Теперь вопрос о присоединении Украины к России. Прежде всего о формулировке. Мне поставил в вину Николай Иванович Супруненко, что, мол, нельзя так оценивать это присоединение Украины к России, как союз двух народов, как я указывал, что это, мол, противоречит вопросу о победе Октябрьской социалистической революции, что, мол, тогда еще в 1654 году этого вопроса быть не могло и так писать, как пишу я, это значит извращать учение Маркса о национальном вопросе и извращать историю Октябрьской социалистической революции.

А что это было, как не союз двух народов... Вместо того, чтобы так выступать, надо было взять источники и почитать, как народ сам оценивал этот факт. Я приведу небольшой пример: на Переяславской Раде присутствующие там люди, по современным записям, единогласно кричали за это соединение “Боже, укрепи, Боже, соедини...”.

Что это, как не союз двух народов... Б е з у с л о в н о с о ю з .

Мое впечатление и сейчас такое, что это был союз двух народов. На Раде в Переяславе в 1654 г. говорили так, так считает и наше общественность, в том числе и люди вполне авторитетные.

Я зачитаю одно место из указа правительства, когда устанавливался орден Богдана Хмельницкого. Я думаю, правительственные указы пишут и подписывают люди, которые национальную политику понимают хорошо, и там подчеркивается, что Богданом Хмельницким утвержден братский союз украинского и русского народов. Это писалось в передовой “Правды”.

Есть вот такие указания людей авторитетных: “Переяслівська Рада запропонувала гетьману Хмельницькому одностайно, виконуючи волю всього українського народу, на віки затвердити непорушний союз двух братерських єдинокровних народів — великого українського народу з великим російським народом”.

“В дни Великой Отечественной войны снова вспомним славную Переяславскую Раду, которой был утвержден неразрывный союз двух братских народов” — это из указа президиума Верховного Совета [УССР] о переименовании Переяслава в Переяслав-Хмельницкий, за подписью Гречухи, Хрущева и Корнийца. Мне кажется тов. Супруненко нужно поучиться у этих людей национальной политике. Может быть, Супруненко думает иначе, я же думаю, что это правда.

Был интересный вопрос, поставленный Михаил Абрамовичем и тов. Супруненко. Это вопрос о том, что я говорил, что Хмельницкий поставил с первых дней освободительной войны вопрос о присоединении Украины к России. Этот вопрос ставил не я, этот вопрос был вполне правильно поставлен тов. Корнийчуком в художественной литературе. А как же было... В чем тут суть...

Вот как объясняет Михаил Абрамович, он говорит: “К этому вопросу присоединения Хмельницкий и его окружение пришли не сразу, а после ряда неудач, в результате неблагоприятно сложившихся обстоятельств. Хмельницкий сначала хотел создать самостоятельное украинское государство. Они пришли к присоединению к России после ряда неудач, как к наименьшему злу”.

Выходит, что наименьшее зло состояло в том, что Украина присоединилась к царской России и царизм проводил там свою колониальную политику. Это было наименьшее зло, поэтому Украина присоединилась к России, а не к Турции или к кому-нибудь другому.

Я с таким толкованием не согласен.

Что это значит, что Хмельницкий сначала хотел создать самостоятельное государство, а потом под влиянием неудач пришел к присоединению к России... Вопрос это очень важный. Подходя к нему, надо внимательно изучать все источники. Вы указываете, что нельзя принимать за желание присоединиться к России просьбу Хмельницкого к Русскому правительству о помощи против Польши. Тут вопрос шел не о помощи. Если отрицать, что Хмельницкий стремился к самостоятельному государству, то это, как вы подчеркиваете, играть на руку фашизму. Обвинение серьезное и требующее истолкования. Выходит, что если кто-нибудь говорит, что немецкие фашисты не признают, что Украина могла бы быть самостоятельным государством, а всякий, кто говорит, что Украина шла на вассальных условиях на присоединение к России, льет воду на мельницу фашизма.

Между прочим, и немецкие фашисты, и украинско-немецкие националисты говорили, что Хмельницкий стремился к самостоятельности украинского государства, и только неудачи принудили его искать присоединения к России.

Есть фашистская книга об этом, где пишут ... (зачитывает).

Книга эта издавалась фашистами 4-мя изданиями.

В чем же дело... Вопрос в том, или Хмельницкий сразу стал на путь присоединения Украины к России, или горькая нужда заставила его сделать это, а он стремился к самостоятельности Украины.

Я думаю, что все историки указывали, что присоединение Украины к России — это был акт доброй воли Хмельницкого и его окружения, а не результат неудач. Хмельницкий продолжал ту политику, которая проводилась до него. Народ украинский хотел присоединения к России со времен Косинского. Не раз этот вопрос ставился в первой половине XVII века.

Стал ли Хмельницкий сразу на путь присоединения к России.. В чем тут суть политическая... Если мы скажем, что он стал не сразу, а только горькая нужда заставила его это сделать, то чему мы поможем... Этот пункт — по нужде ли пошел Хмельницкий на присоединение, или добровольно — ставился неоднократно фашистскими историографами.

Я не знаю, конечно, читал ли Супруненко эту работу, но Михаил Абрамович должен читать Липинского потому, что он известный историк, он был основоположником этого украинского фашизма во время эмиграции, тесно связанного с немецким фашизмом и вообще с немецким империализмом.

Липинский писал так о Переяславском присоединении: Кто говорит о добровольном присоединении Украины к России, тот должен прежде всего показать, что гетман Хмельницкий поднял восстание против Польши во имя присоединения Украины к России, и Переяславская Рада является только формальным окончанием, последним скрепленным на бумаге актом этого задуманного им плана, но, конечно, это ничем не доказано, так как этого не было.

И дальше развито, что Хмельницкий стремился к самостоятельной Украине, но когда стали плохие дела, он хотел присоединиться к Турции, а потом к России еще лет 20 тому назад.

Я этим интересовался. Действительно, у нас эпоху Хмельницкого изучают, главным образом, по Костомарову. Работа для своего времени хорошая. Но беда Костомаров в том, что он не имел всех архивных документов.

Канцеляристы в Московском государстве были не ахти какие, и не все дела попали в Сибирский приказ, и только после смерти Костомарова их Востоков нашел, и они стали известны.

По сути, до последних лет, почти до Октябрьской революции, мы знали о присоединении только, что Хмельницкий хлопотал сначала, но это довольно туманные письма.

В работе Каптерева была наведена справка, что он через патриарха Капсия⁴¹ вел переговоры. Там была копия одного царского письма Хмельницкому, а главного документа — посольства и переговоры Хмельницкого через Мужиловского — нет, эти докумены как раз не были опубликованы.

Теперь уже мне удалось, по указанию Востокова, [его] найти и этот документ я издал в 1941 году.

Если бы Михаил Абрамович прочел, что в секретных переговорах ясно сказано, что он хотел создать самостоятельную державу, но только голод заставил его искать Россию. Это неверно. Если Хмельницкий в 1649 году ставил вопрос о присоединении на вассальных условиях, то чем вассальное государство не является государством.

Возьмем историю средних веков. Какие были вассальные государства. Англия была одно время зависима от Франции. Возьмем времена Людовика XI.

Значит, ставить вопрос, что была вассальная зависимость — это ничего не меняет, это не противоречит государственности.

⁴¹ Так в документі. Має бути: “Паисия”.

У нас вопрос государственности проводился во всех работах института, и я не знаю для чего, собственно говоря, об этом говорить.

Тут говорили о Драгоманове. Федор Александрович много написал о Драгоманове, нужно было бы только поскорее напечатать.

Говорили, что о Сагайдачном мало писали. По-моему, достаточно у Константина Григорьевича⁴². В III-м выпуске есть, и отдельные две работы, и никто Сагайдачному не ставит в вину, что он совершил поход на Москву. Его считают у нас прогрессивным деятелем.

Пожелание Юрия Ивановича⁴³ насчет того, чтобы за месяц-два написать учебник. Я сомневаюсь в этом. В прессе мы видим исторические, художественные вещи появляются редко.

Учебник нужен.

(С места: Його пишуть двадцять років, але не закінчили).

(тов. Ястребова: Два издания все-таки вышли).

Когда выступал Супруненко, он заявил, что у нас в институте никогда не советуются, т.е. полетел камень в мой огород. Пусть летит, но если уже говорить в ЦК, то зачем же обманывать. Тут явная клевета. У нас в институте и в Уфе, в Москве и Киеве всесторонне обсуждались второй и третий тома, и недавно в январе и в конце февраля два или три заседания было, где обсуждался первый том, и все вопросы, которые здесь ставились мною, Лосем, Ястребовым, обсуждались у нас, и нет ни одного вопроса, по которому мы бы не пришли к более или менее согласованному решению. О всех этих вопросах мы говорили, и они являются для нас повторением.

Для чего обманывать ЦК, я не знаю. У него может быть чувство недовольства мною с его точки зрения. Но нельзя говорить то, чего не было.

Последнее, на этом окончу. Михаил Абрамович говорил, что есть историки, которых считают молодыми, и им не дают ходу, и назвал много фамилий. Кто Вам не давал ходу в институте? На работу взяли в институт в Уфе, когда Вы за год ничего не дали, Вас хотели оставить в Уфе, но дирекция отстаивала Вас и помогла Вам оформить защиту диссертации. Не знаю, кто затирал Ястребова или других.

Имеется недовольство Супруненко потому, что он чуждый человек в институте. Он за три года палец о палец не ударил для выполнения плана. Он сдал одну работу в печать, и я вынужден быть отказать подписать ее к выпуску потому, что она является работой, в которой партия, рабочий класс и Красная Армия показаны в кривом зеркале.

Может быть, я ошибаюсь, но я не могу выпускать работу, с которой я не согласен.

⁴² Мова йде про К. Г. Гуслистого.

⁴³ Йдеться про Ю. І. Смолича.

Так что этот вопрос, будто бы кого-то затирают, неправильный. Я бы этого не сказал. Вы защитили доктора, институт Вам помог, и сейчас еще два товарища должны защищать [диссертации] и всем, кто желает работать, мы даем возможность работать, а кто только занимается разговорами и мешает работать другим, тем мы прямо говорим об этом в глаза. Если товарищ не хочет работать, не ходит на работу, то я должен знать, почему он не ходит. Если товарищ не выполняет план, я должен ему говорить об этом.

Странно слышать такие выступления, что, мол, марксисты, не могут стоять на такой точке зрения, и т. д. А кто же выступает против Маркса... Кто выступает против экономического хозяйства Украины и экономики вообще... Давайте работы нам — каждая ваша работа будет напечатана. Мы дали вам, Михаил Абрамович, из 20 печатных листов, выделенных нам для печатания, 10 листов. Не моя вина, что вы не дали работу. 10 листов пропало. Правда, это вопрос личного порядка, но, товарищи, надо говорить откровенно, незачем передергивать факты. Все-таки историка важнее всего, и она должна быть.

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1652, арк. 128–143. Копія. Машинопис.

№ 226

Довідка відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У про нараду з питань історії України

*Кінець березня 1945 р.⁴⁴
м. Київ*

На совещании выявились основные разногласия по тем вопросам истории Украины, которые до сих пор были неясны или представляли собой источники различных мнений среди наших историков.

⁴⁴ Розширена нарада відбувалась 10, 17 та 22 березня 1945 р. У нараді взяли участь акад. К. Г. Воблий, завідувач кафедри історії СРСР Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка проф. А. О. Введенський, директор Інституту історії України АН УРСР М. Н. Петровський, старші наукові співробітники Інституту історії України АН УРСР М. І. Супруненко та М. А. Рубач, вчений секретар Інституту історії України Ф. Є. Лось, завідувач відділу історії капіталізму Інституту історії України Ф. О. Ястребов, письменники І. Ю. Сенченко, Ю. К. Смолич, О. І. Копиленко, Ю. І. Яновський, вчитель Яковлев, вчителька Скрипник та ін. Про завдання наради чітко висловився секретар ЦК КП(б) К. З. Литвин: “[...] що заставило нас созвать в ЦК КП(б)У такое необычайное совещание. В нашей литературе по истории Украины имеется различие точек зрения по ряду вопросов. Нам хотелось, чтобы на этом совещании товарищи обменялись мнениями по любому вопросу по истории Украины, который не ясен еще или представляет собой источник различных мнений среди наших историков. [...] Надо обсудить все вопросы истории Украины, которые нас всех сейчас интересуют, которым необходимо в новых исторических условиях придать особое значение” (Див.: *ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1652, арк. 1*).

Совещание вначале разворачивалось вяло, и ораторы по существу не касались острых и спорных проблем истории. Они говорили о значении истории вообще, указывали на отсутствие кадров, на плохие условия работы. Академик [К. Г.] Воблый и проф. [М. А.] Рубач считают, что все беды и неясности в истории Украины происходят от недооценки нашей историографией роли экономических вопросов:

“Мне лично кажется, что дальнейшая постановка истории желательна в смысле углубления развития истории экономической и истории народного хозяйства. Наши историки на Украине главным образом занимались политической историей и лишь в небольшой степени занимались историей народного хозяйства, историей экономики”. (Академик [К. Г.] Воблый).

Или, как с горечью вынужден был признаться проф. [А. А.] Введенский:

“Сейчас мы зашли в тупик. Мы используем в своих синтезах только те накопленные фактические материалы, которые даны старыми школами буржуазных историков, используем корпуса и собрания источников, напечатанных старыми буржуазными школами”.

Проф. [Н. Н.] Петровский, например, указывает, что некоторые вопросы истории не разрабатываются по той причине, что:

“Многие из историков у нас говорят — что же я буду класть голову на плаху? Лучше помолчать и выждать, что будет дальше. Так оно и бывает”.

Итак, ученые, констатируя факт, что они по ряду вопросов истории зашли в тупик, предпочитают лучше молчать, чем ответить даже на такой вопрос: когда появилась украинская народность?

“Надо решить вопрос о происхождении украинской народности. Когда она возникла? Одни готовы видеть ее в Киевской Руси, а другие говорят о XIV и XV ст. Если бы спросили меня, я бы не мог привести солидных аргументов по этому вопросу. Мы повторяем слова Шахматова и Соболевского, но мы не пересмотрели основательно материал и дальше слов не пошли. Была создана комиссия, очевидно, для того, чтобы решить голосованием, когда появилась украинская народность (смех), а результатов ее работы не видно” (Проф. Петровский).

Историк [Н. И.] Супруненко объясняет этот грустный факт тем, что:

“Саме творчої критики і самокритики у нас не було і вона нам не бажана. Це можна зрозуміти з попереднього виступу проф. Петровського. У нас чому-то вкоренилося таке, що коли ти виступаєш з іншою думкою, яка не збігається з думками товаришів, то намагаються в більшій або меншій мірі наліпити якогось ярличка”.

Писатель И. [Е.] Сенченко указал на большие проблемы в истории Украины и почти полное отсутствие в ней показа прогрессивных деятелей и теоретиков исторического движения.

“Візьмемо поворотний пункт в історії України — добу Богдана Хмельницького. Історично, політично, з релігійного боку все це освітлено, а з боку ідейного змісту доби, з точки зору, чи були там теоретики руху, люди, які політично і філософськи брали участь в історичному русі, — про цей момент, скільки ви сторінок історичних не перекинете, ніде немає жодного слова. Не хочеться вірити, що не було таких людей. Я глибоко переконаний, що такі люди були. Коли ми взагалі подивимось на історію і розвиток думок на Україні, то виходить, що дуже багато порожніх місць. Після Богдана Хмельницького з великим трудом допленталися до Сковороди. Що було між цими діячами, про це мало відомо”.

Проф. [Н. Н.] Петровский также остановился на этом вопросе, но возражал против огульного причисления к прогрессивным деятелям всех, кто боролся против царизма или внес что-то в украинскую культуру.

“У нас как-то так получается, хотя этого авторы или не хотят, но получается, что раз человек сделал что-либо положительное для украинской культуры или боролся против царизма, значит он является прогрессивным деятелем истории. Так можно сделать и Мазепу прогрессивным деятелем. Все-таки церковью много при нем понастроили, кое-что и в культуре сделал...⁴⁵

— Вот, возьмите Антоновича. Одни готовы его высоко вознести. Когда я был на юбилее университета, то слышал там такие выступления о Киевском университете: Киевский университет дал таких-то и таких-то великих людей, и на первом месте стоит Антонович. Я не знаю, может быть, по алфавиту он и стоит первым, а на самом деле был ли он таким прогрессивным деятелем? По-моему, нет. Ведь Антонович называл революционеров «держимордами с красным флагом», а у нас так его поднимают”.

Иную мысль выразил профессор [М. А.] Рубач:

“Нельзя целиком согласиться с Н. Н. Петровским, который превратил Антоновича в агента австрийского империализма, считая, что его можно вырвать из украинской культуры и историографии. Если мы так начнем разбрасываться с нашей культурой, то это будет не совсем по-

⁴⁵ Тут і далі так у документі.

хозяйски... Антонович дал много ценного, документального для истории Украины, хотя ряд его взглядов неверны”.

[Н. И.] Супруненко в основном согласен с проф. [М. А.] Рубачем.

“Треба, справді, сказати, що ми часто те прогресивне, що було в національно-визвольному русі до 1917 років, до Великої Жовтневої соціалістичної революції, зображаємо як щось реакційне, а не прогресивне. Не можна, бачите, перебільшувати і розглядати все як прогресивне, бо тут ми повинні розуміти, з одного боку, що національно-визвольний український рух розхитував основи російського самодержавства. В цьому розумінні він відіграв прогресивну роль, допомагаючи справі боротьби за демократизацію України, а значить, і далі — боротьби за соціалізм”.

Особенно дискутировался на совещании вопрос об эпохе Богдана Хмельницкого и периоде воссоединения Украины с Россией. Проф. [Н. Н.] Петровский отмечает, что в Институте истории [Украины] об этом периоде говорили так:

“Украинский народ хотел воссоединиться с русским народом. Его единство с русским народом, это было очень плохо. Это препятствовало борьбе против социального гнета. Или опять-таки говорили: что за восхваление украинского героя? Утверждали, что это национализм”.

Проф. [М. А.] Рубач считает, что украинский народ занимался не только одной проблемой воссоединения. У него были другие, более коренные проблемы.

“Смешно, чтобы кто-то отрицал величие политического значения проблемы воссоединения украинского народа с русским народом. Но когда под этим углом зрения — воссоединения украинского народа — начинают рассматривать всю историю Украины, от древнейшего времени до настоящего времени, то тогда для марксиста, ленинца, сталинца возникает ряд серьезных теоретических вопросов. Неужели трудящиеся Украины или вообще украинский народ где-то в XVI, XVII или XVIII веке только и думал о воссоединении и у него не было более коренных проблем его социального и политического развития? Я думаю, что были”.

Далее он так трактует вопрос о воссоединении Украины с Россией и вообще о способности украинского народа создать свое самостоятельное государство в XVII веке⁴⁶.

“Способен ли был украинский народ создать свое самостоятельное государство в XVII в. и почему он его не

⁴⁶ У документі помилково — XVIII в.

создал? Может быть, для некоторых присутствующих здесь постановка вопроса может показаться странной, но я хочу на этот вопрос ответить...

После великих военных побед в 1648 году украинский народ восстановил свое государство. Власть польских феодалов была свергнута, но кровавая борьба с польскими панамы продолжалась. Вновь возникшее украинское государство — Гетьманщина — оказалось окруженным тремя сильнейшими государствами: Польшей, Турцией и Московским государством...

Присоединение к царской Москве оказалось “наименьшим злом”. Хмельницкий пытался сохранить свою самостоятельность. Это оказалось не под силу украинскому народу в той конкретной международной и внутренней классовой обстановке...

А некоторые историки изображают дело так, что Хмельницкий, руководители восстания с самого начала поставили своей целью присоединиться к Московскому крепостническому царству на условиях не то вассальной, не то автономной зависимости, трактуя сношения с Москвой и просьбы о помощи против Польши, как невынужденную политику отказа от самостоятельности.

Получается, что в XVII веке украинский народ имманентно, т. е. в силу внутренне присущих ему качеств, а не в силу неблагоприятного международного положения, оказался не способен к государственной самостоятельности. Но ведь такие обвинения по адресу славянских народов раздаются из уст немецких фашистов о славянской неспособности ни в прошлом, ни в настоящем к своей государственности...

Этот вопрос очень важный и диалектический. И чем сложнее, тем более диалектичен. Решать его примитивно, упрощенчески нельзя, потому что получится, что украинский народ неполноценный, не способен к государственной деятельности. Такая позиция в этом вопросе исторически неверна, она затрудняет борьбу с украинскими националистами. Нужно добросовестно, объективно выполнять ту директиву, которая имеется у нас в этом вопросе о воссоединении, не боясь посторонних обвинений: а, может быть, кто-то не так поймет, может быть, если об этом напишешь, так как нужно политически, то кто-то не разберется и будут обвинять в отчуждении русского и украинского народов и т. д. ”.

Тов. [Н. И.] Супруненко также говорит о том, что в Институте истории актуальной проблемой, которая разрешалась в теоретических спорах, была проблема:

“Про питання боротьби українського народу за свою державну незалежність. Останній час ми можемо помітити (я зовсім не хочу вживати таких виразів в тому розумінні, щоб комусь наклеїти ярличка, прошу з цього боку мене так не розуміти) певну тенденцію змазати питання боротьби українського народу і здатність його до створення самостійної держави”.

И тут же он оговаривается, что, ставя этот важный вопрос,

“Маємо зважити на те, чи не даємо таким, не зовсім точним, формулюванням, трактуванням цієї проблеми козирів ворожим таборам, які можуть у своїй пропаганді використати і це”.

Разошлись мнения на совещании во взгляде на роль личности в истории. Профессор [М. А.] Рубач считает, что не в этом дело, а дело в недооценке экономических вопросов:

“Правильно ли мы осветили народного героя Богдана Хмельницкого, или Мазепу, или того или другого воина, от этого история Украины не появится. Суть не в этом. История — это не история полководцев или вождей, как бы они велики не были. Вот в чем суть вопроса, и этого кое-кто из историков понять не хочет.

... Причиной ряда очень неправильных трактовок, очень существенных недостатков, которые мы имеем, является то, что украинская историография в значительной степени недооценила роль экономических вопросов, не с точки зрения экономической, а с точки зрения исторической...

По этому вопросу мы имеем очень четкое и ясное указание товарища Сталина: «Историческая наука, если она хочет быть действительно наукой, не может более сводиться к истории общественного развития, к действиям королей, полководцам и действиям завоевателей, покорителей государств. Она должна прежде всего заняться историей производителей материальных благ, историей трудящихся масс, историей народов»”.

[М. А.] Рубач, ссылаясь на [Ф.] Энгельса, опять подчеркивает, что социально-экономические причины играют роль и решают многие исторические вопросы, а не цари и отдельные личности.

“С точки зрения экономических факторов в истории Украины под углом зрения сближения украинского и русского народов огромную роль сыграл разгром татар и

турок, освобождение степной Украины, Черноморского побережья. Это одна из решающих проблем экономических, стоящих перед украинским народом. Без степной Украины, без выхода к Черному морю можно ли мыслить Украину, особенно с точки зрения социально-экономической?

А как у нас излагают этот вопрос? По царям, по войнам”.

Однако с этим утверждением проф. [М. А.] Рубача некоторые историки оказались не согласны.

Тов. [Ф. Е.] Лось считает, что такая постановка вопроса:

“Трохи орієнтує в інший бік. Я маю стенограму цього виступу: «Основне — це висвітлення економіки, не важно, яка оцінка тої чи іншої особи». По-моєму, це важно! Товариш Сталін говорить про Болотнікова, про Стеньку Разіна — це важно! Не можна знецінювати ролі лічності в історії, коли ми знаходимо проміжок людей між Шевченко[м] і Сквородою”.

В процессе совещания были поставлены на обсуждение и другие исторические проблемы. Выступающие подчеркивали, что слабо и неправильно освещен период XX века, период Октябрьской революции и борьбы рабочих и крестьян за установление советской власти, гражданская война, но ни на те, ни на другие вопросы пока никто из присутствующих на совещании историков не ответил и не нашел путей к их разрешению.

ЦДАГО України, ф. 1, оп.23, спр. 1652, арк. 146–153. Копія. Машинопис.

Опубл.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.): Збірник документів і матеріалів: У 2 ч. — Ч. 2. — С. 16–22.

№ 227

Протокол № 3 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР

*11 квітня 1945 р.
м. Львів*

Присутні: [І. П.] Крип'якевич, [О. А.] Терлецький, [М. М.] Кордуба, [І. І.] Карпинець, [Т. Я.] Голійчук, [С. Т.] Білецький.

Слухали доповіді Т. Я. Голійчука про його роботу “Політика Австрії супроти галицьких українців в 1860–1870 рр. ”.

Праця торкається часу перебудовання Австрії в конституційну державу.

Автор аналізує конституційні дипломи з 20.X.1860 і 26.II.1861., впливи різних груп (цісарського двору, централістів, поляків), вплив

закордонної політики, роль Голуховського, політику польських феодалів у галицькому сеймі. З'ясовує основи політики українських депутатів у сеймі, виникнення русофільської групи, спроби порозуміння з польською аристократією.

Висловилися:

Кордуба М. М. вважає за недолік праці те, що забагато уваги присвячено галицькому сеймові — це вже інша тема; бажано головну увагу повернути на чинники, які вирішували становище Австрії до українців, а саме центральний уряд, парламент, цісарський двір і намісника.

Подає деяку літературу.

Терлецький О. А. погоджується, що центральне питання це політика австрійського уряду до Галичини.

Карпинець І. І.: у праці треба подати докладнішу характеристику українських політиків і їх зв'язків з австрійськими політиками; причини виникнення русофільської групи; характеристику польських політичних діячів.

Крип'якевич І. П.: Зосередити увагу на центри австрійської політики у Відні; використати мемуари і пресу. Політику галицького сейму відкласти до іншої роботи.

Голійчук Т. Я. вияснює, що присвятив більше уваги галицькому сеймові, щоб з'їлюструвати наслідки політики Відня; але в дальшому обмежеться до з'ясування основ австрійської політики до українців.

*І. Крип'якевич
зав[ідувач] від[ділу] Інст[итуту] іст[орії] У[країни]*

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-5, арк. 50–51. Оригінал. Машинопис.

№ 228

Протокол № 4 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР

18 квітня 1945 р.

м. Львів

Присутні: [І. П.] Крип'якевич, [М. М.] Кордуба, [О. А.] Терлецький, [Т. Я.] Голійчук, [І. І.] Карпинець, [С. Т.] Білецький.

Слухали доповіді О. А. Терлецького про його роботу “Справа з'єднаних українських земель в Австрії в 1848–50 рр.”. У праці обговорено такі питання: 1) поділ Галичини на українську і польську, 2) справу приєднання Закарпаття до Галичини; 3) приєднання Лемківщини до Галичини. Всі ті справи проводила Головна Руська Рада з місцевими радами. Проти з'єднаних укр[аїнських] земель в одну цілість виступала мольська і малярська аристократія; австрійський уряд був залежний від аристократії, бажав собі її приєднати і не погодився на бажання української інтелігенції і народу.

Висловилися:

Білецький С. Т. виконає до праці О. А. Терлецького етнографічну карту з адміністрацій ним поділом.

Кордуба М. М. запитує, чи можна виявити серед укр[аїнського] населення виразні тенденції до з'єднання Закарпаття і Лемківщини з Галичиною; на такій основі мав бути проведений поділ Галичини — на етнографічній, географічній чи історичній.

Карпинець І. І. вказує, що адміністраційний поділ Галичини був частково проведений, як це вказують тогочасні адмін[істративні] шематизми. Австрія не проводила поділу Галичини, зі страху перед зростом філоросійських настроїв. Подає зауваження до спеціальних питань.

Голійчук Т. Я. дає замітку про відношення укр. селян до рос. армії в 1849 р.

Крип'якевич І. П.: Значення праці лежить у новому матеріалі, який використав автор — у протоколах Головної Руської Ради. Треба підкреслити факт, що Рада у своєму маніфесті говорить про приналежність галичан до 15-мільйонного укр[аїнського] народу. Бажано вияснити на вступі, яку територію займала Галичина.

Терлецький О. А.: Масовість підписів на петиції про поділ Галичини свідчить про національну свідомість селянства. Гол[овна] Р[уська] Рада домагалася поділу Галичини на етнографічній основі. Вияснює інші питання.

І. Крип'якевич
зав[ідувач] відд[ілу] Інст[итуту] І[сторії] У[країни]

Архів ІV ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-5, арк. 56–57. Оригінал. Машинопис.

№ 229

Протокол № 5 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР

25 квітня 1945 р.
м. Львів

Присутні: [І. П.] Крип'якевич, [М. М.] Кордуба, [І. І.] Карпинець, [Т. Я.] Голійчук, [О. А.] Терлецький, [С. Т.] Білецький.

Слухали доповіді М. М. Кордуби про його роботу над бібліографією історії України. Доповідач в 1938 р. опублікував бібліографію радянської історичної літератури за 1917–1931 рр. Над бібліографією історії України працює систематично від 1931 р. Використав уже всі видання НТШ, Київську Старину, Kwartalnik historyczny, бібліографію Межова і багато інших наукових журналів і збірників. Тепер скупив працю на виданнях західної України (укр[аїнські] видання в Австро-Угорщині). Разом має зібраних понад 40 000 карточок у 57 пакетах. Бібліографію доводить до

1941 р. Подає огляд тем, до яких збирає бібліографію; окрім суто-історичних тем, бере також історію літератури, іст[орію] мистецтва, слов'янознавство і ін., не бере фольклору. Подає схему поділу бібліографії на відділи і епохи. Дає зауваження щодо змісту і форми карточок (зазначування прізвищ, формату, сторінок і ін.).

Висловилися:

Крип'якевич І. П. Складення бібліографії історії України має незвичайне значення для дальшого розвитку нашої науки, — треба палко привітати ініціативу проф. Кордуби. Інші історики повинні включитися у роботу і своїми збірками допомогти до закінчення праці. Необхідно потрібна у найближчому часі підручна бібліографія історії України, для молодих науковців, студентів і ін. Бажано також скласти бібліографію бібліографічних покажчиків по історії України для першого ознайомлення з різними питаннями.

Карпинець І. І. запитує оскільки в бібліографії використовуються збірки законів, урядові видання газет.

Білецький С. Т. і Голійчук Т. Я. висловлюються про допомогу у складанню бібліографії.

Кордуба М. М. дав вияснення на поставлені запитання.

*І. Крип'якевич
зав[ідувач] відд[ілу] Інст[итуту] Іст[орії] У[країни]*

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-5, арк. 60–61. Оригінал. Машинопис.

№ 230

Подання Львівського відділу Інституту історії України до Господарсько-фінансового управління АН УРСР у Львові щодо відзначення за виробничі досягнення і громадську працю

*2 червня 1945 р.
м. Львів*

До відзначення за виробничі досяги і громадську працю пропонується:

1. Завідуючого Відділом проф. Крип'якевича Івана Петровича, доктора історичних наук, за працю, вложену при організації відділу Інституту історії України від перших днів по звільненню Львова від німецьких загарбників, за громадську діяльність, яка проявилася в численних дописах до преси, у виїзді для агітації на провінцію і у численних консультаціях, яких уділював безінтересовно так поодиноким особам, як і інституціям, що шукали поради в питаннях по історії. В кінці за наукову працю, яку зараз має п. з. “Універсали Богдана Хмельницького”, з якої вже дещо надруковано в Записках Інституту в Києві.

2. Старшого наукового робітника проф. Кордубу Мирона Михайловича, доктора філософії, який вже дуже далеко посунув свою працю п. з.

“Історія Галицько-Володимирського князівства в XIV ст.”, передусім за епохальну працю Бібліографія історії України, до якої зібрав вже 40 000 карток, які вміщують около 100 000 назв. Така праця, яку виконав проф. Кордуба сам один, вимагає звичайно збірної праці більшого колективу.

3. Старший науковий робітник проф. Терлецький Омелян Антонович. За наукову працю, а саме: а) закінчив і віддав працю п. з. “Справа з’єднання українських земель в Австрії в рр. 1848–1849”, б) докінчує працю п. з. “Селянське питання в Галичині” і “Головна Руська Рада в рр. 1848–1851” і за громадську працю, яка проявлялася в дописах до часопису та в докладах.

За керівника

І. І. Карпинець

Архів ІУ ім. І. Крип’якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-2, арк. 107–107-зв. Копія. Машинопис.

№ 231

Протокол № 6 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР

6 червня 1945 р.

м. Львів

Присутні: М. М. Кордуба, О. А. Терлецький, Т. Я. Голійчук, І. І. Карпинець і С. Т. Білецький.

Засідання відкрив, на доручення хворого зав[ідувача] відділом проф. І. П. Крип’якевича, І. І. Карпинець. Проводили засідання проф. М. М. Кордуба та І. І. Карпинець.

На повістці денній: 1) Характеристики наукових праць членів Інституту для рекомендації для переатестації, згл[ядно] надання наукових титулів (ступенів) і звань, і 2) справа допомоги проф. М. М. Кордубі при його праці над Бібліографією історії України.

Ad 1) Слухали характеристики наукової праці проф. М. М. Кордуби, яку склав проф. [І. П.] Крип’якевич, а відчитав І. І. Карпинець.

Ухвалили одноголосно рекомендувати його до переатестації на наукових ступінь доктора історичних наук і на звання професора.

Слухали характеристики наукової праці О. А. Терлецького, яку склав проф. [І. П.] Крип’якевич, а відчитав С. Т. Білецький.

Ухвалили одноголосно рекомендувати його для надання йому наукового ступеня кандидата історичних наук і звання доцента.

Слухали характеристики наукової праці С. Т. Білецького, яку склав і прочитав проф. М. М. Кордуба.

Ухвалили одноголосно рекомендувати його для надання йому наукового ступеня кандидата історичних наук.

Слухали характеристики наукової праці С. І. Черевка, яку склав проф. І. П. Крип’якевич, а відчитав С. Т. Білецький.

Ухвалили одноголосно рекомендувати його для переатестації на науковий ступінь кандидата історичних наук.

Слухали характеристики наукової праці І. І. Карпинця, яку склав і прочитав проф. М. М. Кордуба.

Ухвалили одноголосно рекомендувати його для переатестації на науковий ступінь кандидата історичних наук.

Ad 2) Слухали доповіді проф. М. М. Кордуби, в який спосіб члени Інституту можуть допомогти йому при праці над бібліографією історії України.

Висловилися: І. І. Карпинець і С. Т. Білецький обіцяли допомогти проф. М. М. Кордубі при збиранню бібліографічних матеріалів.

Проф. др. *Мирон М. Кордуба*

Іван Карпинець

За секр[етаря] С. Білецький

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-5, арк. 64–65. Оригінал. Машинопис.

№ 232

Витяг із протоколу № 30 від 18 серпня 1945 р. Особливої наради при Наркомі внутрішніх справ СРСР про засудження колишнього співробітника Інституту історії України АН УРСР П. А. Білика

18 серпня 1945 р.

м. Київ

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА № 30

Особого Совещания при Народном Комиссаре Внутренних Дел СССР
от 18 августа 1945 г.

СЛУШАЛИ	ПОСТАНОВИЛИ
242. Дело № 148272/НКГБ УССР, по обв. БЕЛИК Порфирия Антоновича, 1900 г. р., ур[оженца] Полтавской области, украинец, гр[аждани]н СССР, б/п, с высшим образованием. До ареста научный сотрудник института истории Украины. Обв[иняется] по ст. 54-3 и 54-10 ч. II УК УССР.	БЕЛИК Порфирия Антоновича за пособничество немецким захватчикам и антисоветскую агитацию — заключить в исправительно-трудовой лагерь сроком на ДЕСЯТЬ лет, считая срок с 3-го ноября 1944 г.

Нач. Секретариата Особого Совещания
при Народном Комиссаре Внутренних Дел СССР

[Печатка й підпис — факсиміле]⁴⁷

ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 71618, арк. 99. Оригінал. Машинопис.

№ 233

Протокол № 9 засідання Львівського відділу
Інституту історії України АН УРСР

3 вересня 1945 р.
м. Львів

Присутні: І. П. Крип'якевич, М. М. Кордуба, І. І. Карпинець, Т. Я. Голійчук, С. Т. Білецький.

Порядок нарад:

- 1) Звіт з конференції керівників інститутів.
- 2) Приготовлення виробничого плану на 1946 р.

1). Заслухали інформації І. П. Крип'якевича про конференцію керівників львівських інститутів АН з дня 31 серпня 1945 р., на якій обговорено утворення нових інститутів, виробничої дисципліни, графік сумісництв, закупок іноземної літератури, участь наук. робітників у пресі, виховання наукового молодняку, звіт за перший піврік 1945 р., тематичні плани на 1946.

Ухвалили:

- 1) Прийняти до відома графік роботи наук. робітників.
- 2) Прийняти до відома і передати адміністрації складений І. І. Карпинцем список іноземної літератури.
- 3) В справі аспірантури порозумітися з Інститутом у Києві.
- 4) Порозумітися з редакціями газет про бажані популярно-наукові статті і звіти з наукової роботи.

Зголосили такі теми:

І. П. Крип'якевич: 1) Старовинний Львів, 2) Іван Федорів у Львові, 3) Перші зв'язки Зах[ідної] України з Росією, 4) Інформація про працю Інституту іст[орії] України.

М. М. Кордуба: Вияснення у справі приналежності Закарпаття до галицького князівства.

І. І. Карпинець: 1) З історії нафтової промисловості Галичини, 2) Початки продукції газу в Галичині.

С. Т. Білецький: Загарбання німцями Дорогичина.

Т. Я. Голійчук: Зміна правопису 1859 р.

⁴⁷ П. А. Білик помер 22 лютого 1951 р. у Карагандинському “поправно-трудовому” таборі. Реабілітований посмертно 4 листопада 1993 р. Прокуратурою м. Києва на підставі ст. 1 Закону УССР від 17 квітня 1991 р. “Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні”, оскільки у його справі “відсутня сукупність доказів обґрунтованості притягнення його до відповідальності”.

2). Слухали інформації І. П. Крип'якевича про підготовлення тематичного плану на 1946 р. Робітники львівського відділу Інституту іст[орії] України в 1945 р. опрацювали такі групи тем: а) Діяльність Леніна ([В. Т.] Горбатюк), б) Листування Б.Хмельницького ([І. П.] Крип'якевич), в) Галицько-Волинське князівство ([М. М.] Кордуба, [С. Т.] Білецький), г) Галичина ХІХ–ХХ ст. ([І. І.] Карпинець, [О. А.] Терлецький, [Т. Я.] Голійчук, [І. І.] Біляквич), д) Історіографія ([В.Т.] Горбатюк). Бажано в майбутньому разі скупчити працю на меншій кількості головних проблем, а також взяти під увагу участь у підготовленні підручників, видавництво джерел, допоміжні науки.

Висловилися:

М. М. Кордуба: Підготовляє бібліографію історії України і покажчик псевдонімів і криптонімів; для колективної роботи надається збірки матеріалів про назви осель (зібрав анкети для 900 сіл Галичини), має університетські лекції про гевристику української історії; бажано закласти в Інституті теки з відписами актів з експедицій по архівах.

І. І. Карпинець: Бажано скупчити роботу коло історії Галичини ХІХ–ХХ ст.; потрібні реперторії архівів; обласний архів у Львові повинен продовжувати видавництво Актів грод[ських] і земських; музеї повинні скласти інвентарі своїх фондів. Бажано притягнути до підготовних робіт людей на договорах.

С. Т. Білецький: Потрібне перевидання кодексу грамот для епохи Гал[ицько]-вол[енського] князівства.

Т. Я. Голійчук: Потрібні індекси до справоздань галицького сейму.

І. П. Крип'якевич: Як виявила дискусія, підготовлення тематичного плану на 1946 р. повинно іти у двох напрямках: а) основних монографічних праць, б) підготовних інвентаризаційних робіт; треба знайти компроміс між обома становищами, з огляду на мале число людей, що працюють в Інституті.

Ухвалили: Продовжувати дискусію на слідуєчому засіданні.

І. Крип'якевич

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-5, арк. 73–74. Оригінал. Машинопис.

№ 234

Протокол № 10 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР

12 вересня 1945 р.

м. Львів

Присутні: Крип'якевич І. П., Терлецький О. А., Кордуба М. М., Голійчук Т. Я., Карпинець І. І., Горбатюк В. Т., Білецький С. Т.

Порядок нарад: Тематичний план на 1946 р.

Слухали інформації І. П. Крип'якевича про тематичний план на 1946 р. на основі дискусії ІХ засідання. Підготування плану повинно іти у двох напрямках: а) індивідуальних монографічних праць, б) колективних робіт, у ділянці підручників, публікації джерел, джерелознавства, історіографії, словників — біографічного, історично-географічного та реалій, історичного атласу, бібліографії, допоміжних дисциплін. Наукові співробітники повинні заявити, які теми бажають опрацювати в 1946 р.

І. П. Крип'якевич має намір закінчити видання листів Хмельницького, звертаючи головно увагу на архіви; одночасно буде працювати над біографією Б. Хмельницького (до кінця 1948 р.); додатково буде приготувати бібліографію Хмельниччини.

М. М. Кордуба: З причини, що у Львові немає угорських і ін[ших] зах[ідно]-європейських видань, мусів спинити працю над історією Галицько-Волинської держави і займається продовженням бібліографії історії України, і цю тему пропонує на 1946 р. З допомогою інших робітників, і евент[уально?] студентів бажає продовжувати збирання топографічних назв Галичини. У справі складання бібліографії історії України відбув нараду з товаришами наук. робітниками, але реальну допомогу дав тільки т. Білецький.

О. А. Терлецький: Має намір закінчити працю про Головну Руську Раду; бажає приступити до видання документів Г[оловної] Р[уської] Ради; в пізнішому часі хоче зайнятися історією сервітутів (1850–60 рр.).

І. І. Карпинець: Головна тема — Економічний стан Галичини 1772–1800 рр. (евент[уально?] до 1815 р.); бажав би також дати ініціативу до інвентаризації архівного матеріалу, без якої дальша дослідча робота являється неможлива; збирає також топографічну бібліографію. Пропонує закласти в Інституті теки для збирання різного роду матеріалів для майбутніх дослідів.

Т. Я. Голійчук буде продовжувати працю “Політика Австрії супроти галицьких українців”, до 1875 р.

С. Т. Білецький: Пропонує теми: а) Монографія Романа і Данила, б) Історичний атлас України, в) видання кодексу документів до історії Галицько-Волинської держави (до кінця XIV ст.). Заявляє готовність брати участь у складанню історично-географічного атласу та бібліографії.

В. Т. Горбатюк: Бажає закінчити кандидатську роботу “Ленінська «Искра» і боротьба за соц. дем. робітничу партію на Україні”, використовуючи зах[ідно]-українські матеріали, — закінчить у лютому–березні; буде продовжувати сьогорічну тему “Драгоманів і українська історіографія”. Вітає намагання львівського відділу не обмежувати[сь] провінціональними темами, а служити загальноукраїнській історіографії; признає важливість інвентаризації архівних матеріалів; Інститут повинен дати також ініціативу до популярно-наукових видань та через семінарійні заняття увійти у зв'язок зі студентством, щоб приготувати майбутніх наукових робітників.

Вияснення в окремих питаннях дали М. М. Кордуба, Т. Я. Голійчук, С. Т. Білецький та І. П. Крип'якевич.

Ухвалили прийняти до відома, що М. М. Кордуба через відсутність заграничних видань перепинив працю над темою “Галицько-Волинська держава в XIV ст.” та займається збиранням матеріалів до бібліографії історії України.

Ухвалили прийняти тематичний план на 1946 р. (долучується)⁴⁸.

Поза планом проектуються такі роботи:

І. П. Крип'якевич: Бібліографія Хмельниччини.

О. А. Терлецький: Приготування матеріалів Гол. Руської Ради.

М. М. Кордуба: Організація збирання топографічних назв Галичини.

І. І. Карпинець: а) організація інвентаризації архівних матеріалів до історії Галичини в XIX ст., б) складання тек для збірки різnorodних матеріалів в Інституті.

І. Крип'якевич
зав[ідувач] льв[івського] відд[ілу] Інст[итуту] і[сторії] У[країни]

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-5, арк. 77–79. Оригінал. Машинопис.

№ 235

Протокол № 11 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР

2 листопада 1945 р.
м. Львів

Присутні: Крип'якевич І. П., Терлецький О. А., Кордуба М. М., Голійчук Т. Я., Карпинець І. І., Горбатюк В. Т.

І. Слухали: доповіді І. П. Крип'якевича про його роботу “Листи і універсали Б. Хмельницького — повне видання з коментарями”.

Всіх документів Хмельницького збереглося коло 400, з цього оригіналів 100, інші акти в копіях або перекладах; рукописні та вести переховуються у 40 різних архівах та бібліотеках. Видання листів Хмельницького почалися в XVIII ст.; всіх видань було коло 100. Дотепер не опубліковано в повному тексті коло 120 актів. Фальсифікатів існує понад 20.

Дотепер І. П. Крип'якевич провів таку роботу: передрукував машинкою всі публіковані документи Хмельницького; провів евіденцію актів, що збереглися в рукописах; скопіював рукописи збережені у Львові; зредагував тексти документів, що збереглися в оригіналах; приготував описи і коментарі для документів, публікованих у повному тексті; приготував матеріали до вступу.

⁴⁸ Тематичний план не друкується.

У публікації всі документи будуть впорядковані хронологічно — всуміш листи, універсали, інструкції і ін. Форма видання кожного акту така: порядковий номер; рік, день і місяць (у двох календарях), місцевість; зміст акту; текст з варіантами; перелік рукописів і дотеперішніх видань; примітки до осіб, місцевостей і листів, згаданих в акті.

І. П. Крип'якевич склав проект приписів транскрипції, який повинен бути переглянутим і затверджений Археографічною Комісією Інституту історії України, у порозумінню з Інститутом мовознавства.

Для дальшої роботи на 1946 р. залишається: скопіювати або сфотографувати відомі оригінали і копії у поза львівських архівах; зредагувати тексти на основі затвердженої транскрипції.

У процесі роботи над документами Хмельницького виринув ряд питань, що торкаються дипломатики козацької канцелярії, авторства листів, з яких деякі були складені самим гетьманом, інші ген[еральним] писарем Виговським або канцеляристами, справ, мови і стилістики листів, — ці питання видавець обговорить окремо.

Висловилися:

М. М. Кордуба: Уважає необхідним фотографувати всі оригінали. Щодо правопису — зберегти повний правопис по змозі також у копіях; передрукувати також сумнівні акти і фальсифікати; давати опис оригіналів; регести повинні віддавати докладно текст акту.

І. І. Карпинець: Уважає бажаним помістити у виданню фотокопії оригінальних документів. Подає зауваження щодо правопису, опису печаток, фальсифікатів. Необхідно домагатися, щоб Польща повернула філіалові бібліотеки АН у Львові рукописи, вивезені до Кракова.

С. Т. Білецький: Дає зауваження щодо правопису; фотокопії помістити у виданні, як окремий додаток; необхідно добути вивезені до Кракова рукописи.

В. Т. Горбатюк: Дати фотокопії тільки особливо цінних документів, сумнівні акти подати у тексті, евентуально іншим друком; поширити пояснення до текстів. У справі повернення архівів вислати офіційне письмо.

Т. Я. Голійчук: Повідомляє, що за німецької окупації пропали деякі акти Обласного історичного архіву, а також з Університету ім. Франка, імовірно вивезені службовцями.

О. А. Терлецький: Дає зауваження про інтервенцію; в Обл[асному] іст[оричному] архіві пропали теки з актами Гол[овної] Руської Ради з 1848 р.

І. П. Крип'якевич дав пояснення до справ порушених в дискусії: форма регестів, фотокопії, фальсифікати, опис оригіналів, примітки.

Ухвалили:

- 1) Прийняти до відома доповідь І. П. Крип'якевича про його працю.
- 2) Вислати письмо з Інституту до архівного відділу НКВС у справі повернення архівів з Польщі.

Зав[ідувач] відділом Інституту історії України
АН УРСР у Львові

І. Крип'якевич

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-5, арк. 86–88. Копія. Машинопис.

№ 236

Заява кандидата історичних наук М. І. Супруненка директору Інституту історії України АН УРСР М. Н. Петровському з вимогою зарахувати його на повну ставку старшого наукового співробітника

*6 грудня 1945 р.
м. Київ*

16 жовтня ц. р. я подав Вам заяву з проханням перевести мене з Іб.Х.1945 р. на повну ставку в інституті в зв'язку з тим, що я залишив роботу в Комісії по історії Вітчизняної війни, де працював я згідно постанови Президії АН УРСР. Після подачі заяви я двічі був у Вас на прийомі, але Ви мені нічого не говорили з приводу поданої мною заяви і я вважав, що справа розв'язана так, як я просив. В кінці жовтня я захворів і уже під час хвороби дізнався, що Ви продовжуєте виплачувати мені півставки.

Вважаючи, що моє виробниче навантаження в інституті дорівнює повній ставці і що лише по мотивах формальним я раніше не мав права одержувати повної ставки, я розглядаю факт Вашого відмовлення у переведенні мене на повну ставку, а також подібні до цього інші факти, як намагання вижити мене з інституту з мотив[ів] особистого характеру. Ці обставини примушують мене просити Вас дати мені мотивовану відповідь на мою заяву, якщо Ви продовжуєте вважати, що я можу працювати в інституті лише на півставки.

М. Супруненко

НА ІУ НАН України, ф. 1, оп. 4, спр. 177, арк. 22. Оригінал. Автограф.

Опубл.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.): Збірник документів і матеріалів: У 2 ч. — Ч. 2. — С. 22–23.

№ 237

Протокол № 15 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР

*7 грудня 1945 р.
м. Львів*

Присутні: [І. П.] Крип'якевич, [М. М.] Кордуба, [О. А.] Терлецький, [Т. Я.] Голійчук, [С. Т.] Білецький, І. П. Сойко, [В. Т.] Горбатюк, [І. І. Карпинець]⁴⁹.

⁴⁹ Прізвище відновлено за змістом документу.

Слухали доповіді В. Т. Горбатюка “Ленінська «Искра» і боротьба за соц[іал]-дем[ократичну] роб[ітничу] партію на Україні”.

До наміченої теми повелося відкрити архів київської соц[іал]-дем[сократичної] організації та студентських організацій з 1900–1904 р. Ці матеріали виявляють, що на Україні існували сильні революційні організації, що приймали платформу большевизму; матеріали дозволяють також вяснити зародження інших партійних напрямків. Значну частину документів вже скопійовано; на їх основі автор складе роботу про Київський комітет, як кандидатську дисертацію. Подає схему роботи. Студентський рух відкладає до дальшого часу.

Висловилися:

Кордуба М. М. уважає метод досліду правильним, остерігає, щоб занадто не поширювати вступу.

Карпинець І. І. Зріст впливу большевизму в 1900-х роках був імовірно вислідом зросту індустріальних центрів на Україні. Треба б перевірити, чи в Галичині існувала аналогічна група.

Терлецький О. А. Тему треба опрацювати як дослідження початків большевизму на Україні; бажано скоро надрукувати матеріали.

Крип'якевич І. П. Робота дає нове освітлення революційного руху 1900-их років на Україні; бажано було б притягнути також матеріал з Галичини, який повинен зберігатися в архіві М. Ганкевича. Матеріали видати окремим томом. Для закінчення дисертації прийняти кінець березня 1946 р.

Горбатюк В. Т. дав вяснення на поставлені запитання. Для закінчення роботи потрібно ще розглянути київські архіви.

*І. Крип'якевич
зав[ідувач відділу] Інст[итуту] і[сторії] У[країни]*

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-5, арк. 100. Оригінал. Машинопис.

№ 238

Протокол № 16 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР

*21 грудня 1945 р.
м. Львів*

Присутні: Крип'якевич І. П., Терлецький [О. А.], Кордуба [М. М.], Голійчук [Т. Я.], Карпинець [І. І.], Білецький [С.Т.], Сойко [І. П.].

Порядок нарад:

1. Доповідь Т. Я. Голійчука “Політика Австрії супроти галицьких українців 1860–1870 рр.”.
2. Виконання тематичного плану за 1945 р.
3. Тематичний план на 1946 р.

Слухали доповіді Т. Я. Голійчука “Політика Австрії супроти галицьких українців 1860–1870 рр.”, за планом на 1945 р.

Автор поділив матеріал на дві частини: останні роки абсолютизму і початки конституційного ладу. У першій частині обговорив факти пригнічування українців Австрією, як процес робітників Ставропігійського Інституту 1858 р., обмеження преси, справа уведення латинки; у другій частині — уведення статуту для Галичини, некорисного для українського народу, зло вжиття при виборах, діяльність Голуховського і ін. Архівні матеріали, на яких мала спиратися робота, були вивезені німцями і повернули недавно, так що автор для закінчення праці потребує ще два місяці.

Висловилися:

Терлецький О. А.: Треба підкреслити сильніше симпатії до Росії, що виникли як наслідок австрійського гніту.

Кордуба М. М.: Бажано вяснити, чи проекти заведення нового календаря і латинського правопису виходили від кураєвого чи від центрального уряду; використати пресу, що важна не так фактами, як настроями.

Карпинець І. І.: На австрійську політику супроти українців впливали головню три моменти: 1) страх перед Росією, 2) симпатії до польських феодалістів, 3) незнання українського народу і його культури.

Крип’якевич І. П.: Праця т. Голійчука обговорювала на одному з давніших засідань відділу; автор провів коректури, які вказала дискусія, і дав картинку пригнічування українського народу Австрією. Для дослідження праці дозволити авторові два місяці.

Голійчук Т. Я.: Дав відповідь на зауваження.

Ухвалили: Прийняти роботу Т. Я. Голійчука і дозволити докінчити її до кінця лютого 1946 р.

Ad 2: Слухали інформації зав[ідувача] відділом І. П. Крип’якевича про закінчення робіт за планом на 1945 р.

Висловилися:

Карпинець І. І.: Працю закінчить до кінця грудня 1945 р.; переписування машинкою буде тривати три тижні.

Білецький С. Т.: Просить продовжити термін закінчення карти, потрібної до праці, разом з коментарем, до кінця лютого 1946 р.

Ухвалили: Дозволити С. Т. Білецькому термін закінчення праці до кінця лютого 1946 р.

Ad 3: Слухали інформації зав. відділом І. П. Крип’якевича про листа директора Інституту історії України з 27 листопада 1945 р., яким повідомлено про ухвалений Вченою Радою Інституту новий тематичний план для відділу на 1946 р. Ухвалою затверджено теми тт. Білякевича І. І. і Горбатюка В. Т., а всім іншим наук. співробітникам пропонуються нові теми. Доручено розглянути цей план на засіданні відділу і внести деякі уточнення (термін виконання, можливо перемену авторів).

Висловились:

Крип’якевич І. П.: Від 30 років працює над періодами Хмельниччини, в 1945 р. почав роботу над повним виданням листування Бог[дана]

Хмельницького, в 1946 р. мав намір це видання закінчити і розпочати біографію Б. Хмельницького. Вважає некорисним для Інституту переривати ці роботи, особливо видання листів Б. Хмельницького, тим більше, що в 1948 р. приходить 300-річчя повстання 1648 р. і на цей термін треба буде підготувати основні роботи про Хмельницького. Просить дозволити йому докінчити видання листування Б. Хмельницького. Над пропонуваною Інститутом темою “Зв’язки західно-українських земель з Росією в XIV–XIX ст.” працював частково в 1940–41 р. і готов її прийняти як другу тему, але тільки в обсягу до кінця XVIII століття, бо що до XIX ст. не вважає себе спеціалістом.

Кордуба М. М.: Ухвала Вченої Ради Інституту викликає зачудовання: Інститут знехтував тематичний план, опрацьований львівським відділом, і накидає нову тематику, не рахуючися з тим, що справа іде не з студентами-початківцями, а з старшими науковими робітниками, які довгі роки працюють над своїми темами. Буває, що наукові установи самі пропонують нові теми, але роблять це шляхом конкурсів або добровільного співробітництва, а не накидають робіт спеціалістам. Успішна праця є можлива тільки тоді, коли погоджується з особистим зацікавленням автора. Накидати, напр[иклад], медієвістові тему з XX ст. значить згори засуджувати роботу на невдачу. Призначеної йому теми “Закарпатська Україна — науково-популярний нарис” не може прийняти, з таких причин: 1) поки нема наукової праці про Закарпаття, не можна не писати праці популярної, яка не компрометувала б фірми АН. 2) У Львові нема малярських праць про історію комітетів Закарпатської України, і вони своєю мовою недоступні. 3) Уважає своїм завданням продовжувати роботу над бібліографією історії України, над якою працює 20 років і прибирав ок. 50 000 карточок. Вимагає, щоб Інститут залишив йому обрану ним тему “Бібліографія історії України”.

Терлецький О. А.: Від 1940 р. працює над темою “Головна Руська Рада 1848–1851 р.”; відкрив цілий ряд нових архівних матеріалів, що кидають нове світло на революцію 1848 р.; з самого Обласного Історичного Архіву має до 900 ексцептів, частина цих актів була вивезена або знищена німцями, так що ці виписки мусять тепер заступати затрачені документи. Опрацював в 1945 р. тему 1) справа з’єднання укр[аїнських] земель, 2) селянство, а в 1946 р. мав намір продовжувати роботу і дати оцінку Головної Руської Ради. Уважає своїм обов’язком супроти української історіографії цю працю докінчити. Має вже 73 р. життя і 50 років наукової праці; не в силі брати нову тему, а над темою, яку пропонує йому Інститут “Запровадження церковної унії в західно-українських землях”, ніколи не працював. Просить залишити обрану ним тему “Головна Руська Рада”.

Карпинець І. І.: Пропоновану Інститутом тему “Україна в планах німецьких загарбників в 1870–1944 р.” вважає дуже важкою до опрацювання, бо нема ніяких підготовчих робіт, а архівні матеріали можна б

знайти тільки у німецьких архівах, якщо вони не були знищені; у Львові можна б щонайбільше скласти некомплектний бібліографічний показник газетних матеріалів до цієї теми. Готов прийняти тему, пропонувану С. Т. Білецькому “Політика Австрії в західно-українських землях, ч. I, 1772–1850”, але закінчуючи її 1847 р., з огляду на те, що роки 1848–51 опрацював у своїй монографії О. А. Терлецький. Але треба звернути увагу, що у львівських архівах є тільки частина матеріалів, а основні фонди зберігаються у Відні.

Голійчук Т. Я. приймає тему “Історія т. зв. Нової ери в східній Галичині”.

Білецький С. Т. Працював і працює виключно по середньовічній історії та історичній картографії і до опрацювання тем з XIX ст. не має потрібної підготовки. З огляду на те, що пропонувану тему “Політика Австрії” переймає І. І. Карпинець, С. Т. Білецький просить залишити його при темі “Історичний атлас України”, за планом, ухваленим відділом; це його спеціальність, і в 1945 р. зарисував ряд історичних карт поза планом.

Сойко І. П. погоджується виконати “Запровадження церковної унії в західно-українських землях в XVII і пол. XVIII ст.”.

Крип'якевич І. П. стверджує, що з нових тем, пропонуваних Вченою Радою Інституту, робітники відділу приймають 4, та просять залишити 4 теми, ухвалені відділом (окрім 3 тем вже затверджених Вченою Радою).

Ухвалили прийняти тематичний план у новій (третій) редакції і передати його на затвердження Вченій Раді Інституту історії України.

І. П. Крип'якевич

зав[ідувач] львів[івського] відд[ілу] Інст[итуту] іст[орії] Укр[аїни]

Архів ІУ ім. І. Крип'якевича НАН України, оп. VI-ф, № Г-5, арк. 102–105. Копія. Машинопис.

№ 239

Постанова ЦК КП(б)У “Про науково-тематичні плани Відділення суспільних наук Академії наук УРСР та їх виконання”

22 жовтня 1946 р.⁵⁰

м. Київ

ЦК КП(б)У отмечает, что научно-тематические планы Отделения общественных наук имеют серьезные недостатки. Эти недостатки заключаются в отрыве институтов Отделения общественных наук от задач, стоящих перед нашей страной в деле восстановления и развития народного хозяйства и культуры, в деле завершения построения социалистического общества и постепенного перехода от социализма к коммунизму.

⁵⁰ Постанова ухвалена шляхом опиту членів політбюро ЦК КП(б)У, долучена до протоколу засідання політбюро ЦК КП(б)У від 28 жовтня 1946 р.

В научно-тематических планах отсутствуют темы по философии, политической экономии социализма, теории советского государства и права, экономике и политике современных капиталистических стран, а также темы, разоблачающие буржуазно-националистические теории в области истории, литературы, языка, искусства, фольклора и этнографии.

Недостаточно представлены в научно-тематических планах темы по вопросам: истории совместной борьбы народов СССР против чужеземных захватчиков, против царизма и помещичье-капиталистического гнета, по вопросам общности исторических судеб славянских народов.

В тематических планах институтов Отделения общественных наук мало тем, в которых бы вопросы истории Украины, украинской литературы, искусства, фольклора и этнографии разрабатывались в неразрывной связи с историей и культурой народов СССР.

В тематическом плане Отделения общественных наук намечено значительное количество тем, которые не требуют глубоких специальных научных исследований и выполнение которых сводится только к написанию популярных брошюр и журнальных статей. Мало тем, выполнение которых привело бы к созданию капитальных научных работ и монографий.

Ряд тем не актуальны и не имеют научной ценности, как, например, “Українські дерев’яні дзвіниці”, “Народні головні убори” и др.

Из 223 тем в планах Отделения общественных наук на 1946 год только 42 темы посвящены современным вопросам истории, экономики, литературы, языка и искусства.

ЦК КП(б)У считает, что отставание научной работы Отделения общественных наук от растущих требований современной жизни, несоответствие уровня научной работы задачам, стоящим перед советской наукой, отсутствие в тематических планах актуальных тем объясняются теоретической слабостью некоторой части научных работников, боязнью руководителей институтов ставить для изучения и разработки актуальные вопросы современности, тенденцией отдельных научных работников к уходу от острых вопросов современности, а также низким уровнем идейно-политической работы в институтах Академии наук УССР.

Выполнение научно-тематического плана Отделения общественных наук проходит явно неудовлетворительно, особенно это относится к работам по тематике советского периода. К выполнению актуальных тем “Народное хозяйство УССР за 30 лет советской власти”, “История Украины в советский период”, т. IV, “Экономическая география УССР”, т. III, “Історія української радянської літератури”, “Історичний словник української літературної мови”, “Радянське мистецтво часів громадянської війни”, “Украинско-русский словарь” и др. в институтах Отделения общественных наук по существу еще не приступили. По Институту истории из запланированных в 1946 году работ подготовлена к печати только одна статья “О происхождении украинского народа”.

Значительная часть научных работ переносится из года в год. Тема “Національно-визвольна боротьба українського народу проти шляхетської Польщі в другій половині XVI і першій половині XVII ст.”, начиная с 1943 года, ежегодно переносится и до настоящего времени еще не закончена.

Институт экономики не выпустил ни одной значительной теоретической работы по современной экономике, по обобщению практики социалистического строительства. В 1946 году институт ограничился опубликованием статей в журналах и газетах. Опубликованные статьи написаны на низком идейном уровне и не представляют самостоятельной научной ценности.

В выпущенных работах по истории Украины (“Краткий курс истории Украины”, “История Украины”, т. I, в “Нарисах истории украинской литературы”, в “Наукових записках” Института литературы) имеются извращения и ошибки националистического характера, вскрытые и осужденные ЦК ВКП(б) и ЦК КП(б)У. Несмотря на критику, данную Центральным Комитетом ВКП(б) и XIII пленумом ЦК КП(б)У, институты Отделения общественных наук крайне медленно перестраивают свою работу. До сих пор не закончен пересмотр тематических планов с целью устранения неактуальных и мало актуальных тем, не вскрыты и не подвергнуты исчерпывающей научной критике коллективами институтов истории и литературы имеющиеся в их научных работах ошибки.

Институты Отделения общественных наук не превратились в центры научной мысли, не оказывают влияния на развитие общественных наук на Украине, не обслуживают теоретические запросы кадров, оторвались от научной общественности и научных учреждений, не привлекают к выполнению научных работ работников вузов, научно-исследовательских институтов, а также теоретически подготовленные кадры, работающие в советском и партийном аппарате, в промышленности и сельском хозяйстве.

Директора институтов Отделения общественных наук не организовали работу по повышению квалификации научных работников, примирились с тем, что некоторые научные сотрудники за последние годы фактически не занимались научной работой. За три года лишь 2 научных работника Отделения общественных наук защитили диссертации на степень доктора наук, 25 защитили диссертации на степень кандидата наук.

При подборе научных кадров директора институтов недостаточно уделяют внимания их квалификации и навыкам к научной работе. В результате такого подбора кадров и неудовлетворительного воспитания их в институтах Отделения общественных наук имеются научные сотрудники, которые, проработав 5–10 лет, не защитили кандидатской диссертации.

Многие кандидаты наук, защитившие кандидатские диссертации пять и более лет тому назад, слабо работают над дальнейшим повышением своей научной квалификации.

ЦК КП(б)У отмечает, что Управление кадров и Управление пропаганды и агитации ЦК КП(б)У не оказывали должной помощи Президи-

диуму Академии наук УССР в подборе и политическом воспитании научных кадров институтов общественных наук Академии наук УССР.

Президиум Академии наук УССР и директора институтов мало уделяют внимания отбору кандидатов в аспирантуру, вследствие чего набор пущен на самотек. Подготовка и воспитание научных работников через аспирантуру проходит неудовлетворительно.

Институты Отделения общественных наук до сих пор не установили творческой связи с соответствующими институтами Академии наук СССР, не ставили перед собой задачи привлечь крупнейших специалистов Академии наук СССР для помощи и участия в работе институтов Отделения общественных наук Академии наук УССР. Директора институтов мало практиковали посылку способных научных работников в длительные командировки в крупнейшие центры страны с целью изучения научных материалов, получения квалифицированных консультаций и т. д.

Президиум Академии наук УССР мало уделяет внимания работе институтов Отделения общественных наук, не создает необходимых условий для научно-исследовательской работы и не принял должных мер для привлечения к работе в институтах Отделения общественных наук действительных членов и членов-корреспондентов АН УССР, работающих и проживающих в других городах СССР.

ЦК КП(б)У постановляет:

1. Обязать Президиум АН УССР (г. Палладина) устранить отмеченные в этом постановлении недостатки в работе институтов Отделения общественных наук.

2. Обязать Президиум Академии наук УССР (г. Палладина) пересмотреть научно-тематические планы Отделения общественных наук с целью решительного поворота внимания научных работников к разработке актуальнейших проблем современности: исследование закономерностей развития социалистического общества, обобщение опыта социалистического строительства, разработка вопросов политической экономии социализма, теории советского государства и права, вопросов международного права, исследование и освещение вопросов совместной борьбы народов СССР против чужеземных захватчиков, против помещичье-капиталистического гнета; вопросов общности исторических судеб славянских народов, вопросов советской литературы, искусства и языка, а также вопросов экономики и политики современных капиталистических стран и стран народной демократии.

Планом научных работ должны быть предусмотрены темы, разоблачающие современные буржуазные реакционные теории общественного развития и подвергающие критике ошибки и извращения националистического характера, имевшие место в ряде работ институтов Отделения общественных наук.

3. ЦК КП(б)У считает на ближайшее время главной задачей институтов Отделения общественных наук подготовку и издание таких работ:

- а) “Краткий курс истории Украины”, дающий марксистско-ленинское освещение вопросов истории Украины;
- б) “Народное хозяйство Украины за 30 лет советской власти”;
- в) “Краткий курс истории украинской литературы”;
- г) курс украинского языка для вузов;
- д) сборник критических статей против буржуазно-националистических концепций Грушевского и его “школы”;
- е) работы, освещающие вопросы истории Украины советского периода;
- ж) монографии по вопросам политической экономии социализма;
- з) сборники научных работ по вопросам экономики, философии, истории, литературы, искусства, языка славянских народов;
- и) научные работы по вопросам украинского советского фольклора и искусства.

4. ЦК КП(б)У обязывает Президиум Академии наук УССР (т. Палладина), бюро Отделения общественных наук (т. Птуха) и партийную организацию Академии наук УССР (т. Исаковича) улучшить постановку контроля за выполнением научных тематических планов и за качеством научных работ, выполняемых в институтах общественных наук, повысить идейно-теоретический уровень научных записок институтов.

5. В связи с тем, что нынешняя структура институтов Отделения общественных наук организационно не обеспечивает выполнения задач, стоящих перед отделением, рекомендовать Президиуму Академии наук УССР (т. Палладину) пересмотреть структуру институтов Отделения общественных наук и их отделов. Проект реорганизации представить на рассмотрение ЦК КП(б)У и Совета Министров УССР к 15 декабря с. г.

6. Обязать Президиум Академии наук УССР (т. Палладина) укрепить состав научных работников институтов Отделения общественных наук, заменяя квалифицированными работниками людей, не имеющих достаточной научной квалификации.

7. Обязать Управление кадров ЦК КП(б)У до 1 января 1947 года подобрать из состава лучших работников вузов и научно-исследовательских учреждений УССР 10 научных работников для укрепления институтов Отделения общественных наук.

8. Обязать директоров институтов Отделения общественных наук коренным образом улучшить работу по подготовке и воспитанию молодых научных кадров как через аспирантуру, так и путем подготовки и защиты диссертаций научными работниками институтов Отделения общественных наук. Улучшить контроль за качеством диссертационных работ, обратив особое внимание на подготовку к защите докторских диссертаций.

9. Обязать Управление пропаганды и агитации ЦК КП(б)У и партийный комитет Академии наук УССР разработать мероприятия по дальнейшему улучшению идейно-политической и воспитательной работы среди научных кадров институтов Академии наук УССР.

10. Обязать Управление кадров ЦК КП(б)У, Управление пропаганды и агитации ЦК КП(б)У и Президиум Академии наук УССР разработать мероприятия по подбору и подготовке научных кадров Отделения общественных наук Академии наук УССР.

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 959, арк. 24–30. Оригінал. Машинопис.

Опубл.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.): Збірник документів і матеріалів: У 2 ч. — Ч. 2. — С. 23–29.

№ 240

Постанова ЦК КП(б)У “Про роботу сесії Академії наук УРСР”

12 квітня 1947 р.

м. Київ

1. Политбюро ЦК КП(б)У устанавливает, что несмотря на то, что ЦК КП(б)У еще 21 марта 1947 г. принял постановление о сроках созыва очередной сессии Академии наук УССР и что было достаточно времени для того, чтобы Управление пропаганды и агитации ЦК КП(б)У проверило по существу проект плана Академии наук УССР на 1947 г., — в плане оказались серьезные ошибки. Начальник Управления пропаганды и агитации, секретарь ЦК КП(б)У т. Назаренко, а также секретарь ЦК КП(б)У т. Литвин не проделали необходимой работы по рассмотрению плана и не обеспечили должного руководства работой сессии Академии наук УССР.

2. Считать совершенно недопустимым тот факт, что по плану работ Института истории Академии наук УССР в качестве соавтора работы “Критика буржуазно-националистической концепции Грушевского и его «школы»” выдвинут ученик и последователь Грушевского Крипякевич И. П. — автор злобной антисоветской фашистской книги “История Украины”, изданной им при немецкой оккупации во Львове.

Считать это грубой ошибкой коммунистической группы Академии наук УССР.

3. Одобрить мероприятия комиссии Политбюро ЦК КП(б)У по вопросам науки (*т. Мануильский*), намеченные уже в ходе сессии 11 апреля с. г., по организации критики на заседании сессии Академии Крипякевича, его концепции, являющейся концепцией Грушевского, приведшей его в немецко-фашистский лагерь, и о внесении предложения об исключении Крипякевича из списка авторов плана Академии наук УССР.

Считать также правильным предложение о том, чтобы взять под особый контроль работу в Академии старшего научного сотрудника Института украинской литературы им. Т. Г. Шевченко Косарика, который допустил в своем выступлении на сессии Академии наук грубые ошибки.

4. Отметить, что секретарь ЦК КП(б)У по пропаганде т. Назаренко, а также секретарь ЦК КП(б)У т. Литвин проявили нерешительность в этом

деле и уже после того, как было принято указанное предложение в отношении Крипякевича, допустили беспечность и не довели до конца дело, в результате чего первые выступления на заседании сессии Академии наук организованы плохо.

Поручить комиссии и в первую очередь под личную ответственность гг. Литвина и Назаренко обеспечить лучшую организацию прений в следующем заседании и дать развернутое выступление с критикой исторической концепции Крипякевича (Грушевского), приведшей его в лагерь фашизма.

5. План Академии наук УССР на 1947 г. должен быть принят сессией Академии в основном, с поручением Президиуму Академии наук УССР окончательно отредактировать план с учетом предложений, внесенных при обсуждении плана на сессии. Вопрос о принятии постановления по плану на сессии или на заседании Президиума комиссии по вопросам науки решить в зависимости от качества проекта.

6. Поручить комиссии ЦК КП(б)У по вопросам науки внимательно рассмотреть по существу план Академии наук УССР и внести в него необходимые поправки, исходя из обмена мнений на заседании Политбюро ЦК КП(б)У.

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 1036, арк. 16–17. Оригінал. Машинопис.

Опубл.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 2. — С. 29–31.

№ 241

Витяг із стенограми наради в ЦК КП(б)У про боротьбу з проявами націоналізму в історичній науці

29–30 квітня 1947 р.

м. Київ

Тов. Мануїльський: Центральний Комітет Комуністичної партії (більшовиків) України скликав цю нараду і надає їй великого значення. Вам відомо, що за останні роки на історичному фронті ми маємо прояви буржуазного націоналізму. Це може здаватися парадоксом, але це сумнівний⁵¹ факт, що після Вітчизняної війни, де наш народ проявив такий величезний патріотизм, після того, як суспільний розвиток і досвід історії показав, що буржуазний націоналізм — і не лише на Україні, а і в інших країнах — переродився в фашизм, ми напередодні 30-ліття радянської влади зібралися, щоб обговорювати питання про прояви буржуазного націоналізму в галузі історії.

Ми повинні на нинішній нараді вскрити суть помилок буржуазно-націоналістичного характеру в галузі історії, маючи на увазі “Короткий

⁵¹ Так у документі. Має бути “сумний”.

нарис історії України” і “Курс історії”, які появились кілька років тому. Ми мусимо також вскрити коріння цих помилок безбоязно, без компромісів, як робили завжди більшовики. Ми мусимо також пошукати причин, які підготували це сповзання наших радянських істориків на рельси буржуазного націоналізму. І особливо ми повинні приділити увагу причинам, які сприяли тому, що ми спізнились з розкриттям тих шкідливих наслідків, які має буржуазно-націоналістичний ухил взагалі в суспільному житті, а також у галузі історії.

Разом із тим, дуже бажано, щоб ви, історики, в м. Києві — нашій столиці, які зібралися сьогодні, висловили одверто (не треба боятися критики, не треба боятися навіть суперечок, бо в суперечках рождається істина) свої думки з приводу того, які міроприємства повинні вжити на історичному фронті, щоб скоріше ліквідувати наслідки пережитків буржуазного націоналізму і разом із тим утворити умови, які застерігали нас і радянських вчених від повторення тих помилок, які мали місце в минулому.

Ми обговорювали у себе, який характер надати нашій нараді. Ми, розуміється, могли виставити зараз доповідача, який зробив би доповідь, охарактеризував ці помилки, але я гадаю, що наша дискусія буде далеко жвавіша, коли ми обійдемося без доповіді, коли самі історики візьмуть ініціативу і відкриють дискусію по питаннях, які я накреслив у вступній промові. Я гадаю, що буде велика користь від такої дискусії в Інституті історії, яка відкриється зараз в цій кімнаті.

Ось у чому зміст цієї наради, і я прохаю вас зараз після вступної промови — ви в курсі справи, ви знаєте, яка критика провадилася відносно і “Короткого курсу історії України” і “Нарисів історії України” — висловити відверто і щиро ваші думки. Це буде на користь нашій історичній науці і нашому громадському суспільству.

Прошу ораторів записуватися. Товаришів, які хочуть промовити, прошу взяти слово.

Голос: Я не знав, для чого запрошували.

Тов. Мануїльський: Тема нашої сьогоднішньої наради — це тема про буржуазно-націоналістичні перекручення історії. Ось тема, яка ясна з вступної промови. Тепер для Вас зрозуміло?

Голос: Так, тепер все ясно.

Тов. Мануїльський: Слово має т. Лось.

Тов. Лось: Мета нашої наради, яку скликав ЦК КП(б)У, як ми слухали з вступної промови Дмитра Захаровича, полягає в тому, щоб з’ясувати становище на історичному фронті і намітити шляхи ліквідації відставання на цьому фронті, шляхи подолання буржуазно-націоналістичних помилок з тим, щоб створити дійсно науковий курс історії України. Я в своєму виступі, звичайно, не берусь, не претендую на повний аналіз цього становища на історичній ділянці, зупинюсь лише на деяких питаннях, спробую освітити лише деякі моменти, які вважаю важливими в цьому питанні.

Перед істориками України стоїть основне завдання — дати науковий нарис історії України. Уже минуло майже 30 років, але й до цього часу у нас не створено дійсно марксо-ленінського наукового курсу історії України. Ті спроби, які були в цьому напрямку, як відомо, виявилися невдалими.

В нашому “Короткому курсі історії України”, який вийшов до війни в 1940 р., потім повторно в 1942 р., нарешті, в першому томі, — в цих роботах історики не подолали буржуазно-націоналістичної схеми і допустили помилки буржуазно-націоналістичного характеру. Я спробую подати аналіз, в чому ж суть основних помилок, які виявилися в цих роботах, виданих Інститутом історії.

Основною помилкою буржуазно-націоналістичного характеру є те, що автори і редактори цих робіт не поклали в основу періодизації вчення Маркса-Леніна-Сталіна про соціально-економічні формації, а в основу періодизації взяли зовнішні моменти, зовнішні чинники. І в цьому наші історики розійшлися з відомим класичним визначенням завдання історії, даним товаришем Сталіним, де він пише, що історія розвитку суспільства є, насамперед, історія розвитку виробництва, історія способів виробництва, які змінюють один одного на протязі віків, історія розвитку продукційних сил і виробничих відносин людей. Значить, історія суспільного розвитку є разом з тим історія самих виробників матеріальних благ, історія трудящих мас, які є основними силами виробничого процесу, які здійснюють виробництво матеріальних благ, необхідних для існування суспільства. І далі товариш Сталін пише всім відомі слова: “Значить, історична наука, якщо вона хоче бути дійсно наукою, не може більше зводити історію суспільного розвитку до дій королів, полководців, до дій завойовників і покорителів держав, а повинна, насамперед, зайнятися історією виробників матеріальних благ, історією трудящих мас, історією народів”.

Автори і редактори випущених робіт, коли вони не взяли в основу це класичне визначення товариша Сталіна, звичайно, не могли дати правильної схеми періодизації історії України. Другою хибкою я вважаю те, що замість того, щоб показати на протязі всього історичного розвитку України зв’язки, спільність українського народу з російським, автори і редактори цих робіт велику увагу, майже до 1654 р., звернули на взаємини з Західною Європою, повернули Україну на Захід. І вийшло, що подавали події XIII–XIV–XV ст. під кутом зору історії Литви, Польщі. Виходила не історія України, а історія Литви, Польщі і т. д.

Виходячи з цього, я вважаю, що в цих роботах була переоцінена роль Галицько-Волинського князівства.

Третьою помилкою, такою загальною, я вважаю те, що в цих роботах було неправильно висвітлено національний рух, не показано правильно його місце в історії України.

Всім відоме положення класиків марксизму, що класовий момент — це основне, а національне підкорене цьому соціальному. Але в конкретному освітленні цього питання наші історики допускають помилки буржуазно-націоналістичного характеру. Це стосується і освітлення визвольної війни, яка почалася в 1648 р., це стосується і XVIII, і XIX, і також XX ст.

Особливо слід було б нашим історикам в кінці XIX і на початку XX ст. показати два напрямки в цьому національно-визвольному русі, це — революційно-демократичний і буржуазно-націоналістичний, підкреслити, що трудящі вели боротьбу проти соціального і національного гноблення царизму на Україні, і показати другий напрямок, показати, що буржуазно-націоналістичний напрямок гальмував розвиток революції, хотів скерувати Україну по буржуазному шляху її розвитку і т. д.

Я вважаю, що освітлення цих двох напрямків теж не знайшло відбиття у виданих роботах Інститутом історії України.

Четверте. Мені здається, що у викладі, освітленні історії культури автори і редактори теж допустили помилки. Ці помилки, на мій погляд, виявляються в такому аполітичному освітленні. Автори і редактори не показали того, що на культурному фронті в історії України йшла жорстока боротьба, що там точилася жорстока боротьба. А у нас вийшов виклад спокійний, аполітичний.

Ми також не розкрили ленінське положення, відоме всім, що в кожній культурі є дві культури: демократична і буржуазна. І от, зокрема, я, коли писав “Культуру в XX ст.”, замість того, щоб підкреслити, що більшовики підтримували лише демократичну культуру, я писав, що більшовики підтримували в цілому всю культуру. Ясно, що це неправильно. Слід було, виходячи з цього ленінського положення, показати, що більшовики підтримували лише демократичний напрям культури.

І особливо, коли брати загальні помилки, це, мені здається, полягає в тому, що в наших роботах не було показано всю велич нашого соціалістичного будівництва.

Ось, на мій погляд, ті основні помилки буржуазно-націоналістичного характеру, які допущені в цих роботах.

Які ж причини цих помилок? Всім відомо, що на схему наших робіт впливав Грушевський. Але мені здається, що не тільки мертві хапали живих. Мені здається, що були і живі, які приймали участь у створенні цих робіт, які впливали на створення цієї буржуазно-націоналістичної схеми, саме я можу назвати живих людей, які приймали участь в написанні цих робіт: всім відомий професор *Оглоблін*, який виявився зрадником під час Вітчизняної війни, *Полонська*, проф. *Крип'якевич*, *Терлецький* і інші. Це люди, які були зв'язані з роботою інституту і, мабуть, вони вплинули на створення такої хибної схеми в нашій роботі.

Мені здається, що базою цих помилок були пережитки капіталізму в свідомості людей, особливо в національному питанні, де вони, як зазначає товариш Сталін, найбільш живучі.

Далі слід не забувати, що в зв'язку з приєднанням західноукраїнських земель до України посилився вплив цих буржуазних елементів на нашу наддніпрянську радянську Україну. Звідтіля, з західних областей, де існує капіталізм, капіталістичні елементи, де існує інтелігенція, яка виховувалась в буржуазно-націоналістичному дусі, — все це також впливало на появлення цих помилок, які припущені останнього часу в наших роботах. І ось це тому, що наші радянські історики, особливо молоді, через недостатнє оволодіння марксистсько-ленінською ідеологією не зуміли протиставити буржуазній схемі марксистсько-ленінську схему історії України, а допустили примиренство, політичну байдужість, вважали, що вже дійсно створена наукова схема, довірилися цим особам і довгий час не критичували її буржуазно-націоналістичну суть.

Отже, наше завдання — повести нещадну боротьбу проти проявів буржуазно-націоналістичних у наших роботах. Наше завдання — ведучи рішучу боротьбу проти цих проявів, тим піднести рівень роботи наших істориків.

На мій погляд, для того, щоб ліквідувати відставання на історичному фронті, на історичній ділянці, слід, перш за все, вести нещадну боротьбу з буржуазно-націоналістичними помилками, але також треба вести напрям роботи в тому, щоб вивчати історію нашої науки.

В одній з бесід з президентом Академії наук СРСР товариш Сталін поставив завдання, щоб у системі Академії наук був створений Інститут історії природознавства. Товариш Сталін в цій бесіді сказав, що молодь повинна знати історію своєї науки. Я вважаю, що це в першу чергу стосується до істориків. Наші історики не знають ще історії своєї науки. Ми ще критично не оволоділи буржуазно-поміщицькою історіографією. Відомо, що в свій час ще Володимир Ілліч в 1920 р. на III з'їзді комсомолу, виступаючи, сказав: “Без ясного понимания того, что только точным знанием культуры, созданной всем развитием человечества, только проработкой ее можно строить пролетарскую культуру, без такого понимания нам этой задачи не разрешить”. І далі: “Пролетарская культура должна явиться закономерным развитием тех запасов знаний, которые человечество выработало под гнетом капиталистического общества, помещичьего общества и чиновничьего общества”.

Нам, історикам, треба критично освоїти поміщицько-буржуазну історіографію, віднести все те реакційне, що було в ній буржуазно-націоналістичне. Коли ми будемо уявляти, які саме буржуазно-націоналістичні сторони буржуазно-поміщицької історіографії, тоді буде гарантія, що ми не допустимо повторення таких помилок в наших роботах, і тому я вважаю, що і на цій ділянці перед нами ще стоять величезні завдання. До цього часу не створено марксистсько-ленінського курсу історіографії і за це треба взятися нашим історикам.

Піднести історичну науку можна також і шляхом видання нових джерел. Відомо, що націоналістично-буржуазні історики видавали джерела під

своїм кутом зору, виходячи з своїх класових інтересів, і тому вони звичайно часто замовчували, не хотіли видавати тих джерел, які потрібні для освітлення дуже актуальних проблем. Відомо також і те, що буржуазна історіографія майже не видавала джерел і документів XIX ст., XX ст. Перед нашими істориками тут стоїть також непочатий край роботи. Треба негайно нам зайнятися виданням документів для того, щоб не бути часто в полоні, не йти за тими джерелами, які видавала буржуазно-націоналістична історіографія.

І, нарешті, наші історики багато уваги звертали на розв'язання тих проблем, які вже розв'язані, які навіть саме життя розв'язало. В той же час дуже актуальні проблеми залишались у тіні, не розв'язані, не привернули уваги наших радянських істориків. Часто ми ходили біля тих проблем, які нам підкинула буржуазно-поміщицька історіографія, і не могли порвати з цими традиціями. На мій погляд, нам треба поставити нові, більш важливі проблеми і взятися за їх розв'язання. Наприклад, у нашому інституті іде розробка проблеми походження українського народу.

Чи не слід було б нам, історикам, продовжити розробку цієї проблеми до питання формування української нації? Можливо, що ця тема має більш актуальне і політичне значення. У нас є більше можливостей для розв'язання цієї проблеми. Ми маємо класиків марксизму-ленінізму, ми маємо роботи товариша Сталіна, ми маємо також в цьому питанні більше джерел, ніж по питанню походження українського народу. І, можливо, з цих позицій нам було б вигідніше бити й буржуазно-націоналістичну схему того самого Грушевського, який доводив існування української нації ще з IV ст. [...].

Тов. Бречкевич: Товарищи! 30 лет уже открыто, свободно, беспрепятственно, с помощью даже партии и правительства можно исследовать, изучать марксизм-ленинизм, и, конечно, дальнейшие наши работы должны быть гораздо более успешными, чем то, что было доселе.

Тов. Жданов указал на ошибки. В литературе, между прочим, упоминали о следующей такой параллели: в прежнее время феодальный строй, а также буржуазия много сделали для цивилизации, для литературы (а мы прибавим, и для истории также много сделано). Делала это буржуазия, делал это феодальный строй для того, чтобы оправдать себя, чтобы достичь расцвета, и в этом отношении, конечно, это было в ту пору, когда буржуазный строй шел по линии восходящего развития. Если они так умело делали, что без их достижений не обойтись в настоящее время, то как же должны пойти вперед наши достижения в области истории, если мы изучим все, что было сделано, оценим всю помощь, которую оказывает нам партия и правительство, и возьмемся за настоящую работу и работа эта, конечно, не должна быть ограничена 8 часами. Не было еще такого выдающегося историка, который ограничивался бы 8 часами и достиг больших результатов. Наше счастье в том, что в отличие от физического труда, который, действительно, не может так долго тянуться, наша работа,

работа над книгой, работа творческая может длиться значительно дольше, чем 8 часов, требуется только привычка и любовь.

Тов. Каганович: Чем Вы объясняете, что в настоящее время на Украине много серьезных прорех на историческом фронте?

Тов. Бречкевич: Я боюсь дать исчерпывающие объяснения, как добросовестный историк и общественный деятель я должен был бы точнее присмотреться. Я специалист по всеобщей истории, но мне думается, что те общие основания, которые я очертил, возможно, имели место также и в истории Украины.

Тов. Каганович: А как Вы считаете, каковы коренные ошибки сейчас в истории Украины? Вам не трудно ответить на этот вопрос?

Тов. Бречкевич: На какой вопрос?

Тов. Каганович: Если взять ошибки многих наших людей, которые за советскую власть, за партию, за марксизм-ленинизм всей душой и политически, а вместе с тем в теории науки делают ошибки, плетутся в хвосте Грушевского, неправильно, не марксистски подходят?

Проф. Бречкевич: Объяснить и помочь можно только двумя средствами. Главное средство — это, конечно, изучение марксизма-ленинизма, прохождение курсов, если это уже человек зрелый и опытный — прохождение университетов марксизма-ленинизма. Это я тоже, между прочим, проделал в своем возрасте. И это мне много помогло. Другого пути я не вижу. Только изучение глубокое, внутреннее изучение марксизма-ленинизма.

Тов. Каганович: А вот с точки зрения всеобщей истории если подойти к истории Украины, какие процессы смыкаются с такими же процессами, какие были в других странах?

Проф. Бречкевич: Смыкаются, конечно, многие процессы, хотя сношений, взаимных связей было не очень много. Аналогичные процессы были, конечно, — феодальные процессы, процессы предшествующие. Так, что тут многое действовало... А потом, конечно, в свое время капиталистическое производство возникло [...].

Тов. Лавров: Я хотів би ще зупинитися на одному питанні, це щодо притягнення кадрів істориків до роботи. Я був ще студентом, коли Грушевський розгортав свою діяльність тут у Києві в історичній комісії Академії наук. Я був тоді молодим рабфаковцем.

Тов. Каганович: Це коли?

Тов. Лавров: В 1926–29 рр. Але мені іноді доводилось бувати на зборах просто з цікавості, я думав спеціалізуватися по історії і мені було інтересно. Я заходив, придивлявся до справи. Що кидалось в очі... Грушевський для того, щоб вести боротьбу проти радянської влади, зумів zorganizувати все найцікавіше з націоналістичної точки зору для боротьби проти радянської влади! Він зумів організувати кадри на периферії, притягти ці кадри в центр, у Київ в історичну комісію і за допомогою цих кадрів вів боротьбу проти радянської влади, проти марксистської науки, а

у нас не надається цьому питанню значення. Адже тисячі людей закінчили наші університети, педагогічні інститути, працюють зав. кафедрами основ марксизму, зав. кафедрами історії СРСР, люди, які, безперечно, думають над історичною наукою, над її долею, інтересуються, чекають, поки центр — Київ — скаже, іноді багато запитань з місць, що видано для того, щоб нам допомогти. Але це не тільки безпомічні люди, це люди, які можуть подати практичну допомогу своїми порадами і нам, які працюють тут у центрі. Ось зауваження, які надіслані на проспект по історії України, окремі зауваження надзвичайно інтересні, вони говорять, що на периферії живе свіжа наукова думка. Ці кадри необхідно залучити до роботи над вивченням окремих питань з історії України, так [само], очевидно, і з історії літератури і по іншим соціально-економічним дисциплінам.

Мені здається, що в організації кадрів, в їх правильній розстановці і використанні багато закладено успіху і в розвитку наукової роботи у нас на Україні.

Тов. Каганович: Тов. Лавров, видите ли, открытого противника, который идет с открытым забралом, легко разоблачить и легко разбить, тем более, что 99% за партию, за советскую власть, за марксизм, но есть люди, которых что-то смущает, против своей совести не может идти человек, он — историк, его что-то смущает, что-то есть в его душе, под ложечкой сосет, он хотел бы, да не совсем убежден человек. Наоборот, есть какие-то ниточки тоненькие, которые его связывают с какой-то позицией, которая была внедрена в историю Грушевским и другими, ему подобными. Значит, для того, чтобы мы укрепились, необходимо вот эти тоненькие, невидимые нити...

Тов. Лавров: Оборвать.

[*Тов. Каганович*]: Оборвать легко. Тут надо не оборвать, их химически надо уничтожить, а не оборвать. Нужно их, прежде всего, знать. Каковы же те нити тоненькие, невидимые, оставшиеся? Канаты мы уже разорвали, веревки разорвали. Но есть тоненькие, невидимые нити, которые смущают наших людей. Добросовестные люди против совести идти не могут, не хотят, факты они изучали по тем источникам, которые были, и эти факты их головы накормили и смущают. Вот нужно нащупать эти невидимые нити, которые смущают наших людей. Не можете ли Вы тут помочь нам? И каждого прошу сказать: в чем эти невидимые нити, оставшиеся от Грушевского и его школы, правдоподобные. Всегда самой опасной является та ложь, которая правдоподобна. Открытая ложь — она быстро разоблачается. А вот ложь правдоподобная — она опаснее всего, она похожа на правду и смущает некоторых неопытных в марксизме людей. Вот каковы эти нити. В чем осталась сила вот этих несоветских, антисоветских людей в истории, и в чем слабость наших людей — партийных, советских, беспартийных большевиков, которые смущены, которые твердой позиции не имеют в целом ряде вопросов?

Тов. Лавров: Разрешите ответить так, как я понимаю.

Тов. Каганович: Только так, как Вы понимаете, а не так, как я понимаю. (С м е х). Нам ведь ценно Вас послушать.

Тов. Лавров: Я понимаю, что бороться с этим можно только...

Тов. Каганович: Можете відповідати по-українському, я розумію.

Тов. Лавров: Я уже начал по-русски.

Тов. Каганович: Как хотите.

[Тов. Лавров:] Бороться против этих невидимых нитей, сомнений, которые иногда точат душу, сознание внутри его...

Тов. Каганович: Не всю душу, кусочек души, маленький кусочек.

[Тов. Лавров:] ...можно только посредством глубокого изучения источников, прежде всего.

Тов. Каганович: Это методология.

[Тов. Лавров:] Дальше, посредством дискуссий в товарищеской среде по тем или иным вопросам, вызывающим сомнения. Ведь в дискуссиях, в спорах иногда может быть высказано немало ценных и правдивых мыслей...

Тов. Каганович: Правильно.

[Тов. Лавров:]... которые могут помочь человеку, сомневающемуся в чем-либо, разобраться в сложности этого вопроса и прийти к правильным выводам.

Наконец, одним из средств является изучение не только исторических источников архивных, но также и глубокое изучение классиков марксизма. Не только изучение в том смысле, что вот прочитал, усвоил и могу почти дословно передать содержание того или иного высказывания Ленина и Сталина, но нужно поинтересоваться также, на каких источниках зиждется утверждение Ленина, утверждение Сталина, для того, чтобы вкопаться до самой сущности данного вопроса.

Мне кажется, что такая углубленная работа над теми или иными работами приведет человека, если он добросовестно работает, и к правильным практическим, политическим и каким угодно научным выводам.

Тов. Каганович: Это обычный ответ, который я мог бы услышать и от химика, и от механика. Вы мне ответьте по существу. Вы говорите о методологии, о способах. Способы известны, проторены. А вот по существу, можете ли Вы назвать слабые, по Вашему мнению, наши стороны и сильные стороны противника? Ведь противника надо анализировать и надо уметь прямо сказать об этом. Это не значит — быть в панике перед противником, но надо уметь разобрать сильные и слабые стороны противника. Каковы же сильные стороны противника в истории?

Тов. Лавров: Сильные стороны противника, в данном случае — нашего противника, школы Грушевского, иногда заключаются в том, что эти люди — высокообразованные, имеют огромнейшие знания, но они эти знания используют не для правильного освещения исторического процесса, а для фальсификации исторического процесса. Иногда нам не хватает знаний, чтобы бороться с нашим противником по тем или иным вопросам. Это также один из недостатков.

Мне кажется, что слабой стороной нашего противника является то, что он не связан с народом, не связан ни организационно, ни идеологически. Ведь сейчас в наш народ нельзя выйти и проповедовать те или иные взгляды буржуазных историков. Их народ не примет. Наши студенты и то значительно выше стоят в некоторых вопросах политического образования. Это слабая сторона нашего противника. Может быть, я неправильно понимаю. Вопрос такой, над которым следует подумать [...].

Тов. Мануильский: Слово має тов. Рубач.

Тов. Рубач: Товарищи, так как здесь некоторые выступающие касались, и правильно, по-моему, касались вопроса о том, каково их прошлое историческое кредо, если так можно выразиться...

Тов. Каганович: Это не обязательно, между прочим.

[Тов. Рубач:] Здесь мне Лазарь Моисеевич говорит, что это не обязательно. Тогда я только коротко скажу. Мне в своей прошлой исторической работе приходилось иметь дело с разными людьми, учиться под руководством разных людей. Я учился в ИКП под руководством Покровского, ряд лет слушал лекции Покровского, Дорошко, Рубина, Лященко. Разные влияния были. Когда я уже занимался научно-исторической работой, тоже были разные влияния, и положительные, и отрицательные, крепко отрицательные. И ошибки приходилось делать очень тяжелые. Я их не буду сейчас перечислять, хотя и мог бы перечислить. Я не желаю просто слышать упреки в том, что я не отмечаю...

Тов. Мануильский: Так Вы лучше перечислите, чтобы застраховать себя от упреков. (С м е х).

[Тов. Рубач:] Тогда разрешите коротко.

Тов. Каганович: Лучше не перечисляйте, а говорите по существу, касаясь и своих прежних ошибок.

Тов. Мануильский: Присоединяюсь.

[Тов. Рубач:] Когда я работал по истории пролетарской революции на Украине в гражданскую войну, приходилось делать очень большие ошибки в оценке Центральной Рады, левой ее части, в вопросе о перерастании буржуазно-демократической революции в социалистическую; националистическую, очень большую и глубокую ошибку по вопросу о дополнительной так называемой схеме и т. д. и т. п.

Если говорить о характере ошибок, то там было всякого добра — и националистического, и правооппортунистического, и троцкистского. Ошибки разного типа были. Если говорить об отдельных ошибках в разных статьях, работах, то их было немало.

Речь идет не о 1939 или 1940 г. Речь идет о 20-х годах и начале 30-х годов. Эти ошибки относятся к периоду до 1932 г.

Но это не значит, что я делал только ошибки, что мои работы состоят из одних ошибок, что в этих моих работах нет положительной борьбы с буржуазным национализмом, с Грушевским. Я могу отметить, что в 1932 г., 15 лет тому назад, мною была написана значительная работа о

политических взглядах Грушевского, большого сравнительно размера. И когда ее перечитываю не только я, но перечитывают ряд товарищей, они находят ряд отдельных неправильных формулировок, но эта работа остается в основном верной и сейчас.

Мне приходилось работать по истории аграрной революции и тоже правильно по ряду вопросов писать. Но разрешите не продолжать на эту тему. У меня есть и недостатки серьезные в работах. Вот меня упрекают, и правильно упрекают в том, что я не дал до сих пор свою докторскую диссертацию, свой очерк и т. д.

Тов. Мануильский: А чем это объясняется?

[Тов. Рубач:] Это объясняется не злым умыслом.

Тов. Мануильский: Не делать новые ошибки?

[Тов. Рубач:] Нет, мою докторскую диссертацию любая инстанция, любая комиссия может исследовать. Там могут быть те или иные ошибки, но в основном она, я считаю, бесспорно, правильна. Это относится и к другим работам. А вот то, что некоторые товарищи пытаются тенденциозно это иначе оценить, с этим я не согласен, это не отвечает действительности.

Я перехожу к другому вопросу, к тому вопросу, который поставлен у нас в повестке дня.

Для того, чтобы разобраться в причинах тех больших буржуазно-националистических ошибок, которые были сделаны, и для того, чтобы понять, почему процесс вскрытия этих ошибок и их исправления так затянулся и проходит так болезненно, а это бесспорно, нужно вопрос анализировать марксистски, причем марксистски анализировать не только прошлое, но и настоящее.

Мы рассматриваем в настоящем случае довольно сложный вопрос, сложный с точки зрения политической, сложный с точки зрения научной и т. д. При анализе даже несложного вопроса, а особенно такого сложного вопроса, требуется знать, хотя бы в сжатых, кратких чертах, историю вопроса и не нужно абстрагироваться от истории вопроса, потому что она помогает понять настоящее, для того, чтобы наметить правильные пути для решения вопроса и определить, что во всей этой проблеме является ведущим, где то звено решающее, уцепившись за которое, можно вытянуть этот узел.

Второй вопрос очень важный. Меня часто упрекали и упрекают во всей резкости критики, в остроте. Некоторые упрекают в тенденциозности критики, в необоснованности ее и т. д. Некоторые товарищи говорят, что в этих больших спорах, которые были на протяжении последних 2–3-х лет в институте, в основе лежат личные моменты, что это склока, простая склока. Так ли это? Я отвечаю на это категорически: нет. Не потому, что это для меня лично обидно. Нет, это не личный вопрос. А потому, что это не отвечает действительности. А самое главное, потому что такая постановка вопроса снимает суть вопроса.

Мы здесь слушали самокритическое выступление проф. Петровского, директора Института истории и руководителя на протяжении ряда лет исторических дел. Оно было самокритическим отчасти. Он признал одну из серьезных, очень серьезных своих ошибок. Он употреблял термин “деякі помилки”. Мы здесь выслушали очень интересное, искреннее, хорошее выступление Федора Александровича Ястребова, который честно вскрыл суть ошибок, их характер, происхождение и говорил очень неприятные для себя вещи, но правильно поступил, указав открыто то, что есть в основном.

Но суть даже не в этом недостаточно самокритическом выступлении проф. Петровского. Мы слышали очень серьезное признание, что освободительная война и другие события из истории Украины освещались под углом зрения национального движения, национального вопроса, выдвигая этот вопрос как решающий и недооценивая, отодвигая на задний план классовую борьбу.

Мы здесь слышали выступление Ф. А. Ястребова, который самокритически говорил о том, что так сложилось, что в последние годы он и некоторые другие товарищи акцентировали внимание на том, что объединяет народ в прошлом, а не на том, что его разъединяет, не на классовой борьбе, а на общенародной, общенациональной борьбе и т. д. и т. п.

И да будет разрешено спросить: что, если человек, имевший в прошлом большие ошибки и политические, и научные, но этот человек имеет известное теоретическое развитие, известный опыт, потому что прошлые разные дела тяжелые и учат? Не обязательно, чтобы они не учили (это нужно считать совершенно безнадежным человека, которого передраги прошлого ничему не учат или известный опыт борьбы с украинскими националистами в 20-х годах ничему не учит). Вот если вы встречаете такие настроения не отдельных людей, когда вы встречаете критическое отношение к марксизму (нельзя же относиться к марксизму положительно, если ты стоишь на такой точке зрения), когда ты начинаешь разговаривать по этому вопросу в отдельных частных беседах, на заседаниях, при обсуждении разных вопросов и видишь, что дело неладно, крепко неладно в коренных принципиальных вопросах, и когда ставишь вопрос, что это не так, и люди не соглашаются, считая, что они стоят на правильной позиции, на правильной точке зрения, — мало того, когда тот же проф. Петровский считает, что его ошибочные позиции являются марксо-ленинскими позициями, и когда, к сожалению, эта ошибочная оценка находит поддержку вне института...

Тов. Каганович: А какая точка зрения не марксистско-ленинская?

[Тов. Рубач:] В своей работе об освободительной войне, которая явилась докторской диссертацией, тов. Петровский пишет: задача нашей работы дать в марксо-ленинском освещении на основах марксистско-ленинской методологии историю этой войны. “Виконуючи це важливе для нашої історичної науки завдання, ми повинні аналізувати такі-то питання...”

Тов. Каганович: Какие?

[Тов. Рубач:] Питання прагнення українського народу до об'єднання з російським, дати об'єктивне освітлення особи Богдана Хмельницького.

Тов. Каганович: Это только перечень, а как решает?

[Тов. Рубач:] В этом же духе и решается.

Тов. Каганович: Тут духу не видно, здесь перечисление...

[Тов. Рубач:] Решается вопрос таким образом, что, предположим, в освободительной войне главной является борьба украинского народа в целом и всех его классов без исключения против Польши. Что касается внутренней классовой борьбы внутри украинского народа, то о ней упоминается, но не показывается в то время, когда историческая действительность говорит о том, что в ходе этой войны возникали жестокие и острые крестьянские войны, серьезные крестьянские восстания, в том числе и против Богдана Хмельницкого, в то время, когда Хмельницкий, защищая свои классовые интересы, вынужден репрессировать, жестоко подавлять эти восстания, и вот эти восстания здесь изображаются иначе, указывается, что не крестьянская масса является движущей силой движения, а наоборот.

Я не предполагаю освещать, как освещается освободительная война, но я сошлюсь, автор книги здесь — и не только здесь — допустил эти ошибки в постановке вопроса. Я не считал необходимым доказывать этот вопрос, так как не готовился к этому.

Как быть, если в ряде других книг и брошюр, которые издаются массовым тиражом, выдвигается неправильная философская формула истории? У нас есть марксистское определение, что такое история, есть указания Ленина и Сталина, есть классическая формулировка Маркса [...].

Вечернее заседание 30 апреля 1947 г.

Тов. Литвин: Слово имеет тов. Гуслистый.

Тов. Гуслистый: Товариші, Дмитро Захарович вчора сказав, що нібито я намагаюся відмовчуватися. У мене таких намірів ніколи не було. Навпаки, я виступаю, може, більш, ніж мені треба виступати. На протязі минулого року у нас вже відбулося кілька засідань і на кожному засіданні доводиться виступати. Я хотів би, щоб у майбутньому ми менш виступали, а більш займались конкретними ділами, і я сподіваюсь, що ця нарада буде таким переломним етапом в цьому напрямі.

Я думаю, що ми, історики, запишемо цю нараду в аннали історії української радянської історичної науки.

Де причини, товариші, наших помилок, зокрема моїх?

Звичайно, тут правильно визначали, що такими причинами є, по-перше, те, що ми не перебороли вплив буржуазно-націоналістичних концепцій Грушевського і, по-друге, що наша теоретична марксистсько-ленінська озброєність низька, недостатня.

Але це загальна формула, яка годиться для кожного з нас. Ця звичайна загальна формула повинна бути розкрита конкретно для кожного з робітників нашого інституту.

Щоб розкрити формулу, зокрема для себе, я маю торкнутися коротко історії, звідкіля у мене взяли помилки буржуазно-націоналістичного характеру. Іван Дмитрович Бойко відзначив, що одною з причин нестійкості, теоретичної нестійкості наших істориків є те, що вони в значній частині своїй селянського походження. Може, це і має деяке значення, але це, звичайно, не основне. В такому разі я можу сказати, що оскільки я робочого походження, то у мене таких помилок не повинно було бути. Але, як бачимо, і у мене ці помилки є в такому ж розмірі і в такій же мірі, як і у товаришів селянського походження. Отже, справа не в цьому.

Товариш Ястребов, говорячи про свої помилки, підкреслив, що вони виходять з того, що [він] людина [не]української національності, а він росіянин, приїхав з Владимира. Я теж міг би сказати, що моя мама приїхала з Тамбова, що я виховувався в російській культурі. Але, очевидно, справа не в цьому.

Справа не в соціальному і не в національному походженні. Ми прекрасно знаємо, що у нас, у наших товаришів, незалежно від цього, є помилки буржуазно-націоналістичного характеру. Ми знаємо ще з історії, що ставали українськими націоналістами люди російської національності, і євреї, і поляки й інші.

Звичайно, я не народився з цими помилками буржуазно-націоналістичного характеру. Років до 15–16 я взагалі української мови не знав і ніякого поняття не мав про український націоналізм. Але в 1917 р. я вступаю в учительську семінарію, де склад учнів на 90% був з селян, але не бідняків, а з заможних елементів. Це було в 1917 р., причому треба сказати, що і вчителі підібралися в цій семінарії, наскільки я зараз пригадую, з людей націоналістично настроєних. І ось я вважаю, що тут в вчительській семінарії, де я був у 1917–1919 рр., я і зазнав деяких впливів цих елементів націоналістичної ідеології, хоч, звичайно, це не змінило моєї радянської основи, мого здорового коріння.

В 1923 р. я їду в Дніпропетровськ і вступаю в інститут народної освіти на історичний факультет. На чому ми виховуємося, на підставі яких праць ми вивчаємо історію України? Грушевський і Яворський. Їх праці — це були основні праці, на яких ми виховувалися.

Тут же в Дніпропетровську, як відомо, розгорнув свою наукову діяльність академік Яворницький, цей козакофільський романтик. Він навіть і музей створив з великою кількістю запоріжських експонатів, з широкими запоріжськими шароварами.

Він збирав студентів, читав їм лекції в романтичному дусі, знав багато анекдотів відповідних й він, звичайно, впливав на молодь. У Яворницького була кафедра українознавства. Туди я вступив аспірантом, причому я спочатку хотів спеціалізуватися в галузі археології й працював разом з Петром Петровичем Ширшовим. Разом ми працювали у Бречкевича. Але все ж таки мене потягнуло більш до історії України.

Правда, Яворницький мене до себе не наближав. Він любив більш селянських юнаків, вони були йому більш до сподоби. Але, звичайно, я не можу сказати, що він не мав на мене деякого впливу. Але і ця діяльність Яворницького теж не змінила моєї основи. Все ж таки я дивився на історію як на класову боротьбу, перш за все, і горів бажанням критикувати буржуазну історіографію.

І тут же в Дніпропетровську я пішов в архів і почав працювати над матеріалом, що дало мені можливість написати працю про історію класової боротьби в степових районах України. Написав я цю роботу. В ній я намагався показати якнайширше класову боротьбу і, коли ця робота була написана, то я став перед питанням — куди її дівати? Я пішов до Яворницького, він каже — пішлить роботу до Грушевського у Київ. Я послав цю роботу у Київ Грушевському і повинен сказати, що, на мою радість, Грушевський прислав мені листівку, підписану власною рукою. В цій листівці він пише, що моя стаття буде опублікована. Але, на моє щастя, вона все ж таки не була опублікована, не знаю, з яких міркувань.

В 1930 р. я приїжджаю у Харків і поступаю на кафедру Дмитра Івановича Багалія. Треба сказати, що Дмитро Іванович Баталій і Дмитро Іванович Яворницький ненавиділи один одного, хоч стояли вони, безперечно, на одних позиціях.

Я якраз вступив в інститут Багалія в період гострої боротьби проти націоналізму. Я включився в цю боротьбу зі всією своєю енергією. Пригадую, що одного разу Дмитро Іванович Багалій запросив мене і спросив: “Чи повинні молоді і старі співробітничати?” Я відповів: “Як же може бути інакше?” Він сказав: “Ви вчіть мене марксизму, я Вас — фактичному матеріалу. Ястребов написав на мене рецензію, він каже, що я не марксист, я доведу, що я марксист, допоможіть мені підібрати літературу”. Я допоміг. Він не прочитав, так і залишилась на столі.

Незважаючи на боротьбу в інституті, де значна частина людей була буржуазно-націоналістичного напрямку, люди з певним буржуазно-націоналістичним світоглядом, вони, звичайно, впливали на мене і на інших товаришів. В Харкові існував Інститут марксизму. Це вважалось ортодоксальною установою, наша — націоналістичною. Нас навіть близько не підпускали до цієї установи. Я за весь час один раз побував там. Потім виявилось, що в цій установі було чимало і троцькістів, і націоналістів. Все-таки, незважаючи на це оточення, я вважав, що треба перш за все в історії дослідити класову боротьбу і критикувати буржуазно-націоналістичну історіографію.

Саме в цей час я видаю кілька праць, присвячених класовій боротьбі. В 1932 р. — [“Повстання селян в селі Турбаях (1789–1793)”] і 1933 р. — “З історії класової боротьби в степовій Україні”. В 1935 р. — “Селянське повстання в 1768 р.”.

Як бачите, вся тематика присвячена класовій боротьбі, причому перша робота і кожна з цих робіт починається з критики буржуазно-націоналіс-

тичної історіографії Грушевського, Яворського, Гермайзе, Липинського і інших. Правда, критикували і наші роботи, зокрема, перша робота була піддана критиці, але критиці не з тих позицій, з яких треба було критикувати. Я вважаю, що ці перші роботи, коли дивлюсь на них, були в основі правильними. В основі — класова боротьба, критика буржуазно-націоналістичної історіографії. Як що там і є, я можу підтвердити, це вплив вульгарної соціології, вплив школи Покровського. Зокрема, пригадую свою роботу 1933 р. “З історії класової боротьби в степовій Україні”. В цій роботі була така формула, що Богдан Хмельницький...⁵² феодалного класу, щоб проташити селянську революцію, приєднався до Росії. Коли зараз оцінюєш цю формулу, то це вульгарно-соціологічна формула, але в той же час і націоналістична. Треба сказати, що, власне, так оцінювалось повстання Богдана Хмельницького і особа Богдана Хмельницького до постанови журі на кращий підручник з історії СРСР, яка вийшла в 1937 р. Це була загальна характеристика Богдана Хмельницького — негативна і негативна оцінка його приєднання. Не випадково була така постанова: “Авторы не видят никакой положительной роли в действиях Хмельницкого в XVII в. в его борьбе против...” (*приводить цитату*).

Це всім відомо. Відома ця постанова, яка відіграла історичну роль в нашому повороті до правильного освітлення особи Богдана Хмельницького, до правильного освітлення факту приєднання України до Росії. Це безперечний факт і саме після цієї постанови, як я пригадую, Микола Неонович взявся до закінчення своєї роботи “Нарис з історії України”, вип. 4.

Ліквідація школи Покровського сприяла розвитку історичної науки, але в той же час, товариші, все-таки історики повинні більш об’єктивно, всебічніше освітлювати історичні явища не тільки під кутом зору класової боротьби, часто з позицій вульгарної соціології, це привело до того, що ми почали потрошку менш приділяти уваги в наших роботах класовій боротьбі. Правда, це дало себе відчутти особливо пізніше, а спочатку ми видаємо цілий ряд праць з історії України, які я вважаю на сьогоднішній день в основному правильними. Я пишу “Нарис з історії України”, вип. 1. Були там помилки. Ми віддали данину норманізму під впливом роботи Маркса “Таємна дипломатія”, яку ми цитуємо в нашій роботі направо і наліво. В цій роботі (1938 р.) дається правильна оцінка Київській Русі як спільному періоду в історії Росії, України і Білорусії, правильна оцінка культури як спадщини трьох народів. Але були там і інші хиби, які нагадували пізніші наші помилки буржуазно-націоналістичного характеру. Там нечітка термінологія. Вживаємо термінологію — “Україна в XI–XII вв.”.

“Нарис з історії України”, вип. 2. Знов в основу покладена класова боротьба. Щодо періодизації не все гаразд. Назва чисто політична, хоча

⁵² Пропущено в документі.

можна було дати і правильно було дати соціально-економічну. Не розроблено відповідним чином [питання] про російсько-українські зв'язки.

Далі “Нарис з історії України”, вип. 3. Теж в основу покладена класова боротьба. Є окремі нечіткі формулювання, не досить показані російсько-українські зв'язки. Звичайно, зараз я би цей “Нарис” виправив.

Коли ми дійшли до колективної праці, тут справа вийшла гірше, ніж з окремими нарисами. [З] 1935 р. ми пишемо, редагуємо, в 1940 р. виходить “Короткий курс історії України”. Тут працював великий колектив. Треба сказати, що серед редакторів і серед авторів виявились вороги народу. Тут з періодизацією справа погана. В основу періодизації ми поклали зовнішньополітичні ознаки, використали в значній мірі періодизацію Грушевського. Правда, ми даємо Київській Русі правильну характеристику як спільному періоду в історії Росії і Білорусії, культуру характеризуємо як спільну спадщину трьох народів. Правильно говоримо, що українська народність утворюється в XV ст.

В розділах, писаних мною, ми бачимо помилки буржуазно-націоналістичного характеру — вживається [термін] “українські землі в XI–XII ст.”. Тут тенденція зробити Галицько-Волинське князівство українською державою. Ця тенденція тут виявляється, дається перевага зовнішньополітичним фактам, історія України недостатньо зв'язана з історією Росії. Правда, і ця робота наша в пресі мала позитивну оцінку.

Говорячи про ці помилки буржуазно-націоналістичного характеру в цих роботах 1939–1940 рр., треба, по-моєму, урахувати певний вплив возз'єднання Західної України з УРСР. Тут Федір Павлович Шевченко правильно підкреслив один момент, що в 1939 р. ми поїхали до Львова, почали сюди везти буржуазно-націоналістичну літературу. Але тут ще є один момент — як в 1939–1940 рр. почали в історії підкреслювати національний момент і там же, після цього виникла ідея возз'єднання. Видається ряд брошур, статтів. Все це подається під кутом зору виключно національним — боротьба Західної України проти поляків, проти зовнішніх ворогів і т. ін.

В період Вітчизняної війни ми робимо ряд нових помилок. Я згоден з товаришами — з Федором Олександровичем [Ястребовим] і Арсеном Івановичем Бортніковим, які з'ясували причини, що привели до помилок в цей період. Як відомо, в цей період ми особливо підкреслювали роль великих предків в історії, намагалися в історії України знайти якомога більше предків, якомога краще їх освітити, підняти. Як відомо, в цей період виходить ряд відозв до українського народу, де підкреслюється величезна наша повага до великих предків. Наведу уривок з відозви першого мітингу представників українського народу: “Волелюбні українці (*ч и т а є*) ... ніколи не будуть німецькими рабами”.

І от саме на цей період припадає моя велика помилка в освітленні Данила Галицького, якого я зробив українським монархом, главою

української національної держави. Тут, звичайно, я пішов за тією оцінкою, яку Данилові Галицькому дає буржуазно-націоналістична історіографія.

Треба сказати, що ця помилка в освітленні Богдана Хмельницького⁵³ відбилася навіть в деяких художніх творах, і треба сказати, що ця оцінка Данила Галицького не зустрічала відсічі. Я пригадую, що подібну оцінку Данилові Галицькому я дав і в статті, вміщеній в журналі “Слов’яни”, і її теж там вмістили. Серед українських робітників читали цю працю і відсічі цій неправильній оцінці не було дано.

Під час війни ми видаємо “Нарис історії України” — короткий курс, редактором якого є Гуслистий, Ястребов і Славін і авторами — наші співробітники. Звичайно, в цьому “Нарисі” ми маємо чимало помилок буржуазно-націоналістичного характеру і в освітленні старих, і в освітленні нових періодів, зокрема XIX—XX ст.

Незабаром ми видаємо I том “Історії України”. Цей том написали Славін, Юшков, Микола Неонович і я, причому я написав в цьому томі 3 розділи, тобто половину тому і, очевидно, на мене припадає досить значна частина цих помилок буржуазно-націоналістичного характеру, які є в I томі “Історії України”.

Ми вже зупинилися на цих помилках. Кость Захарович дуже добре характеризує їх в журналі “Більшовик”⁵⁴. Це і неправильна періодизація, запозичена у Грушевського, і перевага національних і зовнішньополітичних моментів в ряді місць над класовою боротьбою, недостатнє розроблення російсько-українських відносин, недостатня критика Грушевського. В деяких місцях ми робимо спробу критикувати Грушевського, але ця критика недостатня. Тому Ковальов у своїй критичній статті про наш I том підкреслює, що автори в першу чергу повинні були піддати критиці буржуазно-націоналістичну концепцію Грушевського і його “школи”, але цього не зробили.

Проте, треба сказати, що наш нарис теж одержав позитивну рецензію, був перевиданий в Канаді і, власне кажучи, ми до 1946 р. не бачили якось цих помилок. Отже, ми не переборювали впливу буржуазно-націоналістичної концепції Грушевського, ми почали сповзати в освітленні ряду важливих питань історії України на позиції буржуазно-націоналістичної історіографії і потрібні були рішучі заходи партії, щоб примусити нас стати на інший шлях і почати роботу по виправленню своїх помилок.

Я зараз багато працюю над виправленням своїх помилок. За допомогою партійної організації інституту, сподіваюся, що переборю ці впливи буржуазно-націоналістичної ідеології, виживу ці елементи буржуазно-націоналістичного впливу і виправлю їх.

⁵³ Так в документі. Очевидно, має бути: “Данила Галицького”.

⁵⁴ Йдеться про статтю: Литвин К. Об истории украинского народа // Большевик. — 1947. — № 7. — С. 41–56.

Треба більш серйозно ставитися до марксистсько-ленінської теорії, бути більш принциповим.

Я пригадую, під час війни ми обговорювали ряд теоретичних питань і в нас не було такої принциповості, навіть тоді, коли ми помічали вже, що дехто з товаришів — той раніше, той пізніше — починає помилятися, попанібратському, не принципово ставилися до цієї справи. Треба посилити критику концепції Грушевського.

Не можна сказати, що ми не критикували. Я можу сказати, що у більшій частині моїх праць є критика концепцій Грушевського, але цілком недостатня критика і поруч з нею зустрічаються помилки буржуазно-націоналістичного характеру.

Тепер я хочу зупинитися на деяких важливих проблемах, які ми повинні розв'язати. Справа не тільки в тому, що ми недостатньо теоретично підковані, що ми не перебороли впливу буржуазно-націоналістичної концепції Грушевського; справа полягає також і в тому, що ми маємо ряд важливих проблем, не розроблених в радянській історіографії.

Минуло 30 років з часу встановлення радянської влади, а все-таки наша радянська історіографія, зокрема українська історіографія, ще переживає перші кроки свого становлення (тут я думаю, термін “становлення” можна вжити).

Перше дуже складне питання — це питання про періодизацію. Справа не тільки в тому, що ми не можемо дати правильної періодизації історії феодалізму в історії України. В історії Росії, в історії СРСР теж немає чіткої періодизації історії феодалізму, і не випадково протягом останнього часу відбулося кілька дискусій про періодизацію історії феодалізму, не випадково існують різні думки і погляди в цьому питанні. Це питання ми зможемо розв'язати спільними силами за допомогою істориків СРСР.

Друге питання. Дуже прикрим є той факт, що у нас на Україні не розробляють історії Київської Русі. Нашому Інституту історії України повинна належати почесна роль в розробці проблем з історії Київської Русі, а між тим цими проблемами ми не займаємося. Ми написали з Федором Олександровичем нариси, присвячені історії Київської Русі, але ми не вважаємо себе фахівцями з історії Київської Русі. Я написав розділ для “Короткого курсу”, але тільки тому, що немає більше кому писати. У нас немає фахівців з історії Київської Русі і нам треба над цим серйозно подумати. Ми маємо ряд видатних фахівців у Москві, Ленінграді — Грекова, Тихомирова, Мавродіна, Юшкова і ін., які працюють над проблемами Київської Русі. Це люди, які нам можуть поставити на належну височінь цю проблему, ми можемо до них прикомандирувати аспірантів, які присвятили би себе розробці цих проблем.

Питання про періодизацію Київської Русі. Періодизація остаточно не встановлена. Існує кілька точок погляду. В основному вони зводяться до двох поглядів: одні історики вважають, що дофеодальний період в історії Київської Русі триває до кінця X ст., а другі вважають, що феодальний

період починається з другої половини XI ст. Треба сказати, що ця точка зору переважає.

Кость Захарович, я зачитаю цитату з Вашої статті, там є таке твердження: (*читає*).

Такої точки зору дотримується і Юшков, але вона ще поки не прийнята. Ця точка зору теж має наукові підстави, Юшков її дуже розвиває у нього є прихильники, але все ж таки в офіційному курсі говориться про панування феодальних відносин з другої половини XI ст. Я спочатку в своєму проспекті зробив таку помилку, тов. Фолішевський правильно підкреслив, що тут нечітко получилось, не розбереш, де починається панування, але треба сказати, що поки не порадишся з московськими істориками, не знаєш, де стати. Зараз я вирішив стати на певний погляд, але все ж прийдеться порадитись. Юшков людина дуже уперта і серйозний вчений, він свій погляд обґрунтував солідно і, можливо, зрештою його точка зору переможе.

Дуже серйозно поставлено питання про утворення української народності. У нас незабаром відбудеться виїзна сесія відділу історії філософії Академії наук СРСР, де будуть стояти 3 доповіді про походження трьох народів: російського, українського, білоруського. З доповіддю про походження українського народу повинен виступити я, але це дуже складна проблема, має дуже багато труднощів і ця проблема може бути розв'язана лише колективними зусиллями.

Думаю, що нам вдасться встановити якусь точку зору, якусь формулу щодо походження українського народу.

Тов. Литвин: Где Вы будете искать саму формулу происхождения украинского народа?

[Тов. Гуслистий:] Оце і буде нашим завданням, ми обмінюємось думками на сесії з цього приводу. Коли ми говоримо, що в Київській Русі в XIII ст. немає українського народу, то він повинен з'явитись, народ з'являється на базі схрещування основних елементів. З початку був племінний лад, потім утворилися народності, і наші завдання полягають в тому, щоб показати, коли створилась народність, але це можна зробити тільки шляхом організації сил всіх наукових робітників.

До речі, в плані Інституту історії стоїть така тема в п'ятирічному плані, і нам треба приступити до організації такого колективу з представників різних інститутів для розробки даної теми. Але поки що становище таке: в підручнику Шестакова, який виходить мільйонним тиражем для дітей, говориться, що український народ створився в XIII ст., у Юшкова — в XIV ст., у Панкратової — в XV й т. ін.

Зокрема, Кость Захарович, в Вашій статті, де більш-менш широко піддаються критиці наші помилки, Ви теж торкаєтесь питання про походження української народності. Тут є теж такі дані, які можуть викликати у наших студентів, учителів різні тлумачення. Для мене не зовсім ясно, з якого часу, Ви вважаєте, утворилась українська народність,

чи з XIV ст., чи з XIII. Формулювання у Вас таке: (*ч и т а є*). Тут можна розуміти, що українська народність створилась у XIV ст., і можна зрозуміти, що в XVI ст.

Тов. Литвин: Вы хотите дату?

[Тов. Гуслистий:] Мені здається, що Ви дату даєте, Ви кажете, що українська народність почала утворюватися в XII ст., а в другому місці кажете, що в XIV ст. Ця стаття Ваша вміщена в теоретичному органі, за Вашим підписом і, безумовне, це викличе деяке сперечання, одні скажуть, що в XIV ст., інші скажуть — XVI.

Тов. Литвин: А как Вы считаете?

[Тов. Гуслистий:] Я вважаю, що українська народність створилася і оформилася в XIV–XVI ст.

У нас є академік Пічета, який відносить утворення російського, білоруського і українського народу на найпізніший час, він відносить це утворення до XVI ст.

А у Вас, коли взяти цю другу частину формули, то виходить в XVI ст. Це значить — на кінець XV ст. Це питання взагалі у нас ще неясне. Я думаю, що Ви, Кость Захарович, теж візьмете участь в обговоренні цього питання.

Я думаю, що нарешті ми прийдемо до якогось висновку. У всякому разі для наших учнів, студентів ми повинні дати більш-менш ясне уявлення цього питання.

Далі я хотів би торкнутися такого важливого питання, яке у нас не розвинуте, як питання економічного розвитку феодалізму. Це питання особливо слабо розвинуто щодо історії України і це створює у нас ряд великих труднощів, у нас і в старих роботах часто політичний матеріал переважає над економічним. В деякій частині це пояснюється тим, що у нас нема монографій, присвячених окремим питанням історії України періоду феодалізму. Мало у нас таких праць, дуже мало є робіт, присвячених історії класової боротьби епохи феодалізму, зокрема періоду середини XVII ст.

Ми до цього часу не розв'язали питання про визвольну війну, не можемо дати певної оцінки ролі Богдана Хмельницького. Здавалось би, написано ряд праць про цю добу, а все ж таки і питання не розв'язане.

Тов. Литвин: Какой вопрос о Богдане Хмельницком не решен?

[Тов. Гуслистий:] Не розв'язане питання про класові моменти діяльності Богдана Хмельницького. У нас була раніш така характеристика Богдана Хмельницького: великий син українського народу, людина, яка підняла український народ на боротьбу проти зовнішніх загарбників, приєднала Україну до Росії й т. ін. Коли ж ми почали працювати над тим, щоб показати класові моменти діяльності Богдана Хмельницького, то ми зустрілися з труднощами. Микола Неонович написав розділ, і становище тільки ускладнилося. Коли він почав вияснити класові моменти, то Богдан Хмельницький оказався відірваним від народу. Ціла низка питань ока-

залася неясною. Я думаю, що всі ці питання ми розв'яжемо. Перш за все ми повинні відійти від старої концепції, в основу якої були покладені націоналістичні моменти, і перейти до правильної марксистської концепції.

Тов. Литвин: Мы, украинские историки, спорим относительно Богдана Хмельницкого, определяем его роль в то время, как правительством она давно определена. Достаточно того, что мы имеем орден Богдана Хмельницкого. Бойцы наши носят орден Богдана Хмельницкого, а мы здесь — историки Украины — ставим вопрос о том, что нам неясна роль Богдана Хмельницкого.

[Тов. Гуслистий:] Так воно і получилось. Коли ми прочитали розділ Миколи Неоновича, то в нас виникло питання, а чому був встановлений орден Богдана Хмельницького? (*С м і х*). У нас таке питання виникло під час обговорення на відділі.

Я зараз займаюся висвітленням одного питання, яке нам допоможе розв'язати цю справу.

Тут правильно було поставлено питання про те, що нам треба підняти вивчення історії козацтва і, в першу чергу, соціальної історії. У нас до цього часу нема жодної роботи, присвяченої класовій диференціації. У нас нема чіткої і ясної характеристики, що являло собою козацтво до визвольної війни. Ми говоримо про бідність, голоту, про старшин, а що це таке? Я над цим питанням в зв'язку з дисертацією працюю зараз. В плані своєї роботи я це питання поставив. Найближчим часом я думаю, що питання про класову диференціацію козацтва буде розв'язано.

У нас не вивчена соціально-економічна база козацтва, а це не дабель (?)⁵⁵, це основне. Поки ми не вивчимо соціально-економічної бази козацтва, у нас будуть неясності в ряді питань

У нас не розроблено таке питання, як російсько-українські зв'язки. Ми про це багато говоримо, але оперуємо, в основному, загальновідомими фактами. Нових фактів ми не піднімаємо. Окремих робіт, присвячених цій темі, у нас нема. Правда, є окремі статті. Недавно Єкатерина Ісаївна [Стецюк] дала велику статтю в газету. Але це газетна стаття, а нам треба ставити питання про монографічне вивчення. Тут і питання економічних зв'язків, політичних і культурних і т. ін. Поставити так вивчення цих зв'язків, як вони на це заслуговують.

Далі таке питання, дуже важливе, як історія інших народностей на території України. Товариші, на території України жив не тільки український народ, жила російська народність. З'явилося російське населення в певний період, не показано, коли з'явилося, як з'явилося, не показана його роль в історії України, не показано єврейське населення, яке відіграло значну роль в історії України, мало вивчена історія Буковини і Закарпаття. Ми стоїмо перед певними труднощами, навіть література не

⁵⁵ Так у стенограмі. Вірогідно, помилка стенографістки.

підібрана по цим питанням. Коли доходить до питання, коли з'явилися слов'яни на Україні, читася — в XI–XII вв., у нас цього зовсім нема.

Далі: відносини України і Литви. Це не таке просте питання. Відносини України і Польщі. Звичайно, найлегше освітлити це питання, ідучи за традиційною буржуазно-націоналістичною схемою: поляк — ворог українців. Але за такою схемою ми йти не можемо, ми повинні показати справжні, так як вони були, зв'язки польського і українського народів.

Я повинен сказати, що наші труднощі полягають в тому, що кваліфікація частини наших співробітників не така, як хотілось би. Ви знаєте, що на весь інститут 2 доктори наук, кандидатів не досить, взагалі наукових робітників в інституті у нас мало. Коли я ставив це питання в інституті, тов. [...] ⁵⁶ запитав — хто повинен розробляти це питання? Звичайно — історики, але це не розв'язує питання. Як над одним питанням працює Микола Неонович, над іншими питаннями... [...] ⁵⁷, але є ще двадцять питань. Може, коли інститут зв'язався б з іншими інститутами, став би таким центром, яким він повинен бути, можна було б планувати і дисертації, і проблеми, які треба ставити, доводити до відома людей.

Іноді звертаються за темами дисертації — ми не можемо дати, кажемо, це не наша справа. Ми повинні приділяти більше уваги, щоб людей на периферії, в інститутах поставити на службу розробці цих проблем, які треба розробляти.

Звичайно, боротьба з націоналістичними концепціями Грушевського, його школи — це справа нелегка, треба цю справу поставити більш широко, ніж в межах України. До цього часу ми писали, правда, дуже мало і мало критикували концепції Грушевського, але треба сказати, що, наприклад, у Москві ряд солідних істориків не тільки не критикували, а своїми творами популяризують Грушевського і популяризують і на сьогоднішній день. Ми критикуємо, а нам показують — дивіться, Греков написав яку книжку — “Крестьяне на Руси”. Він пише: “Грушевский — лучший знаток украинской и российской истории”, у нього десятки раз — Грушевський, Грушевський, при чому ви ніде не зустрінете, щоб він сказав, що Грушевський має буржуазно-націоналістичні концепції-схеми. Справа не тільки в цій книзі. Борис Дмитрович Греков підкреслює цю справу. Нам, очевидно, на це треба звернути увагу. Це б нам допомогло, якби така людина, як Греков, виступив з критикою Грушевського. Цю книжку нам часто показують і студенти, і учителі. Я думаю, що після статті Кость Захаровича, опублікованої в “Большовику”, боротьба з Грушевським почнеться в більш широкому масштабі.

Далі, товариші, взагалі, треба нам справу вивчення історії України, ув'язку історії України і історії СРСР поставити на більшу основу.

⁵⁶ Пропуск у тексті.

⁵⁷ Пропуск у тексті.

В наших книжках чимало буржуазно-націоналістичних помилок. Коли переглянемо підручник з історії СРСР, там знайдемо чимало таких помилок. Очевидно, люди несвідомо їх зробили, не орієнтуючись добре в історії України, але таких помилок там чимало і тут перед нами створюються труднощі. Коли ми студентам говоримо про класову боротьбу і т ін., вони підносять книжку і кажуть — тут підкреслюється національна боротьба. Треба звернути увагу істориків СРСР, і ці проблеми розв'язувати спільно.

Не так давно вийшла книжка академіка Державіна “Происхождение русского народа”, 1944 р. В цій книзі академік Державін розвивав думку, яка викликає сумнів. Ми не знаємо, правильно, чи ні. Він ставить питання так, що і зараз, не тільки епоху Київської Русі, існує єдиний російський народ, який складається з трьох народів — великоруського, українського і білоруського. Він пише в багатьох місцях: “Русский народ в составе трех образующих его народов — великорусского, белорусского и украинского”. І в ряді інших місць таке вживання слова “руського” може викликати плутанину. Якщо руський єдиний, який об'єднує всі три, тоді великоруський не можна назвати “руським”. Це може викликати плутанину, тим більш, що в минулому ми мали, може, не такі б подібні думки про стару історіографію, яка твердила, що є єдиний руський народ, “который состоит из трех ветвей”. У мене це тим більш викликає сумнів, що я, купивши одну книжечку пражську, найшов в цій книжці такий листочок, в якому написано: “Единство русского издательского общества в Праге”. Тут князь Волконський, Мякотін, Немирович-Данченко, Струве і т. д.

“Давно наболевший и жгучий вопрос о сложных национальных культурных взаимоотношениях трех главных ветвей единого русского народа стал за последний год...” і т. д. Я думаю, Кость Захарович, що Ви повинні нам допомогти розв'язати це питання. Якщо це правильно...

Председатель: Вважаю, що це неправильно.

С места: Як Ви вважаєте?

[Тов. Гулистий:] Я вважаю, що це неправильно.

Председатель: Из наших историков никто не написал ни одной рецензии, не послал в печать.

[Тов. Гулистий:] Була рецензія в “Більшовику” на цю книжку. Ця концепція не була ухвалена, якимось незручно...

С места: Кость Григорьевич, неверно, я знаю автора, который писал рецензию.

[Тов. Гулистий:] Пробачте, є рецензія Удальцова в “Большевике” і є рецензія Пічети в “Вопросах истории”. Інших рецензій не знаю. Удальцов і Пічета у своїх рецензіях підтримують це.

Тов. Бажан: В своїй роботі Пічета говорить про білоруський народ: ...⁵⁸

[Тов. Гулистий:] Пічета визнає, що білоруський народ, як і український, є частиною єдиного руського народу.

⁵⁸ Цитата у тексті не наводиться.

Я думаю, товариші, що назріла потреба реорганізації нашого інституту. Це нам потрібно, як свіже повітря. Ми чекаємо цієї реорганізації, говоримо про неї багато, ми хочемо, щоб наш інститут, якщо дозволите так висловитися, “розірвав пута” цієї просвітянсько-хуторянської обмеженості, щоб в нашому інституті були представлені історія СРСР, всесвітня історія і т. ін.

Треба посилити наш інститут кадрами, влити свіжу кров в наш інститут. У нас є хороші робітники і на Україні, і поза межами України, і коли до цієї справи підійти серйозно, звичайно, коли це не буде лімітуватися квартирними умовами і іншими якимись моментами, то можна знайти дуже хороших робітників і на Україні, і в Москві, і в Ленінграді, і в інших містах. Треба нам знайти якісь форми. Ці форми повинно знайти бюро Відділу суспільних наук ([у] зв'язку з інститутами Відділу суспільних наук). Один із співробітників Академії тов. Вандер дуже вдало охарактеризував відносини нашого інституту з Відділом суспільних наук. Він сказав, що такі відносини існують між інститутами Відділу суспільних наук: стоїть стовп і стоять, повернувшись спиною до цього стовпа. В першу чергу треба встановити зв'язок між Інститутом історії і Інститутом літератури. Ми працюємо над спільними питаннями — Кирило-Мефодієвське братство, періодизація і т. ін. Час не жде. Ми напишемо “Короткий курс історії України”, літератори не будуть бачити його, і це викличе ряд непорозумінь. Зараз на спільній роботі цю форму зв'язку треба встановити, а саме: в роботі над “Коротким курсом історії України” і “Історією України”.

Тов. Бажан: В чому ж справа?

[Тов. Гуслистий:] Не знаю. Якби я був головою Відділу суспільних наук, або директором Інституту літератури, або директором Інституту історії, то я б сказав, а так не можу сказати.

Я вже не кажу про зв'язки з Москвою. Правда, не хочу сказати, що в цій справі виключно дирекція винна; не тільки дирекція тут винна, а інші наші робітники, які не виявляють відповідної активності в цьому напрямку. Ми працюємо над дуже складними питаннями, часто нерозробленими. В наших умовах особливого значення набуває роль теоретичного керівництва в інституті, але, на жаль, такого керівництва у нас в інституті немає.

Тов. Стоян визнає мою думку про те, що в нас немає теоретичного керівництва в інституті, якоюсь еретичною. Я вважаю, що ця думка аніскільки не еретична. Я вважаю, що вказівка на це є вказівка на одну з тих ниточок, які ми повинні вказати. Я думаю, що ця думка ніскільки не принижує нас, але, з другого боку, я вважаю, що ми без сторонньої допомоги не здібні розв'язати це питання. Нам потрібне відповідне теоретичне керівництво. Я не хотів цією постановкою питання нікого ображати, але це факт. Мені відповідають: “Ви керівник відділу?” Так, я керівник відділу, але я теж потребую авторитетної теоретичної допомоги.

Товариші, робота над проспектом ясно показала, що в нас такого теоретичного керівництва немає. Це факт. Я не хочу цим нікого ображати, але я вважаю, що неправильно буде, з мого погляду, коли ми одверто не скажемо про це.

Кажуть, що Ви, мовляв, ухиляєтеся від розв'язання проблем і т. ін. Це не так. Я вважаю своїм обов'язком звернути на це увагу. Микола Неонович багато років працює над Богданом Хмельницьким і зараз опинився в такому становищі, що не може дати ради своїй власній темі, а керувати всім інститутом — це ще важче. Тут Дмитро Захарович сказав: “Чому, мовляв, так багато присвячують часу критиці помилок Петровського, і Гуслистий має помилки”. І Гуслистий має, але все-таки Петровський і Гуслистий не однакові фігури, не однакову кількість праць надрукували, не однаковим впливом вони користуються. Я сказав, що “большому кораблю большое и плавание”.

До речі, Микола Неонович, який мав чимало помилок в минулому, мені здається, зараз зберіг якийсь пієтет до Грушевського. Візьміть ви останню роботу Миколи Неоновича, де він часто, навіть там, де критикує Грушевського, в той же час намагається підкреслити щось позитивне в ньому. Ось в роботі, виданій в 1944 р., він пише так: “Націоналісти часто тлумачать приєднання України як тимчасове...” (*читає*). “... В своїх працях з історії прийшов до незаперечного висновку, що Хмельницький не мав ніякого наміру розривати приєднання України до Росії”.

Новий читач прочитає цю характеристику і скаже: “Ось який видатний радянський академік Грушевський”.

Навіть я б сказав, що ця дискусія, яка відбулася в інституті в останні дні... Микола Неонович в своїх виступах говорив, що, можливо, Липинський і Грушевський — це не одне і те ж. Липинський поглибив буржуазно-націоналістичну концепцію. Я з цим не погодився і т. Фолішевський сказав, що таке розмежування зменшує ворожість концепції Грушевського.

Микола Неонович справді видав багато праць. Візьміть його брошури: в одному році він видав брошуру величезним тиражем, це 15 червня 1944 р. тиражем 16 тис., а 25 листопада 1944 р. видав другу брошуру тиражем 20 тис.

Тут говорили про формули — яку філософську формулу він поклав в основу історії України. Треба сказати, що дехто навіть сказав, що підписується під цю формулу. Я, наприклад, не підпишуся. Не можна підписатися під цією формулою, яка в основу історії України кладе національний момент, а не класовий момент, не класову боротьбу. Будь ласка, нехай, хто хоче, підписується під таку концепцію, але я повинен сказати, що під таку концепцію ми повинні не підписуватись, а критикувати її.

З місяця: Тут давалась цитата, а це концепція.

[Тов. Гуслистий:] Але в цій цитаті була покладена основна ідея книжки і основною ідеєю історії України був національний момент. Покажіть мені, де тут класова боротьба. Візьміть цю брошуру (*покажує*). Тут на двох сторінках дається характеристика визвольної боротьби і ні слова не говориться про класову боротьбу.

Візьміть формулу Західної України. Що покладено в основу історії Західної України? Може, хто хоче, нехай підписується, будь ласка, я не можу підписатися. Я зачитаю, що говориться в цій брошурі (*читає*).

В останній своїй роботі Микола Неонович пішов навіть далі, він почав допускати навіть стару попівську термінологію: Володимир Святий пише з великої літери. Я запитав Миколу Неоновича, для чого він допускає стару термінологію, а він каже, що селяни Західної України краще зрозуміють його.

Вся справа в тому, що Микола Неонович дійсно зробив прогрес щодо самокритики. Микола Неонович весь час твердив, що він справді єдина людина, яка завжди стояла на правильних позиціях в освітленні російсько-українських відносин. Навіть на останніх зборах інституту він сказав: “Навіть мій ворог Рубач визнає, що я таку заслугу маю”.

Я Вас запитав, Миколо Неонович, чи завжди Ви стояли на правильних позиціях, чи не стояли Ви на позиціях Грушевського? Ви сказали: “Да, до [19]28 року”. А тут виступав проф. Введенський і сказав, що Ви стояли на цих позиціях до 1930 року.

Тов. Бажан: Це великого значення не має.

[Тов. Гуслистий:] Все ж таки два роки. (*Сміх*).

Треба прямо сказати, що у нас не завжди були відповідні умови для критики і самокритики, але справа не в тому, бо треба сказати, що за останній час у нас не завжди відносини були нормальні. Ми обговорювали наші праці, критикували один одного. Тут багато говорили про відносини Рубача і Петровського. Я вважаю, що буде помилкою звести все до особистих моментів. Я думав багато над цією проблемою і вважаю, що все ж таки, в основному, була теоретична боротьба.

Товариші, трохи більше об'єктивності. Пригадаємо 1945 р. Виступає Рубач з першою критикою. З чим він виступає? Він каже що у нас з класовою боротьбою не гаразд в наших працях. Я не хочу виправдувати Рубача, у нього теж є багато помилок, він плутає в деяких питаннях, це безперечний факт, але виникає питання, а коли б розуміти, що тут не все особисті моменти. Уявіть собі, що я критикував когось з особистих моментів, але все ж таки бив правильно в точку. Правда, я вважаю, що тут були не особисті моменти, а теоретична боротьба, але вона ускладнялася деякими особистими моментами.

Тов. Рубач правильно бив в точку, правильно говорив, що з класовою боротьбою у Вас, Микола Неонович, не гаразд, а Ви говорили — ні, ні, це невірно. Коли це не принципова боротьба, то покажіть приклад принципової боротьби. А що у нас ще є, на що ми можемо ще вказати? Звичайно,

Петровський й Рубач не люблять друг друга, але справа не в цьому. Ми повинні, так би мовити, зважити на суть справи, знайти суть справи, але якщо в цьому питанні ми не будемо додержуватися принципових моментів, то тим гірше буде для нашої історичної науки.

Товариші, перед нами стоять серйозні теоретичні питання. Я ще раз підкреслюю, що нам потрібна допомога, теоретична допомога. Я певний, що ця авторитетна нарада дасть нам цю допомогу.

Я певний в тому, що під керівництвом й допомогою ЦК КП(б)У, при особистій допомозі й при тій великій увазі, яку нам віддають тов. Каганович, тов. Мануїльський, тов. Литвин, Ємельяненко, Назаренко, наші старші товариші, керівники, тов. Бажан, Палладін і ін., ми зможемо дати справжню марксистсько-ленінську історію України й ми повинні прикласти всіх зусиль, щоб створити таку книгу з історії України, яка буде гідна нашого радянського народу.

Запитання: Ви говорили, що нам потрібна теоретична допомога. Як Ви собі це розумієте — чи нам потрібна якась колективна теоретична допомога, чи нам треба якось забезпечити керівництво інституту? І тут виникає таке питання — чи під силу одній людині, щоб вона могла забезпечити всі відділи?

[Тов. Гуслистий:] Я це розумію якомога ширше, щоб в інституті була така людина й поза інститутом були люди, які повинні цим займатися. У мене таке враження, що теоретично наш інститут підсилять, і це для нас основне. Для мене однаково — чи це буде директор інституту, чи зав. відділами. Мене цікавить тільки, щоб наш колектив був теоретично підсилений. Але, крім цього, нам потрібна й інша теоретична допомога.

(Оголошується перерва). [...]

Тов. Мануїльський: Пробачте, я хотів би Вам поставити кілька запитань, якщо дозволите. Бачите, ось Лазарь Мойсієвич Каганович домагався у наших істориків, щоб вони розповіли, де ниточки, які зв'язують нашого сучасного радянського історика з тими основами буржуазного націоналізму минулого, які ми знаходимо в концепції Грушевського. Ось про ці тонкі ниточки я не чув нічого. Правда, сьогодні я не був присутній на нараді, але на вчорашньому засіданні на це запитання не було відповіді. Тільки, мені здається, тов. Ястребов в своєму виступі, коли він говорив про свої помилки, сказав дещо в цьому напрямку. Він сказав, що ми підняли в історії деякі фігури — Петра I, Івана Грозного. Він, так би мовити, торкнувся цих тонких ниточок. А може Ви, Микола Платонович, як не історик, нам з'ясуєте ці ниточки і, якби Ви дозволили, я поставив би Вам кілька питань, щоб знайти ці ниточки.

Ось, бачите, товариші, дуже легко заявити — все ясно, дійсно була концепція Грушевського. Але нас, керівництво ЦК, цікавить, щоб нам щиро сказали, як сталося, що ця концепція знайшла прихильників. Деякі коріння цієї концепції є і у нас. І я хочу запитати Вас, а через Вас і істориків — чому так сталося, що деякі з наших радянських істориків ще мають у себе ці коріння?

Ми піднімаємо деякі фігури російських царів, а чому не підняти деякі фігури українських гетьманів? Ми, наприклад, говоримо, що деякі царські дипломати відіграли дуже позитивну роль в історії Росії. А чому не говорити про деяких буржуазних політиків в минулому, які відіграли теж позитивну роль? Чи це не є одна ниточка? Безумовно, вона і є тою ниточкою. Я б хотів, щоб історики відносно цього у себе поговорили. Ось це перше питання.

Друге питання. Чому Грушевський мав такий вплив? Чи не лишилася у наших істориків така думка, що історія — це об'єктивна наука і підходимо ми до історії як фахівці? Ми шукаємо матеріали і беремо факти з історії. Ще Арістотель казав — факти залишаються фактами. Ось, звідкіль можна зробити такий висновок, що авторитет Грушевського виходив з того, що він мав багато фактів, авторитет його був визнаний і тому Грушевський мав такий вплив на нашу радянську молодь.

Є у нас і третя ниточка. Ось написали ми історію, писали про значіння національної боротьби. Ця історія вийшла якраз в часи війни. Війна закінчена. Невже ми можемо сказати, що в зв'язку з цим національна боротьба вже відкидається?

Я б хотів, щоб і це питання було з'ясовано. Нам треба виявити, обговорити і з'ясувати неправильність цієї установки.

Тов. Бажан: Дмитрій Захарович, це запитання або Ваш виступ?

[Тов. Мануїльський:] Це запитання.

Тов. Бажан: Я не бачу тут знака запитання.

[Тов. Мануїльський:] І по першому, і по другому, і по третьому питанню є знаки запитання. Третє питання — це відносно кон'юнктурного відношення до історії.

Я прошу Вас відповісти на ці запитання, а також прошу відповісти на них і істориків. Я переконаний в тому, що у них є багато думок, і ці думки нема чого таїти. Давайте обговоримо ці думки, давайте розберемося в них, давайте відтряхнемо все старе, різні старі думки і відверто скажемо те, про що ми думаємо. Для чого нам проголошувати декларації? Вони нам не потрібні.

Тов. Бажан: Мені залишається Ваше слово вважати закінченням своєї промови.

Питання, які вніс Дмитро Захарович, — це питання, які всіх нас хвилюють. Власне кажучи, останнє питання, на якому я хотів би звернути вашу увагу, це питання західництва. Зараз боротьба з слов'янофільством типу хомяковщини теж мусить бути актуальною і ми мусимо внести в це питання ясність і точність.

Взагалі я думаю, що ця нарада дасть свою користь. Але на цій нараді виявилися хиби, які являються гальмом для успішної і швидкої перебудови нашого Інституту історії, що необхідно для задоволення потреб нашого народу, який чекає створення книги з історії України.

Тов. Мануїльський: Як ви гадаєте, товариші, дискусію треба вести? Я думаю, що більшість товаришів підготуються, продумають питання і

поставлять багато питань, які викликають сумнів. Краще так поставити питання, освітлити, продискутувати, ніж розійтися і потім провести якусь кампанію, надрукувати 2–3 статті, а люди наші, наші добрі радянські люди мають сумніви.

Можуть бути і такі погляди у наших радянських письменників і істориків, що як би за цією дискусією про походження українців-русів не крилося таке, що знову стануть на другий план ставити Україну. Можуть бути і такі погляди.

Повторюю: дехто може думати, як би за тим питанням про походження українського народу разом з російським і білоруським народом не крилося те, що тут є деякі елементи, які хочуть знову усунути Україну, українців на другий план.

Візьміть, наприклад, таке: питання про наш марксизм український. Чи не може бути і такого погляду? Я переконаний, що є такі люди, які думають: чому ж, хіба в нас не може бути проявів марксизму? Ми мусимо сказати, що от, наприклад, ленінізм є вище досягнення російської культури. А чому Україна повинна завжди брати все в Москві? Можуть бути і такі пережитки.

Нам треба було взяти всі ці важливі питання і я вважаю, що коли б ми обдумали і обговорили, це й було б ті ниточки, які зв'язують нас з минулими концепціями, і я вважаю, що треба нам було б по тих нитках поговорити одверто, щиро, прямо, щоб ми зрозуміли, дали матеріал для ЦК нашої партії. Разом з цим така дискусія дуже допомогла б правильній постановці питання.

Для того, я думаю, нам прийдеться сьогодні закінчити, але зібратися ще один раз, можливо, 5-го, тільки я прошу, щоб товариші продумали і вели дискусію. (*Пропозиція приймається*).

(Кінець вечірнього засідання 30 квітня).

[Додаток]

Список учасників наради:

1. Каганович Л. М.	13. Омеляновский
2. Мануильский Д. З.	14. Иванов Л. М.
3. Литвин К. З.	15. Лавров П. А.
4. Назаренко И. Д.	16. Лось Ф. Е.
5. Копица Д. Д.	17. Дядиченко В. А.
6. Емельяненко Г. Г.	18. Бойко И. Д.
7. Фоллюшевский И. В.	19. Ястребов Ф. А.
8. Ключник Л. И.	20. Рубач М. А.
9. Тычина П. Г.	21. Стецюк Е. И.
10. Бажан Н. П.	22. Супруненко Н. И.
11. Палладин А. В.	23. Гуслистый К. Г.
12. Петровский Н. Н.	24. Стоян Ф. К.

25. Белоусов С. Н.	36. Павлюк П. И.
26. Городний	37. Птуха М. В.
27. Слуцкий А. Б.	38. Бречкевич М. В.
28. Корнейчук А. Е.	39. Гербов К. В.
29. Самохвалов В. М.	40. Стрельский В. И.
30. Юрченко А. Т.	41. Гринберг А. И.
31. Введенский А. А.	42. Пилькевич С. Д.
32. Бортников А. И.	43. Вовк А. А.
33. Кошик А. К.	44. Шевченко Ф. П.
34. Руднев В. В.	45. Мотузко Г. Ф.
35. Гудзенко П. П.	

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 70, спр. 753, арк. 1–11, 36–38, 45–50, 159–166, 246–277, 309–313. Оригінал. Машинопис.

Опубл.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 2. — С. 31–73.

№ 242

Витяг із доповідної записки відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У про збори наукових співробітників Інституту історії України АН УРСР

*Квітень 1947 р.
м. Київ*

В период с 23 по 26 апреля с.г. состоялись общие собрания в институтах Отделения общественных наук по итогам сессии Академии наук УССР.

Собрание научных сотрудников Института истории началось 24 и закончилось 26 апреля. С докладом “Об итогах сессии Академии наук УССР” выступил директор института профессор Петровский, а с докладом “Об утверждении плана научно-исследовательских работ Института истории на 1947 г.” выступил заместитель директора института тов. Иванов.

Выступавшие по докладам научные работники подвергли резкой критике ошибки и извращения буржуазно-националистического характера, допущенные в произведениях по истории Украины, а также характер руководства научно-исследовательской работой в институте. Ряд научных сотрудников указали на факты потери политической бдительности и примиренческого отношения дирекции института к активным пособникам немецко-фашистских захватчиков, ярым буржуазным националистам, как к Крипякевичу и Карпинцу, работы которых даже были включены в планы научно-исследовательской работы на 1947 г.

Выступивший на собрании научный сотрудник института *тов. Лось* указал, что крупные недостатки и извращения буржуазно-националистического характера в освещении истории Украины, допущенные многими

работниками института, явились следствием того, что некоторые историки не избавились от националистического груза и не овладели марксистско-ленинской теорией. Вследствие этого при освещении важнейших проблем истории Украины отсутствует партийно-классовый подход. Он уделил особое внимание в своем выступлении необходимости глубокой разработки вопросов, связанных с подготовкой и проведением Великой Октябрьской социалистической революции на Украине, формированием рабочего класса, распространением ленинизма, созданием и укреплением большевистских организаций и руководством революционным движением на Украине. Он указал, что неудовлетворительное выполнение плана научно-исследовательской работы в 1947 г. объясняется также чрезмерной перегруженностью совместительством научных работников Института истории Украины.

Научный работник *Бойко* в своем выступлении указывает, что можно было бы избежать многих ошибок в освещении истории Украины, если бы в институте проводились теоретические дискуссии по важнейшим вопросам исторической науки. Он раскрыл политическую вредность допущенных ошибок и извращений им и другими авторами первого тома “Истории Украины” и “Краткого курса истории Украины”. В институте не встречаются должного отпора попытки модернизации прошлого, стремления приукрасить историю Украины за счет сглаживания общественно-классовых противоречий и абсолютизации единства и общности. Научный работник *Ястребов* не один раз выражал мнение, что поскольку в нашей стране ликвидированы эксплуататорские классы, создано общество, состоящее из тружеников, то, мол, и в освещении прошлого нужно находить не то, что разделяло народ на классы, а то, что его объединяло.

В своем выступлении *тов. Иванов* подчеркнул необходимость организации серьезной работы по изучению процессов формирования украинского народа как нации, возникновения и развития классов и классовой борьбы при феодализме и капитализме и марксистско-ленинскому освещению национально-освободительного движения на Украине. Он призвал всех научных работников ускорить издание марксистского “Краткого курса истории Украины”.

Выступивший *профессор Рубач* указал, что все работы профессора Петровского содержат в себе грубейшие извращения действительной истории Украины и что до тех пор, пока в руководстве института стоит Петровский, невозможно преодолеть недостатки и ошибки на историческом фронте Украины.

На собрании подверглись критике научные сотрудники института *Гуслистый, Ястребов, Рубач, Петровский* и др[угие] за допущенные ошибки и извращения в истории Украины, за недостаточно самокритичные выступления на собрании.

Довольно резким было выступление *профессора Петровского* против Рубача за то, что последний, умалчивая свои собственные ошибки,

сознательно преувеличивал ошибки других научных работников и, в частности, Петровского. Возражая против ряда неправильных положений, высказанных профессором Рубачем и неправильного его поведения в институте, профессор Петровский перешел к характеристике прошлой деятельности профессора Рубача как троцкиста.

В свою очередь, *профессор Рубач*, отвечая на выступление Петровского, охарактеризовал его как известного буржуазного националиста.

Многие из выступавших отметили, что в институте нет авторитетного, достаточно квалифицированного руководителя, который направлял бы научно-исследовательскую работу коллектива института. Этими выступлениями, по сути, снова был поднят вопрос о необходимости замены директора института *профессора Петровского* более подготовленным работником, обладающим солидной научной эрудицией и организационными способностями. [...]

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 70, спр. 536, арк. 1–4. Копія. Машинопис.

Опубл.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 2. — С. 73–75.

№ 243

Стенограма виступу наукового працівника Інституту історії України АН УРСР К. І. Стецюк на нараді в ЦК КП(б)У з критикою “помилки буржуазно-націоналістичного характеру”, допущених проф. М. А. Рубачем

*6 травня 1947 р.
м. Київ*

Мені сьогодні не хотілось би починати розмови про те, про що, вже власно кажучи, не раз говорилося, але оскільки у деяких товаришів, зокрема у виступах Кость Григоровича і Білоусова пролунали певні нотки такого характеру, то мені доведеться все ж таки сказати про це ще раз і особливо тому, що я бувший парторг і в цьому відношенні я і хочу сказати свою думку.

Я вважаю, що в боротьбі, яку вели тт. Рубач, Супруненко і Гуслистий проти директора інституту тов. Петровського, переважали особисті моменти. Як це можна обосновати? Чи можуть названі товариші і, зокрема, тов. Рубач назвати хоч би одні партійні збори до ухвали ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У, де б вони виступали з розгорнутою критикою наших помилок? Чи може, наприклад, тов. Рубач назвати хоч одну статтю до газети чи журналу, де б він з принципових більшовицьких позицій виступив з критикою помилок, які були в Інституті історії?

Я пригадую, як на нараді в Управлінні пропаганди ЦК КП(б)У Дмитро Захарович запропонував тов. Рубачу викласти свою точку зору в доповідній записці. Але тов. Рубач так і не спромігся цієї доповідної записки подати.

Так яким же чином, коли це не було зроблено, можна вважати, що боротьба, яка носила особистий, однобічний характер, може бути боротьбою принциповою. Як же можна сказати, що ця боротьба була як би сигналом про прояви буржуазного націоналізму в нашому інституті. Навіть і тоді, коли вже були ухвали ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У, критичні виступи тов. Рубача на наших партійних зборах, на вчених радах подовжували носити однобічний характер і, власне кажучи, це навіть дуже гальмувало спільну роботу по відкриттю помилок.

Тов. Рубач весь час намагався критикувати тільки окремих осіб, перекладаючи всю провину тільки на окремих осіб. Він, наприклад, не критикував схему історії України, яка склалася у нас ще до війни і в складанні якої все ж таки значна участь належала і тов. Білоусову, як директору інституту. Він не критикував і тов. Супруненка, який був редактором проекту програми історії України і одним з авторів “Короткого курсу”.

Менш всього тов. Рубач критикував свої помилки. Я не буду говорити про його колишні помилки, тим більш, що про них він сам говорив, а я хочу нагадати про останні помилки тов. Рубача в його виступах, статтях. Нагадаю хоч би виступ тов. Рубача на [захисті] дисертації тов. Слуцького. Тов. Рубач, виступаючи тоді як офіційний опонент, висунув твердження, що назва, яку дав своїй роботі тов. Супруненко⁵⁹, а назва роботи була така — “Боротьба українського народу проти білополяків, денікінщини і Врангеля”, — не зовсім правильна, і він радив дати цій роботі таку назву: “Боротьба робітників і селян України проти білополяків, денікінщини і Врангеля”, тому що, як пояснив тов. Рубач, в переважній більшості на Україні місцеві робітники за своїм національним складом були не місцевого походження, а росіяни.

Така постановка питання, таке твердження тов. Рубача зразу викликало здивування у всіх присутніх на захисті. На другий день це питання обговорювали всі робітники нашого інституту, і потім це питання стояло на партійній групі.

В чому ж неправильність цього твердження, особливо аргументації цього твердження тов. Рубача? Перш за все, в ньому протиставляються український народ російським робітникам, що жили і працювали тоді на Україні. Вони, ці російські робітники, виступали у визволенні України від білополяків, денікінщини і Врангеля як складова частина українського народу.

Ще на нараді істориків при ЦК КП(б)У, а це ще було в 1945 р., тов. Рубач виступив проти терміну “народу” і доводив, що не можна вживати такий термін в часи громадянської війни, підкреслюючи, що поняття “народ” включає як пригноблені класи, так і гнобителів, а тому треба називати кожен соціальну групу її іменем.

⁵⁹ Помилка. Йдеться про О. Б. Слуцького.

Але класики марксизму в поняття “народ” перш за все вкладають пригноблені маси робітників і селян. Так, Ленін, оцінюючи революцію 1905 р., відмічав її глибокий народний характер тому, що рушійною силою були робітники і селяни, себто основна маса народу. Термін “народ” вживається і в привітанні ЦК ВКП(б) і Раднаркому з приводу 25-річчя Радянської республіки, при чому цей термін відноситься до часів як Жовтневої революції, так і громадянської війни.

Твердження тов. Рубача, коли його логічно розвивати, може привести до висновку, що оскільки на Україні не було українського робітничого класу, то диктатура пролетаріату для України в цей час була явищем незакономірним, принесеним ззовні. І інший висновок з цього положення може бути такий: коли на Україні не було свого робітничого класу, то це означає, що Україна не мала своєї буржуазії, що українська нація була безбуржуазна, тобто прокладається місток до націоналістичної концепції Грушевського.

Це питання про виступ тов. Рубача було поставлене на партійній групі. Тов. Рубачу довелося визнати неправильність свого виступу.

Тов. Рубач: Але зовсім не так, як Ви кажете.

Тов. Стецюк: Те, що я кажу, це цілком точно, я за свої слова відповідаю. Та що тут сперечатися, на партійній групі були всі члени партії, всі добре пам’ятають, і нема чого обвинувачувати, що я неправдиво освітлюю ці факти. У тов. Рубача є і цілий ряд інших помилок, про які тут говорили і на яких я зупинятися не буду. Тов. Рубач, наприклад, в 1946 р. назвав “Короткий курс історії ВКП(б)” соціологією, принизивши її значення як енциклопедії марксизму-ленінізму.

Я хочу що підкреслити? Що т. Рубач некритично ставиться до себе, що він не викриває своїх помилок. Я вважаю, що коли він цього не робить по відношенню до себе, а виступає з критикою тільки окремих осіб, то така критика непринципова.

Я ще раз хочу підкреслити, що наша партійна група в цілому, і, безумовно, я, як колишній парторганізатор, і всі члени партії, в тому числі т. Рубач, як людина з великим політичним і науковим досвідом, і всі ми, комуністи, маємо великі провину перед партією і перед радянським народом в тому, що в роботі інституту були допущені помилки буржуазно-націоналістичного характеру, в тому, що партійна група недостатньо орієнтувала наукові кадри на боротьбу за чистоту марксо-ленінської теорії в питанні історії України.

Як можна виправити наші помилки? Товариші, що виступали, багато про це говорили і мені залишилось небагато додати до того, що вони говорили. Найважливішу роль в цьому відіграє наполеглива робота по виданню джерел і розробці ряду проблем історії України. В цьому відношенні Інститут історії як центр історичної думки на Україні мусить організувати і планувати розробку актуальних питань.

Для роботи інституту велике значення має зв'язок з широкими колами наукової громадськості всесоюзної Академії наук, з робітниками наукових закладів і наукових вишів України. Яке велике значення має цей зв'язок, ми переконалися на прикладі обміркування нашого проспекту. Треба сказати, що іноді робітники периферії присилають дуже цінні зауваження, наприклад, зауваження про те, що треба переглянути освітлення взаємин між народами українським і польським. В цьому зауваженні було підкреслено, що треба розрізняти ставлення українського народу до шляхти, ставлення українського народу до польського народу. У нас це питання не розроблене. Є інші зауваження, які заслуговують на те, щоб ми на них звертали увагу. Наприклад, в нашому розділі історії феодалізму недостатньо висвітлені питання економічні. Потім заслуговує на увагу таке зауваження, що в історії України треба показати і інші народи, які жили на території України.

Один з засобів для покращення роботи нашого інституту є завершення реорганізації, власне кажучи, прискорення реорганізації інституту з Інституту історії України в Інститут історії. Ця робота почалась, але до цього часу вона не закінчена. В зв'язку з цим до складу нашого інституту мусить бути притягнуті багато висококваліфікованих наукових працівників. Це поповнення має велике значення. Я думаю, що ЦК КП(б)У в цьому відношенні мусить нам допомогти, бо це пов'язано з квартирним питанням. До нас могли б приїхати ряд робітників з Ленінграда, Москви, але лімітують житлові умови. Я певна, що наша нарада буде переломним моментом в роботі інституту, що нарешті ми візьмемося до наполегливої роботи на повну нашу силу, до наполегливої роботи, щоб виконати свої завдання перед партією і нашим радянським урядом.

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 70, спр. 757, арк. 48–55. Оригінал. Машинопис.

Опубл.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 2. — С. 76–80.

№ 244

Постанова ЦК КП(б)У “Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР”

*29 серпня 1947 р.
м. Київ*

Центральный Комитет КП(б)У отмечает, что несмотря на тринадцатилетнее существование Института истории Украины Академии наук УССР, институт не разработал и не издал научно выдержанной, марксистско-ленинской “Истории Украины”. Работы Института истории Украины, выпущенные как в предвоенные годы, так и в годы войны, и в частности “Краткий курс истории Украины” под редакцией С. М. Белоусова, К. Г. Гуслистого, Н. Н. Петровского, М. И. Супруненко, Ф. А. Яст-

ребова; “Очерк истории Украины” под редакцией К. Г. Гуслистого, Л. М. Славина, Ф. А. Ястребова; первый том “Истории Украины” под редакцией Н. Н. Петровского, составлены в антимарксистском духе, содержат в себе грубые политические ошибки и извращения буржуазно-националистического характера.

Работники Института истории Украины позаимствовали у буржуазно-националистических историков Грушевского, Антоновича и других основные положения, извращающие в угоду национализму ход исторического процесса. Это, по существу, привело к возрождению в той или иной мере буржуазно-националистических установок в вопросах истории Украины, разоблаченных партией, как враждебных народу Украины.

Основная ошибка авторов работ по истории Украины состоит в том, что они вместо того, чтобы рассматривать историю Украины в тесной связи с историей русского, белорусского и других народов Советского Союза, идут по пути украинских националистов, рассматривая историю Украины изолированно от истории других народов, начиная и следуя в этом вопросе по курсу Грушевского “Історія України–Руси”. Известно, что Киевская Русь была колыбелью трех братских народов — русского, украинского и белорусского, но Грушевский и другие националисты пытались доказать, что якобы Киевская Русь была только украинским государством.

Советские историки из Института истории не разоблачили эту фальсификацию истории. Авторы работ по истории Украины должны были осветить освободительную войну украинского народа 1648–1654 гг. как борьбу, прежде всего, крестьянских масс против польских захватчиков и феодального гнета вообще. Они в связи с этим обязаны были показать выдающуюся роль Богдана Хмельницкого, который, подавляя особенно крупную украинскую феодальную знать, ориентировавшуюся на Польшу, возглавил борьбу народных масс за уничтожение польского гнета и обеспечил, благодаря освободительной войне, объединение украинского народа со своими братьями — русским и белорусским народами, что спасло украинский народ от польского, немецкого и турецкого порабощения. Именно поэтому буржуазно-националистические историки клеветают на Богдана Хмельницкого и противопоставляют ему предателя Выговского.

Такая фальсификация истории нужна была украинским националистам для того, чтобы скрыть от трудящихся единство происхождения и историческую общность украинского, русского и белорусского народов, посеять вражду между народами с тем, чтобы оторвать Украину от революционной, социалистической России и бросить ее на поток и разграбление буржуазному Западу. Историки Украины — работники Института истории Украины не сумели по-настоящему показать историю Украины на основе общих закономерностей развития восточнославянских народов. Поэтому при разрешении ряда важнейших проблем истории

Украины они остаются в плену буржуазно-националистической историографии, не сумели по-настоящему показать, что украинский народ в своем историческом развитии в основном прошел те же этапы и периоды, которые прошли русский, белорусский и другие народы Советского Союза.

Эта ошибка авторов связана также с тем, что они не сумели показать, как с разложением общинно-родового строя и становлением феодализма возникают классы и государство и что история Украины есть, прежде всего, история борьбы классов, борьбы крестьян против феодалов, рабочих против буржуазии. Поэтому украинские советские историки до конца не разоблачили антинаучную реакционную “теорию” украинских националистов о бесклассовости и безбуржуазности украинского народа в прошлом, не сумели показать, что именно с помощью этой “теории” идеологи украинской националистической контрреволюции (Грушевский, Петлюра, Донцов, Винниченко, Ефремов и др.) пытались идейно разоружить рабочих и крестьян Украины в их борьбе за социализм, оторвать украинский народ от всех народов Советского Союза, а Украину превратить в колонию германского империализма.

Наиболее ярким фактом проявления национализма освещении истории Украины является отсутствие показа взаимосвязи и взаимозависимости украинского народа с другими народами Советского Союза, игнорирование влияния важнейших революционных центров — Москвы, Ленинграда, Баку, Тбилиси и др[угих] на революционную борьбу украинского народа за социальное и национальное освобождение. Поэтому в изданных работах по истории Украины не освещены важнейшие факты и события из истории России, Белоруссии, Грузии и других народов Советского Союза, которые оказывали огромное влияние на историческое развитие Украины. Необходимо было широко осветить процесс возникновения и развития рабочего движения на Украине как составной части всероссийского социалистического движения рабочего класса, правильно осветить национально-освободительное движение на Украине в период империализма, показать, что только рабочий класс и партия большевиков были истинными выразителями интересов угнетенных народов, что рабочее движение на Украине развивалось в беспощадной борьбе с украинскими националистами, меньшевиками, эсерами, троцкистами и другими врагами украинского народа.

Авторы работ по истории Украины не справились по-настоящему и с этой задачей, не дали научного и политически правильного освещения возникновения и развития рабочего класса, революционного рабочего движения, распространения марксизма-ленинизма на Украине, возникновения и развития большевистской организации Украины и ее роли в социальном и национальном освобождении украинского народа.

Необходимо было показать, что в период Великой Октябрьской социалистической революции и гражданской войны украинская буржуазно-националистическая контрреволюция совместно с русскими помещиками и капиталистами, при активной поддержке интервентов пытались

свергнуть советскую власть на Украине, а украинский народ превратить в рабов немецких империалистов. Показать, что партия большевиков и ее вожди Ленин и Сталин разоблачили и силами украинских рабочих и крестьян, при помощи рабочего класса всех народов Советского Союза, разгромили украинских националистов и обеспечили установление и укрепление советской власти на Украине, расцвет хозяйства и культуры Украинской ССР. В период Великой Отечественной войны украинские националисты пытались с помощью немецко-фашистских захватчиков разрушить социалистические достижения украинского народа, а Украину превратить в колонию гитлеровской Германии. И только благодаря руководству большевистской партии и лично товарища Сталина, в период Великой Отечественной войны, как и в годы гражданской войны, были разгромлены немецко-фашистские захватчики, а вместе с ними и их лакеи — украинско-немецкие националисты.

Однако, авторы работы по истории Украины не раскрыли всемирно-исторического значения Великой Октябрьской социалистической революции в деле социального и национального освобождения народов СССР и воссоединения всех украинских земель в едином Украинском советском государстве. В работах не проводится последовательно та мысль, что Украина как свободное суверенное государство возможна только в составе СССР.

Работники Института истории Украины при создании работ по истории Украины обязаны были разоблачить и разгромить фальсификаторов истории. Однако, это ими не было сделано. Авторы указанных произведений, не разобравшись в марксизме-ленинизме и не освободившись от влияния украинского национализма, оказались распространителями давно разгромленной нашей партией идеологии украинского национализма.

Институт истории Украины АН УССР за продолжительное время своего существования не разработал и не опубликовал важнейших исторических архивных документов, не создал ни одной монографии по основным проблемам истории Украины, не подготовил и даже не делал попыток подготовить научную марксистско-ленинскую историографию Украины.

ЦК КП(б)У отмечает, что указанные серьезные ошибки и грубые извращения в работах по истории Украины явились результатом не только слабости марксистско-ленинской подготовки, но и наличием остатков буржуазно-националистических взглядов ряда научных работников Института истории Украины АН УССР и, в частности, директора института проф. Н. Н. Петровского, который, в прошлом имея серьезные ошибки буржуазно-националистического характера по вопросам классовой борьбы, национального движения, освободительной войны 1648–1654 гг. и др., не обеспечил борьбы с проявлениями украинского буржуазного национализма в исторической науке и руководства научно-исследовательской работой по созданию марксистско-ленинского курса истории Украины.

Коммунисты, работающие в Академии наук и, в частности, т. Палладин, продолжают благодушно и примиренчески относиться к ошибкам и неудовлетворительной работе Института истории Украины, не приняли необходимых мер к своевременной ликвидации допущенных ошибок и укреплению института квалифицированными кадрами.

ЦК КП(б)У отмечает, что крайне неблагоприятное состояние дел в Институте истории Украины АН УССР отрицательно отразилось на преподавании истории Украины в вузах и средних школах республики. В преподавании истории Украины у значительной части преподавателей в основном повторяются те же ошибки и извращения, которые имеют место в работах по истории Украины, изданных институтом.

На кафедрах истории Украины имеет место слабость научно-исследовательской работы в вузах, отсутствие политической острой борьбы с проявлениями буржуазно-националистической идеологии в исторической науке. Даже после развернувшейся критики ошибок и извращений на историческом фронте Украины в ряде вузов имело место неправильное освещение отдельных вопросов истории Украины.

Такое положение с преподаванием истории Украины объясняется не только тем, что некоторые преподаватели не освободились от националистических ошибок, но в значительной мере отсутствием марксистско-ленинского учебника по истории Украины. Это ставило преподавателей в затруднительное положение и вынуждало их пользоваться литературой буржуазно-националистического характера, которая выпускалась Институтом истории Украины АН УССР.

ЦК КП(б)У считает, что наличие серьезных недостатков в преподавании истории Украины в вузах республики, а также в изучении вопросов истории Украины в средних школах объясняется также и тем, что Министерство просвещения и его руководители, Управление по делам высшей школы и его руководители безответственно отнеслись к факту отсутствия учебных пособий по истории Украины и не приняли мер по обеспечению преподавателей и учителей методическими указаниями, которые помогали бы им правильно, с марксистско-ленинских позиций, освещать вопросы истории Украины.

Несмотря на серьезные недостатки и ошибки в преподавании истории Украины, Министерство просвещения и Управление по делам высшей школы не обсуждали на своих коллегиях вопросы о состоянии и мерах улучшения преподавания истории Украины.

ЦК КП(б)У считает, что указанные выше серьезные недостатки в работе Института истории Украины Академии наук УССР, крупные политические ошибки и извращения в изданных работах по истории Украины могли иметь место только благодаря неудовлетворительному руководству идеологической работой со стороны Управления пропаганды и агитации ЦК КП(б)У, которое не проявило необходимой политической бдительности и не подвергло серьезной критике работы Института истории,

изданных книг по истории Украины и не организовало по-настоящему борьбы против националистических извращений истории Украины, т. е. по существу не проявило должной большевистской решимости в борьбе с указанными политическими ошибками.

В целях ликвидации серьезных недостатков и ошибок на историческом фронте ЦК КП(б)У постановляет:

1. Обязать т. Палладина А. В. ликвидировать недостатки в руководстве со стороны Президиума Академии наук УССР Отделением общественных наук и особенно Институтом истории, усилить контроль и помощь в работе института со стороны Президиума Академии наук УССР, укрепить руководство Институтом истории Академии наук УССР. В работе института руководствоваться настоящим постановлением.

2. Считать важнейшей, боевой задачей коммунистов-историков Академии наук УССР составление марксистско-ленинского “Краткого курса истории Украины”.

3. Обязать Институт истории Академии наук УССР разработать и представить на утверждение ЦК КП(б)У схему и тезисы “Краткого курса истории Украины” к 15 октября сего года, руководствуясь сталинским учебником по истории ВКП(б), замечаниями товарища Сталина, Кирова и Жданова по вопросам истории, а также указаниями настоящего постановления.

4. Обязать министра просвещения УССР т. Тычину и Управление по делам высшей школы (т. Бухало) обеспечить к 1 января 1948 г. разработку методических указаний и программ по истории Украины для вузов и средних учебных заведений.

5. Обязать Управление пропаганды ЦК КП(б)У (т. Назаренко) ликвидировать свои ошибки в руководстве борьбой на идеологическом фронте, в первую очередь на историческом, и установить большевистское руководство, наблюдение и помощь за составлением “Краткого курса истории Украины”, программ и методических пособий по истории Украины, а также осуществлять систематический контроль за качеством преподавания истории Украины в вузах и средних учебных заведениях.

6. Обязать редакторов журналов “Більшовик України” и “Партійне життя”, а также редакторов республиканских газет “Правда України” и “Радянська Україна” опубликовать в ближайшие 3 месяца ряд статей по важнейшим вопросам истории Украины и разоблачению буржуазно-националистической фальсификации прошлого украинского народа.

7. Обязать Укрполитиздат (т. Дубина) в ноябре 1947 г. издать сборник статей по важнейшим проблемам истории Украины.

8. Обязать Управление пропаганды ЦК КП(б)У и Управление по делам высшей школы провести совещание заведующих кафедрами истории Украины и истории СССР, на котором обсудить состояние преподавания истории в вузах и обеспечить высокий уровень преподавания и изучения истории Украины.

9. Обязать министра просвещения т. Тычину представить в месячный срок на рассмотрение ЦК КП(б)У конкретные предложения по выправлению и улучшению дела преподавания истории в школах УССР.

10. Обязать Управление кадров ЦК КП(б)У представить в двухнедельный срок конкретные предложения по укреплению научного состава Института истории Украины Академии наук УССР.

11. Обязать Управление пропаганды и агитации ЦК КП(б)У систематически докладывать Секретариату ЦК о ходе выполнения настоящего постановления.

* * *

Задача партийных организаций Академии наук и высших учебных заведений, а также всех коммунистов-историков состоит в том, чтобы быстрее исправить допущенные ошибки и извращения, поднять вопросы истории Украины на высокий уровень марксистско-ленинско-сталинского учения, твердо поставить дело изучения истории украинского народа на большевистские рельсы и окончательно выкорчевать националистическую фальсификацию истории украинского народа.

ЦК КП(б)У выражает уверенность, что лучшие советские историки на основе критики и самокритики сумеют преодолеть свои серьезные ошибки в освещении истории Украины и обеспечить под руководством партии и товарища Сталина развитие марксистско-ленинской исторической науки и подъем исторического образования на Украине, имеющих важнейшее значение для дела дальнейшего укрепления нашего советского государства, нашей партии и для дальнейшего политического роста украинского народа, в первую очередь, подрастающего молодого поколения.

*ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 1073, арк. 16–24. Оригінал. Машинопис.
Опубл.: Національні відносини в Україні у ХХ ст.: Збірник документів і матеріалів / Упоряд.: М. І. Панчук (керівник) та ін. / Редкол.: І. Ф. Курас (голова) та ін. — К., 1994. — С. 291–296; У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 2. — С. 80–89.*

№ 245

Витяг із стенограми виступу секретаря ЦК КП(б)У І. Д. Назаренка на нараді істориків — наукових працівників і викладачів вузів м. Києва з критикою роботи Інституту історії України АН УРСР

16 вересня 1947 р.

м. Київ

[...] Вот почему ЦК КП(б)У в своем решении указал на то, что на деле авторы “Краткого курса истории Украины” под редакцией Белоусова, Гуслистого, Петровского, Супруненко, Ястребова и редколлегии сделали то, что история Украины оказалась распространителем буржуазно-нацио-

налистических концепций. Вот почему задача всех историков Академии наук — понять политический смысл этого решения, мобилизоваться на борьбу против тех ошибок и извращений, которые имели место в работах Института истории Украины Академии наук.

Еще указывалось на спокойствие и безответственное отношение к этому делу. Это, пожалуй, верно, что и после решения ЦК КП(б)У от 27 июля прошлого года и после дискуссии по вопросу истории все это не создало борьбы с ошибками и, прежде всего, по вине т. Петровского как руководителя.

Я тут не согласен с выступлением т. Слуцкого, который выступил с адвокатской речью в отношении тов. Петровского. Центральный Комитет записал и указал на серьезные ошибки, которые явились результатом не только слабой марксо-ленинской подготовки, но и благодушия со стороны директора института профессора Петровского, который допустил такие серьезные ошибки, не организовал борьбы с проявлениями буржуазно-националистических тенденций и недостаточно руководил работой по истории Украины. Казалось бы, это ясно.

Мне кажется, что эта атмосфера спокойствия и благодушия, атмосфера пассивности должна быть искоренена, и в этом отношении должна сыграть большую роль партийная организация. Вот почему я высказал недоумение по поводу выступления т. Слуцкого и Стояна, которые пытались недооценить, принизить уровень важности обсуждения этого исторического документа.

Я считаю, что в институте не было достаточной борьбы за правильное обсуждение документов ЦК КП(б)У. Тут, т. Рубач, дело не в том, что Вы произносите такие высокопарные речи, но ведь Вы сами также не проявили достаточной настойчивости в этих вопросах. Я помню одно заседание Центрального Комитета, когда Вам тов. Мануильский предложил написать все Ваши предложения. Ведь Вы этого не сделали.

До каких пор будут продолжаться разговоры? До каких пор мы будем безответственно относиться к этой важнейшей работе на идеологическом фронте, каким является Институт истории? Что касается групповщины, то я как руководитель Управления пропаганды не проявил необходимой решительности, за что мне Центральный Комитет и записал. Нужно с этим делом покончить, потому что не секрет, что среди работников Института истории Академии наук и особенно среди ведущей части имеет место зазнайство: они привыкли, что их никто не может подправлять, что их никто не может критиковать. А Лазарь Мойсеевич Каганович разобрался в этом деле и учит Вас.

Тов. Гуслистый нетерпимо относится к критике и считает, что он пастырь истории Украины. Нужно прислушиваться к первоисточникам курса партии и действовать в этом отношении. Вы думаете, что Вы незаменимы, [но] незаменимых людей нет.

Центральный Комитет партии выражает уверенность, что Институт истории справится с этой задачей, способен разобраться в этих ошибках и доказать, что он станет работать на новых началах.

Задача заключается в том, чтобы выполнить настоящее решение ЦК партии. В решении ЦК партии указано на то, что ошибки имеют место в Институте истории Украины Академии наук и они широко распространились, потому что нашими учебниками пользуются преподаватели не только вузов, но и средних школ. Вы видите, что наш фронт чрезвычайно большой. Мы должны провести такую работу в ближайшее время, чтобы она дала возможность открыть по этому фронту настоящий огонь, помочь авторам разобраться в этих вопросах и воспитывать молодежь в духе марксизма-ленинизма, в духе советского патриотизма, в духе дружбы народов.

Нам нужно до 15 числа составить схему и тезисы “Краткого курса истории Украины”, разработать целый ряд методических указаний для преподавателей, опубликовать ряд схем, которые бы помогли нашим преподавателям правильно излагать историю. Это важнейший вопрос. Правильно выступил т. Гудзенко, объясняя смысл решения ЦК КП(б)У, где речь идет о работе с архивными материалами. Надо сказать, что профессор Петровский, тт. Гуслистый и Рубач пренебрежительно относились к архиву. Тов. Гудзенко подтвердил это. Чем же тогда объяснить ошибки? Разве в институте были созданы группы людей, которые работали в архивах? Попал Вам под руку Карпелюк, Вы и работаете над Карпелюком. Что же Вы, т. Рубач, работаете как посторонний наблюдатель, а ведь Вы один из ведущих работников в Институте истории Украины Академии наук и кивать на других здесь нечего. Нужно засучить рукава и работать.

Нужно понять дух решения ЦК партии, что вопрос идет о борьбе против буржуазного национализма, о создании марксо-ленинского курса истории Украины — это не академический, а политический вопрос. Вот почему в решении сказано: “О *политических* ошибках в Институте истории Украины Академии наук”.

Вопрос борьбы, вопрос создания “Краткого курса истории Украины” является вопросом не простой дискуссии, а вопросом борьбы за выкорчевывание остатков буржуазного национализма, который еще имеет место. Вы знаете, товарищи, что после войны реакционные круги буржуазии начинают пытаться проникнуть к нам с идеологического фронта. Вы знаете решение о журнале “Звезда” и ряд других решений — это доказывает, что буржуазия пытается сейчас нас разложить изнутри. С этой целью она старается использовать остатки враждебных нам пережитков капитализма в сознании людей и т. д. Вот почему мы против аполитичности. Борьба против буржуазного национализма является жизненным вопросом для нашего государства, для нашего народа.

Национальные пережитки и пережитки капитализма в сознании людей являются наиболее живучими, поэтому борьба против них должна быть особенно активной, особенно острой. Я хотел указать на то, что действительно в Институте истории Академии наук не было настоящей большевистской критики: были интриги, было всякого рода шушуканье в кулуарах, но не было большевистской критики. Даже в настоящих выступлениях не было этой принципиальности, беспокойства и огня. Вот хотя бы выступление г. Шевчука.

ЦК КП(б)У в своем решении указал на неудовлетворительное руководство работой со стороны Управления пропаганды и лично моего как руководителя. ЦК установил, что ошибки, которые допущены в работе Института истории Академии наук, стали возможны потому, что Управление пропаганды неудовлетворительно руководило работой Института истории Украины Академии наук и не проявило соответствующей бдительности, не подвергло серьезной критике историю Украины, что Управление пропаганды не организовало борьбы против политических извращений истории Украины. [...]

*ЦДАГО України, ф. 1, оп. 70, спр. 760, арк. 168–172. Оригінал. Машинопис.
Опубл.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 2. — С. 89–92.*

№ 246

Обіжник Управління у справах вищої школи при Раді Міністрів УРСР про боротьбу з проявами націоналізму у викладанні історії України

*17 вересня 1947 р.
м. Київ*

*Ректорам університетів, директорам інститутів
та завідуючим кафедрами історії України і суспільних наук вузів.*

Надаючи важливішого значення правдивому, марксистсько-ленінському висвітленню історії України та боротьбі з буржуазно-націоналістичними перекрученнями історії України, ЦК КП(б)У прийняв постанову “Про політичні помилки та незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР”.

ЦК КП(б)У відзначив, що за тринадцятирічне існування Інституту історії України Академії наук УРСР інститут не розробив і не видав науково витриманої, марксистсько-ленінської “Історії України”. Роботи Інституту історії України, випущені як у передвоєнні роки, так і в роки війни, і зокрема “Короткий курс історії України” під редакцією С. М. Білоусова, К. Г. Гуслистого, М. Н. Петровського, М. І. Супруненка, Ф. О. Ястребова; “Нарис історії України” під редакцією К. Г. Гуслистого,

Л. М. Славіна, Ф. О. Ястребова; перший том “Історії України” під редакцією М. Н. Петровського складені в антимарксистському дусі, мають грубі політичні помилки і перекручення буржуазно-націоналістичного характеру. Працівники Інституту історії України запозичили у буржуазно-націоналістичних істориків Грушевського, Антоновича і інших основні положення, що перекручують, в угоду націоналізму, хід історичного процесу.

ЦК КП(б)У відмітив, що це, по суті, привело до відродження в тій чи іншій мірі буржуазно-націоналістичних настанов в питаннях історії України, викритих партією, як ворожих народу України.

Основна помилка авторів праць з історії України полягає в тому, що вони замість того, щоб розглядати історію України у тісному зв'язку з історією руського, білоруського і других народів Радянського Союзу, йдуть по шляху українських націоналістів, розглядаючи історію України ізольовано від історії других народів, починаючи і наслідуючи в цьому питанні курс Грушевського — “Історія України–Руси”.

Відомо, що Київська Русь, — зазначається в постанові ЦК КП(б)У, була колискою трьох братніх народів — руського українського і білоруського, проте Грушевський і інші націоналісти намагались довести, що нібито Київська Русь була тільки українською державою. Радянські історики з Інституту історії не викрили цю фальсифікацію історії.

Автори праць з історії України повинні були висвітлити визвольну війну українського народу 1648–1654 рр. як боротьбу, перш за все, селянських мас проти польських загарбників і феодального гніту взагалі. Вони в зв'язку з цим зобов'язані були показати видатну роль Богдана Хмельницького, який, придушуючи особливо велику українську феодальну знать, яка орієнтувалася на Польщу, очолив боротьбу народних мас за знищення польського гніту і забезпечив, завдяки визвольній війні, об'єднання українського народу з своїми братами — руським і білоруським народами, що спасло український народ від польського, німецького і турецького поневолення.

Саме тому буржуазно-націоналістичні історики зводять наклепи на Богдана Хмельницького і протиставляють йому зрадника Виговського. Така фальсифікація історії потрібна була українським націоналістам для того, щоб приховати від трудящих єдність походження і історичну спільність українського, руського і білоруського народів, посіяти ворожнечу між народами з тим, щоб відірвати Україну від революційної, соціалістичної Росії і кинути її на потік і пограбування буржуазному Заходу.

Історики України — працівники Інституту історії України — не спромоглися по-справжньому показати історію України на основі спільних закономірностей розвитку східнослов'янських народів. Тому, при вирішенні важливіших проблем історії України вони застаються в полоні буржуазно-націоналістичної історіографії, не змогли по-справжньому

показати, що український народ в своєму історичному розвитку в основному пройшов ті ж етапи і періоди, які пройшли російський, білоруський і інші народи Радянського Союзу.

Ця помилка авторів зв'язана також з тим, що вони не спромоглися показати, як з розкладом общинно-родового ладу і становленням феодалізму виникають класи і держава, і що історія України є, перш за все, історія боротьби класів, боротьби селян проти феодалів, робітників проти буржуазії. Тому українські радянські історики до кінця не викрили антинаукову реакційну "теорію" українських націоналістів про безкласовість і безбуржуазність українського народу в минулому, не спромоглися показати, що саме за допомогою цієї "теорії" ідеологи української націоналістичної контрреволюції (Грушевський, Петлюра, Донцов, Винниченко, Єфремов і ін.) намагалися ідейно роззброїти робітників і селян України в їхній боротьбі за соціалізм, відірвати український народ від усіх народів Радянського Союзу, а Україну перетворити в колонію німецького імперіалізму.

Найбільш яскравим фактом прояву націоналізму в висвітленні історії України, як зазначено в постанові, є відсутність показу взаємозв'язку і взаємозалежності українського народу з іншими народами Радянського Союзу, ігнорування впливу важливіших революційних центрів — Москви, Ленінграда, Баку, Тбілісі і інших на революційну боротьбу українського народу за соціальне і національне визволення. Тому в виданих роботах з історії України не висвітлені важливіші факти і події з історії Росії, Білорусії, Грузії і інших народів Радянського Союзу, які зробили величезний вплив на історичний розвиток України.

Необхідно було широко висвітлити процес виникнення і розвитку робітничого руху на Україні, як складової частини всеросійського соціалістичного руху робітничого класу, правильно висвітлити національно-визвольний рух на Україні в період імперіалізму, показати, що тільки робітничий клас і партія більшовиків були дійсними виразниками інтересів пригноблених народів, що робітничий рух на Україні розвивався в нещадній боротьбі з українськими націоналістами, меншовиками, есерами, троцькістами і іншими ворогами українського народу.

Автори робіт з історії України не справились по-справжньому і з цим завданням, не дали наукового і політичного правильного висвітлення виникнення і розвитку більшовицької організації України та її ролі в соціальному і національному визволенні українського народу.

ЦК КП(б)У зазначив також, що в цих роботах необхідно було показати, що в період Великої Жовтневої соціалістичної революції і громадянської війни українська буржуазно-націоналістична контрреволюція спільно з російськими поміщиками і капіталістами, при активній підтримці інтервентів, намагалися повалити радянську владу на Україні, а український народ перетворити в рабів німецьких імперіалістів. Показати, що партія більшовиків та її вожді Ленін і Сталін викрили і силами

українських робітників і селян, за допомогою робітничого класу всіх народів Радянського Союзу, розгромили українських націоналістів і забезпечили встановлення і зміцнення радянської влади на Україні і розквіт господарства і культури Української РСР.

В період Великої Вітчизняної війни українські націоналісти намагалися за допомогою німецько-фашистських загарбників зруйнувати соціалістичні досягнення українського народу, а Україну перетворити в колонію гітлерівської Німеччини. І тільки завдяки керівництву більшовицької партії і особисто товариша Сталіна в період Великої Вітчизняної війни, як і в роки громадянської війни, були розгромлені німецько-фашистські загарбники, а разом з ними і їхні лакеї українсько-німецькі націоналісти.

Проте, автори робіт з історії України не розкрили всесвітньо-історичного значення Великої Жовтневої соціалістичної революції в справі соціального і національного звільнення народів СРСР і возз'єднання всіх українських земель в єдиній Українській радянській державі. В роботах не проводиться послідовно та думка, що Україна, як вільна суверенна держава, можлива лише в складі СРСР.

Працівники Інституту історії України при створенні робіт з історії України зобов'язані були викрити і розгромити фальсифікаторів історії. Однак, це ними не було зроблено.

ЦК КП(б)У відзначив також, що автори зазначених творів, не розібравшись в марксизмі-ленінізмі і не звільнившись від впливу українського націоналізму, зробились розповсюдниками давно розгромленої нашою партією ідеології українського націоналізму.

Інститут історії України АН УРСР за тривалий час свого існування не розробив і не опублікував важливіших історичних архівних документів, не створив жодної монографії по основним проблемам історії України, не підготував і навіть не робив спроб підготовки наукової марксистсько-ленінської історіографії України.

ЦК КП(б)У в своїй постанові відзначив також, що вкрай неблагополучний стан справ в Інституті історії України АН УРСР негативно відбився на викладанні історії України в вузах і середніх школах республіки. В викладанні історії України у значної частини викладачів в основному повторюються ті ж помилки і перекопчення, що мають місце в роботах з історії України, виданих інститутом.

В вузах на кафедрах історії України має місце слабкість науково-дослідної роботи, відсутність політичної гострої боротьби з проявами буржуазно-націоналістичної ідеології в історичній науці. Навіть після того, як була розгорнута критика помилок і перекопчень на історичному фронті України, в ряді вузів мало місце неправильне висвітлення окремих питань історії України.

ЦК КП(б)У зазначив, що такий стан з викладанням історії країни пояснюється не тільки тим, що деякі викладачі не звільнились від націоналістичних помилок, але в значній мірі відсутністю марксистсько-

ленінського підручника з історії України. Це ставило викладачів в скрутне становище і змушувало їх користуватися літературою буржуазно-націоналістичного характеру, що випускалася Інститутом історії України АН УРСР.

ЦК КП(б)У також відмітив, що наявність серйозних недоліків в викладанні історії України в вузах республіки сталася тому, що Управління в справах вищої школи не забезпечило вузи учбовими посібниками з історії України і не вжило заходів для забезпечення викладачів методичними вказівками, які б допомагали їм правильно, з марксистсько-ленінських позицій, висвітлювати питання історії України.

З метою ліквідації серйозних недоліків і помилок в викладанні історії України і роботі кафедр історії України вузів, Управління в справах вищої школи при Раді Міністрів УРСР зобов'язує ректорів університетів, директорів вузів, завідуючих кафедр і викладачів історії України і інших суспільних наук:

1. Директорам вузів та деканам факультетів встановити систематичний контроль за викладанням історії СРСР і України та суспільних наук, допомагаючи кафедрам в організації учбово-методичної та науково-дослідної роботи; організувати в кожному вузі до 10 листопада учбові кабінети історії СРСР та України;

2. Переглянути до 1 жовтня ц. р. програми і робочі плани викладачів з історії СРСР і України і обговорити їх на засіданнях кафедр історії України та вчених радах, відповідно настанов, даних товаришами Сталіним, Кіровим і Ждановим по питаннях історії, та постанови ЦК КП(б)У "Про політичні помилки та незадовільну роботу Інституту історії України АН УРСР".

3. Протягом 1-го семестру, а в подальшому систематично, заслухати цикл докладів і лекцій з важливіших проблем історії України. План доповідей і лекцій обміркувати на спільному засіданні кафедр суспільних наук інституту. План доповідей і лекцій надіслати Управлінню в справах вищої школи до 10 жовтня ц. р.

4. Обміркувати на розширеному засіданні кафедри історії України з участю завідуючих і викладачів інших кафедр суспільних наук плани і конспекти лекцій членів кафедри з найбільш важливіших розділів курсу історії України, розробивши плани засідань на перший семестр до 10 жовтня і на II семестр до 1 лютого 1948 р.

5. Встановити обов'язкове відвідування завідуючими кафедрами лекцій і семінарів, що проводять викладачі кафедри історії України і других суспільних наук, з подальшим обговоренням цих лекцій на засіданні кафедри. Кожен завідуючий кафедрою повинен на протязі семестру відвідати не менше 3–5 лекцій і семінарів кожного викладача кафедри. Рекомендувати взаємовідвідування лекцій і семінарів робітників кафедр суспільних наук.

6. Систематично стенографувати лекції і семінари всіх членів кафедри, стенограми лекцій рецензувати і наслідки обмірковувати на кафедрі.

7. Встановити, що кількість стенограм лекцій і семінарів кожного викладача повинна бути не менше як 2–3 (за семестр). Стенограми і рецензії повинні в належному вигляді зберігатись на кафедрі, а другий примірник стенограми та рецензії надсилається в Управління в справах вищої школи при Раді Міністрів УРСР.

8. До 1 жовтня обміркувати на розширеному засіданні вченої ради питання про стан викладання історії України в даному вузі і на основі цього листа і обговорення на раді розробити конкретні міроприємства по поліпшенню викладання історії України.

Управління в справах вищої школи при Раді Міністрів УРСР закликає всіх завідуючих кафедрами і викладачів історії України та історії народів СРСР вузів республіки піднести викладання історії народів СРСР та України на високий рівень марксистсько-ленінсько-сталінського вчення. На основі критики і самокритики добитися ліквідації своїх серйозних помилок та перекручень в висвітленні історії України і спільно з викладачами кафедр суспільних наук повести гостру боротьбу з буржуазно-націоналістичною фальсифікацією історії України. Комуністична партія вимагає від наукових робітників історичного фронту піднесення і дальшого розвитку марксистсько-ленінської історичної науки і піднесення історичної освіти на Україні, що має важливіше значення для справи виховання підростаючого молодого покоління та майбутніх молодих спеціалістів.

З свого боку, Управління в справах вищої школи вживе всіх заходів, щоб допомогти викладачам історії України навчальними посібниками, програмою, методичними вказівками, а також іншими заходами для піднесення рівня викладання і розгортання науково-дослідної роботи на кафедрах історії України.

По одержанні цього листа обговорити його на розширеному засіданні кафедри історії України з участю членів всіх інших кафедр суспільних наук та вченої ради вузу.

Начальник управління в справах вищої школи
при Раді Міністрів УРСР

С. Бухало

*ЦДАГО України, ф. 1, оп. 70, спр. 761, арк. 24–35. Оригінал. Машинопис.
Опубл.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії
України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 2. — С. 93–100.*

№ 247

Доповідна записка секретаря ЦК КП(б)У І. Д. Назаренка про нараду істориків — працівників наукових установ та вузів м. Києва

20 вересня 1947 р.

м. Київ

19 сентября в обсуждении постановления ЦК КП(б)У “О политических ошибках и неудовлетворительной работе Института истории Украины Академии наук УССР” приняло участие 8 человек.

Кандидат исторических наук, редактор журнала “Сучасне і майбутнє” *тов. Касименко* в своем выступлении остановился на предательской роли украинских националистов и на необходимости усиления борьбы против украинского буржуазного национализма. Тов. Касименко подверг резкой критике работу института истории Украины, заявив, что в результате гнилой практики в работе Института истории Украины не создан марксистско-ленинский учебник по истории Украины, а в выпущенных работах институтом имеется много националистических ошибок.

Наша партия не может мириться с таким положением, когда в одной из важнейших идеологических крепостей, которой должен быть Институт истории Украины, обнаруживается, что гарнизон и комендант этой крепости настолько потеряли свою боеспособность, что открывают путь врагу в наш тыл. ЦК КП(б)У в своем постановлении глубоко вскрыл ошибки и недостатки в работе Института истории Украины и дал историкам Украины программу дальнейшей работы.

Историки республики в ответ на постановление ЦК КП(б)У обязаны в ближайшем [будущем] создать марксистско-ленинский курс по истории Украины.

Доктор исторических наук, заведующий отделом советского периода Института истории Украины *тов. Рубач* сказал, что постановление ЦК КП(б)У дает ряд исключительно важных научных и политических обобщений важнейших событий истории Украины, которые на протяжении ряда лет будут служить руководством для историков Украины. Тов. Рубач правильно критиковал националистические ошибки Петровского, однако не подверг обстоятельной и резкой критике свои собственные ошибки.

Кандидат исторических наук, директор ИМЭЛ *тов. Гольнев* сказал, что рецидивы буржуазно-националистических взглядов руководящих работников Института истории Украины привели к тому, что институт продолжает выпускать антинаучные работы. В работах Института истории Украины не раскрыто величие Октябрьской революции, ее роль в социальном и национальном освобождении украинского народа. Не показана роль большевистской партии и братская помощь великого русского народа в борьбе за создание Украинской советской республики. Критикуя Петровского, Гольнев заявил, что Петровского тенет старый груз, в его

работах много мертвого, буржуазно-националистического и он продолжает быть в плену школы Грушевского. Правильно говорится в постановлении ЦК КП(б)У об укреплении кадрами Института истории Украины Академии наук УССР. Затем тов. Гольнев остановился на необходимости усиления работы историков по овладению марксистско-ленинской теорией, а также установлению повседневного контроля над преподаванием истории в вузах и средних школах.

Кандидат исторических наук преподаватель госуниверситета *тов. Кошик* указал, что решение ЦК КП(б)У является программой борьбы за решительный подъем и улучшение всей идеологической работы на Украине. Для того, чтобы справиться с задачами, поставленными ЦК КП(б)У, необходимо систематически работать над повышением своего идейно-политического уровня и шире развернуть критику и самокритику. Ошибки и недостатки, отмечаемые в постановлении ЦК КП(б)У, имеются и в работе кафедры истории Украины Киевского госуниверситета. Научно-исследовательская работа на исторических кафедрах университета разветвляется неудовлетворительно.

Профессор Бречкевич (кафедра истории госуниверситета) остановился на вопросах улучшения качества научной работы и издаваемых исторических книг. Тов. Бречкевич предложил для преподавателей вузов создать университет марксизма-ленинизма повышенного типа.

Кандидат исторических наук, ст[арший] научный сотрудник Института истории Украины *тов. Слуцкий* заявил, что для улучшения работы Института истории Украины нужно в первую очередь покончить с групповщиной, которая имеется в институте. Наличие этой групповщины снижало принципиальность в работе института. Критика работы института должна происходить с позиции марксизма-ленинизма, а не с позиций той или иной группировки научных работников, как это имело место прежде.

Начальник Архивного управления при МВД УССР *тов. Гудзенко* свое выступление посвятил вопросам состояния археографической работы на Украине и о важности использования историками архивных материалов Центрального исторического архива.

Центральный исторический архив располагает ценнейшими архивными документами, которые обязаны использовать в работе советские историки. Мы имеем сейчас фонд Грушевского в архиве и его последователей — оригинальные материалы. Тов. Гудзенко приводит ряд документов, разоблачающих реакционную сущность школы Грушевского и ориентацию украинских буржуазных националистов на реакционные силы. Мы также имеем много источников по истории Октябрьской революции, гражданской войны и социалистического строительства.

Младший научный сотрудник Института истории Украины *тов. Шевчук* в своем выступлении указал на неудовлетворительную работу парторганизации по воспитанию кадров. Партийная организация не добилась

того, чтобы были полностью раскритикованы те ошибки, которые были допущены в изданных работах институтом. До сих пор никто из редакторов — ни Белоусов, ни Гуслистый, ни Ястребов, ни Супруненко — не выступили с обстоятельной критикой допущенных ими буржуазно-националистических ошибок, и есть стремление уже после решения ЦК снять с себя ответственность за эти ошибки и переложить вину на других. В институте работа отделов не налажена. Например, отдел капитализма в этом году провел лишь одно заседание. Считаю ненормальным такое положение, когда научные сотрудники Лавров, Коваленко и др[угие] работают одновременно в отделе феодализма и в отделе советского периода. Такие важнейшие события жизни нашей страны, как подготовка к 30-летию Великой Октябрьской социалистической революции, 800-летие Москвы проходят помимо Института истории Украины.

За три дня работы совещания в обсуждении постановления ЦК КП(б)У “О политических ошибках и неудовлетворительной работе Института истории Украины Академии наук УССР” приняло участие 19 человек.

19 сентября совещание закончило свою работу.

Назаренко

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 30, спр. 621, арк. 170–174. Оригінал. Машинопис.

Оубл.: У леццатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 2. — С. 100–104.

№ 248

Резолюція закритих партійних зборів Інституту історії України АН УРСР по розгляді постанови ЦК КП(б)У від 29 серпня 1947 р. “Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР”

23 вересня 1947 р.

м. Київ

Заслухавши і обговоривши постанову ЦК КП(б)У від 29 серпня 1947 р. “О политических ошибках и неудовлетворительной работе Института истории Академии наук УССР”, партійні збори відмічають, що ЦК КП(б)У в своїй постанові викриває ті політичні помилки, що їх припустив в своїх наукових роботах Інститут історії, вказав на причини, які призвели до цих помилок, і дав сувору, але цілком заслужену і справедливую оцінку роботи інституту, характеризуючи її як незадовільну.

Постанова ЦК КП(б)У являється важливішим політичним документом, що мобілізує наукових робітників інституту на боротьбу проти проявів буржуазного українського націоналізму в історичній науці і у викладанні історії України.

Інститут історії АН, як це відмічено в рішенні ЦК КП(б)У, не спромігся за своє *тринадцятирічне* існування розробити і видати науково

витриману марксистсько-ленінську історію України. Ті ж роботи, які випущені Інститутом історії, зокрема “Короткий: курс історії України” під редакцією С. М. Білоусова, К. Г. Гуслистого, М. Н. Петровського, М. І. Супруненка і Ф. О. Ястребова; “Нарис історії України” під редакцією К. Г. Гуслистого, Л. М. Славіна, Ф. О. Ястребова, а також перший том “Історії України” під редакцією М. Н. Петровського, написані в антимарксистському дусі і мають в собі великі політичні помилки буржуазно-націоналістичного характеру.

Автори і редактори згаданих робіт не тільки не викрили фальсифікацію і перекручення історії українського народу буржуазно-націоналістичними істориками, але і самі висвітили ряд питань історії України з буржуазно-націоналістичних позицій, запозичивши у М. Грушевського, Антоновича, Костомарова і др. їх схему, методологію і періодизацію.

Автори робіт по історії України не тільки не викрили і не розгромили концепцій буржуазних націоналістів, але й самі виявилися в полоні буржуазно-націоналістичних істориків.

ЦК КП(б)У відмітив, що наявність політичних помилок і перекручень, припущених в роботах по історії України, явилась результатом не тільки слабої марксистсько-ленінської підготовки, але і наявності решток буржуазно-націоналістичних поглядів ряду наукових робітників Інституту історії і, зокрема, директора інституту М. Н. Петровського.

Збори визнають, що парторганізація інституту незадовільно проводила роботу по марксистсько-ленінському вихованню наукових робітників, що буржуазно-націоналістичні теорії піддавалися недостатній критиці. Та ж критика буржуазно-націоналістичних теорій Грушевського і його “школи”, яка велась науковими робітниками інституту, в тому числі і комуністами, в доповідях, лекціях і окремих друкованих в пресі статтях, спрямувалася головним чином проти, і не завжди в достатній мірі, проти Грушевського і його “школи”, і поруч з цим не викривалися помилки в роботах інституту і власні помилки тих, що виступали з цими лекціями і статтями, і критика теорій Грушевського і його “школи” явилась, таким чином, своєрідною ширмою, яка відводила власні помилки.

Парторганізація не забезпечила належного контролю і колективного обговорення виданих інститутом робіт, благодушно і по-примиренськи віднеслася до припущених помилок, їх викриття і виправлення.

Наявність буржуазно-націоналістичних помилок в роботі інституту стала можливою ще й тому, що парторганізація це розгорнула справжньої більшовицької критики і самокритики, не мобілізувала весь колектив наукових робітників на боротьбу проти буржуазно-націоналістичних помилок і перекручень.

Загальні збори парторганізації інституту *постановляють*:

1. Прийняти постанову ЦК КП(б)У “Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії Академії наук УРСР” до керівництва і

неухильного виконання, поклавши її в основу всієї дальшої науково-дослідчої роботи по створенню справжньо-наукової марксистсько-ленінської історії України. Постанова ЦК КП(б)У повинна стати для всієї партійної організації бойовою програмою в боротьбі за повне і остаточне викорінення усіх і усякого роду прояв українського націоналізму в продукції Інституту історії, бойовою більшовицькою програмою боротьби за рішучий підйом і підвищену якість всієї ідеологічної роботи.

2. Схвалити і прийняти до неухильного керівництва постанову Київського міськкому КП(б)У “Про міроприємства по виконанню постанови ЦК КП(б)У від 29 серпня 1947 р. «Про політичні помилки та незадовільну роботу Інституту історії України АН УРСР»”.

3. Виходячи з керівних вказівок, даних в постанові ЦК КП(б)У, парт-організація Інституту історії повинна найрішучіше забезпечити насправді повну ліквідацію, а в дальшому усунути будь-яку можливість проникнення викритих партією помилок і перекирвань буржуазно-націоналістичного характеру в освітленні історії України шляхом систематичного повсякденного контролю виконаних робіт.

4. Створення повноцінних справжньо-наукових марксистсько-ленінських праць по історії України повинно з'явитися справою більшовицької честі всього наукового колективу і зокрема кожного наукового робітника. Парторганізація Інституту історії буде якнайрішучіше і найнаполегливіше домагатися того, щоб всі праці по історії України, що їх підготовлює інститут, були просякнуті ідеєю нерозривного зв'язку з історією російського, білоруського і других народів Радянського Союзу.

5. Переглянути всі розділи радянського періоду “Короткою курсу” і IV тому “Історії України” під кутом зору міжнародного всесвітньо-історичного значення Великої Жовтневої соціалістичної революції і її величезного впливу на долю українського народу, підкресливши, що тільки внаслідок перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції і здійснення національної політики більшовицької партії було утворено українську Державу — УРСР.

6. Відзначаючи незадовільний стан роботи по марксистсько-ленінській підготовці наукових робітників інституту, партзбори вважають за необхідне поставити марксистсько-ленінське виховання наукових кадрів основним завданням парторганізації. Домогтися, щоб кожний комуніст і безпартійний науковий робітник насправді і по суті невпинно займався підвищенням свого ідейно-політичного рівня. Партбюро провадити систематичний контроль над цією роботою.

7. Негайно розгорнути роботу по виправленню і переробці авторами розділів “Короткого курсу” і TV тому в дусі постанови ЦК, закінчивши всю роботу до 15 жовтня ц. р.

8. Перегляд наукової тематики інституту під кутом зору відповідності рішенням ЦК КП(б)У.

9. Дальший перегляд всіх робіт інституту, як друківаних, так і тих, що ще в рукописах, для остаточного викорчовування рештків буржуазно-націоналістичних ідей і викриття їх носіїв.

10. Вимагати від комуністів, а також і від позапартійних робітників інституту, які допустили в своїх роботах буржуазно-націоналістичні помилки (*Гулистий, Супруненко, Білоусов, Ястребов, Славін* і др.), розкритикувати свої помилки і остаточно роззброїтись від буржуазно-націоналістичних концепцій “школи” Грушевського і, керуючись вказівками Сталіна, Жданова і Кірова про складання марксистського підручника, ділом довести свою відданість справі партії Леніна-Сталіна.

11. Доручити партбюро забезпечити організацію своєчасним редагуванням названих вище робіт, закінчивши це міроприємство до 10 жовтня 1947 р.

12. Зобов'язати членів партії, які працюють над складанням схеми і тезисів історії України, закінчити цю роботу до 10 жовтня 1947 р. і обговорити їх на парторганізації.

13. Організувати цикл лекцій, докладів і опублікувати статті які викривають помилки і перекирчення в висвітленні історії України. Доручити партбюро розробити тематику лекцій і докладів, а також визначити авторів статей.

14. Зобов'язати партійну частину дирекції негайно організувати по відділах обговорення ряду актуальних питань з історії України (про всесвітньо-історичне значення Жовтневої революції, про боротьбу з буржуазним націоналізмом в період імперіалізму, завоювання Жовтневої соціалістичної революції і інш.).

15. Всю роботу по виправленню політичних помилок і перекирчень провадити, розгортаючи більшовицьку критику і самокритику в душі нетерпимості до ворожих теорій і поглядів буржуазно-націоналістичного характеру. Рішуче покінчити з наявністю елементів груповщини і попередити, що до тих, хто буде намагатися проявляти такі наміри, будуть вжиті самі рішучі заходи партійного впливу.

16. Партзбори вимагають від партчастини дирекції (тт. *Іванова і Лося*) і від т. *Рубача* приділити максимум уваги питанню підготовки молодих кадрів — аспірантів і молодших наукових робітників.

Парторганізація запевняє ЦК КП(б)У, що вона по-більшовицькому виправить політичні помилки і перекирчення, припущені в роботах інституту, і виправдає те велике довір'я, яке ЦК КП(б)У віддає радянським історикам.

Колектив наукових робітників інституту докладе всіх зусиль, аби створити справжньо-марксистсько-ленінську історію України, гідну великої сталінської доби.

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 70, спр. 744, арк. 52–56. Оригінал. Машинопис.

Опубл.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 2. — С. 104–108.

№ 249

**Доповідна записка відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У
про партійні збори в інститутах Відділення суспільних наук АН УРСР
по обговоренню постанови ЦК КП(б)У від 29 серпня 1947 р.
“Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії
України Академії наук УРСР”**

30 вересня 1947 р.
м. Київ

22–27 сентября в парторганизациях институтов и учреждений Академии наук УССР состоялись закрытые партийные собрания по обсуждению постановления ЦК КП(б)У “О политических ошибках и неудовлетворительной работе Института истории Украины Академии наук УССР”. На этих партийных собраниях присутствовало 165 человек. В обсуждении постановления ЦК КП(б)У приняло участие 96 человек. Ниже приводим краткую информацию о партийных собраниях.

І. Інститут історії України

На партійному зборі Інституту історії України с докладом о постановлении ЦК КП(б)У выступил секретарь партийного комитета АН УССР *тов. Исакович*. Присутствовало 16 человек. В обсуждении доклада приняло участие 11 коммунистов.

Ученый секретарь Института истории, кандидат исторических наук тов. Лось указал, что вследствие притупления бдительности в Институте истории до войны орудовали враги народа Оглоблин, Билык, Полонская и др. Коллектив института не сумел своевременно разоблачить буржуазно-националистической сущности “Краткого курса истории Украины”, изданного в 1940 г. Тов. Лось подверг обстоятельной и острой критике националистические ошибки в работах Рубача и Гуслистого. В силу приятельских отношений т. Рубач не критиковал серьезные буржуазно-националистические ошибки, имеющиеся в научных работниках Гуслистого и Супруненко.

Тов. Гуслистый продолжает защищать свои неправильные положения по ряду важнейших вопросов истории Украины. Он заявил, что в институте отсутствует принципиальная большевистская критика. Работа отделов института не налажена, научные работники Гуслистый и Ястребов не справляются с обязанностями заведующих отделами, указал на необходимость срочно укрепить руководство институтом, так как т. Петровский не способен мобилизовать коллектив на выполнение постановления ЦК КП(б)У.

Аспирант Лысенко указал на запущенность работы в институте с научными сотрудниками. Младшие научные работники института выполняют функции, им не свойственные в ущерб их научной работе. Многие аспиранты работают без программ. Следует поставить вопрос так, чтобы

основные научные вопросы разрешались непосредственно в отделах. Это внесло бы в отделы строгую деловую обстановку, создало бы условия для развертывания настоящей большевистской критики. Постановление ЦК КП(б)У не только вскрывает ошибки, но и указывает пути их исправления. Коллектив института должен ответить на это постановление плодотворной практической работой.

Старший научный сотрудник, кандидат исторических наук тов. Дядиченко в своем выступлении сказал, что партийная организация института стояла в стороне от контроля за содержанием научной продукции института. Парторганизация не критиковала работ, которые содержали вредные концепции, в институте не было деловой принципиальной критики. Группировки в институте были и имеют место до настоящего времени. Отсутствуют связи Института истории с научными учреждениями Украины и Москвы.

Зав. отделом, доктор исторических наук Рубач в своем выступлении подверг критике деятельность дирекции института в лице гг. Петровского, Лось, указав, что последние работали во многих местах по совместительству и не уделяют должного внимания институту. Затем т. Рубач остановился на критике националистических ошибок Ястребова, заявив, что его статьи о Драгоманове, Антоновиче и Кирилло-Мефодиевском братстве являются явным примиренчеством с буржуазным украинским национализмом. В институте вредные тенденции Ястребова замазываются. Тов. Рубач, критикуя ошибки в работе института и отдельных научных работников, не счел нужным подвергнуть критике свои собственные ошибки.

Старший научный сотрудник Лавров указал на неудовлетворительную работу руководителей отделов института. Так, например, в течение года в отделе капитализма провели всего лишь одно научное собрание. Критика, которая имела место в институте, не всегда была здоровой, часто имела однобокий характер, критиковали с оглядкой, взирая на лица.

II. Институт литературы

В Институте литературы на партийном собрании присутствовало 20 человек. Доклад о постановлении ЦК КП(б)У и задачах парторганизации сделал секретарь парторганизации *т. Стебун*. В обсуждении доклада приняло участие 12 человек.

Коммунисты в своих выступлениях говорили, что постановление ЦК КП(б)У в полной мере относится и к Институту литературы, сотрудники которого допустили ряд националистических ошибок и извращений в своих статьях и работах. В работах отдельных научных работников имеют место факты низкопоклонства перед буржуазной культурой Запада (статьи Шамрая “О Лесе Украинке и английской литературе”), игнорирование тесных взаимоотношений украинской и русской литературы (книга А. Гозенпуда “О Лесе Украинке”). Острой критике была подвергнута апологетическая статья Е. Кирилюка о Рильском.

Партийное собрание отметило, что одним из серьезных недостатков в работе Института литературы является неудовлетворительное состояние большевистской критики и самокритики.

Партсобрание поручило партбюро рассмотреть вопрос о тов. Косарике, который до сего времени продолжает в своей общественной и литературной работе придерживаться националистических взглядов.

III. Институт искусствоведения

В Институте искусствоведения на партийном собрании присутствовало 8 человек, все они приняли участие в обсуждении постановления ЦК КП(б)У.

Ученый секретарь института тов. Павлий указал, что постановление ЦК КП(б)У является серьезным предупреждением для парторганизации и научных сотрудников Института искусствоведения. Научные сотрудники института Будник-Сиверский, Попов и др. имели серьезные ошибки, но не выступали с критикой их. Буржуазный объективизм и эмпиризм особенно характерен для научных работ Попова. Буржуазный объективизм свойствен и для работ Рьльского и, в частности, в его предисловии к книге Плисецкого “Думи та історичні пісні”. Большим упущением является то, что институт до сего времени не подготовил сборник “Фольклор Великої Вітчизняної війни”.

Завотделом института т. Довженко подверг резкой критике работу отдельных научных сотрудников. Он заявил, что институт не занимается разработкой местного рабочего фольклора. Научный сотрудник института тов. Калина выступала в Союзе композиторов с ошибочными взглядами, она отрицала существование советского музыкального фольклора, считает, что партийность нельзя применить в музыке, ибо “композитор должен иметь полную свободу”. Коллектив института обязан вести решительную борьбу с враждебными проявлениями.

Заместитель директора по научной части, кандидат филологических наук тов. Лавров подверг критике националистические ошибки Рьльского, заявил, что у Рьльского нет ничего партийного, что он до сих пор не освободился от националистического груза. У Рьльского много произведений проникнуты национализмом, в частности: “Слово про рідну матір”, “Мандрівка в молодість”. Предисловие к первому тому своих произведений Рьльский написал в националистическом духе. Тов. Рьльский плохо руководит институтом, в отделах не бывает, работой их не интересуется. Необходимо коренным образом улучшить научную работу отделов института. Парторганизация должна обратить особое внимание на идейное воспитание работников института.

IV. Институт языковедения

В Институте языковедения на партийном собрании присутствовало 8 человек. С докладом о постановлении ЦК КП(б)У и задачах парторганизации института выступила секретарь парторганизации *тов. Бойко*. В обсуждении доклада приняли участие все присутствовавшие коммунисты.

Коммунист Мариниченко в своем выступлении указал на то, что при подборе материалов к составлению украинско-русского словаря имеют место случаи подбора цитат, вырванных из контекста и искажающих нашу действительность. Тов. Мариниченко сказал, что нужно внимательно присматриваться к работникам института, изучать их, систематически контролировать выпускаемую продукцию.

Директор музея Т. Г. Шевченко тов. Дорошенко в выступлении указала на факты засоренности языковедческой литературы материалами явно буржуазно-националистического характера. Она привела из книги “Нариси з історії української мови” Шахматова и Крымского, изданной в 1924 г., такую выдержку: “Цифру всіх малорусів визначають понад 35 млн., великорусів — 65 млн., білорусів десь менш ніж 10 млн. Антропологічної єдності між ними немає. Якщо в крові великорусів сильна домішка фінська, то в крові малорусів, принаймні степових, — сильна домішка тюркська”. Эта книга и по сей день находится в пользовании студентов и научных работников.

Тов. Белодед указал, что Институт языковедения до сих пор не подготовил ни одной серьезной работы по истории украинского языка. В Одессе доцент госуниверситета т. Москаленко написал и издал на правах рукописи “Історичну граматику”, в которой он слепо следует буржуазно-националистической периодизации Грушевского и Огиенко. [...]

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 30, спр. 621, арк. 175–181. Оригінал. Машинопис.
Опубл.: У лецятах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 2. — С. 109–114.

№ 250

Доповідна записка відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У про хід виконання постанови ЦК КП(б)У від 29 серпня 1947 р. “Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР”

30 вересня 1947 р.
 м. Київ

Управління пропаганди і агітації ЦК КП(б)У розробтані мероприятия по осуществлению постановления ЦК КП(б)У от 29 августа 1947 г.

15 сентября партийное собрание аппарата обсудило решение ЦК КП(б)У.

После принятия ЦК КП(б)У решения “О политических ошибках и неудовлетворительной работе Института истории Украины Академии наук УССР” Управление пропаганды и агитации ЦК КП(б)У заслушало и обсудило доклады начальника Управления по делам высшей школы при Совете Министров УССР тов. Бухало и заместителя Министра просвещения

щения УССР тов. Дудника о мерах ликвидации недостатков в преподавании истории Украины в вузах и школах и о подготовке программ по истории Украины. Намечены сроки и утверждены исполнители.

Проведено совещание авторов статей, утвержденных решением Секретариата ЦК КП(б)У, и установлены сроки подготовки статей. На 30 сентября с. г. подготовлено 13 статей по важнейшим вопросам истории Украины.

Подготовлен проект схемы истории Украины Институтом истории Украины Академии наук, который в настоящее время Обсуждается в отделах института.

16–19 сентября Управлением пропаганды и агитации ЦК К.П(б)У проведено совещание историков — работников Института истории Украины Академии наук УССР, ИМЭЛа, госуниверситета и пединститута г. Киева. Присутствовало 45 чел. В обсуждении постановления ЦК КП(б)У приняло участие 19 чел.

22–27 сентября в парторганизациях институтов и учреждений Академии наук УССР состоялись закрытые партийные собрания по обсуждению постановления ЦК КП(б)У “О политических ошибках и неудовлетворительной работе Института истории Украины Академии наук УССР”. На партийных собраниях институтов Академии наук УССР: истории Украины, литературы, экономики, языковедения, искусствоведения; Комиссии по истории Отечественной войны и Библиотеки Академии наук УССР присутствовало 165 человек. В обсуждении постановления ЦК КП(б)У приняло участие 96 человек.

За истекший месяц обкомы, горкомы, райкомы и первичные партийные организации вузов проделали следующую работу:

Все обкомы КП(б)У обсудили на бюро постановление ЦК КП(б)У и утвердили мероприятия по его выполнению. Решение ЦК КП(б)У во всех областях обсуждено на совещаниях работников отделов пропаганды обкомов КП(б)У.

В Сталино, Одессе, Николаеве, Херсоне, Дрогобыче, Ровно и Тернополе проведены совещания руководящих пропагандистских работников, на которых было обсуждено решение ЦК КП(б)У. Кроме того, в г. Ровно и Дрогобыче решение ЦК КП(б)У обсуждалось на областном семинаре штатных пропагандистов райкомов КП(б)У. Киевский обком КП(б)У провел совещание заведующих отделов пропаганды райкомов КП(б)У г. Киева, Белой Церкви, Умани и Черкасс. В г. Кировограде проведено совещание штатных и внештатных лекторов обкома и горкома КП(б)У по обсуждению решения ЦК КП(б)У.

В гг. Киеве, Харькове, Днепропетровске, Львове, Запорожье, Полтаве, Одессе, Ворошиловграде и Херсоне проведены совещания директоров, зав. учебной частью, зав. кафедрами общественных наук, преподавателей истории и литературы и секретарей первичных парторганизаций вузов и техникумов. В гг. Сталино Тернополе, Черновицы проведены совещания

преподавателей истории и литературы вузов и средних школ. В Одесской и Черновицкой области проведены районные совещания преподавателей истории и литературы по вопросу идейно-политического воспитания учащихся и повышения качества преподавания истории, Конституции СССР и литературы.

В г. Сталино, Ужгороде, Херсоне, Николаеве и Луцке состоялись общегородские собрания интеллигенции. В Киеве, Харькове, Запорожье и ряде других городов проводится подготовка к проведению общегородских собраний интеллигенции.

В г. Одессе проведен городской актив работников вузов и техникумов. С докладом о постановлении ЦК КП(б)У и задачах по усилению идеологической работы выступил секретарь обкома по пропаганде. Присутствовало 1000 человек. В обсуждении приняло участие 10 человек.

В Харькове, Киеве, Днепропетровске, Черновицах, Львове, Ужгороде, Сталино и других городах проходят партийные собрания в вузах по обсуждению постановления ЦК КП(б)У. В Полтавской и Николаевской областях проведены партийные собрания в техникумах и ряде средних школ. Партийные собрания, как правило, проходят при большой активности коммунистов.

В г. Винница и Дрогобыч проведены областные совещания комсомольского актива по вопросу улучшения преподавания истории в средних школах.

В Киеве, Одессе, Львове, Запорожье, Дрогобыче, Сталино, Харькове и Херсоне проведены совещания преподавателей кафедр истории СССР и УССР вузов, а также преподавателей истории техникумов и средних школ.

В городах Харькове, Киеве, Львове, Сталино возобновили работу постоянно действующие семинары для преподавателей истории и Конституции СССР средних школ. В Запорожье, Черновицах, Одессе, Днепропетровске намечено проведение трехдневных семинаров преподавателей истории средних школ.

В Днепропетровске, Запорожье, Ворошиловграде, Житомире, Харькове и Чернигове проводится проверка преподавания истории и литературы в высших учебных заведениях. Житомирский, Бердичевский и Ворошиловградский горкомы КП(б)У проверяют преподавание истории в средних школах. Отдел пропаганды Киевского обкома партии проводит проверку работы кафедр истории Украины Киевского госуниверситета и пединститута. Результаты проверки будут заслушаны на бюро обкома КП(б)У. Николаевский и Ровенский обкомы КП(б)У послали бригады в районы для проверки преподавания истории в техникумах и средних школах и подготовки материала по этому вопросу для обсуждения на бюро обкомов КП(б)У.

При Ворошиловградском пединституте для преподавателей истории вузов, техникумов и средних школ организован консультативный кабинет по истории СССР и УССР, разрабатываются темы, по которым будут

проводиться груповые консультации. В гг. Ворошиловграде, Кадиевке, Ворошиловске, Красном Луче, Лисичанске и Рубежное создаются вечерние лектории при горкомах и райкомах КП(б)У для преподавателей истории и украинской литературы по вопросам повышения знаний по марксистско-ленинской теории и деловой квалификации. В гг. Черновицы, Одесса, Днепропетровск организовываются при горкомах КП(б)У постоянно действующие семинары для преподавателей истории средних школ.

Кировоградский, Ворошиловградский, Ровенский, Волынский, Запорожский, Киевский, Харьковский и Винницкий обкомы КП(б)У утвердили тематику лекций и докладов по важнейшим вопросам истории Украины.

Лекторской группой Николаевского обкома КП(б)У подготовлены лекции на темы: “Борьба против буржуазно-националистической фальсификации истории Украины”, “Единство происхождения и историческая общность великорусского, украинского и белорусского народов”.

В г. Киеве на семинаре штатных пропагандистов Киевской области кандидатом исторических наук т. Мишко прочтена лекция на тему “Антинародный и антинациональный характер украинского буржуазного национализма”. Кандидатом филологических наук т. Стебун на эту тему прочтена лекция на семинаре докладчиков г. Киева, которые должны будут выступать по этому вопросу на собраниях первичных парторганизаций вузов научно-исследовательских институтов, учреждений и предприятий.

В западных, Измаильской и Закарпатской областях будут прочтены несколько лекций по истории Украины на областных семинарах штатных пропагандистов.

В г. Луцке для студентов и преподавателей учительского института прочитана лекция “Об ошибках и извращениях буржуазно-националистического характера в освещении истории Украины и истории украинской литературы”. На лекции присутствовало 250 человек.

Одесский обком КП(б)У направил 35 штатных и внештатных лекторов в районы для проведения работы по разъяснению партийному активу и интеллигенции постановления ЦК КП(б)У.

/Емельяненко/

ЦДАГО України, ф. 1, оп. 70, спр. 761, арк. 36–41. Копія. Машинопис.

Опубл.: У лецатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). — Ч. 2. — С. 114–118.

№ 251

**Передова стаття журналу “Більшовик України”
“До кінця ліквідувати буржуазно-націоналістичні перекурчення
історії України”**

[Вересень 1947 р.]⁶⁰

м. Київ

Центральний Комітет КП(б)У ухвалив постанову “Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР”. Ця постанова має величезне значення для всіх партійних організацій України в справі дальшого піднесення ідеологічної роботи, в боротьбі з проявами буржуазної ідеології, особливо українського націоналізму, в справі виховання трудящих в дусі дружби народів СРСР, відданості радянській владі і партії Леніна-Сталіна.

Історична наука завжди була одним з могутніх засобів у руках більшовицької партії в ідейному вихованні трудящих. Ленін і Сталін дають неперевершені щодо своєї глибини зразки наукового аналізу історичних подій, яскраві приклади викриття фальсифікаторів історії. Матеріалістичне висвітлення минулого й сучасного завжди давало можливість партії “передбачити хід подій і розпізнати не тільки те, як і куди розвиваються події тепер, але й те, як і куди вони повинні розвиватися в майбутньому” (“Короткий курс історії ВКП(б)”, стор. 339). Величезне значення має історична наука в справі політичної освіти народних мас, озброєння їх знанням досвіду боротьби за побудову комуністичного суспільства в нашій країні.

Роль і значення історичної науки незмірно зростає тепер, у період завершення будівництва соціалізму і поступового переходу до комунізму. Глибоке знання історії народів СРСР, їх самовідданої боротьби проти поміщиків, капіталістів і іноземних загарбників, за радянську владу і соціалізм є надзвичайно важливою умовою комуністичного виховання трудящих, і особливо підростаючого покоління. От чому партія приділяє виняткову увагу розвитку історичної науки в СРСР.

На основі постанов ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 6 травня 1934 року та 26 січня 1936 року, зауважень товаришів Сталіна, Кірова і Жданова про конспекти підручників з історії, на основі Короткого курсу історії ВКП(б) — історична наука в СРСР зробила великий крок вперед. Створено чимало цінних монографій та підручників з історії окремих народів Радянського Союзу і історії нашої Батьківщини в цілому.

На Україні завдання наукового розроблення історії українського народу покладено на Інститут історії України Академії наук УРСР. Для успішного розв'язання цього завдання Інституту надано всі можливості, створено необхідні умови.

⁶⁰ Датовано за часом публікації.

Проте, як зазначено в постанові ЦК КП(б)У “Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР”, незважаючи на своє тринадцятирічне існування, Інститут історії України не розробив і не видав науково витриманої, марксистсько-ленінської історії України. Праці Інституту історії України, випущені як перед війною, так і в роки війни, і зокрема “Короткий курс історії України” під редакцією С. М. Білоусова, К. Г. Гуслистого, М. Н. Петровського. М. І. Супруненка, Ф. О. Ястребова; “Нарис історії України” під редакцією К. Г. Гуслистого, Л. М. Славіна, Ф. О. Ястребова; перший том “Історії України” під редакцією М. Н. Петровського, — складені в антимарксистському дусі і містять в собі грубі політичні помилки та перекручення буржуазно-націоналістичного характеру.

Працівники Інституту історії України запозичили у буржуазно-націоналістичних істориків Антоновича, Грушевського та інших основні положення, що по суті привело до відродження в тій чи іншій мірі буржуазно-націоналістичних настанов у питаннях історії України, викритих партією як ворожих українському народові.

Рішення ЦК КП(б)У “Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР” спрямоване на ліквідацію політичних помилок і буржуазно-націоналістичних перекручень історії України, на створення дійсно наукової, марксистсько-ленінської історії українського народу.

* * *

Історія народів СРСР є єдиний процес. Історія окремого народу нашої країни може бути правильно розроблена і зрозуміла тільки в зв'язку з історією інших народів і насамперед з історією російського народу.

За свою історію український народ пройшов героїчний шлях боротьби проти поміщиків, капіталістів та іноземних загарбників, за радянську владу, за створення української радянської держави і возз'єднання всіх українських земель в єдиній державі. У цій боротьбі склалася непорушна дружба українського народу з братнім російським народом та іншими народами нашої країни. Російський царизм, експлуататорські класи в найбільш варварській і нелюдській формі гнобили трудящих, прирікали країну на середньовічну відсталість. Народи СРСР на чолі з російським робітничим класом, під керівництвом партії Леніна–Сталіна, знищили соціальний і національний гніт і перетворили нашу Батьківщину в найбільш передову державу світу. Виросла і зміцніла в співдружності народів СРСР Радянська Україна.

Завдання колективу істориків Інституту історії полягало в тому, щоб на основі історичного матеріалізму, який дає достовірне знання законів суспільного розвитку, створити глибоко наукову історію боротьби трудящих України з допомогою великого російського народу проти поміщиків, капіталістів та іноземних гнобителів, його завдання було на

конкретному історичному матеріалі показати, що тільки завдяки радянській владі, партії більшовиків український народ твердо став на шлях вільного розвитку.

Відомо, що ідеологи українських націоналістів, як-от Антонович, Грушевський та інші, чимало попрацювали над тим, щоб подати історію українського народу в перекрученому вигляді, фальсифікувати її, з тим щоб обґрунтувати свою зрадницьку програму, розраховану на відрив українського народу від російського, на перетворення України в колонію німецького імперіалізму. Українські буржуазно-націоналістичні історики типу Грушевського, Дорошенка, Крип'якевича та інших намагалися всіляко догодити своїм імперіалістичним хазяям, вислужитися перед ними. З метою протиставлення та відриву України від Росії вони всіляко культивували “теорії” про особливі “духовні” властивості українського народу, які, мовляв, ріднять його більше з Заходом, ніж із Сходом: вони пропагували “ідеї” “безкласовості” і “безбуржуазність” українського народу в минулому, “самобутності” історичних шляхів розвитку України. Вони свідомо ототожнювали російський народ з царизмом, реакційну політику царизму видавали за політику російських робітників і селян.

Усе це зобов'язувало радянських істориків України проявити виняткову пильність при складанні праць з історії України, послідовно і до кінця викрити буржуазно-націоналістичних фальсифікаторів історії українського народу.

Проте автори і редактори зазначених творів з історії України не справилися з цими завданнями. Вони не тільки не викрили буржуазно-націоналістичних поглядів у питаннях історії України, а, навпаки, самі проповідували націоналістичні настанови.

ЦК КП(б)У в своєму рішенні відзначив, що серйозні помилки і грубі перекручення в працях з історії України — це результат не тільки слабкої марксистсько-ленінської підготовки, але й наявності залишків буржуазно-націоналістичних поглядів у ряду наукових працівників Інституту історії України Академії наук УРСР і зокрема у директора Інституту професора М. Н. Петровського, який, маючи в минулому серйозні помилки буржуазно-націоналістичного характеру в питаннях класової боротьби, національного руху на Україні, визвольної війни 1648–1654 р.р. тощо, — не забезпечив боротьби з проявами українського буржуазного націоналізму в історичній науці і керівництва науково-дослідною роботою над створенням марксистсько-ленінського курсу історії України. Комуністи, що працюють в Академії наук УРСР, проявили благодущність і примиренство до помилок та незадовільної роботи Інституту історії України, не вжили потрібних заходів до вчасної ліквідації допущених помилок і до зміцнення Інституту кваліфікованими кадрами.

У чому ж виявляються політичні помилки та буржуазно-націоналістичні перекручення у виданих Інститутом історії України Академії наук УРСР працях?

Автори праць з історії України відійшли від більшовицького принципу партійності. В оцінці найважливіших подій та фактів минулого українського народу вони по суті відроджують реакційні вигадки українських націоналістичних істориків Антоновича, Грушевського та інших.

Наукові працівники Інституту історії не справилися з завданням показати, що історія українського народу, як і історія інших народів, є “насамперед історія розвитку матеріального виробництва, історія способів виробництва, що замінюють один одного на протязі віків, історія розвитку продуктивних сил і виробничих відносин людей”, що “історія суспільного розвитку є разом з тим історія самих виробників матеріальних благ, історія трудящих мас, які є основними силами виробничого процесу і які здійснюють виробництво матеріальних благ, необхідних для існування суспільства” (“Короткий курс історії ВКП(б)”, стор. 116).

Автори праць з історії України не зуміли розкрити суспільні явища на основі вчення марксизму-ленінізму про соціально-економічні формації. Тому автори зазначених праць з історії України не справилися з завданням дати правильну характеристику важливіших подій в історії українського народу, виходячи з законів розвитку виробництва, з законів економічного розвитку суспільства. Історію України вони не висвітлюють як історію, насамперед, боротьби класів, головною рушійною силою історичного процесу виступають у них не внутрішні причини, а зовнішньополітичні фактори, не класова боротьба, а національна боротьба. Періодизацію історії України дано також неправильно, в націоналістичному дусі.

Основна помилка авторів праць з історії України полягає в тому, що вони, замість того, щоб розглядати історію України в тісному зв'язку з історією російського, білоруського та інших народів Радянського Союзу, йдуть шляхом українських націоналістів, розглядаючи історію України ізольовано від історії інших народів, додержуючись у цьому питанні націоналістичних настанов “Історії України-Русі” Грушевського.

У XVIII столітті німецькі історики Байер, Міллер і Шлецер висунули “норманську” теорію походження державності у східних слов'ян. Найвидатніші представники російської наукової думки — Ломоносов, Геденон, Забелін, Марр довели неспроможність цієї теорії. Грушевський, слідом за німецькими фальсифікаторами російської історії, пропагував наклепницькі положення про нездатність східнослов'янських народів до самостійної історичної творчості.

Відомо, що Київська Русь була колискою трьох братніх народів — російського, українського і білоруського. Але Грушевський та інші націоналісти намагалися довести, нібито Київська Русь була тільки українською державою.

Радянські історики з Інституту історії України не викрили перевернуте висвітлення націоналістами цього важливого періоду в історії розвитку східнослов'янських народів.

Історики України проявляють елементи національної обмеженості, коли твердять, нібито після розпаду Київської Русі центром східнослов'янських народів стало Галицько-Волинське князівство. Це — явний відхід від історичної правди. З падінням Київської Русі центр усіх слов'янських земель пересувається на північний схід нашої країни — в Ростово-Суздальське, а потім Владимирське князівство, в якому починає формуватися Московське князівство, що стало збирачем руських земель і основою утворення російської національної держави.

Так само неправильно висвітлюються в ряді праць найважливіші події в історії українського народу — визвольна війна 1648–1654 рр. і приєднання України до Росії. Націоналістичні історики висвітлювали визвольну війну українського народу 1648–1654 рр. в перекрученому вигляді, змазуючи її класовий характер, всіляко приховували і замовчували прагнення українського народу вирватися з-під гніту шляхетської Польщі і приєднатися до Росії. Автори праць з історії України повинні були, викриваючи націоналістичні настанови в цьому питанні, висвітлити визвольну війну українського народу як боротьбу, насамперед, селянських мас проти польських загарбників і феодального гніту взагалі; вони повинні були показати визначну роль Богдана Хмельницького, який, придушуючи велику українську феодальну знать, що орієнтувалася на Польщу, очолив боротьбу народних мас за знищення польського гніту і забезпечив приєднання українського народу до єдинокровного російського народу, а це врятувало Україну від польського, німецького і турецького поневолення. Саме тому буржуазно-націоналістичні історики зводять всякі наклепи на Богдана Хмельницького і протиставлять йому зрадника Виговського. Висвітлюючи визвольну війну українського народу в XVII столітті, історики з Інституту історії України принижують роль мас і підносять дії козацької старшини.

Відрив історії України від історії Росії, перекручене висвітлення Київської Русі і визвольної війни 1648–1654 рр. потрібні були українським націоналістам для того, щоб, як зазначено в рішенні ЦК КП(б)У, приховати від трудящих єдність походження і історичну спільність українського, російського та білоруського народів, посягати ворожнечу між цими народами, з тим, щоб відірвати Україну від революційної, соціалістичної Росії і кинути її на поталу і розграбування буржуазному Заходові. Адже вся історія українського націоналізму — це яскравий приклад низькопоклонства й плазування перед буржуазним Заходом, це історія зрадництва інтересів українського народу на користь імперіалістичним хижакам Європи.

Найяскравішим фактом прояву націоналізму у висвітленні історії України, особливо кінця XIX і початку XX століть, є те, що в працях Інституту історії не показано впливу найважливіших революційних центрів — Москви, Ленінграда, Баку, Тбілісі на революційну боротьбу українського народу за соціальне і національне визволення.

Треба було широко висвітлити процес виникнення й розвитку робітничого руху на Україні як складової частини всеросійського соціалістичного руху робітничого класу, правильно висвітлити національно-визвольний рух на Україні в період імперіалізму, показати, що тільки робітничий клас і партія більшовиків були справжніми виразниками інтересів гноблених народів, що робітничий рух на Україні розвивався в нещадній боротьбі з українськими націоналістами, меншовиками, есерами, троцькістами та іншими ворогами українського народу.

Автори праць з історії України не справилися і з цим завданням. Вони не дали правильного наукового й політичного висвітлення виникнення та розвитку робітничого класу, революційного робітничого руху, поширення марксизму-ленінізму на Україні, виникнення й розвитку більшовицької організації України та її ролі в історичній долі українського народу.

Автори праць з історії України повинні були керуватися сталінським Коротким курсом історії ВКП(б), до кінця викрити наклепницькі вигадки українських націоналістів про Радянську Україну, з усією глибиною розкрити всесвітньо-історичне значення Великої Жовтневої соціалістичної революції та її значення для українського народу.

Велика Жовтнева соціалістична революція, яка відкрила нову епоху в житті народів нашої країни та всього прогресивного людства, перемогла тому, що партія більшовиків зуміла з'єднати "в один загальний революційний потік такі різні революційні рухи, як загальнодемократичний рух за мир, селянсько-демократичний рух за захоплення поміщицьких земель, національно-визвольний рух пригноблених народів за національну рівноправність і соціалістичний рух пролетаріату за повалення буржуазії, за встановлення диктатури пролетаріату" ("Короткий курс історії ВКП(б)", стор. 204).

Проте, перемога в національних окраїнах, у тому числі і на Україні, не далася легко. Українські націоналісти чинили шалений опір встановленню радянської влади на Україні. Український націоналізм завжди являв собою найлютішу реакцію на соціалістичний рух пролетаріату, на ленінізм.

У період Великої Жовтневої соціалістичної революції і громадянської війни українська буржуазно-націоналістична контрреволюція спільно з російськими поміщиками та капіталістами, за активної підтримки інтервентів, намагалася повалити радянську владу на Україні, зробити Україну плацдармом боротьби проти Радянської Росії, перетворити український народ в рабів німецьких імперіалістів. Робітники і селяни України, з допомогою робітничого класу великого російського народу, під керівництвом Леніна і Сталіна, розгромили українських націоналістів і забезпечили встановлення та зміцнення радянської влади на Україні, розквіт господарства й культури Української РСР. Викинуті за межі Радянської України, українські націоналісти відкрито перейшли на службу до німецьких загарбників і разом з ними готували змови проти українського народу.

Після громадянської війни в період відбудови народного господарства перед партією на весь зріст стало завдання здійснити цілий комплекс економічних, політичних і культурних заходів для якнайшвидшої ліквідації відсталості національних республік. Треба було створити там осередки промисловості, виростити кадри національного пролетаріату і кадри національної радянської інтелігенції. Треба було ліквідувати спадщину минулого — фактичну нерівність у розвитку окремих народів нашої країни. Буржуазні націоналісти намагалися використати цю нерівність для розпалювання ворожнечі між народами радянської країни.

Виконання завдань щодо індустріалізації країни і колективізації сільського господарства незмірно піднесло економічну могутність і культуру радянської держави. Докорінно перетворилися всі союзні республіки. Соціалістичне перетворення країни, ліквідація куркульства позбавили українських націоналістів останньої опори всередині країни.

В період Великої Вітчизняної війни українські націоналісти вкупі з німецько-фашистськими загарбниками намагалися знищити соціалістичні досягнення українського народу, а Україну перетворити на колонію гітлерівської Німеччини. Тільки завдяки керівництву більшовицької партії і особисто товариша Сталіна німецько-фашистські загарбники були розгромлені, а разом з ними були розгромлені і їхні лакеї — українсько-німецькі націоналісти.

Завдання авторів праць з історії України полягало в тому, щоб правдиво висвітлити ті величезні соціально-економічні перетворення, які відбулися в житті українського народу в результаті перемоги Великого Жовтня. Цього завдання історики України не виконали. Автори праць з історії України не розкрили всесвітньо-історичного значення Великої Жовтневої соціалістичної революції в справі соціального і національного визволення народів нашої країни, в справі небаченого розквіту радянських республік і зокрема України, в справі возз'єднання всіх українських земель в єдиній Українській радянській державі. У зазначених історичних працях не проводиться послідовно та беззаперечна думка, що Україна як вільна суверенна держава можлива тільки в складі СРСР.

Працівники Інституту історії України, створюючи праці з історії України, повинні були викрити і розгромити фальсифікаторів історії. Однак, вони цього не зробили. Не оволодівши марксизмом-ленінізмом і не звільнившись від впливу українського націоналізму, автори згаданих історичних праць виявилися поширювачами давно розгромленої нашою партією ідеології українського націоналізму.

Інститут історії України Академії наук УРСР за довгий час свого існування не розробив і не опублікував надзвичайно важливих історично-архівних документів, не створив ні однієї монографії з основних проблем історії України, не підготував і навіть не робив спроб підготувати марксистсько-ленінську історіографію України.

ЦК КП(б)У відзначив, що вкрай неблагополучний стан справ в Інституті історії України негативно позначився на викладанні історії України у вузах і середніх школах республіки. Значна частина викладачів в основному повторює ті самі помилки та перекичення, які є в працях з історії України, виданих Інститутом.

На кафедрах історії України у вузах слабо поставлено науково-дослідну роботу, не проводиться політично гостра боротьба з проявами буржуазно-націоналістичної ідеології в історичній науці. Навіть після того, як розгорнулася критика помилок і перекичень на історичному фронті України, в ряді вузів мало місце неправильне висвітлення окремих питань історії України.

Таке становище з викладанням історії України пояснюється не лише тим, що деякі викладачі не звільнилися від націоналістичних помилок. Воно пояснюється в значній мірі тим, що немає марксистсько-ленінського підручника з історії України. Це поставило викладачів у трудне становище і змушувало їх користуватися літературою буржуазно-націоналістичного характеру, що її випускав Інститут історії України Академії наук УРСР.

Серйозні хиби у викладанні історії України у вузах республіки, а також у середніх школах пояснюється і тим, що Міністерство освіти та його керівники, Управління в справах вищої школи та його керівники безвідповідально поставились до факту відсутності підручників з історії України і не вжили заходів до забезпечення викладачів та учителів методичними вказівками, які допомагали б їм правильно, з марксистсько-ленінських позицій, висвітлювати питання історії України. Незважаючи на наявність серйозних хиб і помилок у викладанні історії України, Міністерство освіти УРСР і Управління в справах вищої школи не обговорювали на засіданнях своїх колегій питання про стан і заходи поліпшення викладання історії України.

ЦК КП(б)У окремо відмітив, що зазначені серйозні хиби в роботі Інституту історії Академії наук УРСР, значні політичні помилки та перекичення у виданих працях з історії України могли мати місце тільки внаслідок незадовільного керівництва ідеологічною роботою з боку Управління пропаганди і агітації ЦК КП(б)У, яке не проявило потрібної політичної пильності і не піддало серйозній критиці роботу Інституту історії та видані ним книги з історії України, не організувало по-справжньому боротьби проти націоналістичних перекичень історії України, тобто не проявило належної більшовицької рішучості в боротьбі з зазначеними політичними помилками.

Усі ці хиби та перекичення у висвітленні історії України завдають великої шкоди нашому народові, не сприяють вихованню радянських людей у дусі радянської національної гордості, гордості за великі перемоги соціалізму, в дусі відданості Батьківщині і більшовицькій партії, в дусі дальшого згуртування народів СРСР.

Без подолання допущених помилок та перекручень немисливо створити дійсно наукову історію України. Бо йдеться не про те, щоб дещо змінити в старих працях, а про те, щоб створити цілком нову роботу, яка на основі марксистсько-ленінської теорії історично-правдиво висвітлювала б минуле українського народу.

ЦК КП(б)У в своїй постанові запропонував ліквідувати хиби в керівництві президії Академії наук УРСР відділом суспільних наук і особливо Інститутом історії, посилити контроль і допомогу президії в роботі Інституту і зміцнити керівництво ним. ЦК КП(б)У поставив як найважливіше бойове завдання комуністів-істориків Академії наук УРСР — створити марксистсько-ленінський “Короткий курс історії України”, для чого розробити і подати до 15 жовтня цього року на затвердження ЦК КП(б)У схему й тези “Короткого курсу історії України”, керуючись сталінським підручником з історії ВКП(б), зауваженнями товаришів Сталіна, Кірова і Жданова в питаннях історії, а також вказівками постанови “Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР”.

ЦК КП(б)У зобов’язав Міністерство освіти УРСР і Управління в справах вищої школи забезпечити до 1 січня 1948 року розроблення методичних вказівок і програм з історії України для вузів і середніх учбових закладів.

Центральний Комітет КП(б)У запропонував також Управлінню пропаганди і агітації ліквідувати свої помилки в керівництві боротьбою на ідеологічному фронті, насамперед на історичному, і встановити більшовицьке керівництво, нагляд і допомогу у складанні “Короткого курсу історії України”, програм і методичних посібників з історії України, а також здійснювати систематичний контроль за якістю викладання історії України у вузах і середніх школах.

Редакторам журналів “Більшовик України” і “Партійне життя”, а також редакторам республіканських газет “Правда України” і “Радянська Україна” запропоновано опублікувати в найближчі три місяці ряд статей з важливіших питань історії України, у справі викриття буржуазно-націоналістичної фальсифікації минулого українського народу, а Укрполітвидаву — в листопаді 1947 року видати збірник статей, присвячених важливішим проблемам історії України.

ЦК КП(б)У ухвалив також постанову провести нараду завідуючих кафедрами історії України та історії СРСР, на якій обговорити стан викладання історії у вузах, і забезпечити високий рівень викладання та вивчення історії України.

У своєму рішенні “Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР” ЦК КП(б)У поставив перед партійними організаціями Академії наук УРСР і вищих учбових закладів, а також перед усіма комуністами-істориками як найважливіше завдання — швидше виправити допущені помилки та перекручення,

піднести питання історії України на високий рівень ленінсько-сталінського вчення, твердо поставити справу вивчення історії українського народу на більшовицькі рейки і остаточно викорчувати націоналістичну фальсифікацію історії України.

ЦК КП(б)У висловлює впевненість, що радянські історики на основі критики і самокритики зуміють подолати свої серйозні помилки у висвітленні історії України і забезпечать під керівництвом партії і товариша Сталіна розвиток марксистсько-ленінської історичної науки та піднесення історичної освіти на Україні, що має надзвичайно важливе значення для дальшого зміцнення нашої радянської держави, нашої партії і для дальшого політичного зростання українського народу, насамперед підростаючого молодого покоління.

* * *

В результаті перемоги соціалізму виникла і зміцніла морально-політична єдність радянського суспільства. В боротьбі проти великодержавного шовінізму та місцевого націоналізму партія ліквідувала недовір'я між народами і утвердила в нашій країні ідеологію рівноправності націй і рас, ідеологію дружби народів. Для радянських людей стали характерними нові моральні якості. Розвинувся радянський патріотизм, в якому гармонійно поєднуються національні традиції і спільні життєві інтереси всіх народів СРСР. У боротьбі проти троцькістів, бухарінців, націоналістів та інших ворогів народу, в результаті величезної виховної роботи партії ідеологія більшовицької партії стала ідеологією всього радянського народу.

Перемога соціалізму підвела міцну основу під ідеологію дружби народів СРСР, знищила причини, які породжували націоналізм. Створена і зміцніла українська радянська соціалістична держава як складова і невід'ємна частина Союзу РСР. Здійснено мрію українського народу про возз'єднання всіх українських земель в єдиній радянській Українській державі. В результаті здійснення сталінських п'ятирічок, перемоги політики індустріалізації країни та колективізації сільського господарства, на Україні, як і по всьому Радянському Союзу, суспільна власність на знаряддя й засоби виробництва стала основою радянського суспільного ладу, знищено економічні основи, які породжують буржуазно-націоналістичну ідеологію. З ліквідацією експлуататорських класів, і зокрема куркульства, знищено і соціальну базу націоналістичної ідеології. Культурне будівництво на Україні, виховна роль партії Леніна-Сталіна визначили незмірно високий політичний і культурний рівень українського народу.

Проте процес соціалістичної переробки свідомості людей не закінчений. За соціалізму лишаються родимі плями капіталізму не тільки в економіці, але й у поглядах та уявленнях людей. Особливо живучі націоналістичні пережитки. На XVII з'їзді ВКП(б) товариш Сталін указував, що

“пережитки капіталізму в свідомості людей далеко більш живучі в галузі національного питання, ніж в будь-якій іншій галузі. Вони більш живучі, бо мають можливість добре маскуватися в національному костюмі” (“Питання ленінізму”, стор. 474). Трудящі СРСР пройшли велику школу комуністичного виховання, але деяка частина з них ще цілком не позбулася націоналістичної ідеології. Націоналістичні пережитки в свідомості людей негативно впливають на справу соціалістичного будівництва на Україні.

Ми не можемо забувати також те, що з приєднанням західних областей України до складу населення республіки влилося кілька мільйонів робітників і селян, які не пройшли складного й важкого шляху боротьби за радянську владу та її зміцнення і тільки прилучаються до справи соціалістичного будівництва. Цілком природно, що там лише починається ламання старих уявлень і виховання соціалістичного світогляду. Інтелігенція західних областей виховувалася в душі буржуазно-націоналістичної ідеології та німецької орієнтації. Більшість її чесно служить народові, перебудовує свій світогляд. Проте частина її не відмовилась від своїх поглядів і, прикриваючись маскою лояльності до радянської влади, разом з куркульством проводить і далі націоналістичну пропаганду.

Міжнародна реакція, зазнавши поразки у воєнній і економічній боротьбі проти СРСР, посилює ідеологічну боротьбу, намагається підігрівати і оживити націоналістичні пережитки і тим самим гальмувати комуністичне будівництво в нашій країні.

Слід пам'ятати також і те, що окупація німецько-фашистськими загарбниками території України не могла минути без сліду. Коли почалася Велика Вітчизняна війна, в обозі німецької армії прийшли українські буржуазні націоналісти і допомагали німцям руйнувати промисловість і сільське господарство, винищувати радянських людей. Разом з гітлерівськими загарбниками були розгромлені і викинуті за межі країни і українсько-німецькі націоналісти. Окопавшись в англо-американській зоні окупації Німеччини, вони продовжують свої підступні дії проти народу. Така логіка українського буржуазного націоналізму.

Щоб здійснити свої зрадницькі наміри, українські буржуазні націоналісти своєю брехливою пропагандою намагались отруїти свідомість радянського народу звирячим націоналізмом, використовуючи для цього також і історичну науку. З позицій расизму вони перекручували історію українського народу, ідеалізували минуле і зводили наклепи на радянську владу.

Гітлерівські загарбники та їхні лакеї — українсько-німецькі націоналісти намагались всіма засобами, своєю брехливою фашистською пропагандою оживити приватновласницький інстинкт, прищепити трудящим звирячу націоналістичну ідеологію. Радянські люди лишилися вірними радянській владі, не піддалися впливові фашистських провокаторів.

Однак, у незначної частини найбільш відсталих людей німцям вдалося підіграти пережитки націоналізму.

Усе це вимагає дальшого піднесення ідеологічної роботи, посилення виховання найширших мас трудящих в дусі радянського патріотизму і дружби народів СРСР, в дусі відданості радянській владі та партії Леніна–Сталіна.

Постанови ЦК ВКП(б) “Про журнали «Звезда» і «Ленинград»”, “Про кінофільм «Велике життя»”, “Про репертуар драматичних театрів”, “Про підготовку, добір і розподіл керівних партійних і радянських кадрів в Українській партійній організації” являють собою бойову програму роботи партійних організацій у справі посилення комуністичного виховання трудящих і рішучої боротьби з чужою нам буржуазною ідеологією.

Боротьба за ліквідацію проявів буржуазно-націоналістичної ідеології вимагає покінчити з недооцінкою і в ряді випадків із самопливом у постановці ідейно-політичної роботи, вимагає докорінного повороту до справи комуністичного виховання трудящих і зокрема кадрів радянської інтелігенції.

Висока соціалістична свідомість радянських людей, їх відданість радянській владі і більшовицькій партії, дружба народів СРСР — міцна морально-політична основа здійснення планів великого Сталіна про побудову повного комунізму в нашій країні.

Більшовик України. — 1947. — № 8. — С. 1–10.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Агол І. І. — 37
Адамов І. А. — 301
Александр Невский — 491
Александров А. П. — 397
Алешин — 37
Алябьев Б. Н. — 157
Альтман П. І. (Альтман П. И.) — 398
Анатольев — 37
Андрієвський А. А. — 231
Андрієв — 185
Андрусяк М. Г. — 227, 321, 325,
330–332, 341, 348, 385
Антипович К. С. — 19
Антонович
(Мельник-Антонович) К. М. — 341
Антонович В. Б. — 230, 293, 341, 365,
432, 482, 499, 560, 569, 577, 581,
588–590
Ариквянц С. — 78–79
Арістотель — 552
Аскольд — 358
Асперов-Опоков Е. Е. — 358
Афиногенов — 38
Ашрафьян (Ашрафян) З. А. — 28–34,
37, 39, 41, 43, 57–58
Багалій Д. І. (Багалея Д. И.) — 20,
230, 538
Баевский Д. И. — 248–249
Бажан М. П. (Бажан Н. П.) — 341,
397, 547–548, 550–553
Байер Г. — 590
Бакунин М. А. — 126
Балицкий В. А. — 33
Банах С. — 386, 396–397
Бандрівський Д. Г. — 304
Бантшиш-Каменський Д. М. — 432
Баранович О. І. — 19
Барвинський
(Барвінський) Б. О. — 220
Батнер А. А. — 63–64, 69, 75–76
Бахрушин С. В. — 93, 96, 99,
248–249
Безбородько О. А. — 347
Беленький Л. — 68, 73, 75
Беляев — 61
Бенедиктов — 29
Береза Г. І. — 412–413
Берло Г. Л. — 341
Белоусов (Білоусов) С. М.
(Белоусов С. Н.) — 9, 26–27, 34, 36,
44, 51, 80–81, 102, 110–113, 115, 117–
118, 129, 138–142, 148–150, 169–174,
176–177, 179–180, 185–186, 189–190,
193–194, 197–204, 208, 210–211, 213,
215, 217–220, 222, 226–228, 249–252,
277, 279–286, 294, 296–297, 300–301,
306, 308–309, 312–313, 318, 340, 401–
403, 406, 554, 556–557, 559, 565, 568,
576–577, 579, 588
Бискупский — 387
Бистренко (Быстренко) П. П. — 151,
165, 177, 186, 192, 201, 215, 217, 307
Биченко (Быченко) Г. С. — 394,
410–411
Білецький О. І. — 25–26, 196
Білецький С. Т. — 150, 169–170, 173,
175, 187, 191, 193, 198–199, 209–212,
218–219, 222, 224–225, 253, 256–261,
266, 273–280, 283, 287–290, 294–295,
304–305, 323, 434–438, 441–442, 445–
446, 453, 503–516, 518
Білик П. А. (Билык, Былик,
Белик) П. А. — 130–133, 143–146,
155, 165–166, 177–178, 186–188, 192,
201, 214–215, 217, 281, 300, 307, 314,
325, 348, 443–445, 466–468, 470, 473–
479, 508–509, 580
Білодід І. К. (Белодед И. К.) — 583
Білякевич І. І. (Белякевич И. И.) —
471–472, 510, 516
Блинов — 29

- Бліфельд Д. І. — 412
Блудов — 37
Богомолець О. О.
(Богомолец А. А.) — 196, 337, 351,
359–360, 362, 364, 375, 397, 440
Богоявленский С. К. — 96
Богун І. — 250, 353–354, 490
Боднар — 149
Боженко В. Н. — 355
Божик (Божко) С. В. — 172–173, 176,
179–180
Бойко І. Д. (Бойко И. Д.) — 116, 119,
301, 537, 553, 555
Бойко Ф. І. — 138
Бойко — 582
Болотніков І. — 488, 503
Бондаренко В. В. — 302
Боплан — 36
Боржковський С. Є. — 308
Борисов — 43
Бортніков А. І.
(Бортников А. И.) — 540, 554
Борщак І. — 227, 364–365
Брагінець А. С.
(Брагинец А. С.) — 386, 397–398
Бречкевич М. В. — 529–530, 537, 554,
575
Брук — 29
Бутнік-Сіверський (Будник-
Сиверский) Б. М. — 446, 582
Булавицкая Е. М. — 162
Булавін К. — 92, 194
Бурмистренко М. О.
(Бурмистренко М. А.) — 380,
391–392,
Бусакова М. Н. — 163
Бухало С. М. — 351, 392, 564, 573,
583
Бухарин Н. И. — 34
Бушуев С. К. — 248–249
Буяк Ф. — 179
Вагапов — 375
Вальчик К. И. — 419–420
Ванах — 37
Вандер — 548
Варга Е. С. — 113
Василевська В. Л. — 296
Василенко М. П.
(Василенко Н. П.) — 9, 155, 347
Введенський А. О.
(Введенский А. А.) — 452, 480, 483,
497–498, 550, 554
Величківський М. І.
(Величковский Н. И.) — 321, 469
Величко С. — 121
Вернадський В. І. — 9, 13, 23, 362
Вершинський А. Н. — 300
Виговський І. О. (Выговский И. О.) —
123, 127, 569, 591
Винар Л. — 322, 348
Винарская А. Р. — 156
Винниченко В. К. — 314, 364–366,
561, 570
Винокур — 37
Витанович І. — 141, 148, 150
Вишинський А. Я. — 27
Вишнякова Т. Н. — 164
Вірник Д. Ф. — 302
Власюк П. А. — 439
Воблий (Вобльий) К. Г. — 497–498
Вовк І. П. — 467
Вовк А. А. — 554
Воейков Ф. М. — 236
Возняк М. С. — 197, 379, 384, 395–
396, 398, 439, 471
Войнаровський А. — 227
Войтинський (Войтинский) Н. М. —
29, 34, 37–40, 49, 52, 57–58, 83–84
Волконський — 547
Володимир Святий — 550
Вольський — 92
“Ворон” — 420
Ворошилов К. Є. — 474

- Востоков О. Х. — 495
Врангель П. М. — 557
Времєва Т. О. — 308
Вронский П. Н. — 163
Выговский И. О. —
див. Виговський І. О.
Гавриленко — 27
Гаврилюк О. Я. — 313
Гагарин — 141, 384, 386
Гасвський С. Ю. — 19
Гайдамака — 388
Гак Д. В. — 256, 258, 294, 297, 364,
370, 463, 466
Галамака — 359
Гамалія А. — 92
Ганкевич М. — 515
Гарасимчук (Герасимчук) В. І. — 19,
150, 169–170, 173, 175–176, 187–189,
191, 193, 199, 208–211, 218, 222–224,
253, 256–261, 266, 273–277, 279–280,
282, 287–292, 294–296, 299, 302, 304–
305, 307, 323, 435, 438
Гарасимчук Р. П. — 197
Гаркуша — 116, 118
Гарцман Б. М. — 308
Гедеонов С. О. — 590
Геппенер М. В. (Höppner) — 334, 337
Геппенер Н. В. (Höppner) — 334, 337
Гербов К. В. — 554
Герер — 295
Герзон — 43
Гермайзе О. Ю. — 19, 539
Герстамаю — 387
Гесенков — 94
Гессен В. Ю. — 115, 356–357, 359,
372–374
Гессен М. Я. — 357
Гете Й. В. — 303
Гирко А. А. — 156
Гиттель — 33, 37, 57
Гітлер А. (Гитлер А., Hitler Adolf) —
314, 316, 318, 326–327, 364, 366, 420
Гладкий Г. П. (Гладкый Г. П.) —
388–390,
Гладкий М. — 490
Глота — 244
Глух М. И. — 164
Глушко С. В. — 19
Гнаткевич Б. — 365
Гоголь М. В. — 115
Гозенпуд А. — 581
Голійчук Т. Я. (Ф. Я.) — 169–170,
173, 175, 187, 191, 198, 208–211, 218,
222–224, 253, 256–261, 266–267, 273–
274, 277–280, 283, 287–291, 294–296,
304–305, 307, 323, 435, 441, 445, 503–
507, 509–516, 518
Головатов П. — 244
Голуховський А. — 504, 516,
Гольнев — 574–575
Гончаренко С. Д. — 55, 56, 61, 64–
65, 67, 74
Горбатюк В. Т. — 104, 471–472,
510–516,
Горецький П. Й. — 321
Городний — 554
Горошкевич Ю. — 206
Горький М. — 354
Грабар І. Г. — 303
Грабянка Г. — 121
Гребенкін (Гребенкин) К. Ф. — 30,
32, 34, 37–44, 47, 49, 50, 52–56, 61–62,
69–72, 80–81, 83–84
Греков Б. Д. — 93–94, 96, 101, 128,
135, 208, 212, 221, 248, 281, 289, 294,
302, 426, 452, 481, 542, 546
Гречуха М. С. — 376–377, 493
Григорович К. – див. Гуслистий К. Г.
Гринберг А. И. — 554
Гринблат Я. А. — 116, 119,
Гришин — 123
Грищук Л. С. (Грыщук Л. С.) — 391
Грозный — 29
Грузинський О. С. (Grusinsky) —
335, 337

- Грунський М. К. — 341
- Грушевський (Грушевский) М. С. — 10, 17, 19–20, 82, 121–122, 125, 153, 190, 212, 293, 347–348, 423–424, 427, 432, 438, 481, 488, 522–524, 527, 529–534, 536–542, 546, 549–552, 558, 560–561, 569–570, 575, 577, 579, 583, 588–590
- Грушевський О. С. — 19
- Губаржевський І. В. — 341
- Гудзенко П. П. — 554, 567, 575
- Гузенко О. А. — 156
- Гургула І. Б. — 303
- Гуревич — 37
- Гуриненко А. А. — 159
- Гуристримба В. В. — 35–39, 51, 52, 54–56, 59–62, 64, 70, 80–81, 83–85
- Гусак — 91
- Гусев А. М. (Гусев А. Н.) — 400–401
- Гуслистий (Гуслистый) К. Г. (К. Григорович) — 34–36, 39, 59, 81–82, 85–88, 94, 104, 110–112, 130, 132–133, 135, 139, 155, 167, 177, 181–183, 186, 188–190, 193–194, 200–203, 213–216, 281, 286–287, 301, 306–308, 338, 350, 353–355, 360, 364, 366, 369, 376, 411–413, 424–425, 427, 432, 453, 496, 536, 541, 543–545, 547–551, 553, 555–556, 559–560, 565–568, 576–577, 579, 580, 588
- Гуфельд В. А. — 197
- Гучков О. І. — 429
- Данилевич В. Ю. — 19
- Данило Романович Галицький — 275, 288, 353, 425, 511, 540–541
- Данильченко — 380
- Данишевский — 238
- Демьянов А. Б. — 359
- Денікін А. І. (Деникин А. И.) — 59, 365–366, 432
- Державін М. С. — 547
- Деркач М. Д. — 197, 439
- Десняк В. (Василенко В. Т.) — 37
- Джанашія С. Н. — 93, 96
- Джигомон І. — 434
- Дзенис О. П. — 28–31, 34–35, 37–39, 49, 52, 53, 57, 58, 71, 85
- Дзинковський І. — 416
- Дзядів С. — 256
- Дир — 358
- Діхтяр П. А. — 19
- Дмитрий Донской — 491
- Дмітров Л. Д. — 412,
- Добролюбов Н. А. — 95
- Довженко — 582
- Домбковський П. Б. — 296, 298
- Домбровський О. — 386
- Донцов Д. І. — 365, 561, 570
- Дорошенко В. В. — 212, 220–221, 252
- Дорошенко Д. І. — 347, 423, 589
- Дорошенко К. — 583
- Дорошенко — 37
- Дорошко — 533
- Драгоманів С. М. — 300, 341
- Драгоманов (Драгоманів) М. П. — 252, 294, 300, 341, 432, 496, 511, 581
- Дрибинский — 422
- Дріо Е. — 365
- Дроздецкий — 312, 476
- Дубина — 564
- Дубинин — 37
- Дудина Л. — 472
- Дудник — 584
- Думін О. — 365
- Дурдуківський В. Ф. — 342
- Дядиченко В. А. — 65, 67, 72, 74, 79, 90, 104, 110–112, 116, 118, 130, 133, 139, 160, 181–182, 185–186, 189–190, 193–195, 201, 204, 213–215, 255, 300, 307, 353–354, 412, 425, 432, 453, 553, 581
- Екатерина II — див. Катерина II
- Екельчик — 37
- Ємельяненко (Емельяненко) Г. Г. — 551, 553, 586

- Енгельс (Энгельс) Ф. — 11, 39, 44, 92–93, 116, 177, 184, 212, 259, 266–267, 271, 358, 428, 484, 489, 492, 502
Ермак — 343, 373
Есипенко — див. Йосипенко
Єфремов (Ефремов) С. О. — 561, 570
Євфимовський В. С. — 19
Єневич Ф. Ф. — 364, 423, 430, 432
Єременко (Яременко) Ф. — 391
Ждан С. Н. — 63, 68–69,
Жданов А. А. — 45, 368, 424, 529, 564, 572, 579, 587, 595
Забелін І.С. — 590
Завалінський Є. К. — 174, 176, 179–180
Загальський Н. С. — 359, 372, 374
Зайкин (Зайкін) Я. І. — 212, 219
Залескі (Залеський В.) — 207
Зализняк М. — 325, 474
Запорізький Б. — 51
Зарецький М. О. — 439
Зарицький І. І. (Зарицкий И. И.) — 158, 284, 396
Зарянов І. М. — 43–44, 75–77
Затонський В. П. — 423
Захарченко П. Е. — 358, 372, 374
Зверев — 375
Зельцер — 37
Зленко А. Н. — 378
Зозуляк — 37
Золотаренко І. — 127
Іванов Л.М. — 553–555, 579
Іванов Н. Н. — 93, 96
Ігнатюк — 37
Ігнат'єв — 375
Іллохов — 27
Ісакович — 35, 522, 580
Іван Грозний — 551
Іванець І. — 365
Іванов В. — 40
Іофанов Д. М. — 89,
Ісаєвич Я. Д. — 322
Іскра І. І. — 183
Йосипенко (Иосипенко, Есипенко) — 35, 54, 61–62,
Йосипчук Ю. Д. — 25, 26,
Йосиф II — 267, 269–271
Каганович Л. М. — 45, 375, 530–533, 535–536, 551, 553, 566
Казимир III Великий — 438
Калина — 582
Калинович М. Я. — 140, 171, 197, 199–200, 208, 249, 289, 293, 296, 299, 302
Калінка В. — 268, 270
Калнишевський П. И. — 244
Калюжний — 201
Камінський В. Я. — 19
Каптерев Н. Ф. — 495
Капуста — 149
Карачківський М. Ф. — 19
Карев Н. А. (Карев М. О.) — 27
Карл XII — 88, 92, 117–118, 227,
Кармалюк (Кармелюк) У. — 108, 417, 425, 567
Карницкая Л. Н. — 161
Карпенко — 37
Карпинець (Карпинец, Карпинец) І. І. — 150, 169–170, 173, 175–176, 187, 189, 191, 197–200, 209–210, 218–219, 222–223, 253, 256–262, 266–267, 273–280, 282, 287–288, 290–292, 294–297, 300, 303–305, 307, 323, 346, 434–438, 441–442, 445, 453, 503–518, 554
Касименко О. К. — 574
Катерина II (Екатерина II) — 99, 235, 409, 428
Кафенгауз Б. Б. — 116,
Кашеварова Н.Г. — 328
Кашеев В. — 378
Квітцерау (Quitzerau) — 329
Кезма Т. Г. (Kezma) — 334, 337

- Киллерог М. М. — 29, 33, 37–38, 42
Кирилл — 101
Кирилюк Є. П. (Кирилюк Е. П.) — 353, 581
Кіров (Киров) С. М. — 27–29, 50, 368, 424, 564, 572, 579, 587, 595
Кирпиченко М. Я. — 321
Кирса — 345
Кисілевський К. О. — 197, 299
Кінель І. Г. — 439
Кленовий А. — 51,
Клименко П. В. — 19
Климин Ф. А. — 63, 68–69, 75–77
Ключевський В. Й. — 426
Ключник Л. И. — 553
Кобылецкий — 397
Коваленко Л. А. — 576
Коваленко — 37
Коваль М. В. — 84
Ковальов — 541
Козлов Н. В. — 43
Козловський А. Ф. — 43–44
Козловська В. Є. — 341
Кокошко С. — 37
Колесниченко — 313,
Колесніков — 104–105,
Колесса Ф. М. — 20, 197, 303, 439, 471
Коломинський С. Г. — 306
Комашко М. Є. (Комашко Н. Е.) — 104, 139, 143, 159,
Конашевич-Сагайдачний П. К. — 353, 425, 432, 496
Кононенко — 37, 39,
Кононенков И. — 472
Копиленко О. І. — 497
Копиця (Копыця, Копыца) Д. Д. — 397–398, 410, 553
Кордуба М. М. — 274–275, 365, 436–438, 441, 445, 450, 471, 503–517
Корнейчук (Корнийчук) А. Е. — 371, 480, 493, 554
Корнієць (Корниец) Л. Р. — 143, 375, 493
Корноухов Е. А. — 91
Коровін Є. О. — 135
Королівський С. М. — 212,
Коротченко Д. С. — 349
Корчмар Я. І. — 165, 177, 201,
Косарик Д. М. — 116, 119, 523, 582
Косач-Борисова І. П. — 342
Косач-Кривинюк О. П. — 342
Косинський (Косинский) К. — 494
Косіор (Косиор) С. В. — 25, 33, 36
Косман — 37
Коссовський Є. — 225
Косташук В. М. — 19
Костомаров М. І.
(Костомаров Н. И.) — 121, 300, 429, 432, 488, 495, 577
Котляревський І. П. — 101
Кох Г. — 365
Кох Е. (Koch) — 333, 336
Коцюбинський М. М. — 224, 262, 398
Кочубей В. Л. — 183
Кочубей Мотря — 364–366
Кошик А. К. — 356, 554, 575
Кошут Л. — 92
Кравцов Д. О. — 19
Кравченко В. Й. (Кравченко В. І.) — 201, 249–250, 253, 256–260, 266, 276, 280, 288, 291–293, 296, 307, 435
Кравченко І. І. — 19, 301
Кревецький І. І. — 150, 179–180, 199–200, 212, 220
Кривоніс (Кривонос) М. — 95, 355, 416, 490
Кривуцький — 385, 398
Крижанівський С. А. — 303
Кримський А. Ю. (Крымский А. Е.) — 20, 196, 222, 281, 321, 341, 583
Крип'якевич І. П.
(Крипякевич И. П.) — 9, 19, 140–142,

- 148–150, 168–176, 179–180, 185–191, 193, 196–200, 202, 204, 207–211, 213, 218–220, 222–228, 249–253, 256–263, 266, 269, 273, 275–281, 284–296, 298–301, 304–305, 307, 313–315, 321–322, 325, 346, 348, 365, 384, 434–439, 441–443, 445–446, 450, 466, 470–471, 503–516, 518, 523–524, 527, 554, 589
- “Крук” — 420
- Круковський С. А. — 303
- Крупеник М. М. (Крупеник М. Н.) — 58, 59, 69,
- Круть В. Т. — 35, 38,
- Кубійович В. — 323, 346, 365
- Куванжи — 359
- Кузнецова М. А. — 162
- Кузнецов (Кузнецов) — 342, 345, 356, 359–361, 422
- Кузьменко — 37
- Куліш П. О. — 432–433
- Купала Янка — 20
- Курас І. Ф. — 565
- Курінний П. П. (Kurinyi) — 334, 337
- Кутшеба С. — 278–279
- Кучеренко Ал. — 360–361
- Лабурда — 37
- Лаврентьев — 94
- Лавров П. А. — 300–301, 530–532, 553, 576, 581,
- Лавров — 582
- Лагодовська О. Ф. — 412
- Лазаревський О. М.
(Лазаревский А. М.) — 91–92, 230, 232, 432
- Лапин Б. — 382
- Ле Іван — 107
- Лебедев В. И. — 93, 116, 118
- Лев В. М. — 299
- Лев Данилович — 275
- Левик — 37
- Левин — 32, 34, 60
- Левицкий О. И. — 230
- Левицький К. (Левицкий К.) — 364–366
- Лезина О. М. — 160
- Лейбман Я. Д. — 25, 26, 29, 42, 50, 64
- Ленін В. І. (Ленин В. И.) — 11, 44–45, 61–62, 93, 119, 122, 177, 196, 259, 267–268, 270–271, 358, 423, 429, 431, 458, 460, 463, 491–492, 510, 526, 528, 532, 536, 558, 562, 570, 579, 587–588, 592, 596, 598
- Леонтович М. Д. — 342
- Лепкий Б. — 364–366
- Лещинський (Лещинський) С. — 227
- Линшиц — 42
- Липинський В. — 495, 539, 549
- Лисенко Й. Г. (Лысенко О. Г.) — 380
- Лисенко М. В. — 341
- Лисенко М. М. (Лысенко Н. Н.) — 580
- Лисенко О. М. — 341
- Лисін Б. С. (Lyssin) — 321, 334, 336,
- Литвин К. З. — 363, 370–371, 376, 351, 463, 470, 486, 497, 523–524, 536, 541, 543–545, 551, 553
- Лободько Я. С. — 439
- Логунов — 316, 365
- Ломоносов М. В. — 590
- Лось Ф. Є. (Лось Ф. Е.) — 65, 67, 72, 74, 78, 110–112, 130, 133, 139, 143–146, 161, 165–166, 177–178, 186, 192, 201, 214–216, 307, 354, 412–413, 418, 425, 442, 452–453, 455, 485, 489, 496–497, 503, 525, 553–554, 579, 580–581
- Лочмель И. Ф. — 116, 119
- Лукань Р. Д. — 169, 172, 175, 199, 209–212, 218, 222, 224, 250–251, 315
- Луконенко (Луканенко) — 34–35, 38–39, 50, 59, 65, 67–68
- Лукьянов И. — 91
- Лукьянчиков Н. С. — 163
- Лучицький — 114
- Любимов А. — 375
- Любомирские, род — 246

- Любомірський — 207
Любченко П. П. — 54, 58, 61
Людовик XI — 495
Людовик XV — 271
Лютман А. Ф. — 179–180, 187, 191, 198, 204, 207, 209–210, 212–213, 218, 220–222, 224–225, 253, 256–261, 266–269, 273–280, 283, 287–288, 290–291, 294–298, 304–305, 435
Лященко — 533
Льоншан де Бер'є Р. — 381
Мавродін В. В. — 542
Маєвський К. К. — 449
Мазепа І. С. — 86–88, 90–92, 182, 194–195, 227, 254–255, 309, 347, 365, 410, 489, 499, 502
Мазур — 396–397
Макаренко — 420
Макарук Є. М. (Макарук Е. М.) — 104, 139, 144, 159
Макиєнко — 374
Максименко — 343
Максимович М. О. — 432
Максимчук К. В. — 112, 130, 133, 143–145, 151, 165–166, 177, 201, 215, 217, 225, 249–250, 253, 256–263, 266–267, 272–277, 281, 292, 306–307
Маланчук — 420
Малечинський К. — 277
Малинин — 419
Маменко — 385
Мануїльський (Мануїльський) Д. З. — 523–525, 533–534, 536, 541, 543–544, 546–547, 549, 551–553, 556, 566
Мариниченко — 583
Марітчак О. (Маритчак А.) — 384
Маркова — 96
Марковський М. М. — 19, 321
Маркс К. — 11, 44, 92–93, 116, 126, 177, 184, 212, 259, 266–267, 270–271, 428, 484, 489, 491–493, 497, 526, 536, 539
Мартель Р. — 227
Марунчак Г. — 332,
Марченко М. І. (Марченко М. И.) — 85, 87–88, 93–96, 98–101, 110–112, 130, 180, 207, 277, 283–284, 300, 306–307, 311–316, 338–340, 342, 344–345, 356–360, 364–366, 371, 374, 377, 382, 394–395, 399–400, 402, 404, 407–408, 410–411, 419–422
Маслов С. І. — 446
Мацько М. Г. — 387, 391
Медведев — 479
Межберг Н. — 34, 37–38
Межов В. І. — 505
Метгерніх К. — 205, 269,
Мефодий — 101
Микола I (Николай I) — 409, 430
Миллер (Міллер) Г. Ф. — 444, 467, 475, 477, 590
Миллер Д. П. — 92
Миловидов Л. В. — 19
Минин К. — 491
Мирний Панас — 364–366, 398
Мирошніченко — 56, 314
Мисонжик (Мисанжик) И. О. — 372, 374
Мишко Д. І. (Мышко Д. И.) — 158, 181, 193, 452, 586
Мінц І. І. — 136
Міяковський В. В. — 341
Модзалевський В. Л. — 92
Мозир (Мозыра) Л. — 490
Моргуліс Н. Д. — 220,
Мороховец Е. А. — 93, 96, 208
Москаленко — 583
Мотря — див. Кочубей Мотря
Мотузко Г. Ф. — 554
Мужиловський С. А. — 495
Муратов В. О. (Муратов В. А.) — 116, 119
Мякотин В. А. — 230

- Мякотін — 547
Назаренко І. Д. (Назаренко И. Д.) — 442, 472, 523–524, 551, 553, 564–565, 574, 576
Назаров — 27
Наполеон (Наполеон) — 364–366,
Насонов А. Н. — 96
Небий — 28
Невский — 37
Недбайло П. О. — 314
Неєдли З. — 135
Некрасов — 358
Николай I — див.: Микола I
Немирович-Данченко В. І. — 547
Нечай Д. — 127
Нечипоренко П. І. — 19
Нечкина М. В. — 96–97, 100–101
Нечуй-Левицкий І. С. — 398
Новицький О. П. — 20
Новіцька О. — 352
Нудьга Г. А. — 451
Ованесова К. Г. — 62
Овчаренко — 356,
Огиенко И. И. — 583
Оглоблин (Мезько-Оглоблин, Оглоблин) О. П. (Оглоблин А. П.) — 9, 85, 87–88, 104–106, 109–112, 115, 118, 130–133, 135, 137, 140, 143–147, 159, 165–167, 177–178, 182, 184, 186–190, 192–195, 201–203, 213–218, 244, 254–255, 277, 281–284, 286, 300, 302, 306, 308–309, 318, 321–323, 338–341, 346–348, 353, 406, 409–410, 423, 444, 467–468, 476, 478, 527, 580
Огоновський В. П. — 297, 439
Окиншевич (Окіншевич) Л.О. — 19, 341, 348
Окуневський Т. — 252
Олег — 358
Ольман — 37
Ольховий І. К. — 303
Омельяновский — 553
Опатович С. І. — 300
Орлов А. М. — 29, 37, 63, 64, 68–69, 75–77
Осетров М. Ф. — 104, 139, 158, 301
Осечинский В. К. — 397–398
Павлий — 582
Павлик М. І. — 252
Павлик О. Я. — 19
Павлюк П. И. — 554
Паисий — 495
Паламарчук А. Ф. — 163
Палій С. — 86–87, 92, 104–106, 182, 189, 300, 353–354, 425, 432
Палладін О. В. (Палладин А. В.) — 136, 140, 186, 316, 377, 521–522, 551, 553, 563, 564
Панкратова Г. М. — 543
Панч П. Й. — 107, 148, 364, 397
Панчук М. І. — 565
Парнас Я. К. — 382
Пархоменко О.Я. — 454
Пасіка М. — 149
Пастернак Я. І. — 141, 197, 303, 397
Пастухов — 311–312
Паше-Озерський М. М. — 324
Пашуканис Е. Б. — 34
Перетц В. М. — 20
Перчик Р. М. — 113, 130, 153, 181
Петельский В. И. — 358, 372, 374
Петлюра С. В. — 561, 570
Петрик — 86–87, 139, 194, 254
Петро I (Петр I) — 85–90, 92–93, 99–100, 103–104, 114, 116–118, 137–138, 182–183, 194–195, 214, 218, 406, 409–410, 416, 551
Петров В. П. — 141, 303
Петровський М. Н. (Петровский Н. Н.) — 9, 19, 36, 85–86, 90, 93, 104, 109–112, 120, 125, 128, 130, 135, 139, 153, 167, 173–174, 177, 181–182, 184–186, 188–190, 193–195, 201–202, 213–216, 218, 250, 277, 281–

- 284, 286, 300–301, 306–308, 337, 340, 351–356, 360–361, 364, 366, 369, 371, 376, 401–402, 404–406, 409, 412, 412–413, 425–428, 432–435, 442–443, 445–447, 453–455, 470–472, 479, 487–489, 497–500, 514, 535, 539, 541, 544–546, 549–551, 553–556, 559–560, 562, 565–569, 574, 577, 579, 580–581, 588–589
- Петрушевський (Петрушевский) Д. М. — 93, 96, 113, 167, 253
- Пивник Л. С. — 359
- Пилькевич С. Д. — 554
- Пионтковский С. А. — 37
- Пишчевич А. С. — 231
- Пишчевич С. С. — 231
- Пічета В. І. (Пичета В. И.) — 93–96, 99–100, 111–113, 120, 128, 135, 239, 242, 281, 303, 339–340, 544, 547,
- П-ко В. — 342
- Плеханов Г. В. — 429
- Плісецький М. М. (Плисецкий М. М.) — 582
- Плотников В. О. (Plotnikow) — 321, 334, 336, 341
- Плохинский М. М. — 91,
- Подорожний (Подорожный) К. Е. — 104, 116, 119
- Пожарский Д. М. — 491
- Пожидаев Е. Т. — 378
- Покровський М. М. (Покровский М. Н.) — 45, 47, 83–84, 122, 175, 424–425, 491, 533, 539
- Полищук А. П. — 154
- Половинкин — 477
- Полонська-Василенко (Полонская-Василенко, Полонская) Н. Д. — 9, 113, 116, 118, 130, 133, 155, 167–168, 183–184, 193–194, 201, 213, 215, 229, 242, 245–249, 253, 255, 281, 284, 300, 303, 307–308, 321, 324–325, 341, 347–348, 527, 580
- Полуботок П. — 90–91, 194–195, 309
- Полухін (Полухин) Л. К. — 104, 139, 144, 157
- Полянський Ю. І. (Полянский Ю. И.) — 185, 323, 386, 396
- Попов М. М. (Попов Н. Н.) — 37, 46, 52, 59
- Попов П. М. — 582
- Попович О. — 365
- Потебня О. О. — 414
- Потемкин Г. О. — 234
- Потоцкий С. — 123
- Предтеченский А. В. — 116, 119
- Премислер І. М. (Премыслер И. М.) — 35, 39, 59, 84–85, 110, 112, 130, 133, 139, 154, 167, 186, 190, 200–203, 213–217, 281, 283–284, 307–308, 354, 443
- Прерадович — 234
- Прилипко В. М. — 342
- Приходько — 382, 398
- Прицак (Прицак) О. Й. — 169–171, 173, 175, 186, 188, 191, 198, 209–211, 218–219, 222, 224–225, 227–228, 249, 260, 305, 321–322, 325, 348
- Прокопів — 114
- Пронин — 375
- Птуха М. В. — 446, 450, 522, 554
- Пугачов О. (Пугачев Е.) — 432
- Пузей І. Н. — 162
- Пуришкевич В. М. — 429
- Пустовая — 164
- Путілов В. — 177, 354, 425
- Пшебыловський — 387
- Пшепюрська М. А. — 197, 299
- Равита-Гавронский Ф. — 128
- Радзикович В. П. — 303
- Разін С. — 92, 488, 503
- Райнерт (Reinerth) — 329–330
- Рахлис — 19
- Редин — 37
- Редько Ф. А. — 293, 392
- Резников — 398

- Решетников — 374
Решетько — 343
Ривкін (Ривкин) — 399, 402, 404, 407, 411, 419, 422
Рильський (Рыльский) М. Т. — 341, 377, 487, 581–582
Рогинський Г. — 40, 49, 60
Родіна М. С. (Родина М. С.) — 116, 119
Рожков Н. А. — 122
Розанов А. А. — 27, 29
Розенберг А. — 326, 331–332
Розумовський К. Г. — 348
Ролік (Ролик) — 201, 281
Роман Данилович — 511
Романченко І. С. — 303, 440
Рубач М. А. — 37, 353–354, 412, 453, 488–491, 493–500, 502–503, 533–536, 550–551, 553, 555–558, 566–567, 574, 579–581
Рубин — 533
Рубінштейн М. Л. (Рубинштейн Н. Л.) — 94–96, 98, 100, 104, 107
Рубльов О. С. — 84
Рубцов — 96
Руднев В. В. — 554
Рудницький В. В. — 209, 211, 225, 228, 286, 294, 296, 298, 302
Рудницький М. (Рудницкий М.) — 364–365
Рудницький С. Л. — 348
Рузвельт Ф. Д. — 316
Румянцев (Румянцев-Задунайський) П. О. — 99
Рыбак Н. С. — 397
Рыков А. И. — 34,
Рычков Н. М. — 43–44,
Рюмин — 94
Рюрик — 358
Рюриковичи — 373, 426
Рядніна У. І. (Ряднина У. И.) — 398
Савіч О. А. (Савич А. А.) — 111, 120, 135, 242, 281
Саврасова А. И. — 360
Сагайдачний — див. Конашевич-Сагайдачний П. К.
Сазонов — 37
Салтыков-Щедрин М. Е. — 345
Сальський В. — 365
Самійлов (Самілов) М. І. — 174, 176, 179, 250
Самойловичі, рід — 92
Самофалов (Самохвалов) В. М. — 190, 554
Сапегін А. А. — 308
Сараджев (Сараджієв) А. Х. — 25–31, 33–34, 37–38, 41–42, 49, 57–58
Сафра Ф. М. — 161
Свенціцький І. С. (Свенцицкий И. С.) — 439, 471
Свидзинский — 37
Секарев — 443, 445, 467, 470, 474, 476, 479
Семихов — 81–82, 84,
Сенченко А. Г. — 31, 33–35, 37–38
Сенченко І. Ю. (Сенченко И. Е.) — 497, 499
Сенченко О. С. (Сенченко А. С.) — 130, 143–146, 152, 165–166, 177–178, 192, 201, 215–216, 307
Середенко М. М. (Середенко М. Н.) — 400–401
Серов — 238
Сидоров А. Л. — 94
Сизонов — 28, 30–34, 41,
Сікорський В. — 428
Сімович (Симович) В. І. — 149, 185, 299, 304, 324, 384, 386, 396
Сірій — 301
Січинський В. — 227,
Скальковский А. А. — 230, 234, 242, 245
Сковорода Г. С. — 97, 184, 415, 488, 499, 503

- Скоропадские, род — 91
Скоропадський І. І. — 90, 92, 193, 309
Скотинський Т. В. — 436
Скрипник М. О. — 423–424
Скрипник — 497
Скубицкий Т. Т. — 31–35, 37, 40–41, 49–50, 53–54, 58, 61, 64–65, 67, 70–74, 77, 80–83, 90
Слабченко М. Е. — 240
Славін Л. М. — 181, 201–202, 250, 263, 294, 297–299, 302–303, 351, 353, 360, 411, 432, 446, 541, 560, 569, 577, 579, 588
Слуцький О. Б. (Слуцкий А. Б.) — 112, 130, 133, 160, 217, 283, 307, 554, 557, 566, 575
Слюсаренко (Слисаренко, Слісаренко) Г. Я. — 25–26, 39, 51, 58–59, 61–62, 64–68, 70, 73–77, 80–83
Смирнов И. И. — 94
Смирнов М. Г. — 27
Смирнов П. П. — 483
Смішко М. Ю. — 197, 257, 259, 439, 449
Смолич Ю. І. — 496–497
Смолій В. А. — 19
Смольний (Смольный) В. М. — 25–26, 34, 37–38
Соболев С. Л. — 397
Соболев — 35
Соболевский А. И. — 482, 498
Сойко І. П. — 514–515, 518
Соколов — 50, 51
Соловійов (Соловьѳев) С. М. — 91, 121
Сотник — 343
Сталін Й. В. (Сталин И. В.) — 11, 45, 48, 98, 119, 196, 205, 259, 267, 298, 302, 316, 318, 358, 367–368, 375, 424, 430–431, 458–460, 463, 466, 474, 486, 488, 490–492, 502–503, 526, 528–529, 532, 536, 562, 564–565, 570–571, 579, 582, 587–588, 592–593, 595–596, 598
Старосольський В. (Старосольский В.) — 384
Стеблій Ф. І. — 322, 348
Стебун І. І. — 581, 586
Степанишина О. М. — 19
Стефан Баторий — 238,
Стефаник В. С. — 196–197, 303
Стеценко К. Г. — 342
Стецюк К. І. (Стецюк Е. И.) — 130, 139, 153, 181–182, 193, 213–215, 255, 300, 306, 338, 412, 545, 453, 553, 556, 558
Стоян П. К. (Стоян Ф. К.) — 398, 416, 452–453, 548, 553, 566
Стрельский В. И. — 554
Струве В. В. — 429, 547
Студинський К. Й. — 20, 141, 149, 196, 299, 341, 384–385, 396–397, 423
Стэн Я. Э. (Стен Я. Е.) — 27
Судиенко М. О. — 234
Супруненко М. І. (Супруненко Н. И.) — 106, 110, 112–113, 129, 151, 167, 200–204, 213–215, 217–218, 222, 226, 228, 277, 281–284, 293, 298–299, 301, 306–307, 314, 338–340, 351, 354–355, 361, 363, 370, 394, 425, 432, 491, 493, 495–498, 500, 502, 514, 553, 556–557, 559, 565, 568, 576–577, 580, 588
Суходольський В. О. — 108
Сухопалько — 398
Тарасовский — 54, 56, 63
Тарнавський М. — 365
Тарновський М. М. — 377
Теличко В. П. — 72
Тельпуховський Б. С. — 118
Терещенко Л. П. — 448
Терлецький О. А. (Терлецкий Е. А.) — 148, 150, 169–170, 173, 175–176, 187–188, 191, 193, 197–198, 204, 207–210, 212, 218, 223, 226, 228, 253, 257–262, 266–267, 273, 276–277, 290–292, 294–295, 300, 305, 323, 435, 442, 445, 503–505, 507, 510–518, 527

- Терпило — 468
Тетеря П. І. — 123
Тизь — 169
Тиктор І. — 365
Тимошенко С. К. — 378
Тихомиров М. М. — 411–412, 542
Тичина (Тычина) П. Г. — 20, 25–26, 553, 564–565
Ткаченко А. В. — 164
Ткаченко М. М. — 19, 201, 353–354, 361, 412, 452–453
Толстов С. П. — 93
Томашівський С. — 252, 347
Трахтенберг О. В. — 416
Трегубенко (Тригубенко) М. Ф. (Трегубенко, Тригубенко Н. Ф.) — 34–39, 53, 54, 57, 60–66, 68–72, 74, 76, 78–83
Трегубенко-Цегельникова Г. К. — 69
Троян — 445, 467, 470, 474, 476
Тудор С. Й. — 313
Удальцов О. Д. — 547
Українка Леся (Украинка Леся) — 342, 398, 581
Уркарт Д. — 92
Фастовская А. Л. — 161
Федоренко П. К. — 19
Федоров (Федорів, Федорович) І. — 148, 212, 221, 224, 250–251, 261–262, 290, 509
Федорук Я. — 9, 141–142, 149–150
Фейгін Я. Г. — 303
Филиппов — 380
Фоллюшевский И. В. — 543, 549, 553
Форостівський Л. — 352
Фрайман А. Л. — 116
Фраймович Й. Л. — 196
Франке фон (Franqué von) — 326–332, 335, 337
Франко І. Я. — 194, 212–213, 215, 222, 224, 262, 264, 266, 270, 291, 295–296, 301, 303, 304, 306–307, 311, 353, 377, 395, 398, 432, 513
Фрид — 37
Фридрих П — 92
Фрідман П. Л. — 197, 303
Фрунзе М. В. — 118
Фукс — 396–397
Хаєт — 40
Халєпо Т. І. — 110–112
Ханенки, родина — 309
Харченко — 28
Хатеневєр — 75
Хатцер — 37
Хащєвєн З. — 382
Хвиля (Хвьля) А. А. — 26, 33, 54, 58, 61, 423,
Хвильовий М. — 364–366
Хмельницький (Хмельницкий) Б. — 47, 54, 89, 95–98, 100, 104, 107, 121–128, 182, 193, 211, 213, 238, 324, 338, 348, 353, 401–402, 408, 416, 425, 433, 436, 442, 445, 454, 470–471, 480–482, 488–491, 493–495, 499–502, 506, 510–513, 516–517, 536, 539, 541, 544–545, 549, 560, 569, 591
Хом'як Д. І. — 440
Хорват И. С. — 231–232, 234, 247
Храпливий З. (Храпливый З.) — 385
Хрущ П. — 227
Хрущов М.С. (Хрущев Н.С.) — 114–115, 376, 278, 403, 434, 493, 470
Цєнглєвєч К. — 206
Чадаєв Я. — 375
Чарторийский А. — 128
Чеботарєв — 38
Чєканюк А. Т. — 378
Черєвань — 256,
Черєвко С. І. — 442, 507
Черкаська Є. М. (Черкасская Е. Н.) — 130, 139, 157, 186, 190, 192, 215, 217, 255, 307, 338

- Чернишевський М. Г. (Чернішевский, Чернышевский Н. Г.) — 95, 145, 429
Чернишов Б. І. — 415, 440
Черчилль У. — 316
Чеусов Ф. И. — 156, 301
Чудинов В. С. (Чудінов В. С., Tschudinow) — 320, 329, 341, 348
Чумак В. — 325
Шамрай А. П. — 581
Шамрай С. В. — 19
Шандрук П. — 365
Шапира А. Л. — 116
Шапошников В. Г. (Schaposchnikow) — 321, 334, 336
Шарко — 256
Шарлемань М. В. — 341
Шаров — 312
Шаровольський — 341
Шахматов О. О. — 482, 498, 583
Шашкевич М. С. — 290
Шведов — 37
Шевкопляс — 28
Шевченко Т. Г. (Schewtschenko) — 7, 21, 25–26, 95, 97, 101, 104–105, 107, 136–139, 141–143, 145, 149, 186, 196, 215, 264, 292, 322, 330–331, 346, 349, 353, 365, 379, 385, 389, 409–410, 414, 429–430, 432, 433, 438–439, 488, 497, 503, 523
Шевченко Ф. П. — 540, 554
Шевчук Г. М. — 568, 575
Шейнман — 374
Шептицкий А. — 313–314
Шерстюк Ф. Ю. (Шерстюк Ф. Е.) — 110–112, 130, 132, 143–145, 152, 165, 177, 186, 192, 200–201, 203, 216–217, 300, 307, 345, 354, 360, 411–412, 417–418, 425, 453–454, 477
Шестаков А. В. — 94, 543
Шиманський М. О. (Шиманский Н. А.) — 104, 139, 144, 157, 355, 361
Шинкарьов О. — 143
Ширшов П. П. — 537
Шлецер А. — 444, 467, 475, 477, 590
Шліхтер О. Г. — 26, 51
Шматько М. К. — 320
Шміт Ф. І. — 20
Штампфус Р. (Stampfuss) — 329–330, 334, 336
Штейн — 34, 38
Штепа К. Т. (Штепа К. Ф., Stepa) — 321, 334, 337, 341, 443, 468–469, 477
Шугаєвський В. А. (Schugajewski) — 334, 337
Шугуров С. — 477
Шульга З. П. — 360, 364, 415, 425, 440, 446
Щербина В. І. (Щербина В. И.) — 19, 230
Щорс М. О. — 355
Щупак С. Б. — 28, 33, 37
Щурат В. Г. — 303, 439, 471
Щурат С. В. — 440
Эварницкий Д. И. — див. Яворницький Д. І.
Энгельс Ф. — див. Енгельс Ф.
Юркевич В. Д. — 19
Юрченко А. Т. — 554
Юшков С. В. — 96, 114, 116, 133, 135, 201–202, 213, 215, 307, 353, 367, 369, 371, 416, 541–543
Юшманов М. З. — 28, 37
Яворницький Д. І. (Эварницкий, Яворницкий Д. И.) — 20, 91–92, 231–232, 240, 245, 537–538
Яворський М. І. (Яворский М. И.) — 423, 491, 537, 539
Яковлев (Яковлев) А. И. — 93, 96, 483, 497
Яковлів А. І. — 347
Ямпольський В. П. — 93, 96
Ян Казимир — 124
Янович В. — 415

- Яновський — 85
Яновський Ю.І. — 488, 497
Янчев — 376
Ярема Я. Я. — 303
Яременко — див. Єременко Ф.
Ярослав Осмомисл — 325
Ярославський С. М. — 190
Ястребов Ф. О. (Ястребов Ф. А.) —
34–36, 38–39, 50, 83–86, 88, 94, 104,
110–111, 130, 132–133, 135, 139, 143–
146, 154, 165–167, 177–178, 186, 189–
190, 192, 200–204, 207, 212–217, 221,
281–282, 283–284, 300, 307, 338, 353–
354, 364, 366, 369, 412–413, 424–425,
430, 447, 452, 473–474, 478, 489, 496–
497, 535, 537–538, 540–542, 551, 553,
555, 559–560, 565, 568–569, 576–577,
579, 580–581, 588
- Chwalewil E. — 286
Franqué von — див. Франке фон
Grusinsky — див. Грузинський О. С.
Hitler Adolf — див. Гітлер А.
Hörpner — див. Геппенер М. В.
та Геппенер Н. В.
Kezma — див. Кезма Т. Г.
Koch — див. Кох Е.
Kurinyi — див. Курінний П. П.
Lyssin — див. Лисін Б. С.
Plotnikow — див. Плотников В. С.
Quitzerau — див. Квітцерау
Reinerth — див. Райнерт
Scharoschnikow — див.
Шапошников В. Г.
Schewtschenko —
див. Шевченко Т. Г.
Schugajewski —
див. Шугаєвський В. А.
Stampfuss — див. Штампфус Р.
Stera — див. Штепа К.Т.
Tschudinow — див. Чудинов В. С.

ЗМІСТ

Смолій В. Задокументована історіографія	5
Від упорядників	7

Документи і матеріали

1928–1934: Проекти академічних історичних інститутів

№ 1	Проект організації “Українського історичного інституту”, складений головою Історичної секції ВУАН акад. М. С. Грушевським. [1928 р.]	17
№ 2	Витяг із протоколу засідання партійної частини президії ВУАН про створення Інституту історії та Інституту історії матеріальної культури. 19 лютого 1932 р.	20
№ 3	Положення про Інститут історії Всеукраїнської академії наук. [Грудень 1933 р. – січень 1934 р.]	21

1936–1941

№ 4	Постанова ЦК КП(б)У “Про організацію в Академії наук УСРР Відділу суспільних наук”. 23 липня 1936 р.	25
№ 5	Витяг із протоколу засідання президії АН УСРР про організацію Відділу суспільних наук. 27 липня 1936 р.	26
№ 6	Витяг із протоколу засідання політбюро ЦК КП(б)У про затвердження директора Інституту історії України АН УСРР. 23 листопада 1936 р.	26
№ 7	Звинувачувальний висновок УДБ НКВС УРСР у справі першого директора Інституту історії України АН УРСР А. Х. Сараджева. 7 березня 1937 р.	27
№ 8	Витяг із протоколу допиту старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР К. Ф. Гребенкіна в УДБ НКВС УРСР щодо його антирадянської діяльності. 27 квітня 1937 р.	30
№ 9	Витяг із протоколу допиту старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР К. Ф. Гребенкіна в УДБ НКВС УРСР щодо його контрреволюційної діяльності. 7 травня 1937 р.	32
№ 10	Доповідна записка директора Інституту історії України АН УРСР і секретаря парткому АН УРСР С. М. Белоусова до ЦК КП(б)У про стан справ в інституті та про роботу по написанню підручника “Історія України”. 19 червня 1937 р.	34
№ 11	Протокол допиту старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР Т. Т. Скубицького в УДБ НКВС УРСР щодо його участі у контрреволюційній троцькістсько-націоналістичній організації. 22 червня 1937 р.	37

№ 12	Звинувачувальний висновок УДБ НКВС УРСР у справі старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР К. Ф. Гребенкіна. 2 липня 1937 р.....	40
№ 13	Вирок Військової колегії Верховного Суду СРСР у справі старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР К. Ф. Гребенкіна. 13 липня 1937 р.....	43
№ 14	Стаття директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова “На історичному фронті України”. 22 серпня 1937 р.....	44
№ 15	Звинувачувальний висновок УДБ НКВС УРСР у справі завідувача відділу історії феодалізму Інституту історії України АН УРСР Т. Т. Скубицького. 31 серпня 1937 р.....	49
№ 16	Із статті А. Кленового та Б. Запорізького “Проти буржуазних націоналістів” про роботу Інституту історії України АН УРСР. 5 жовтня 1937 р.....	51
№ 17	Протокол допиту старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР В. В. Гуристримби в УДБ НКВС УРСР щодо його антирадянської націоналістичної діяльності. 8 жовтня 1937 р.....	52
№ 18	Протокол допиту старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР В. В. Гуристримби в УДБ НКВС УРСР щодо його контрреволюційної троцькістської терористичної діяльності. 9 жовтня 1937 р.....	55
№ 19	Повторний протокол допиту старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР В. В. Гуристримби в УДБ НКВС УРСР щодо його антирадянської націоналістичної діяльності. 17 жовтня 1937 р.....	56
№ 20	Витяг із протоколу допиту старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР М. Ф. Трегубенка в УДБ НКВС УРСР щодо його антирадянської шкідницької діяльності. 16 жовтня 1937 р.....	57
№ 21	Витяг із звинувачувального висновку УДБ НКВС УРСР у справі старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР В. В. Гуристримби. 22 жовтня 1937 р.....	60
№ 22	Протокол закритого судового засідання Військової колегії Верховного Суду СРСР щодо розгляду справи по звинуваченню старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР М. Ф. Трегубенка. 25 жовтня 1937 р.....	63
№ 23	Заява старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР М. Ф. Трегубенка голові Військової колегії Верховного Суду СРСР з проханням вислухати його “щиросердечні зізнання”. 25 жовтня 1937 р.....	64
№ 24	Протокол допиту старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР М. Ф. Трегубенка в УДБ НКВС УРСР з його додатковими зізнаннями про “контрреволюційну діяльність”. 25 жовтня 1937 р.....	66

№ 25	Вирок Військової колегії Верховного Суду СРСР у справі старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР М. Ф. Трегубенка. 25 жовтня 1937 р.....	68
№ 26	Витяг із протоколу допиту старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР Г. Я. Слюсаренка в УДБ НКВС УРСР щодо його належності до антирадянської націоналістичної терористичної організації. 25–27 жовтня 1937 р.	70
№ 27	Звинувачувальний висновок УДБ НКВС УРСР у справі старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР Г. Я. Слюсаренка. 16 листопада 1937 р.	73
№ 28	Протокол закритого судового засідання виїзної сесії Військової колегії Верховного суду СРСР по розгляду справи по звинуваченню старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР Г. Я. Слюсаренка. 17 листопада 1937 р.	75
№ 29	Вирок Військової колегії Верховного суду СРСР у справі старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР Г. Я. Слюсаренка. 17 листопада 1937 р.....	76
№ 30	Витяг із протоколу допиту від 14 грудня 1956 р. заступника директора з наукової роботи Інституту історії АН УРСР Ф. Є. Лося як свідка під час перегляду кримінальної справи колишнього старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР М. Ф. Трегубенка. [Не пізніше 1937 р.].....	78
№ 31	Витяг із протоколу допиту від 15 грудня 1956 р. старшого наукового співробітника Інституту історії АН УРСР В. А. Дядиченка як свідка під час перегляду кримінальної справи колишнього старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР М. Ф. Трегубенка. [Не пізніше 1937 р.].....	79
№ 32	Витяг із протоколу допиту від 9 вересня 1957 р. старшого наукового співробітника Інституту історії АН УРСР С. М. Белоусова як свідка під час перегляду кримінальної справи колишнього старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР М. Ф. Трегубенка. [Не пізніше 1937 р.].....	80
№ 33	Витяг із протоколу допиту від 10 вересня 1957 р. заступника директора з наукової роботи Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР К. Г. Гуслистого як свідка під час перегляду кримінальної справи колишнього старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР М. Ф. Трегубенка. [Не пізніше 1937 р.].....	81
№ 34	Витяг із протоколу допиту від 13 вересня 1957 р. старшого наукового співробітника Інституту історії АН УРСР Ф. О. Ястребова як свідка під час перегляду кримінальної справи колишнього старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР М. Ф. Трегубенка. [Не пізніше 1937 р.].....	83

№ 35	Витяг із протоколу допиту від 29 вересня 1960 р. старшого наукового співробітника Київського державного історичного музею І. М. Премислера як свідка під час перегляду кримінальної справи колишнього старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР В. В. Гуристримби. <i>[Не пізніше 1937 р.]</i>	84
№ 36	Протокол № 2 засідання секції історії феодалізму в Україні Інституту історії України АН УРСР. <i>3 січня 1938 р.</i>	85
№ 37	Витяг із статті помічника голови Відділення суспільних наук АН УРСР Д. М. Іофанова про тематичні плани інститутів суспільних наук на 1938 рік. <i>Січень 1938 р.</i>	89
№ 38	Рецензія старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР проф. М. Н. Петровського на статтю аспіранта Інституту В. А. Дядиченка “Селянські рухи на Лівобережній Україні у 1700–1711 рр.”. <i>17 лютого 1938 р.</i>	90
№ 39	Із стенограми наради редакції академічного п’ятитомного видання “История СССР” в Інституті історії АН СРСР про висвітлення у виданні історії України. <i>29 і 31 березня 1938 р.</i>	93
№ 40	Стаття директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова “В інституті історії України”. <i>11 жовтня 1938 р.</i>	102
№ 41	Звіт про роботу старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР проф. О. П. Оглоблина за 1938 рік. <i>25 грудня 1938 р.</i>	104
№ 42	Стаття вченого секретаря Інституту історії України АН УРСР М. І. Супруненка “Інститут історії України в 1938 році”. <i>[Кінець 1938 р.]</i>	106
№ 43	Протокол № 1 засідання Вченої ради Інституту історії України АН УРСР. <i>11 січня 1939 р.</i>	110
№ 44	Витяг із листа старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР Н. Д. Полонської-Василенко до академіка АН СРСР Д. М. Петрушевського стосовно роботи в інституті та виборів до АН УРСР. <i>28 березня 1939 р.</i>	113
№ 45	Постанова політбюро ЦК КП(б)У “Про 230 річницю розгрому шведських інтервентів під Полтавою”. <i>20 травня 1939 р.</i>	114
№ 46	Постанова політбюро ЦК КП(б)У “Про участь Академії наук в проведенні 230-річного ювілею Полтавської битви”. <i>19 червня 1939 р.</i>	115
№ 47	Програма наукової сесії Інституту історії України АН УРСР, присвяченої 230-літтю Полтавської битви. <i>8–12 липня 1939 р.</i>	115
№ 48	Витяг із статті директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова “Полтавська битва (1709–1939)”. <i>1939 р.</i>	117
№ 49	Витяг із стенограми засідання Вченої ради Інституту історії АН СРСР у справі захисту докторської дисертації старшим науковим співробітником Інституту історії України АН УРСР М. Н. Петровським на тему “Визвольна війна українського народу проти гніту польської шляхти і приєднання до Росії (1648–1654)”. <i>25 червня 1939 р.</i>	120

№ 50	Кількісний склад співробітників Інституту історії України АН УРСР на 15 вересня 1939 р. та план по кадровому складу на 1940 та 1941 рр. <i>15 вересня 1939 р.</i>	129
№ 51	Список співробітників Інституту історії України АН УРСР. <i>15 вересня 1939 р.</i>	129
№ 52	Звіт наукового робітника Інституту історії України АН УРСР П. А. Білика про стан підготовки XII-го випуску “Нарисів з історії України” “Україна в імперіалістичній війні та друга буржуазно-демократична революція”. <i>8 жовтня 1939 р.</i>	131
№ 53	Проект порядку денного засідання сектора історії України періоду капіталізму та імперіалізму Інституту історії України АН УРСР, складений завідувачем сектора О. П. Оглоблиним. <i>27 жовтня 1939 р.</i>	132
№ 54	Видавничий план Інституту історії України АН УРСР на 1940 рік. <i>Кінець 1939 р.</i>	132
№ 55	Структура Інституту історії України АН УРСР на кінець 1939 р. та план збільшення штату Інституту на 1940 р. <i>Кінець 1939 р.</i>	134
№ 56	Програма наукової сесії Інституту історії України АН УРСР, присвяченої історії Західної України. <i>Листопад 1939 р.</i>	135
№ 57	Витяг із протоколу засідання президії АН УРСР про розгортання наукової роботи в Західній Україні. <i>9 грудня 1939 р.</i>	136
№ 58	Звіт керівника сектора капіталізму та імперіалізму Інституту історії України АН УРСР проф. О. П. Оглоблина за 1939 рік. <i>28 грудня 1939 р.</i>	137
№ 59	Лист проф. І. П. Крип’якевича до директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова. <i>30 грудня 1939 р.</i>	140
№ 60	Лист директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова до проф. І. П. Крип’якевича. <i>31 грудня 1939 р.</i>	142
№ 61	Витяг із постанови Ради Народних Комісарів УРСР про організацію наукових установ в західних областях УРСР. <i>2 січня 1940 р.</i>	142
№ 62	Звіт про роботу сектора історії капіталізму та імперіалізму Інституту історії України АН УРСР за 1939 рік. <i>5 січня 1940 р.</i>	143
№ 63	Лист проф. І. П. Крип’якевича до директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова. <i>9 січня 1940 р.</i>	148
№ 64	Лист проф. І. П. Крип’якевича до директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова. <i>15 січня 1940 р.</i>	149
№ 65	Список та характеристики співробітників Інституту історії України АН УРСР, подані до президії АН УРСР. <i>15 січня 1940 р.</i>	150
№ 66	Протокол засідання сектора історії України періоду XIX і XX ст. Інституту історії України АН УРСР. <i>24 січня 1940 р.</i>	165
№ 67	Повідомлення члену Вченої ради Інституту історії України АН УРСР О. П. Оглоблину про засідання ради та її порядок денний. <i>25 січня 1940 р.</i>	167

№ 68	Витяг із листа старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР Н. Д. Полонської-Василенко до академіка АН СРСР Д. М. Петрушевського щодо підготовки до захисту докторської дисертації. <i>25 січня 1939 р.</i>	167
№ 69	Наказ дирекції Інституту історії України АН УРСР про створення Львівського відділу Інституту історії України. <i>1 лютого 1940 р.</i>	168
№ 70	Протокол № 1 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>1 лютого 1940 р.</i>	169
№ 71	Протокол № 2 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>12 лютого 1940 р.</i>	170
№ 72	Витяг із протоколу засідання президії АН УРСР про хід виконання постанови президії АН УРСР про складання підручника з історії України. <i>15 лютого 1940 р.</i>	171
№ 73	Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту С. М. Белоусова. <i>19 лютого 1940 р.</i>	172
№ 74	Протокол № 3 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>24 лютого 1940 р.</i>	173
№ 75	Лист директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова до завідувача Львівського відділу Інституту проф. І. П. Крип'якевича. <i>2 березня 1940 р.</i>	173
№ 76	Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР проф. І. П. Крип'якевича до директора інституту С. М. Белоусова. <i>2 березня 1940 р.</i>	174
№ 77	Протокол № 4 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>4 березня 1940 р.</i>	175
№ 78	Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту С. М. Белоусова. <i>10 березня 1940 р.</i>	176
№ 79	Оголошення про порядок денний засідання Вченої ради Інституту історії України АН УРСР. <i>15 березня 1940 р.</i>	176
№ 80	Протокол засідання сектора історії України XIX та XX ст. Інституту історії України АН УРСР. <i>25 березня 1940 р.</i>	177
№ 81	Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту С. М. Белоусова. <i>2 квітня 1940 р.</i>	179
№ 82	Лист директора Інституту історії України С. М. Белоусова до завідувача Львівського відділу Інституту проф. І. П. Крип'якевича. <i>10 квітня 1940 р.</i>	179
№ 83	Протокол засідання сектора історії України доби феодалізму Інституту історії України АН УРСР. <i>15 квітня 1940 р.</i>	181
№ 84	Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту С. М. Белоусова. <i>29 квітня 1940 р.</i>	185

№ 85	Витяг із протоколу засідання президії АН УРСР про надання інститутам права присуджувати наукові ступені кандидатів та докторів наук. <i>5 травня 1940 р.</i>	186
№ 86	Протокол засідання Вченої Ради Інституту історії України АН УРСР. <i>14 травня 1940 р.</i>	186
№ 87	Протокол № 8 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>20 травня 1940 р.</i>	191
№ 88	Протокол засідання сектора історії України XIX та XX ст. Інституту історії України АН УРСР. <i>22 травня 1940 р.</i>	192
№ 89	Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту С. М. Белоусова. <i>24 травня 1940 р.</i>	193
№ 90	Протокол засідання сектора історії України доби феодалізму Інституту історії України АН УРСР. <i>31 травня 1940 р.</i>	193
№ 91	Запрошення на наукову сесію Відділів інститутів суспільних наук АН УРСР у Львові із програмою сесії, надіслане завідувачу Львівського відділу Інституту історії України І. П. Крип'якевичу. <i>7–11 червня 1940 р.</i>	196
№ 92	Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту С. М. Белоусова. <i>25 червня 1940 р.</i>	198
№ 93	Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту С. М. Белоусова. <i>2 липня 1940 р.</i>	199
№ 94	Лист директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова до завідувача Львівського відділу Інституту проф. І. П. Крип'якевича. <i>8 липня 1940 р.</i>	200
№ 95	Протокол № 7 засідання Вченої ради Інституту історії України АН УРСР. <i>13 липня 1940 р.</i>	200
№ 96	Рецензія на статтю старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР Ф. О. Ястребова “Західно-українські землі в першій половині XIX ст.” для багатотомної “Истории СССР”. <i>Перша половина 1940 р.</i>	204
№ 97	Звернення дирекції Інституту історії АН СРСР до ректора Львівського державного університету М. І. Марченка щодо підготовки нарисів з історії західноукраїнських земель в першій половині XIX ст. для багатотомної “Исторії СССР”. <i>13 липня 1940 р.</i>	207
№ 98	Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту С. М. Белоусова. <i>19 липня 1940 р.</i>	208
№ 99	Протокол № 12 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>13 серпня 1940 р.</i>	209
№ 100	Протокол № 13 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>20 серпня 1940 р.</i>	210

№ 101	Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту С. М. Белоусова. <i>1 вересня 1940 р.</i>	211
№ 102	Протокол № 9 засідання Вченої ради Інституту історії України АН УРСР. <i>9 вересня 1940 р.</i>	213
№ 103	Протокол № 14 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>11 вересня 1940 р.</i>	218
№ 104	Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту С. М. Белоусова. <i>11 вересня 1940 р.</i>	219
№ 105	Лист директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова до завідувача Львівського відділу Інституту проф. І. П. Крип'якевича. <i>13 вересня 1940 р.</i>	220
№ 106	Протокол № 15 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>17 вересня 1940 р.</i>	222
№ 107	Звіт про діяльність Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР за період з 1 лютого до 17 вересня 1940 р. <i>17 вересня 1940 р.</i> ...	223
№ 108	Витяг із протоколу засідання президії АН УРСР про наслідки обстеження наукової та організаційної роботи Львівських філіалів інститутів АН УРСР. <i>20 вересня 1940 р.</i>	225
№ 109	Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту С. М. Белоусова. <i>24 вересня 1940 р.</i>	226
№ 110	Лист директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова до завідувача Львівського відділу Інституту проф. І. П. Крип'якевича. <i>27 вересня 1940 р.</i>	227
№ 111	Лист директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова до завідувача Львівського відділу Інституту проф. І. П. Крип'якевича. <i>29 вересня 1940 р.</i>	228
№ 112	Витяг із протоколу засідання президії АН УРСР про організацію історичного журналу. <i>5 жовтня 1940 р.</i>	228
№ 113	Витяг із стенограми засідання Вченої ради Інституту історії АН УРСР у справі захисту докторської дисертації старшим науковим співробітником Інституту історії України АН УРСР Н. Д. Полонською-Василенко на тему "Нариси з історії заселення Південної України у середині XVIII століття". <i>18 жовтня 1940 р.</i>	229
№ 114	Лист директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова до заступника завідувача Львівського відділу Інституту проф. І. П. Крип'якевича. <i>10 жовтня 1940 р.</i>	249
№ 115	Витяг із порядку денного сесії Відділу суспільних наук АН УРСР. <i>12–15 жовтня 1940 р.</i>	250
№ 116	Лист заступника завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту С. М. Белоусова. <i>16 жовтня 1940 р.</i>	250

№ 117	Лист директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова до заступника завідувача Львівського відділу Інституту проф. І. П. Крип'якевича. <i>16 жовтня 1940 р.</i>	251
№ 118	Лист заступника завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту С. М. Белоусова. <i>19 жовтня 1940 р.</i>	252
№ 119	Лист заступника завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР проф. І. П. Крип'якевича до директора Інституту С. М. Белоусова. <i>19 жовтня 1940 р.</i> (другий).....	252
№ 120	Протокол № 16 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>29 жовтня 1940 р.</i>	253
№ 121	3 листа старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР Н. Д. Полонської-Василенко до академіка АН СРСР Д. М. Петрушевського щодо роботи в інституті після захисту дисертації. <i>27 листопада 1940 р.</i>	253
№ 122	Звіт керівника сектора історії України XIX–XX ст. Інституту історії України АН УРСР О. П. Оглоблина за 1940 рік. <i>10 грудня 1940 р.</i>	254
№ 123	Довідка відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У про видання наукових записок інститутів історії і економіки АН УРСР. <i>[До 4 грудня 1940 р.]</i>	255
№ 124	Постанова Оргбюро ЦК КП(б)У “Про видання наукових записок інститутів економіки і історії Академії наук УРСР”. <i>4 грудня 1940 р.</i>	256
№ 125	Протокол № 17 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>4 січня 1941 р.</i>	256
№ 126	Протокол № 1 засідання Львівського відділу Інституту історії України (розширений варіант). <i>4 січня 1941 р.</i>	258
№ 127	Звіт Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР за 1940 р. <i>6 січня 1941 р.</i>	260
№ 128	Витяг із оглядової статті вченого секретаря Відділу суспільних наук АН УРСР члена-кореспондента АН УРСР Л. М. Славина “Інституту Відділу суспільних наук в 1940 р.” — про організацію філій інститутів у м. Львові, тематику досліджень і випуск Інститутом історії України підручників і навчальних посібників. <i>1940 р.</i>	263
№ 129	Протокол № 2 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>8 лютого 1941 р.</i>	266
№ 130	Протокол № 3 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>11 лютого 1941 р.</i>	273
№ 131	Протокол № 4 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>14 лютого 1941 р.</i>	276
№ 132	Витяг із протоколу засідання президії АН УРСР щодо затвердження редакційної колегії “Наукових записок” Інституту історії України. <i>17 лютого 1941 р.</i>	277
№ 133	Протокол № 5 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>27 березня 1941 р.</i>	277

№ 134	Лист директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова до заступника завідувача Львівського відділу Інституту проф. І. П. Крип'якевича. <i>7 квітня 1941 р.</i>	279
№ 135	Протокол № 6 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>11 квітня 1941 р.</i>	280
№ 136	Лист директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова до завідувача Львівського відділу Інституту проф. І. П. Крип'якевича. <i>16 квітня 1941 р.</i>	280
№ 137	Протокол № 2 засідання Вченої ради Інституту історії України АН УРСР. <i>18 квітня 1941 р.</i>	281
№ 138	Лист директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова до завідувача Львівського відділу Інституту проф. І. П. Крип'якевича. <i>18 квітня 1941 р.</i>	285
№ 139	Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР І. П. Крип'якевича до директора Інституту С. М. Белоусова. <i>22 квітня 1941 р.</i>	285
№ 140	Витяг із протоколу засідання президії АН УРСР щодо затвердження редколегії 4-хтомної “Історії України”. <i>5 травня 1941 р.</i>	286
№ 141	Лист старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР К. Г. Гуслистого до завідувача Львівського відділу Інституту І. П. Крип'якевича. <i>8 травня 1941 р.</i>	287
№ 142	Протокол № 7 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>21 травня 1941 р.</i>	287
№ 143	Протокол № 8 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>23 травня 1941 р.</i>	288
№ 144	Протокол № 9 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>28 травня 1941 р.</i>	288
№ 145	Протокол засідання бюро Відділу суспільних наук АН УРСР з колективом львівського відділу Інституту історії України. <i>31 травня 1941 р.</i>	289
№ 146	Проект змісту I-го тому “Записок Інституту історії України Академії Наук УРСР”. [Не пізніше червня 1941 р.]	300
№ 147	Програма сесії Відділу суспільних наук АН УРСР. <i>3–7 червня 1941 р.</i>	302
№ 148	Протокол № 10 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>11 червня 1941 р.</i>	304
№ 149	Витяг із книги “Академія наук УРСР у 1941 р.” з інформацією про діяльність Інституту історії України АН УРСР. <i>1941 р.</i>	306
№ 150	Витяг із спогадів О. П. Оглоблина “Мій творчий шлях українського історика” (1964 р.) щодо його роботи в Інституті історії України АН УРСР. [Не пізніше червня 1941 р.]	309

1941–1944

№ 151	Постанова НКДБ УРСР про арешт завідуючого сектора історії України періоду феодалізму Інституту історії України АН УРСР М. І. Марченка. <i>22 червня 1941 р.</i>	311
№ 152	Витяг із власноручних свідчень завідуючого сектора історії феодалізму Інституту історії України АН УРСР М. І. Марченка в УДБ НКВС УРСР про його роботу в Інституті у першій половині 1941 р. <i>24 червня 1941 р.</i>	312
№ 153	Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР І. П. Крип'якевича до директора Інституту С. М. Белоусова. <i>26 червня 1941 р.</i>	313
№ 154	Витяг із протоколу допиту М. І. Марченка в НКДБ УРСР у м. Києві. <i>28 червня 1941 р.</i>	313
№ 155	Наказ по Львівському відділу Інституту історії України АН УРСР про режим роботи. <i>1 липня 1941 р.</i>	314
№ 156	Наказ по Львівському відділу Інституту історії України АН УРСР про припинення роботи. <i>6 липня 1941 р.</i>	315
№ 157	Протокол допиту М. І. Марченка в НКДБ УРСР у м. Києві. <i>6 липня 1941 р.</i>	315
№ 158	Витяг із стенограми виступу віце-президента АН УРСР акад. О. В. Палладіна на загальних зборах АН УРСР щодо роботи науковців у воєнних умовах. <i>22 серпня 1941 р.</i>	316
№ 159	Стенограма виступу директора Інституту історії України АН УРСР С. М. Белоусова на загальних зборах АН УРСР. <i>22 серпня 1941 р.</i>	318
№ 160	Витяг із наказу відділу культури і освіти Київської міської управи про призначення членів президії Української академії наук та директорів її установ. <i>20 жовтня 1941 р.</i>	320
№ 161	Витяг із листа проф. І. П. Крип'якевича до проф. О. П. Оглоблина про стан та перспективи наукової праці у Львові. <i>4 листопада 1941 р.</i>	321
№ 162	Витяг із листа проф. І. П. Крип'якевича до проф. О. П. Оглоблина про наукове життя в м. Києві та Галичині. <i>23 листопада 1941 р.</i>	322
№ 163	Доповідна записка директора Інституту історії України Української академії наук М. Г. Андрусяка про стан інституту та його роботу в умовах окупації. [<i>Листопад 1941 р.</i>]	325
№ 164	Витяг із звіту № 5 керівника групи “Наука” при Оперативному штабові рейхслайтера Розенберга доктора фон Франке про політику щодо Української академії наук. <i>20 грудня 1941 р.</i>	326
№ 165	Витяг із звіту керівника групи “Наука” доктора фон Франке про стан наукових установ м. Києва. <i>5 січня 1942 р.</i>	329
№ 166	Повідомлення керівника групи “Наука” доктора фон Франке про вилучення з відання Міської управи установ УАН, надіслане до Київської міської управи та професора М. Г. Андрусяка. <i>21 січня 1942 р.</i>	330

№ 167	Витяг із спогадів українського історика М. Г. Андрусяка про стан наукових установ у м. Києві. [Січень 1942 р.].....	331
№ 168	Витяг із підсумкового звіту керівника групи “Наука” доктора фон Франке до рейхсміністра окупованих східних території А. Розенберга про стан наукових установ у м. Київ. 3 лютого 1942 р.	332
№ 169	Доповідна записка професора М. Н. Петровського президентові АН УРСР О. О. Богомольцю про стан справ в Інституті історії України АН УРСР. 25 лютого 1942 р.	337
№ 170	Витяг із повідомлення газети “Краківські вісті” про життя та діяльність вчених у м. Києві. 25 лютого 1942 р.	341
№ 171	Протокол допиту в’язня М. І. Марченка слідчим НКВС УРСР Кузнецовим у м. Томську. 6 березня 1942 р.	342
№ 172	Витяг і листа проф. І. П. Крип’якевича до проф. О. П. Оглоблина про організацію наукового життя в м. Києві та Галичині. 22 березня 1942 р.	346
№ 173	Витяг із довідки відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У секретарю ЦК КП(б)У Д. С. Коротченку про діяльність Інституту суспільних наук АН УРСР в евакуації, необхідність його розукрупнення та тематику Інституту історії та археології. [Не пізніше 27 березня 1942 р.].....	349
№ 174	Лист секретаря партбюро АН УРСР Л. М. Славіна до завідуючого відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У К. З. Литвина про розгляд доповідної записки проф. М. Н. Петровського. 10 квітня 1942 р.	351
№ 175	Постанова Київської міської управи про заснування “Музею-архіву Переходової доби м. Києва”. 17 квітня 1942 р.....	351
№ 176	План публікації праць вчених-істориків АН УРСР і пояснювальна записка проф. М. Н. Петровського, подані до відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У. 23 квітня 1942 р.....	352
№ 177	Свідчення В. Ю. Гессена слідчому НКВС УРСР Кузнецову в м. Томську про націоналістичні погляди в’язня М. І. Марченка. 2 червня 1942 р.....	356
№ 178	Витяг із протоколу засідання президії АН УРСР про відновлення роботи Інституту історії і археології. 12 червня 1942 р.	359
№ 179	Акт слідчої групи НКВС УРСР у м. Томську про відмову в’язня М. І. Марченка давати додаткові зізнання слідству. 30 липня 1942 р.	360
№ 180	Довідка про напрями роботи Постійної комісії з історії Вітчизняної війни на Україні при АН УРСР, складена старшим науковим співробітником Інституту історії та археології М. М. Ткаченком для президії АН УРСР. 15 жовтня 1942 р.....	361
№ 181	Доповідна записка президента АН УРСР акад. О. О. Богомольця до РНК УРСР про створення при АН УРСР Комісії з історії Вітчизняної війни на Україні. 26 жовтня 1942 р.	362
№ 182	Висновок співробітників Інституту історії і археології АН УРСР щодо характеру літератури, яку було вилучено під час арешту М. І. Марченка. 5 січня 1943 р.....	364

№ 183	Доповідна записка члена-кореспондента АН УРСР С. В. Юшкова до відділу пропаганди та агітації ЦК КП(б)У про необхідність перебудови діяльності Інституту історії України АН УРСР. <i>3 лютого 1943 р.</i>	367
№ 184	Лист заступника голови Комісії з історії з історії Вітчизняної війни на Україні при президії АН УРСР М. І. Супруненко до секретаря ЦК КП(б)У К. З. Литвина про організацію роботи Комісії. <i>25 лютого 1943 р.</i>	370
№ 185	Лист завідуючого відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У К. З. Литвина директору Інституту історії та археології АН УРСР М. Н. Петровському про розгляд пропозицій члена-кореспондента АН УРСР С. В. Юшкова. <i>17 березня 1943 р.</i>	371
№ 186	Протокол допиту в'язня М. І. Марченка в Управлінні НКВС СРСР по Новосибірській області. <i>31 березня 1943 р.</i>	371
№ 187	Витяг із постанови РНК СРСР про переведення АН УРСР з м. Уфа до м. Москва. <i>9 травня 1943 р.</i>	375
№ 188	Лист голови президії Верховної Ради УРСР М. С. Гречухи до голови РНК УРСР, секретаря ЦК КП(б)У М. С. Хрущова про видання в Америці “Нарису історії України”. <i>26 травня 1943 р.</i>	376
№ 189	Власноручні свідчення в'язня М. І. Марченка про його роботу ректором Львівського державного університету ім. І. Франка у 1939–1940 рр. <i>30 травня 1943 р.</i>	377
№ 190	Протокол допиту М. І. Марченка в УНКВС СРСР по Новосибірській області щодо його контактів з репресованими працівниками апарату ЦК КП(б)У та взаємин із керівництвом Інституту історії України АН УРСР. <i>2–3 червня 1943 р.</i>	400
№ 191	Протокол допиту М. І. Марченка в УНКДБ СРСР по Новосибірській області щодо його оцінки приєднання України до Росії 1654 р. <i>7 червня 1943 р.</i>	404
№ 192	Протокол допиту М. І. Марченка в УНКДБ СРСР по Новосибірській області щодо його оцінок історичної ролі Б. Хмельницького, приєднання України до Росії 1654 р. тощо. <i>11–12 червня 1943 р.</i>	408
№ 193	Наказ по Інституту історії і археології АН УРСР про зауваження старшому науковому співробітнику К. Г. Гуслистому за співпрацю з Держполітвидавком СРСР і журналом “Славяне” без погодження з керівництвом Інституту. <i>24 червня 1943 р.</i>	411
№ 194	Протокол засідання Вченої ради Інституту історії і археології АН УРСР. <i>25 червня 1943 р.</i>	412
№ 195	Витяг із протокольної постанови президії АН УРСР про затвердження плану реєвакуації установ АН УРСР в Україну. <i>12 листопада 1943 р.</i>	414
№ 196	Звіт про роботу Інституту історії та археології АН УРСР за 1943 р. [<i>Січень 1944 р.</i>].....	415
№ 197	Постанова УНКДБ СРСР по Новосибірській області про припинення кримінальної справи щодо М. І. Марченка. <i>8 лютого 1944 р.</i> ...	419

1944–1947

№ 198	Довідка директора Інституту історії партії при ЦК КПУ Ф. Ф. Сневича “Про недоліки в роботі Інституту історії України Академії наук УРСР”. <i>17 травня 1944 р.</i>	423
№ 199	Інформація директора Інституту історії України М. Н. Петровського до бюро Відділу суспільних наук АН УРСР із обґрунтування недоцільності відзначення 125-річчя від дня народження П. О. Куліша. <i>14 липня 1944 р.</i>	432
№ 200	Витяг із постанови РНК УРСР “Про структуру АН УРСР” щодо змін у структурі Відділу суспільних наук. <i>17 липня 1944 р.</i>	433
№ 201	Протокол № 1 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>31 липня 1944 р.</i>	434
№ 202	Звіт Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР про роботу з липня 1941 р. до липня 1944 р. <i>31 липня 1944 р.</i>	435
№ 203	План роботи Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР на серпень-грудень 1944 р. <i>31 липня 1944 р.</i>	436
№ 204	Протокол № 2 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>30 серпня 1944 р.</i>	436
№ 205	Протокол № 3 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>7 вересня 1944 р.</i>	438
№ 206	Витяг із протоколу засідання президії АН УРСР про відновлення роботи відділів установ АН УРСР у Львові. <i>8 вересня 1944 р.</i>	438
№ 207	Протокол № 7 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>21 жовтня 1944 р.</i>	441
№ 208	Лист завідувача Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР проф. І. П. Крип’якевича до директора Інституту проф. М. Н. Петровського. <i>25 жовтня 1944 р.</i>	442
№ 209	Характеристика директором Інституту історії України АН УРСР М. Н. Петровським наукового співробітника установи П. А. Білика. <i>Жовтень 1944 р.</i>	443
№ 210	Протокол допиту колишнього старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР П. А. Білика щодо його “пособницької діяльності” під час нацистської окупації м. Києва. <i>13–14 листопада 1944 р.</i>	444
№ 211	Протокол № 9 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>26 грудня 1944 р.</i>	445
№ 212	Витяг із протоколу засідання львівських відділів інститутів АН УРСР про виконання планів за 1944 р. і про планування на 1945 р. <i>28 грудня 1944 р.</i>	446
№ 213	Звіт про роботу Інституту історії України АН УРСР за 1944 р. <i>[Грудень 1944 р.]</i>	451
№ 214	Проект перспективного плану роботи Комісії по історії Вітчизняної війни при АН УРСР. <i>[Кінець 1944 р.]</i>	455

№ 215	Протокол допиту колишнього старшого наукового співробітника П. А. Білика у НКГБ УСССР щодо обставин його невиїзду з м. Києва на момент здобуття міста вермахтом. <i>6–7 січня 1945 р.</i>	466
№ 216	Протокол допиту колишнього старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР П. А. Білика щодо його “антисоветської націоналістичної діяльності” в окупованому нацистами Києві 1941–1943 рр. <i>17 січня 1945 р.</i>	468
№ 217	Доповідна записка директора Інституту історії України АН УРСР М. Н. Петровського секретарю ЦК КП(б) по пропаганді К. З. Литвину про результати відрядження до м. Львова. <i>18 січня 1945 р.</i>	470
№ 218	Довідка Ніжинського філіалу Чернігівського обласного державного архіву про роботу М. Н. Петровського у Ніжинському інституті соціального виховання та причини його звільнення. <i>25 січня 1945 р.</i>	472
№ 219	Протокол свідчень старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР Ф. О. Ястребова щодо “антирадянської діяльності” колишнього співробітника інституту П. А. Білика. <i>31 січня 1945 р.</i>	473
№ 220	Протокол зізнань в інкримінованих йому злочинах під час нацистської окупації колишнього старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УРСР П. А. Білика. <i>12–13 лютого 1945 р.</i>	475
№ 221	Обвинувальний висновок НКГБ УСССР у справі колишнього старшого наукового співробітника Інституту історії України АН УСССР П. А. Білика. <i>22 лютого 1945 р.</i>	476
№ 222	Стенограма виступу директора Інституту історії України АН УРСР М. Н. Петровського на нараді з питань історії України у відділі пропаганди й агітації ЦК КП(б)У. <i>10 березня 1945 р.</i>	479
№ 223	Стенограма виступу вченого секретаря Інституту історії України АН УРСР Ф. Є. Лося на нараді з питань історії України у відділі пропаганди й агітації ЦК КП(б)У. <i>10 березня 1945 р.</i>	485
№ 224	Витяг із стенограми виступу письменника Ю. І. Яновського щодо укріплення керівництва Інституту історії України на нараді з питань історії України у відділі пропаганди й агітації ЦК КП(б)У. <i>22 березня 1945 р.</i>	488
№ 225	Стенограма заключного виступу директора Інституту історії України АН УРСР М. Н. Петровського на нараді з питань історії України у відділі пропаганди й агітації ЦК КП(б)У. <i>22 березня 1945 р.</i>	489
№ 226	Довідка відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У про нараду з питань історії України. <i>Кінець березня 1945 р.</i>	497
№ 227	Протокол № 3 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>11 квітня 1945 р.</i>	503
№ 228	Протокол № 4 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>18 квітня 1945 р.</i>	504
№ 229	Протокол № 5 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>25 квітня 1945 р.</i>	505

№ 230	Подання Львівського відділу Інституту історії України до Господарсько-фінансового управління АН УРСР у Львові щодо відзначення за виробничі досягнення і громадську працю. <i>2 червня 1945 р.</i>	506
№ 231	Протокол № 6 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>6 червня 1945 р.</i>	507
№ 232	Витяг з протоколу № 30 від 18 серпня 1945 р. Особливої наради при Наркомі внутрішніх справ СРСР про засудження колишнього співробітника Інституту історії України АН УРСР П. А. Білика. <i>18 серпня 1945 р.</i>	508
№ 233	Протокол № 9 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>3 вересня 1945 р.</i>	509
№ 234	Протокол № 10 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>12 вересня 1945 р.</i>	510
№ 235	Протокол № 11 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>2 листопада 1945 р.</i>	512
№ 236	Заява кандидата історичних наук М. І. Супруненка директору Інституту історії України АН УРСР М. Н. Петровському з вимогою зарахувати його на повну ставку старшого наукового співробітника. <i>6 грудня 1945 р.</i>	514
№ 237	Протокол № 15 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>7 грудня 1945 р.</i>	514
№ 238	Протокол № 16 засідання Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. <i>21 грудня 1945 р.</i>	515
№ 239	Постанова ЦК КП(б)У “Про науково-тематичні плани Відділення суспільних наук Академії наук УРСР та їх виконання”. <i>22 жовтня 1946 р.</i>	518
№ 240	Постанова ЦК КП(б)У “Про роботу сесії Академії наук УРСР”. <i>12 квітня 1947 р.</i>	523
№ 241	Витяг із стенограми наради в ЦК КП(б)У про боротьбу з проявами націоналізму в історичній науці. <i>29–30 квітня 1947 р.</i>	524
№ 242	Витяг із доповідної записки відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У про збори наукових співробітників Інституту історії України АН УРСР. <i>Квітень 1947 р.</i>	554
№ 243	Стенограма виступу наукового працівника Інституту історії України АН УРСР К. І. Стецюк на нараді в ЦК КП(б)У з критикою “помилки буржуазно-націоналістичного характеру”, допущених М. А. Рубачем. <i>6 травня 1947 р.</i>	556
№ 244	Постанова ЦК КП(б)У “Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР”. <i>29 серпня 1947 р.</i>	559
№ 245	Витяг із стенограми виступу секретаря ЦК КП(б)У І. Д. Назаренка на нараді істориків-наукових працівників і викладачів вузів м. Києва з критикою роботи Інституту історії України АН УРСР. <i>16 вересня 1947 р.</i>	565

№ 246	Обіжник Управління у справах вищої школи при Раді міністрів УРСР про боротьбу з проявами націоналізму у викладанні історії України. 17 вересня 1947 р.	568
№ 247	Доповідна записка секретаря ЦК КП(б)У І. Д. Назаренка про нараду істориків-працівників наукових установ та вузів м. Києва. 20 вересня 1947 р.	574
№ 248	Резолюція закритих партійних зборів Інституту історії України АН УРСР по розгляду постанови ЦК КП(б)У від 29 серпня 1947 р. “Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР”. 23 вересня 1947 р.	576
№ 249	Доповідна записка відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У про партійні збори в інститутах Відділення суспільних наук АН УРСР по обговоренню постанови ЦК КП(б)У від 29 серпня 1947 р. “Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР”. 30 вересня 1947 р.	580
№ 250	Доповідна записка відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У про хід виконання постанови ЦК КП(б)У від 29 серпня 1947 р. “Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР”. 30 вересня 1947 р.	583
№ 251	Передова журналу “Більшовик України” “До кінця ліквідувати буржуазно-націоналістичні перекопчення історії України”. Вересень 1947 р.	587
	Іменний покажчик	599

Наукове видання

**Інститут історії України
Національної академії наук України**

**Документи і матеріали
1936–1991**

**Книга 1
1936–1947**

Комп'ютерна верстка *Зубець Л.А.*

Підписано до друку 14.10.2011 р. Формат 70x100/16.
Ум. друк. арк. 51,2. Обл. вид. арк. 44,77.
Тираж 300. Зам. 37. 2011.

Поліграф. д-ця Ін-ту історії України НАН України.
Київ-1, вул. Грушевського, 4.